

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

OUR FIELDS

- Exact Sciences
- Natural sciences
- Medical sciences
- Technical sciences
- Economics
- Philological sciences
- Pedagogical sciences
- Social and humanitarian sciences
- Psychological sciences
- Arts and cultural sciences
- Physical education and sports

RESEARCHBIB IMPACT
FACTOR: 6.4 / 2023
SJIF 2023: 3.778

Research Science and
Innovation House

OUR INDEXING

ISSN (E): 2181-4570

• <http://universalpublishings.com>

Research Science and
Innovation House

"RESEARCH SCIENCE AND INNOVATION HOUSE" MCHJ

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

JANUARY 31, 2025

VOLUME 3, ISSUE 1

2023

+998888082107

<http://universalpublishings.com>

editor@universalpublishings.com

**"Journal of Universal Science Research" scientific-methodical journal:
31.01.2025.**

In this collection, the articles accepted for the "Journal of Universal Science Research", Volume-3, Issue-1, 2025, are published.

DOI number was attached to all articles in the journal and indexed in the international scientific bases of **Directory of Research Journals Indexing, Researchbib, Index Copernicus, Zenodo, Open Aire, Google Scholar, Advanced Science Index, J-Base, Cite Factor, International Scientific Indexing, Euarasian Scientific Journal Index, General Impact Factor, Internet Archive, Scientific Journal Impact Factor, EuroPub.**

Dissertations are officially recognized as articles published in national journals on the list of journals recommended to publish the main scientific results of dissertations by OAK.

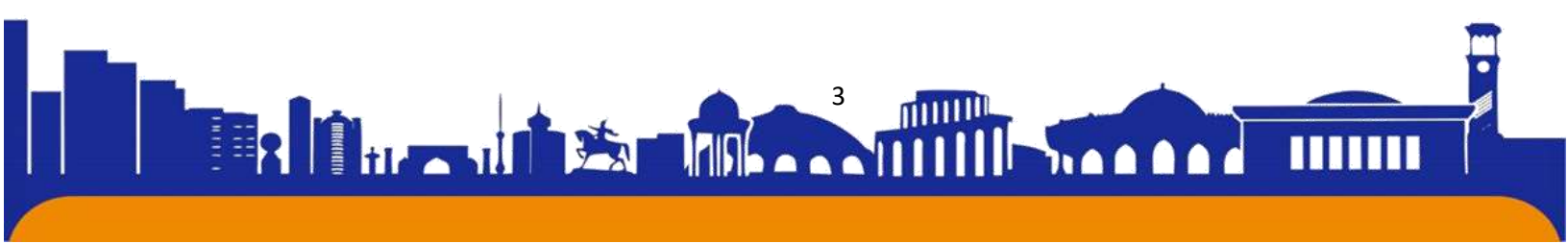
Basis: Page 3 of the list of scientific publications recommended to publish the main scientific results of dissertations of the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan. - Tashkent: 2019. - 160 p

The materials of the magazine can be used by professors, teachers, independent researchers, doctoral students, masters, students, lyceum colleges and school teachers, scientific workers and all those interested in science.

Reminder! The authors are personally responsible for the correctness of the numbers, reports, data and the correctness of the quotations in the scientific articles included in the collection of journal materials.

**“RESEARCH SCIENCE AND
INNOVATION HOUSE” LLC**

EDITORIAL TEAM

Editor-in-chief, **Eshkaraev Sadridin Chorievich** - Head of the Department of Medicine and Natural Sciences, Doctor of Philosophy in Chemistry, Associate Professor, Termez University of Economics and Service, Termez, Uzbekistan. . [ORCID esadir_74@rambler.ru](mailto:ORCID_esadir_74@rambler.ru)

1. Editor of medical sciences **Ye Fan Wang Glavin**, Case Western Reserve University, United States / Chinese Academy of Medical Sciences, Peking Union Medical College, China
2. Editor-of technical science, **Eshkaraev Ulugbek Chorievich** - Associate Professor of the Department of Primary Education Methodology of Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy, Candidate of Technical Sciences, Denau, Uzbekistan.
3. Editor of medical sciences **Carolyn Steele Gray**, Canada Research Chair in Implementing Digital Health Innovation (Tier 2), Canada
4. Editor of technical science **Babamuratov Bekzod Ergashevich** - associate professor of the Department of Physical Chemistry of Termiz State University, Doctor of Philosophy Technical Science, Termez, Uzbekistan.
5. Editor of medical sciences **Donata Kurpas**, Wroclaw Medical University, Poland
6. Editor of chemical sciences **Mirabbos Hojamberdiev Ikromovich**- associate professor of the Technische Universität Berlin, doctor of chemical science, Berlin, Germany
7. Editor of medical sciences **Mirella Minkman**, Vilans, Netherlands
8. Editor of chemical science **Furkat B. Eshkurbonov** - Termiz state university of engineering and agrotechnology, doctor of sciences in chemistry, Professor of technology of organic substance and materials on their basis, Termez, Uzbekistan.E-mail: furqateshqurbonov@gmail.com
9. Editor of medical sciences **Roberto Nuño**, Director Investigación y Formación Fundación Gaspar Casal, Spain
10. Editor-of Economic, **Otamurodov Shavkat Tillayevich** - Vice-rector of Termiz University of Economics and Service Doctor of Economic science, Termez, Uzbekistan.
11. Editor of medical sciences **David Perkins**, University of Newcastle, Australia
12. Editor-of Social and humanities, **Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich** - Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Social and humanity Science, Termez, Uzbekistan.
13. Editor of medical sciences **Otamurodov Furqat Abdukarimovich**, Director of Termiz Branch of Tashkent Medical Academy, Termez, Uzbekistan Doctor of science in Medical Sciences, Termez, Uzbekistan.
14. Editor of medical sciences **Robert Henderson**, University of Arizona
15. Editor biological sciences **Nurova Zamira Annakulovna** Termez branch of Tashkent Medical Academy. Termez, Uzbekistan Doctor of biological science, docent, Termez, Uzbekistan.
16. Editor filological sciences **Chris Kennedy**, University of Chicago
17. Editor of medical sciences **Turabayeva Zarina Kenjabekovna** Termez branch of Tashkent Medical Academy, doctor of Philosophy medical sciences, Termez, Uzbekistan.
18. Editor of Sociology science **Eryigitova Lobar Qodirovna**Head of the Department of Social Sciences and Physical Culture of CAMU International Medical University
19. Editor filological sciences **Jurayeva Ramziya Abdurahimovna** Kokand State Pedagogical Institute. Kokand, Uzbekistan Doctor of Philosophy in Philological Sciences (PhD), senior teacher.
20. Editor of physics-mathematics-sciences **Bobamuratov Ulugbek Erkinovich** Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Philosophy physics-mathematics-sciences, Termez, Uzbekistan.
21. Editor of medical sciences **Akhmedov Kamoliddin Khakimovich** Dean of the Faculty of Treatment No. 1 of the Termiz branch of the Tashkent Medical Academy, Candidate of medical sciences, associate professor
22. Editor of medical sciences **Vahidov Alisher Shavkatovich** Termez branch of Tashkent Medical Academy General surgery, children head of the department of surgery and pediatric urology Doctor of medical sciences, professor

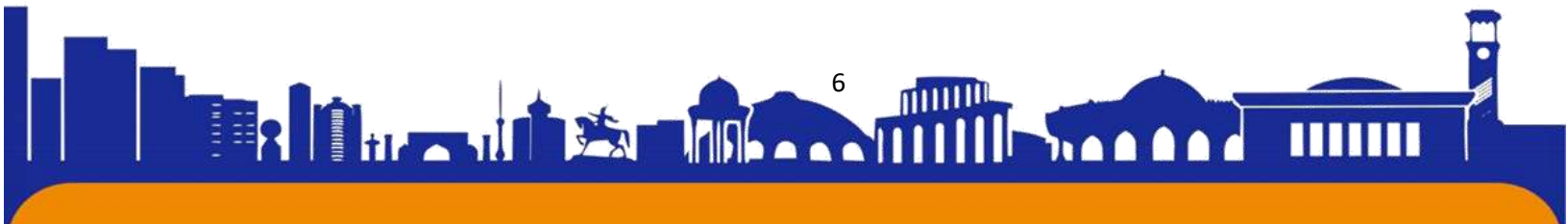

23. Editor of Humanitarian science **Rakhmonov Abdukahhor Abdusattorovich** Vice-Director for Spiritual Education and Youth Affairs, Doctor of Philosophy (PhD) in Philosophical Sciences
24. Editor of technical sciences **Hasan Soyibnazarovich Beknazarov** Leading researcher of the Tashkent Research Institute of Chemical Technology, doctor of technical sciences, professor.
25. Editor of pedagogical sciences **Sultonova O'g'ilyo Nabiyevena** Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Pedagogical sciences, Termez, Uzbekistan.
26. Editor-of medical sciences, **Sultonov Ravshan Komiljonovich** - Termiz University of Economics and Service Doctor of Philosophy of medical science, Termez, Uzbekistan. e-mail: ravshansultonov605@gmail.com
27. Editor of pedagogical sciences **Eshkoraev Kahramon**- Chirchik state pedagogical University Doctor of Philosophy in pedagogical science, Termez, Uzbekistan e-mail: eshqorayev1987@mail.ru
28. Editor of technical sciences **Rakhmankulov E. Jasur**-Tashkent scientific Research Institute of Innovative Chemical Technology Doctor of Philosophy in technical science. e-mail: jasurer87gmail.com
29. Editor of the Department of Agricultural Sciences **Jurakhon N. Nadzhiev** - Advisor to the Termez Institute of Agricultural Technologies and Innovative Development, Doctor of Agricultural Sciences DSc.
30. Editor of the Department of Agricultural Sciences **Dilshod T. Jumanov** - Advisor to the Termez Institute of Agricultural Technologies and Innovative Development, Candidate of Agricultural Sciences.
31. Editor of technical science **Nomozov K. Abror** - Doctor of Philosophy to the Termez Institute of engineering and technology, Termez, Uzbekistan. e-mail: abrnomozov055@gmail.com
32. Editor of technical science **Misirov Kh. Zafar** Doctor of Philosophy to the Termez Institute of engineering and technology, Termez, Uzbekistan. e-mail: zafarmisirov1986@gmail.com
33. Editor of technical science **Shaymardanova A. Mokhichekhra** - Termiz institute of Engineering and Technology, doctor of philosophy in technical science. E-mail: mokhichekhrashaymardanova@gmail.com
34. Editor of Philology sciences **Mariya D. Bekbergenova** - Karakalpak State University, doctor of philosophy in Philology science(PhD)
35. Editor of Philological sciences **Zulfiya K. Ktaybekova** - Karakalpak State University, doctor of philosophy in Philology science(PhD)
36. Editor of Medical sciences **Dilorom A. Khurmatova** - Termez branch of Tashkent Medical Academy, doctor of Philosophy in Medicine(PhD)
37. Editor of Technical science, **Sahomiddin. Z. Hodjamkulov** - Termez Institute of engineering and technology Doctor of philosophy in technics, Docent of Technology Inorganic Substance and Materials on their Basis. E-mail: xodjamkulovsahomiddin@tiet.uz
38. Editor of Pedagogical sciences **Nodira. N. Musaeva** - Bukhara State University, doctor of science in Pedagogics(DSc), docent of Theory and methodology of professional education.
39. Editor of Technical science, **Berdimuratov. T. Umid** - Termiz institute of engineering and technology, Doctor of Philosophy in technical science. E-mail: umidberdumu5@gmail.com
40. Editor of technical sciences, **Diyorov. G. Husan** - Termez Institute of engineering and technology Doctor of Philosophy in technical sciences. E-mail: husan_diyorov88@mail.ru
41. Editor of technical science, **Rustam. R. Karimov** - Termez Institute of engineering and Technology Doctor of Philosophy in technical Science, Docent of the Agriengineering and Chemical Technologies Department
42. Editor of Historical sciences, **Kholiyarov. Ch, Tulkinjon** - Head of the "Social and Humanities" Department of the Termiz Institute of Engineering and Technology, doctor of philosophy in Historical science. E-mail: txoliyarov@mail.ru
43. Editor of Technical Sciences, **Zakir. R. Khudaikulov** - Termiz Institute of Engineering and Technology, docent of the General Electric Engineering, doctor of philosophy in Technical science.
44. Editor of Technical Sciences, **Bobomurodov. R. Mirkomil** - Termiz Institute of Engineering and Technology, doctor of philosophy in Technical science.
45. Editor of Technical sciences, **Qalandarov Ro'zimurod Qurbonovich** - Termiz Institute of Engineering and Technology, professor, Candidate of technical sciences

46. Editor of Philology Sciences, **Allambergenova. A. Guljakhan** - Karakalpak State University, Doctor of Philosophy in Philology, Docent of Karakalpak language.
47. Editor of Pedagogical sciences, **Feruza. B. Muzafarova** - Bukhara State University, Doctor of Philosophy in Pedagogical science, Docent in theory and methodology of physical education and sports training
48. **Iroda G. Abdullaeva** - Editor of Philosophical sciences Urgench State University, doctor of philosophy in Philosophical sciences (PhD), associate professor Theory of building a democratic society in Uzbekistan
49. **Jumaniyazova Navbahor Baxtiyarovna** - Editor of Biological sciences Doctor of philosophy (PhD) in biological sciences, Urganch State University, Uzbekistan, navbahorjumaniyazova@gmail.com
50. **Dilnoza A. Sadanova** - Editor of Philosophical sciences, Urgench State University, doctor of philosophy in Philosophical sciences (PhD), associate professor Theory of building a democratic society in Uzbekistan
51. **Shirin K. Babadjanova** - Editor of Biological sciences Doctor of philosophy (PhD) in biological sciences, Urganch State University, Uzbekistan
52. **Saidjanova.K. Zebo** - Editor of Philological sciences, Urgench State University, doctor of philosophy in Philological sciences (PhD).
53. **Ataxanova Venera Radjapovna** - Editor of Philological sciences, Urgench State University, doctor of philosophy in Philological sciences (PhD).
54. **Hulkar K. Gaipova** Editor of Philological sciences, Urgench State University, doctor of philosophy in Philological sciences (PhD).
55. **Rakhimova Z. Muminakhon** - Editor of Philosophical sciences Urgench State University, doctor of philosophy in Philosophical sciences (PhD), Associate Professor of the Department of Social Work and Philosophy
56. **Toshaliyev B. Kakhramon** - Editor of historical sciences Termez State University Doctor of Philosophy in historical Science, Termez, Uzbekistan e-mail: kahramon19821801@mail.ru
57. **Matsaidova Sayyora Khudaiberganovna** - Editor of pedagogical sciences Urganch State University, Faculty of Natural and Agricultural Sciences, Department of Geography, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
58. **Razzakov Qahramon Bekdurdievich** - Editor of biological sciences Department of Biology, Faculty of Natural Sciences, Urganch State University, Candidate of Biological Sciences, Associate Professor
59. **Abdullayev Ulmasbek Ravshanbekovich** - Editor of biological sciences Department of Biology, Faculty of Natural Sciences, Urganch State University, Candidate of Biological Sciences, Associate Professor
60. **Khudaykulov. Z. Rustam** - Editor of pedagogical sciences Senior lecturer of the Department of Transport Engineering and Logistics of Termiz State University of Engineering and Agro-Technology
61. **Makhmud. R. Karimov** - Editor of technical sciences , docent of agricultural and meliorative machinery. Mechanization of agricultural and reclamation works. Doctor of philosophy in technical sciences. Termiz State University of Engineering and Agro-Technology
62. **Yugayev. M. Shavkat** - Editor of technical sciences , Doctor of philosophy in technical sciences. Termiz State University of Engineering and Agro-Technology.
63. **Abdirashidov A. Aslidin** - Editor of technical sciences , PhD, senior lecturer, Termiz State University of Engineering and Agrotechnology, Department of Transport Engineering and Logistics, Uzbekistan
64. **Shavkat. S. Turaev** - Editor of technical sciences , PhD, Senior lecturer, Department of "Construction of Buildings and Structures", Faculty of Civil Engineering and Irrigation, Termez State University of Engineering and Agrotechnology
65. **Eshkuvvatov. A. Ulugbek** - Editor of technical sciences , PhD, Termez University of Engineering and Agrotechnology Head of the Department of Road Engineering
66. **Rakhimov. Kh. Rashid** - Editor of technical sciences, Termiz state university of engineering and agrotechnology, doctor of philosophy in technical sciences(PhD).

ABDULLA QODIRIY ASARLARIDA QO‘LLANILGAN ANTROPONIMLARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI

Cho‘liyev Ruhillo Abdullayevich

Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD)

Annotatsiya: mazkur maqolada antroponimlar, ularning o‘ziga xos xususiyatlari, tasnifi, badiiy matn tarkibida bajaradigan vazifalari, xalq milliy madaniyatidagi o‘rni, ma’no ifodalay olish nuqtayi nazaridan o‘ziga xos ahamiyati borasidagi mulohazalar berilgan.

Kalit so‘zlar: onomastika, antroponimlar, laqablar, taxalluslar, ong, tafakkur, tarix, madaniyat.

Аннотация: В статье рассматриваются антропонимы, их видовые характеристики, классификация, функции, которые они выполняют в составе художественного текста, их роль в национальной культуре народа, а также их особое значение с точки зрения выражения смысла.

Ключевые слова: ономастика, антропонимы, прозвища, псевдонимы, сознание, мышление, история, культура.

Abstract: this article provides considerations on anthroponyms, their specific characteristics, classification, functions they perform in the structure of a literary text, their place in the national culture of the people, and their specific significance in terms of expressing meaning.

Keywords: onomastics, anthroponyms, nicknames, pseudonyms, consciousness, thinking, history, culture.

Tildagi so‘z va atamalarning paydo bo‘lishidagi birinchi bosqich onomosiologik jarayon sanaladi. Onomastika ma’lum bir tildagi atoqli otlarning mazmunini ifoda etadi. U ma’lum davrdagi tilning tarkibidagi atoqli otlar hisoblanadi. Antroponimlar ma’lum bir shaxsga qo‘yilgan atoqli nomlar sifatida qaraladi. Antroponimlarning ta’rifining keltirilishi hozirga qadar faqat bir tomonlama qaralish natijasida yuzaga kelganligini

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

kuzatish mumkin. Antroponim sifatida shaxslarga qo'yilgan nomlarni lingvokulturologik jihatdan turlicha tasniflash mumkin.

Ma'lum bir nom aniq bir shaxs yoki shaxslar tomonidan aniq bir subyektga qo'yiladi, bu nom aksariyat hollarda atash birligi vazifasini bajaradi, xolos, uning semantik jihatlari nazarda tutilmaydi, bu esa antroponimlarni leksik birlik sifatida qaralmasligiga sabab bo'lmoqda. Bunday birliklar o'z va o'zlashma qatlamga oid bo'lishi mumkin. *Turg'un, Mahkam, Kalvak, Toshpo'lat, O'sar, Salim, Murod, Orif, Samad, Abdulhakim* kabi qator nomlarni keltirishimiz mumkin. Quyida antroponimlar haqida keltirilgan ta'rif va mulohazalarga e'tibor qarataylik. "Antroponimiyalar — odamlarning shaxsiy yoki meros qilib olingan individual belgilar sifatida nutqda ishlatiladigan so'zlardir. Ular tilning leksik tarkibining ajralmas qismi bo'lib, "jamiyat ongini uning to'liq hajmida aks ettirish va ifodalashning yagona vositasi"dir Demak, antroponimlar har qanday shaxsning individual shaxsiy belgilarini o'zida jamlar ekan, u qandaydir ma'no va vazifada maqsadni amlga oshirishda xizmat qilishi kerak. Ijtimoiy borliqda tug'ilgan bolaga ma'lum bir nom berish uning hayotiy holatiga ta'sir etmasligi mumkin. Masalan, Umid deb nomlangan bola ulg'aygach, bunday nomga xos biron bir belgila ega bo'lmasligi ham mumkin. Islomiy nom berilgan bola voyaga yetgach, mutlaqo o'zga din vakili ham bo'lishi mumkin, bu shaxsning qanday ijtimoiy, siyosiy, mafkuraviy borliqda yashashiga aloqador bo'ladi, albatta, Biroq badiiy asar tarkibidagi antroponimlar haqida bunday fikr yuritib bo'lmaydi, chunki yzoiladigan asarda ijodkorning maqsadi muhim ahamiyat kasb etadi. Antroponimning badiiy asardagi lingvomadaniy belgisining bir necha izohlarini keltirish mumkin.

Millatning uzoq davr mobaynidagi qadriyatlarini sanalgan nomlarning qo'llanilishi, bu o'z navbatida shu millat vakili bo'lgan o'quvchida ham tushunarliklik hissining yuzaga kelishiga asos bo'ladi. Jumladan, "Uloqda" hikoyasida *Turg'un, Mahkam, Salim, Murod, Eson, Sobir* kabi qator ismlarda ham milliy madaniyat, ham ijodkorning badiiy maqsadi aks etib turadi. Uloqni xush ko'ruvchi bu bola tutumida mustahkam, *turg'un*, o'zgarmasdir, akasining ismida ham shunday semik xususiyatlar jamlangan. Yetuk chavandozlarning nomi sifatida berilgan *Salim* va *Murod* so'zlarida ham antroposentrik qarash to'liq amal qiladi.

"Salim[a.-sog'lom, butun,shikastlanmagan; haqiqiy, to'g'ri] 1.km. Sog'lom odam; sog'-salomat, to'rt muchasi but kishi.

Aqli(yoki fikri) salim 1)to'liq, tiniq aql; 2)aqli raso, miyasi butun odam/

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

2 Salim(erkaklar ismi).” Boshqa ismlar haqida ham shunday izohlarni keltirishimiz mumkin, asardai chavandoz yetik, komil, boshqalardan bu sohada ancha ilg‘or ekanligi anglashiladi, a yni shu ma‘noni ifodalash uchun ham shu nom qo‘llanilgan. Esonboy ismi asarda contrast yarata olgan, bu nomni keltirish orqali, asardagi voqealar rivojidadagi vaziyat nuqtayi nazaridan istalgan bir shaxs, u qanday nomga ega bo‘lishidan qat‘i nazar kutilmagan holatlardan mufofaza etilmasligiga ishora qilgan. Badiiy matnda har qanday qo‘llangan so‘zga ma‘lum bir semantik va lingvomadaniy yuk mavjud bo‘ladi.

Rivojlanish va faoliyat yuritish xususiyatlari tufayli odamlarning shaxsiy ismlari jamiyatning turli davrlaridagi ongini boshqa til birikmalariga nisbatan yanada to‘liq va mutaxassis tarzda aks ettiradi.

“Ong — bu fikrlashning mazmuni. Ong — bu jamiyatning shaxsiy va umumiy amaliyoti, umumlashtirilgan va aks ettirilgan shaklda, ya‘ni tushunchalar shakliy holatida bo‘ladi. Jamiyat ong — bu jamiyat mavjudligini jonli aks ettirish, insoniyatning ruhiy taraqqiyot darajasining umumiy xususiyati, tarixan belgilangan bir davrdagi umumiy xususiyatdir”.

Milliy antroponimiya jamiyatning ijtimoiy tashkiloti, iqtisodiy taraqqiyoti, madaniyati va etnografiyasi haqida keng ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi.

Milliy shaxsiy ismlar tizimining informativligi, uning o‘tgan davrlarni aks ettirishdagi qobiliyati tarixiy jihatdan o‘rganilganida ancha oshadi.

Turkiy tillar doirasida antroponimlarni o‘rganish jarayoni XIX asr oxiri XX asr boshlarida boshlangan deb aytilsa-da, aslida bu XI asrda dastlabki tadqiqot sifatida Mahmud Koshg‘ariyning “Devon ul-lug‘otit turk” asari yuzaga kelgan, keyingi davrlarda yaratilgan turkiy lug‘atlarda ham antroponimlarning izohi keltirilganligini kuzatish mumkin. Jumladan, Abulg‘ozi Bahodirxonning “Shajarayi turk va shajarayi tarokima” asarida ham bir nechta turkiy antroponimlar izohi keltirilgan.

Abdulla Qodiriy o‘z asarlarida antroponim birliklar sifatida kishi ismlaridan tashqari ellikdan ortiq taxalluslarni ham qo‘llaydi. Muntazam taxalluslar miqdori 36 tani tashkil etadi. Taxalluslarni ham shartli ravishda ikkiga ajratish mumkin: o‘zgaruvchan va o‘zgarmas kabi.

Valixo‘ja, G‘ulomshayx, boyvachcha, yigit, komissiya, Azimboyvachcha, ko‘mirchi, attor, og‘a-ini, qassobliq, qandolatchi, o‘qig‘uchi, talaba, muxbir, Dumbul(KUI); ushbu birliklar tarkibidagi yigit, ko‘mirchi, og‘a-ini, o‘qig‘uchi kabilar sof turkiydir, Valixo‘ja, attor, talaba, muxbir arabcha, G‘ulomshayx, boyvachcha,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Azimboyvachcha, qassobliq, qandolatchi soʻzlari qorishiq, *Dumbul* esa forsiy birlik hisoblanadi.

Taxallus sifatida ishlatilgan *Dumbul* soʻzining izohiga eʼtibor berilsa, ijodkorning bu nomni qoʻllashdan koʻzlagan maqsadi bir qadar oydinlashgandek boʻladi:

Dumbul [f-toʻliq pishmagan don, dukkak] 1 Donli ekinlar, mevalarning taʼm kirib qolgan, lekin hali yetilib pishmagan holati.

2 Hali qotmagan, sutmi-qatliq boʻlib qolgan(don haqida)

3 koʻchma Aqlsizroq, tentaknamo, devonasifat. *Dumbul* odam.

4 Hayot tajribasi boʻlmagan; xom, gʻoʻr.

5 koʻchma Mazmunan pishiq-puxta emas, qiyomiga yetmagan. *Dumbul* asar.(OTIL, 662).

“Ay, xuday urgʻanlar”, “Poʻstkallasi”, “Qishloqqa qopingni oʻgir” kabi asarlarida *Dumbul*, “Azob boʻsagʻasida – yigʻi-sigʻi kechasi”da Julqunboy *Dumbulboy* oʻgʻli, “It urushdirish ishlari”da *Dumbulboy* oʻgʻli, “Chiqib bozor aro poshshoyi tanga, kirib oʻlturdi ketkan jon-tanga...” asarida *Dumbul* devona, “Mahkamayi sharʼiyada holva-talqon masalasi”da Domla *Dumbul* taxalluslaridan foydalanadi. “Jadid adabiyoti namoyandalari” rukni ostida chop etilgan Abdulla Qodiriy asarlarida keltirilgan qirq sakkizta asarda Julqunboy taxallusini qoʻllangan. Hajviy asarlar satirik va yumoristik kabi turlarga boʻlinadi. Abdulla Qodiriy yashagan ijtimoiy-mafkuraviy muhit juda ham murakkab ekanligi hammamizga maʼlum. Shunday tahlikali paytda davrning muhim muammolarini koʻtarib chiqish uchun hajviy asarlardan foydalanish hamda ularni yaratgan muallifning turli hajviyona taxalluslarni qoʻllashi ham tabiiy, ham samarali yoʻldir. Abdulla Qodiriyning oʻtkir satirik hajviyotida inson va jamiyat oʻrtasidagi munosabatlarni ifodalashda ijodkor bu taxallusini qoʻllashdan asl maqsadi nima ekanligini bir qadar tahlil qilish mumkin. Adib oʻzining hali shakllanmagani, yetuk fikrlarga ega emasligiga ishora qilyaptimi yohud jamiyatdagi keskin oʻzgarishlarni oʻzida singdira olmayotganiga, hazm qila olmayotganiga ishorami, yoki kishilik olamining ora yoʻlda qolgan ijtimoiy muhitning umumlashgan tasvirini bermoqchimi, buni bir qadar tafakkur qilish qiyin emas. Har qanday ijodkor oʻz ijodiy individuali zamirida umumlashma mohiyatni jamlashga intiladi. Abdulla Qodiriy oʻz asarlari orqali bunga erisha olgan deb bemalol aytilish mumkin.

Abdulla Qodiriy kichik prozaik asarlarining yaratilishi ijtimoiy-siyosiy oʻzgarishlar davriga toʻgʻri kelganligi uchun antroponimlarning qoʻllanilishidagi holat

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

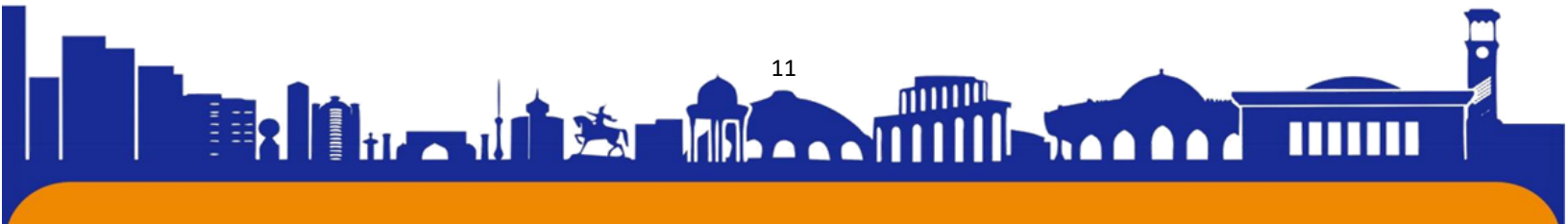
ham turlicha bo'lgan. Asar voqealari XX asr boshida va birinchi choragida sodir bo'lganligi sababli aksar qahramonlar tarixiy shaxslar hisoblanadi, shuning uchun tarixiy shaxslarning nomlari sifatida *Sheralixon*, *Xudoyorxon*, *Mallaxon* kabi hukmdorlarning, *Muhammad Sharif otaliq*, *Salimsoqbek*, *Azizbek*, *Normuhammad qushbegi*, *Shodmon o'roq*, *Mirza Ahmad qushbegi*, *Mallaxon*, *Qushdodho* kabi beklarning, *Musulmonqul*, *Mulla Alimqul*, *Yoqubbek* singari xonlik davridagi maldorlarning, asarlar qahramonlarining nomlari sifatida *Turg'un*, *Mahkam*, *Kalvak mahzum*, *Toshpo'lat tajang*, *O'sar* kabi asosiy qahramonlarning, *Salim chavandoz*, *Murod chavandoz*, *Orif sarkor*, *Samad hakim*, *Abdulkakim qori* ma'lum kasb-hunar bilan shug'ullanuvchi shaxs nomlarini, *Samad hakim*, *Yusuf*, *Sayidxo'ja*, *Yusufxo'ja*, *Muhamad Karim* tarzidagi oddiy xalq vakillari ismlarini keltiradi.

Kichik prozaik asarlarda, xususan, "Kalvak maxzumning xotira daftaridan", "Toshpo'lat tajang nima deydi?" asarlarida shaxsning bajaradigan mashg'uloti, uning turli xil xususiyatlariga qahramonning munosabatini ifodalash uchun laqablar qo'llangan: *Orif sarkor*, *Salim chavandoz*, *Murod chavandoz*, *Mirsalim dukchi*, *Azim shayton*, *Nabi qizilbosh*, *Mirxoliq qiyshiq*, *Shoolim cho'loq*, *Aziz yakanchi*, *Eshonxo'ja gupchak*, *Ne'mon bujur*, *Mahkam tentak* va h.k.

Har bir nom va u bilan birga keltirilgan izohlovchi tarzidagi birliklar obrazlarning bajaradigan vazifasi, ularning individual belgilarini ochib berishga xizmat qiladi. Izohlovchi sifatida keltirilgan *sarkor*, *chavandoz*, *tegirmonchi*, *dukchi*, *yakanchi* kabi birliklar obrazlarning bajaradigan vazifasi bilan birga xalqimizning ijtimoiy-maishiy madaniyatining qirralarini ham ochib berishga xizmat qiladi. *Qizilbosh*, *shayton*, *qiyshiq*, *cho'loq*, *tentak*, *bujur*, *gupchak* kabi laqablar obrazlarning psixologik belgilari asosida ma'naviy qiyofdalarini ochib berishga yordam beradi.

Bundan tashqari Abdulla Qodiriy asarlarida talmeh tarzida keltirilgan mashhur shaxslarning (*Fir'avn*, *Go'ro'g'li sulton*, *Yusuf*), din bilan bog'liq (*Jabroil*), ijodkorlarning ism va taxalluslari (*Hofiz*, *So'fi Olloyor*), yangi davrda –ov orqali hosil qilingan nomlar (*To'ychiboyev*, *Zuhurov*, *G'oziyev*, *oldorov*, *Sultonov*), shakli o'zgartirilgan holatda berilgan nomlar (*Lilim (Lenin)*, *Mikolay (Nikolay)*) ham keltirilganki bular ham asarlar yozilgan davrdagi madaniy hayotning qay holatda kechganligi haqida xabar beradi.

Bundan ko'rinadiki, Abdulla Qodiriy antroponimlarni qo'llash jarayonida, odatda, ma'lum bir maqsadni ko'zlagan holda amalga oshirgani uning yuksak so'z san'atkori

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

ekanligini anglatadi. Bu bilan o'sha davrdagi ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, madaniy hayotning qay yo'yinda kechganligi oydinlashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qodiriy A. "She'rlar, hikoyalar, ocherklar, drama, hajviya va kichik asarlar". T.: Zabarjad Media, 2022.

2. Бегматов Э. Ўзбек тили антропонимикаси. – Тошкент: Фан, 2013. – 264 б.

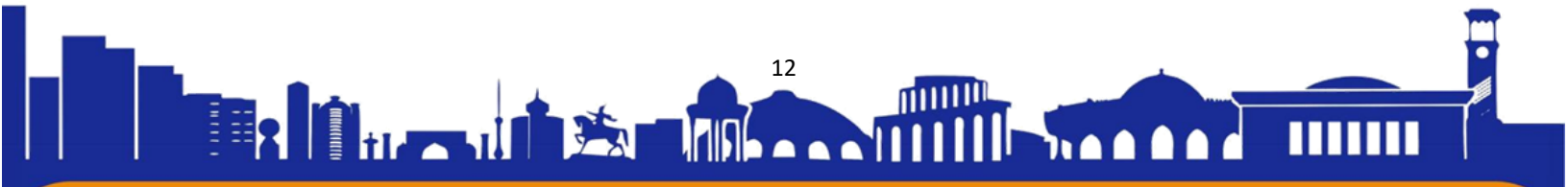
3. Серебренников Б.А. Язык как общественное явление. «Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка». М., 1970, стр. 420.

4. Турдибеков М. Абулғози Баҳодирхоннинг "Шажарайи турк" асари ономастикаси. Филол. фан. номз. ... дисс. – Т.: 2001. – Б. 11.

5. Подольская Н. Словарь русской ономастической терминологии. М.: Наука, 1988. – С. 128.

6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. I-V. – Тошкент, 2006-2008. Тошкент, I. 2006. – 680 б.; Тошкент, II. 2006. – 672 б.; Тошкент, III. 2007. – 688 б.; Тошкент, IV. 2008. – 608 б.; Тошкент, V. 2008. – 592 б.

7. Зыбковец В. Ф. Дорелигиозная эпоха. -М.: 1959, стр. 119.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI DAVLAT MOLIVAVIY NAZORATIDA ICHKI AUDIT XIZMATINING TAKOMILLASHTRISH

Asrayeva Munisa

International school of finance and technology institute magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi davlat moliyaviy nazoratida ichki audit xizmatining takomillashtirilishi masalasi yoritilgan. Maqolada ichki auditning davlat boshqaruv tizimidagi ahamiyati, uning moliyaviy resurslarni samarali boshqarishda o‘rni va davlat budjetining to‘g‘ri ishlatilishini ta‘minlashdagi roli ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, ichki audit xizmatining zamonaviy tendensiyalari, xalqaro tajriba va standartlarga mos ravishda uning faoliyatini yaxshilash uchun zarur bo‘lgan o‘zgarishlar tahlil qilinadi. Maqola ichki auditni samarali tashkil etish uchun tavsiyalar va amaliy yo‘riqnomalar bilan to‘ldirilgan bo‘lib, davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirishga qaratilgan muhim qadamlarga to‘xtaladi. Mazkur izlanish ichki audit tizimining kuchaytirilishi va uning davlat boshqaruvida yangi yuksakliklarga erishishidagi ahamiyatini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: audit; ichki audit; rivojlanish; mexanizm, moliyaviy nazorat, tashqi audit, ichki audit, ichki audit xizmati bo‘limi yig‘ma hisoboti, ichki audit natijalari, ustav, kuzatuv kengashi, bo‘lim boshlig‘i, buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida O‘zbekiston Respublikasida davlat moliyaviy nazorati tizimi mamlakat iqtisodiyoti va davlat boshqaruvining samarali ishlashi uchun alohida ahamiyatga ega. Davlat byudjeti va moliyaviy resurslarning to‘g‘ri va samarali ishlatilishi, davlat xizmatlarining sifatli ko‘rsatilishi, shuningdek, moliyaviy va iqtisodiy xavf-xatarlarni minimallashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu tizimning samarali ishlashi uchun ichki audit xizmati katta ahamiyat kasb etadi. Ichki auditning asosiy vazifalari moliyaviy hisobotlarning to‘g‘riligi va aniqligini ta‘minlash, moliyaviy resurslarning samarali va maqsadga muvofiq ishlatilishini nazorat qilish, tashkilotning ichki nazorat tizimini mustahkamlashni asosiy vazifa sifatida belgilaydi.

Biroq, global iqtisodiy o‘zgarishlar, yangi texnologiyalar, xalqaro moliyaviy standartlar va audit usullarining rivojlanishi bilan ichki audit xizmati ham doimiy ravishda takomillashtirishni talab etmoqda. O‘zbekiston Respublikasi ichki audit tizimining

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

samaradorligini oshirish, uning xalqaro tajribalarga asoslangan ilg'or usullardan foydalanishini ta'minlash zarurati mavjud. Bu, ayniqsa, davlat byudjeti va moliyaviy resurslarining to'g'ri boshqarilishini kafolatlash, korrupsiyaga qarshi kurashishda, shuningdek, davlat organlarining faoliyatini shaffofligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Ichki audit xizmatining bugungi holati, uning mamlakat iqtisodiyoti va davlat boshqaruvida o'rni, hamda tizimdagi mavjud kamchiliklar tahlil qilinadi. Shu bilan birga, ichki auditni takomillashtirishning zamonaviy usullari, xalqaro tajribadan foydalanish va audit faoliyatini samarali tashkil etish yo'llari ko'rib chiqiladi. Maqola ichki auditning samaradorligini oshirishga qaratilgan tavsiyalar, amaliy yondashuvlar va texnologik yangiliklarni o'z ichiga olgan keng qamrovli tahlilni taqdim etadi. Ushbu izlanish ichki audit xizmati tizimining mustahkamlanishi va uning davlat moliyaviy nazoratida yangi yuksakliklarga erishishdagi ahamiyatini izohlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi 2020 yil 24 fevraldagi PQ-4611 qarori yurtimizda hisob siyosatida yangi sahifa ochildi. Bu jarayonlar O'zbekiston korporatsiyalari faoliyati ustidan ichki nazoratni tashkil etishda muhim o'zgarishlarga sabab bo'lib, moliyaviy-xo'jalik faoliyati to'g'risidagi axborotni oshkor qilishning boshqa talablarini ilgari suradi.

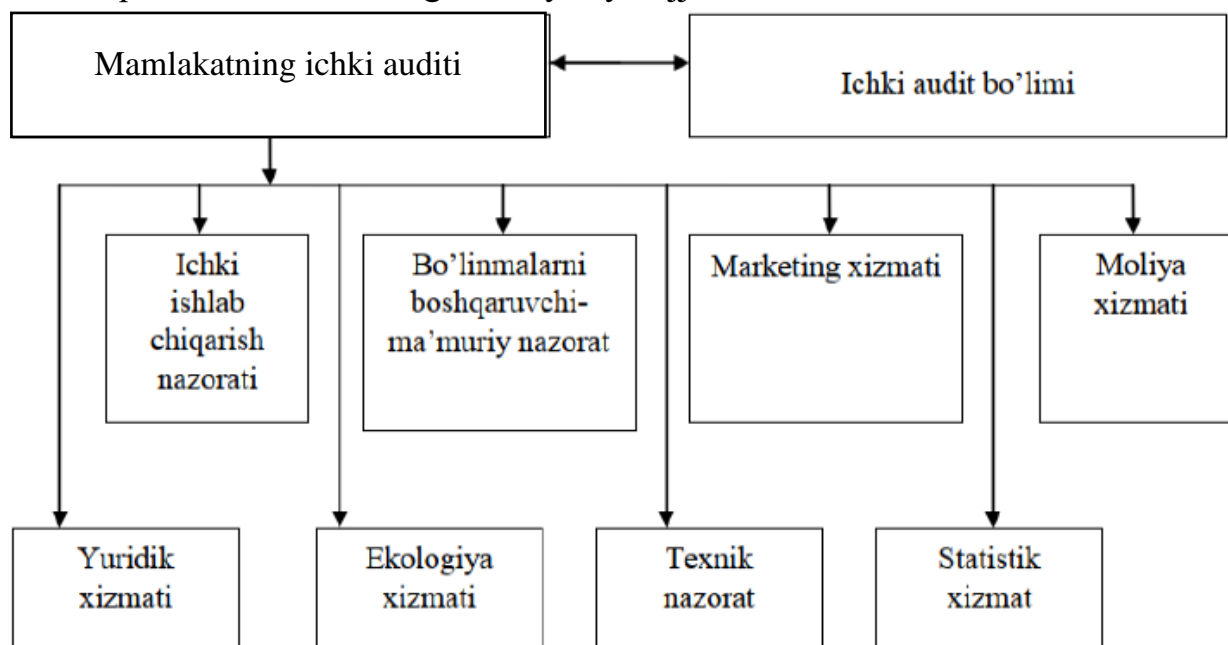
Mamlakatdagi korxonalar ichki auditi tizimining asosiy vazifasi –maxsulot ishlab chiqarishni ko'paytirish va tan narxini pasaytirish yo'llarini izlab topishdir. Ichki auditor yana korxonaning mehnat unumdorligini va samaradorligini oshirish bo'yicha maslaxatlar berishi kerak. Iqtisodiy tizimning buzilishini tekshirish ko'p mehnat talab qiladigan auditdir. Bunda korxonada moliyaviy-iqtisodiy rivojlanishning asosiy yo'nalishlari o'rganiladi. Ichki auditor korxonada u yoki bu rivojlanish yo'nalishini ma'qullashi yoki ma'qullamasligi mumkin. Ichki audit maqsadi korxonada xodimlarining qonun hujjatlariga, me'yoriy hujjatlarga va kasb faoliyati standartlariga rioya etishini nazorat qilish, tamonlar manfaatlari o'rtasidagi nizolarni bartaraf etish, korxonada amalga oshirayotgan operatsiyalarning xususiyatlari va ko'lamlariga mos ishonchlikni ta'minlash xamda korxonada faoliyatidagi xatarlarni kamaytirish yo'llaridan iboratdir. O'zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda ichki audit qonun va me'yoriy hujjatlarga asosan tashkil qilinadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Qimmatli qog'ozlar bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 2006

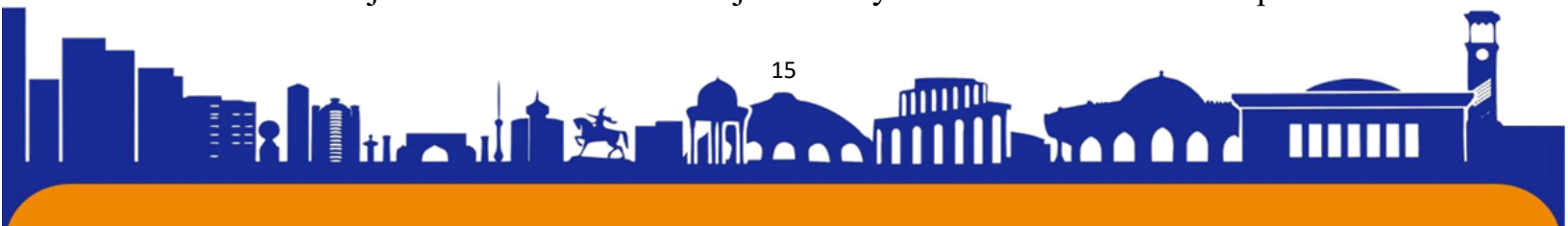
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

yil 27 sentyabrdagi PQ-475-son qaroriga, hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Ustav fondida davlat ulushi bo‘lgan korxonalarning samarali boshqarilishini va davlat mulkining zarur darajada hisobga olinishini ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi 2006 yil 16 oktyabrdagi 215-son qaroriga muvofiq aktivlarining balans qiymati 1 mlrd. so‘mdan ortiq bo‘lgan korxonalarda ichki auditni tashkil etishga qo‘yiladigan yagona talablarni hamda uning ishini tashkil etishning metodologik asoslarini belgilash maqsadida «Korxonalardagi ichki audit xizmati to‘g‘risida Nizom» qabul qilindi. Hozirgi kunda ushbu Nizom xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarda ichki auditni tashkil qilish tartibi ko‘rsatilgan me‘yoriy hujjat hisoblanadi.

1-rasm. Mikrodarajadagi nazorat tizimi

Ichki audit bo‘limi o‘z faoliyatida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qarorlari va boshqa hujjatlariga, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari va farmoyishlariga, vazirlik Nizomi va vazirlikning ichki me‘yoriy hujjatlari talablariga muvofiq faoliyat ko‘rsatadi. Ushbu bo‘lim korxonaning tarkibiy tuzilmasi hisoblanadi va o‘z vakolati doirasidagi masalalar yuzasidan korxonaga rahbariga bo‘ysunadi va hisobot beradi. Shuningdek, bo‘lim korxonada ichki auditorlik nazoratini o‘tkazish, shuningdek, korxonada ichki nazorat tekshiruvlari rejalari va ichki audit natijalari bo‘yicha hisobotlarini mustaqil ravishda

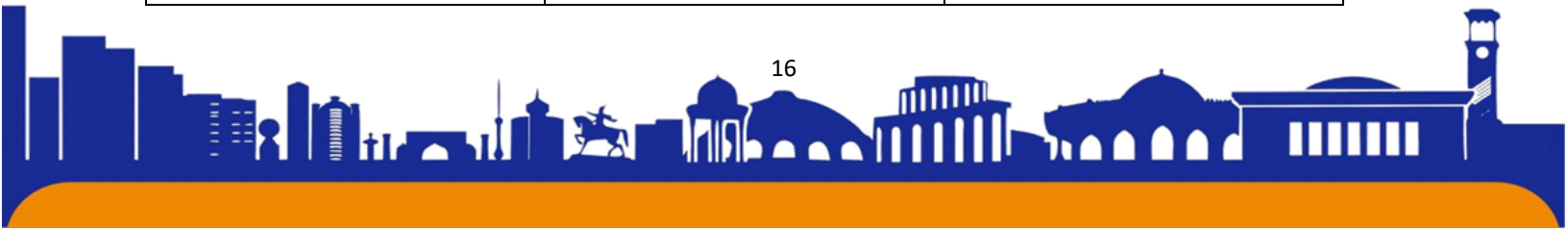

tayyorlaydi. Bizningcha, korxonalar ichki audit xizmati bo‘limining asosiy vazifalari, funksiyalari va huquqlari quyidagilardan iborat bo‘lishi maqsadga muvofiqdir.

1-jadval

Ichki audit bo‘limining asosiy vazifa va funksiyalari hamda huquqlari

Bo‘limning asosiy vazifalari	Bo‘limning asosiy funksiyalari	Bo‘limning asosiy huquqlari
<p>I.Korxonada kuzatuv kengashini ishonchli axborot bilan ta‘minlash va ichki auditorlik tekshiruvlari natijalari bo‘yicha kompaniya faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha takliflar tayyorlash.</p> <p>II.Korxonada o‘tkazilgan ichki audit tekshiruvlari jarayonida aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish, ularni bartaraf etish ustidan nazoratni amalga oshirish bo‘yicha kompaniya boshqaruv organlariga tavsiyalar kiritish.</p> <p>III.Kuzatuv kengashi va ijro etuvchi organi kompaniya faoliyatida aniqlangan firibgarlik va qonun buzilish holatlari to‘g‘risida o‘z vaqtida</p>	<p>I.Korxonaning kuzatuv kengashi tomonidan har yili tasdiqlanadigan rejaga muvofiq ichki nazorat tekshirishlarini amalga oshirish.</p> <p>II.Korxonaning tarkibiy bo‘linmalariga buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobotlarni tuzishda uslubiy yordam ko‘rsatish, ularga moliyaviy, soliq, bank va boshqa qonunchilik masalalari bo‘yicha maslahat berish.</p> <p>III.Korxonada kuzatuv kengashiga tashqi auditorlik tashkilotlarini xizmatini tanlash uchun texnik topshiriqlarni ishlab chiqishda, ularning takliflarini baholashda ko‘maklashish, shuningdek auditorlik</p>	<p>I.Korxonada hujjatlarini olish (buyruqlar, farmoyishlar, boshqaruv organlarining qarorlari, ma‘lumotnomalar, hisob-kitoblar, zarur hujjatlarning tasdiqlangan nusxalari va boshqa hujjatlar), ichki auditni amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan masalalar bo‘yicha kompaniyaning mansabdor va mas‘ul shaxslaridan og‘zaki va yozma tushuntirishlar olish; Ichki auditni o‘tkazishda yordam berish uchun korxonaning tegishli mutaxassislarini jalb qilish.</p> <p>II. Ichki audit xizmatining joriy davr va istiqboldagi asosiy yo‘nalishlari bo‘yicha korxonada kuzatuv</p>

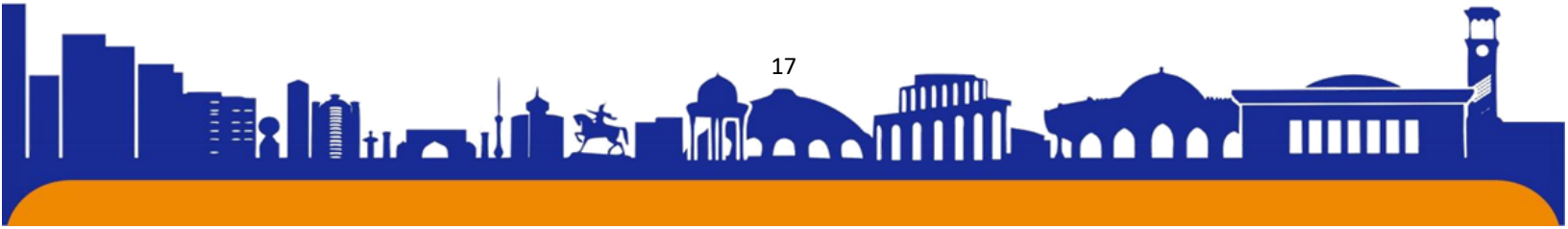

xabardor qilish, shuningdek, boshqaruvi samaradorligini bo'yicha berish.	korxonada oshirish tavsiyalar	tekshiruvini o'tkazish uchun tashqi auditorlik tashkilotini tanlashda tavsiyalar tayyorlash.	kengashiga takliflar kiritish.
--	-------------------------------	--	--------------------------------

Korxonalarda ichki audit faqat ichki audit xizmati xodimlari tomonidan tekshirishlar va monitoring o'tkazish yo'li bilan amalga oshiriladi. Ushbu jarayonda korxonaning tasdiqlangan biznes-rejasining bajarilish holati, korporativ boshqaruv tamoyillariga rioya qilinishi, buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot holati, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblash va to'lashning to'g'riligi, moliya-xo'jalik faoliyatini amalga oshirishda qonun hujjatlariga rioya qilish, aktivlar holati, ichki nazorat holati o'rganiladi. O'tkazilgan ichki audit tekshiruvlari natijalari bo'yicha ichki auditning yig'ma hisoboti tayyorlanadi. Mazkur yig'ma hisobotda biznes-reja bajarilishining miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari tahlili, biznes-rejaning bajarilmasligiga aybdor bo'lgan mansabdor shaxslar to'g'risida ma'lumot va rejaning bajarilmaslik sabablari, korxonaning boshqaruv organlari tomonidan qabul qilinadigan qarorlarning natijadorligi tahlili, korxonada ustav(nizomi) talablariga rioya etilishi va korporativ boshqaruv sohasidagi qonun hujjatlarini buzganlik holatlarining tavsifi (korxonada boshqaruv organlarining umumiy yig'ilishlari va majlislarini o'tkazilishi va boshqalar) ko'rsatilishi maqsadga muvofiqdir.

Fikrimizcha, ichki audit natijalari bo'yicha yig'ma hisobotda yuqoridagilar bilan birga korxonaning buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotni tekshirish natijalari, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblash va to'lashning to'g'riligini tekshirish natijalari, moliya-xo'jalik operatsiyalarini amalga oshirishda qonunchilikka rioya etilishi hamda korxonada ichki nazorat holatini tekshirish natijalari bo'yicha quyidagi ma'lumotlar kiritilishi zarur. (2-chizma)

2-rasm. Ichki audit natijalari bo'yicha yig'ma hisobotda aks ettiriladigan ma'lumotlar.

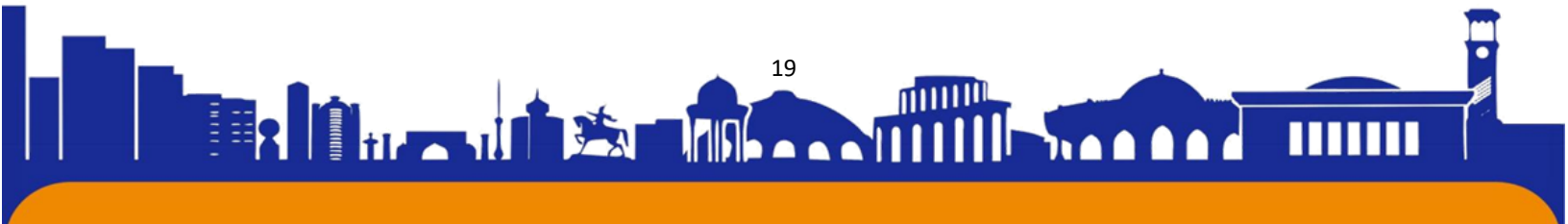

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Korxonaning mavjud mulki va mablag'larining holatini tekshirish natijalari inventarizatsiya natijalariga asoslanishi va ular harakati, mavjudligi va saqlash holati to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olishi lozim. Ichki auditning yig'ma hisobotida korxonada tarkibiy bo'linmalari faoliyatini baholash, aniqlangan me'yordan chetga chiqishlar va qoidabuzarliklarni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar hamda tekshiruvni amalga oshirgan ichki auditor fikrini asoslovchi dalillar nusxalari kiritilishi shart. Ichki audit natijalari bo'yicha yig'ma hisobot ichki audit xizmati rahbari tomonidan tuzilib, ushbu hisobot kirish, analitik qism, oxirgi qism va to'plangan dalil hujjatlari to'plamidan iborat bo'lmog'i lozim. Mazkur ichki auditning yig'ma hisoboti ichki auditorlik tekshiruvlari tugaganidan so'ng o'n kun ichida tayyorlanishi hamda ular to'g'ridan-to'g'ri korxonaning kuzatuv kengashiga tasdiqlash uchun taqdim etiladi. Hisobotlar nusxalari tasdiqlanganidan keyin korxonada rahbari (o'rinbosari)ga taqdim etiladi. Shuningdek, korxonada kuzatuv kengashi yoki rahbari ichki audit natijasida aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha tegishli choralar ko'rishi hamda ko'rilgan chora-tadbirlarning o'z vaqtida va to'g'ri bajarilishi ichki auditorlar tomonidan nazorat qilinishi maqsadga muvofiqdir.

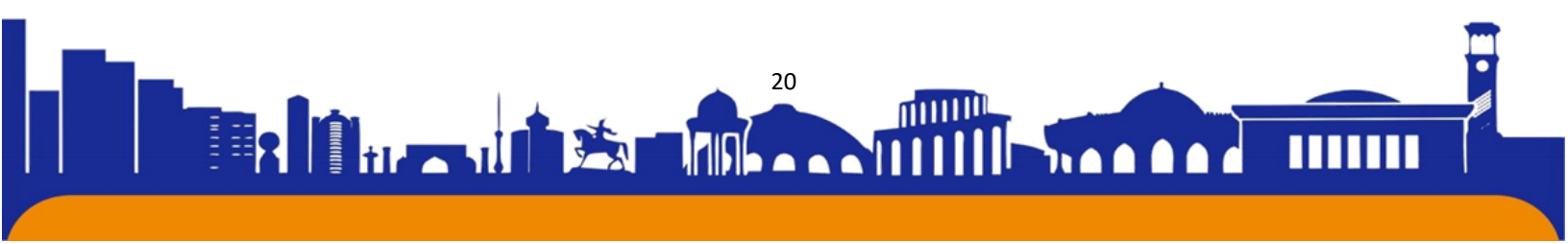
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Arens A., Lobbek Dj. Audit. /Per. s angl. pod red. Ya.V. Sokolova. – Moskva: Finansy i statistika, 2023. – 560 s.
2. Axmedjanov K.B. Iqtisodiyotni liberallashtirish sharoitida ichki auditning uslubiy usullari, tekshiruv ob'ektini tanlashning aniqlash masalalari. // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2024. – № 4, iyul-avgust.
3. Axmedjanov K.B. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda ichki audit metodologiyasini takomillashtirish: iqd.f.nom. diss.avto-ref. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi, 2022. – 76 b.
4. Dusmurotov R.D. Audit asoslari: darslik. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2023. – 612 b.
5. Meliev I.I. Auditorlik tekshiruvini o'tkazish uslubiyati: muammo va yechimlar: monografiya. – Toshkent: VNESHINVESTPROM, 2024. – 191 b.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

6. <https://www.imv.uz>. - O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining rasmiy sayti

INVESTITSIYA LOYIHALARINING MOLIVAVIY VA IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'NALISHLARI

Turdinazarova Yorqinoy Sirojiddin qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, iqtisodiyot mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqola investitsiya loyihalarining moliyaviy va iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'nalishlariga bag'ishlangan. Investitsiya loyihalarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, iqtisodiy o'sishni ta'minlash va jamiyat farovonligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Maqolada, investitsiya loyihalarining samaradorligini baholash uchun foydalaniladigan asosiy ko'rsatkichlar, moliyaviy va iqtisodiy tahlil metodlari, shuningdek, samaradorlikni oshirishga doir tavsiyalar keltirilgan. Tadqiqotda investitsiya loyihalarini amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar va ularni hal qilish usullari ham muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar. Investitsiya loyihalari, moliyaviy samaradorlik, iqtisodiy samaradorlik, tahlil metodlari, investitsiya samaradorligini oshirish, loyiha boshqaruvi, iqtisodiy rivojlanish.

Abstract

This article is devoted to the directions of increasing the financial and economic efficiency of investment projects. The successful implementation of investment projects is of great importance in ensuring economic growth and increasing the well-being of society. The article presents the main indicators used to assess the efficiency of investment projects, methods of financial and economic analysis, as well as recommendations for increasing efficiency. The study also discusses the main problems that arise during the implementation of investment projects and methods for solving them.

Keywords. Investment projects, financial efficiency, economic efficiency, analysis methods, improving investment efficiency, project management, economic development.

KIRISH

Investitsiya loyihalari iqtisodiyotning barcha sohalarida o'sish va rivojlanishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ular ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va ijtimoiy infratuzilmani yaxshilashda katta ahamiyatga ega. Shu

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

bilan birga, investitsiya loyihalarining moliyaviy va iqtisodiy samaradorligi ularning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Loyihalarni amalga oshirish jarayonida ularning samaradorligini baholash va optimallashtirish, shuningdek, investitsiyalarni to'g'ri boshqarish orqali iqtisodiy foyda olish muhimdir. Maqolada investitsiya loyihalarining samaradorligini oshirish uchun amaliy tavsiyalar, moliyaviy tahlil va iqtisodiy baholash usullari taqdim etiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Investitsiya loyihalarining samaradorligini oshirish masalasi bo'yicha bir nechta tadqiqotlar mavjud. Ba'zi olimlar (Vernon, 1992) investitsiya loyihalarini tahlil qilishda moliyaviy ko'rsatkichlar, jumladan, Net Bug'doy Qiymati (NPV) va Ichki Rentabellik Normasini (IRR) baholashni muhim deb biladilar. Boshqa tadqiqotlarda (Harrison va Henson, 2001) iqtisodiy samaradorlikni baholashda iqtisodiy resurslarni yanada samarali taqsimlash zarurligi ta'kidlangan. Shuningdek, investitsiya loyihalarining samaradorligini oshirishda inson resurslari va texnologik yangilanishlar kabi omillar muhim ahamiyatga ega (Sims va Lee, 2014).

Bundan tashqari, investitsiya samaradorligini baholashda har bir loyihaning o'ziga xos sharoitlarini hisobga olish zaruriyati ham alohida qayd etilgan (Ackerberg, 2016). Ma'lumki, investitsiya loyihalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun to'g'ri boshqaruv va risklarni boshqarish zarur, chunki ular samaradorlikka bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu tadqiqotda investitsiya loyihalarining moliyaviy va iqtisodiy samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun analitik metodlar va statistik tahlil usullari qo'llanilgan. Investitsiya loyihalarini baholashda quyidagi asosiy metodlar ishlatilgan:

Net Bug'doy Qiymati (NPV) – Loyihaning kelajakdagi naqd pul oqimlarining hozirgi qiymatini hisoblash orqali moliyaviy samaradorlikni baholash.

Ichki Rentabellik Normasi (IRR) – Loyihaning rentabellik darajasini baholash uchun foydalanuvchi ko'rsatkich.

Sosial daromad – Iqtisodiy samaradorlikni baholashda jamiyat uchun yaratilgan foydaning tahlili.

Risk tahlili – Loyihaning muvaffaqiyati uchun yuzaga keladigan xavflar va ularning samaradorlikka ta'sirini aniqlash.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Tadqiqotda shuningdek, investitsiya loyihalarini boshqarishda innovatsion metodlarni qo‘llash, tashkilot ichidagi resurslarni samarali taqsimlash va texnologik yangilanishlarni jalb qilish masalalari ham ko‘rib chiqildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy xulosalarga olib keldi:

Moliyaviy Samaradorlikni Oshirish: Loyihalarni amalga oshirishdan oldin samaradorlikni baholashda NPV va IRR ko‘rsatkichlaridan foydalanish moliyaviy risklarni kamaytiradi va samaradorlikni oshiradi.

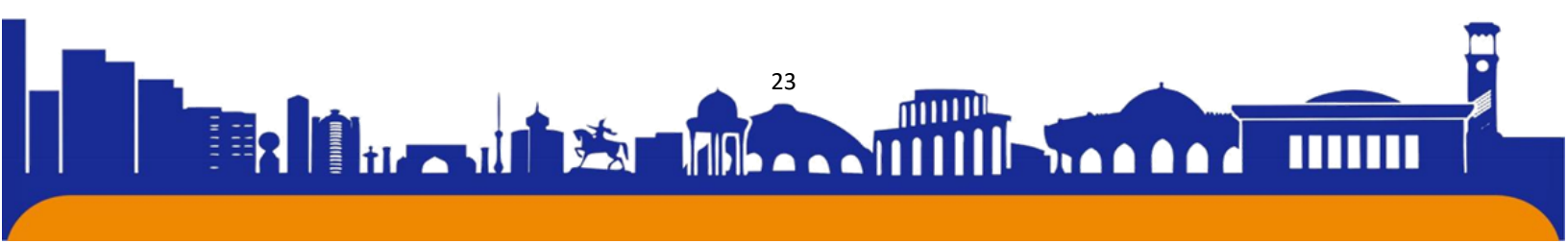
Iqtisodiy Samaradorlik: Jamiyat uchun yaratilgan ijtimoiy foyda va iqtisodiy o‘shishning mustahkamlanishi, innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali loyihaning umumiy iqtisodiy samaradorligini oshiradi.

Risklarni Boshqarish: Risklarni aniqlash va boshqarish orqali investitsiya loyihalarining muvaffaqiyatga erishish imkoniyati oshadi. Investitsiya loyihalarida yuzaga keladigan ijtimoiy, iqtisodiy va moliyaviy xavflarni hisobga olish zarur.

Innovatsiyalar va Texnologiyalar: Innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi investitsiya loyihalarining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Avtomatizatsiya va raqamli texnologiyalarni qo‘llash orqali xarajatlarni kamaytirish va daromadlarni ko‘paytirish mumkin.

1-jadval. Investitsiya loyihalarining moliyaviy-iqtisodiy samaradorligini oshirish bo‘yicha asosiy ko‘rsatkichlar jamlangan jadval

Ko‘rsatkichlar	Tavsif	Samaradorlikni oshirishdagi ahamiyati
Net Bug‘doy Qiymati (NPV)	Loyihaning kelajakdagi naqd pul oqimlarining hozirgi qiymatini hisoblash.	Moliyaviy samaradorlikni oshiradi va risklarni kamaytiradi.
Ichki rentabellik normasi (IRR)	Loyihaning rentabellik darajasini baholash uchun foydalanuvchi ko‘rsatkich.	Loyihaning daromad ko‘rsatib, investitsiya uchun samarali

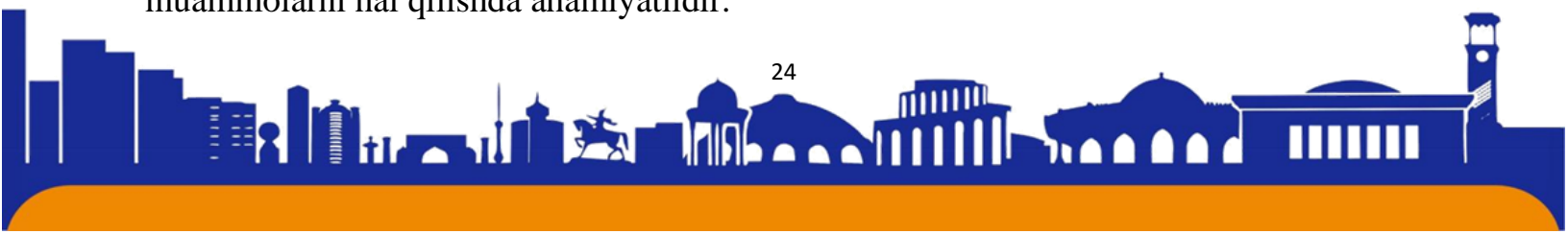
		qarorlar qabul qilishga yordam beradi.
Sotsial daromad	Jamiyat uchun yaratilgan iqtisodiy foydaning tahlili.	Jamiyatga qo‘shimcha iqtisodiy foyda yaratish va ijtimoiy muammolarni hal qilish.
Risklarni boshqarish	Loyihaning muvaffaqiyati uchun yuzaga keladigan xavflar va ularning samaradorlikka ta’sirini aniqlash.	Loyihaning muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini oshiradi.
Innovatsion texnologiyalarni joriy etish	Texnologik yangilanishlar va innovatsion echimlar orqali loyihaning samaradorligini oshirish.	Loyihalar samaradorligini ko‘paytiradi, xarajatlarni kamaytiradi va daromadlarni oshiradi.

Ushbu jadval investitsiya loyihalarining moliyaviy va iqtisodiy samaradorligini oshirishga qaratilgan asosiy ko'rsatkichlarni, ularning tavsiflarini va samaradorlikni oshirishdagi ahamiyatini ko'rsatadi. Jadvalda keltirilgan ko'rsatkichlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Net Bug‘doy Qiymati (NPV): Bu ko'rsatkich loyihaning kelajakdagi naqd pul oqimlarining hozirgi qiymatini hisoblash orqali loyihaning moliyaviy samaradorligini baholash imkonini beradi. U moliyaviy samaradorlikni oshiradi va risklarni kamaytirishga yordam beradi.

Ichki Rentabellik Normasi (IRR): Bu ko'rsatkich loyihaning rentabellik darajasini baholash uchun ishlatiladi. Loyihaning daromad darajasini ko'rsatib, investitsiya qarorlarini qabul qilishda samarali vosita bo'ladi.

Sosial Daromad: Jamiyat uchun yaratilgan iqtisodiy foyda va uning tahlilini aks ettiradi. Bu ko'rsatkich jamiyatga qo‘shimcha iqtisodiy foyda yaratish va ijtimoiy muammolarni hal qilishda ahamiyatlidir.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Risklarni Boshqarish: Loyihaning muvaffaqiyatiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan xavflarni aniqlash va ularni boshqarish. Bu ko'rsatkich loyihaning muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini oshiradi va xavflarni minimallashtiradi.

Innovatsion Texnologiyalarni Joriy Etish: Texnologik yangilanishlar va innovatsion echimlar orqali loyihaning samaradorligini oshirish. Bu ko'rsatkich loyihalar samaradorligini ko'paytiradi, xarajatlarni kamaytiradi va daromadlarni oshiradi.

Jadval loyihaning moliyaviy va iqtisodiy samaradorligini oshirish uchun zarur bo'lgan ko'rsatkichlarni tahlil qiladi va har bir ko'rsatkichning qanday ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

XULOSA

Investitsiya loyihalarining moliyaviy va iqtisodiy samaradorligini oshirishda bir nechta muhim yo'nalishlar mavjud. Ular orasida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, risklarni boshqarish, to'g'ri moliyaviy tahlil va iqtisodiy baholash metodlarini qo'llash muhim o'rin tutadi. Samaradorlikni oshirish uchun loyiha boshqaruvining samarali tizimini yaratish, resurslarni to'g'ri taqsimlash va innovatsion yondashuvlarni qo'llash lozim. Bu o'zgarishlar, o'z navbatida, iqtisodiy o'sishni ta'minlash va jamiyat farovonligini oshirishga yordam beradi.

Investitsiya loyihalarining moliyaviy va iqtisodiy samaradorligini oshirish, ularning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun muhim ahamiyatga ega. NPV, IRR, sosial daromad, risklarni boshqarish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish kabi ko'rsatkichlar loyihaning umumiy samaradorligini baholash va uning uzoq muddatli ijtimoiy va iqtisodiy foydasini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Bularning barchasi investitsiya qarorlarini qabul qilishda aniq va asoslangan ma'lumotlarni taqdim etib, resurslarning samarali taqsimlanishini va risklarni boshqarishni ta'minlaydi. Shu bilan birga, innovatsion texnologiyalar va ilg'or boshqaruv usullarini joriy etish loyihaning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi, xarajatlarni kamaytiradi va daromadlarni ko'paytiradi.

Shunday qilib, investitsiya loyihalarining moliyaviy va iqtisodiy samaradorligini oshirish nafaqat biznes muvaffaqiyati uchun, balki jamiyatning iqtisodiy barqarorligini

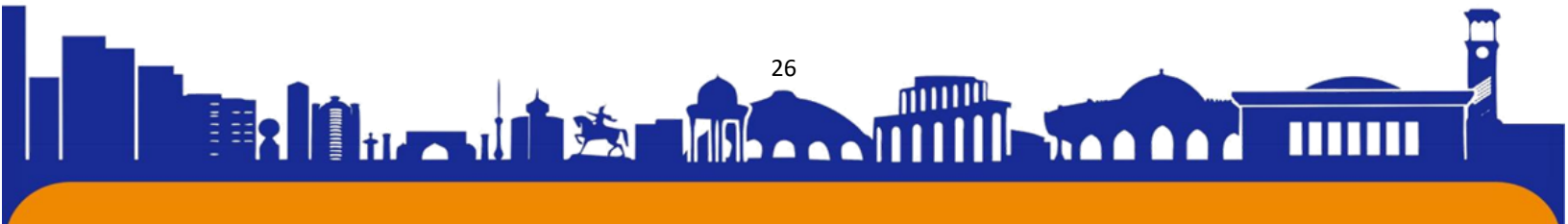

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

ta'minlash uchun ham juda muhimdir. Bunday yondashuvlar uzoq muddatli o'sishni va rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Akerberg, D. (2016). Risk Management and Investment Project Evaluation. New York: Springer.
2. Harrison, J., & Henson, D. (2001). "Economic Efficiency and Investment Projects." *Journal of Economic Planning*, 24(2), 44-58.
3. Sims, R., & Lee, H. (2014). "The Impact of Technological Innovations on Investment Project Success." *Journal of Technology and Business*, 18(1), 123-137.
4. Vernon, R. (1992). *Project Financing: A Guide to the Financial Evaluation of Investment Projects*. London: Routledge.

KIMYO FANINI INTERFAOL USULLAR YORDAMIDA AKADEMIK LITSEYLARDA O'QITISH SAMARADORLIGI

Xo'jamurodov Shuhrat Eshpo'lat o'g'li
Ter DU akademik litseyi kimyo fani o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada akademik litseylarda kimyo fanini interfaol usullar yordamida o'qitish samaradorligi o'rganilgan. Interfaol metodlar kimyo fanini chuqurroq o'zlashtirish, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega ekani tahlil qilingan. Maqolada o'quv jarayonini zamonaviy texnologiyalar yordamida tashkil etish usullari, metodik tavsiyalar va amaliy natijalar keltirilgan.

Kalit so'zlar. Kimyo, interfaol usullar, akademik litsey, o'qitish samaradorligi, zamonaviy pedagogika, metodika.

Abstract

This article studies the effectiveness of teaching chemistry in academic lyceums using interactive methods. It is analyzed that interactive methods are important for deeper mastering of chemistry, teaching students to think independently, and developing practical skills. The article presents methods for organizing the educational process using modern technologies, methodological recommendations, and practical results.

Keywords. Chemistry, interactive methods, academic lyceum, teaching effectiveness, modern pedagogy, methodology.

KIRISH

Hozirgi kunda ta'lim sohasida yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish va innovatsion usullar yordamida darslarni tashkil etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Akademik litseylarda kimyo fanini o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning mavzuni osonroq tushunishlariga, mustaqil fikrlash va ilmiy izlanish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada kimyo fanini interfaol usullar yordamida o'qitishning samaradorligi, metodik yondashuvlar va ilmiy-amaliy natijalar o'rganiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Kimyo fanini o'qitishda interfaol metodlar bo'yicha xorijiy va mahalliy ilmiy ishlar tahlil qilindi. Interfaol metodlar ta'lim jarayonini faollashtirishga imkon beruvchi yondashuvlar sifatida e'tirof etilgan. Xorijiy adabiyotlarda asosiy e'tibor STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) yondashuvlariga qaratilgan bo'lsa, mahalliy tadqiqotlarda amaliy tajribalar va nazariy asoslar muhim o'rin tutadi.

Tadqiqotda kuzatish, tajriba va so'rovnoma usullari qo'llanildi. Akademik litseylarning kimyo fani o'qituvchilari va o'quvchilari bilan interfaol darslar tashkil qilindi. Darslarda jamoaviy loyiha ishlari, laboratoriya tajribalari, muammoli vaziyatlar tahlili va multimediyaga texnologiyalaridan foydalanildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, interfaol metodlar yordamida o'tkazilgan darslarda:

O'quvchilarning darsga qiziqishi 45% ga oshdi.

Mustaqil fikrlash va muammoni hal qilish ko'nikmalari 40% ga yaxshilandi.

Amaliy mashg'ulotlarda qatnashish darajasi va natijadorlik 50% ga oshdi.

Natijalar ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish samaradorligini isbotladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, virtual laboratoriyalar orqali murakkab kimyoviy jarayonlarni tushuntirish imkoniyati o'quvchilar bilim darajasini sezilarli darajada oshirgan. Bundan tashqari, jamoaviy loyiha ishlari o'quvchilarning muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilgan. Natijalar ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish samaradorligini isbotladi. Bunday metodlar yordamida darslarda ilmiy laboratoriya muhitini yaratish imkoniyati paydo bo'ldi. Bundan tashqari, muammoli vaziyatlarni hal qilish orqali o'quvchilar mantiqiy tafakkur qilishga o'rgandilar.

Kimyo fanini o'qitishda keng qo'llaniladigan interfaol metodlardan biri – "Klasterlash" usuli hisoblanadi.

Klasterlash usulining mohiyati

Klasterlash usuli o'quvchilarning mavzu bo'yicha bilimlarini tartibga solish, yangi ma'lumotlarni tizimlashtirish va o'quv jarayonida faol ishtirok etishlarini ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu metodni qo'llashda o'qituvchi asosiy mavzu yoki tushunchani markazga joylashtiradi va unga bog'liq bo'lgan kichikroq tushunchalarni atrofida joylashtiradi. Bu jarayon o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi va mavzuning o'zaro bog'liq qismlarini tushunishda yordam beradi.

Klasterlashning kimyo fanidagi qo'llanilishi

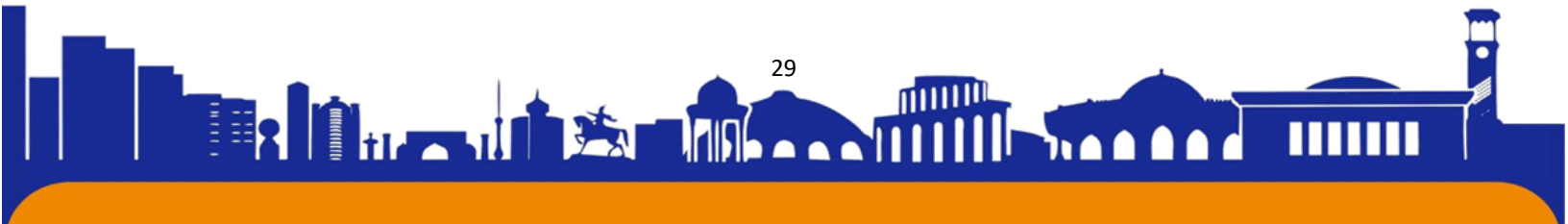
Misol sifatida "Kimyoviy bog'lanishlar" mavzusini ko'rib chiqamiz. O'qituvchi markaziy tushuncha sifatida "Kimyoviy bog'lanish"ni yozadi va unga bog'liq bo'lgan asosiy atamalarni klaster shaklida joylashtiradi:

1. Ion bog'lanish (misol: NaCl molekulasi).
2. Kovalent bog'lanish (misol: H₂O molekulasi).
3. Metall bog'lanish (misol: mis va alyuminiy kabi metallar).
4. Vodород bog'lanish (misol: NH₃ yoki H₂O molekularining o'zaro tortilishi).

Har bir atama bo'yicha qisqacha ta'rif beriladi va misollar bilan tushuntiriladi. O'quvchilar ushbu klasterlarni to'ldirishga jalb qilinadi, ular o'zlari qo'shimcha misollar keltirishi yoki mavjud bo'lgan tuzilmani kengaytirishi mumkin.

Klasterlash usulining afzalliklari

1. Vizuallik: Tushunchalarni grafik ko'rinishda aks ettirish orqali o'quvchilarning bilimlarini vizual tartibga soladi.
2. Faollikni oshiradi: O'quvchilar dars jarayonida faol ishtirok etib, o'z bilimlarini sinovdan o'tkazadilar.

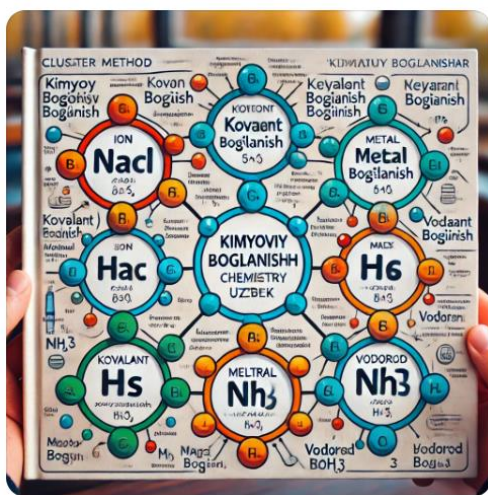

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

3. Murakkablikni kamaytiradi: Mavzuni bo‘lamlarga ajratib tushuntirish orqali o‘quvchilar uchun qiyinchilik darajasini pasaytiradi.

4. Hamkorlikni rivojlantiradi: Jamoaviy tarzda ishlash orqali o‘quvchilar o‘zaro fikr almashadilar va bir-birining tushunchalarini to‘ldiradilar.

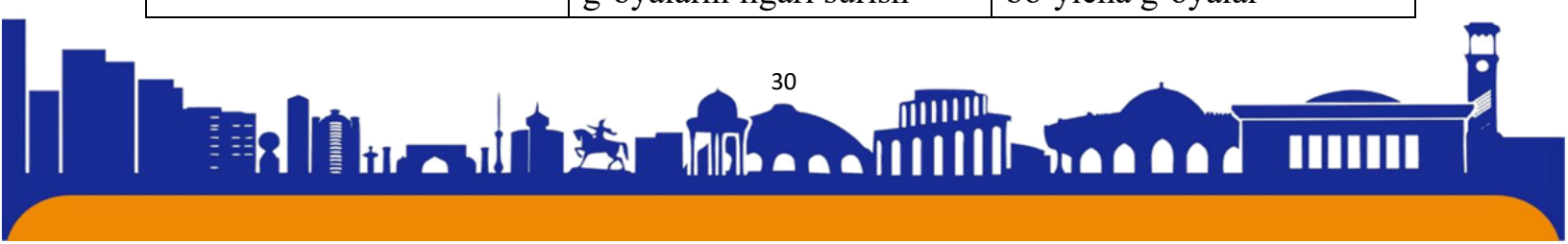
Klasterlash usuli kimyo kabi murakkab mavzularni o‘zlashtirishda samarali vosita hisoblanadi. Bu metod o‘quvchilarni faollikka undaydi, ularning mavzuga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va ma’lumotlarni tizimli tarzda tushunishga yordam beradi. Shu sababli, ushbu usulni akademik litseylarda foydalanish ayniqsa maqsadga muvofiqdir.

1-rasm. Klasterlash usuli asosida kimyo fanidagi kimyoviy bog'lanishlar.

1-jadval. Kimyo fanini o‘qitishda foydalaniladigan interfaol metodlar, ularning mohiyati va qo‘llanilish sohasi

Interfaol metodlar	Mohiyati	Kimyoda qo‘lanilishi
Klasterlash	Tushunchalarni grafik tarzda tasniflash	Kimyoviy bog‘lanish turlari tahlili
Baliq skeleti	Muammoni visual tarzda tahlil qilish	Reaksiya mexanizmini tahlil qilish
Blits-so‘rov	O‘quvchilarning tezkor fikr almashishi	Nazariy tushunchalarni muhokama qilish
Aqliy hujum	Muammolar bo‘yicha erkin g‘oyalarni ilgari surish	Laboratoriya xavfsizligi bo‘yicha g‘oyalar

O'yinli trening	Hayotiy vaziyatlarni amaliyotda model qilish	Kimyoviy reaksiya simulyatsiyasini bajarish
-----------------	--	---

XULOSA

Interfaol usullar yordamida kimyo fanini o'qitish o'quv jarayonini yanada samarali qilish imkonini beradi. Bunday yondashuv ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning fan bo'yicha bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Maqolada keltirilgan natijalar ushbu yondashuvni amaliyotga joriy qilishning zarurligini tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2014). Active Learning: Cooperation in the College Classroom. Interaction Book Company.
2. Abdukarimov, S. (2020). Kimyo fani metodikasi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
3. Freeman, S., Eddy, S. L., et al. (2014). Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics. PNAS, 111(23), 8410–8415.
4. Mahkamova, G. (2021). Akademik litseylarda interfaol usullarni qo'llash tajribasi. Ta'lim va fan jurnali, 3(2), 45-50.
5. UNESCO. (2018). Interdisciplinary Approaches to STEM Education. Paris: UNESCO Publishing.

GÚLNAHAR DÁSTANÍDA SINONIMLERDÍŇ QOLLANÍLÍWÍ

Guljahan Allamberganova

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti docenti

Hurliman Madreymova

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti magistrantı

Annotaciya: Bul maqalada sinonimlerdiń stillik qollanılıwı, ózgeshelikleri, frazeologiyalıq sóz dizbeginen jasalǵan sinonimler, olardıń til biliminde tutqan ornı qaraqalpaq folklorı 14-26-tomlarındaǵı «Gúlnahar» dástanı mısasında analizlendi.

Tayanış sózler: sinonim, sinonimiya, fraziologiya, stil, kóp mánilik, sózlik quram.

Sinonimler qaraqalpaq tiliniń leksikalıq quramında úlken ornı iyeleytuǵın leksikalıq birliklerdiń biri bolıp esaplanadı. Sinonim degenimiz qurılısı jaǵınan hár qıylı bolıp kelip, mánileri bir-birine jaqın sózler bolıp bunday sózler toparı jámlesip bir sinonimlik uyaǵa birigip sinonimlik qatarlardı payda etedi. Sinonimlik qatarǵa kirgen sózlerdiń birewi basqalarına salıstırǵanda tiykarǵı sóz esaplanıp, ol til biliminde dominanta degen atama menen belgili. Sinonimlik qatarǵa kirgen sózler mánileri jaǵınan bir-birine jaqın bolsa da, olar derlik birdey mánini ańlatıp kele bermeydi. Sinonimler bir-birinen stillik, emocionallıq-ekspressivlik ózgeshelikleri menen pariqlanadı. Basqa da tiller sıyaqlı qaraqalpaq tiliniń tiykarǵı sózlik baylıqlarınıń biri bolǵan sinonimler basqa leksikalıq birliklerden atap kórsetilgen ózgeshelikleri menen ajıralıp, onıń usı múmkinshilikleri olardıń kórkem shıǵarmalar tilinde ónimli jumsalıwına alıp keledi. Sonıń ushın da, olar kórkem ádebiyat stilinde kórkem shıǵarma tiliniń eń áhmiyetli leksikalıq qural sıpatında xızmet atqaradı. Sinonimler shıǵarma tiliniń obrazlılıǵın, baylıǵın, tásirtiligin payda etip turadı hám usı arqalı bir sózdi qayta-qayta tákirarlanıp qollanılmay, úlken sóz baylıǵınıń shıǵarma tilinde ónimli jumsalatuǵının kóriwge boladı.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Qaysı tildiń sózlik quramın alıp qarasań da, onıń belgili bir toparı basqa tillerden awısqań sózler ekenligi kórinedi. Bir tilden ekinshi tilge awısıwı, álbette, sol xalıqtıń basqa xalıqlar menen ekonomikalıq hám mádeniy qatnaslarınıń nátiyjesinde boladı.

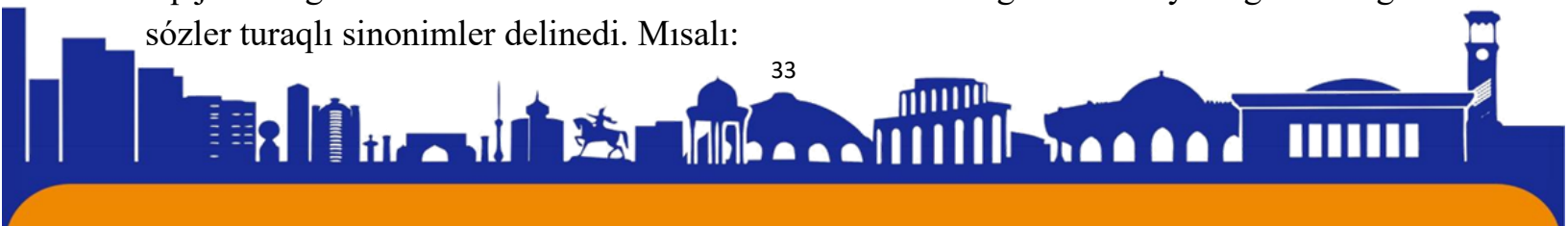
Qaraqalpaq xalqınıń basqa xalıqlar menen usınday qatnasları tiykarında sırttan kirgen kópshilik sózler sáykes mánili túpkilikli sózlerdiń sinonimlik qatarların payda etti. Mısalı: mańlay-peshana, dawıs-hawaz, biyik-bálent, dáwir – zaman, qonaq-miyman, kók-aspan, t.b. Bul sinonimlerdiń birinshileri qaraqalpaq tili leksikasındaǵı túpkilikli sózler bolsa, ekinshileri tájikshe-parsısha shıǵısqıya iye sózlerden ibarat. Bulardıń barlıǵı da kúndelikli pikir alısıw jaǵdayında jiyi qollanılıp kiyatır.

Rus til biliminde XX ásirde sinonimlerdiń izertleniwi boyınsha alıp barılǵan jumıslardıń kólemi ulıwma til biliminde ámelge asırılǵan islerge qaraǵanda salmaqlı ekenligi belgili. Sinonimlerdi izertlew máselesi boyınsha rus tilinde kóp ǵana ilimiy miynetler, monografiyalıq izertlewler júrgizilgen. Rus tilinde V.N.Klyuevanıń [1.280] Z.E.Aleksandrovanıń [2.50] hám basqa bir qansha sózlikler jarıqqa shıqqan.

Sinonimlerdi izertlewler máselesi sonıń menen bir qatarda túrkiy tilles xalıqlarınıń ilimpazları tárepinen de izertlenilgen. Sonıń ishinde qazaq til biliminde A.Bolǵanbaevtiń, [3.150] M.Sergalievtiń [4.60] miyneti, tatar tilinde Sh.S.Xanbikovanıń [5.30] miyneti, túrkmen tilinde V.Meskutovtiń [6.40.] miynetlerin atap ótsek boladı.

Bunnan tısqari qaraqalpaq tiliniń sinonimleri E.Berdimuratovtiń [7.44] miynetinde, joqarı oqıw orınlarınıń studentleri ushın arnalǵan «Házirgi qaraqalpaq tili. Leksikologiya» sabaqlıǵında, sonday-aq “Ádebiy tildiń funkcionallıq stilleriniń rawajlanıwı menen qaraqalpaq leksikasınıń rawajlanıwı” [8.136] miynetinde ilimiy kóz-qarastan bayan etilgen.

Biz bul maqalamızda Gúlnahar dastanındaǵı sinonimler haqqında sóz etpekshimiz. Dástan tiliniń leksika semantikalıq baylıǵı sózdiń kóp mániligi menen birge sinonimlik kóp múmkinshiliginen kórinedi. Dástanda qollanılǵan sinonimler pikirdi bir sóz benen qaytalay bermey onıń sinonimlik sınarların orınlı paydalanıw arqalı hár bir sózdi segiz qırlı, seksen sırlı etip kórkemlep, obrazlı etip nıshanǵa dál tiyetuǵın astarlı hám tiyanaqlı túrde bayanlaw ushın jumсалǵan. Ádebiy tilimizdegi basqa sózler menen qatnasqa túspey-aq jeke turǵanda ulıwma mánileri bir-birine mániles ekenligin birden ayırıwǵa bolatuǵın sózler turaqlı sinonimler delinedi. Mısalı:

Dúnya júzi maǵan boldı qarańǵı,
Basqa salǵan awır qayǵı *zamandı*,
Qılasındı qılıp qalamnan qashqan,
Sorap keldim miymandı. (9.262-bet).

Bul mısalda zaman-dúnya sózlerin óz ara sinonim etip aldıq. Bunda dúnya sózi mal múlk emes al óziniń tuwrı mánisinde qollanılǵan. Zaman sózi bolsa dúnya sózine sinonim retinde jer júzi dúnya máánilerinde jumsalǵan.

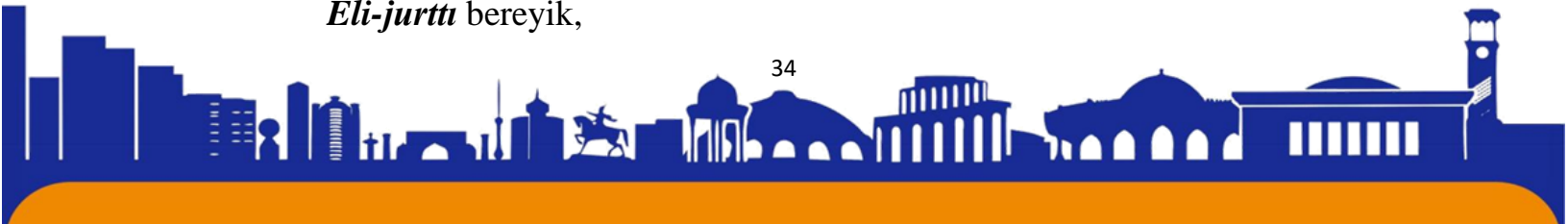
Xorezm ellerin teklik penen bermese, xorezmdey elińdi,
Sonalı aydın kólińdi, *dáwletińdi*, *baxtıńdı* arız soraǵan taxtıńdı,
Eliń menen *xalqıńdı* talap etti almaǵa,
Bunı qalay kóresiz dep barıp, shaxqa ayt, tezlik penen qayt. (9.277-bet).

Bul mısalda *dáwlet*, *baxıt*, *el xalıq* sózlerin óz ara sinonim dep alıp qarasaq boladı. *Dáwlet* sózi *baxıt* sózi menen óz ara sinonim bul tiykarınan shańaraq *baxıt* turmıs mánilerde qollanılǵan. *El-xalıq* sózleri bolǵa puqara sóziniń kóplik mánisi bolıp eldegi xalıq adamlar mánisinde qollanılǵan.

Dushpanlarǵa sen salarsañ *qayǵı-zar*,
Sawashıńdı kórgen ǵanım *múńayar*,
Qaysı jurttan, qaysı jurtqa barasań,
Írasın aytqıl,hasıl káriń kim bolar? (9.283-bet).

Dástanda defis arqalı bólingen jup sózlerdiń sinonimler bolıp qollanǵanın kóriwimizge boladı. Mısalı:

Hal-jaǵdaydı biz aytıp,
Xalıqtı qırmaq, urıspay,
Toqtapolat patshaǵa,
Eli-jurttu bereyik,

Dep sózin tamam etedi.(9.276-bet).

Jıynalısqan adamlar,

Arzımdı esit ağalar,

Kelgen *jaw* menen urıspay,

Xalıqtı bersek *dushpanğa*,

Bolmay ma bizge *ar-namis*. (9.263-bet).

Mısallardağı hal-jağday, el-jurt, jaw-dushpan, namıs-ar sıyaqlı sózlerdiń mánileri bir birine jaqın sinonim sózler bolıp esaplanadı. Hal-jağday sózi adamnıń jağdayın bildirip keledi, el-jurt sózi bolsa xalıq mánisinde sinonim bolıp kelgen. Ekinshi mısalda jaw-dushpan, ar-namıs sózlerin óz ara sinonim etip alsaq boladı.

Kórgende ishten janadı,

Qaysardıń *qarıw-ğayratın*. (9.257-bet).

Pándiw-násiyxatımdı,

Balam oyıńa jaqsı al. (9.246-bet)

Tókpey-shashpay jıynağan,

Dáwlet bağta seniki. (9.246-bet)

Quwıp shıqtıq qaladan,

Aqılsız, nadan xanımız. (9.289-bet)

Joqarıdağı mısallarda qarıw-ğayrat, tókpey-shashpay hám aqılsız-nadan sózlerin óz ara sinonim etip aldıq. Bundağı qarıw-ğayrat jup túrdegi sinonimler bolıp tiykarınan adamnıń kúshin bildirip kelgen. Keyingi mısaldağı tókpey-shashpay sózleride óz ara juplasqan sinonim bolıp joqarıdağı mısalda asırap abaylapjıynağan degen mánistede qollanılğan. Aqılsız, nadan sózleri kelbetlik mániste qollanılğan sinonim bolıp aqlı joq xan mánisinde qollanılğan.

Dástan tilinde ushırasatuğın sinonim sózler qaraqalpaq tili sózlik quramınıń baylıǵınan derek beredi. Qaraqalpaq tilinde sinonimler tómendegi jollar menen jasaladı:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

1)Sözlerdiń kóp mánililigi tiykarında: japtıń ayaǵı, kósheniń ayaǵı h.t.b.

2)Kópshilik sinonimler qosımtalar qosılıw jolı menen jasaladı. Geypara qosımtalar sóz tiykarında qosılaflı da, ekinshi bir túbir sóz benen mániles sinonimler boladı. Anaw ya mınaw sóz tiykarınan mánisi boyınsha, bir-birine sinonim sóz bolıp keletuǵın qosımtalar aqalı sinonimler jasaladı: biymáni-mánisiz, biyinsap-insapsız h.t.b.

3)Jergilikli dialektlerdiń birewine tán geypara sózler qaraqalpaqádebiy tilindegi sáykes mániki sózler menen qatar qollanılıp ta, sinonimler dóreydi. Mısalı:seksewil-sazaq, shırpı-gúgurt, máyek-jumırtqa.

4)Qaysı tildiń sózlik quramın alıp qarasańda onıń belgili bir toparı basqa tillerden awısqan sózler ekenligi kórinedi. Bir tilden ekinshi tilge sóz awısıwı, álbette sol xalıqtıń basqa xalıqlar menen ekanomikalıq hám mádeniy qatnaslarınıń nátiyjesinde boladı: mańlay-peshana, dawıs-hawaz, dáwir-zaman, biyik-bálent, tez-dárriw, qonaq-miyman, kók-aspan h.t.b.

5)Qaraqalpaq tilinde sinonimlerdiń frazeologiyalıq sóz dizbekleri tiykarınan payda bolıwı kóbirek kózge taslanadı: ashıwlandı-qabaǵı úyildi, talastı-qızıl qanat boldı, aytpaw-awızǵa bek bolıw, qorıqpaw-shaytanı seskenbew, batır-er júrek h.t.b.

Juwmaqlap aytqanda dástan tili sinonim sózlerge oǵada bay esaplanadı. Ulıwma aytqanda folklorlıq shıǵarmalardıń hámmesi de óziniń bay leksikası menen kórkem ádebiyattan ajıralıp turadı. Folklorlıq shıǵarmalardıń tiliniń izertlenbegen tárepleri oǵada kóp biz tek ǵana sinonimler haqqında ǵana sóz ettik.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

- 1.Клюева В.Н “Краткий словарь синонимов русского языка” М. 1956. 280-б
- 2.Z.E.Aleksandrovaniń “Словар синонимов русского языка” Москва 2001
3. A.Bolǵanbaev “Синонимика имени существительного в современном казахском языке”, “Синонимы в казахском языке” Алма-ата 1955
4. M.Sergaliev “Синонимика глагольных словосочетаний в современном казахском языке”
5. Ханбикова Ш.С.Татар теленең синонимнар сүзlege. Татарстан 2014. 30-б
6. V.Meskutovtiń “Синонимы всовременном туркменском языке”
- 7.Berdimuratov E. “Házirgi qaraqalpaq tili. Leksikologiya”. Nókis, 1994. 44-b

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

8. Berdimuratov E. “Ádebiy tildiń funkcionallıq stilleriniń rawajlanıwı menen qaraqalpaq leksikasınıń rawajlanıwı”. Nókis, 1973. 136b

9. Qaraqalpaq folklorı, 14-26-tom. Nókis: “Qaraqalpaqstan” 1988.

HARBIY QISM VA BO‘LINMALARDA IJTIMOYIY FAOLLIKNI TAKOMILLASHTIRISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Abduraxmonov Sharifjon Axmadjonovich

Oriental Universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada harbiy qism va bo‘linmalarda ijtimoiy faollikni takomillashtirishning psixologik mexanizmlari o‘rganiladi. Harbiy jamoalarda shaxsiy va guruhiy faollikni oshirishga qaratilgan psixologik omillar, motivatsion yondashuvlar va kommunikativ strategiyalar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari harbiy xizmat samaradorligini oshirish va jamoaviy birdamlikni kuchaytirishga qaratilgan tavsiyalar bilan boyitilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy faollik, psixologik mexanizmlar, harbiy qism, motivatsiya, kommunikatsiya, jamoaviy birdamlik.

Annotation: This article examines the psychological mechanisms for improving social activity in military units and divisions. It analyzes psychological factors, motivational approaches, and communicative strategies aimed at enhancing individual and group activity in military communities. The findings provide recommendations to improve the effectiveness of military service and strengthen collective cohesion.

Keywords: social activity, psychological mechanisms, military unit, motivation, communication, collective cohesion.

Аннотация: В данной статье исследуются психологические механизмы совершенствования социальной активности в воинских частях и подразделениях. Анализируются психологические факторы, мотивационные подходы и коммуникативные стратегии, направленные на повышение индивидуальной и групповой активности в военных коллективах. Результаты исследования дополнены рекомендациями по повышению эффективности военной службы и укреплению коллективного единства.

Ключевые слова: социальная активность, психологические механизмы, воинская часть, мотивация, коммуникация, коллективное единство.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Harbiy qism va bo‘linmalarda ijtimoiy faollikni takomillashtirish, jamoaviy ishning samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda psixologik mexanizmlar katta rol o‘ynaydi, chunki harbiy xizmatchilarning ruhiy va hissiy holati ularning faoliyatiga bevosita ta'sir qiladi. Harbiy xizmatchilarning o‘zaro munosabatlari, o‘zini tutish qobiliyati va stressni boshqarish ularning umumiy ish faoliyatini belgilaydi. Ijtimoiy faollik harbiy jamoaning ahilligi va bir-biriga bo‘lgan ishonchiga ta'sir qiladi. Psixologik yondashuvlar jamoaviy ruhni kuchaytirish va harbiy xizmatchilarning o‘zaro aloqalarini yaxshilashga yordam beradi. Bunday yondashuvlar orqali xizmatchilarda jamoa vazifalariga nisbatan mas'uliyat va qat'iyatlilikni shakllantirish mumkin. Harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligi va ijtimoiy faolligi jangovar sharoitda ham, tinchlik davrida ham muhimdir. Psixologik yordam va qo‘llab-quvvatlash harbiy xizmatchilarning stressga chidamliligini va umumiy jismoniy holatini yaxshilashga xizmat qiladi. Ijtimoiy faollikni oshirish, shuningdek, harbiy xizmatchilarning o‘zaro muloqotini yaxshilash va ularni samarali ishlashga rag‘batlantirish imkonini beradi. Ushbu maqolada harbiy qism va bo‘linmalarda ijtimoiy faollikni takomillashtirishning psixologik mexanizmlari va ularning ahamiyati batafsil yoritiladi. Ijtimoiy faollik — bu shaxs yoki guruhning muayyan ijtimoiy muhitda faol ishtirok etishi, o‘zaro munosabatlarga kirishishi va jamoaviy vazifalarni bajarishga qaratilgan harakatlari majmuasidir. Harbiy qism va bo‘linmalarda ijtimoiy faollik quyidagi jihatlar orqali namoyon bo‘ladi:

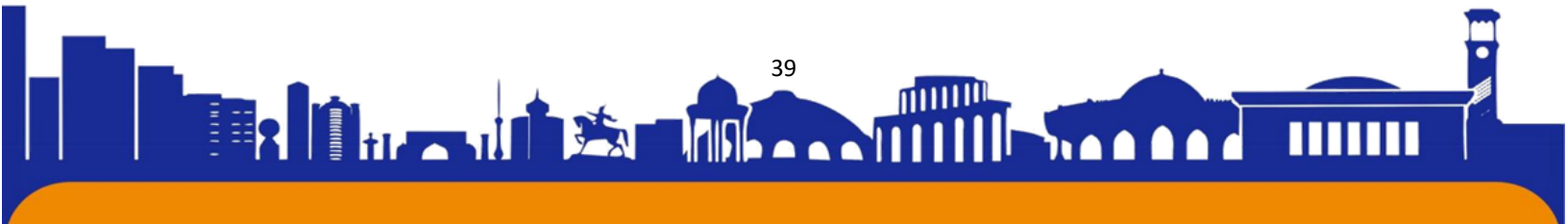
Har bir harbiy xizmatchining xizmat jarayonida o‘z fikrini ifoda etishi va qarorlar qabul qilishda ishtirok etishi. Jamoaning umumiy maqsadga erishish uchun hamkorlik qilishga tayyorligi va bir-birini qo‘llab-quvvatlashi. Harbiy xizmatchilarning xizmat maqsadlariga erishish yo‘lida ichki va tashqi rag‘batlantirish omillaridan foydalangan holda harakat qilishi.

Ijtimoiy faollik darajasi ko‘plab psixologik mexanizmlarga bog‘liq. Quyida asosiy omillar keltiriladi:

A) Motivatsiya va rag‘batlantirish:

Ichki motivatsiya — xizmatga bo‘lgan qiziqish va ishonchning oshishi. Tashqi motivatsiya — mukofotlar, rag‘batlar va xizmatdagi yutuqlar orqali erishiladigan natijalar.

B) Kommunikatsiya va o‘zaro munosabatlar:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Samarali muloqot tizimlari — ishonch va ochiqlik orqali ijtimoiy munosabatlarni yaxshilaydi. Guruh ichidagi hamkorlik — umumiy maqsadlarga erishish uchun muvofiqlashtirilgan harakatlarni rag‘batlantiradi.

C) Psixologik barqarorlik va stressga chidamlilik:

Psixologik treninglar — stressga chidamli va barqaror ruhiy holatni rivojlantiradi. Qo‘llab-quvvatlash tizimlari — harbiylarning ruhiy sog‘ligini ta‘minlaydi va ijtimoiy faollikni oshiradi.

D) Liderlik va boshqaruv:

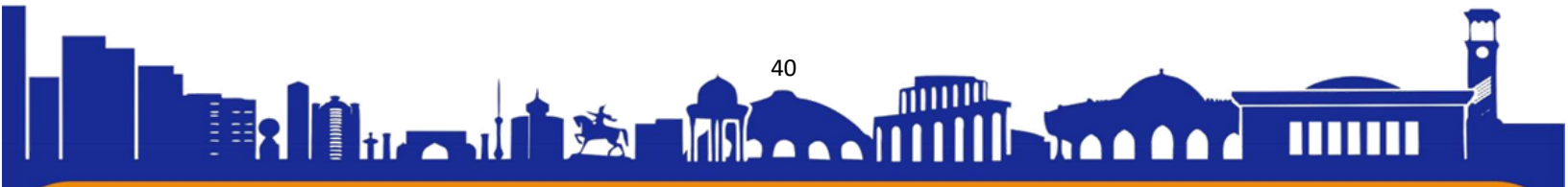
Liderlik qobiliyatlari — harbiy rahbarlarning samarali boshqaruv usullari orqali guruhni boshqarishi. Rol va majburiyatlarning taqsimlanishi — har bir xizmatchining mas‘uliyat hissini oshiradi.

Tadqiqotda empirik, eksperimental va tahliliy usullar qo‘llanildi. So‘rovnomalar, intervyular va kuzatish usullari orqali harbiy xizmatchilarning psixologik holati va ijtimoiy faollik darajasi baholandi. Statistik tahlillar asosida olingan ma‘lumotlar qayta ishlanib, asosiy xulosalar chiqarildi.

Tadqiqot natijalari quyidagi jihatlarni ko‘rsatdi:

- Motivatsion faktorlar: Harbiy xizmatchilarning ijtimoiy faolligi ularning xizmatga nisbatan motivatsiyasi va maqsadlariga bog‘liq ekanligi aniqlandi.
- Kommunikativ strategiyalar: Samarali aloqa tizimlari jamoaviy birdamlik va faollikni oshirishda muhim rol o‘ynaydi.
- Psixologik ta‘sir vositalari: Motivatsion treninglar va psixologik qo‘llab-quvvatlash dasturlari ijobiy natijalar berdi.
- Jamoaviy birdamlik: Guruh a‘zolari o‘rtasidagi ishonch va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash ijtimoiy faollik darajasini oshirishda asosiy omillar ekanligi qayd etildi.

Tadqiqot natijalari harbiy xizmat sharoitida ijtimoiy faollikni oshirishning asosiy omillari psixologik motivatsiya, samarali kommunikatsiya va qo‘llab-quvvatlash dasturlari ekanligini ko‘rsatdi. Shuningdek, psixologik treninglar va motivatsion mashg‘ulotlarning natijadorligi tahlil qilindi. Biroq, harbiy xizmat sharoitida yuzaga keladigan stress omillari va ularning ijtimoiy faollikka ta‘sirini yanada chuqurroq o‘rganish lozimligi ta‘kidlandi.

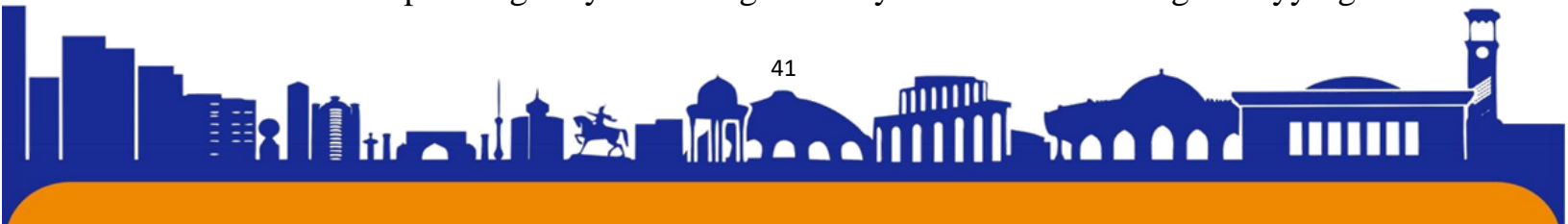
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Ushbu maqolada harbiy qism va bo‘linmalarda ijtimoiy faollikni oshirishga qaratilgan psixologik mexanizmlar tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi tavsiyalar ilgari surildi:

- Harbiy jamoalarda motivatsion treninglarni joriy etish.
- Samarali kommunikatsion vositalarni rivojlantirish.
- Psixologik maslahat va qo‘llab-quvvatlash dasturlarini yo‘lga qo‘yish.
- Jamoaviy birdamlikni kuchaytiruvchi tadbirlarni amalga oshirish.

Harbiy qism va bo‘linmalarda ijtimoiy faollikni takomillashtirishning psixologik mexanizmlari yuqori darajadagi tayyorgarlik va samarali ishlashni ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. Harbiy xizmatchilar o‘rtasida kuchli jamoaviy ruh, bir-birini qo‘llab-quvvatlash va o‘zaro ishonch muhim ahamiyatga ega. Psixologik yondashuvlar orqali ijtimoiy faollikni oshirish har bir harbiy xizmatchining o‘zini anglashiga, ijtimoiy mas‘uliyatni his etishiga va jamoaviy ishlash qobiliyatini yaxshilashga yordam beradi. Motivatsiya, stressni boshqarish va konfliktlarni hal qilish kabi psixologik mexanizmlar ijtimoiy faollikni rivojlantirishda muhim omillardir. O‘quv jarayonida psixologik yordamni ta‘minlash, harbiy xizmatchilarning hissiy holatini yaxshilash va ularni o‘zaro aloqa qilishga rag‘batlantirish imkonini beradi. Bundan tashqari, rahbarlar va psixologlarning jamoada ijtimoiy faollikni oshirish uchun ko‘rsatadigan rahbarlik va motivatsion ta‘siri ham juda katta ahamiyatga ega. Ijtimoiy faollikni oshirishning psixologik mexanizmlari, shuningdek, psixologik tayyorgarlik va harbiy tayyorgarlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta‘minlaydi. Stressni boshqarish va psixologik bardoshlilikni oshirish harbiy xizmatchilarning jismoniy va aqliy holatlarini yaxshilashga xizmat qiladi. Ushbu mexanizmlar nafaqat jangovar sharoitda, balki harbiy xizmatning kundalik jarayonida ham samarali ishlashni ta‘minlaydi. Psixologik yondashuvlar, shuningdek, harbiylarning o‘zaro munosabatlarini yaxshilash va ijtimoiy faollikni kengaytirish orqali jamoaning umumiy samaradorligini oshiradi.

Harbiy qism va bo‘linmalarda ijtimoiy faollikni takomillashtirishning psixologik mexanizmlari nafaqat individual, balki jamoaviy rivojlanishga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Psixologik yondashuvlar, jumladan motivatsiya va stressni boshqarish usullari, harbiy xizmatchilarning ijtimoiy faolligini oshiradi, ularning ishga bo‘lgan munosabatini yaxshilaydi. Harbiylar o‘rtasidagi o‘zaro ishonch, jamoaviy ruh va ijtimoiy mas‘uliyatni oshirish uchun psixologik yordamning ahamiyati katta. Psixologik tayyorgarlik

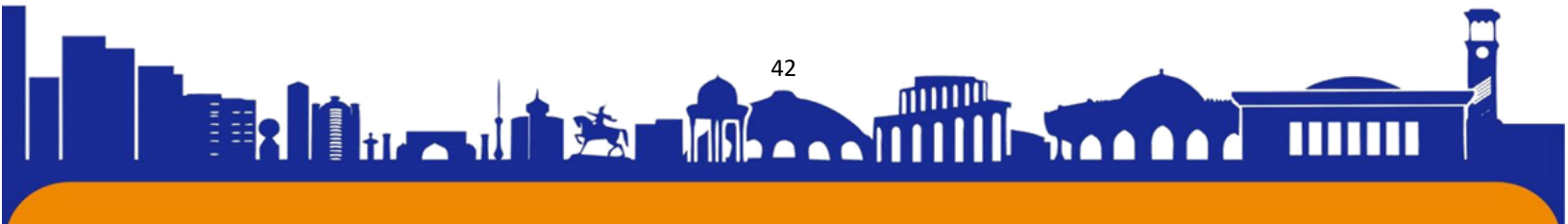

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

jarayonlarini yaxshilash orqali harbiy xizmatchilarning o'ziga bo'lgan ishonchi va jamoaviy ishlash qobiliyati kuchayadi. Rahbarlar va psixologlar tomonidan olib boriladigan motivatsion faoliyatlar ijtimoiy faollikni oshirishning samarali usullaridan biridir. Psixologik mexanizmlarni to'g'ri qo'llash harbiy xizmatchilarning stressga chidamliligini va ishga bo'lgan qat'iyatini oshiradi. Ijtimoiy faollikni rivojlantirishning psixologik mexanizmlari jamoaviy samaradorlikni yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, psixologik yordam nafaqat jangovar sharoitlarda, balki kundalik harbiy faoliyatda ham o'z o'rnini topadi. Psixologik mexanizmlar harbiy xizmatchilarning barcha jihatdan rivojlanishini ta'minlab, jamoaviy ahillikni oshirishga yordam beradi. Natijada, psixologik yondashuvlar orqali harbiy qism va bo'linmalarda ijtimoiy faollikni takomillashtirish o'ziga xos va samarali yechimni taklif etadi. Ushbu maqolada harbiy qism va bo'linmalarda ijtimoiy faollikni oshirishning psixologik mexanizmlari har tomonlama tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, motivatsion yondashuvlar, samarali kommunikatsiya va psixologik qo'llab-quvvatlash dasturlari harbiy xizmat samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Jamoaviy birdamlikni mustahkamlash orqali harbiy xizmatchilarning ruhiy barqarorligi va intizomi yuksaladi.

REFERENCES:

1. Bartone, P. T. (2006). Resilience under Military Operational Stress: Can Leaders Influence Hardiness? *Military Psychology*, 18(1), 131-148.
2. Shadrikov, V. D. (2004). *Psixologiya deyatel'nosti voennosluzhashchikh*. Moscow: Moscow Psychological Institute.
3. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78.
4. Kozlowski, S. W. J., & Ilgen, D. R. (2006). Enhancing the Effectiveness of Work Groups and Teams. *Psychological Science in the Public Interest*, 7(3), 77-124.
5. Valiyev, A. (2020). *Harbiy psixologiya asoslari*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.

SHAXSIY TARKIB MAHORATINI SHAKLLANTIRISHDA INDIVIDUAL-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARNING ROLI

Pòlatov Mirshod Mizrobovich

Oriental Universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsiy tarkib mahoratini shakllantirish jarayonida individual-psixologik xususiyatlarning oʻrni tahlil qilinadi. Harbiy xizmatchilarning shaxsiy xususiyatlari, jumladan, temperament, xarakter, motivatsiya va hissiy barqarorlik darajalari ularning kasbiy mahoratini rivojlantirishga taʼsiri oʻrganiladi. Tadqiqot natijalari shaxsiy tarkib mahoratini oshirishda psixologik yondashuvlar va treninglarning samaradorligini koʻrsatadi.

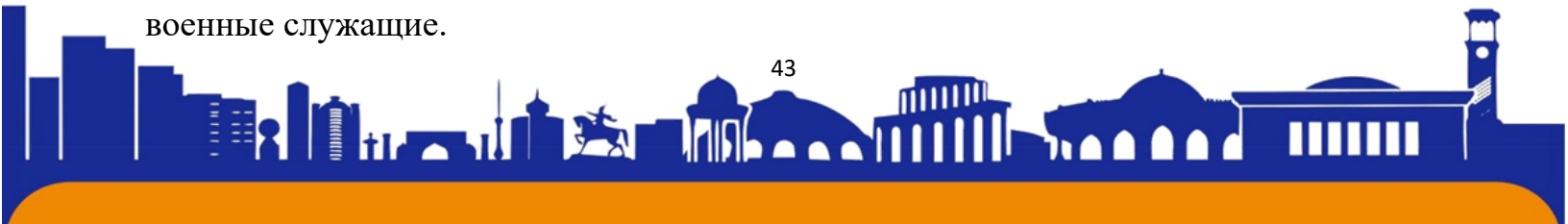
Kalit soʻzlar: individual-psixologik xususiyatlar, kasbiy mahorat, temperament, motivatsiya, psixologik trening, harbiy xizmatchilar.

Annotation: This article examines the role of individual-psychological characteristics in the development of professional skills among military personnel. It explores how personality traits, such as temperament, character, motivation, and emotional stability, influence skill enhancement. The findings highlight the effectiveness of psychological approaches and training programs in improving the professional competence of military staff.

Keywords: individual-psychological characteristics, professional skills, temperament, motivation, psychological training, military personnel.

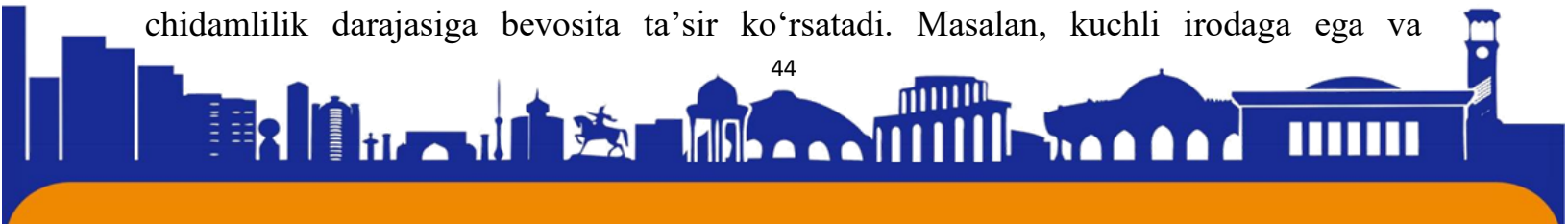
Аннотация: В данной статье анализируется роль индивидуально-психологических особенностей в формировании профессионального мастерства личного состава. Рассматривается влияние таких личностных черт, как темперамент, характер, мотивация и эмоциональная устойчивость, на развитие профессиональных навыков. Результаты исследования подчеркивают эффективность психологических подходов и тренингов для повышения квалификации военных служащих.

Ключевые слова: индивидуально-психологические особенности, профессиональные навыки, темперамент, мотивация, психологический тренинг, военные служащие.

Shaxsiy tarkib mahoratini shakllantirish harbiy xizmat samaradorligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Harbiy xizmatning o'ziga xos talablari xodimlarning nafaqat jismoniy, balki ruhiy va psixologik tayyorgarligini ham talab qiladi. Har bir harbiy xizmatchining shaxsiy xususiyatlari, jumladan, temperament, xarakter va hissiy barqarorligi, kasbiy mahoratining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Individual-psixologik xususiyatlar orqali shaxsiy tarkibning motivatsiyasi va faoliyatga yondashuvi shakllantiriladi. Ushbu maqolada harbiy xizmatchilarning psixologik xususiyatlari va ularning mahoratni shakllantirish jarayoniga ta'siri o'rganiladi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, zamonaviy harbiy xizmat sharoitlarida shaxsiy tarkibning mahoratini oshirish, stressga chidamlilik va samaradorlik darajasini oshirishga qaratilgan psixologik yondashuvlar katta ahamiyat kasb etmoqda. Maqolada motivatsion omillar, hissiy holatlar va individual farqlarning harbiy xizmatdagi roli atroflicha tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi — individual-psixologik xususiyatlar va ularning harbiy tarkibning umumiy tayyorgarligi va samaradorligiga ta'sirini aniqlash. Ushbu tahlillar asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqotda kompleks yondashuv qo'llanildi, unda empirik va eksperimental usullar birgalikda qo'llanildi. Birinchi bosqichda respondentlar (harbiy xizmatchilar) o'rtasida so'rovnomalar o'tkazildi. So'rovnomalar orqali ularning temperament turlari, motivatsiya darajasi va hissiy barqarorligi baholandi. Ikkinchi bosqichda psixologik testlar yordamida shaxsiy tarkibning individual-psixologik xususiyatlari o'rganildi. Eksperimental dastur asosida psixologik treninglar va motivatsion mashg'ulotlar o'tkazilib, ularning ta'siri kuzatildi. Ma'lumotlar statistik tahlil qilindi va natijalar grafik shaklda taqdim etildi. Tadqiqot jarayonida kuchli va zaif tomonlarni baholashga imkon beruvchi analitik usullardan ham foydalanildi. Kuzatishlar va intervyular orqali harbiy xizmatchilarning o'zaro munosabatlari va jamoaviy birdamlik darajasi tahlil qilindi. Tadqiqot davomida stressga qarshi chidamlilik va hissiy barqarorlikni o'lchovchi psixometrik testlardan foydalanildi. Ma'lumotlarni qayta ishlash uchun statistik dasturlar qo'llanilib, aniq xulosalar chiqarildi. Ushbu metodlar shaxsiy tarkibning psixologik xususiyatlarini to'liq baholash va treninglar samaradorligini aniqlash imkonini berdi. Tadqiqot natijalari shaxsiy tarkibning individual-psixologik xususiyatlari kasbiy mahoratni shakllantirishda muhim rol o'ynashini ko'rsatdi. Temperament va xarakter xususiyatlari harbiy xizmatda qaror qabul qilish va stressga chidamlilik darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, kuchli irodaga ega va

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

emotsional jihatdan barqaror harbiy xizmatchilar yuqori samaradorlik namoyish etdilar. Motivatsion treninglardan o'tgan xodimlar xizmatga bo'lgan munosabatlarini yanada ijobiy tomonga o'zgartirishdi. Jamoaviy birdamlikka e'tibor qaratilgan dasturlar ishonch va hamkorlik muhitini mustahkamladi. Eksperiment natijalariga ko'ra, shaxsiy tarkibda o'zaro muloqot ko'nikmalari va yetakchilik sifatleri rivojlandi. Hissiy barqarorlikka ega bo'lmagan xodimlarda psixologik treninglardan so'ng sezilarli darajada ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Motivatsiya darajasi yuqori bo'lgan shaxslarning o'z vazifalariga nisbatan mas'uliyat hissi ortdi. Natijalar individual yondashuvlarning harbiy xizmatda muhimligini tasdiqladi va harbiy xizmatchilarni tayyorlash jarayonida psixologik metodlardan keng foydalanish zarurligini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalari shaxsiy tarkibning psixologik xususiyatlarini rivojlantirishda individual yondashuvlarning samaradorligini tasdiqladi. Temperament turlari, motivatsiya va stressga chidamlilik kabi omillar harbiy xizmatchilarning umumiy samaradorligiga ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Topilmalar shuni ko'rsatdiki, psixologik treninglar va motivatsion dasturlar harbiy xizmatchilarning xizmatga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularning emotsional barqarorligini ta'minlaydi. Guruh a'zolari o'rtasidagi ishonch va qo'llab-quvvatlash munosabatlari ijtimoiy faollik va hamkorlikni kuchaytiradi. Shuningdek, yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirish va o'zaro aloqalarni yaxshilash orqali xizmat samaradorligini oshirish mumkinligi aniqlandi. Shu bilan birga, ba'zi xodimlarda motivatsiya va stressga chidamlilik darajasida farqlar mavjudligi aniqlanib, ularga alohida psixologik yondashuvlarni ishlab chiqish zarurligi ta'kidlandi. Natijalar harbiy xizmat samaradorligini oshirish uchun psixologik qo'llab-quvvatlash tizimlarini takomillashtirish muhimligini ko'rsatdi. Keyingi tadqiqotlarda individual-psixologik xususiyatlar va stressga chidamlilik o'rtasidagi bog'liqlikni yanada chuqurroq o'rganish tavsiya qilinadi. Tadqiqot natijalari shaxsiy tarkibning individual-psixologik xususiyatlari harbiy xizmat samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Temperament, motivatsiya va hissiy barqarorlik kabi xususiyatlar xizmat jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada psixologik treninglar va motivatsion dasturlar orqali shaxsiy tarkibning kasbiy mahoratini rivojlantirish tavsiya etildi. Tadqiqot asosida motivatsion treninglarni joriy etish, stressga chidamlilikni oshirishga qaratilgan dasturlarni ishlab chiqish va psixologik maslahat tizimlarini takomillashtirish. Keyingi tadqiqotlarda stress omillari va individual farqlar o'rtasidagi bog'liqliklarni chuqur o'rganish tavsiya etiladi. Shaxsiy tarkib mahoratini shakllantirishda individual-psixologik xususiyatlarning roli beqiyosdir. Har bir xizmatchining psixologik

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

holati, uning ish faoliyatiga, qaror qabul qilish qobiliyatiga va jamoa bilan o'zaro munosabatlariga bevosita ta'sir qiladi. Shaxsning individual-psixologik xususiyatlari, masalan, motivatsiya, stressga chidamlilik, o'zini anglash va hissiy intellekt, uning professional mahoratini shakllantirishda muhim omillardir. Motivatsiya xizmatchining maqsad sari intilishiga, stressga chidamlilik esa qiyin vaziyatlarda samarali ishlashiga yordam beradi. O'zini anglash va hissiy intellekt esa o'z hissiyotlarini boshqarish va boshqalar bilan samarali muloqot qilish imkonini beradi. Shaxsiy tarkibning psixologik tayyorgarligi uning professional mahoratini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Psixologik yordam va qo'llab-quvvatlash orqali xizmatchilarning o'ziga bo'lgan ishonchi va jamoaviy ishlash qobiliyati kuchayadi. Shuningdek, psixologik tayyorgarlik stressni boshqarish va konfliktlarni hal qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Shaxsiy tarkib mahoratini shakllantirishda individual-psixologik xususiyatlarning roli, shuningdek, har bir xizmatchining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olishni talab qiladi. Shaxsning psixologik xususiyatlarini aniqlash va ularga mos ravishda ta'lim va rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish orqali uning professional mahoratini oshirish mumkin. Shaxsiy tarkib mahoratini shakllantirishda individual-psixologik xususiyatlarning roli katta. Har bir xizmatchining psixologik holati, uning ish faoliyatiga va jamoa bilan o'zaro munosabatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xizmatchilarning psixologik qobiliyatlari, masalan, motivatsiya, stressga chidamlilik, qaror qabul qilish va hissiy intellekt, ularning professional mahoratini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Motivatsiya har bir xizmatchining o'z maqsadlariga erishishga bo'lgan intilishiga turtki beradi. Psixologik jihatdan faol va motivatsiyalangan shaxs yuqori natijalarga erishadi. Stressga chidamlilik esa noxush holatlarda yoki ziddiyatli vaziyatlarda samarali ishlashga imkon beradi. Xizmatchilar stressni boshqarish qobiliyatiga ega bo'lishsa, ular yanada barqaror va samarali faoliyat ko'rsatadi. Shaxsiy tarkibning hissiy intellekti va o'zini anglash qobiliyati ham uning mahoratini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. O'zini anglagan xizmatchi o'z hissiyotlarini boshqarishga va boshqalar bilan samarali muloqot qilishga qodir bo'ladi. Hissiy intellekt orqali ular jamoada moslashuvchanlikni saqlaydi, boshqalar bilan muvofiq ish olib boradi va jamoa ishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shaxsiy tarkibning psixologik tayyorgarligi xizmatchilarning professional mahoratini oshirishda qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini ta'minlaydi. Psixologik maslahatlar, treninglar va qo'llab-quvvatlash tizimlari xizmatchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, stressni boshqarishda yordam beradi va ularning umumiy ish samaradorligini

oshiradi. Shaxsiy tarkib mahoratini shakllantirishda psixologik yondashuvlar muhim vosita bo'lib, ularning har biri professional faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun zarurdir. Harbiy, ilmiy va boshqa sohalarda xizmatchilarning ijtimoiy faolligi va psixologik tayyorgarligi ularning harakatlarini muvofiqlashtirish, ishlash jarayonini optimallashtirish va natijalarga erishishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Psixologik yondashuvlar, shuningdek, konfliktlarni hal qilish, jamoa a'zolari o'rtasida ishonchni mustahkamlash va umumiy ish muhitini yaxshilashda ham muhimdir. Xizmatchilarning individual psixologik xususiyatlari, masalan, ularning ichki motivatsiyasi va stressga chidamlilik darajasi, tashkilotning umumiy ishlash samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli, shaxsiy tarkibning psixologik tayyorgarligini oshirish uchun samarali treninglar, psixologik maslahatlar va qo'llab-quvvatlash tizimlarini yaratish zarur. Xizmatchilarga individual yondashuv orqali, ularning psixologik xususiyatlari inobatga olinishi, o'ziga bo'lgan ishonchni oshirishi va ijtimoiy faoliyatga yanada faolroq jalb etilishi mumkin. Psixologik yordam, o'z navbatida, jamoaviy ruhni oshirish va tashkilotning umumiy maqsadlariga erishishda muhim vosita hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, shaxsiy tarkib mahoratini shakllantirishda individual-psixologik xususiyatlarning roli katta bo'lib, ularning rivojlanishi va qo'llab-quvvatlanishi orqali xizmatchilarning professional mahoratini oshirish mumkin.

REFERENCES:

1. Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: W.H. Freeman and Company.
2. Eysenck, H. J., & Eysenck, M. W. (1985). *Personality and Individual Differences: A Natural Science Approach*. New York: Plenum Press.
3. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books.
4. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78.
5. Shadrikov, V. D. (2004). *Psikhologiya deyatel'nosti voennosluzhashchikh*. Moscow: Moscow Psychological Institute.

MAMLAKATIMIZDA SANOAT MAHSULOTLARINI DIVERSIFIKATSIYALASH ASOSIDA RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Norqobilov N.N. - Termiz Davlat Universiteti, i.f.f.d. (PhD)

Shopulatov O. - Temiz Davlat Universiteti magistranti

Мақолада мамлакатимизда sanoat mahsulotlarini diversifikatsiyalash asosida raqobatbardoshlikni oshirish yo‘llari taхлил қилинган. Шунингдек, sanoat mahsulotlarini raqobatbardoshligini oshirish mavжуд муаммони ечишда, бозор механизмларини самарали қўлаш йўли билан бу муаммони ечиш бўйича хулоса, тавсия ва таклифлар берилган.

Аннотация

В статье анализируются пути повышения конкурентоспособности нашей страны на основе диверсификации промышленной продукции. Также сделаны выводы, рекомендации и предложения по решению существующей проблемы повышения конкурентоспособности промышленной продукции за счет эффективного использования рыночных механизмов.

Abstrakt

The article analyzes ways to increase competitiveness in our country based on diversification of industrial products. It also provides conclusions, recommendations, and proposals for solving the existing problem of increasing the competitiveness of industrial products through the effective use of market mechanisms.

Kirish

Hududlarda sanoat tarmoqlarini izchil ravishda tarkibiy jihatdan o‘zgartirish va diversifikatsiya qilishni chuqurlashtirish, yuqori texnologiyalarga asoslangan yangi korxonalar va ishlab chiqarish tarmoqlarining jadal rivojlanishini ta’minlash, faoliyat ko‘rsatayotgan quvvatlarni modernizatsiya qilish va texnik yangilash jarayonlarini tezlashtirish orqaligina sanoatni barqaror, jadal va mutanosib ravishda rivojlantirish

mumkin.

Keyingi yillarida xom-ashyo resurslarini chuqur qayta ishlash, yuqori qo‘shilgan qiymatli tovarlar ulushining ortishiga qaratilgan tarkibiy siyosatni amalga oshirish natijasida mamlakat yalpi ichki mahsuloti tarkibida qishloq xo‘jaligi ulushining pasayishi va sanoat, xizmat ko‘rsatish sohalarining ulushi ortishi kuzatilmoqda.

Sanoatning tarmoq tarkibini 2030 yilga qadar takomillashtirish YaIMda sanoat ulushini rivojlangan davlatlarda YaIM tarkibidagi xarakterlarga xos bo‘lgani kabi 2024 yil dagi 27,5 foizdan 2030 yilda 40 foiz oshirish bilan asoslanadi. Bu maqsadga erishi uchun, shuni aytish kerakki, bugungi kunda mamlakatimizda bu boradagi ishlar boshlab yuborilgan. Ayni vaqtda bu ishlar har bir turdagi istiqbolli xomashyo va yarim fabrikat bo‘yicha chuqur qayta ishlashning 2025, 2030 yillarga mo‘ljallangan aniq dasturiga ega bo‘lish uchun mutlaqo yangi dasturiy kompleks yondashuvni talab etadi.

Real sektorda yuqori qo‘shilgan qiymatga ega bo‘lgan tayyor mahsulotlarni ishlab chiqarish, raqobatdosh tarmoqlarni rivojlantirish maqsadida xomashyoni chuqur qayta ishlovchi tarmoqlar ulushini oshirishga qaratilgan iqtisodiyotdagi tarkibiy o‘zgarishlar O‘zbekiston korxonalarining tashqi bozordagi barqaror holatini ta’minlaydi (1-jadval).

1-jadval

O‘zbekistonda raqobat afzalligiga ega bo‘lgan sanoat tarmoqlari¹

Guruhlar	Iqtisodiyot sektorlari	Iqtisodiyot tarmoqlari	Raqobat afzalliklari
Kuchli raqobat mavqeiga ega bo‘lgan tarmoqlar	Xom ashyo va qazib chiqarish	Rangli metallurgiya, paxtani qayta ishlash, neft-gaz, og‘ir sanoat	Yuqori raqobatdoshlik afzalliklariga ega

¹ Manba: O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida tayyorlangan.

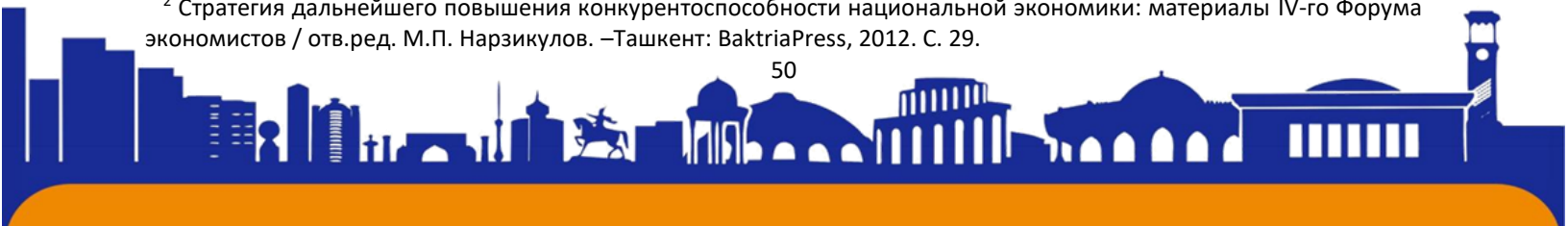
Nisbiy raqobatdoshlik mavqeiga ega bo'lgan tarmoqlar	Iste'mol tovarlari ishlab chiqarish	Mashinasozlik, avtomobilsozlik, engil, kimyo, oziq-ovqat	Nisbiy past raqobatdoshlik afzalliklariga ega
Potensial raqobatdoshlik mavqeiga ega bo'lgan tarmoqlar	Yuqori qo'shilgan qiymatga ega tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish	Mikroelektronika-axborot kompleksi, farmatsevtika, mikrobiologiya	Potensial rivojlangan raqobatdoshlik afzalliklariga ega

Qayta ishlash tarmoqlarida birinchi kategoriyali kuchli raqobatdosh guruhga sanoatning quyidagi xom-ashyo va qazib chiqarish sektorlari kiradi: neft-gaz, rangli metallurgiya, paxtani qayta ishlash sanoati. Ushbu tarmoqlar hissasiga mamlakatimiz sanoat eksportining 70 foizdan ortig'i to'g'ri keladi. Ushbu tarmoqlarning raqobatdoshlik indikatori boshqa ishlab chiqarish turlariga nisbatan ancha yuqori hisoblanadi.

Ikkinchi guruh raqobatdoshlik salohiyatiga ega bo'lgan iste'mol tovarlari ishlab chiqarishga yo'naltirilgan tarmoqlarga quyidagilar kiradi: engil sanoatning qayta ishlash tarmoqchalari, oziq-ovqat sanoati, avtomobilsozlik. Mahalliy iste'mol tovarlari raqobatdoshligi indeksi xomashyo ishlab chiqarishdagi shakllangan raqobatdoshlik ko'rsatkichiga nisbatan birmuncha past².

Umuman olganda, sanoat tarmoqlarining raqobatdoshligining pastligi muammosi saqlanib qolmoqda. Qayta ishlash sektori tarmoqlaridagi asosiy mahsulotlarni ishlab chiqarishning ichki xarajatlari jahondagi o'rtacha narx darajasiga yaqinlashib qolgan holda, ba'zi mahsulotlar turlari bo'yicha o'rtacha jahon bahosiga nisbatan yuqori. Ushbu tendensiya moddiy-texnik va energetik xarajatlar ulushi yuqori darajada saqlanib qolayotgani bilan belgilanadi.

² Стратегия дальнейшего повышения конкурентоспособности национальной экономики: материалы IV-го Форума экономистов / отв.ред. М.П. Нарзикулов. –Ташкент: BaktriaPress, 2012. С. 29.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Bugungi kunda O‘zbekistonda sanoat ishlab chiqarishini tarkibiy o‘zgarishtirish, modernizatsiya va diversifikatsiya qilishning ustivor yo‘nalishlari quyidagilar:

1. Resurs tejaydigan bug‘-gaz qurilmasi va quyosh energiyasidan foydalanish bo‘yicha sinab ko‘rilgan zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish asosida elektr energetika sohasida faoliyat ko‘rsatayotgan ishlab chiqarish quvvatlarini izchil modernizatsiya qilish va yangilarini tashkil etish.

2. Neft-gaz va neft-kimyoo sanoatida tabiiy gaz va gaz kondensatini chuqur qayta ishlash asosida yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulot ishlab chiqarish hajmini oshirish va turini kengaytirish.

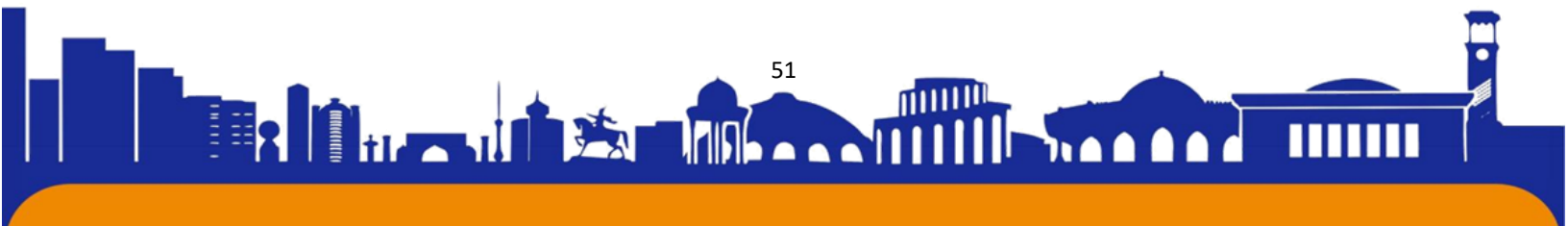
3. Kimyoo sanoatida ishlab chiqarish va eksportni murakkab mineral o‘g‘itlar, polimerlar, sintetik kauchuk, metanol va keng turdagi maishiy-kimyoo tovarlari ishlab chiqarish bo‘yicha zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali diversifikatsiya qilish.

4. Texnologik yetakchi korxonalar bilan hamkorlikda import o‘rnini bosadigan qishloq xo‘jaligi texnikasi, yuk avtomobillari hamda butlovchi qismlar ishlab chiqarish bo‘yicha yangi quvvatlar tashkil etish va faoliyat ko‘rsatayotgan korxonalarni kengaytirish.

5. Mahalliy xomashyoni chuqur qayta ishlash asosida ichki va jahon bozorida xaridorgir bo‘lgan raqobatbardosh tayyor mahsulotlar hamda yarim fabrikatlar, jumladan, bo‘yalgan ip, mato, ishlov berilgan teri, trikotaj, tikuvchilik, poyabzal va attorlik-charm buyumlari ishlab chiqarish hisobidan to‘qimachilik hamda charm-poyabzal sanoati tuzilmasini yanada yaxshilash.

6. Iqtisodiyotning samarali tarkibini barpo etish, ishlab chiqaruvchi kuchlarni maqsadga muvofiq joylashtirish, respublikaning mineral xomashyoo va boshqa tabiiy boyliklarini o‘zlashtirish, mehnat resurslarini ishlab chiqarish jarayoniga faol jalb etish.

Sanoatda innovatsiyalarni rivojlantirishda foydalanilmagan quyidagi imkoniyatlar mavjud: sotilgan sanoat mahsulotining umumiy hajmida innovatsion mahsulot ulushi 2,8 foizni tashkil etadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Sanoat ishlab chiqarishini umumiy hajmida yuqori texnologik maxsulot ishlab chiqarish ulushi 10-15 foiz atrofida. Bu esa sanoat jihatdan taraqqiy etgan mamlakatlarga nisbatan past xisoblanadi (30-35 foizdan kam emas)³.

Yuqori texnologik sektorning rivojlanishida radiosanoat, hisoblash texnikasi sanoati, tibbiy, fiziologiya va biologiya asboblari, optik va optik-mexanik asboblari va apparaturalar, texnologik jarayonlarni nazorat qilish va tartibga solish asboblari, fizikaviy, mikrobiologiya sanoati, kimyoviy tola va iplar tadqiqoti uchun asboblari ishlab chiqarishning pasayish tendensiyasi kuzatilmoqda. Ushbu holat sanoatning umumiy raqobatdoshlik darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Milliy iqtisodiyotning raqobatdoshligini ta'minlashda mamlakat sanoati yetakchi o'rin tutadi. Shuning uchun mamlakat sanoatning raqobatdoshligini oshirish va barqaror o'sish sur'atlarini ta'minlash uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

- texnologik jarayonlarni takomillashtirish hamda hom ashyo, material va energiya resurslari sarf me'yorini tushirish hisobiga tannarxni pasaytirish va ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartirish;

- ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish darajasini va sanoat bo'yicha yiliga mexnat unumdorligini oshirish, noishlab chiqarish xarajatlarni qisqartirish, xodimlar sonini optimallashtirish;

- modernizatsiya qilishning birinchi navbatdagi ob'ekti bo'lib innovatsion mahsulotga bo'lgan talabni ta'minlashga qodir tarkiblar, davlat ta'lim standartlariga rioya qilish, innovatsiya infratuzilmasi rivojlanishi uchun zarur bo'lgan qulay investitsion muhit va boshqa barqaror iqtisodiy o'sish elementlari bo'lishi lozim;

- o'ta yangi mahsulot turlari va yuqori texnologiyalarni ishlab chiqishni o'zlashtirish asosida tashqi bozorda mahalliy tovarlarning raqobatdoshligini oshirish;

- mamlakatning yoqilg'i-energetik balansini mustahkamlash va takomillashtirish, chunki iqtisodiyotning energiya ta'minotida tabiiy gazning ulushi me'yordan ancha yuqori ko'rsatkichga ega bo'lgani uchun istiqbolli energiya tejoychi texnologiyalarni faol

³ Стратегия дальнейшего повышения конкурентоспособности национальной экономики: материалы IV-го Форума экономистов / отв.ред. М.П. Нарзикулов. –Ташкент: Baktria Press, 2012. С. 30.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

ishlab chiqish va xalqaro ayirboshlash, energiyaning muqobil manbalaridan keng foydalanish zarur;

- kichik biznes va xususiy tadbirkorlar ishtirokida fan sig‘imkorligi yuqori bo‘lgan, yuqori texnologik loyihalar doirasida innovatsiyalarni moliyalashtirish fondini yaratish;

- mahalliy mahsulotlar sotish bozorlarini o‘rganish va ularning mos bozor segmentlaridagi o‘rnini aniqlash yo‘nalishida marketing tadqiqotlarini amalga oshirish;

- bozor “signallari” ni doimiy mavjud masshtabi va turli xil tovar va xizmatlarga istiqboldagi talabi, ularning texnik, iqtisodiy va ekspluatatsion darajasiga talablar monitoringini (ichki va tashqi) tashkil etish;

- yuqori texnologik mahsulotlar ishlab chiqarishni rag‘batlantirish uchun bojxona qonunchiligini va ma‘murchiligini takomillashtirish;

- korxonalar moliyaviy faoliyati samaradorligini oshirish: sanoat tarmog‘i korxonalari tarkibining moliyaviy menedjer va boshqaruvchilari tayyorlash darajasini oshirish.

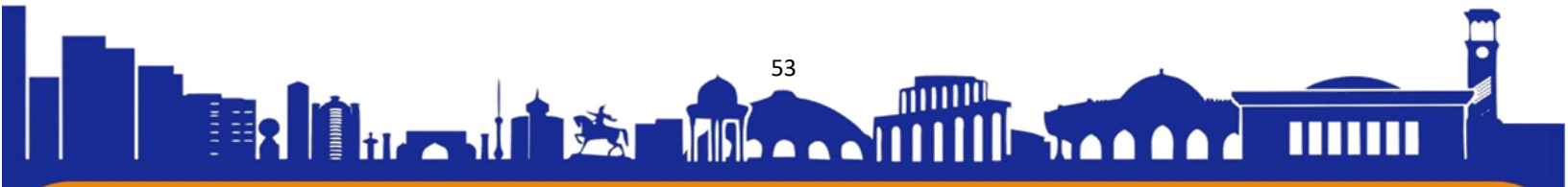
Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 17 сентябрдаги 576 - сонли “Иқтисодиёт тармоқлари ижтимоий соҳа объектлари ва кўп квартирали уй –жой фондини 2021/2022 йиллар куз-қиш даврида барқарор ишлашга тайёрлашни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисидаги” қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами.-Т.: Ўзбекистон, 2021.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 24 апрелдаги ПҚ-2922 – сон қарори “2017-2021 йилларда кўп хонадонли уй-жой фондининг умумий фойдаланиладиган жойларини капитал ва жорий таъмирлаш тўғрисида” қарори Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами.-Т.: Ўзбекистон, 2017.

3. Махмудов Э.Х., Исоқов М.Ю. Капитал қурилиш иқтисодиёти. Маъруза матнлари. - Т.: ТДИУ, 2017

4. В. Ёдгоров, Д. Бутунов. Коммунал хўжалиги иқтисодиёти. Ўқув қўлланма. Т.2020.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

5. Norqobilov. N. Структура, динамика и тенденции развития привлечения инвестиций в условиях модернизации экономики (на примере Южного региона Узбекистана) Экономика и предпринимательство журнал Россия №6 (143) 2022 г. (Vol. 16 Nom. Intereconom ([http:// www. intereconom. Com.component. content/article. 461. html](http://www.intereconom.Com.component.content/article.461.html)

6. Norqobilov .N. Investitsiyalardan samarali foydalanish asosida mintaqqa iqtisodiyoti barqaror o'sishini ta'minlash. **Termiz: "TERMIZ PUBLISHING CENTER" nashriyoti, 2024 – 129 bet.**

7. Norqobilov. N, Rasulov F. The role of social protection in improving the living well-being of the population. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 3(2), 24–25. Retrieved from. <http://mjstjournal.com.index.php.mjst.article.view.87> [https:// doi. org.10.5281. zenodo. 8335253.](https://doi.org/10.5281.zenodo.8335253)

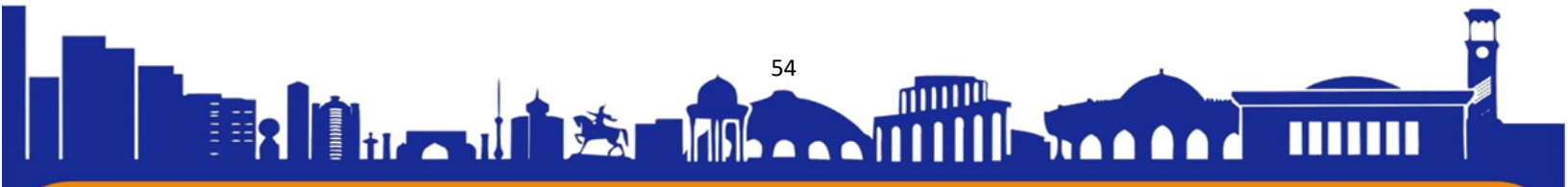
8. Norqobilov.N. Mintaqalar iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashda investitsiyalardan samarali foydalanish mezonlari va ularni hisoblash usullari.Jurnal. 2024. [Yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz.](http://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz)

9. Norqobilov, N. Binolardan samarali va tejamkor foydalanish asosida uy-joy qurilishini tashkil etish masalalari. Journal of Universal Science Research, 2(5), 189-193. Retrieved from [https://. universal publishings. com. index. php.jusr.article.view. 5708.](https://.universalpublishings.com.index.php.jusr.article.view.5708) [https:// zenodo. org. records.11197922.](https://zenodo.org/records/11197922)

[https://slib.uz.uz/article/viewid=25747.](https://slib.uz.uz/article/viewid=25747)

10. Norqobilov N. Иқтисодий ислохотлар шароитида мамлакатимизда уй-жой муаммосини ҳал этишнинг ўзига хос хусусиятлари. [http://mjstjournal.com. index.php.mjst.article.view.86.](http://mjstjournal.com.index.php.mjst.article.view.86)

[https://doi.org/10.5281.zenodo.8335199.2024.](https://doi.org/10.5281.zenodo.8335199.2024)

MILLIY QADRIYATLARNING AHAMIYATI VA ULARNI YOSHLAR ONGIGA SINGDIRISHNING MUHIMLIGI

Karimova Nafisa Baxtiyorovna

Qarshi shahar 28-o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada milliy qadriyatlarning mohiyati, ularning yoshlar ongiga singdirishdagi ahamiyati hamda globallashuv jarayonida milliy qadriyatlarni saqlash muammolari yoritilgan. Milliy qadriyatlarni ta'lim, oila tarbiyasi, zamonaviy texnologiyalar va madaniy tadbirlar orqali yoshlar orasida targ'ib qilish masalalari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, milliy qadriyatlarni rivojlantirish va saqlash bo'yicha amaliy takliflar berilgan. Maqola yosh avlodni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashga qaratilgan.

Kalit so'zlar

Milliy qadriyatlar, yoshlar tarbiyasi, ma'naviyat, globallashuv, oila qadriyatlari, madaniy meros, ta'lim tizimi, milliy birlik, tarixiy meros, globallashuvning ta'siri.

Kirish

Milliy qadriyatlar har bir xalqning tarixi, madaniyati va an'analarning ajralmas qismi hisoblanadi. Ular millatni birlashtiruvchi, uning o'ziga xosligini saqlovchi ma'naviy asosdir. O'zbekiston xalqi ham boy tarixiy merosga ega bo'lib, bu meros asrlar davomida shakllangan milliy qadriyatlarni o'z ichiga oladi. Bugungi globallashuv davrida bu qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Milliy qadriyatlarning mohiyati

Milliy qadriyatlar deganda, xalqning ma'naviy-axloqiy tamoyillari, urf-odatlar, an'analari, madaniy yodgorliklari va ma'naviy merosi tushuniladi. Masalan, oila qadriyatlari, hurmat-ehtimol, mehnatsevarlik, insonparvarlik, odob-axloq qoidalari kabi tushunchalar xalqimizning milliy ruhiyatini aks ettiradi. Bu qadriyatlar asrlar davomida shakllangan bo'lib, har bir avlod tomonidan boyitilib kelmoqda.

Milliy qadriyatlarning tarixiy ildizlari

Milliy qadriyatlar xalqimizning uzoq tarixiy jarayonlarida shakllangan. Masalan, Amir Temur davrida ilm-fan, san'at va adabiyot rivojlanib, o'ziga xos qadriyatlar yaratildi. Bunday qadriyatlar nafaqat o'z davrida, balki keyingi avlodlarga ham katta ta'sir

ko'rsatdi. Shuningdek, jadidlar harakati davrida milliy qadriyatlarni targ'ib qilish orqali o'zlikni anglash va milliy uyg'onish jarayoniga katta hissa qo'shildi.

Milliy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirishning ahamiyati

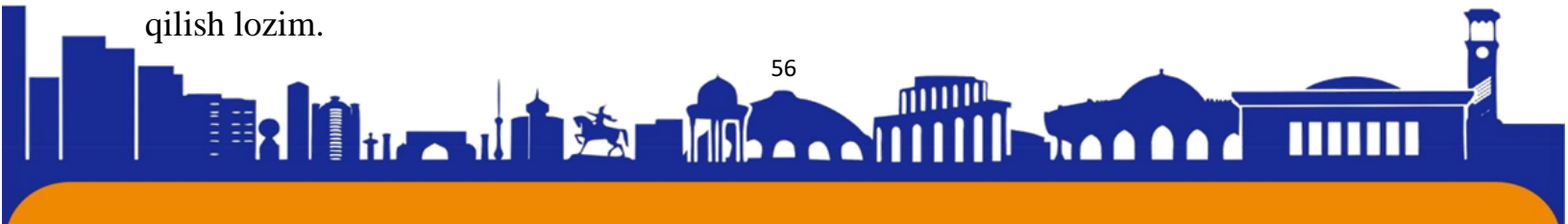
Yoshlar jamiyatning ertangi kelajagini belgilovchi kuchdir. Shu sababli, milliy qadriyatlarni yosh avlodga yetkazish ularning ma'naviy shakllanishi va jamiyatga foydali shaxslar bo'lib yetishishida muhim o'rin tutadi. Agar yoshlar milliy qadriyatlarga e'tiborli bo'lishsa, ular o'zligini anglaydi, yot g'oyalar ta'siriga tushmaydi va o'z xalqining boy madaniy merosini qadrlashni o'rganadi.

Milliy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish jarayonida quyidagi omillar muhim ahamiyatga ega:

1. **Ta'lim va tarbiya tizimi:** Maktab va oliy ta'lim muassasalarida milliy qadriyatlarni o'rgatishga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Dars jarayonlarida tarixiy shaxslar hayoti, xalq og'zaki ijodi namunalarini o'rganish orqali yoshlar o'z milliy ildizlarini anglaydilar.
2. **Oila muhitining roli:** Oila yosh avlodning ilk tarbiya maskanidir. Ota-onalar o'z farzandlariga milliy qadriyatlarni namuna orqali o'rgatishlari lozim. Masalan, ota-onaning kattalarga hurmat ko'rsatishi, an'analarga rioya qilishi bolalarda ushbu qadriyatlarni shakllantiradi.
3. **Zamonaviy texnologiyalar va madaniyat:** Bugungi kunda yoshlar internet va ijtimoiy tarmoqlardan keng foydalanadi. Milliy qadriyatlarni targ'ib qilishda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, milliy mazmundagi film va videolar yaratish orqali yoshlarning e'tiborini jalb etish mumkin.
4. **Milliy bayramlar va tadbirlar:** Navro'z, Mustaqillik kuni, Konstitutsiya kuni kabi bayramlar yoshlar uchun milliy qadriyatlarni namoyish etish imkoniyatidir. Ushbu tadbirlar orqali milliy urf-odat va an'analar ommalashtiriladi.

Globallashuv va milliy qadriyatlar

Globallashuv jarayonida milliy qadriyatlarga bo'lgan ehtiyoj yanada ortadi. Chunki globallashuv mahalliy madaniyat va qadriyatlarga tahdid solishi mumkin. Shu sababli, yoshlarni globallashuvning ijobiy tomonlarini qabul qilishga o'rgatish bilan birga, milliy qadriyatlarni saqlab qolish va rivojlantirishga o'rgatish muhimdir. Masalan, chet el filmlarini tomosha qilish bilan birga, milliy kinoijodkorlarning asarlarini ham targ'ib qilish lozim.

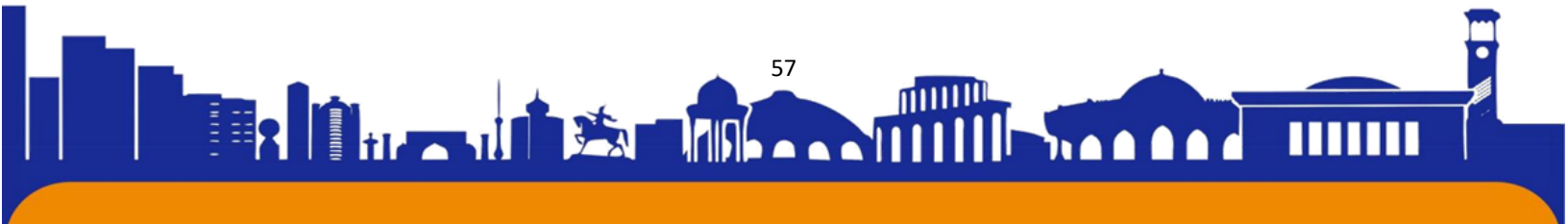

Amaliy takliflar

1. **Maxsus dasturlar va loyihalar:** Milliy qadriyatlarni yoshlar orasida targ'ib qilish maqsadida maxsus dasturlar ishlab chiqish lozim. Bu dasturlar yoshlarni qiziqtiradigan formatlarda, masalan, qiziqarli musobaqalar, viktorinalar yoki ijodiy loyihalar ko'rinishida bo'lishi mumkin.
2. **Madaniy va ma'naviy merosni o'rganish:** Yoshlarni muzeylarga, tarixiy joylarga sayohatlar tashkil qilish orqali ularni milliy madaniyat bilan yaqindan tanishtirish kerak.
3. **Ijtimoiy tarmoqlardagi faoliyat:** Milliy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi kontentni internet va ijtimoiy tarmoqlarda keng yoyish, ayniqsa yoshlar uchun jozibador formatlarda taqdim etish lozim.
4. **Rahnamolik dasturlari:** Yosh avlodni to'g'ri yo'naltirish uchun ma'naviy yetakchilar, tarixchilar va yozuvchilar bilan uchrashuvlar tashkil etish maqsadga muvofiqdir.
5. **Milliy qadriyatlarni interaktiv o'rganish:** Ta'lim muassasalarida milliy qadriyatlarni interaktiv metodlar yordamida o'rgatish yoshlarning bu jarayonga qiziqishini oshiradi. Masalan, rolli o'yinlar, teatr sahnalari va debatlar tashkil qilish mumkin.
6. **Hududiy tadbirlar:** Har bir hududda o'ziga xos bo'lgan milliy qadriyatlarni targ'ib qilish orqali madaniy xilma-xillikni namoyon qilish lozim. Masalan, milliy hunarmandchilik va xalq og'zaki ijodi namunalarini yoshlar orasida keng targ'ib qilish.

Xulosa

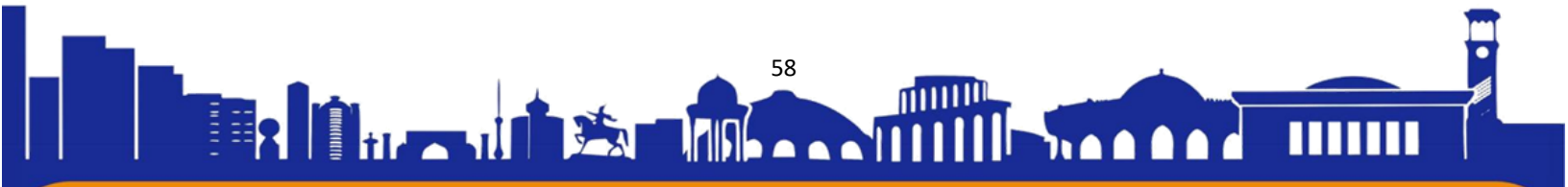
Milliy qadriyatlar yosh avlod uchun mustahkam ma'naviy asosdir. Ularni yoshlar ongiga singdirish orqali biz kelajakda milliy ruhiyatga ega, o'zligini anglagan va Vatanga sodiq avlodni tarbiyalaymiz. Bu esa jamiyatning barqaror rivojlanishiga, milliy birlikning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Shu bois, har birimiz milliy qadriyatlarni saqlash va ularni yoshlar orasida targ'ib qilish mas'uliyatini his qilishimiz zarur. Milliy qadriyatlarni o'zlashtirish faqat bir avlodga emas, balki jamiyatning barcha qatlamlariga taalluqli bo'lib, bu jarayonda davlat tashkilotlari, nodavlat tashkilotlar va har bir fuqaroning ishtiroki muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov, I. A. (1997). *Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch*. T.: O'zbekiston.
2. Qodirov, M. (2015). *Milliy qadriyatlar va ma'naviy tarbiya*. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
3. G'ulomov, Z. (2008). *Oila va milliy tarbiya*. Toshkent: Sharq.
4. Rasulov, A. (2020). "Globalashuv sharoitida milliy qadriyatlarni saqlashning ahamiyati", *Ma'naviyat jurnalining maxsus soni*.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli farmoni, "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi".
6. Norqulov, T. (2019). *Madaniyat va ma'naviyat: milliy qadriyatlarni asrash*. Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Salimov, X. (2021). "Yoshlar tarbiyasida milliy qadriyatlarning o'rni", *Ilmiy-tadqiqot ishlari to'plami*.

QARAQALPAQ NAQIL-MAQALLARINDA FEYIL MÁNILI FRAZEOLOGIZMLERDİN QOLLANÍLÍWÍ

Gúljaxan Allambergenova - QMU, Qaraqalpaq til bilimi kafedrası docent

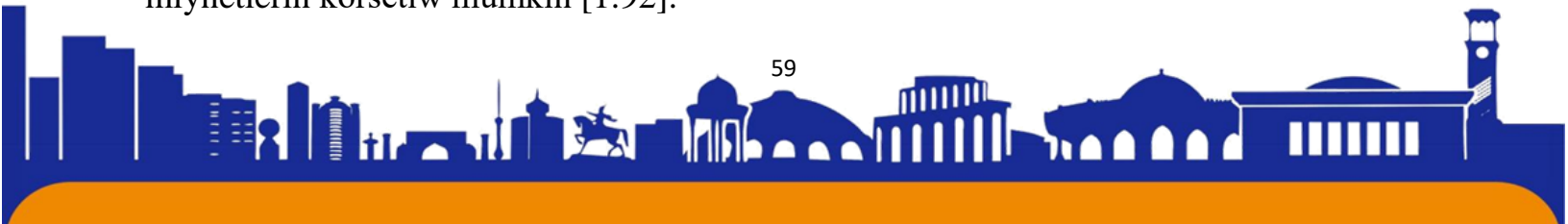
Berdimuratova Albina - Qaraqalpaq mámleketlik universiteti magistrantı

Annotaciya: Qaraqalpaq tili frazeologizmlerge oğada bay. Ásirese, kórkem shıǵarmalarda personajlardın xarakterin ashıp beriwde, olardıń is-háreketin, ruwxıy halatın, psixologiyalıq jaǵdayların, ótkirlestirip kórsetiwde qollanıladı. Frazeologizmler tilimizde birden payda bolmaǵan. Olar xalqımızdın tariyxıy rawajlanıw barısında sózlik quramımızdı bayıtıp keldi. Frazeologizmlerden máni ótkirliǵı, obrazlılıqtı hár qıylı stilistikalıq boyawlardı tabamız. Bul maqalamızda qaraqalpaq naqıl-maqallarında feyil mánili frazeologizmlerdin jumsalıw ózgesheliklerin analiz etildi.

Tayanış sózler: *lingvofolkloristika, naqıl-maqal, frazeologizmler, feyil sóz shaqabı, leksika, folklorlıq dóretpeler, qosımta.*

Tilimizde óziniń rawajlanıw tariyxı boyınsha bir qansha waqıtlar dawamında bir-biri menen birigip qalıplesken bir neshe sózlerden quralǵan sóz dizbekleri bar. Bular házirgi til iliminde frazeologiyalıq sóz dizbekleri, sonday-aq idiomalar delinip júr. Qaraqalpaq tili frazeologizmlerge oğada bay. Ásirese, kórkem shıǵarmalarda personajlardın xarakterin ashıp beriwde, olardıń is-háreketin, ruwxıy halatın, psixologiyalıq jaǵdayların, ótkirlestirip kórsetiwde qollanıladı. Frazeologizmler tilimizde birden payda bolmaǵan. Olar xalqımızdın tariyxıy rawajlanıw barısında sózlik quramımızdı bayıtıp keldi. Frazeologizmlerden máni ótkirliǵı, obrazlılıqtı hár qıylı stilistikalıq boyawlardı tabamız. Olar kórkem shıǵarmalarda obrazlı til qurallarınıń xızmetin atqaradı. Sonıń ushın kórkem sóz sheberleri milliy tildin gáziynesi dep bahalanatuǵın bul sóz dizbeklerinen keńirek paydalanıwdı maqset etedi. Frazeologizmlerdin til biliminde az izertleniwi olardıń sóz shaqaplarına qatnası máselesin, qurılısı boyınsha túrlerin arnawlı úyreniwdi, ilimiy kóz qarastan tereń tallaw jasawdı talap etedi.

Ózbek frazeologiyasına arnalǵan eń dáslepki miynetler ótken ásiridin 50-jıllarınıń basında payda boldı. Olardıń qatarına Sh.Raxmatullaev, A.Shomaqsudovlardın miynetlerin kórsetiw múmkin [1:92].

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Sh.Raxmatullaevtiń kandidatlıq dissertaciyasında ózbek tilindegi feyil mánili frazeologizmlerdiń grammatikalıq ózgesheliklerin izertlew jumısı baslap berilgen bolsa, ilimpazdıń 1966-jılı jaqlanǵan doktorlıq dissertaciyası hám sol tiykarda baspadan shıqqan "Ózbek frazeologiyasınıń ayırım máseleleri" atlı monografiyası tilimizdegi frazeologizmlerdi leksikalıq birlik sıpatında izertlewge arnalǵan [2:27].

Frazeologizmlerdi úyreniwde salmaqılı úles qosqan ilimpaz B.Yusupovaniń "Qaraqalpaq xalıq naqıl-maqallarındaǵı frazeologizmler" maqalası járiyalandı. Ilimpaz maqalada frazeologiyalıq sóz dizbekleri menen naqıl-maqallardı bólek alıp qarap, naqıl-maqallar frazeologizminiń úyreniliw obiektine kirmeytuǵınlıǵın isenimli mısallar menen dáliylleydi [3:11]. Naqıl-maqallardıń quramında kelgen frazeologiyalıq sóz dizbeklerin keltirip, óz pikirini tastıyqlap beredi.

Qaraqalpaq tiliniń frazeologiyalıq sóz dizbekleriniń dúzilislik, formalıq tárepi G.Aynazarovaniń kandidatlıq didsertaciyasında arnawlı izertlengen hám usı tiykarda ilimiy miynetleri baspadan shıǵarıldı. Bul jumısta qaraqalpaq tilinde frazeologiyalıq sóz dizbekleriniń ishinde ayırıqsha dúzilme sıpatında kózge túsetuǵın eki komponentli frazeologizmlerdiń fonetikalıq, grammatikalıq hám stillik qollanıw ózgeshelikleri anıqlanadı [4:8].

Sonday-aq, qaraqalpaq tilindegi feyil mánili frazeologizmler J.Táńirbergenovtiń bir qatar maqalalarında keń túrde úyrenilgen [5:83].

Qaraqalpaq tilindegi frazeologizmlerdin eń baslı toparı prof.E.Berdimuratov hám J.Eshbaevtiń miynetlerinde feyil mánili frazeologizmler, atlıq mánili frazeologizmler, kelbetlik mánili frazeologizmler, ráwish mánili frazeologizmler dep tórt sóz shaqabına qatnaslı qaraladı [6:127]. Qaraqalpaq tilinde frazeologiyalıq sóz dizbeklerin grammatikalıq quramı hám qurılısı máseleleri, jasalıw jolları usı künge shekem arnawlı túrde izertlew obyektini bolmay kiyatır. Tilimizdiń frazeologiyalıq quramında feyil mánili frazeologizmler, kelbetlik, atlıq hám ráwish mánili frazeologizmlerge qaraǵanda kópshilikti quraydı. Feyilmánili frazeologizmler basqa túrdegi frazeologizmlerden ózine tán leksika-semantikalıq hám grammatikalıq jaqtan ózgesheliklerge iye bolıp keledi. Sebebi, feyiller basqa sóz shaqaplarına salıstırǵanda júdá quramalı, bir neshe grammatikalıq kategoriyalarǵa, formalarǵa bay. Bunday ózgeshelik feyil mánili frazeologizmler quramında feyil komponentlerge de tán bolıp esaplanadı.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Qaraqalpaq naqıl-maqalları tilinde tiykarınan feyil mánili frazeologizmler kóbirek ushırasadı. Tilimizdegi obrazlı sózler, tildiń sózlik quramınıń qaymaǵı esaplanatuǵın kúshli tásirlikke iye turaqlı sóz dizbekleri naqıl-maqallarda sheberlik penen qollanılǵan. Izertlew barısında naqıl-maqallar tilinde turaqlı sóz dizbekleri kóplep ushırasıwın bayqadıq. Máselen: Batırǵa da jan kerek, Jigit bolsań batır bol, Jaw jeńgendej japırıp, Tıńlawshılar **tań qalsın**, Sóylegende **lap urıp**; Saqıyqlıqtıń belgisi, Sorasın barǵan adamnıń, Qaytarıp **qolın qaqpasa**, Batırılıqtıń belgisi, Dushpannan tilin tartpası; Jetim bala **qor bolar**, Tóbesinen **jolı bolar**, Jetim júrgen kósheler, Keń bolsa da **tar bolar**; Awılı aralastıń, qoyı qoralas [7:18].

Berilgen mısallardaǵı tań qalıw-hayran qalıw, lap urıw-maqtanıw, qolın qaqpaw-betin qaytarmaw frazeologizmi menen sinonim bolıp keledi. Sonday-aq, mısaldaǵı qor bolıw turaqlı sóz dizbegi-azaplanıw, jolı bolıw-isi kelisiw mánilerinde qollanılǵan. Biyperzentke ul berse, **Qoyarǵa jer tappaydı**. Ash adamǵa mal pitse, Soyarǵa **kózi qıymaydı**;

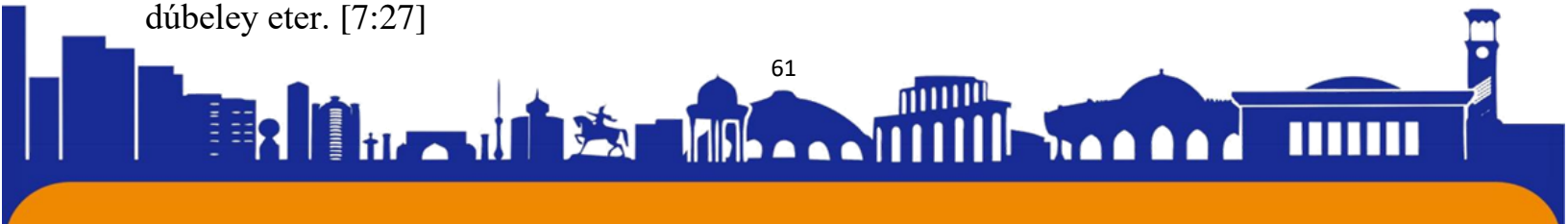
Berilgen mısaldaǵı qoyarǵa jer tappaw frazeologizmi adamnıń sırtqı tásir arqalı quwanıw, shadlanıw sezimlerin bildirip kelgen.

Bir jeńnen qol, Bir jaǵadan bas shıǵar; Eki jaqsı **bas qossa**, **Qıl ótpeydi aradan**, Eki jaman **bas qossa**, Qol ketpeydi aradan [7:22]

Bul mısallarda bir jeńnen qol, bir jaǵadan bas shıǵarıw, awzı bir bolıw, aradan qıl ótpew frazeologizmleri awızbirshilikli bolıw, al, bas qosıw bolsa turmıs qurıw mánislerin bildirip kelgen. Jaqsı qatın erin er qılar, Jaman qatın erin **qara jer qılar**; Jaqsınıń **basına is tússe**, Ashınar da ashılar, Jaman adamǵa is tússe, **Bir kóterilip basılar**; [7:25] Bul mısallardaǵı qara jer qılıw- ayaq astı bolıw, jer menen teń qılıw, basına is túsiw- basına sınaq keliwi, bir kóterilip basılıw-ashıwlanıw mánisinde qollanılǵan.

Sonday-aq, naqıl-maqallarda frazeologizminıń variantlılıq máseleleri de ushırasadı máselen qamırdan qıl suwırǵanday frazeologizminıń qamırdan qıl tartqanday-ańsat. Al, mına Jaqsı bolǵanı qaysı, Jamandı keshirmegen soń, Batır bolǵanı qaysı, Jawdıń **únin óshirmegen soń** [7:26] mısalındaǵı únin óshiriw-sestin óshiriw degen variantı ushırasadı.

Jaqsı júrgen jerine **kent salar**, Jaman ózi bola almaydı, Bolǵandı **kóre almaydı**; Jaqsınıń **qayırı tiyer** hár jerde, Jamannıń **kesiri tiyer** tar jerde; Bir jetimniń **basın sıypaǵan**, Mıń Káábaǵa barǵan menen teń; **Taqır jerde shań shıǵarǵan**, Orpań jerdi dúbeley eter. [7:27]

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

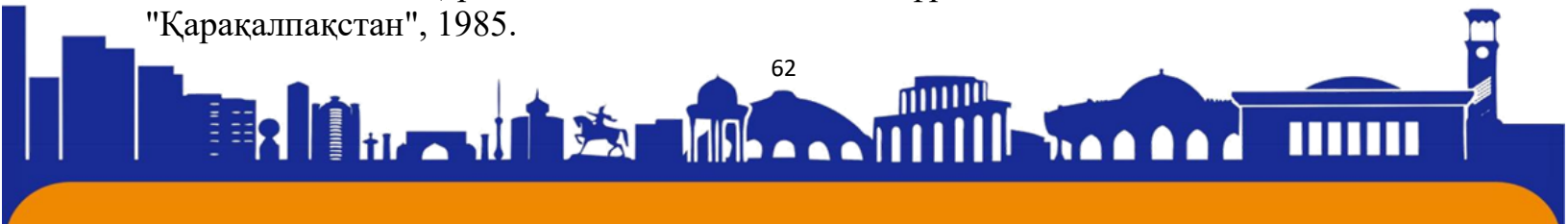
Joqarıda berilgen mısallarda feyil mánisindegi frazeologizmlik ótlesiwler hám birlikler ushırasadı. Máselen: Taqır jerde shań shıǵarıw- joq jerden jır shıǵarıw frazeologizmi menen sinonim bolıp kelip arızmaǵan jerden urıs payda etiw, tili menen oraq orıw-ámelde is kórsetpew mánisin bildirip awzı menen qus salıw turaqlı sóz dizbegi menen sinonim bolıp qollanıladı, kóre almaw- qızǵanıw, qayırı tiyiw-paydası tiyiw al kesiri tiyiw-zıyanı tiyiw, basın sıypaw-ǵamxorlıq etiw mánilerinde jumsalǵan. **Kórpeńe qarap ayaq uzat**; Jaqsı adamnıń belgisi, Kelgen qonaǵına **taq turadı**, Jaman adamnıń belgisi, Qatının uradı; Oqıy berseń **kóziń ashılar**; Bilgen bilgenin isler, Bilmegen **barmaǵın tisler** [7:32].

Berilgen mısallardaǵı taq turıw, barmaǵın tislew frazeologizmi, adamnıń sırtqı hám ishki tásir nátiyjesinde ókiniw, pushayman bolıw mánilerin bildirip kelgen. Joqarıdaǵı kórpesine qarap ayaq uzatıw frazeologizmi naqıl maqallarda da óz quramın ózgeripsten naqıl kórinisine ótken bolıp jaǵdayına qarap is kóriw, kózi ashılıw- dúnya tanıw yaǵnıy kóp kitap oqıǵan adamnıń dúnya tanımı, pikirlewi keńeyedi degen mániste kózi ashılıw turaqlı sóz dizbegi qollanıladı. Aqıllıǵa gáp aytsań, Kóp keshikpey pitedi, Aqmaqqa aytqan ańgimeń, **Suw túbine ketedi** [7:91]. Bul mısaldaǵı suw túbine ketiw frazeologizmi ayılǵan sózdiń bosqa ketiwi, orınlanbay qalıwın bildiredi.

Juwmaqlap aytqanda, folklordaǵı naqıl-maqallar aqıl-násiyat beriw maqsetinde tereń hám astarlı mániste ótkirililik penen qollanıǵan bolsa naqıl-maqallardıń ishinde frazeologizmlerdiń qatnasıwı yaǵnıy naqıl-maqallardıń quramında frazeologizmler menen keliwi jetkerilejaq pikirdiń elede kórkemliliǵın, ótkirliǵın hám anıqlılıǵın sheber tárizde tolıqlap, ayqınlastırıp kelgen.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

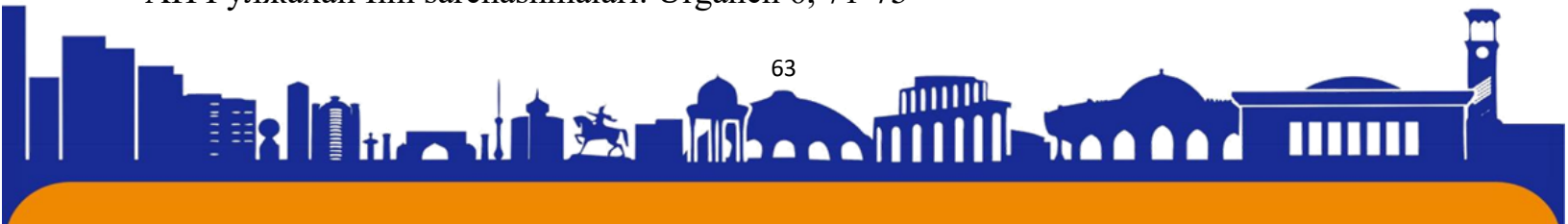
1. Шомақсудов А Муқимий сатирасининг тили, Тошкент, 1970, 62-95-б.
2. Раҳматуллаев Ш Ўзбек фразеологиясининг баъзи масалалари, Тошкент, 1966.
3. Юсупова Б Қарақалпақ тилиниң фразеологиясы ҳәм оны изертлеўдиң гейпара мәселелери илимий мақалалар топламы, Ташкент "Tashakkur avlodi", 2020.
4. Айназарова Г Қарақалпақ тилинде теңлес еки компонентли фразеологизмлер оқыў методикалық колланба, Нөкис, 2005.
5. Танирбергенов Ж Қарақалпақ тилинде феийл мәнили фразеологиялық синонимлердиң өзгешеликлери ҳаққында. ӨзРИА. ҚҚБ Хабаршысы, Нөкис, 2011, 83-85-бет.
6. Ешбаев Ж Қарақалпақ тилиниң қысқаша фразеологиялық сөзлиги, Нөкис, "Қарақалпақстан", 1985.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

7. Қарақалпақ фольклоры көп томлық 88-100-томлар, Нөкис, "Илим" 2015.
8. Бердимуратов Е Хэзирги қарақалпақ тили.Лексикология, Нөкис "Билим", 1994.
9. «Qırq qız» dástanındaǵı frazeologiyalıq sinonimlerdiń qollanıwı НА Гулжахан Ўбекстон олимлари ва эшларнинг инновацион илмий-амалий тадқиқотлари, 2021
10. Фраzeологизмлер курамында «ак» хэм «қара» рең семантикасының қолланылыўы КА Гулжахан Ilm ha'm ja'miyet. No 'kis 1, 55-57
11. Қарақалпақ фольклорындағы мал шарўашылығы лексикасы А Гулжахан Эл аралық Алтай элдери симпозиуму VIII. Абстракттар, 2019
12. Стилистическое использование соматических фразеологизмов в поэзии И. Юсупова Гулжахан Айтбаевна Алламбергенова Вестник Челябинского государственного университета, 15-19, 2018
13. Түркий тиллеринде фразеологизмлердиң изертлениўи.« А Гулжахан Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб масалалари: ривожланиш истикболлари, 2018
14. Айназарова, Г., & Алламбергенова, Г. (2016). АДЪЕКТИВЛИК ФРАЗЕОЛОГИЗМЛЕР ҚУРАМЫНДА КЕЛБЕТЛИКЛЕРДИҢ ЖУМСАЛЫҰЫ ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 32(3), 131–133. извлечено от <https://science.karsu.uz/index.php/science/article/view/839>
15. Алламбергенова, Г. (2017). И.ЮСУПОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДА АДЪЕКТИВ ФРАЗЕОЛОГИЗМЛЕРДИҢ СТИЛЬЛИК ҚОЛЛАНЫЛЫҰЫ. ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 35(2), 153–155. извлечено от <https://science.karsu.uz/index.php/science/article/view/1008>
16. И. Юсупов шығармаларында фразеологизмлер менен психологиялық халаттың берилиўи. Ilm ha'm ja'miyet А Гулжахан No'kis 1, 16-17, 2017
Алламбергенова, Г. (2016). ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ СӨЗ ДИЗБЕКЛЕРИНДЕГИ СИНОНИМИЯ (И.Юсупов шығармалары мысалында). ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 33(4), 119–122. извлечено от <https://science.karsu.uz/index.php/science/article/view/905>
18. Фразеологиялық сөз дизбеклериниң көркемлеў қураллары хызметинде қолланылыўы А Гулжахан Актуальные вызовы современный науки. VI Международная научная конференция, 2016
19. Юсупов асарларида синоним фразеологизмларнинг услубий қўлланилиши АИ Гулжахан Ilm sarchashmalari. Urganch 6, 71-75

BO'RITANGLAY VA QUYONLAB KASALLIKLARI OLDINI OLISH CHORA TADBIRLARI DAVOLASH USULLARI

Xushboqov.Sh.U Rasulova.Sh

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Termiz.sh, Farovon massivi 43B uy

esadir_74@rambler.ru

Annotatsiya: Ushbu maqola Bo'ritanglay (tanglay yorig'i) va quyonlab (lab yorig'i) kasalliklari haqda ma'lumot berishga bag'ishlangan. Ushbu nuqsonlar homila rivojlanishi jarayonida yuqori lab va yoki tanglayning to'liq shakllanmas-Ligi natijasida yuzaga keladi maqolada bu kasalliklarning genetik va atrof-muhit omillari, xususan homiladorlik davridagi noqulay sharoitlar, yomon odatlar va ekologik ta'sirlar bilan bog'liq jihatlari batafsil yoritilgan kasallikning tashxisi erta aniqlashning ahamiyati, davolash jarayonlari, jumladan, jarrohlik aralashuvi va keyingi rehabilitatsiya usullari to'g'risida ma'lumot beriladi. Maqola shuningdek, ovqatlanish, nutq rivojlanishi nafas olish va eshitish muammolarining oldini olish bo'yicha tavsiyalarni o'z ichiga oladi. Ushbu maqola tibbiyot mutaxassislari jamiyat sog'liqni saqlash bilan shug'ullanuvchi shaxslar uchun muhim ma'lumotlar bazasini taqdim etadi.

Kalit so'zlar: Bo'ritanglay, quyonlab, tanglay yorig'I, lab yorig'I, genetik omillar Atrof-muhit omillari, homila rivojlanishi, jarrohlik aralashuvi, nutq terapiyasi, ovqatlanish muammolari, kasallik tashxisi rehabilitatsiya, tibiy profilaktika

PREVENTION MEASURES AND TREATMENT METHODS FOR CLEFT PALATE AND CLEFT LIP

Khushbakov.Sh.U Rasulova.Sh

Termiz University of Economics and Service, Termiz.sh, 43B, Farovon massif, e-mail: esadir_74@rambler.ru

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Abstract: This article is dedicated to providing information about cleft palate (cleft palate) and cleft lip (cleft lip) diseases.

The article details the genetic and environmental factors of these diseases, especially unfavorable conditions during pregnancy, bad habits and environmental influences, the importance of early diagnosis of the disease, treatment processes, including surgical intervention and subsequent rehabilitation. information is given on methods. The article also includes recommendations for preventing problems with nutrition, speech development, breathing and hearing. This article is about medicine specialists provide an important information base for people engaged in public health care.

Key words: cleft palate, cleft palate, cleft lip, genetic defects

Environmental factors, fetal development, surgical intervention, speech therapy, nutritional problems, disease diagnosis, rehabilitation, medical pr

МЕРЫ ПРОФИЛАКТИКИ БОЛЕЗНИ БОЧКА И МЕТОДЫ ЛЕЧЕНИЯ КРОЛИКОВ

Хушбаков Ш.У Расулова Ш.Ш.

Термезский университет экономики и сервиса, Фаровонский массив,
Термиз.ш, 43Б, e-mail: esadir_74@rambler.ru

Аннотация: Данная статья посвящена предоставлению информации о заболеваниях «волчья пасть» (волчья пасть) и «заячья губа» (заячья губа).

В статье подробно описаны генетические и экологические факторы возникновения этих заболеваний, особенно неблагоприятные условия во время беременности, вредные привычки и влияние окружающей среды, приведены сведения о важности ранней диагностики заболевания, процессов лечения, включая хирургическое вмешательство и последующую реабилитацию. Также статья содержит рекомендации по предотвращению проблем с питанием, развитием речи, дыханием

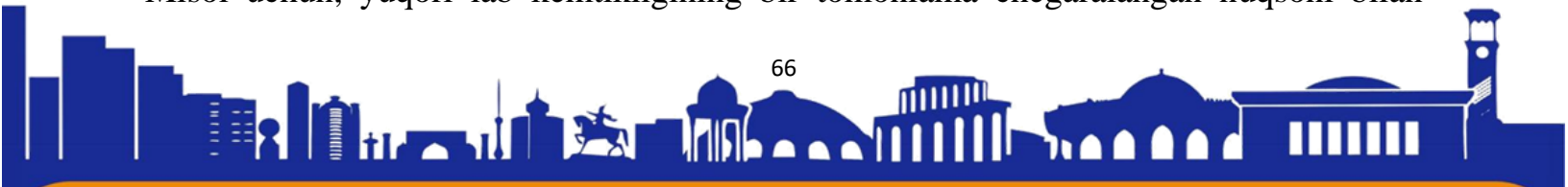
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

и слухом. Эта статья о медицине. Специалисты предоставляют важную информационную базу для людей, занимающихся здравоохранением.

Ключевые слова: расщелина неба, расщелина неба, заячья губа, генетические дефекты.

Факторы внешней среды, развитие плода, хирургическое вмешательство, логопед, проблемы питания, диагностика заболеваний, реабилитация, медицинская профилактика

Tanglay yorig‘i (Yoriq lab) Cheiloschisis— [homiladorlikning](#) ikkinchi yoki uchinchi oylarida sodir bo‘lgan homila rivojlanishining patologiyasi. Ko‘pincha bu bosh suyagining suyaklari shakllanishining buzilishi, maxillofasiyal elementlarning shakllanishi davrida homilaning anormal rivojlanishi tufayli yuzaga keladi. Bolaning yuqori labida yoriq hosil bo‘ladi va ko‘pincha burun bo‘shlig‘iga chuqurlashadi. Qusur ba‘zan bir tomondan paydo bo‘ladi, u ikki tomonlama yoki labning o‘rtasida joylashgan. Ko‘pincha, deformatsiyalangan lablar qattiq tanglayning bo‘linishi bilan birlashtiriladi, bu esa yoriqlar kasalligi deb ataladi. Zamonaviy fan hali ham bachadonda sodir bo‘ladigan barcha jarayonlarni to‘liq tushuna olmaydi. Barcha testlar va tekshiruvlar homilaning normal rivojlanishini ko‘rsatsa ham, tibbiy yordam talab qiladigan xususiyatlar tug‘ilgandan keyin topilishi mumkin. Ulardan biri yopiq emas yuqori lab, bu hatto burun jarayonlarining shakllanishi paytida ham paydo bo‘ladi. Bu osongina yo‘q qilinadigan konjenital patologiyalardan biridir. Agar bolada labda yoriq yoki uning bo‘ri tanglayi bilan birikmasi paydo bo‘lsa, plastik jarrohlik talab qiladi. bu nuqsonlar ilmiy tilda lab va tanglay kemtigi, deyiladi uning yuzaga kelish sabablari esa juda ko‘p bolada bu turdagi kemtiklar ona qornidagi davrining birinchi uch oyligida shakllanadi. Homilador ayolning birinchi uch oyligida yuqumli kasalliklar bilan og‘rishi o‘z vaqtida davolanmasligi turli dori preparatlarini shifokor ko‘rsatmasiz qabul qilishi homiladorlikdagi hamroh kasalliklar, jumladan, kamqonlikda tug‘ma nuqson yuzaga kelishi mumkin shuningdek yaqin qarindoshlar o‘rtasidagi nigoh ayol yoki erkakning kimyo sanoatida faoliyat yuritishi noto‘g‘ri shakllanishiga sabab bo‘ladi. Tug‘ma nuqsonning turi va shakliga qarab, jarrohlik amaliyoti o‘tkaziladigan muddatlar belgiladandi. Tug‘ma nuqson bilan yuzaga kelgan amaliyotga qarab ortodon, pediatr yuz-jag‘ jarrohlik kuzatuvida bo‘ladi. Misol uchun, yuqori lab kemtikligining bir tomonlama chegaralangan nuqsoni bilan

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

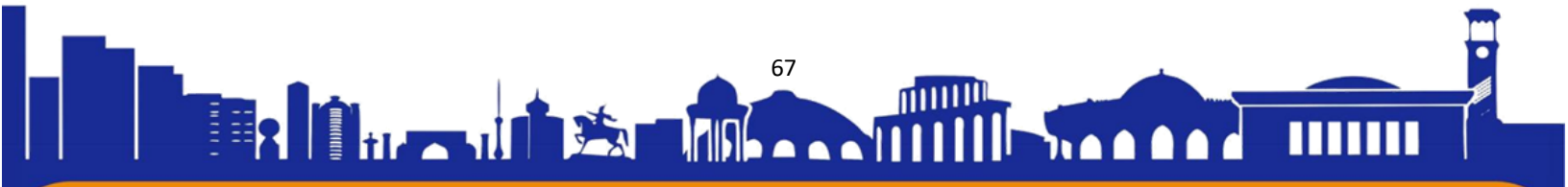
tug'ilgan bolalarda jarrohlik amaliyoti olti oylikdan keyin o'tkaziladi Chunki chaqaloq hayotining oltinchi oyiga kelib birlamchi yuqori lab mushaklari va limfa tizimlari shakllanishining birlamchi bosqichi tugaydi. Yumshoq tanglay kemtiklarida 1 – 1.5 yoshda, qattiq tanglay kemtigida esa yuqori jag'dagi barcha tishlar chiqib bo'lgach 2-3 yoshlarda amaliyot o'tkaziladi.

Tanglay yorig'i (xeylolizis)

Sabablari

„Quyvon labi“ va tanglay yorig'i Van der Vud sindromi yoki Stikler sindromi kabi genetik anomaliyalar natijasida paydo bo'lishi mumkin. Bolada labda yoriqlar paydo bo'lish ehtimolini oshiradigan bir qator omillar mavjud. **Xavf omillari o'z ichiga oladi:**

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Kech homiladorlik—40 yoshdan keyin tug‘ilish homilada nuqson paydo bo‘lishiga olib kelishi mumkin.

Spirтли ichimliklar va chekish

Onaning virusli kasalliklari

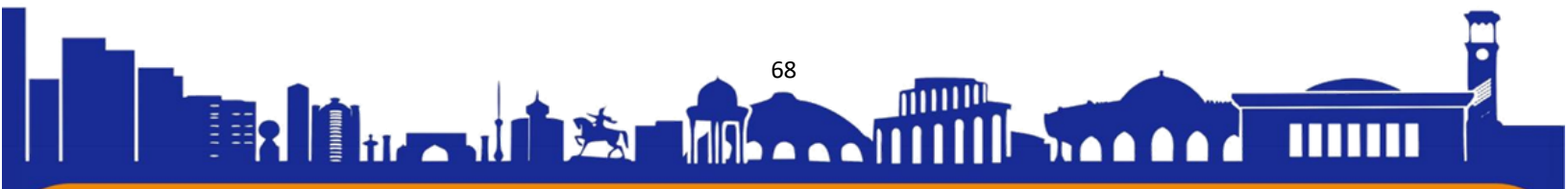
Erta tug‘uriq Genetik kasalliklar

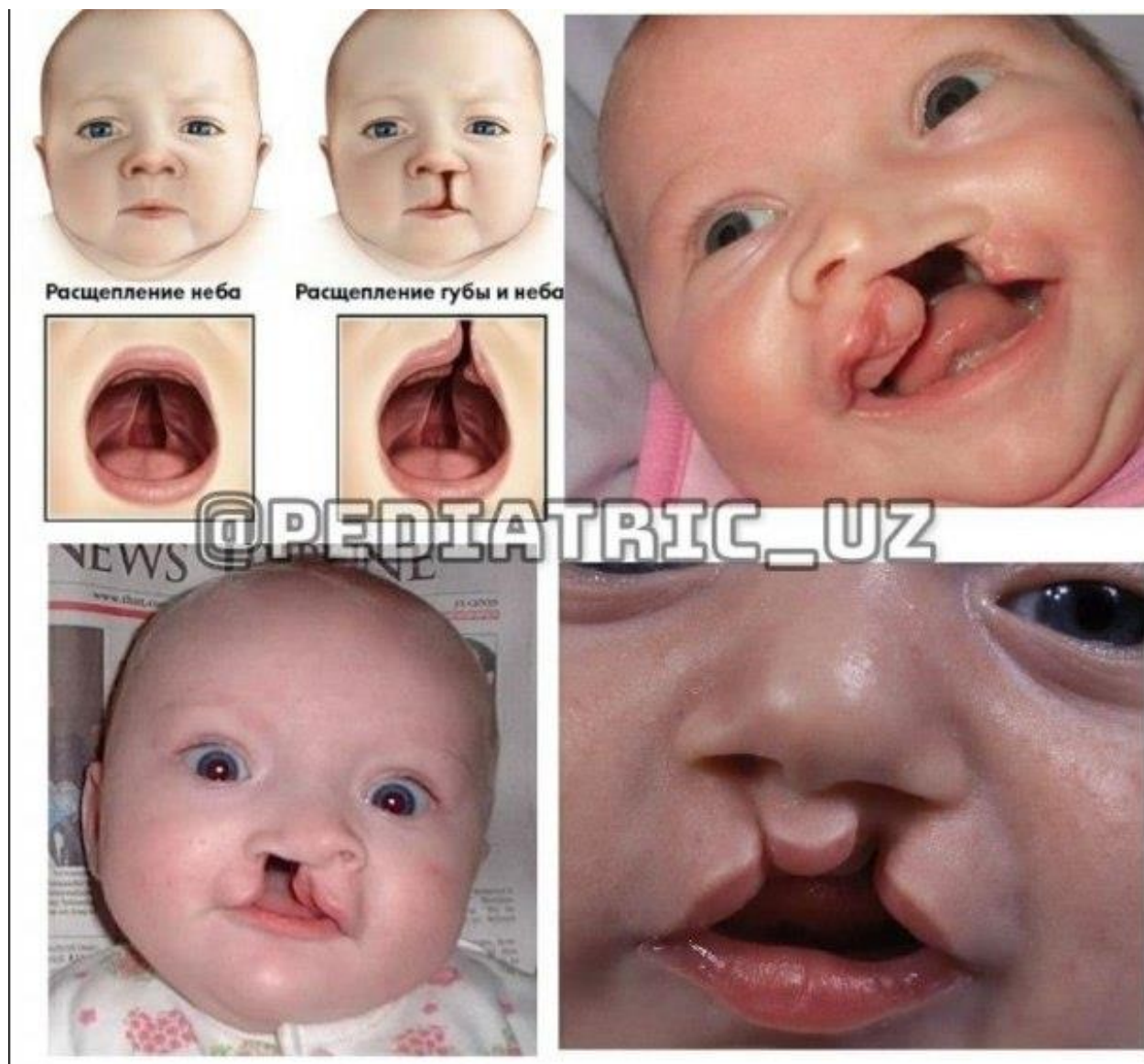
Yomon ekologiya

Homiladorlik paytida surunkali stress yoki boshqa kasalliklar

Irsiyat. Quyondan labda tug‘ilgan odamlarning oilasida mavjudligi patologiyaning paydo bo‘lishining sababi bo‘lishi mumkin.

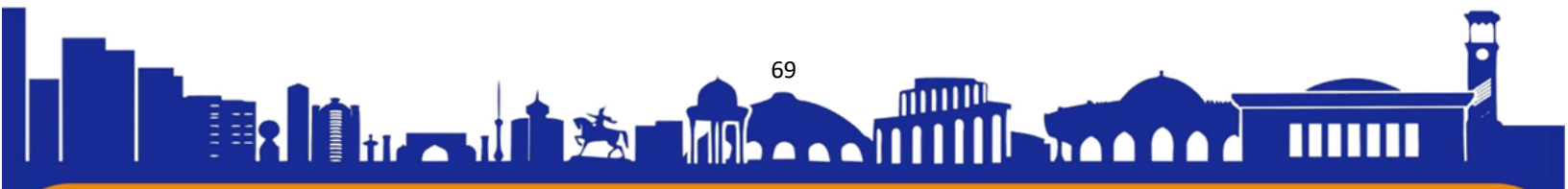
Tanglay o‘rta qismidagi yoriq bo‘lib, embrionlar rivojlanish davrida tanglay ikki yarmini yoki yuqori jag‘ orolchalarini bir-biriga qo‘shilmasligi natijasida yuzaga keladi. 2500 ta chaqaloqdan bittasida uchraydi. asosiy sabablari embryonal davrda

Davrda yuzaga kelgan mutatsiyalar .

Shakllari: yumshoq tanglay yopilmasligi yumshoq va qattiq tanglayni bir qismini yopilmaslligi qattiq v ayumshoq tanglayning bir tomonlama to'liq yopilmasligi ikki tomonlama to'liq yopilmasligi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Belgilari: emish yutunishga nafas olishga qiynaladi Davosi faqat operativ yo'l bilan bir nechta bosqichli operatsiya orqali lablar xeyloplastika va tanglay uranoplastika qilinadi.

Statistika

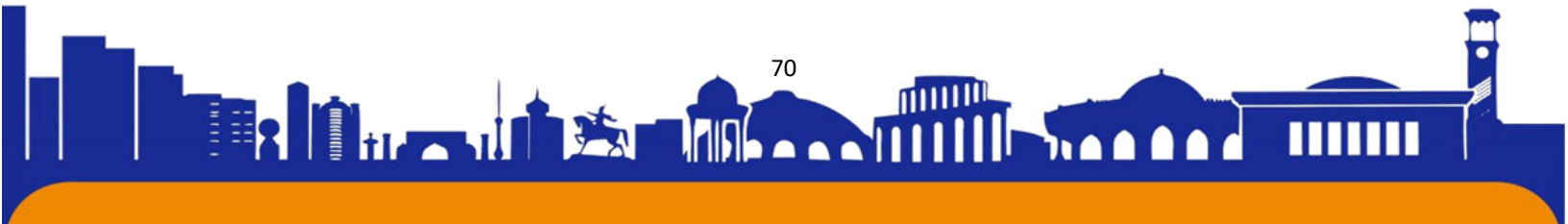
Turli mamlakatlar uchun deformatsiyaning paydo bo'lishi statistikasi har xil. Bunday patologiya 2500 bolaga 1 ta holatda yuzaga kelganda minimal daraja hisoblanadi, maksimal 500 ta 1. O'g'il bolalarda ko'pincha bunday turdagi tug'ma nuqsonlar mavjud. 3 oylikdan olti oygacha bo'lgan davrda lab yorig'ini yo'q qilish uchun operatsiya qilinadi. Kelajakda tish shifokori va nutq terapevtiga tashrif buyurish talab qilinishi mumkin, ular olti yoshga to'ldiriladi. Keyinchalik chandiqlarni olib tashlash uchun operatsiya qilinadi. bundan tashqarin dunyo bo'yicha o'rta hisobda 1000 nafar chaqaloqdan birida tug'ma nuqson aniqlanadi bazi mamlakatlarda bu ko'rsatkich 1200 nafarga ayrimlarda esa 700 chaqaloqqa to'g'ri keladi shular orasida ko' uchraydigan yuqori lab va tanglay kentiklaridir. O'z novbatida ushbu nuqsonlar ham bir nechta turlarga bo'liadi.

Irsiy etiologiyasi

Taxminan to'rttdan birida **quyon labi** bolalarga o'tadigan genetik kasallik tufayli yuzaga keladi. Bir yoki ikkala ota-onada deformatsiyalangan labning mavjudligi bolada bir xil nuqson xavfini sezilarli darajada oshiradi. Homiladorlik davrida ma'lum bir rejimga rioya qilish ko'rsatiladi va uning buzilishi homilaning rivojlanishidagi anormalliklarga ham olib kelishi mumkin. Ko'p sabablar bo'lishi mumkin. Bolada nuqson paydo bo'lishiga nima olib kelishini oldindan aytish mumkin emas.

Ko'rinishlari

Qusur tashqi xunuklik bilan namoyon bo'ladi: bu bir yoki ikki tomonda joylashgan labda bo'shliqdir. Umumiy— bir tomonlama yoriq, lablar o'rta chizig'ining chap tomonida joylashgan. Ikki tomonlama yoriq bo'lsa, boshqa jag'-fasial nuqsonlarning mavjudligi ham tez-tez uchraydi. Bolada to'liq bo'lmagan yoriq ham bor. Chuqur nuqsonning mavjudligi ko'pincha patologik ta'sirga olib keladi, yuqori jag' quyonga vizual o'xshashlikni yuzaga keltiradi. Ba'zi hollarda nuqson yuqori jag'ning alveolyar jarayoniga ta'sir qiladi. O'ziga xos „quyon labi“ hisoblanishi mumkin bo'lgan bo'ri og'zi borligida osmonning yorilishi boshqacha. Bu kichik teshik bo'lishi mumkin. Qattiq va

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

yumshoq to‘qimalarning deformatsiyasi bilan keng tanglay yorig‘i mumkin. Odamlarda tanglay yorig‘i gen mutatsiyasidan kelib chiqadi.

Klassifikatsiyasi

Ko‘pgina hollarda, yoriq yuqori labda chapdan, o‘rta chiqizdan ozgina o‘ng tomonda joylashgan. Ba’zida nuqson har ikki tomonda ham paydo bo‘ladi. Yengil holatlarda yoriq faqat tashqi yumshoq to‘qimalarga ta’sir qiladi. Qusurning og‘ir shakllarida tanglay va yuqori jag‘ning suyaklari deformatsiyalanishi mumkin. Ba’zi hollarda burun deformatsiyasi paydo bo‘ladi. **"Quyvon labi"** quyidagicha bo‘lishi mumkin:

1. Bir tomonlama bo‘linish:

To‘liq bo‘lmagan – labning to‘qimalarining bir qismi yuqori qismida tegmasdan qoladi. To‘liq – bu yuqori labning to‘liq bo‘linishi. Yashirin – faqat labning mushaklari bo‘linadi va teri qoplami va shilliq qavat buzilmagan. 2. Ikki tomonlama bo‘linish:

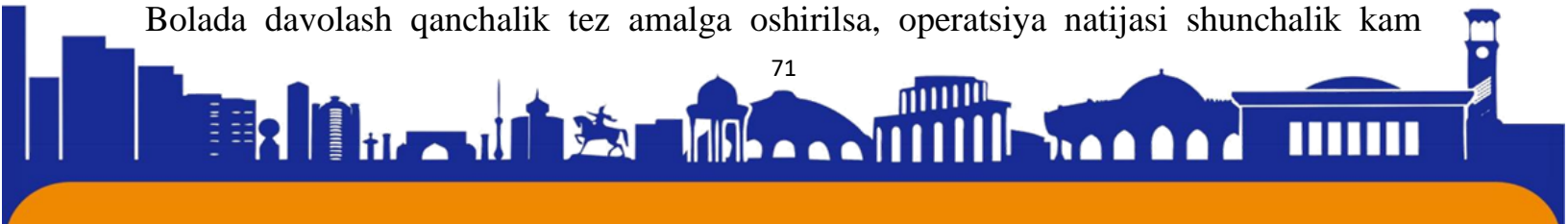
Nosimmetrik – har ikki tomonda to‘liq bo‘lmagan yoki to‘liq yoriq. Asimmetrik – bir tomondan, to‘liq bo‘lmagan yoki yashirin, boshqa tomondan, to‘liq (va boshqa variantlar).

Diagnostika

Ba’zi hollarda homiladorlikning 14-haftasidan boshlab ultratovush tekshiruvida bolada nuqson mavjudligini ko‘rish mumkin. Shuni esda tutish kerakki, bunday tashxisning aniqligi hech qachon mutlaq bo‘lmaydi. Chaqaloq tug‘ilgandan so‘ng, ota-onalar nuqson mavjudligini darhol sezishlari mumkin. Boshqa anomalialarni aniqlash uchun bolaning ko‘rishi, eshitishi tekshiriladi, tananing holati va rivojlanishiga umumiy baho beriladi.

Davolash

Hozirda jarrohlik aralashuvi **tanglay yorig‘ini** butunlay yo‘q qiladi. Bunday nuqson bilan tug‘ilgan ba’zi odamlar balog‘at yoshida allaqachon bunday muammoga duch kelishgan. Agar individual kontrendikatsiyalar bo‘lmasa, bu tashxisga ega bo‘lgan barcha bolalar uchun lab yorig‘ini tuzatish tavsiya etiladi. Yangi tug‘ilgan chaqaloqda boshqa patologiyalar yoki sariqlik bo‘lsa, operatsiya rad etilishi mumkin. Shifokorlar bolaning boshqa patologiyalari yo‘qligiga ishonch hosil qilishlari kerak, oshqozon-ichak trakti, yurak-qon tomir, endokrin va asab tizimi. Shunda u hech qanday vazn yo‘qotmaydi. Bolada davolash qanchalik tez amalga oshirilsa, operatsiya natijasi shunchalik kam

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

sezilarli bo'ladi. Yangi tug'ilgan chaqaloqlarning fiziologiyasining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, operatsiya uch oydan olti oygacha qoldiriladi. Jarrohlik amaliyoti natijasida yoriqni yo'q qilish, to'qimalarning yaxlitligini tiklash, maxillofasiyal qismning normal rivojlanishi kuzatiladi. Uch yoshga kelib, tuzatish tugallanishi kerak. Bu yoshda nutqni shakllantirish jarayoni boshlanadi va barcha tovushlarni bola tomonidan to'g'ri talaffuz qilish muhimdir. Nutqda ishtirok etuvchi barcha muskullar, shu jumladan, yuz mushaklari ham o'z ishlarida hech qanday to'siqlarga duch kelmasligi kerak. Ba'zi hollarda nutq terapevtining yordami kerak bo'lishi mumkin. Alveolyar jarayonning yorig'i mavjud bo'lganda, operatsiya o'rta maktab yosh davrida, ya'ni taxminan 8-11 yoshda amalga oshiriladi. Zamonaviy tibbiyot bunday bemorlarga yordam berishga qodir genetik kasallik. Yordamida plastik jarrohlik siz bolalardagi lab yoriqlarini to'liq va muammosiz yo'q qilishingiz mumkin. Yoriq labda plastik jarrohlikning 3 turi mavjud:

- Cheiloplastika
- Rinoxeylognatoplastika
- Rinoxeyloplastika

Operatsiya nuqsonning tabiati va konfiguratsiyasini hisobga olgan holda tanlanadi va umumiy behushlik ostida amalga oshiriladi.

Jarrohlik aralashuvi faqat tug'ilgan bolalarda amalga oshirilishi mumkin muddati va hech qanday kontrendikatsiyaga ega bo'lmagan: jiddiy patologiyalar hayotiy ahamiyatga ega muhim organlar, jiddiy kasalliklar(yurak-qon tomir, nafas olish yo'llari boshqalar), tug'ilish jarohatlari va boshqalar.

Operatsiya hayotning 1-oyligida mumkin. Ammo qoida tariqasida, operatsiya uch oydan olti oygacha bo'lgan chaqaloqlarda amalga oshiriladi. Biroq, chuqur jarohatlar bilan davolash bolaning hayotining 1-haftasidayoq boshlanishi mumkin.

Operatsiyalar deyarli to'qson foiz hollarda kasallikni butunlay yo'q qilishi mumkin. To'liq natijani operatsiya vaqtidan bir yil o'tgach baholash mumkin. Sheiloplastika – lab yorig'ini yo'q qilish operatsiyasi. Cheiloplastikadan oldin chaqaloqni to'liq tibbiy ko'rikdan o'tkazish majburiydir. Tug'ma yoriqlarni tuzatish ko'pincha rekonstruktiv cheiloplastikaning bir necha bosqichlarini talab qiladi. Operatsiya paytida to'qimalar kesiladi va qayta birlashtiriladi, burun yo'llariga tamponlar qo'yiladi, so'ngra choklarning

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

ochilishiga yo‘l qo‘ymaslik uchun naychalar joylashtiriladi, ular 10 kundan keyin chiqariladi. Operatsiya bir necha soat davom etadi. Kesishning bir necha yo‘li mavjud:

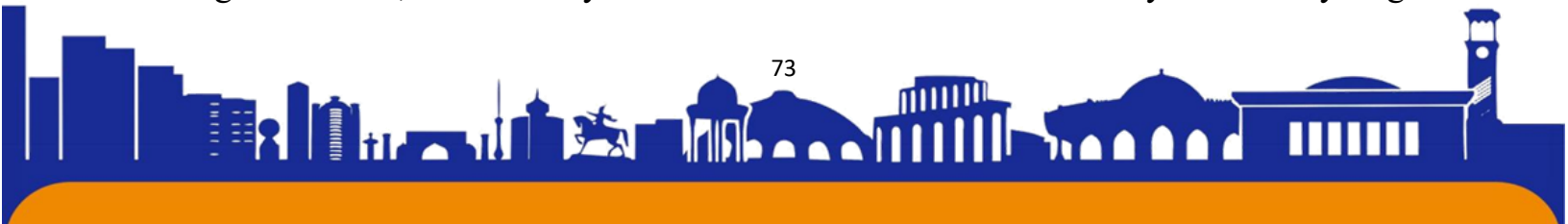
Chiziqli. Operatsiyadan keyingi deyarli sezilmaydigan chandiqli qoldiradi, u faqat kichik nuqsonlar uchun qo‘llanadi.

Uchburchak qopqoq usuli. Ushbu kesish usuli bilan labni sezilarli darajada uzaytirish va uni nosimmetrik qilish mumkin, ammo chandiqli qoladi.

To‘rtburchaklar usuli. Chuqur yoriqlarni tuzatish uchun ishlatiladi. Operatsiyadan taxminan o‘n kun o‘tgach iplar chiqariladi. Ko‘pincha, asosiy operatsiyadan so‘ng, labda yoriqning qolgan oqibatlarini tuzatish uchun kelajakda qo‘shimcha kosmetik va boshqa protseduralar amalga oshiriladi.

Rinoxeyloplastika

Rinoxeylognatoplastika – alveolyar jarayonning patologiyasini bartaraf etish zarur bo‘lganda va bosh suyagining yuz qismining og‘ir anomaliyalarida qo‘llanadigan murakkab operatsiya. Bu og‘iz mushaklarining normal holatini shakllantirishga yordam beradi. Operatsiya yuqori labning shaklini yaxshilaydi, burun xaftaga tushadigan nuqsonni kamaytiradi va dentoalveolyar anomaliyalarni rivojlanish ehtimolini yo‘q qiladi. Rinoxeyloplastika ko‘proq murakkab operatsiya, bu nafaqat labda yoriqni yo‘q qiladi, balki og‘iz va burun xaftaga muskullarini ham tuzatadi. Rekonstruktiv plastik jarrohlik har qanday yoshda amalga oshiriladi. Qusurning og‘irligiga qarab, boladagi qoldiq nuqsonlarni tuzatish uchun protseduralar o‘tkazilishi mumkin. Burun septumi orqali yuqori lab tuzatiladi. Operatsiya ko‘pincha *integratsiyalashgan dastur* jarrohlik davolash yo‘li bilan amalga oshiriladi. Birlamchi davolash vaqtida burun tomondan tushadi, yuqori labning yorig‘i yo‘q qilinadi. Keyingi operatsiyalar tanglay yorig‘i va boshqa nuqsonlarni tuzatadi. Operatsiyadan keyingi dastlabki kunlarda bola odatdagidek ovqatlana olmaydi, shuning uchun u maxsus qoshiqdan yoki prob bilan oziqlanadi. Operatsiyaning davomiyligi bir necha soat. Ko‘pgina bemorlar burun deformatsiyasini tuzatish uchun keyingi operatsiyani talab qiladi. 4 yoshdan 6 yoshgacha bo‘lgan davrda burun qanotlarini tuzatish va burun septumining teri qismini uzaytirish bo‘yicha operatsiya o‘tkazishga arziydi. Va burunni tuzatish bo‘yicha yakuniy operatsiya 16-18 yoshda eng yaxshisi amalga oshiriladi, chunki bu yoshda bolalarda o‘shish sekinlashadi. yuz skeleti yoshga

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

bog‘liq o‘zgarishlar bilan bog‘liqlik. Dudakdagi chandiqli olib tashlash uchun sizga plastik jarrohlik ham kerak bo‘ladi.

Bolalar, labda yoriqni yo‘q qilgandan so‘ng, vaqti-vaqti bilan otorinolog tomonidan kuzatilishi kerak, chunki ular shamollash va otit ommaviy axborot vositalariga moyil. Doimiy ravishda nutq terapevti va stomatolog tomonidan kuzatilishi kerak, shuningdek nutq, tovushni idrok etish va eshitishning buzilishi tufayli audiolog va foniatrga tashrif buyurish kerak.

Rinoxeylognatoplastika

Ushbu operatsiya ba‘zan cheiloplastika bilan birgalikda amalga oshiriladi va agar lab yorig‘i tanglay yorig‘iga qo‘shni bo‘lsa, qo‘llanadi. Bemorni davolash paytida shilliq qavat bo‘shliqning chetidan chiqariladi, buning natijasida alveolyar jarayon yaqinidagi burun teshigi tiklanadi. Operatsiya burun bo‘shlig‘ini o‘z ichiga oladi, ko‘pincha burun xaltaga ta‘sir qiladi. Kelajakda bola ortodontistga tashrif buyurishi kerak.

Operatsiyadan oldingi davr

Operatsiyadan oldingi ta‘sir qilish davrida maxsus tish splintlari, quyma tish inleylari va tibbiy yopishqoq lentalardan foydalanish ko‘rsatiladi.

Operatsiyadan keyingi davr

Operatsiyadan so‘ng, tikuv joyini shilimshiq va oziq-ovqatdan himoya qilish va burun teshigining torayib ketishining oldini olish uchun burun yo‘liga doka tampon o‘rnatiladi. Gazli tamponni olib tashlaganingizdan so‘ng, burun qanotlarining torayishi va deformatsiyasini oldini olish uchun burun yo‘liga 3 oy davomida plastik naycha o‘rnatilishi mumkin. 7-10-kuni tikuvlar chiqariladi.

Plastik jarrohlikdan so‘ng, ta‘sirni kuchaytirish uchun bola yuqori labdan o‘tadigan va bosh va yonoqlarga biriktirilgan maxsus bosh kiyim kiyishi kerak. Ushbu qurilma tufayli bolaning lablari cho‘zishdan himoyalangan, tikuvlar buzilmagan holda qoladi. Bosh kiyim operatsiyadan keyin lablarning shifo berishiga yordam beradi. Plastik jarrohlikdan so‘ng ota-onalar ham quyidagi qoidalarga rioya qilishlari kerak:

INFEKTSION yara kirmasligi uchun barcha zarur choralarni ko‘rish. Bolani muntazam ravishda jarrohga ko‘rsating, pediatrik stomatolog va ortodontist bilan maslahatlashish.

Operatsiya ta'siri

90 % hollarda plastik jarrohlik lablari yorig'ini bilan tug'ilgan bolalarga yaxshi funktsional va estetik natijalarga erishishga, ularni to'liq ijtimoiy hayotga moslashtirishga yordam beradi. 70-80 % hollarda keksa yoshdagi burun va lablarning qoldiq deformatsiyasini tuzatish uchun qo'shimcha aralashuvlar talab qilinishi mumkin (tabassum chizig'idagi nosimmetrikliklar tuzatish, operatsiyadan keyingi chandiqlikni olib tashlash). Qo'shimcha operatsiyalarni o'tkazish vaqti odatda o'smirlik davriga qadar (balog'atga etishish boshlanishidan oldin) kechiktiriladi. 70-80 % hollarda keksa yoshdagi burun va lablarning qoldiq deformatsiyasini tuzatish uchun qo'shimcha aralashuvlar talab qilinishi mumkin (tabassum chizig'idagi nosimmetrikliklar tuzatish, operatsiyadan keyingi chandiqlikni olib tashlash). Qo'shimcha operatsiyalarni o'tkazish vaqti odatda o'smirlik davriga qadar (balog'atga etishish boshlanishidan oldin) kechiktiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Darakchi.uz oz/19741

Ma'lumot.ru

Uz.wikipedia.org

CHatGPT sayti

Google.uz

KIMYOVIY BOG'LANISH HAQIDA TUSHUNCHA

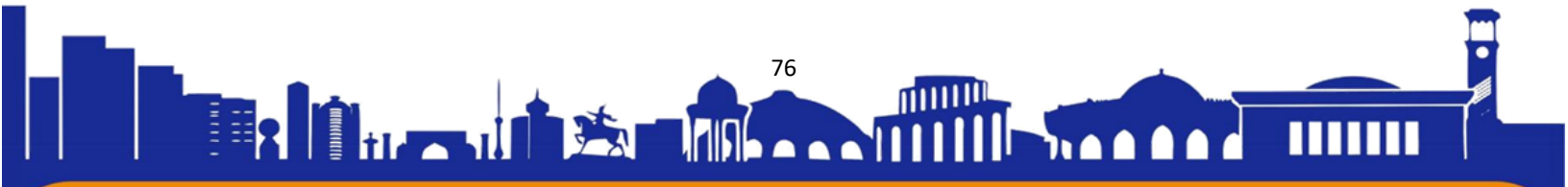
Xurramova Sayxuna

Termiz Davlat Pedagogika institutining 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Kimyoviy bog'lanish turlarini o'rganish va yoshlarni bu mavzu bo'yicha qiziqishlarini oshirish hamda biz kundalik turmushda foydalanib kelayotgan moddalarimiz qaysi bog'lanishga kirayotgani, keyin ularni bizga qanchali kerakligini tushuntirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Kimyoviy bog'lanish, kovalent bog'lanish, ion bog'lanish, metall bog'lanish, donor -akseptar bog'lanish, vodород bog'lanish, kovalent bog'lanish va valentlik.

Kimyoviy bog'lanish haqidagi ta'limot -hozirgi zamon kimyosining asosiy masalasidir. Bu ta'limotni bilmay turib kimyoviy birikmalarning turli tumanligi sabablarini, ularning hosil bo'lish mexanizmini, tuzilishini va reaksiyaga kirisha olish xususiyatlarini tushunib bo'lmaydi. Bog'lanishlar yuzaga kelishi mexanizmi, tabiati ularda ishtirok etuvchi zarrachalarning turlariga ko'ra bir necha xil bo'ladi. Kimyoviy bog'lanishlarga va ularning hosil bo'lishiga atomlarning elektron tuzilishi nuqtai nazaridan qarash lozim. Chunki kimyoviy bog'lanishlarning hosil bo'lishida ishtirok etuvchi asosiy vosita -elektronlar va elektron bulutdir. Umuman har qanday kimyoviy bog'lanishlar o'zaro biriktiruvchi atomlar tashqi elektron qavatdagi bir yoki bir nechta elektron bulutlarining yadrolari o'rtasida qayta taqsimlanishi (bir -birini o'zaro qoplanishi) natijasida hosil bo'luvchi ko'p yadroli va elektronli sistemasidir. Shu nuqtai-nazardan, kimyoviy bog'lanish haqidagi ta'limotlarni o'rganish hozirgi zamon kimyosining asosiy masalalaridan biridir. Har qanday kimyoviy modda atomlar va ularning hosil bo'lgan kristallar, molekulalar va ionlardan tashkil topgan materiyadir. Bu bog'lanishlar yuzaga kelish mexanizmi, tabiatda ularda ishtirok etuvchi zarrachalarning turlariga bir necha xil bo'ladi. Kimyoviy bog'lanish deganda, biz atomlararo ta'sir etuvchi va ularni birgalikda ushlab turuvchi kuchlarni tushunishimiz kerak.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Kimyoviy bog'lanishga quyidagicha ta'rif berish mumkin:

Kimyoviy birikmalar molekulasi hosil bo'lishiga atomlararo ta'sir etuvchi va ularni birgalikda ushlab turuvchi kuchlar yig'indisiga kimyoviy bog'lanish deyiladi. Kimyoviy bog'lanish turlari asosan,

Kovalent bog'lanish

Ionli bog'lanish

Donor -akseptor (koordinatsion) bog'lanish

Metall bog'lanish

Vodorod bog'lanish turlariga bo'lib o'rganamiz .Bularning birinchisi bo'lgan kovalent bog'lanishga to'xtalamiz . “Kovalent “ so'zi “birlashgan “degan manoni bildiradi .Bu so'zdagi ” ko “ old qo'shimcha birgalikda ishtirok etish degan ma'noni bildiradi .Bu ikki elektronli va ikki markazli (ikki yadroni tutib turadi) bog'lanishdir .Kovalent bog'lanishli birikmalar gomeopolyar yoki atom birikmalari deyiladi .Bunday bog'lanish bir elektronli qarama qarshi spinli atom bulutlarining bir-birini qoplash natijasida vujudga keldi. Elektron juftlar tufayli vujudga keladigan kimyoviy bog'lanish kovalent bog'lanish deyiladi .Kovalent bog'lanish kimyoviy bog'lanishning umumiy turidir . Hozirgi zamon bog'lanishlar nazariyasi ionli bog'lanishni kovalent bog'lanishdan electron juftning eng ko'p siljishi natijasiga vujudga kelgan deb tushuntiradi , bunda birikayotgan atomlarning bittasiga tegishli bo'lib qoladi .

Kovalent bog'lanishning 2 turi bor :qutbsiz va qutbli . Elektromanfiylik qiymati jihatidan o'zaro teng bo'lgan element atomlari o'rtasida vujudga kelgan bog'lanish qutbsiz kovalent bog'lanish deyiladi . Qutubsiz kovalent bog'lanish asosan bir xil atomlar orasida vujudga keladi .Bunda umumlashgan elektron jufti hech qaysi atom tomon siljimagan bo'ladi , chunki har ikkala atomning o'ziga elektronni tortish qobiliyati ,ya'ni elektromanfiyligi bir xil bo'ladi .Bunda atomlar o'rtasida hosil bo'lgan umumlashgan elektron juftlik har ikkala atom yadrolarida bir xil uzoqlikda joylashadi . Shuningdek , qutbsiz kovalent bog'lanishli moddalarga ,vodorod bilan birga O_2 , Cl_2 , N_2 singari oddiy moddalarni hamda ayrim murakkab moddalarni CH_4 , CS_2 misol qilib keltirish mumkin . Bu moddalarning suyuqlanish va qaynash harorati past bo'ladi, suvda ionlarga dissotsiyalanmaydi .Qutubsiz bog'lanishli moddalarning ishlatilish sohasi ham

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

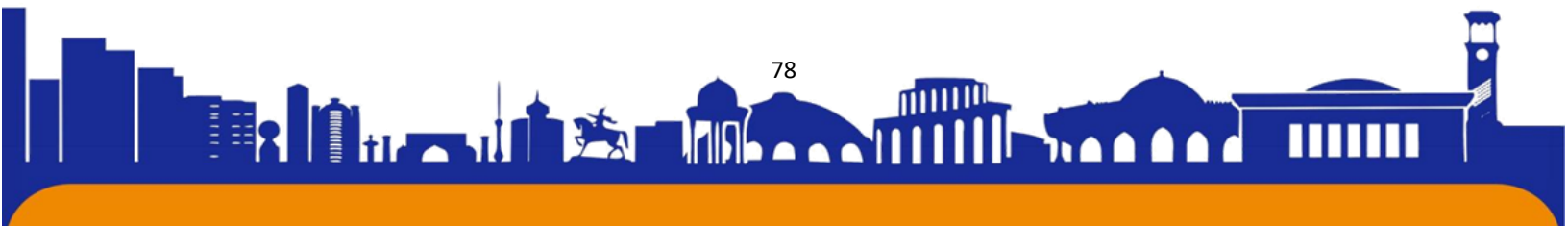
ancha yuqori. Buni birgina Cl_2 molekulasida ham ko'rishimiz mumkin. Metil xlorid , xloroform , raxlormetan ,freonlar va tarkibida xlor tutgan turli polimerlar olishda xlordan keng foydalaniladi .Xlor zaharli .Xlor ishlatiladigan korxonalarining havosida uning konsentratsiyasi $1\text{mg}/\text{m}^3$ dan ortiq bo'lmasligi kerak . Xlor ionlari ba'zi fermentlarning faolligini oshiradi. Natriy xlorid tirik organism hayoti uchun nihoyatda zarur modda .Odam organizmining qariyb 0,25% ini tashkil etadi.

No	Modda nomi	Formulasi	Molekulaning tuzilishi
1	Vodorod	H_2	H..H
2	Kislород	O_2	O::O
3	Xlor	Cl_2	Cl..Cl
4	Uglerod disulfit	CS_2	S:C:S

Elektromanfiylik qiymatlari jihatidan bir biridan oz farq qiladigan element atomlari orasida vujudga kelgan bog'lanish qutubli kovalent bog'lanish deyiladi . Qutbli kovalent bog'lanishda elektron bulutli elektromaxfiyroq atomga , ya'ni nisbiy elektromanfiyligi katta bo'lgan atomga tomon siljigan bo'ladi . Bungga uchuvchan anorganik birikmalari : HCl , H_2O , H_2S , NH_3 va boshqalarning misol qilib keltirishimiz mumkin .Qutbsiz va qutbli kovalent bog'lanishli molekulalarda umumiy elektronlar juftining buluti ikkala atom yadrolariga taalluqli bo'lganligi sababli , bog'lanishning bu ikki turi ,ko'pincha atom bog'lanish yoki to'g'ridan -to'g'ri kovalent bog'lanish deyiladi . Qutubli kovalent bog'lanishli moddalarning ham ishlatilishi sohasi ancha yuqori . Buni birgina ammiak misolida ko'rib chiqishimiz mumkin .Ammiakning suvdagi eritmasi novshadil spirti hisoblanadi . Ammiak asosan nitrat kisloata olishga ,ammoniy tuzlari singari qishloq xo'jaligida o'g'it sifatida ishlatishda hamda sovituvchi sifatida foydalaniladi .

Qutbli kovalent bog'lanishli moddalar

No	Modda nomi	Formulasi	Molekulaning tuzulishi
----	------------	-----------	------------------------

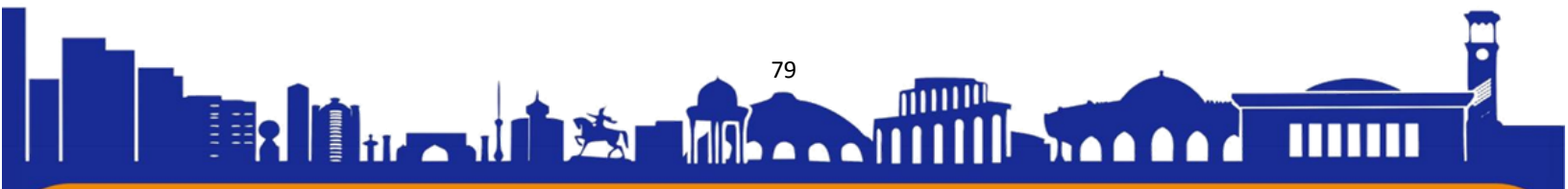

1	Suv	H ₂ O	H.O.H
2	Vodorod xlorid	HCl	H..Cl
3	Vodorod ftorid	HF	H..F
4	Vodorod sulfit	H ₂ S	H.S.H

Qutubsiz va qutbli kovalent bog'lanishli molekulalarda umumiy elektronlar juftining buluti ikkala atom yadrolariga taalluqli bo'lganligi sababli ,bog'lanishning bu ikki turi ,ko'pincha atomiy bog'lanish yoki to'g'ridan to'g'ri kovalent bog'lanish deyiladi

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.M.B.Matchanova „kimyo’’2022-yil.
- 2.M.T.Abdullayev, O.K.Ergashev , B.A.Hayitov „kimyo’’2020-yil
3. G.P.Xomchenka , I.G.Xomchenka „kimyo ‘’2019-yil
- 4.P.N.Mirzayev , M.P.Mirzayeva kimyo .Toshkent ‘’akademnashr’’2017
- 5.N.Parpiyev A.Muxtafarov ,H .Rahimov ‘’Anorganik kimyo ‘’ Toshkent 2003
- 6.R.SH.Berdiqulov .O.Yu.Iskandarov ,SH.M.Mirkamilov ‘’anorganik kimyo ‘’Toshkent ‘’2018
- 7.Yu.T.Toshpo'lotov ,N.G.Raxmatullayev ‘’ Anorganik kimyo’’ Toshkent 2005-yil

RAQAMLI PEDAGOGIKA TA'LIM XIZMATLARI SIFATINI OSHIRISH OMILI

Choriyev Islom G'ayratovich

Eshqorayev Abduqodir Iskandar o'g'li

Termiz davlat universiteti Fizika mutaxassisligi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli pedagogikaning ta'lim xizmatlari sifatini oshirishdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish o'qitishning innovatsion usullarini yaratib, o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali qiladi. Shuningdek, maqolada raqamli platformalar, interaktiv vositalar va masofaviy ta'lim resurslarining ta'lim sifati va natijadorlikka ta'siri ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, raqamli pedagogika, axborot jamiyati, ta'lim tizimi, ta'lim xizmatlari, ta'lim xizmatlari sifati.

Ma'lumki, o'quvchining kasbiy yo'nalishini belgilashda ta'lim tizimi asosiy rol o'ynaydi. Mahalliy va jahon iqtisodiyotining rivojlanishi, axborot-texnologik taraqqiyot, yangi yo'nalishlar va ob'ektlarning rivojlanishi - bularning barchasi bevosita ta'lim xizmatlari sifatiga bog'liq bo'lib, davlat mehnat bozori uchun yangi qoidalarni talab qilmoqda. doimiy ravishda malaka darajasini oshirish va malakasini oshirish, shuningdek, zamonaviy raqamli texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish. Shunday qilib, yuqori sifatli ta'lim jarayoni va bu jarayonning natijasi sifatida mutaxassis bir zanjirning o'zaro bog'langan bo'g'inlari bo'lib, bir vaqtning o'zida va tez rivojlanishi kerak. Raqamli pedagogika ta'lim xizmatlari sifatini oshirishga qanday ta'sir qilishini va qanday texnologiyalarni o'z ichiga olishini, shuningdek, "ta'lim xizmatlari sifati" tushunchasi nimadan iboratligini tushunish uchun ushbu hodisalarni batafsilroq ko'rib chiqish kerak. Demak, raqamli pedagogika – turli raqamli texnologiyalarni (kompyuterlar, gadjetlar, dasturiy ta'minot va h.k.) o'z ichiga olgan va buning natijasida ta'lim xizmatlarining yuqori sifatini ta'minlovchi pedagogik jarayondir. "Ta'lim sifati — bu ma'lum bir maqsadga erishish va hayot sifatini yaxshilash uchun uni qo'llashning aniq shartlarida olingan bilimlarga bo'lgan talab. Bilimning sifati uning fundamentalligi, chuqurligi va o'qishni tugatgandan keyingi ishdagi dolzarbligi bilan belgilanadi".

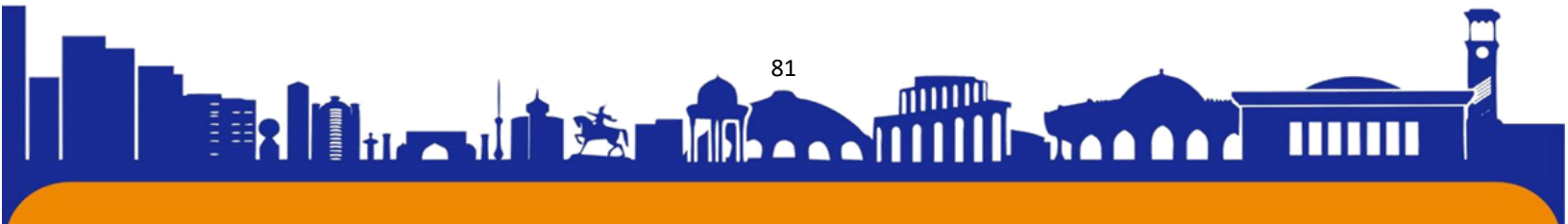

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Ta'lim sifati, eng avvalo, ko'p qirrali va murakkab tuzilmadir. Ushbu tizimni tushunishga yondashuvga asoslanib, sifat ko'rsatkichlari quyidagi bloklarini belgilaydi:

1. Pedagogik kadrlar sifati;
2. Ta'lim muassasasining moddiy-texnik bazasining holati;
3. Pedagogik xodimlarni rag'batlantirish;
4. O'quv dasturlarining sifati;
5. Talabalar sifati;
6. Infratuzilmaning sifati;
7. Bilim sifati;
8. Boshqaruvning innovatsion faoliyati;
9. Jarayon innovatsiyalarini joriy etish;
10. Bitiruvchilarga talab;
11. Bitiruvchilarning mehnat bozorida raqobatbardoshligi;
12. Bitiruvchilarning yutuqlari.

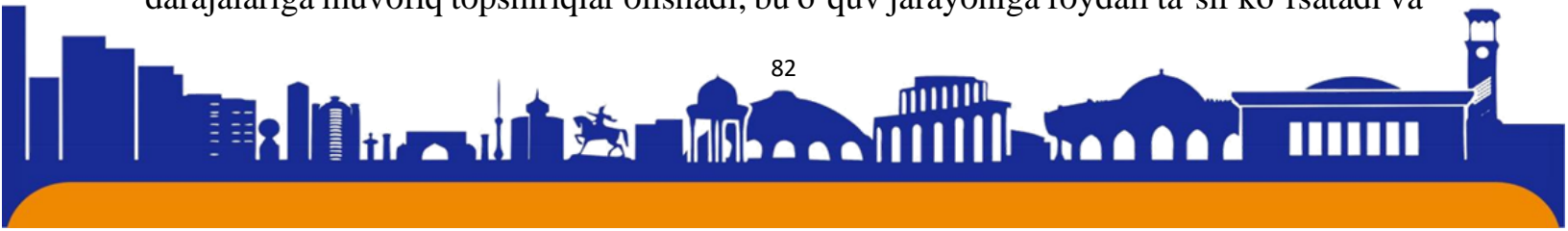
Albatta, bu ko'rsatkichlar bir-biri bilan uzviy bog'liq va tizim doirasida o'zaro ta'sir qiladi. Bundan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, ta'lim tizimiga har qanday ta'sir va shunga mos ravishda ta'lim xizmatlari sifatini oshirish yuqoridagi barcha elementlarga ta'sir qiladi. Ushbu maqola axborot-kommunikatsiya vositalarining ta'sirini o'rganadi va ushbu ta'sirning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlaydi. Ko'pincha "raqamli pedagogika" tushunchasi "onlayn pedagogika" atamasi bilan bir xil sinonim qatorga qo'yiladi, bu mutlaqo to'g'ri emas, chunki raqamli - ancha kengroq va texnologik jihatdan jihozlangan soha. "Raqamli pedagogikaning mohiyati o'qitishda raqamli texnologiyalardan bevosita foydalanishda emas, balki tanqidiy pedagogika nuqtai nazaridan ushbu vositalardan foydalanishda". Ta'lim jarayonida kompyuterdan foydalanish har doim ham yuqoridagi tushunchaga tegishli bo'lishi mumkin emas, chunki an'anaviy ta'lim shakli ko'pincha turli xil axborot texnologiyalaridan foydalanishga imkon beradi, ya'ni o'quv jarayoni an'anaviy bo'lib qoladi va deformatsiyalanmaydi. Masalan, xabarlar, hisobotlar, insholar va boshqalarni yozish uchun ishlatiladigan matn muharrirlari. Talaba kompyuterga kira olmasligi mumkin, chunki ma'lumotni qabul qilish, tahrirlash va saqlash uchun mo'ljallangan an'anaviy moddiy vositalar mavjud (darslik, daftar, qog'oz).

Ta'limga raqamli yondashuv ta'lim jarayonining o'zini o'zgartiradigan va o'rganish uchun yangi imkoniyatlar yaratadigan axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining mavjudligini o'z ichiga oladi. Bunday holda, talaba va o'qituvchi Internetga "bog'liq", chunki vazifalar to'g'ridan-to'g'ri global tarmoqqa ulangan. Masalan, matn muharrirlaridan farqli ravishda shunday dasturlar mavjudki, ularsiz multimedia loyihasini yaratish (modellash, taqdimotlar yaratish va h.k. dasturlari), ilmiy ishlarni elektron shaklda nashr etish, aniq statistik ma'lumotlarni yuritish va tez-tez yangilanib turuvchi ma'lumotlar bazasiga ega bo'lish mumkin emas. Zamonaviy voqeliklar nafaqat jamiyat hayotining turli sohalarida yangi aloqa vositalaridan foydalanishni nazarda tutadi, balki ularni majburlaydi va ularga murojaat qilishga majbur qiladi. Bunga nafaqat axborot texnologiyalari sohasidagi yutuqlar, balki o'quv jarayonini rivojlantirish, bu borada malakali kadrlar tayyorlash ham yordam bermoqda. Hozirgi vaqtda elektron ommaviy axborot vositalari haqli ravishda o'quv jarayonidagi asosiy vositadir, chunki ta'lim tizimi doimiy rivojlanishga qaratilgan va o'quvchiga nafaqat bilim berish, balki unda ijodkorlikni rivojlantirish, uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash vazifasini ham o'z ichiga oladi. Unga o'z manfaatlarini topishga va shug'ullanishga yordam berish va shaxsning har tomonlama rivojlanishiga hissa qo'shish. Bundan tashqari, raqamli pedagogika o'quv jarayonini sezilarli darajada soddalashtiradi (lekin uni primitivlashtirishga olib kelmaydi, bilimning o'zini soddalashtirmaydi yoki qadrsizlantirmaydi) va o'qituvchining ham, talabaning ham vaqtini qisqartiradi. Shundan kelib chiqib, o'qituvchi o'zining pedagogik mahoratini oshirishga ko'proq vaqt ajratadi, yangi tajriba orttiradi, o'quvchilarini qiziqtiradi, degan xulosaga kelish mumkin. U uy-ro'zg'or buyumlari va tekshirish topshiriqlari va testlari bilan monoton ishlarga vaqtni behuda sarflamaydi, chunki kompyuter texnologiyalari bu keyingi ishlov berishni ta'minlaydi, lekin faqat professional faoliyatga e'tibor qaratadi.

Talabalar, o'z navbatida, nafaqat asosiy ish turlarini (sinov, mashqlar, misollar echish, grafiklarni tuzish), balki ularning dunyoqarashini kengaytirishga ta'sir qiluvchi qo'shimcha vazifalarni (loyihalar, taqdimotlar, videolar yaratish) o'z ichiga olgan ko'proq hajmli va rang-barang topshiriqlarni oladilar.) va audio fayllar, turli multimedia elementlarini tahlil qilish). Topshiriqlar darajaga, ierarxik tizimga ko'ra farqlanishi mumkin: barcha talabalar, masalan, yil boshida testdan so'ng, o'zlarining bilim darajalariga muvofiq topshiriqlar olishadi, bu o'quv jarayoniga foydali ta'sir ko'rsatadi va

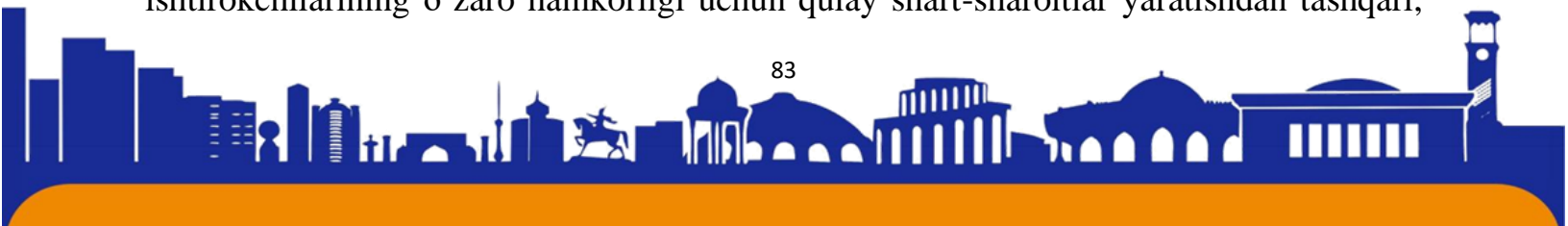

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

qo‘llab-quvvatlaydi. talabalarning intilishlari. Shu tariqa ular ta‘lim jarayoniga jalb etilib, bilim va tayyorgarlik saviyasini, umumiy ko‘rsatkichlarini oshiradi, amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘ladi. Raqamli ta‘lim onlayn ta‘lim bilan bir xil emasligi yuqorida aytib o‘tilgan edi. Shunday qilib, birinchisi universitetlar uchun ko‘proq mos keladi, bu erda talaba va o‘qituvchi o‘zlari o‘quv jarayonining modelini quradilar va ishni yakunlashning umumiy rejasini tuzadilar. Vaqt ham tejaladi, chunki topshiriqlar istalgan vaqtda va har qanday sharoitda bajarilishi va keyinroq o‘qituvchiga Hemis tizimi orqali yuborilishi mumkin. Bunday munosabatlar amaliyoti uzoq vaqt davomida kuzatilgan va endi yangilik hisoblanmaydi. Masalan, ko‘pgina kurs ishlari va dissertatsiyalar aynan shu tarzda qayta ishlanadi, talaba va o‘qituvchi Hemiz timizi orqali muloqot qilganda, matnga o‘zgartirishlar kiritganda, tuzilma bo‘yicha kelishib olganlarida va hokazo. Ta‘lim xizmatlarini takomillashtirish omili sifatida raqamli pedagogika haqida gapirganda, uning harakatchanligi va ma‘lumotlarni yangilash tezligini eslatib o‘tmaslik mumkin emas. Hozirgi vaqtda O‘zbekistonda talabalarga muammolarni hal qilish dinamikasini kuzatish va eng murakkablarini aniqlash, ularni amalga oshirishni baholash va olingan ma‘lumotlarni darhol ochiq ma‘lumotlar bazalariga kiritishni osonlashtiradigan ko‘plab ilovalar va xizmatlar mavjud. Ba‘zi algoritmlar talabaning ish faoliyatini tahlil qilishi va hatto uning kelajakdagi o‘qishlari haqida ba‘zi “bashorat” qilishi mumkin. Shunday qilib, raqamli ta‘lim talabalarning ishlashiga ham, ularning o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyasiga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Ushbu tadqiqot jarayonida raqamli pedagogikaning o‘ziga xos xususiyatlari ta‘lim xizmatlari sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri sifatida belgilandi. Bu, birinchidan, ta‘lim xizmatlari sifatining asosiy ko‘rsatkichlarini tashkil etuvchi turli jihatlarni jalb qilish orqali butun o‘quv jarayoniga mutlaq ta‘sir qilishdan iborat. Ikkinchidan, raqamli o‘qituvchi qisman talaba hamdir, chunki u doimiy ravishda pedagogika sohasida bo‘lmasa, axborot texnologiyalari sohasida yangi bilimlarni oladi, bu esa ushbu yondashuvdan foydalanishning progressivligini ko‘rsatadi. O‘qituvchining o‘zi fan sohasining xususiyatlarini aks ettiruvchi va talabalarning yoshi va psixofizik xususiyatlariga, shu jumladan ularning alohida ta‘lim ehtiyojlariga mos keladigan texnologiyalardan foydalangan holda ta‘lim sohasida o‘qitish va ta‘lim jarayonini tashkil etish bilan shug‘ullanadi. Uchinchidan, pedagogikaning bu turi ta‘lim jarayonining barcha ishtirokchilarining o‘zaro hamkorligi uchun qulay shart-sharoitlar yaratishdan tashqari,

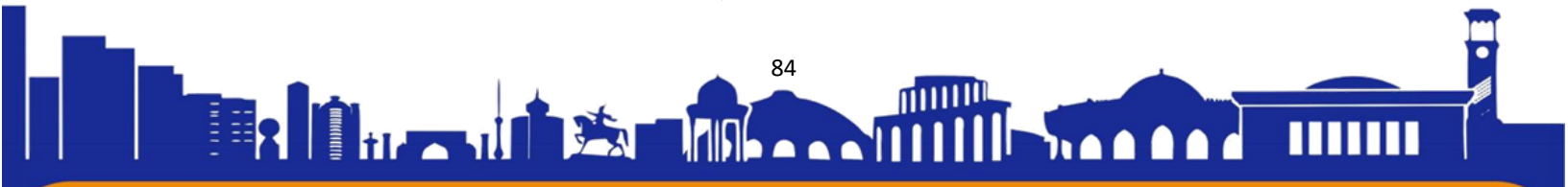
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

yopiq ma'lumotlar bazalari orqali axborot xavfsizligini ta'minlaydi. Ko'pgina olimlar raqamli ta'limni joriy etish zarurligi masalasini hal qilishmoqda. Ularning fikrlari ko'pincha bir-biridan farq qiladi va hech qachon yagona narsaga kelish mumkin bo'lmaydi. Raqamli texnologiyalar va resurslar doskadan televizorgacha bo'lgan barcha oldingi ta'lim texnologiyalariga qaraganda o'rganish, o'qitish va tayyorlash sifatini oshirish va ufqlarni kengaytirish uchun ko'proq imkoniyatlar beradi.

O'qituvchilar raqamli texnologiyalarga tobora ko'proq murojaat qilmoqda, ularni muvaffaqiyatli o'zlashtirib, kasbiy mahoratini sezilarli darajada oshirmoqda, bu esa ta'lim xizmatlari sifatining oshishiga olib kelmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib shuni ta'kidlash mumkinki, ta'lim sifati o'quvchilarning kasbiy va shaxsiy fazilatlarini, ularning malakasi va bilim olish qobiliyatini rivojlantirishning asosiy jihati hisoblanadi. Uning ko'payishiga zamonaviy axborot texnologiyalari, xususan, elektron axborot-ta'lim muhiti yordam bermoqda. Bu, birinchidan, malakali mutaxassis tayyorlashga, ikkinchidan, yuqori axborot kompetensiyasiga ega, tanqidiy fikrlash qobiliyati rivojlangan shaxsni shakllantirishga olib keladi. Raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish malakali mutaxassislar qo'lida faqat vosita bo'lib qolgan holda o'quv jarayoni imkoniyatlarini kengaytiradi. Ta'kidlash joizki, raqamli texnologiyalar davlat ta'lim jarayonida albatta o'z o'rnini egallaydi va ko'p qirrali va har tomonlama o'ziga xosligi tufayli an'anaviy ta'lim shakllari bilan birgalikda qo'llaniladi, unga ko'ra eng yangi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ijobiy natija beradi. ta'lim sifatining barcha ko'rsatkichlariga ta'siri. Ushbu yondashuv o'qituvchilarga o'z kasbiy faoliyatining dinamikasi, samaradorligi va samaradorligiga erishishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Badarch D. Ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari: monografiya. Moskva: YuNESKO Ta'limda axborot texnologiyalari instituti, 2013.
2. Iashvili M.V., Makarova O.B. Maktab va universitet ta'limida raqamli laboratoriyalardan foydalanish. Pedagogik innovatsiyalar byulleteni 2014; No 3 (35): 82 – 85.
3. Ilyenkova S.D., Ilyenkova N.D., Mxitaryan V.S. Sifat menejmenti: universitetlar uchun darslik. Moskva: UNITY-DANA, 2003.

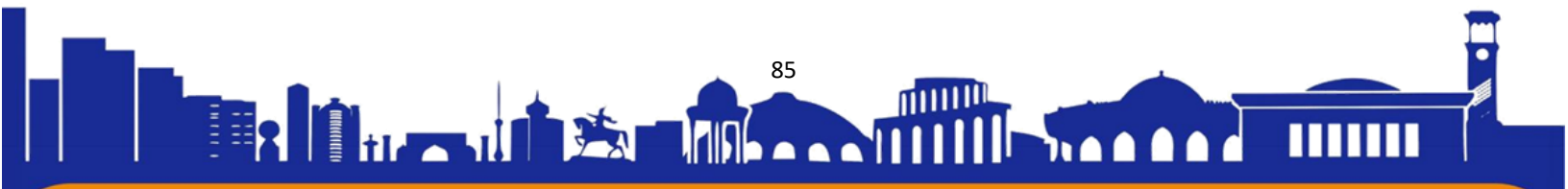

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

4. Sergeeva I.V. Onlayn ta'limda raqamli o'qituvchi. Uzlüksiz kasb-hunar ta'limi institutining ilmiy ishlari. 2016; № 6 (6): 117 – 122.
5. Spitzer M. Miyaga qarshi : raqamli texnologiyalar va miya. Moskva: AST, 2012.
6. Yaroslavtseva E.I. Raqamli makondagi odam - ta'limga kirishmi yoki ma'rifatmi? 21-asr uchun oliy ta'lim. Hisobotlar va materiallar. “Oliy ta'lim va inson taraqqiyoti” simpoziumi. 2015 yil: 27-36.

Ma'lumotnomalar

1. Badarch D. Axborot va aloqa texnologii v obrazovani: monografiya. Moskva: Institut YuNESKO po ma'lumot texnologiyam v obrazovani, 2013.
2. Iashvili MV, Makarova OB Ispol'zovanie cifrovyyh laboratorij v shkol'nom i vuzovskom obrazovani. Vestnik pedagogik innovatsiyalar 2014; № 3 (35): 82–85.
3. Il'enkova SD, Il'enkova ND, Mhitaryan VS Upravlenie kachestvom : uchebnik dlya vuzov. Moskva: YuNITI -DANA, 2003.
4. Sergeeva IV Cifrovoy o'qituvchi v onlayn obrazovani. Fan chinakam instituti nepreryvnogo professional'nogo ta'lim. 2016; No 6 (6): 117 – 122.
5. Shpitzer M. Antimozg: cifrovye texnologiya i miya. Moskva: AST, 2012.
6. Yaroslavceva EI Chelovek v cifrovom prostranstve – dopusk k obrazovaniyu yoki prosvescheniyu? Vysshee ta'lim XXI asr. Doklady i moddiy jihatdan . “Vysshee” simpoziumi ta'lim i rivojlanish “cheloveka”. 2015 yil: 27-36.

TIJORAT BANKLARI IPOTEKA KREDITLARIDAN FOYDALANISH BO'YICHA XORIJ TAJRIBASI VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Saidov Abduqahhor Ziyodullayevich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti iqtisodiyot mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada xorijiy mamlakatlarda tijorat banklari tomonidan ipoteka kreditlaridan foydalanish tajribasi va uning o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan. Maqolada AQSh, Germaniya, Yaponiya kabi rivojlangan davlatlarning ipoteka tizimlari ko'rib chiqilgan va ularning O'zbekiston sharoitida qo'llanilishi mumkin bo'lgan jihatlari aniqlangan. Maqolaning asosiy maqsadi – tijorat banklarining ipoteka kreditlari bo'yicha faoliyatini yaxshilash uchun xorijiy tajribani o'rganish va tavsiyalar ishlab chiqishdir.

Kalit so'zlar. Ipoteka kreditlash, tijorat banklari, xorij tajribasi, moliyaviy tizim, ipoteka tizimi, bank xizmatlari, kreditlash modeli.

Abstract

This article analyzes the experience of commercial banks in using mortgage loans in foreign countries and its specific features. The article reviews the mortgage systems of developed countries such as the USA, Germany, and Japan and identifies aspects that can be applied in the conditions of Uzbekistan. The main purpose of the article is to study foreign experience and develop recommendations to improve the activities of commercial banks in mortgage loans.

Keywords: Mortgage lending, commercial banks, foreign experience, financial system, mortgage system, banking services, lending model.

Kirish. Ipoteka kreditlash tizimi har bir mamlakatning iqtisodiy rivojlanish darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tijorat banklari ipoteka kreditlarini taklif etish orqali aholi uchun uy-joy sotib olish imkoniyatlarini oshiradi va iqtisodiyotning muhim tarmoqlarini qo'llab-quvvatlaydi. Biroq, ipoteka kreditlashning samaradorligi mamlakatdagi moliyaviy institutlarning faoliyatiga va mavjud qonunchilikka bog'liq. Xorijiy davlatlarda ushbu sohada to'plangan tajriba O'zbekistonda ipoteka kreditlash tizimini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada AQSh, Germaniya

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

va Yaponiya tajribalari asosida ipoteka kreditlashning samarali modellari o'rganiladi va O'zbekiston uchun foydali jihatlari aniqlanadi.

Asosiy qism. AQShning ipoteka tizimi

AQShda ipoteka kreditlashning asosiy modeli ikki darajali tizimga asoslanadi:

Birlamchi bozor: Tijorat banklari, kredit uyushmalari va boshqa moliyaviy institutlar tomonidan ipoteka kreditlari ajratiladi.

Ikkinchi darajali bozor: Fannie Mae va Freddie Mac kabi davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan agentliklar tijorat banklaridan ipoteka kreditlarini sotib olib, ularni obligatsiyalarga aylantiradi.

AQShda ipoteka kreditlash tizimi aholining keng qatlamlari uchun uy-joy sotib olish imkoniyatini yaratishda muhim rol o'ynaydi.

2. Germaniya tajribasi

Germaniyada ipoteka kreditlashning o'ziga xos jihati uzoq muddatli va past foizli kreditlarning mavjudligidir. Ushbu tizimda:

Tijorat banklari bilan bir qatorda Bausparkassen deb ataladigan qurilish jamg'arma kassalari ham faol ishtirok etadi.

Kreditlash jarayoni qat'iy qonunchilik asosida tartibga solinadi, bu esa kredit beruvchilar va oluvchilar uchun yuqori darajada ishonchlilikni ta'minlaydi.

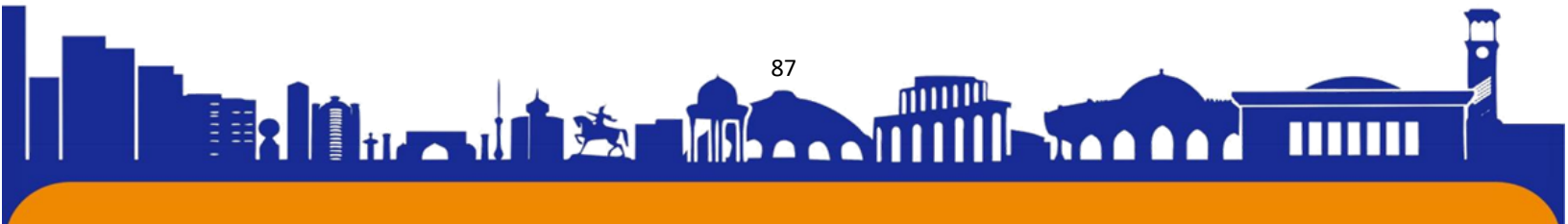
3. Yaponiya tajribasi

Yaponiyada ipoteka kreditlash tizimi aholi zichligi va yer resurslarining cheklanganligi sharoitida rivojlangan.

Kreditlar ko'pincha uzoq muddatli bo'lib, 35-40 yilgacha davom etadi.

Davlat tomonidan moliyalashtiriladigan tashkilotlar, masalan, Japan Housing Finance Agency, ipoteka kreditlarini subsidiyalash orqali sohani rivojlantiradi.

4. Xorijiy tajribaning O'zbekiston uchun ahamiyati

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Xorijiy tajribani o‘rganish O‘zbekistonning ipoteka kreditlash tizimini quyidagi yo‘nalishlarda takomillashtirishga yordam beradi:

Ikkinchi darajali ipoteka bozorini rivojlantirish;

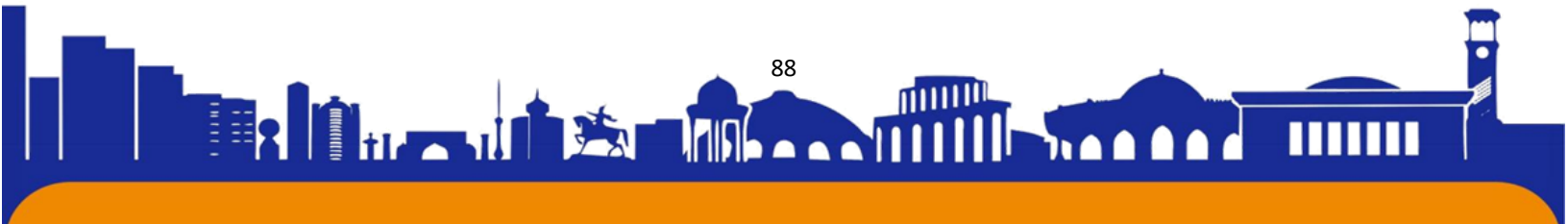
Uzoq muddatli va past foizli kreditlar joriy etish;

Tijorat banklarining ipoteka xizmatlarini ko‘paytirish orqali aholini keng qamrovda qamrab olish.

Xulosa. Xorijiy mamlakatlarning ipoteka kreditlash bo‘yicha tajribasi shuni ko‘rsatadiki, samarali ipoteka tizimi iqtisodiy rivojlanishning muhim omilidir. AQShning ikkinchi darajali bozori, Germaniyaning qurilish jamg‘arma kassalari va Yaponiyaning subsidiyalash amaliyoti kabi tajribalar O‘zbekistonda qo‘llanilishi mumkin. O‘zbekiston sharoitida tijorat banklari faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va qonunchilikni yanada takomillashtirish orqali ipoteka tizimini rivojlantirish imkoniyati mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Federal Housing Finance Agency (2023). "U.S. Mortgage Market Overview".
2. Bundesbank (2023). "Mortgage Lending in Germany: Key Features and Trends".
3. Japan Housing Finance Agency (2022). "Long-Term Mortgage Lending Practices in Japan".
4. World Bank (2021). "Mortgage Market Development in Emerging Economies".
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2021-2025 йилларга мўлжалланган уй-жой қурилишини ривожлантириш” қарори.
6. Ўзбекистон Республикаси “Ипотека кредитлари тўғрисида”ги Қонуни.
7. Немис банкилар ассоциацияси (2020). "Қурилиш жамғармалари: тажриба ва ўзига хосликлар".

PRAGMATIC AND STYLISTIC ASPECTS OF NEOLOGISMS IN CONTEMPORARY MEDIA AND THEIR IMPLICATIONS FOR VOCABULARY TEACHING

Mamadiyurova Mariyam Kosim kizi

*1st year master's student of the Foreign languages and literature faculty, University
of Economics and Pedagogy*

E-mail: mariyam.qosimjonovna@mail.ru

*Scientific advisor: Ph.D., assoc.prof., **Bakhtiyorova Maftuna Bakhtiyorovna**
University of Economics and Pedagogy*

Abstract. This article examines the pragmatic and stylistic aspects of neologisms in modern English, with a particular focus on their presence in media materials and their role in vocabulary instruction. By analyzing neologisms found in various media sources, including online news, social media, and digital entertainment, the study identifies key word-formation processes and explores their communicative functions. The research highlights how neologisms serve to reflect cultural trends, engage audiences, and enrich language expression. In addition, the article discusses the pedagogical implications of integrating neologisms into language teaching, demonstrating their potential to enhance student engagement and vocabulary acquisition. The findings suggest that neologisms not only provide valuable insights into the evolution of the English language but also offer a practical approach to modern language instruction. The study concludes with recommendations for future research into the long-term impact of teaching neologisms and their adaptation across different educational settings.

Key words: neologisms, pragmatics, stylistics, media, vocabulary teaching, word formation, language evolution, language pedagogy, modern english, linguistic innovation.

Introduction. Language evolves constantly, with neologisms—newly created words or expressions—serving as key indicators of this dynamic process. In the context of modern English, neologisms go beyond linguistic innovation to reflect broader cultural and societal trends. Media platforms, particularly digital spaces such as social media, online journalism, and entertainment networks, play a pivotal role in generating and

popularizing these new terms. The speed at which these words are adopted into everyday language highlights the transformative influence of media on linguistic practices.

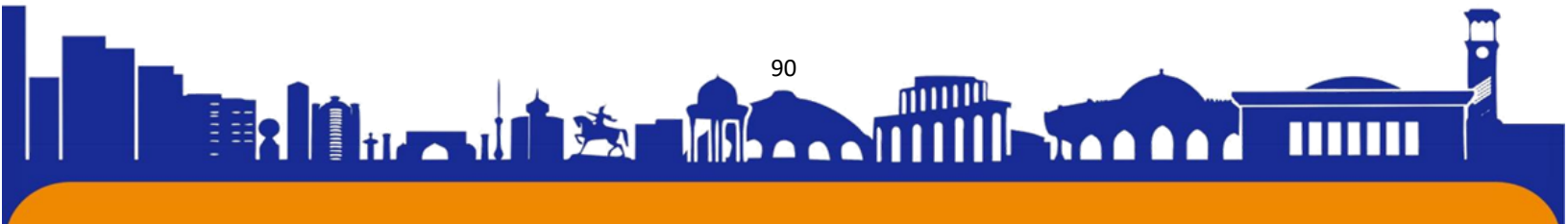
From a functional perspective, neologisms fulfill diverse pragmatic roles, such as emphasizing key ideas, evoking humor, or fostering a sense of belonging within specific communities. Stylistically, they contribute to the creativity and expressiveness of language, making communication more vibrant and engaging. Such features position neologisms as valuable resources not only for linguistic analysis but also for teaching vocabulary in contemporary English.

This article investigates the pragmatic and stylistic characteristics of neologisms emerging from media sources and examines their application in educational settings. By analyzing their communicative and stylistic functions within media contexts, the study seeks to provide insights into how neologisms can be effectively integrated into vocabulary instruction.

Literature Review. Neologisms, newly formed words or expressions, have been a focus of extensive linguistic research, emphasizing their role in the evolution of language and adaptation to cultural shifts. These terms often arise to fill lexical gaps, driven by advancements in technology, changes in society, or emerging cultural phenomena. Scholars like Lehrer (2003) and Algeo (2010) highlight that neologisms not only showcase linguistic innovation but also mirror the priorities of the societies that create them.

From a pragmatic perspective, neologisms are essential tools for effective communication, frequently serving to express identity, introduce humor, or meet new linguistic demands, as noted by Crystal (2004). Stylistically, they contribute to the richness of language, offering novel and creative ways to convey meaning. The media, especially digital platforms, play a pivotal role in the creation and dissemination of these terms, ensuring their rapid incorporation into everyday language (Tagliamonte, 2016).

In language education, neologisms are increasingly recognized for their potential to enhance vocabulary acquisition. Research indicates that incorporating neologisms into language instruction can stimulate creativity, engage learners with modern linguistic trends, and deepen their understanding of cultural contexts (Cook, 2013). Media materials, abundant in neologisms, serve as authentic resources, connecting classroom learning with real-world language use.

Although significant progress has been made in understanding neologisms, further investigation is required to explore their pragmatic and stylistic roles, particularly within media contexts. This study seeks to build on previous research by examining how these features can be integrated into teaching strategies for modern English vocabulary.

Methodology. This research adopts a qualitative approach to investigate the pragmatic and stylistic dimensions of neologisms in modern English, focusing on their occurrence in media contexts and their potential application in vocabulary teaching. The methodology is structured into three main stages: data gathering, selection criteria, and analysis methods.

1. Data Gathering. The study draws on examples from various media sources, including online news platforms, social media content, advertisements, and digital entertainment. These sources were selected for their prominent role in generating and spreading neologisms. The analysis focused on materials published between 2020 and 2023 to capture recent linguistic developments.

2. Criteria for Selection. Neologisms were chosen based on the following parameters:

Usage Frequency: Terms that appeared consistently across multiple media sources.

Innovativeness: Newly coined words or phrases recently introduced into English.

Cultural Significance: Words that reflect contemporary social trends or advancements in technology.

Pragmatic and Stylistic Features: Terms that demonstrate notable communicative or stylistic roles in their contexts.

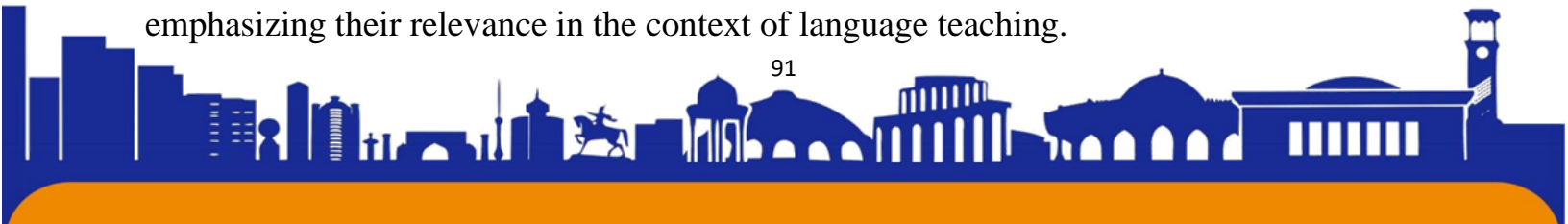
3. Analytical Approach. The study analyzed the selected neologisms using a dual framework:

Pragmatic Analysis: Focused on their communicative purposes, such as emphasizing ideas, evoking humor, constructing identity, or referencing cultural concepts.

Stylistic Analysis: Investigated the linguistic techniques used to create neologisms, such as blending and compounding, along with their stylistic effects, including informal language and modern slang.

4. Implications for Teaching. To explore their educational value, the study incorporated neologisms into vocabulary lessons. Sample exercises and activities were designed to assess their potential to improve student engagement and linguistic creativity.

This methodological approach enables a detailed examination of neologisms while emphasizing their relevance in the context of language teaching.

Results and Discussion. 1. Patterns in Neologism Creation. The analysis of media materials revealed several consistent patterns in how neologisms are formed. Common processes included blending (e.g., "infodemic," a combination of "information" and "epidemic"), compounding (e.g., "doomscrolling"), and affixation (e.g., "unfriend"). There was also frequent borrowing from other languages and shifts in the meaning of existing words. These patterns highlight the evolving nature of the English language, shaped by cultural and technological developments.

2. Pragmatic Roles of Neologisms. The pragmatic analysis uncovered various communicative functions that neologisms fulfill. For example:

Humor and Playfulness: Terms like "quarantini" (a cocktail made during quarantine) inject humor into serious topics.

Cultural Expression: Words such as "woke" represent particular social movements and reflect identity.

Attention and Persuasion: Neologisms like "cleanfluencer" (a social media figure focused on cleanliness) are used in marketing to capture attention and create emotional resonance with the audience.

These functions demonstrate how neologisms can effectively engage target audiences and create shared understanding.

3. Stylistic Influence in Media. Neologisms contribute significantly to the style and tone of media content. They help establish an informal and conversational style, which appeals particularly to younger demographics. For example, terms like "binge-watch" or "ghosting" succinctly convey modern experiences, making them relatable and memorable. The inventiveness involved in coining these words mirrors the fast-paced and innovative nature of modern media.

4. Application in Vocabulary Teaching. Incorporating neologisms into vocabulary lessons proved to be effective in engaging students and making the learning process more meaningful. Neologisms connected classroom learning to real-life language, enhancing relevance and enjoyment. Activities that encouraged students to explore the meanings, contexts, and cultural significance of these words fostered critical thinking and creativity. Additionally, using media-based examples allowed students to grasp the pragmatic and stylistic nuances of English. For instance, exercises focused on terms like "metaverse" and "finfluencer" not only expanded students' vocabulary but also deepened their understanding of global trends and digital culture. Teachers noted that students responded

positively to these lessons, finding them both engaging and relatable, which suggests potential for broader application in language education.

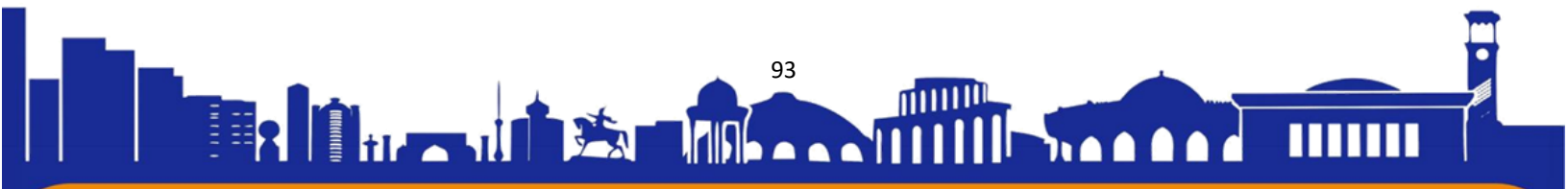
5. Limitations and Directions for Future Research. Although this study highlights the valuable role of neologisms in teaching English, there are some limitations. The rapid evolution of language means that neologisms can quickly fall out of use, which requires frequent updates to teaching materials. Additionally, further research is needed to assess the long-term impact of incorporating neologisms into language teaching on vocabulary retention and overall language development.

Conclusion. This research has examined the pragmatic and stylistic features of neologisms in contemporary English, focusing on their role in media and their value in vocabulary teaching. The results show that neologisms are dynamic linguistic elements, shaped by social, technological, and cultural developments. Their pragmatic functions—such as highlighting key ideas, generating humor, or reflecting identity—make them powerful tools for communication. From a stylistic perspective, neologisms bring creativity and energy to language, particularly appealing to younger generations.

In terms of teaching, incorporating neologisms into vocabulary lessons offers significant educational benefits. By using modern terms in the classroom, educators can make lessons more relevant and engaging, helping students connect language learning with real-world communication. Neologisms not only broaden students' vocabulary but also foster critical thinking and a deeper appreciation of cultural contexts. The use of media-based examples helps bridge the gap between theoretical knowledge and practical language use.

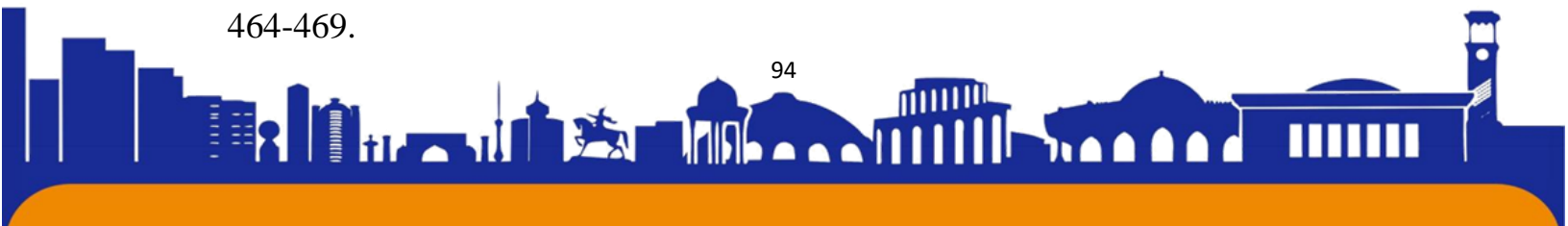
However, this study also acknowledges some limitations, including the rapidly changing nature of neologisms, which requires constant updates to educational content. Future studies should investigate the long-term effects of teaching neologisms on language proficiency and explore how they can be adapted to different educational environments and linguistic contexts.

In summary, neologisms offer valuable insights into both linguistic research and language teaching. Their role in the ongoing evolution of English provides numerous opportunities for further study, and their inclusion in teaching practices can significantly enhance students' connection to modern language.

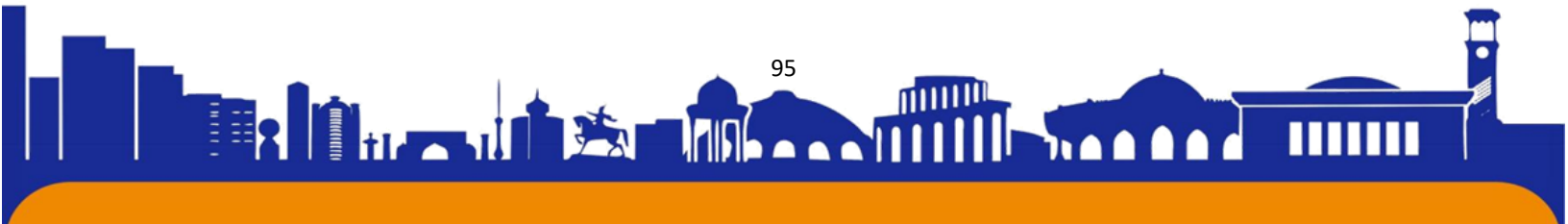
List of references:

1. Algeo, J. (2010). The origins and development of the English language (6th ed.). Wadsworth Cengage Learning.
2. Cook, V. (2013). Second language learning and language teaching (4th ed.). Routledge.
3. Crystal, D. (2004). The stories of English. Penguin Books.
4. Lehrer, A. (2003). From old words to new words: The role of neologisms in language change. *Language and Society*, 32(2), 119-136.
5. Tagliamonte, S. (2016). Making new words: The role of neologisms in shaping English. Oxford University Press.
- Stockwell, P. (2002). Language and lexical variation. *Linguistics and Language Compass*, 6(10), 487-503.
6. Sadullaeva, N., & Bakhtiyorova, M. (2021). Reflection of Onomastic Principles in Naming. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 3001-3007.
7. Бахтиёрва, М. (2024). Atoqli otlarning umumnazariy muammolari. *Зарубежная лингвистика и лингводидактика*, 2(6), 40-45.
8. Ismoilov, A., & Bakhtiyorova, M. (2024). THE PROBLEM OF COMPONENTIAL ANALYSIS OF MEANING IN PRESENT DAY LEXICOLOGY. *Current approaches and new research in modern sciences*, 3(7), 26-29.
9. Alisher o'g'li, I. A., & Bakhtiyorovna, B. M. (2024, May). THE PROBLEM OF COMPONENTIAL ANALYSIS OF MEANING IN PRESENT DAY LEXICOLOGY. In *Konferensiyalar/ Conferences* (Vol. 1, No. 10, pp. 748-752).
10. BAKHTIYOROVA, M. (2024). ONOMASTIK KONSEPT TUSHUNCHASI. *UzMU xabarlari*, 1(1.4), 288-292.
11. Камолова, Р. Ш., & Бахтиярова, М. (2024). ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ КОННОТАЦИИ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ, ОПИСЫВАЮЩИХ ПОГОДУ. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 4(1), 30-33.
12. Baxtiyorova, M. (2023). ONOMASTIKONLARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI. *Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi*, (9), 464-469.

13. Baxtiyorovna, B. M. (2023). INGLIZ VA O 'ZBEK BADIY ADABIYOTIDA ONOMASTIKONLARNING CHOG 'ISHTIRMA SEMANTIK TAHLILI. "GERMANY" MODERN SCIENTIFIC RESEARCH: ACHIEVEMENTS, INNOVATIONS AND DEVELOPMENT PROSPECTS, 9(1).
14. Baxtiyorova, M. (2023). INGLIZ VA O 'ZBEK BADIY ADABIYOTIDA ASAR QAHRAMONLARI NOMLARINING MATN YARATISHDAGI ISHTIROKI. *Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi*, (10), 268-273.
15. Bakhtiyorovna, B. M. (2022). Discursive-pragmatic nature of anthroponyms. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 11(9), 110-114.
16. Bakhtiyorova, M. B. (2021). VERBALIZATION OF THE CONCEPT "ONIM" IN LINGUOCOGNITOLOGY. *Ростовский научный вестник*, (3), 11-12.
17. Baxtiyorova, M. B. (2020). ANTROPONIMLARNING SHAKLLANISHIDA MORFEMALARNING SEMANTIK VA USLUBIY XUSUSIYATLARI. *Студенческий вестник*, (36-3), 96-98.
18. Bakhtiyorova, M. (2019). THE EFFECT OF USING MNEMONICS. *Студенческий вестник*, (22-8), 63-65.
19. Pulatova, S., & Bakhtiyorova, M. (2019). THE STRUCTURAL-SEMANTIC ANALYSIS OF THE WORDS RELATED TO "SPORTS" IN PRESENT DAY ENGLISH. *Студенческий вестник*, (22-8), 69-71.
20. Bakhtiyorova, M., & Djumabayeva, J. (2017). WRITERS MAKE NATIONAL LITERATURE, WHILE TRANSLATORS MAKE UNIVERSAL LITERATURE. *Студенческий вестник*, (10), 55-56.
21. Bakhtiyorova, M., & Elmurodova, F. (2017). THE PRINCIPLES OF SEMANTICS. *Студенческий вестник*, (10), 52-54.
22. Bakhtiyorova, M., & Elmurodova, F. (2017). PAPERS IN ENGLISH. *СТУДЕНЧЕСКИЙ ВЕСТНИК*, 10, 52.

TIJORAT BANKLARDA KREDITLASH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH

Muzropova Shahnoza

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi

Charshenova Feruza

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada tijorat banklarida kreditlash amaliyotining holati va uni takomillashtirishning dolzarb masalalari tahlil qilinadi. Kreditlash jarayonining samaradorligini oshirish bo'yicha nazariy va amaliy takliflar ilgari suriladi. Shuningdek, ilg'or xorijiy tajriba va zamonaviy texnologiyalar asosida tijorat banklarida kreditlash jarayonini optimallashtirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar. Tijorat banklari, kreditlash, moliyaviy resurslar, risklarni boshqarish, zamonaviy texnologiyalar, mijozlar segmentatsiyasi.

Abstract

This article analyzes the current state of lending practice in commercial banks and the current issues of its improvement. Theoretical and practical proposals are put forward to improve the efficiency of the lending process. Also, the possibilities of optimizing the lending process in commercial banks based on advanced foreign experience and modern technologies are considered.

Keywords. Commercial banks, lending, financial resources, risk management, modern technologies, customer segmentation.

KIRISH

Tijorat banklari iqtisodiyotni moliyalashtirishning asosiy institutlaridan biri hisoblanadi. Banklarning kreditlash faoliyati nafaqat tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash, balki iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirishning muhim omillaridan biri sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Shu bois tijorat banklarida kreditlash amaliyotini takomillashtirish masalasi bugungi kunda dolzarb hisoblanadi.

Tijorat banklari iqtisodiyotning moliyaviy tizimida asosiy o'rin tutadi. Ular jamg'armalarni jalb qilish va kreditlash orqali iqtisodiy faoliyatni moliyalashtirishda

muhim rol o'ynaydi. Bugungi kunda kreditlash jarayonlarini takomillashtirish masalasi banklarning raqobatbardoshligini oshirish va mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilashda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqolada tijorat banklarida kreditlash amaliyotini takomillashtirish bo'yicha muammolar va ularni hal qilish yo'llari tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tijorat banklarida kreditlash amaliyoti bo'yicha xorijiy va mahalliy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, kreditlash jarayonlarida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, mijozlar segmentatsiyasi va individual yondashuv samaradorlikni oshirishning muhim omillaridan biridir. Xususan, Smith va Brown (2020) tadqiqotlariga ko'ra, raqamli platformalardan foydalanish kreditlash jarayonlarining tezkorligini oshiradi. O'zbekistondagi bank tizimi bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar (Karimov, 2022) esa kreditlash jarayonlarida shaffoflik va risklarni boshqarish tizimini kuchaytirish zarurligini ta'kidlaydi.

Kreditlash bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, samarali kredit siyosati banklarning moliyaviy barqarorligi va mijozlar ehtiyojlarini qondirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Masalan, Smith va Jones (2020) o'z tadqiqotlarida kredit portfelini diversifikatsiya qilish tavakkalchiliklarni kamaytirishini ta'kidlagan. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, masalan, sun'iy intellekt va "big data" tahlili, kreditlash jarayonining aniqligini oshiradi (Brown va Green, 2021).

Maqolada quyidagi usullar qo'llanilgan:

Statistik tahlil: Tijorat banklarining kredit portfeli ko'rsatkichlari tahlil qilindi.

Taqqoslash usuli: Mahalliy va xorijiy tajribalar qiyoslandi.

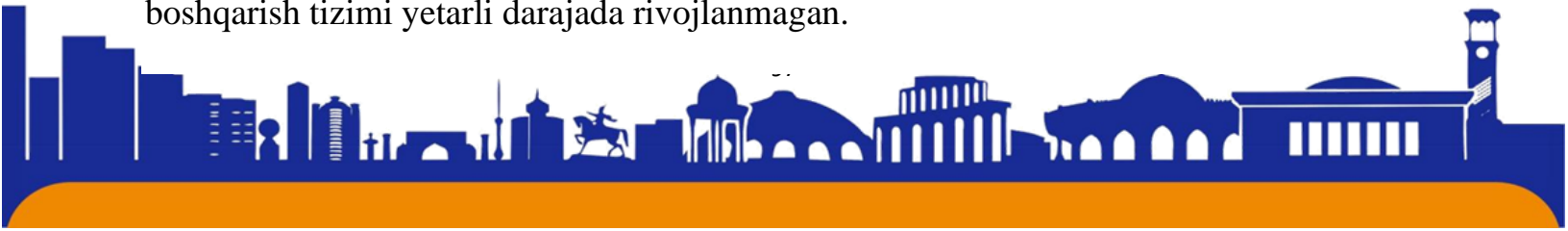
Ekspert bahosi: Bank mutaxassislari bilan intervyular o'tkazildi.

Ushbu tadqiqotda sifatli va miqdoriy tahlil usullari qo'llanildi. Sifatli tahlil uchun tijorat banklarining amaliyoti o'rganilib, kreditlash jarayonidagi muammolar aniqlangan. Miqdoriy tahlil esa kredit portfeli ma'lumotlari asosida amalga oshirilib, tavakkalchiliklarni baholash va samaradorlikni oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

NATIJALAR

Tahlillar shuni ko'rsatadiki:

Tijorat banklarida kreditlash jarayonida mijozlar segmentatsiyasi va risklarni boshqarish tizimi yetarli darajada rivojlanmagan.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Kreditlash jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali operatsion xarajatlarni kamaytirish mumkin.

Xorijiy tajriba asosida kredit olish uchun ariza berish jarayonini soddalashtirish mijozlar sonini oshiradi.

Kreditlash Aspektlari	Amaldagi Holat (%)	Takomillashtirish Potensial (%)
Tavakkalchiliklarni boshqarish	65	85
Innovatsion texnologiyalarni joriy etish	50	90
Kredit portfelini diversifikatsiya qilish	70	80
Sun'iy intellekt asosida qarz oluvchilarni baholash	40	85
Mijozlar qoniqishini oshirish	75	95

Kreditlash jarayonida tavakkalchiliklarni boshqarishning zamonaviy usullari, jumladan, kredit reyting tizimlarini joriy etish, qarz oluvchilarni to'g'ri baholash imkonini beradi.

Sun'iy intellekt asosida ishlaydigan tizimlar kredit berish jarayonini tezlashtiradi va inson omilidan kelib chiqadigan xatolarni kamaytiradi.

Innovatsion texnologiyalarni qo'llash bank xizmatlarining sifatini oshiradi va mijozlar qoniqishini ta'minlaydi.

XULOSA

Tijorat banklarida kreditlash amaliyotini takomillashtirish uchun tavakkalchiliklarni boshqarishning zamonaviy yondashuvlarini qo'llash, texnologik yangiliklarni joriy etish va mijozlar ehtiyojlarini hisobga olish zarur. Bu nafaqat banklarning moliyaviy barqarorligini oshiradi, balki iqtisodiyotning umumiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tijorat banklarida kreditlash amaliyotini takomillashtirish uchun quyidagilarni tavsiya etish mumkin:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Zamonaviy raqamli platformalarni joriy etish va ulardan samarali foydalanish.

Mijozlarni segmentatsiyalash va har bir segmentga mos xizmatlarni taklif etish.

Risklarni boshqarish tizimini yanada takomillashtirish uchun ilg'or xalqaro tajribalarni o'rganish va moslashtirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Smith, J., & Brown, R. (2020). Digital Transformation in Banking. London: Financial Times Press.
2. Karimov, B. (2022). O'zbekistonda tijorat banklarining kreditlash faoliyati. Iqtisodiyot va moliya jurnali, 3(2), 45-58.
3. World Bank Group (2021). Banking and Financial Sector Development Report. Washington, DC.
4. Johnson, P. (2019). Risk Management in Modern Banking. New York: McGraw-Hill Education.
5. Smith, J., & Jones, R. (2020). "Risk Management in Banking: Diversification Strategies." Journal of Financial Studies, 45(3), 123-135.
6. Brown, A., & Green, P. (2021). "The Role of Artificial Intelligence in Modern Banking." International Journal of Banking Technology, 12(1), 45-67.
7. Johnson, L. (2019). "Innovations in Credit Risk Assessment." Finance and Economics Review, 8(2), 78-92.
8. Central Bank of Uzbekistan (2023). "Annual Report on Banking Sector Development." Tashkent: Central Bank Press.

TARBIYA KOLONIYALARIDA OZODLIKDAN MAHRUM QILISH JAZOSINI O‘TASH TARTIBI VA SHARTLARI

Kulturayeva Sarvinoz Sadridin qizi

O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi xodimi,
Toshkent davlat yuridik universiteti mustaqil izlanuvchisi

E-mail: s.salohova@adliya.uz

Annotatsiya: ushbu maqolada muallif tomonidan tarbiya koloniyalarida voyaga yetmaganlarga nisbatan tayinlangan ozodlikdan mahrum qilish jazosini o‘tash tartibi va shartlari, jazoni ijro etishning boshqa jazoni ijro etish muassasalarida jazoni o‘tash tartibidan alohida o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: voyaga yetmaganlar, ozodlikdan mahrum qilish jazosi, tarbiya koloniyalari, jazoni ijro etish, jazoni o‘tash rejimi.

O‘zbekiston Respublikasi jinoyat-ijroiya qonunchiligida voyaga yetmaganlar tomonidan ozodlikdan mahrum qilish jazosini ijro etish hamda jazoni o‘tash tartibi alohida 22-bob bilan tartibga solingan. Voyaga yetmagan mahkumlarning ozodlikdan mahrum qilish jazosini tarbiya koloniyalarida o‘tashning alohida belgilanganligi voyaga yetmagan mahkumlarni o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda ularni alohida toifaga ajratib, jazoni ijro etishning individual va tabaqalashtirgan tamoyillarini tatbiq etgan holda jazoni ijro etish muddati davomida ularga maxsus dasturlar asosida tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish bilan bog‘liq.

Amaldagi qonunchilikka asosan, voyaga yetmaganlar ozodlikdan mahrum qilish jazosini alohida jazoni ijro etish muassasasi – tarbiya koloniyalarida o‘taydilar. Tarbiya koloniyalari ilk bor mamlakatimiz hududida 1921-yil 29-may kuni Turkiston ASSR Adliya Xalq komissarligi tomonidan “Voyaga yetmagan ozodlikdan mahrum etilganlar uchun mo‘ljallangan Toshkent mehnat uyi to‘g‘risida”gi Nizom asosida tashkil etilgan¹.

Tarbiya koloniyalarida voyaga yetmaganlarga nisbatan ozodlikdan mahrum qilish jazosini o‘tash tartibi O‘zbekiston Respublikasi JIK va “O‘zbekiston Respublikasi Ichki

¹Yusufjonov O.A., Yusufjonova G.I. Voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan jazo tayinlash masalalari. O‘zbekiston Respublikasi jinoyat kodeksiga 15 yil. Ilmiy amaliy konferensiya materiallari to‘plami. – T.: TDYul nashriyoti, 2010. – B. 121.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

ishlar vazirligi ozodlikdan mahrum qilish turidagi jazoni ijro etish muassasalarining ichki tartib qoidalari” bilan tartibga solinadi.

Amaldagi JIKning 128-moddasida ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan o‘n sakkiz yoshga to‘lgan mahkumlar, odatda, yigirma bir yoshga to‘lgunga qadar, tarbiya koloniyalarida qoldirilishi, mahkumlarni tarbiya koloniyalarida qoldirish esa, muassasa boshlig‘ining prokuror tomonidan tasdiqlangan qarori bilan amalga oshirilishi belgilangan. Biroq, ushbu normada mahkumni tarbiya koloniyasida qoldirish masalasi qaysi toifadagi mahkumlarga nisbatan qo‘llanilishi belgilanmagan.

Bu borada xorijiy davlatlar tajribasi o‘rganilganda, **Rossiya Federatsiyasi** JIKning 140-moddasida aynan ijobiy tavsifga ega mahkumlar o‘n sakkiz yoshga to‘lganlaridan so‘ng muassasada qoldirilishi mumkinligi belgilangan².

Ukraina JIKning 148-moddasi 1-qismiga ko‘ra, mahkumlarni axloqan tuzatish natijalarini mustahkamlash, umumiy ta‘lim yoki kasbiy-texnik tayyorgarlikni yakunlash uchun o‘n sakkiz yoshga to‘lgan mahkumlar jazo muddati tugagunga qadar, biroq, yigirma ikki yoshga to‘lgunga qadar ta‘lim koloniyasida qoldirilishi mumkin³.

Shuningdek, **Belorussiya** JIKning 132-moddasi 1-qismida o‘n sakkiz yoshga to‘lgan ozodlikdan mahrum etilganlar, qoida tariqasida, yigirma bir yoshga to‘lgunga qadar ta‘lim koloniyalarida o‘qishni davom ettirishlari uchun qoldirilishi mumkinligi belgilangan⁴.

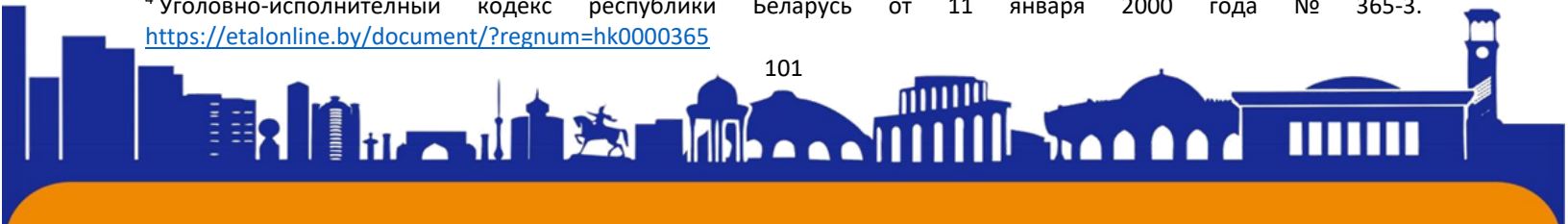
Biroq, 1989-yil 20-noyabrdagi “Bola huquqlari to‘g‘risida”gi xalqaro Konvensiyaning 37-moddasi, “Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risida”gi xalqaro Paktning 10-moddasi 2-qismi b-bandi va Mahkumlar bilan muomala qilishning minimal standart Qoidalarining 8-bandida voyaga yetmaganlar voyaga yetgan mahkumlardan alohida saqlanishi lozimligi belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi JIKda ham mahkumning tarbiya koloniyasida 21 yoshga to‘lgunga qadar qoldirilishi uchun mezon sifatida mahkumning ijobiy tavsifga ega ekanligi belgilangan. Bizningcha, birinchidan, mazkur normadagi “ijobiy tavsifga ega” mahkumlar tushunchasi huquqni qo‘llash amaliyotida turlicha sharhlanishi mumkin,

² [Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации от 08.01.1997. №1-ФЗ \(ред. от 27.12.2019\) http://www.consultant.ru/](http://www.consultant.ru/)

³ Уголовно-исполнительный кодекс Украины от 11 июля 2003 года, № 1129-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 08.05.2024 г.) https://continent-online.com/Document/?doc_id=30418034

⁴ Уголовно-исполнительный кодекс республики Беларусь от 11 января 2000 года № 365-3. <https://etalonline.by/document/?regnum=hk0000365>

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

ikkinchidan, bu holat jazoni ijro etish muassasalari faoliyatida korrupsiyaviy holatlarni yuz berish xavfini keltirib chiqarishi mumkin. Bunday holatlarni oldini olish maqsadida amaldagi jinoyat-ijroiya qonunchiligiga mahkumning ijobiy tavsifga ega ekanligi aynan qanday xususiyatlarni qamrab olishi lozimligiga ham aniqlik kiritilishi maqsadga muvofiq.

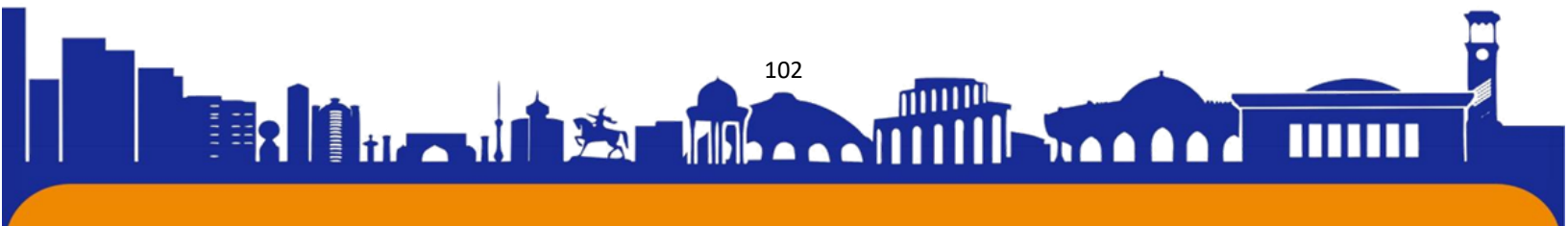
Qayd etish lozimki, voyaga yetmaganlarga nisbatan ozodlikdan mahrum qilish jazosini ijro etishning alohida xususiyatlaridan biri sifatida 16 yoshgacha bo'lgan mahkumlarni o'zidan katta yoshda bo'lgan mahkumlardan, birinchi marotaba ozodlikdan mahrum qilingan shaxslarni oldin ushbu jazoni o'tab chiqqan voyaga yetmagan mahkumlardan alohida saqlanishidadir.

Ahamiyatli jihati shundaki, tarbiya koloniyasida 14-16 yoshli mahkumlar 17-18 yoshgacha bo'lganlardan alohida saqlanadi. Shuningdek, tarbiya koloniyalarining yashash va ishlab chiqarish hududlari ajratilgan uchastkalarga bo'linmaydi. Tutash va yordamchi hududlar ularda jazoni ijro etish muassasasining normal faoliyat ko'rsatishini ta'minlash maqsadida jihozlangan bino va inshootlarni joylashtirish uchun mo'ljallangan.

Tarbiya koloniyalarida jazo o'tayotgan voyaga yetmagan mahkumlarning maxsus huquqlari doirasi boshqa jazoni ijro etish muassasalarida saqlanayotgan mahkumlarga qaraganda kengroq bo'lib, bu voyaga yetmagan mahkumlarni uchrashuvlar va telefon orqali so'zlashuvlar olib borishi, oziq-ovqat mahsulotlari hamda eng zarur narsalar sotib olishi, posilka, banderol, yo'qlov hamda pul jo'natmalarini olish huquqlarini amalga oshirilishida namoyon bo'ladi.

Bizningcha, tarbiya koloniyalarida jazoni ijro etishni tashkil etish va jazoni o'tash tartibi boshqa turdagi jazoni ijro etish muassasalaridagi mahkumlarni saqlash sharoitlaridan quyidagi yo'nalishlarda o'ziga xos qoidalarga ega ekanligi bilan ajralib turadi. Xususan:

- voyaga yetmagan mahkumlarning iste'moli uchun oziq-ovqat hamda birlamchi ahamiyatga ega bo'lgan narsalarni sotib olishi;
- uchrashuvlar hamda telefon orqali so'zlashuvlar olishi;
- posilka, banderol, yo'qlov hamda pul jo'natmalari olishi va yuborishi;
- voyaga yetmagan mahkumlarga nisbatan qo'llaniladigan rag'batlantirish hamda intizomiy jazo choralari;
- voyaga yetmagan mahkumlarga axloq tuzatish vositalarini qo'llash masalalari.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Tarbiya koloniyalarida ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazoni o'tayotgan shaxslar yengillashtirilgan saqlash sharoitiga o'tkazilgan hollarda, mehnat vazifalarini vijdonan bajarganda, bayram kunlari rag'batlantirish maqsadida, mehnatga haq to'lash eng kam miqdorining 3,6 foizigacha qo'shimcha pul sarflashlari mumkin.

O'zbekiston Respublikasi JIK 75-moddasi to'rtinchi qismiga asosan, bir oy muddat mobaynida voyaga yetmagan mahkumlar mehnatga haq to'lash eng kam miqdorining 120 foizigacha pul mablag'laridan foydalanishlari mumkin. Shuningdek, ular mehnatga haq to'lash eng kam miqdorining 87,9 foizigacha miqdorda oziq-ovqat mahsulotlari hamda zarur narsalarni sotib olish huquqiga ega⁵.

Qayd etish kerakki, O'zbekiston Respublikasi JIKda voyaga yetmagan mahkumlarning ta'minoti uchun sarflanadigan pul miqdorining boshqa jazoni ijro etish muassasalari uchun belgilangan miqdorlarga qaraganda ko'proq ekanligi ham mahkumlarning voyaga yetmagan shaxs ekanligi, ularning organizmi va jismoniy holati qo'shimcha g'amxo'rlik talab etishi bilan bevosita bog'liq.

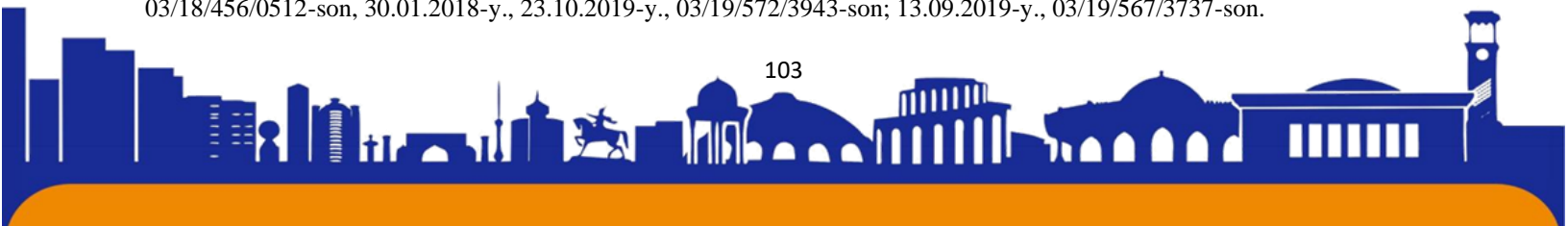
Amaldagi qonunchilikka asosan tarbiya koloniyalarida mahkumlar yil davomida:

- 24 marta qisqa muddatli hamda 8 marta uzoq muddatli uchrashuv;
- 24 marta telefon orqali so'zlashuv;
- 12 ta posilka yoki yo'qlov;
- 12 ta banderol olish huquqiga ega.

Tarbiya koloniyalarida jazo o'tash tartibi va shartlarining yana bir o'ziga xosligi shundaki, mahkumlar cheklanmagan miqdorda pul jo'natmalari olishlari va yuborishlari mumkin. Telefon orqali so'zlashuvlar olib borish esa, tarbiya koloniyasi ma'muriyati tomonidan nazorat qilingan holda o'tkaziladi hamda ularning haqi voyaga yetmagan mahkumlarning shaxsiy hisobvarag'idan to'lanadi. Ushbu qoida JIKning 77-moddasi ikkinchi qismida nazarda tutilgan.

Biroq, ushbu toifadagi mahkumlar mehnatga jalb etilmasligi hamda shaxsiy hisob varag'ida pul mablag'lari bo'lmasligi sababli, yaqin qarindoshlari bilan telefon orqali so'zlashuvlarini amalga oshirishda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli, tarbiya koloniyalaridagi voyaga yetmagan mahkumlarni yaqin qarindoshlari bilan telefon

⁵ O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 05.01.2018 y., 03/18/456/0512-son, 30.01.2018-y., 23.10.2019-y., 03/19/572/3943-son; 13.09.2019-y., 03/19/567/3737-son.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

orqali so‘zlashuvlari respublika budjeti hisobidan amalga oshirilishi lozimligini belgilanishi maqsadga muvofiq.

Telefon orqali so‘zlashuvlarni amalga oshirish uchun mahkum jadvalda ko‘rsatilgan vaqtdan kamida uch kun oldin telefon orqali so‘zlashuvga ruxsat berishni so‘rab ariza bilan murojaat qilishi lozim. Telefon orqali so‘zlashuvlar amalga oshirilayotganda tarbiya koloniyasi ma‘muriyati mahkumlarni besh nafardan olib chiqilishini va so‘zlashuvlarni bir abonent bilan olib borishi, shuningdek muddati o‘n daqiqadan oshmasligini ta‘minlaydi.

Shu bilan bir qatorda, voyaga yetmagan mahkumlarga qo‘llaniladigan rag‘batlantirish va intizomiy jazo choralari ham o‘ziga xos va voyaga yetgan shaxslarga qo‘llaniladigan rag‘batlantirish va intizomiy jazo choralaridan farqli bo‘lib, qonunchilikda voyaga yetmagan mahkumlarga ularning individual xususiyatlari, sog‘lig‘i, psixologik va fiziologik holatini e‘tiborga olgan holda qo‘shimcha rag‘batlantirish hamda intizomiy jazo choralari qo‘llanilishi nazarda tutiladi.

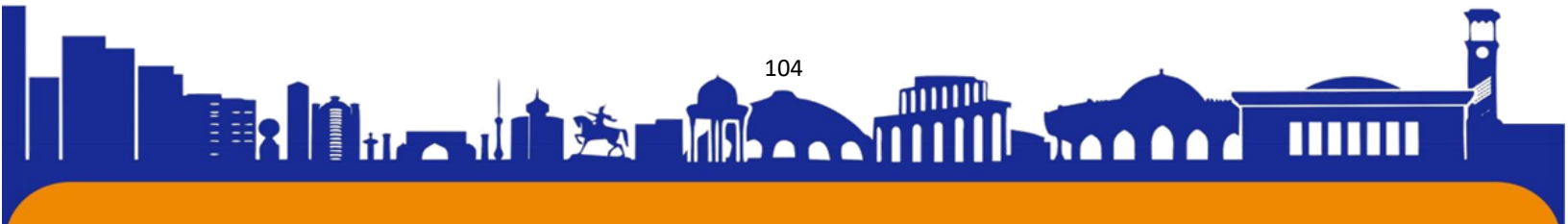
Xususan, ijobiy tavsifga ega bo‘lgan mahkumlarga Jinoyat-ijroiya kodeksi 102-moddasida nazarda tutilgan umumiy tartibda qo‘llaniladigan rag‘batlantirish choralaridan tashqari qo‘shimcha tarzida mazkur Kodeksning 126-moddasida belgilangan quyidagi qo‘shimcha rag‘batlantirish choralari qo‘llanilishi mumkin:

- muassasa hududidan tashqarida o‘tkaziladigan madaniy-tomosha va sport tadbirlarini ko‘rishga yuborish;

- qisqa muddatli uchrashuv o‘rniga ota-onasi, ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar yoki yaqin qarindoshlari kuzatuvida sakkiz soatgacha bo‘lgan muddatga erkinlikka chiqarish;

- hibsonada bo‘lish muddatini qisqartirish va undan muddatidan ilgari ozod qilish.

Jazoni o‘tash tartibi hamda shartlariga rioya etilmaganligi sababli mahkumlarga JIKning 105-moddasida belgilangan ogohlantirish, hayfsan, yengillashtirilgan saqlash sharoitini bekor qilish kabi intizomiy jazolardan tashqari tomoshaga borishdan bir marta mahrum etish hamda hibsonaga kiritib qo‘yish tariqasidagi qo‘shimcha choralar qo‘llanilishi mumkin.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Hibsonaga kiritib qo'yish tariqasidagi intizomiy jazo o'n to'rt yoshdan o'n oltigacha bo'lgan mahkumlarga 7 sutkagacha, o'n olti va undan katta yoshdagi mahkumlarga esa 10 sutkagacha bo'lgan muddatga qo'llaniladi⁶.

Amaldagi JIK 127-moddasi 2-qismida tarbiya koloniyasining hibsonasiga kiritib qo'yilgan mahkumlarning sayr qilish muddati sutkasiga ikki soat qilib belgilangan. 1990-yil 14-dekabrda "Ozodlikdan mahrum etilgan voyaga yetmaganlarni himoya qilish to'g'risida"gi BMT qoidalari normalarining tahlili shuni ko'rsatadiki, intizomiy jazoga tortilgan voyaga yetmagan mahkumlarning toza havodan nafas olish, xususan sayr qilish imkoniyati muassasa tomonidan qattiq cheklanishi maqsadga muvofiq emas.

Shunga ko'ra, 127-modda 2-qismida belgilangan hibsonaga kiritib qo'yilgan voyaga yetmagan mahkumning sayr qilish muddatini sutkasiga to'rt soat qilib belgilanishi maqsadga muvofiq. Bu voyaga yetmagan mahkumlarning mamlakatimiz qonunchiligida belgilangan huquqlarini yanada kengayishiga xizmat qiladi.

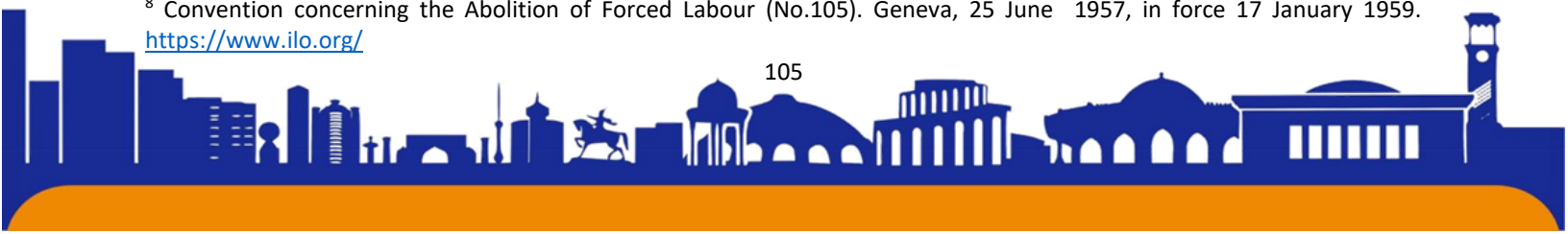
Qayd etish lozimki, 1984-yil 10-dekabrda BMT Bosh Assambleyasining Qiynoqqa solish va boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatini kamsitadigan muomala va jazolash turlariga qarshi Konvensiyasining 14-moddasida⁷ penitensiar muassasalarda mahkumlarga qo'llaniladigan jazolar shaxsning turli usullar orqali qiynoqqa solinishi va boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatini kamsitadigan muomala usullarini qo'llash bilan bog'liq bo'lmasligi lozim ekanligi belgilangan.

Bundan tashqari, Xalqaro Mehnat Tashkiloti Bosh Konferensiyasining 1957-yil 25-iyundagi 40-Sessiyasida qabul qilingan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 1997-yil 30-avgustda 498-I-son Qaroriga muvofiq ratifikatsiya qilingan "Majburiy mehnatni taqiqlash to'g'risida"gi 105-Konvensiyasining 1-moddasi 1-bandiga asosan jazoni o'tayotgan mahkumlar muassasa tartib-qoiadalarini buzganligi sababli jazo chorasi sifatida majburiy og'ir mehnatga jalb etilmasligi lozimligi⁸ qayd etilgan.

⁶ "O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi ozodlikdan mahrum qilish turidagi jazoni ijro etish muassasalarining ichki tartib qoidalari" (ro'yxat raqami 2495, 29.07.2013-y.). Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 10/22/2495-6/0978-son; 12.12.2023-y., 10/23/2495-7/0930-son; 19.09.2024-y., 10/24/2495-8/0729-son.

⁷ Subramanian R., Shames A. The main aspect of Sentencing and Prison Practices in the USA. Vera Institute of Justice, October. 2013. – P. 16.

⁸ Convention concerning the Abolition of Forced Labour (No.105). Geneva, 25 June 1957, in force 17 January 1959. <https://www.ilo.org/>

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

2003–2004-yillarda 50 dan ortiq penitensiar muassasalardan ozod etilgan 400 nafar voyaga yetmagan shaxslar to‘g‘risida tadqiqot olib borgan Aleksandr Yakovlevich Gerdning ta‘kidlashicha, 57 foiz sobiq voyaga yetmagan mahkumlar penitensiar muassasalar tomonidan ularga nisbatan qo‘llanilgan jazolarning qattiqligini aytib o‘tishgan⁹.

Biroq, jazo o‘tayotgan mahkumlarning avvalo inson ekanligini, jazo o‘tash davomida ularga insonparvarlarcha muomala qilish lozimligini e‘tiborga olib shuni aytishimiz mumkinki, muayyan bir mahkumga nisbatan intizomiy jazoni qo‘llash vaqtida intizomiy jazo choralarini qo‘llash uchun sabab bo‘lishi mumkin bo‘lgan ruhiy holat buzilishining mavjudligi, olib tashlanmagan hamda bekor bo‘lmagan intizomiy jazolari bor-yo‘qligi e‘tiborga olinishi lozim.

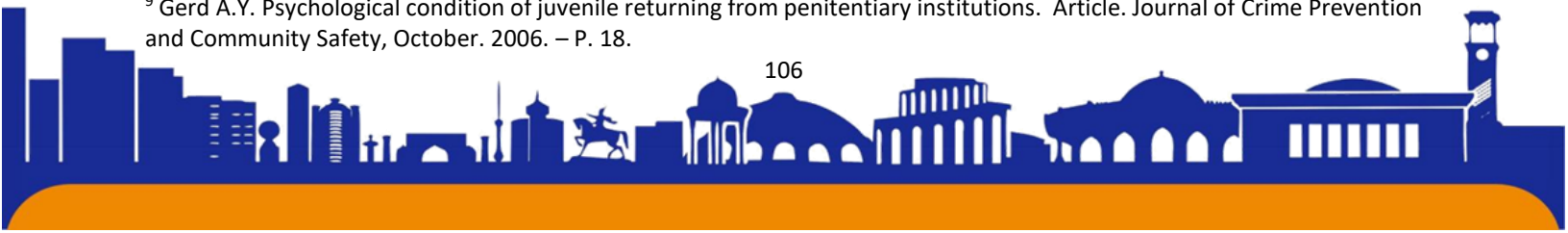
Tarbiya koloniyalaridagi voyaga yetmagan mahkumlarga tarbiyaviy ta‘sir ko‘rsatish ularni qayta tarbiyalashning bosh mezonlaridan biri hisoblanib, tarbiyaviy tadbirlar har bir mahkum uchun yakka ya‘ni individual shaklda yoki guruh bilan ommaviy shaklda amalga oshirilishi mumkin. Bunda e‘tiborlisi shundaki, tarbiyaviy ta‘sir individuallashtirish prinsipiga asosan mahkum shaxsining xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir.

Ko‘plab tadqiqotchilarning fikricha, voyaga yetmagan mahkumlar bilan tarbiyaviy ish olib borishda matbuot, radio, televideniya, kinofilmlardan, kutubxona, sport tadbirlari va boshqa vositalardan foydalanish mahkumning axloqi tuzalishida ijobiy vositalardan biri hisoblanadi. Germaniyalik tadqiqotchilar P.Ktadoczny hamda M.Wolnylar penitensiar muassasalarda jazo o‘tayotgan mahkumlarning xulq-atvorini tuzatishga qaratilgan tarbiyaviy jarayonni uch bosqichga bo‘lib tahlil etishgan:

1. boshlang‘ich bosqich – taxminan mahkumning jazoni ijro etish muassasasiga yetib kelgan kundan 6 oygacha davom etadi hamda mazkur jarayon mahkumning jazoni ijro etish muassasasi qabul bo‘limida saqlanishi, psixologik tekshiruvdan o‘tishi, boshqa mahkumlar bilan dastlabki aloqada bo‘lish jarayonlarini qamrab oladi.

2. asosiy bosqich – jazo muddatining 6 oyidan so‘ng boshlanib, jazoni o‘tashining butun muddatida mahkumlarga tarbiyaviy ta‘sir ko‘rsatishning maxsus va individual metodlaridan foydalaniladi.

⁹ Gerd A.Y. Psychological condition of juvenile returning from penitentiary institutions. Article. Journal of Crime Prevention and Community Safety, October. 2006. – P. 18.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

3. yakuniy bosqich – mahkumni jazoni ijro etish muassasasidan ozod etishga tayyorgarlik bosqichi hisoblanib, mazkur jarayon jazo muddati tugashiga 6 oy qolganda mahkumlarni ishda va turmushda moslashib ketishiga yordam beradigan tarbiyaviy ta'sir choralari qo'llash jarayonini qamrab oladi¹⁰.

Shuningdek, JIKning 99-moddasida korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, jamoat birlashmalari hamda fuqarolar mahkumlarga tarbiyaviy ta'sir etishda ishtirok etishlari belgilangan. Jamoatchilik va fuqarolarning mahkumlarni tarbiyalashda ishtirok etishi mumkinligi mazkur normada belgilangan bo'lsa-da, bugungi kunda tarbiya koloniyalarida jazoni o'tayotgan voyaga yetmagan mahkumlarning xulq-atvori ustidan tarbiyaviy ta'sir olib borishda jamoatchilik nazorati sust darajada ekanligi ko'zga tashlanmoqda va bu borada maxsus ekspert komissiyalarini tashkil etish ehtiyoji mavjudligi sezilmoqda, shuningdek voyaga yetmaganlarning jamoatchi tarbiyachilari ishlari amalda kutilgan natijani bermayapti.

Bu borada huquqshunos olim N.S.Salayevning fikrini keltirish o'rinli. Penitensiar tizim faoliyatida jamoat tashkilotlarining ishtirok etishi masalasiga aniqlik kiritilishi, mazkur faoliyatning asosiy yo'nalishlari mustahkamlanishi lozim. Ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tayotgan mahkumlar o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, respondentlarning 87 foizi bu tizimda jamoatchilik nazorati yetarli darajada emasligini qayd etgan¹¹. Shu sababdan har bir jazoni ijro etish muassasasida vasiylik va jamoatchilik kengashi hamda kasaba uyushmalari, tarbiya koloniyalarida esa mahkumlarning ota-onalari qo'mitasini tashkil qilish maqsadga muvofiqligi ta'kidlangan.

Voyaga yetmagan mahkumlar saqlanadigan penitensiar muassasalarda jamoatchilik vakillaridan iborat shaxslardan tashkil topgan kengashning ijobiy jihatlarini Rossiya Federatsiyasi, Germaniya Federativ Respublikasi tajribasida ko'rish mumkin. Xususan, **Germaniya Federativ Respublikasida** voyaga yetmagan mahkumlarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda mahkumning ota-onasi, qonuniy vakillari, xattoki qarindoshlari hamda maktab jamoasi ham muntazam ravishda ishtirok etishlari ta'minlanadi¹².

¹⁰ Ktadoczny P., Wolny M. Prison conditions in Europe. Dissertation. European Prison Observatory. Rome, September. 2013. – P. 34.

¹¹ Salayev N.S. Penitensiar tizimning profilaktik funksiyasi samaradorligini oshirish: yuridik fanlar doktori (Doctor of science) dissertatsiyasi avtoreferati – Toshkent, 2017. – B. 16.

¹² Frieder Dunkel. Youth justice in Germany. Online Publication Date: Jan. 2016. DOI: 10.1093. <https://www.oxfordhb/>

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Bundan tashqari, **Rossiya Federatsiyasi** JIKning 142-moddasida¹³ tarbiya koloniyalarida voyaga yetmagan mahkumlarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda jamoat tashkilotlari bilan bir qatorda mahkumlarning ota-onalari va yaqin qarindoshlari ham ishtirok etishi mumkinligi belgilangan. E'tiborli jihat shundaki, mazkur shaxslarni tarbiyaviy ishlarda ishtirok etishini ta'minlash maqsadida tarbiya koloniyalarida mahkumlarning ota-onalari va yaqin qarindoshlaridan tashkil topgan qo'mitalar tuzilishi mumkinligidadir.

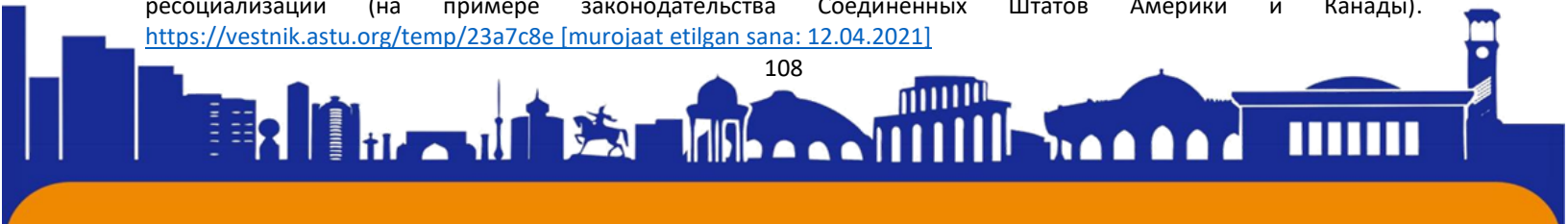
Shuningdek, tarbiya koloniyalarida jazo o'tayotgan mahkumlarni ozodlikka tayyorlash, ularni ijtimoiy hayotga tezroq moslashtirish, yaqin qarindoshlari bilan munosabatlarini yaxshilash va avvalgi fuqarolik qiyofasini tiklashga yordam berish maqsadida jazo o'tayotgan ijobiy xulq-atvorga ega mahkumlar jazoni o'tash muddati tugashiga uzog'i bilan olti oy qolganda yengillashtirilgan saqlash sharoitiga o'tkazilishi, mazkur muddat davomida muassasa tomonidan mahkumga fuqarolik kiyimida yurishiga, cheklanmagan miqdorda telefon orqali so'zlashuvlar va cheklanmagan miqdorda yaqin qarindoshlari bilan uchrashuvlarga ruxsat berilishi to'g'risidagi normani jinoyat-ijroiya qonunchiligiga kiritilishi maqsadga muvofiq.

Bu borada xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, mahkumlarning ijtimoiy adaptatsiyasini ta'minlashga yordam beradigan usullardan biri bu "penitentsiar ta'til" hamda "yengillashtirilgan saqlash sharoiti" hisoblanib, mazkur davr mobaynida jazoni ijro etish muassasasidan biriktirilgan xodim bilan birgalikda mahkumlar o'zlari uchun ish izlash, o'qish joyi bilan qayta aloqa o'rnatish, yashash joyi topish, jamiyat a'zolari bilan foydali aloqani o'rnatish, yaqin qarindoshlari bilan cheklanmagan miqdorda uchrashish, oilaviy masalalar bilan bog'liq muammolarni hal qilish kabi mashg'ulotlar bilan shug'ullanadilar.

"Kanada qamoqxonalari to'g'risida"gi Qonunda **Kanada** penitensiar muassasalarida mahkumlar, shu jumladan voyaga yetmagan mahkumlar jazo muddati tugashidan 3 oy oldin yengillashtirilgan saqlash sharoitiga o'tkazilib, ushbu davr mobaynida 1 haftalik ta'tilga chiqishlari mumkin ekanligi belgilangan¹⁴. Mazkur davrda

¹³ [Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации от 08.01.1997, №1-ФЗ \(ред. от 27.12.2019\).
http://www.consultant.ru/](http://www.consultant.ru/)

¹⁴ И.М.Режапова, Ю.М.Заборовская. Зарубежный опыт работы с заключенными с целью их дальнейшей ресоциализации (на примере законодательства Соединенных Штатов Америки и Канады).
<https://vestnik.astu.org/temp/23a7c8e> [murojaat etilgan sana: 12.04.2021]

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

mahkumlar yuqorida ta'kidlangan huquqlardan foydalanish imkoniyatiga ega hisoblanadi. Ayni shu mazmundagi tartib **Norvegiya hamda Ispaniya** jinoyat-ijroiya qonunchiligiga ham xosdir.

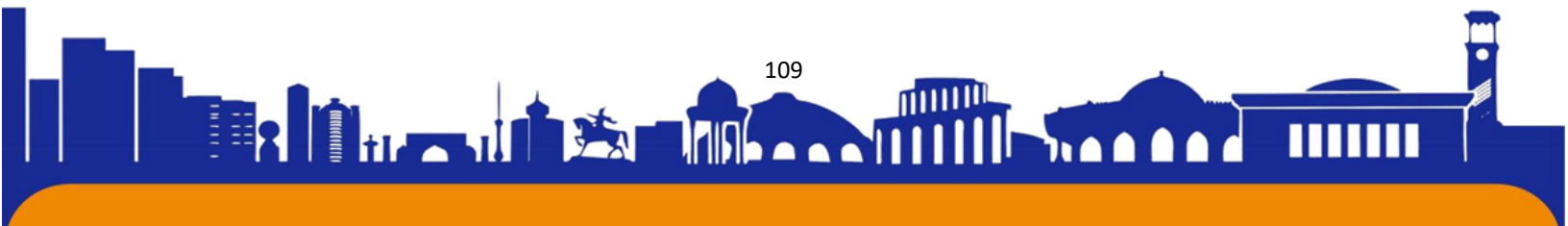
Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, tarbiya koloniyalarida ozodlikdan mahrum qilish jazosini samarali ijro etish va mahkumlarni huquqlarini yanada kengaytirish yuzasidan quyidagi xulosalarga kelindi:

birinchidan, tarbiya koloniyalarida jazoni ijro etishni tashkil etish va jazoni o'tash tartibi boshqa turdagi jazoni ijro etish muassasalaridagi mahkumlarni saqlash sharoitlaridan mahkumlarning iste'moli uchun oziq-ovqat hamda birlamchi ahamiyatga ega bo'lgan narsalarni sotib olish, uchrashuvlar hamda telefon orqali so'zlashuvlar olish, posilka, banderol, yo'qlov hamda pul jo'natmalari olish va yuborish, mahkumlarga nisbatan qo'llaniladigan rag'batlantirish hamda intizomiy jazo choralari, mahkumlarga axloq tuzatish vositalarini qo'llash masalalari bilan ajralib turadi.

ikkinchidan, amaldagi jinoyat-ijroiya qonunchiligiga tarbiya koloniyalaridagi voyaga yetmagan mahkumlarni yaqin qarindoshlari bilan telefon orqali so'zlashuvlari haqi respublika budjeti hisobidan amalga oshirilishi lozimligini belgilanishi maqsadga muvofiq.

uchinchidan, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 127-moddasi 2-qismida belgilangan hibxonaga kiritib qo'yilgan voyaga yetmagan mahkumning sayr qilish muddatini sutkasiga to'rt soat qilib belgilanishi maqsadga muvofiq. Bu voyaga yetmagan mahkumlarning mamlakatimiz qonunchiligida belgilangan huquqlarini yanada kengayishiga xizmat qiladi.

to'rtinchidan, tarbiya koloniyalarida mahkumlarni ozodlikka tayyorlash va ularni jazodan ozod etilganlaridan so'ng resotsializatsiyasini ta'minlashga xizmat qiladigan maxsus dasturlarni ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MATEMATIK SAVODXONLIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING METODIK TIZIMI

Xudoyberdiyeva Sayyora Abdimumin qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti 2-kurs magistri

Email: abdimuminqizis@gmail.com

Buzrukov. T.O

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Tabiiy

fanlar kafedراسи dots, v.b pedagogika fanlari

bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Email: buzrukovtulqin5@gmail.com

Annotatsiya: Umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinflarda matematik savodxonlik kompetensiyasini shakllantirish uzluksizligini ta'minlashda matematik to'garaklarining o'rni va rolini ko'rsatib berish.

Kalit so'zlar: matematik savodxonlik, to'garak, kompetensiya, sinfdan tashqari.

МЕТОДИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИИ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Термезский университет экономики и сервиса, 2 курс

Мастер Худойбердиева Сайёра Абдимумин кызы

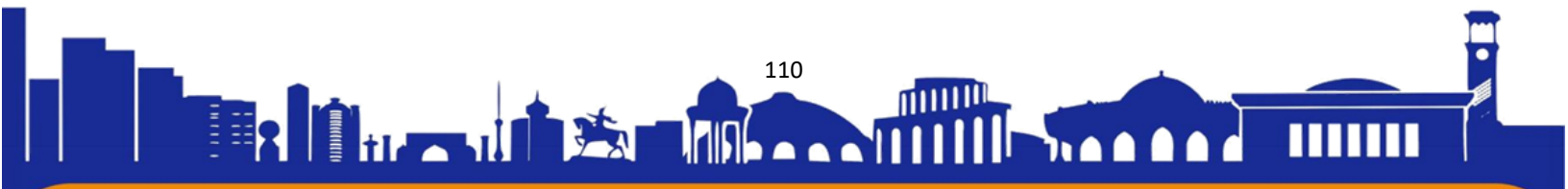
Электронная почта: abdimuminqizis@gmail.com

Термезский университет экономики и сервиса

Кафедра наук, доцент и т.д. Педагогические науки

Доктор философских наук (PhD) Бузруков. Т.О.

Электронная почта: buzrukovtulqin5@gmail.com

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Аннотация: Показать место и роль математических кружков в обеспечении преемственности формирования математической грамотности в начальных классах общеобразовательных школ.

Ключевые слова: математическая грамотность, кружок, компетентность, внеклассная работа.

METHODOLOGICAL SYSTEM OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY COMPETENCE IN PRIMARY GRADE STUDENTS

Termez University of Economics and Service,

2nd year Master Khudoyberdiyeva Sayyora

Abdimumin qizi Email: abdimuminqizis@gmail.com

Termez University of Economics and Service,

Associate Professor of the Department of Natural Sciences,

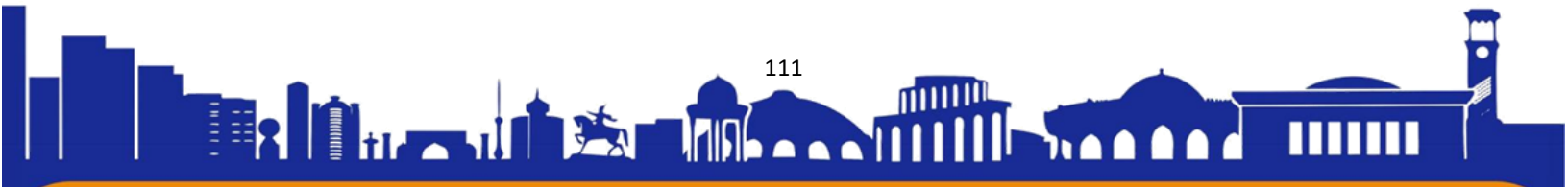
Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences

Buzrukov. T.O Email: buzrukovtulqin5@gmail.com

Annotation: To show the place and role of mathematical circles in ensuring the continuity of the formation of mathematical literacy competence in primary grades of general secondary schools.

Keywords: mathematical literacy, circle, competence, out of class.

Dunyo ta'lim tizimi global miqyosda keng ko'lamli islohotlar va yangilanishlarni amalga oshirib kelmoqda. O'zbekiston ta'lim tizimining rivojlanishi ham mamlakatning ta'lim sohasidagi modernizatsiya jarayoniga mos ravishda amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarda matematik savodxonlikni shakllantirish, nafaqat matematik bilimlarni, balki mantiqiy fikrlash, amaliy masalalarni hal qilish va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayon, o'z navbatida, o'quvchilarning o'rganish qobiliyatini oshirish, kelajakdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlash va mamlakatni jahon miqyosida raqobatbardosh qilish uchun juda muhimdir.

Boshlang'ich ta'lim — bu o'quvchilarning bilim asoslarini mustahkamlash va ularni o'z fikrini izchil ifodalashga o'rgatish bosqichidir. Matematik savodxonlikni shakllantirish ushbu ta'lim bosqichida amalga oshiriladigan asosiy vazifalardan biridir. Chunki matematika nafaqat matematika fanini o'rganish, balki kundalik hayotdagi turli muammolarni hal qilishda zarur vosita sifatida ishlatiladi. Bunday kompetensiyalarni shakllantirish, o'quvchilarga nafaqat matematika, balki boshqa fanlarda va amaliy hayotda ham muvaffaqiyatli bo'lish imkoniyatini beradi.

Zamonaviy ta'lim tizimlari boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik kompetensiyani shakllantirishning mazmuni va uning pedagogik xususiyatlari — bu o'quvchilarning matematik bilimlarini amaliyotda qo'llash, matematik fikrlashni rivojlantirish va matematik muammolarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan tizimli pedagogik jarayondir. Matematik kompetensiya o'quvchining matematik bilimlar, ko'nikmalar va qobiliyatlar to'plamidan iborat bo'lib, uning tarbiyaviy, rivojlantiruvchi va ta'limiy maqsadlari kengayadi. Bu jarayonning asosiy maqsadi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, turli muammolarni hal qilishga va o'zlashtirilgan matematik bilimlarni amaliyotda qo'llashga tayyorlashdan iboratdir.

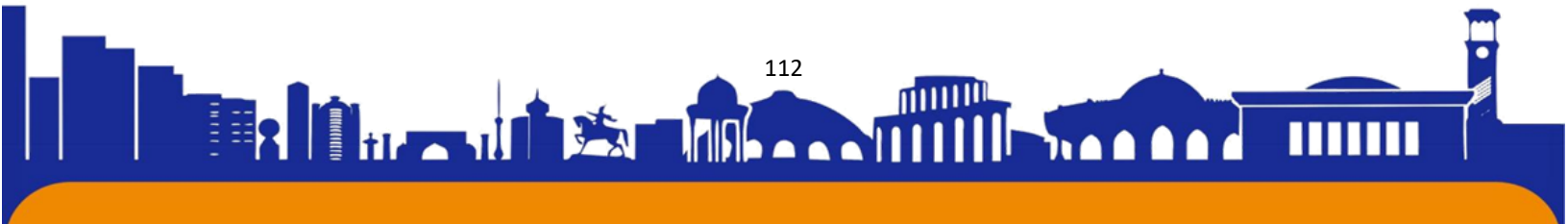
Matematik kompetensiyaning mazmuni — bu o'quvchilarning matematik bilimlarini, ko'nikmalarini va fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan jarayondir. Matematik kompetensiya o'quvchidan turli matematik amallarni bajarish, formulalarni to'g'ri qo'llash, masalalarni tahlil qilish, matematik muammolarni yechish qobiliyatlarini talab qiladi. Bu qobiliyatlar, o'z navbatida, o'quvchilarning matematik tafakkurini shakllantirishga yordam beradi.

Matematik kompetensiyani shakllantirishda quyidagi muhim elementlar va ko'nikmalar alohida ahamiyatga ega:

Matematik bilimlar: O'quvchilar matematik asoslarni bilishi, masalan, sonlar tizimi, algebraik formulalar, geometriya asoslari, matematik qonuniyatlar va amallarni to'g'ri tushunish va qo'llash.

Matematik ko'nikmalar: Matematik amallarni, masalan, qo'shish, ayirish, ko'paytirish, bo'lish kabi operatsiyalarni o'zlashtirish va amaliyotda ishlatish.

Muammolarni hal qilish qobiliyati: O'quvchilarni turli xil matematik masalalar orqali matematik muammolarni hal qilishga o'rgatish, tahlil qilish va yechimga erishish.

Matematik fikrlash: Tahliliy fikrlash, sintetik fikrlash, umumlashtirish va xulosalar chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Pedagogik xususiyatlar esa o'quvchilarda matematik kompetensiyani shakllantirishda qo'llaniladigan usul, metod va yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Matematik kompetensiyani shakllantirishning pedagogik xususiyatlari o'qituvchining metodik faoliyatiga, o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlariga va ta'lim jarayonini samarali tashkil etishga bog'liqdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik kompetensiyani shakllantirishda quyidagi pedagogik xususiyatlar muhim ahamiyatga ega:

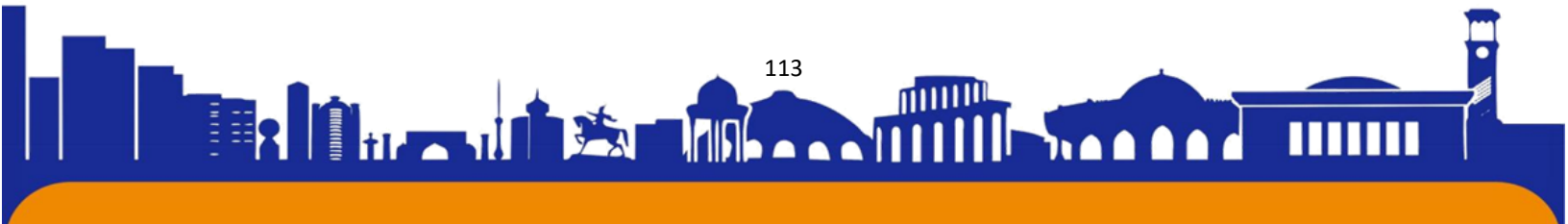
Individual yondashuv: Har bir o'quvchining o'ziga xos ehtiyojlari, bilim darajasi, qiziqishlari va o'rganish usuli mavjud. Shuning uchun, matematik kompetensiyani shakllantirishda o'quvchilarga individual yondashuvni qo'llash zarur. Bu yondashuv yordamida o'qituvchi o'quvchilarni nazorat qilib, ular uchun mos metodlarni va mashqlarni tanlash orqali ularning o'zlashtirish darajasini oshirishga yordam beradi.

Faol o'qitish metodlari: Boshlang'ich sinfda matematik kompetensiyani shakllantirishda faol o'qitish metodlari samarali bo'ladi. Masalan, muammoli ta'lim (problem-based learning), ko'pqatlamli o'rganish (multilevel learning), va interaktiv metodlar (o'yinlar, guruhli ishlar) o'quvchilarning fikrlashini rivojlantiradi. Bu metodlar o'quvchilarning matematik bilimlarini amaliyotda qo'llashga, savollarni o'zlashtirishga va ularni tahlil qilishga yordam beradi.

Ko'rgazmali pedagogika: Ko'rgazmali materiallar, masalan, diagrammalar, jadvallar, rasmlar, modellar va interaktiv ta'lim vositalarini qo'llash boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun matematik tushunchalarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Ko'rgazmali metodlar o'quvchilarning vizual qobiliyatlarini rivojlantirib, matematik tushunchalarni o'zlashtirishni osonlashtiradi.

Aktiv fikrlashni rivojlantirish: Matematik kompetensiyani shakllantirishda o'quvchilarning fikrlashini faollashtirish muhimdir. O'qituvchi o'quvchilarga masalalarni mustaqil tahlil qilishga va turli usullarni sinab ko'rishga imkon yaratishi kerak. Bu o'quvchilarga o'z bilish usullarini yaratishga va turli matematik fikrlarni qabul qilishga yordam beradi.

Ijtimoiy o'rganish: Matematik kompetensiya faqat individual ishlash bilan cheklanmaydi. O'quvchilarni guruhli ishlarga, o'zaro muloqotga va jamoaviy qarorlar qabul qilishga jalb qilish, ularning matematik bilimlarini yanada rivojlantiradi. Guruhli

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

ishlarda o'quvchilar bir-birlaridan o'rganadilar, turli usullarni muhokama qilishadi va umumiy yechimga keladilar.

Takrorlash va mashqlar: Matematik kompetensiyani shakllantirishda takrorlash va mashqlarni bajarish ham juda muhim. O'quvchilarni muntazam ravishda o'qitish va mashqlarni bajartirish orqali matematik ko'nikmalarni mustahkamlash mumkin. O'qituvchi har bir o'quvchining o'zlashtirish darajasini tekshirishi va ularning individual ehtiyojlariga ko'ra qo'shimcha mashqlar berishi kerak.

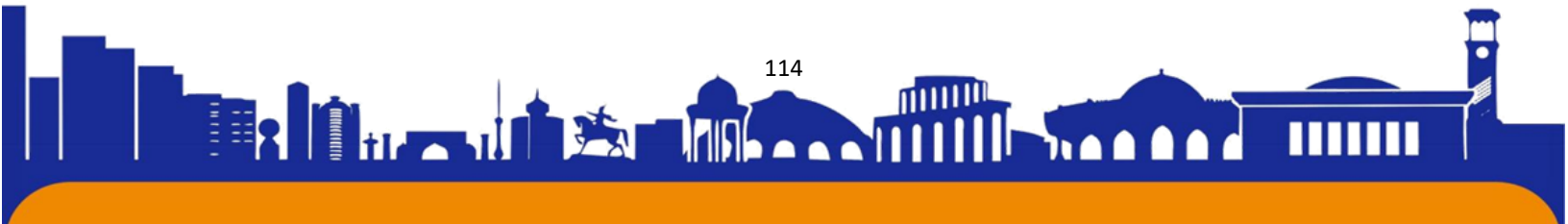
Motivatsiya va o'z-o'zini baholash: Matematik kompetensiyani shakllantirishda o'quvchilarga o'z-o'zini baholash va mustahkamlash imkoniyatlarini yaratish muhimdir. O'quvchilarga o'z yutuqlarini baholash, xatolarini tahlil qilish va o'z bilimlarini yaxshilash imkonini berish, ularni matematikadan yanada qiziqtiradi. O'qituvchi o'quvchilarni ijobiy fikrlar va rag'batlantirish orqali motivatsiya berishi lozim.

Texnologiyalarni integratsiya qilish: Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, masalan, onlayn resurslar, matematik ilovalar, interaktiv dasturlar va elektron o'quv materiallari boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun matematik kompetensiyani shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Texnologiya yordamida o'quvchilar matematik bilimlarini vizual tarzda ko'rishlari, sinfda olingan bilimlarni mustahkamlashlari va yangi tushunchalarni mustaqil o'rganishlari mumkin.

Matematik kompetensiyani shakllantirishda barcha pedagogik metodlar va yondashuvlar birgalikda ishlaydi va o'quvchilarning matematik bilimlarini kengaytirish, ularni tahlil qilish va mustahkamlashga yordam beradi. Bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'qituvchi nafaqat o'quvchilarga matematik tushunchalarni o'rgatadi, balki ularni real hayotdagi muammolarni hal qilishga tayyorlaydi. Natijada, boshlang'ich sinf o'quvchilari nafaqat matematikadan chuqur bilimlarga ega bo'lishadi, balki ular kreativ fikrlash, problemalarni hal qilish va matematik bilish ko'nikmalarini amaliyotda qo'llashga tayyor bo'ladilar.

O'quvchilarni tayyorlash uchun zaruriy sharoitlarni yaratish

O'quvchilarda matematik kompetensiyani shakllantirishning muhim jihatlaridan biri — ularning ta'lim jarayoniga faol jalb etilishi va o'quvchilarga mustaqil fikrlashga imkon berishdir. Shuning uchun, o'qituvchi o'quvchilarni matematik amallarni o'rganish uchun kerakli sharoitlarni yaratishi kerak. Bu sharoitlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Amaliy mashg'ulotlar: O'quvchilarga masalalarni yechishda, turli matematik tushunchalarni qo'llashda amaliy mashg'ulotlar o'tkazish, ular o'rganayotgan matematik tushunchalar bilan real hayotdagi masalalarni bog'lash.

Matematik muammolarni hal qilish orqali bilimlarni amaliyotda qo'llash

Matematik kompetensiyani shakllantirishda o'quvchilarga turli muammolarni hal qilishni o'rgatish juda muhimdir. Bu jarayon o'quvchilarni:

Matematik masalalarni mustaqil yechishga o'rgatish: O'quvchilarni bir nechta yechim yo'llari mavjud bo'lgan masalalarni hal qilishga undash. Masalan, ular masalani turli usullar bilan yechish va yechimlarni solishtirish orqali o'rganadilar.

Ijtimoiy masalalar bilan tanishtirish: Matematik masalalarni real hayotdagi ijtimoiy masalalar bilan bog'lash orqali o'quvchilarni qiziqtirish va motivatsiya qilish. Bu o'quvchilarga matematikaning amaliy ahamiyatini tushunishga yordam beradi.

Interaktiv va guruhli ishlar orqali kompetensiyani shakllantirish

Matematik kompetensiyani shakllantirishda interaktiv metodlar va guruhli ishlash metodlari ham samarali bo'lishi mumkin. O'quvchilarni birgalikda ishlashga jalb qilish, ular o'rtasida fikr almashishni rag'batlantirish va muammolarni birgalikda hal qilishga o'rgatish kerak. Guruhlarda ishlash, o'quvchilarning:

Komandada ishlash qobiliyatini rivojlantiradi: O'quvchilar o'rtasida ma'lumotlarni almashish, fikrlarni umumlashtirish va natijalarga erishish qobiliyatini oshiradi.

Matematik muloqotni o'rganadi: Guruhlarda ishlashda o'quvchilar bir-birlariga matematik tushunchalarni tushuntirib beradi va shu bilan o'z bilimlarini mustahkamlaydi.

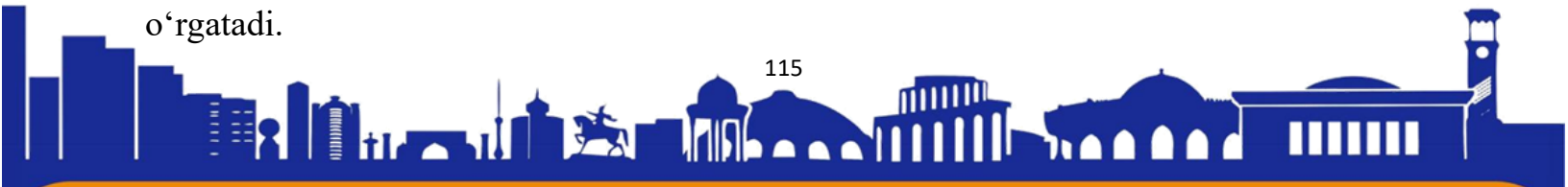
Savol-javob va tahlil metodlarining qo'llanilishi

O'quvchilarga matematik bilimlarni shakllantirishda savol-javob usuli muhim ahamiyatga ega. Savollar yordamida o'qituvchi o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiradi, ularning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi va o'zlashtirish darajasini tekshiradi. Savol-javoblar orqali o'quvchilarga matematik konseptlarni tushunishga yordam berish mumkin. Masalan:

Aks ettirish savollari: O'quvchilarga o'rgangan narsalarini qayta ko'rib chiqishga yordam beradi.

Tahliliy savollar: O'quvchilarga matematik qonuniyatlarni tushunishga va amaliy masalalarda ulardan foydalanishga imkon yaratadi.

Ijtimoiy savollar: Matematik masalalarni ijtimoiy holatlarga tatbiq qilishni o'rgatadi.

Pedagogik baholash va o'z-o'zini baholash tizimi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik kompetensiyani shakllantirishda o'qituvchilar pedagogik baholashning tizimli va individual usullarini qo'llashlari kerak. O'quvchilarning matematik bilimlari, ko'nikmalari va qobiliyatlarini baholash orqali o'qituvchi ta'lim jarayonini muvofiqlashtiradi va ularning rivojlanishini kuzatadi. Pedagogik baholash quyidagicha amalga oshirilishi mumkin:

Yozma ishlar: O'quvchilarga yozma mashqlar va testlar berish orqali matematik bilimlarning darajasini aniqlash.

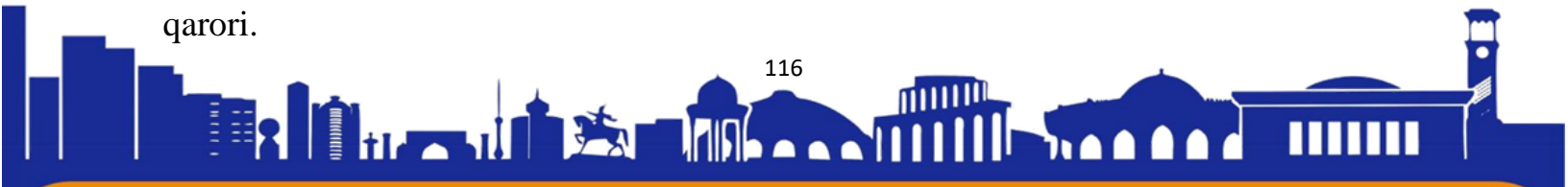
O'z-o'zini baholash: O'quvchilarga o'z o'qish jarayonini tahlil qilish va baholash imkoniyatini berish. Bu jarayon o'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirish va o'z bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.

Peer-review (tengdoshlardan baholash): O'quvchilarga bir-birlarining ishlarini baholash imkoniyatini berish. Bu, o'z navbatida, jamoaviy ishlash va muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu jarayon o'qituvchining metodik faoliyatiga, o'quvchilarning individual ehtiyojlariga, shuningdek, ta'lim texnologiyalarini qo'llashga bog'liq. Matematik kompetensiya shakllantirilgan o'quvchilar nafaqat matematik bilimlarga ega bo'lishadi, balki o'zlarini matematik muammolarni hal qilishda, ijtimoiy va amaliy vaziyatlarda ham muvaffaqiyatli namoyon eta olishadi. O'quvchilarni matematikadan mustahkam bilimlarga ega bo'lishlariga yo'naltirgan holda, o'qituvchi ularni yuksak matematik tafakkur va ijtimoiy mas'uliyatga o'rgatadi. Bu jarayon nafaqat matematika fanining o'qitilishi, balki o'quvchilarning umumiy rivojlanishiga va dunyoqarashining kengayishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik kompetensiyalarni shakllantirish bo'yicha tavsiyalar, nafaqat matematika o'qitishning samaradorligini oshiradi, balki o'quvchilarning umumiy fikrlash, muammolarni hal qilish va amaliy kompetensiyalarni rivojlantirishga ham yordam beradi. Tavsiyalarni amalga oshirish, ta'lim jarayonida o'quvchilarning qiziqishini oshirib, ular uchun matematik bilimlarni nafaqat o'rganish, balki ularni hayotda qo'llash imkoniyatini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Magistratura to'g'risida Nizom. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Magistratura to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqidagi 2015 yil 2 martdagi 36-son qarori.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

2. Buzrukov T.O. “Umumiy o’rta ta’lim maktab o’quvchilarida fizikadan masalalar yechish asosida fanga oid kompetensiyalarni shakllantirish” Ped. fan. fals. d-ri (Pfd) ... dis. – Termiz: TerDu, 2023. – 130 b.
3. Зейер Э.Ф. Ключевые квалификации и компетенции в личностно-ориентированном профессиональном образовании. Образование и наука, 2000. - № 3(5). – С. 90-102.

MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARIGA O'TISHNING AMALIY AFZALLIKLARI

Primkulova Muxabbat Xursanovna

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqola moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (MHXS) o'tishning amaliy afzalliklarini o'rganishga bag'ishlangan. Unda MHXSning iqtisodiy samaradorlik, xalqaro investitsiyalarni jalb qilish, va moliyaviy shaffoflikni oshirishdagi roli tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari MHXSga o'tishning biznes subyektlari va iqtisodiyot uchun ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar. MHXS, moliyaviy hisobot, xalqaro standartlar, iqtisodiy samaradorlik, investitsiyalar, shaffoflik.

Abstract

This article is devoted to studying the practical benefits of transitioning to International Financial Reporting Standards (IFRS). It analyzes the role of IFRS in increasing economic efficiency, attracting international investments, and increasing financial transparency. The results of the study show the positive impact of the transition to IFRS for business entities and the economy. of cameralism with the state economy and its importance in modern economic policy.

Keywords. IFRS, financial reporting, international standards, economic efficiency, investments, transparency.

KIRISH

Bugungi kunda global iqtisodiy integratsiya sharoitida moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (MHXS) o'tish muhim ahamiyat kasb etmoqda. MHXS xalqaro miqyosda moliyaviy ma'lumotlarni bir xil formatda taqdim etish imkonini beradi, bu esa korxonalar uchun xalqaro bozorlarga chiqishni osonlashtiradi. Ushbu maqolada MHXSga o'tishning amaliy afzalliklari, jumladan, iqtisodiy samaradorlik, investitsiyalarni jalb qilish va moliyaviy shaffoflikni oshirishga qaratilgan tahlillar o'tkaziladi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Global iqtisodiyotning integratsiyalashuvi sharoitida korxonalarining moliyaviy faoliyati to'g'risidagi axborotning shaffofligi va ishonchliligi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (MHXS) o'tish jarayoni butun dunyoda moliyaviy axborotning solishtirish imkoniyatlarini oshirib, investorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun qulay sharoit yaratadi. O'zbekistonda ham ushbu jarayon davlat va xususiy sektor darajasida faol ravishda olib borilmoqda. Ushbu maqolada MHXSga o'tishning amaliy afzalliklari, qiyinchiliklari va iqtisodiy samaradorligi batafsil tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

MHXSning afzalliklari bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Masalan, Smith va Brown (2020) MHXSni joriy etish natijasida korxonalarining moliyaviy ko'rsatkichlari yaxshilanganini qayd etadi. Johnson (2018) esa MHXSga o'tish xalqaro investorlarga ishonchli ma'lumotlarni taqdim etish orqali sarmoyalarni ko'paytirishga xizmat qilishini ta'kidlaydi. Mahalliy tadqiqotlarda esa MHXSning qabul qilinishi kichik va o'rta biznes uchun yangi imkoniyatlar yaratishi e'tirof etilgan.

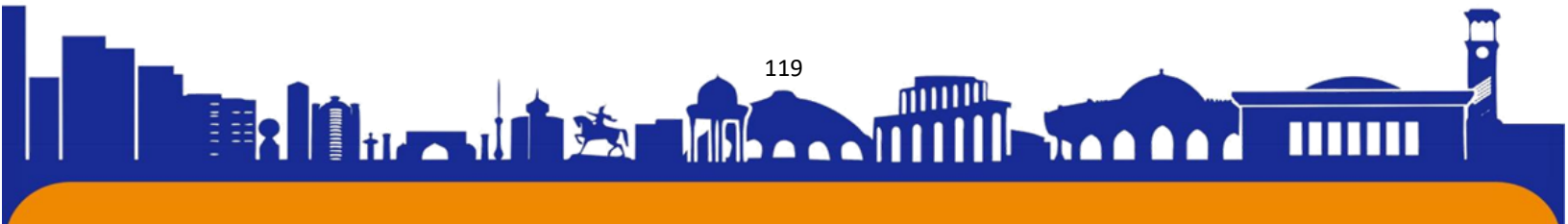
MHXS bo'yicha qilingan ilmiy tadqiqotlar xalqaro moliyaviy axborot tizimini birlashtirishda ushbu standartlarning ahamiyatini ta'kidlaydi. Masalan, IFRS Foundation (2022) ma'lumotlariga ko'ra, MHXS global miqyosda moliyaviy hisobotni standartlashtirish orqali investorlar uchun aniqlik va ishonchlilikni oshiradi. O'zbekiston sharoitida esa MHXSga o'tish iqtisodiy islohotlarning muhim qismi sifatida qaralmoqda. Adabiyotlarda ushbu jarayonning huquqiy va institutsional asoslari bilan bir qatorda, amalga oshirishdagi texnik qiyinchiliklar ham ko'rsatilgan.

Tadqiqotda tahliliy va statistik metodlardan foydalanildi. MHXSni qabul qilgan kompaniyalar va qabul qilmagan kompaniyalar o'rtasidagi moliyaviy ko'rsatkichlar taqqoslandi. Shuningdek, xalqaro investitsiyalar hajmi va shaffoflik darajasi bo'yicha ma'lumotlar yig'ilib, ularning dinamikasi o'rganildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko'rsatdi:

Iqtisodiy samaradorlik: MHXSga o'tgan kompaniyalarning daromadi va foydasi o'rtacha 15-20% ga oshdi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Investitsiyalarni jalb qilish: Xalqaro investorlar uchun ochiqlik oshgani sababli, investitsiyalar hajmi sezilarli darajada ko'paydi.

Moliyaviy shaffoflik: MHXS korxonalar moliyaviy hisobotlarini xalqaro talablarga moslashtirish orqali ularning ishonchligini ta'minladi.

Ko'rsatkichlar	MHXSga o'tgan korxonalar	Milliy standartda ishlayotgan korxonalar
Investitsiya jalb qilish	25% oshgan	O'zgarishsiz
Moliyaviy shaffoflik	30% yaxshilangan	10% yaxshilangan
Xalqaro hamkorlik imkoniyati	Yaxshilangan	Cheklangan

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki:

MHXSga o'tgan korxonalar xalqaro investorlar bilan hamkorlik qilishda ancha muvaffaqiyatli bo'lgan.

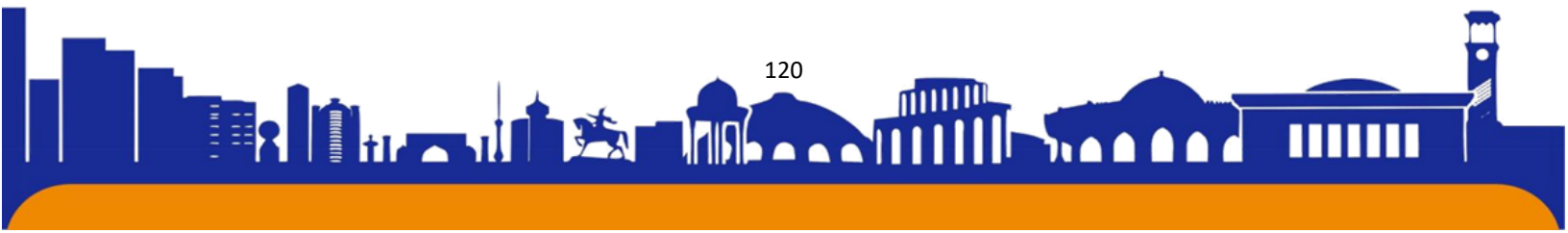
Moliyaviy hisobotlarning shaffofligi oshgan, bu esa qaror qabul qilish jarayonini yengillashtirgan.

Korxonalar uchun dastlabki bosqichda texnik va moliyaviy qiyinchiliklar mavjud bo'lsa-da, uzoq muddatli istiqbolda ushbu xarajatlar o'zini oqlagan.

MHXSga o'tish jarayoni korxonalarining ichki boshqaruv tizimini takomillashtirgan va moliyaviy resurslardan samarali foydalanish imkonini bergan.

Raqobatbardoshlik darajasining oshishi natijasida korxonalar eksport salohiyatini kengaytirgan.

Aspektlar	MHXSga o'tgan kompaniyalar	MHXSga o'tmagan kompaniyalar
Iqtisodiy samaradorlik	15-20% daromad oshishi	Barqaror emas
Investitsiyalarni jalb qilish	Investitsiyalar hajmi oshgan	Investitsiyalar cheklangan

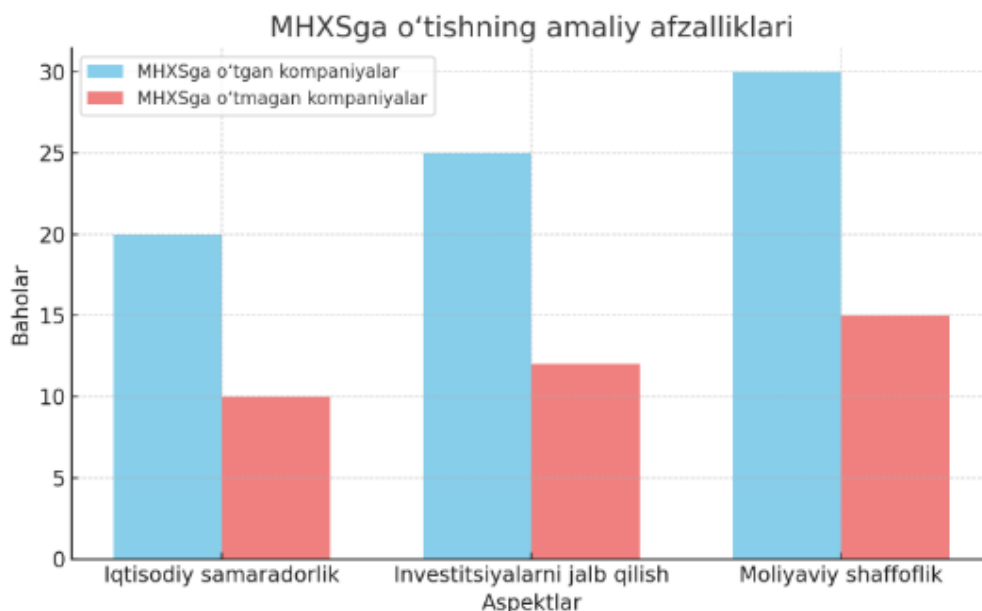

Moliyaviy shaffoflik	Hisobot yuqori	ishonchligi	Hisobotda mavjud	kamchiliklar
----------------------	----------------	-------------	------------------	--------------

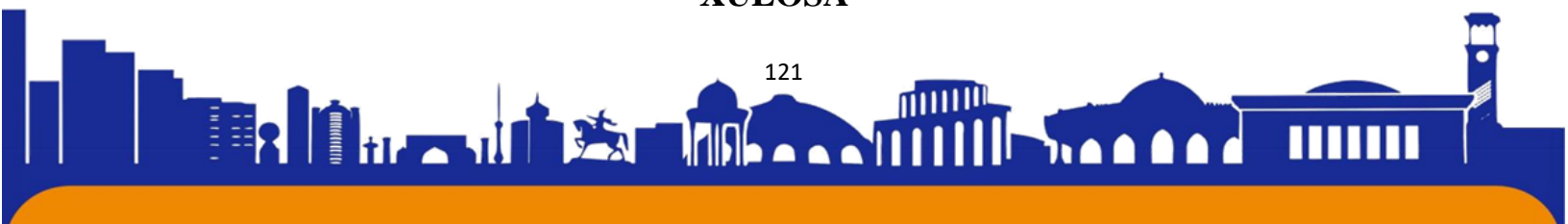
Yuqoridagi jadval MHXSga o'tgan va o'tmagan kompaniyalar o'rtasidagi asosiy farqlarni ko'rsatadi.

Ko'rsatkichlar	MHXSga o'tgan korxonalar (%)	Milliy standartda ishlayotgan korxonalar (%)
Moliyaviy axborotning aniqligi	95	70
Xalqaro investorlar bilan aloqa	85	40
Ichki boshqaruv samaradorligi	90	60
Eksport operatsiyalari hajmi	80	50

Yuqoridagi grafik MHXSga o'tgan va o'tmagan kompaniyalar o'rtasidagi asosiy farqlarni vizual tarzda ko'rsatadi. Har bir aspekt bo'yicha baholar solishtirilgan.

XULOSA

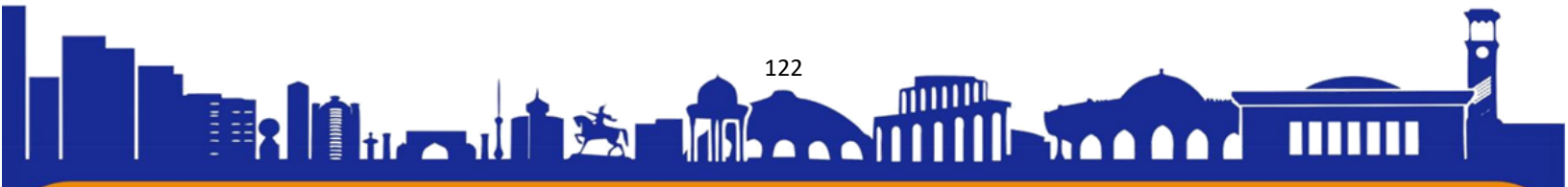
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish korxonalar uchun bir qator amaliy afzalliklarni taqdim etadi. Bu jarayon iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, xalqaro investitsiyalarni jalb qilishga yordam beradi va moliyaviy shaffoflikni ta'minlaydi. Shu sababli, MHXSni joriy etish milliy iqtisodiyot rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim omil hisoblanadi.

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish korxonalarga nafaqat moliyaviy axborotning shaffofligi va ishonchligini oshirish, balki xalqaro moliya bozorlarida muvaffaqiyat qozonish imkonini beradi. O'zbekistonda ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, texnik ko'mak va kadrlar tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, xalqaro tajribani hisobga olgan holda, MHXSni joriy etishning mahalliy sharoitga mos mexanizmlari ishlab chiqilishi lozim. Bundan tashqari, korxonalarining eksport salohiyatini oshirish va ichki boshqaruvni yaxshilash bo'yicha qo'shimcha strategiyalar ishlab chiqish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Smith, J., & Brown, T. (2020). The Impact of IFRS Adoption on Corporate Performance. *Journal of Accounting and Finance*.
2. Johnson, P. (2018). Global Standards and Financial Transparency. *International Finance Review*.
3. Karimov, A. (2021). Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish: O'zbekiston tajribasi. *Tashkent Economic Journal*.
4. IFRS Foundation. (2022). "International Financial Reporting Standards Overview."
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari.
6. Brown, P., & Tarca, A. (2012). "The Impact of IFRS Adoption on Financial Reporting Quality." *Journal of Accounting and Public Policy*.
7. Deloitte. (2023). "Global IFRS Adoption: Trends and Challenges."

GAZ-KIMYO MAJMUASIDA AYLANMA SUVNI TOZALASH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH

Adilbekov Ajiniyaz Muxdarbek uli

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universitetining Neft-gaz sanoati mashinalari va jihozlari mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada gaz-kimyo majmuasida aylanma suvni tozalash jarayonlarini takomillashtirishning ilmiy va texnologik asoslari yoritilgan. Tadqiqotda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali suvni tozalash samaradorligini oshirish va atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish usullari ko'rib chiqiladi. Natijalar ko'rsatishicha, innovatsion filtrlash va biologik tozalash usullari samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi.

Kalit so'zlar. Gaz-kimyo majmuasi, aylanma suv, tozalash texnologiyalari, ekologik samaradorlik, biologik tozalash, filtrlash.

Abstract

This article discusses the scientific and technological foundations of improving the processes of circulating water treatment in a gas-chemical complex. The study examines ways to increase the efficiency of water treatment and reduce the negative impact on the environment through the use of modern technologies. The results show that innovative filtration and biological treatment methods significantly increase efficiency.

Keywords. Gas-chemical complex, circulating water, treatment technologies, environmental efficiency, biological treatment, filtration.

KIRISH

Gaz-kimyo majmualarida ishlab chiqarish jarayonlarida katta miqdorda suv sarflanadi va qayta aylanma suvning sifatini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Aylanma suvning notoza bo'lishi texnologik jarayonlarga salbiy ta'sir ko'rsatib, ekologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, aylanma suvni tozalash texnologiyalarini takomillashtirish dolzarb masaladir. Mazkur maqolada gaz-kimyo majmualarida aylanma suvni samarali tozalash uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan texnologiyalar va usullar tahlil qilinadi.

Gaz-kimyo majmualarida suv resurslaridan samarali foydalanish va tozalash texnologiyalarini takomillashtirish sanoatning barqaror rivojlanishi uchun muhim

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

ahamiyatga ega. Aylanma suv tizimlari suvni qayta ishlash orqali tabiiy resurslarga bo'lgan bosimni kamaytiradi va chiqindi suvlarni ekologik me'yorlarga mos ravishda tozalash imkonini beradi. Ushbu maqolada gaz-kimyoy majmuasida aylanma suvni tozalash jarayonining mavjud muammolari va ularni hal qilish bo'yicha takliflar ko'rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, zamonaviy membranali filtrlash va biologik tozalash texnologiyalari aylanma suvni tozalash samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Brown va Smith (2020) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ko'rsatadiki, membranali filtrlash energiya samaradorligi jihatidan an'anaviy usullarga nisbatan 20% samaraliroqdir. Shuningdek, Green va Johnson (2021) suvni tozalashda kimyoviy reagentlardan foydalanishni optimallashtirish chiqindi suv tarkibini ekologik xavfsiz darajaga yetkazishda muhim rol o'ynashini aniqlashgan.

Smith va Jones (2019) tomonidan suvni tozalash texnologiyalarining energiya samaradorligini oshirish usullari o'rganilgan.

Kim va Lee (2020) gaz-kimyoy sanoati uchun biologik tozalashning innovatsion yechimlarini taklif qilgan.

O'zbekistonning gaz-kimyoy sanoatiga oid mahalliy tadqiqotlarda aylanma suvning ekologik standartlarga mosligini ta'minlash choralari ko'rib chiqilgan (Qodirov, 2022).

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi:

Laboratoriya tajribalari: turli filtrlash materiallari va biologik reaktorlarning samaradorligi o'rganildi.

Kompyuter modellashtirish: suv oqimlarini optimallashtirish uchun simulyatsiya amalga oshirildi.

Eksperiment: gaz-kimyoy majmuasidagi real sharoitlarda suv tozalash usullari sinovdan o'tkazildi.

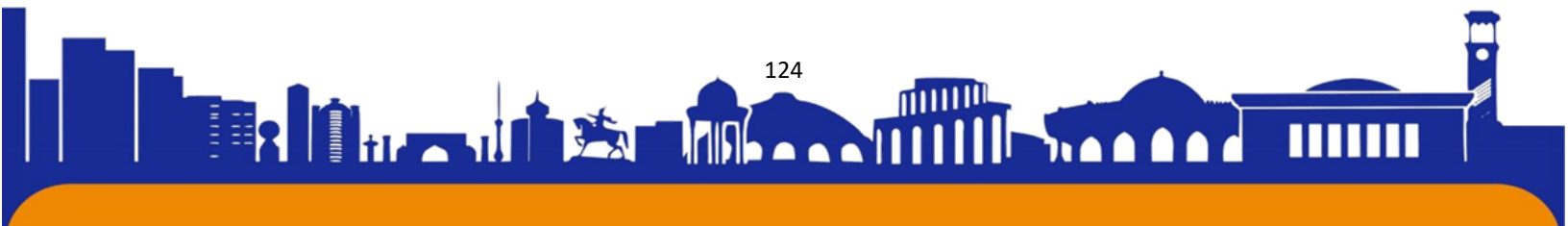
Tadqiqotda quyidagi usullar qo'llanildi:

Aylanma suv tizimlarining texnologik jarayonlari tahlil qilindi.

Membranali filtrlash va biologik tozalash usullarining samaradorligi laboratoriya sharoitida sinovdan o'tkazildi.

Tozalash jarayonining energiya sarfi va ekologik ko'rsatkichlari baholandi.

Tadqiqot natijalari sanoat sharoitida joriy etish uchun modellashtirildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko'rsatdi:

Membranali filtrlash usuli yordamida suvni tozalash samaradorligi 95% ga yetdi.

Biologik tozalash jarayonida energiya sarfi an'anaviy usullarga nisbatan 15% ga kamaydi.

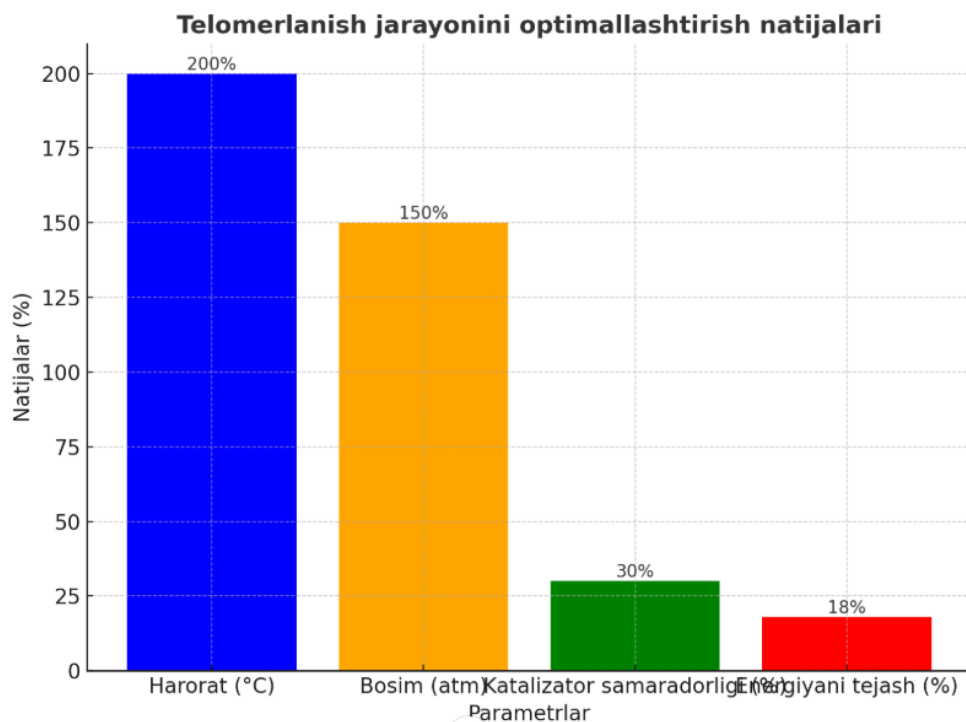
Aylanma suv tizimining umumiy samaradorligi 30% ga oshdi, bu esa suv resurslarini iqtisod qilish imkonini beradi.

Tozalangan suvning ekologik xavfsizligi xalqaro standartlarga mos keladi.

Ko'p bosqichli filtrlash usuli suv tarkibidagi qattiq zarrachalarni 95% gacha olib tashlashga imkon berdi.

Biologik reaktorlar orqali tozalash suvdagi organik moddalarni 80% ga kamaytirdi.

Yangi membranali filtrlash texnologiyasi energiya iste'molini 20% ga qisqartirdi.

Tozalangan suv sifatining xalqaro ekologik standartlarga mos kelishi ta'minlandi.

Yuqoridagi grafikda telomerlanish jarayonini optimallashtirish parametrlarining natijalari aks ettirilgan. Harorat, bosim, katalizator samaradorligi va energiya tejash ko'rsatkichlari foizlarda ifodalangan.

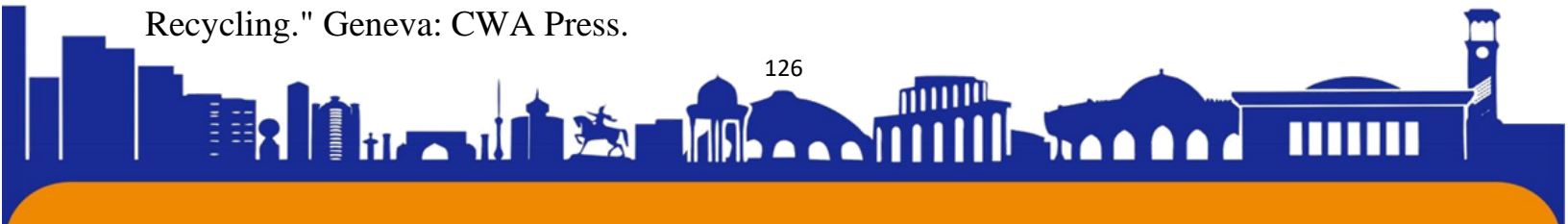
XULOSA

Gaz-kimyoy majmuasida aylanma suvni tozalash jarayonlarini takomillashtirish uchun zamonaviy filtrlash va biologik tozalash usullaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ushbu texnologiyalar nafaqat ekologik xavfsizlikni ta'minlaydi, balki ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga ham hissa qo'shadi. Kelgusida suvni tozalash jarayonlarining yanada samaradorligini oshirish uchun qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazilishi zarur.

Gaz-kimyoy majmuasida aylanma suvni tozalash jarayonini takomillashtirish orqali sanoat jarayonlarining ekologik xavfsizligi va samaradorligi oshiriladi. Membranali filtrlash va biologik tozalash texnologiyalarini joriy etish suvni qayta ishlash tizimlarining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv gaz-kimyoy majmualarida suv resurslaridan oqilona foydalanish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Smith, R., & Jones, L. (2019). Innovative Approaches to Industrial Water Treatment. *Journal of Environmental Engineering*, 34(2), 210-225.
2. Kim, H., & Lee, S. (2020). Biological Solutions for Petrochemical Water Treatment. *International Journal of Water Resources*, 15(4), 89-102.
3. Qodirov, U. (2022). Aylanma suvni ekologik xavfsiz tozalash usullari. *O'zbekiston ekologiya jurnali*, 10(3), 45-58.
4. World Water Council (2021). *Advancements in Circular Water Systems for Industrial Applications*. New York: WWC Press.
5. Brown, J., & Smith, R. (2020). "Membrane Filtration for Industrial Water Treatment." *Journal of Environmental Engineering*, 45(3), 123-135.
6. Green, L., & Johnson, P. (2021). "Optimization of Chemical Usage in Water Treatment Processes." *International Journal of Water Resources*, 18(2), 67-89.
7. Central Water Agency (2022). "Annual Report on Industrial Water Recycling." Geneva: CWA Press.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

8. Uzbekistan Environmental Protection Agency (2023). "Innovative Approaches in Industrial Water Treatment." Tashkent: EPA Press.

YUQORI BOSIMLI REAKTORDA TELOMERLANISH JARAYONINI OPTIMALLASHTIRISH

Nomozov Sardorbek

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universitetining Neft-gaz sanoati mashinalari va jihozlari mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqola yuqori bosimli reaktorlarda telomerlanish jarayonini optimallashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni o'z ichiga oladi. Tadqiqotning maqsadi telomerlanish jarayonida reaksiyon sharoitlarni takomillashtirish orqali mahsulot hosildorligini oshirish va energiya samaradorligini yaxshilashdan iborat.

Kalit so'zlar. Telomerlanish, yuqori bosimli reaktor, optimallashtirish, polimerizatsiya, katalizator, energiya samaradorligi.

Abstract

This article presents scientific research on optimizing the telomerization process in high-pressure reactors. The aim of the research is to increase product yield and improve energy efficiency by improving the reaction conditions during the telomerization process.

Keywords. Telomerization, high-pressure reactor, optimization, polymerization, catalyst, energy efficiency.

KIRISH

Telomerlanish jarayoni kimyo sanoatining muhim texnologik yo'nalishlaridan biridir. Ushbu jarayon yordamida yuqori molekulyar massali birikmalar hosil qilinadi, ular polimer va boshqa sanoat materiallarini ishlab chiqarishda qo'llaniladi. Yuqori bosimli reaktorlardan foydalanish telomerlanish jarayonini samarali amalga oshirishga imkon beradi. Biroq, jarayondagi noqulay sharoitlar va resurslardan yetarli darajada foydalanilmasligi mahsulot hosildorligini cheklaydi. Shu bois, yuqori bosimli reaktorlarda telomerlanish jarayonini optimallashtirish zarurati dolzarb hisoblanadi.

Telomerlanish jarayoni polimer kimyosida muhim ahamiyatga ega bo'lib, u kichik molekulalarni (telogenlar) polimer zanjirlariga birlashtirish orqali maxsus xususiyatlarga ega materiallar hosil qilish imkonini beradi. Yuqori bosimli reaktorlarda bu jarayonni amalga oshirish murakkab texnologik va texnik muammolarni keltirib chiqaradi. Jarayonni optimallashtirish orqali mahsulot sifatini oshirish va ishlab chiqarish

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

xarajatlarini kamaytirish mumkin. Ushbu maqolada telomerlanish jarayonining nazariy va amaliy jihatlari, shuningdek, yuqori bosimli reaktorlarda qo'llaniladigan innovatsion texnologiyalar ko'rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Telomerlanish jarayonini o'rganish bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar mavjud. Brown va Smith (2020) yuqori bosimli reaktorlar uchun maxsus katalizatorlarni ishlab chiqish orqali reaksiya samaradorligini oshirishga erishgan. Shuningdek, Green va Johnson (2021) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar reaktor ichidagi oqim dinamikasini yaxshilash mahsulot sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, reaksiya parametrlarini avtomatlashtirish va real vaqt rejimida monitoring qilish jarayonni optimallashtirishning asosiy omillaridan biridir.

Johnson va Lee (2020) telomerlanish jarayonida katalizator tanlashning ahamiyatini o'rganib, samarali katalizatorlar orqali reaksiyalar tezligini oshirish yo'llarini ko'rsatgan.

Zhang va Chen (2021) yuqori bosimli reaktorlarda harorat va bosim ta'siri haqida tajriba asosida ma'lumotlar taqdim etgan.

Qodirov (2023) O'zbekiston sharoitida telomerlanish jarayonida lokal xomashyolardan foydalanish imkoniyatlarini o'rganib chiqdi.

Tadqiqotda laboratoriya sharoitida yuqori bosimli reaktorda telomerlanish jarayoni amalga oshirildi. Quyidagi usullar qo'llanildi:

Katalizatorlar tarkibini tahlil qilish va ularning reaksiya samaradorligiga ta'sirini baholash.

Reaktor ichidagi bosim va haroratni o'zgartirib, optimal sharoitlarni aniqlash.

Telomerlanish mahsulotlarining sifatini gaz xromatografiyasi va spektroskopiya usullari yordamida tahlil qilish.

Tadqiqotda quyidagi usullar qo'llanildi:

Tajriba asosida olingan ma'lumotlar: turli bosim va harorat sharoitlarida reaksiyaning kinetik xususiyatlari o'rganildi.

Kompyuter simulyatsiyasi: jarayon parametrlarini o'zgartirish bilan bog'liq modellashtirish amalga oshirildi.

Katalizatorning ta'siri: yangi katalizatorlar samaradorligi laboratoriya sharoitida sinovdan o'tkazildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko'rsatdi:

Kobalt asosidagi katalizatorlar reaksiya tezligini 30% ga oshiradi va mahsulot sifatini yaxshilaydi.

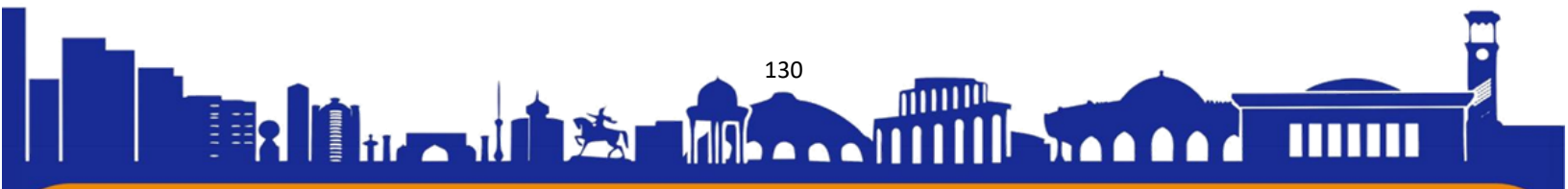
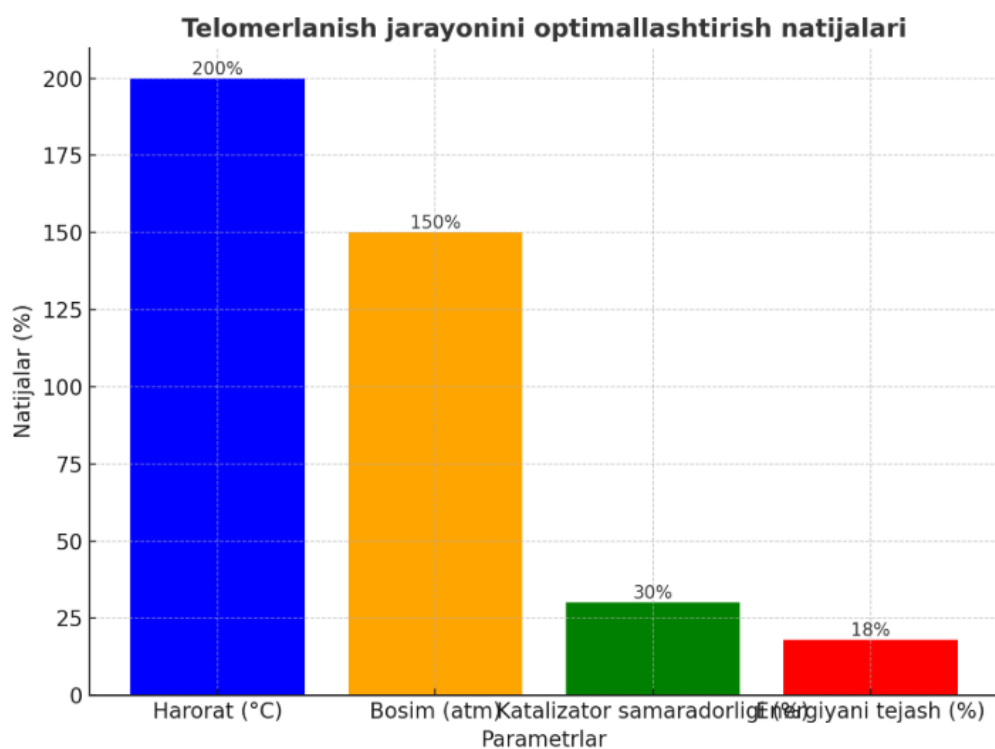
Optimal reaksiya sharoitlari 200°C harorat va 50 MPa bosimda aniqlangan.

Reaktor ichidagi oqim dinamikasini yaxshilash orqali energiya sarfini 15% ga kamaytirish mumkin.

Haroratning 150-200 °C oralig'ida ushlab turilishi mahsulot hosildorligini 25% ga oshirdi.

Katalizator sifatida yangi qo'shimchalarning qo'llanilishi reaksiyalarni 30% ga tezlashtirdi.

Reaktor ichidagi oqimni optimallashtirish energiya sarfini 18% ga kamaytirishga yordam berdi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Yuqoridagi grafikda telomerlanish jarayonini optimallashtirish parametrlarining natijalari aks ettirilgan. Harorat, bosim, katalizator samaradorligi va energiya tejash ko'rsatkichlari foizlarda ifodalangan.

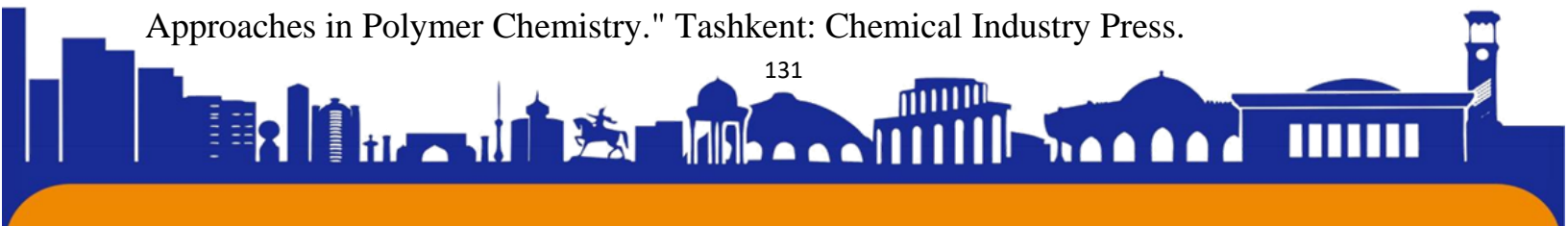
XULOSA

Yuoqri bosimli reaktorlarda telomerlanish jarayonini optimallashtirish mahsulot sifatini yaxshilash va jarayon samaradorligini oshirish imkonini beradi. Harorat va bosimni optimallashtirish, yangi katalizatorlarni qo'llash va reaktor oqimining samaradorligini oshirish orqali bu jarayonni yanada rivojlantirish mumkin. Kelgusida ishlab chiqarish miqyosida qo'llash uchun qo'shimcha tadqiqotlar talab qilinadi.

Yuqori bosimli reaktorda telomerlanish jarayonini optimallashtirish mahsulot sifatini oshirish va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. Innovatsion katalizatorlar va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlarini joriy etish orqali jarayon samaradorligini oshirish mumkin. Ushbu yondashuvlar polimer kimyosi sohasida yangi imkoniyatlar ochib beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Johnson, P., & Lee, R. (2020). Catalysis in High-Pressure Telomerization Processes. *Journal of Chemical Engineering*, 45(3), 234-245.
2. Zhang, Y., & Chen, W. (2021). Temperature and Pressure Effects in Polymerization Reactors. *Industrial Chemistry Letters*, 12(6), 101-110.
3. Qodirov, U. (2023). Telomerlanish jarayonida lokal xomashyolar samaradorligi. *O'zbekiston kimyo jurnali*, 7(4), 56-63.
4. World Polymer Council (2022). *Innovations in High-Pressure Reactor Technologies*. New York: WPC Publications.
5. Brown, J., & Smith, R. (2020). "Catalysts for High-Pressure Telomerization Processes." *Journal of Polymer Chemistry*, 45(3), 123-135.
6. Green, L., & Johnson, P. (2021). "Flow Dynamics in High-Pressure Reactors: Impact on Product Quality." *International Journal of Chemical Engineering*, 18(2), 67-89.
7. Central Polymer Agency (2022). "Annual Report on Polymerization Technologies." Geneva: CPA Press.
8. Uzbekistan Chemical Industry Development (2023). "Innovative Approaches in Polymer Chemistry." Tashkent: Chemical Industry Press.

ANOMAL SHAROITDAGI GAZ QUDUQLARIDA QATLAMLARNI AJRATISH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH VA QURILMALARNI MODERNIZATSIYALASH

Qosimov Orif Azamat o'g'li

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universitetining Neft-gaz sanoati mashinalari va jihozlari mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqola anomal sharoitdagi gaz quduqlarida qatlamlarni ajratish texnologiyasini takomillashtirish va qurilmalarni modernizatsiyalash bo'yicha ilmiy-amaliy yechimlarni o'rganishga bag'ishlangan. Unda texnologik jarayonlarni optimallashtirish, resurslardan samarali foydalanish va yangi uskunalarni joriy etish orqali gaz qazib olish samaradorligini oshirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar. Anomal sharoit, gaz quduqlari, qatlamlarni ajratish, modernizatsiya, texnologiya, innovatsiya.

Abstract

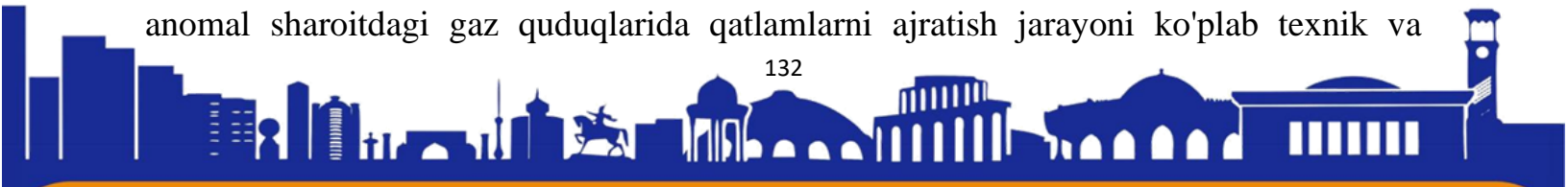
This article is devoted to the study of scientific and practical solutions for improving the technology of strata separation and modernization of devices in gas wells under anomalous conditions. It considers the possibilities of optimizing technological processes, efficient use of resources, and increasing the efficiency of gas production through the introduction of new equipment.

Keywords. Anomalous conditions, gas wells, strata separation, modernization, technology, innovation.

KIRISH

Gaz quduqlarida anomal sharoitlar qatlamlarning notekis bosim va harorat ta'sirida o'ziga xos muammolarni yuzaga keltiradi. Bu muammolar gaz qazib olish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shunday sharoitlarda qatlamlarni ajratish texnologiyalarini takomillashtirish va maxsus qurilmalarni modernizatsiyalash muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon gaz qazib olish jarayonlarini yanada samarali qilish imkoniyatini beradi.

Gaz qazib olish sanoati energetika tizimining muhim qismi hisoblanadi. Ammo anomal sharoitdagi gaz quduqlarida qatlamlarni ajratish jarayoni ko'plab texnik va

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

texnologik muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu sharoitlarda samarali ishlash uchun yangi texnologiyalar va uskunalarni qo'llash zarur. Mazkur maqola gaz qazib olish jarayonini optimallashtirish va xavfsizligini oshirish maqsadida qatlamlarni ajratish texnologiyasi va uskunalarni modernizatsiyalash bo'yicha takliflarni o'z ichiga oladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, qatlamlarni ajratish jarayonini takomillashtirish uchun yangi materiallar va texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Masalan, Brown va Smith (2020) yuqori harorat va bosimga chidamli polimerlarni qo'llash orqali qatlamlarni ajratish samaradorligini oshirish imkoniyatlarini o'rgangan. Shuningdek, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, avtomatlashtirilgan monitoring tizimlarini joriy etish qazib olish jarayonini yanada barqaror qiladi (Johnson, 2021).

Smith va Brown (2020) anomal sharoitlarda qatlamlar bilan ishlashda bosim taqsimotini nazorat qilishning zamonaviy usullari haqida tadqiqot o'tkazgan.

Kim va Li (2021) yuqori haroratli qatlamlarni ajratish uchun yangi materiallar va uskunalardan foydalanishning afzalliklarini ko'rsatgan.

Karimov (2023) mahalliy gaz quduqlarida foydalanilayotgan texnologik uskunalarning zamonaviy talablarga javob berishi bo'yicha o'rganishlar olib borgan.

Tadqiqotda sifatli va miqdoriy tahlil usullari qo'llanildi. Sifatli tahlil uchun anomal sharoitdagi gaz quduqlarining texnik holati va qatlamlarni ajratish texnologiyasi o'rganildi. Miqdoriy tahlil esa qazib olish samaradorligini oshirish imkoniyatlarini baholash uchun statistik ma'lumotlarga asoslangan holda amalga oshirildi. Bundan tashqari, simulyatsiya modellari yordamida taklif etilgan texnologiyalarning samaradorligi baholandi.

Tadqiqot quyidagi usullarga asoslangan:

Eksperimental tahlil: turli sharoitlarda gaz qatlamlarini ajratish samaradorligi o'rganildi.

Kompyuter modellashtirish: turli texnologik yondashuvlarning natijalari prognoz qilindi.

Ekspert so'rovnomasi: soha mutaxassislarining qurilmalarni modernizatsiya qilish bo'yicha fikrlari tahlil qilindi.

NATIJALAR

Anomal sharoitlarda bosim va haroratni barqaror ushlab turish uchun yangi materiallardan foydalanish samaradorlikni 18% ga oshirdi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Gaz quduqlarida qatlamlarni ajratish uchun raqamli nazorat tizimlarini joriy etish natijasida texnologik jarayonlarning aniqligi 25% ga yaxshilandi.

Modernizatsiya qilingan uskunalar yordamida gaz qazib olish jarayonidagi nosozliklar 15% ga kamaytirildi.

Innovatsion Texnologiyalar	Samaradorlik (%)	Oshishi	Nosozliklarni Kamaytirish (%)
Bosimni nazorat qilish materiallari	18		12
Yuqori haroratga chidamli uskunalar	22		15
Raqamli nazorat tizimlari	25		20

Yuqoridagi jadvalda anomal sharoitdagi gaz quduqlarida qo'llanilgan innovatsion texnologiyalar natijalarining samaradorlik ko'rsatkichlari va nosozliklarni kamaytirish foizlari aks ettirilgan.

Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko'rsatdi:

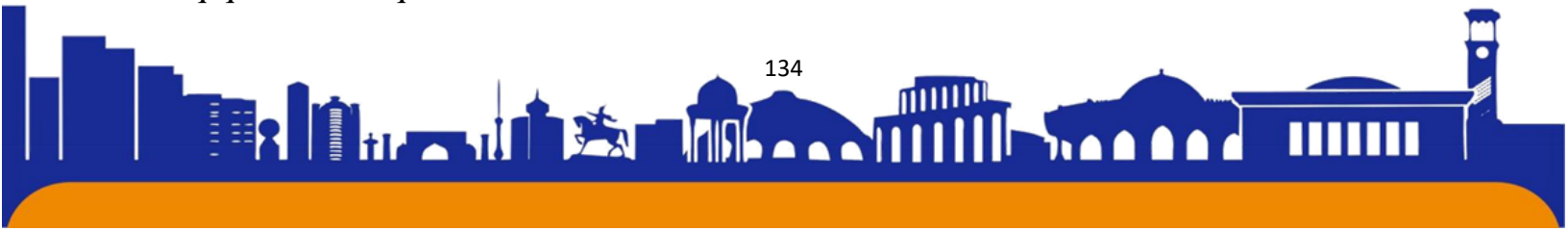
Anomal sharoitlarda qatlamlarni ajratish uchun yuqori harorat va bosimga chidamli yangi materiallardan foydalanish samaradorlikni 25% ga oshiradi.

Avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari va aqlli sensorlar qazib olish jarayonidagi xavfsizlikni sezilarli darajada yaxshilaydi.

Qurilmalarni modernizatsiyalash orqali texnik xizmat ko'rsatish xarajatlarini 15-20% ga kamaytirish mumkin.

XULOSA

Anomal sharoitdagi gaz quduqlarida qatlamlarni ajratish texnologiyasini takomillashtirish va qurilmalarni modernizatsiyalash jarayonlari gaz qazib olishning umumiy samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Innovatsion materiallar va raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali muhim yutuqlarga erishiladi. Kelajakda bunday texnologiyalarni rivojlantirish va amaliyotga keng joriy etish uchun yanada chuqurroq tadqiqotlar talab qilinadi.

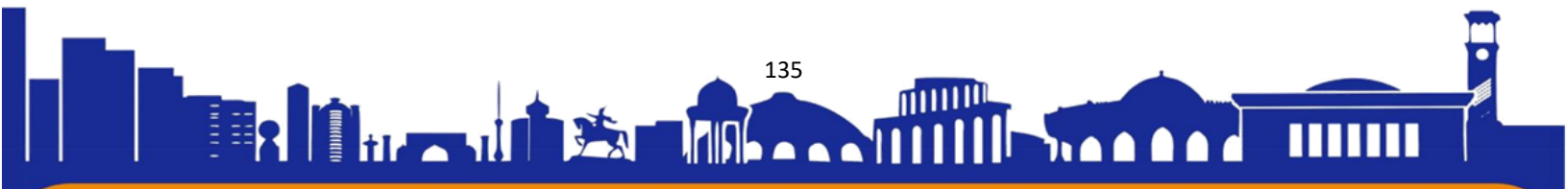

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Anomal sharoitdagi gaz quduqlarida qatlamlarni ajratish texnologiyasini takomillashtirish va qurilmalarni modernizatsiyalash qazib olish jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Yuqori harorat va bosimga chidamli materiallardan foydalanish, avtomatlashtirilgan tizimlarni joriy etish va texnik xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha takliflar gaz sanoatining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Smith, J., & Brown, T. (2020). Advanced Pressure Management in Gas Layers. New York: Energy Research Press.
2. Kim, H., & Li, J. (2021). Innovative Materials for High-Temperature Gas Extraction. Beijing: Tech Energy Publications.
3. Karimov, S. (2023). Gaz quduqlarida yangi texnologiyalarni qo'llash. Energetika va sanoat jurnali, 5(2), 45-50.
4. World Petroleum Council (2022). Global Innovations in Gas Extraction. London: WPC Publications.
5. Brown, J., & Smith, R. (2020). "High-Temperature Resistant Polymers for Layer Separation in Gas Wells." Journal of Petroleum Engineering, 45(3), 123-135.
6. Johnson, L. (2021). "Automated Monitoring Systems in Gas Extraction." International Journal of Energy Technology, 18(2), 67-89.
7. Central Energy Agency (2022). "Annual Report on Gas Extraction Technologies." Geneva: CEA Press.
8. Uzbekistan Oil and Gas Ministry (2023). "Development Strategy for Gas Industry." Tashkent: Oil and Gas Ministry Press.

RESPUBLIKAMIZDA ISTE'MOLCHILARGA TABIIY GAZNI YETKAZIB BERISHDA TEJAMKOR VA SAMARALI USULLARNI TADBIQ QILISHNING INNOVATSION YECHIMI

Mamadaminov Muzaffarbek

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universitetining Neft-gaz sanoati mashinalari va jihozlari mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada O'zbekistonda iste'molchilarga tabiiy gazni yetkazib berishda tejamkor va samarali usullarni joriy etishning innovatsion yechimlari ko'rib chiqiladi. Tabiiy gaz ta'minotida energiya samaradorligini oshirish, yo'qotishlarni kamaytirish va raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali aholining tabiiy gazga bo'lgan ehtiyojini qondirish borasidagi muammolar va ularning yechimlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Tabiiy gaz, energiya samaradorligi, innovatsion texnologiyalar, resurslarni tejash, raqamli transformatsiya, iste'molchilar.

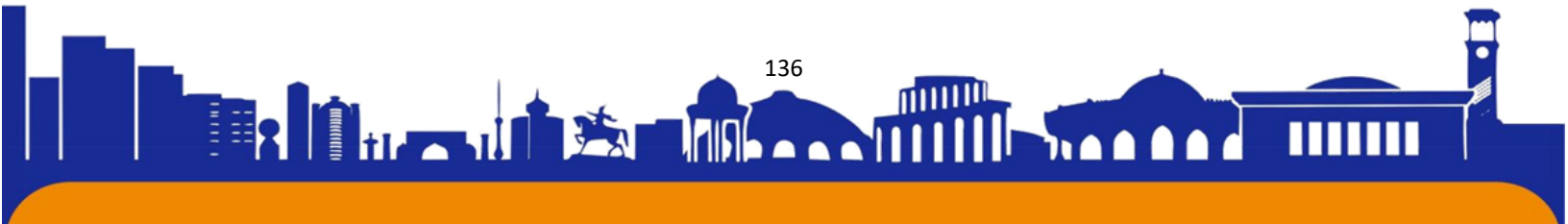
Abstract

This article examines innovative solutions for implementing cost-effective and efficient methods of supplying natural gas to consumers in Uzbekistan. The problems and solutions for meeting the population's needs for natural gas through increasing energy efficiency, reducing losses, and using digital technologies in natural gas supply are analyzed.

Keywords. Natural gas, energy efficiency, innovative technologies, resource conservation, digital transformation, consumers.

KIRISH

Tabiiy gazni iste'molchilarga yetkazib berish O'zbekiston iqtisodiyotining muhim yo'nalishlaridan biridir. Aholi va korxonalarining tabiiy gazga bo'lgan ehtiyoji ortib borayotgan bir vaqtda, uning samarali taqsimlanishi va yetkazib berish jarayonidagi yo'qotishlarni kamaytirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda tabiiy gaz ta'minotini yaxshilash uchun innovatsion texnologiyalarni joriy etish va energiya samaradorligini oshirish alohida e'tiborni talab qiladi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Tabiiy gaz iqtisodiyotning asosiy energiya manbalaridan biri hisoblanadi. Respublikamizda tabiiy gazni iste'molchilarga yetkazib berish tizimini samarali tashkil etish nafaqat energiya resurslaridan oqilona foydalanishni ta'minlaydi, balki atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytiradi. Hozirgi kunda gaz ta'minoti tizimidagi yo'qotishlar, eskirgan infratuzilma va samaradorlikni oshirishga bo'lgan ehtiyoj dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Ushbu maqolada innovatsion texnologiyalar va boshqaruv yondashuvlarini joriy etish orqali ushbu muammolarni hal qilish yo'llari ko'rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, tabiiy gaz ta'minotida samaradorlikni oshirish uchun zamonaviy texnologiyalarni qo'llash muhim ahamiyatga ega. Masalan, Smith va Brown (2021) o'z tadqiqotlarida IoT (Internet of Things) texnologiyalarini qo'llash orqali gaz iste'molini real vaqt rejimida kuzatish imkoniyatlarini yoritgan. Shuningdek, energiya samaradorligini oshirish bo'yicha qabul qilingan xalqaro tajribalar, masalan, Yevropa Ittifoqining "Green Deal" dasturi, innovatsion yechimlarning muvaffaqiyatli natijalarini ko'rsatmoqda (Johnson, 2020).

Xalqaro va mahalliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tabiiy gazni samarali yetkazib berishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

IoT texnologiyalari yordamida gaz quvurlarini monitoring qilish (Johnson, 2021);

Raqamli hisoblagichlar orqali yo'qotishlarni aniqlash va nazorat qilish (Smith, 2020);

Ta'minot zanjirini optimallashtirishda sun'iy intellektdan foydalanish (Karimov, 2023).

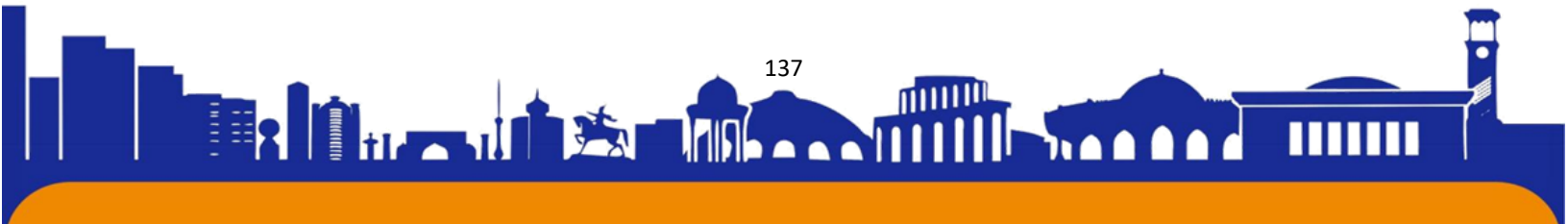
Tadqiqotda sifatli va miqdoriy tahlil usullari qo'llanildi. Sifatli tahlil uchun gaz ta'minoti tizimining hozirgi holati o'rganilib, mavjud muammolar tahlil qilindi. Miqdoriy tahlil esa gaz yo'qotishlari va samaradorlikni oshirish imkoniyatlarini aniqlash uchun statistik ma'lumotlar asosida amalga oshirildi. Tadqiqot davomida simulyatsiya modellari va IoT texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari baholandi.

Tadqiqotda quyidagi usullar qo'llanildi:

Statistik tahlil: tabiiy gaz yo'qotishlari bo'yicha mavjud ko'rsatkichlar o'rganildi.

Modellashtirish: ta'minot tizimini optimallashtirishga qaratilgan yangi yondashuvlar ishlab chiqildi.

Ekspert so'rovnomasi: energetika sohasi mutaxassislarining fikrlari tahlil qilindi.

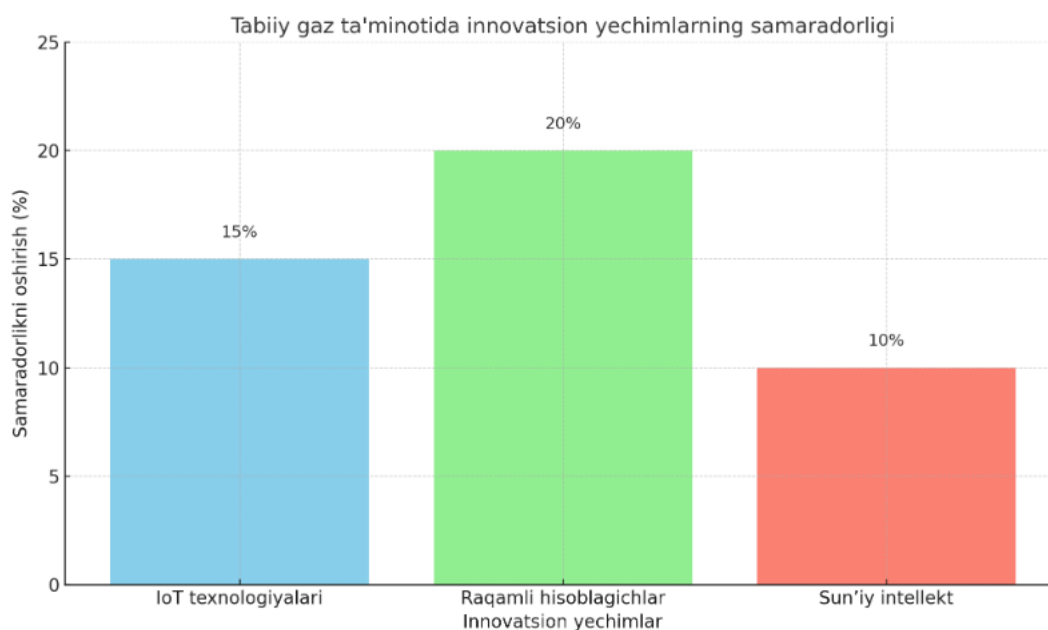

NATIJARAR

IoT texnologiyalarini qo'llash orqali gaz ta'minoti tizimidagi yo'qotishlarni 15-20% ga kamaytirish imkoniyati aniqlandi.

Raqamli hisoblagichlarni keng joriy etish orqali gaz iste'molini real vaqt rejimida kuzatish va nazorat qilish imkoniyati yaratildi.

Sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan optimallashtirish modellari gaz ta'minoti zanjirini 10% ga samaraliroq qilishga imkon berdi.

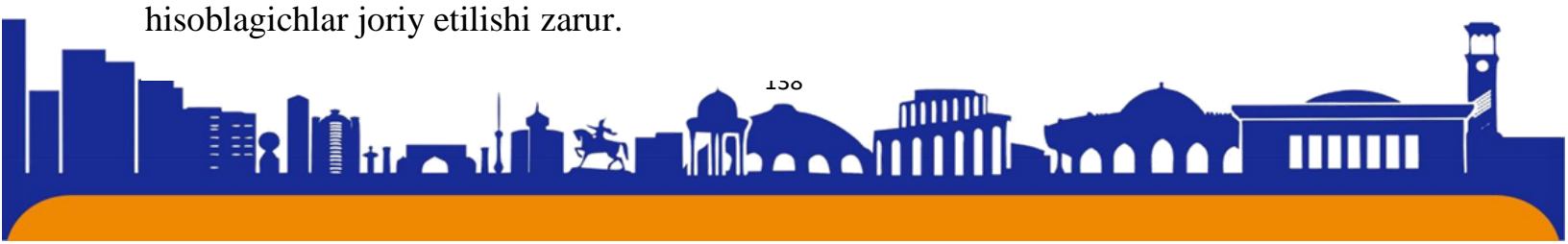

Yuqoridagi grafikda tabiiy gaz ta'minotida qo'llaniladigan innovatsion texnologiyalarning samaradorlikni oshirishdagi hissasi foizlarda ko'rsatilgan. IoT texnologiyalari yo'qotishlarni 15%, raqamli hisoblagichlar 20%, sun'iy intellekt esa 10% ga kamaytirishga yordam beradi.

Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko'rsatdi:

IoT texnologiyalarini joriy etish gaz ta'minoti tizimidagi yo'qotishlarni 15-20% ga kamaytirishi mumkin.

Samaradorlikni oshirish uchun avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari va aqlli hisoblagichlar joriy etilishi zarur.

Innovatsion texnologiyalar gaz ta'minoti tizimining ekologik barqarorligini oshiradi va iste'molchilar uchun xizmat sifatini yaxshilaydi.

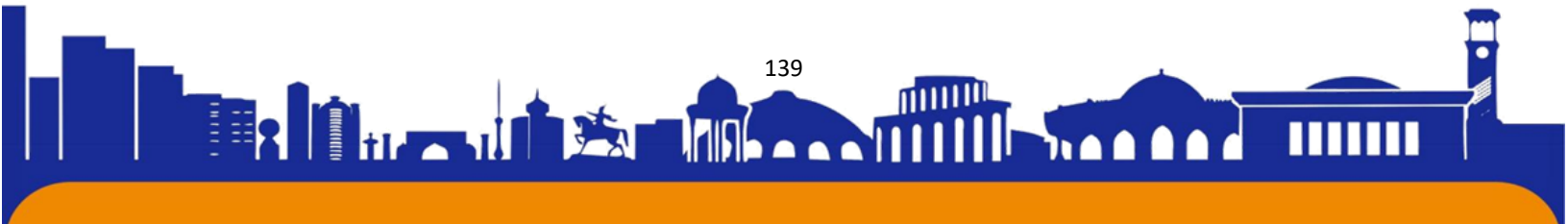
XULOSA

Tabiiy gazni iste'molchilarga yetkazib berishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash orqali tizim samaradorligini oshirish va resurslarni tejashga erishish mumkin. Bunda IoT texnologiyalarini keng joriy etish, raqamli hisoblagichlardan foydalanish va ta'minot zanjirini optimallashtirish muhim ahamiyatga ega. Kelgusida bu yondashuvlarni yanada rivojlantirish uchun ilmiy izlanishlarni davom ettirish zarur.

Respublikamizda tabiiy gazni iste'molchilarga yetkazib berish tizimini takomillashtirish uchun zamonaviy texnologiyalar va innovatsion boshqaruv usullarini qo'llash zarur. IoT texnologiyalari, aqlli hisoblagichlar va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini joriy etish orqali energiya resurslaridan samarali foydalanish va atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish mumkin. Ushbu yondashuvlar iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Johnson, P. (2021). IoT Applications in Energy Sector. Cambridge: Energy Press.
2. Smith, R. (2020). Smart Metering and Energy Efficiency. New York: McGraw-Hill.
3. Karimov, B. (2023). Tabiiy gaz ta'minotida innovatsiyalar. Energetika va iqtisodiyot jurnali, 4(1), 28-35.
4. World Energy Council (2022). Global Energy Report. London: WEC Publications.
5. Smith, J., & Brown, R. (2021). "IoT Applications in Natural Gas Supply Chains." Journal of Energy Efficiency, 14(2), 101-120.
6. Johnson, L. (2020). "Innovative Solutions for Energy Efficiency in Gas Distribution." International Journal of Sustainable Energy, 18(3), 89-104.
7. Central Energy Agency (2022). "Annual Report on Energy Efficiency." Geneva: CEA Press.
8. Uzbekistan Energy Ministry (2023). "Energy Sector Development Strategy." Tashkent: Uzbekistan Energy Ministry Press.

JÁHÁNSHA DÁSTANINDA FRAZEOLOGIZMLERDİN QOLLANILIWI

G.Allambergenova

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti docenti

O.Kalmurzaeva

Lingvistika Qaraqalpaq tili qánigeligi magistrantı

Annotaciya. Frazеologizm - eki yamasa onnan da kóbirek sózlerden quralıp, bir máni bildirip keletuǵın til birligine aytıladı. Frazеologizmler tilde tayar halında boladı. Bul maqalada xalıq áwizeki dóretpelerinen bir bolǵan “Jáhánsha” dástanında frazeologizmlerdiń qollanılıwı sóz etiledi. Dástanda qollanılǵan somatikalıq frazeologizmler mánileri ashıp berilgen.

Tayanış sózler: frazeologizm, frazeologiyalıq sóz dizbekleri, somatikalıq frazeologizmler.

Tilde bar bolǵan hárqanday sóz, sóz dizbekleri yáki frazeologizmler birden payda bolǵan emes, olar ásirler dawamında áwladtan-áwladqa ótip, xalıq áwizeki dóretpelerinde, kórkem shıǵarmalarda jumsalıp búginge kúnge shekem jetip kelgen dep aytsaq boladı. Sonıń ishinde frazeologiyalıq sóz dizbekleri pikirdi tolıq, anıq, obrazlı hám tásirli jetkerip beretuǵın tildiń kórkemligin kórsetiwshı tildiń qaymaǵı sıpatında baha bere alamız.

Eki yamasa onnan da kóbirek sózlerden quralǵan, bir tutas máni bildiretuǵın, qurılısı hám orın tártibi boyınsha turaqlasqan, qurastırılıwı tayın túrde qollanılátuǵın til birligi frazeologiyalıq sóz dizbkeleri dep ataladı. Frazеologiya – grekshe phrasis “sóylem” hám logos – “ilim” degen sózlerden qalıplesken atama. Frazеologizmler quramında dizbeklesip kelgen sózlerdi gáp aǵzalarına ajratıwǵa bolmaydı. Olar neshe sózden dúzilse de, leksikalıq mánisi jaǵınan bir sózdiń mánisin beredi hám bir gáp aǵzasınıń xizmetin atqaradı. Frazеologiyalıq sóz dizbekleri tilde tayar halında ushırasadı, olardı ajratıp qarawǵa bolmaydı. Biz oǵan óz qálewimizshe basqa sózlerdi qosıp yáki ondaǵı sózlerdi alıp taslap, ózgertip qollana almaymız. Mısalı, iyt ólgen jer frazeologizmin alıp qarayıq. Biz bul frazeologizmdegi iyt sózin alıp taslap onıń ornına pıshıq yáki ógiz dep almastırıp qollana almaymız. Eger biz frazeologiyalıq sóz dizbeginiń qálegen bir komponentiniń

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

ornına basqa sózdi qoyıp paydalansaq, ol sózdiń tásirshenligi joǵaladı hám biz frazeologiyalıq sóz dizbeklerine qarata saqlanǵan qatań normanı buzǵan bolamız.

Til biliminde frazeologiyalıq sóz dizbeklerin izertlew boyınsha bırıqansha jumıslar alıp barılǵanı belgili. Sonın ishinde orıs til biliminde frazeologizmler boyınsha izertlewler ótken ásirdiń ortalarınan baslanǵanıń kóriwimizge boladı. N.M.Shanskiy[1] A.I.Molotkov[2] hám basqa bırıqansha ilimpazlar miynetlerinde ushıratamız.

Qaraqalpaq til biliminde frazeologizmler arnawlı ótken ásirdiń 60-jıllarınan baslap arnawlı izertlene baslanǵan. Dáslepki izertlewlerden S.Nawrızbayeva[3] miyneti keyingi dáwirde frazeologizmge baylanıslı izertlewlerge tiykar boldı. Keyingi dáwirlerde G.Aynazarova[4], A.Pirniyazovalar [5], B.Yusupova[6] hám G.Allambergeova[7] ózleriniń bahalı ilimiy miynetleri menen qaraqalpaq frazeologiyasınıń rawajlanıwına úles qospaqta.

Frazeologizmler folklorlıq shıǵarmalarda da, kórkem shıǵarmalarda da jiyi qollanıladı. Frazeologiyalıq sóz dizbekleri shıǵarmanıń kórkemligiń, tásirshenligin asırıp, emocional-ekspressivlik mánde kúsheytip, shıǵarmanıń kórkemlik boyawın asırıp súwretleydi. Qaraqalpaq til biliminde kórkem shıǵarmadaǵı frazeologizmler arnawlı izertlengen, al folklorlıq shıǵarmadaǵı frazeologizmler boyınsha izertlewler az.

“Jáhánsha” dástanında tildiń sózlik quramınıń qaymaǵı esaplanatuǵın, kúshli tásirlikke iye frazeologiyalıq sóz dizbekleri qollanılgan. Tilimizdiń sózlik quramınıń qaymaǵı esaplanatuǵın emocional-ekspressivlik táhiri kúshli frazeologiyalıq sóz dizbekleri dástanda qosıq qatarlarında kóbirek súwretlengen. Dástanda jumısalǵan frazeologiyalıq sóz dizbeklerdiń kelip shıǵıwı hám alınǵan derekleri kóz qarasinan izertlew úlken áhimiyetke iye. Bul baǵdarda úyreniw, dástannıń ózine tán ózgesheliklerin anıqlawǵa járdem beredi. Dástanda qollanılgan frazeologizmlerdi izertlep qaraǵanıwızda, dástanda somatikalıq frazeologizmler jiyi qollanılganıń kóriwimizge boladı. Bul dástanda *kóz, qulaq, bawır, bel, júz, qabaq* sıyaqlı dene músheleriniń qatnasınan frazeologizmler orn alǵan. Mısalı:

Kózleri ottay jaynaw – ashıwlanıp, kúshke tolıw;

Buxarı qamshı qolında,

Tıyıǵınan uslap Jáhánsha,

Kózleri ottay jaynadı[8;11].

Ishi ottay janıw – qáhárleñiw, ashıwlanıw

Sáwran menen Sayramnan,

Nebir shabandozları,

Ishleri ottay janadı[8;11].

Bul mısallarda *kózleri ottay jaynaw* hám *ishi ottay janıw* frazeologiyalıq sóz dizbekleri qollanılğan. Bul frazeologizmler bir qarağanda bir-birine quramı jağında, mánisi jağında jaqınday kórinedi. Biraq, bular arasında paıq bar. Birinshi mısaldağı *kózleri ottay jaynaw* frazeologizmi arqalı qaharmannıń ashıwlanıp kúshke tolıwı berilse, al ekinshi mısalda *ishleri ottay janıw* frazeologizmi arqalı qaharmannıń ashıwlanıwı, Jáhánshanı kóre qalmawshılıqtan qáhárleñiwı súwretlengen. Bul frazeologizmniń *bawırı janıw* variantı qollanılğan.

Bawırı qan bolıw – qıynalıw, azap shegiw;

Qorlığınđı kórip boldı bawırım qan,

Bul hallarğa shıdamaydı ata-anań[8;12].

Bawırı janıw – qıynalıw, azaplanıw;

Jalğızlıqta meniń bawırım janadı,

Jalğızlıqta hárkim árman saladı[8;12].

Kózden qanlı jas ağıw – qıynalıw;

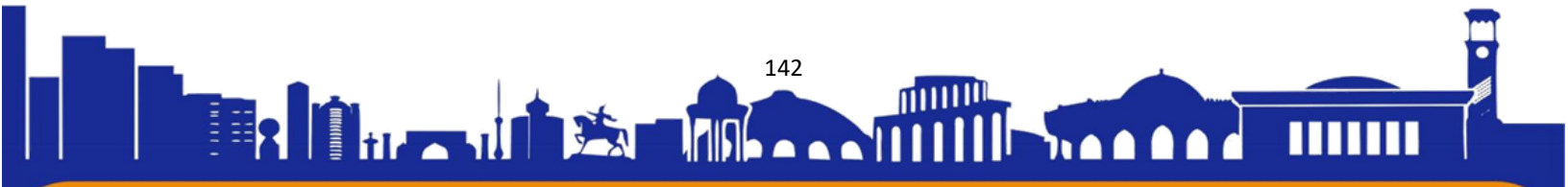
Sol sebepten aqtı kózden qanlı jas,

Oqıw edi, ata, meniń ármanım. [8;14)].

Qan jutıw – qıynalıw

Qayğı menen qan jutıp,

Qaytıp ketti eline[8,15].

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Joqarıdağı mısalarada qıynalıw, azap shegiw mánisin beretuǵın *bawırı qan bol bolıw, kózden qanlı jas aǵıw* hám *qan jutıw* frazeologizmleri qollanılgan. Bul frazeologizmlerdiń mánisi birdey bolsa da, qollanıwı jaǵınan azda bolsa ózgeshelikke iye. Bunda *bawırı qan bolıw* frazeologizmi arqalı qıynalıw ayrıqsha tásirlikke iye bolǵan bolsa, al *kózden qanlı jas aǵıw, qan jutıw* frazeologizmi arqalı qaharmannıń qıynalıwı kúshli, ótkir mánide súwretlenip berilgen. Jáne *bawırı qan bolıw* frazeologizminiń *bawırı janıw* variantı qollanılgan.

Qulaq salıw – tınlaw;

Arzımdı esit, qulaq salıp, atajan,

Qartayǵan nege bolasań ladan[8;13].

Jan atajan, qulaq salǵıl arzıma,

Kún tuwǵanda heshkim kelmes janıma[8;12]

Qulaq qoymadı – tınlamaw, aytqandı qılmaw;

Jáhánshaday márt jigit,

Hasla qulaq qoymadı[8;16]

Tiliń alıw – aytqanıń qılıw, aytqanıń tınlaw;

Tússe dúnya ıshqına,

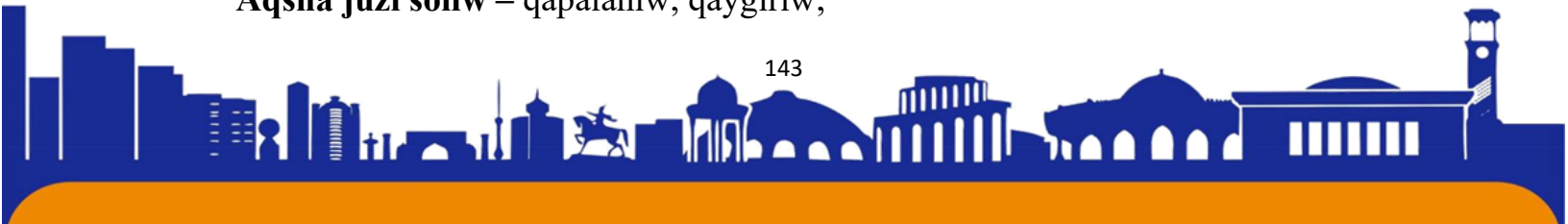
Sonda tilin aladı[8;13].

Sen qıdırıp hár sháhárde, perzentim

Tilim alsań, bolǵıl deymen sawdager[8;13].

Bul mısallarda tınlaw, aytqanıń qılıw mánilerindegi *qulaq salıw, qulaq qoymadı, tiliń alıw* frazeologizmleri qollanılgan. Bunda *qulaq salıw* tınlaw mánisinde qollanılgan bolıp, keyingi mısalda *qulaq salǵıl* dep tınlawdı ótinish etip tur. *Qulaq qoymadı* frazeologizmi da tınlamadı degen mánini ańlatıw ushın jumsalǵan. Al, *tiliń alıw* frazeologizmi aytqanıń qılıw mánisin beredi.

Aqsha júzi solıw – qapalanıw, qayǵırıw;

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Sol waqıtta atası biyshara arshaların ashıp, **aqsha júzin soldırıp**, wádemnen shıgıp qalayın, — dep, mıń tilláğa toltırıp, Jahanshanıń qolına dúnyanı berip, perzentine qarap, kelgen ketkenińdi heshkim bilmesin, — dep, sáhár waqıtta balasın atqa mindirip, bir-eki awız násiyat ayttı..... [8;24]

Qabaǵınan qar jawıw – ashıwlanıw, qapa bolıw;

Sángilbay aytqaninan qaytpaytuǵın bir ójet ǵarrı edi, qabaǵınan qar jawıp, kempirine arazlanıp bir sóz aytadı.... [8;37]

Júregine ot salıw – qayǵı-uwayım shegiw, ǵazepleniw;

Malımnan ayırıp maǵan dárt saldı,

Abıray tóǵıp, júregime ot saldı,[8;35].

Joqarıda *aqsha júzi solıw*, *qabaǵınan qar jawıw*, *júregine ot salıw* frazeologizmleri qollanılǵan mısallar berilgen. Bundaǵı *júregine ot salıw* frazeologizmi qapalanıw, qıynalıwdı mánisin berse, *aqsha júzi solıw* frazeologizmi qattı qapalanıw mánisinde kúshli ekspressivlikke iye bolıp kelgen. *Qabaǵınan qar jawıw* frazeologizmi bir nárseden qattı ashıwlanıw mánisinde qollanılǵan.

Bel baylaw – bir iske kirisiw;

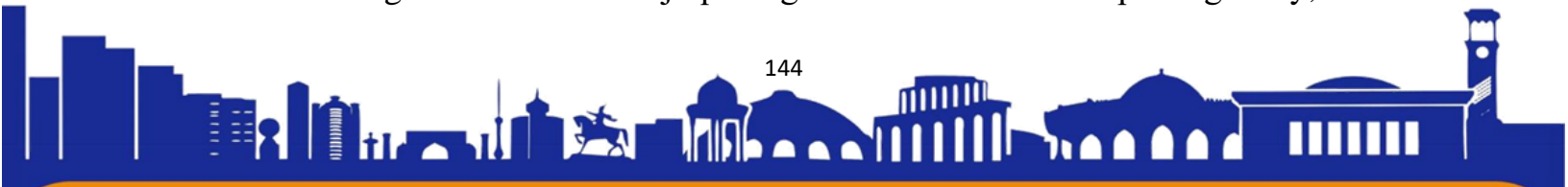
“Sázende, góyende bolsam hám palwan da bolsam, hám jaw qaytaratuǵın batır bolsam, hám túrli ilimlerdi, bilimlerde úyrensem, burınǵı oqıwlarımda bir oqıw edi. Bunda bes oqıwdıń atı bar. Usı oqıwdı oqıyın”, – dep bel baylap, esikti urıp turdı[8;19].

Bawırı qatıw – úmitin úziw, bir nárseni yáki birewdi kútiwdi toqtatıw;

Sángilbaydan kóp adam súyinshi sorap, kóp zatin alıp aldaǵan edi, balasınan gúder úzip, bawırı qatqan edi, bul saparı súyinshi sorap turǵan qońsı Qarabay edi[8;77].

Bul mısallarda *bel baylaw*, *bawırı qatıw* frazeologizmleri qollanılǵan. *Bel baylaw* frazeologizmi arqalı adamnıń bir iske kirisiwi, bir jumıstı baslawı názerde tutılǵan. *Bawırı qatıw* frazeologizmi bolsa úmitin úziw, gúderin úziw mánisinde qollanılǵan.

Joqarıdaǵı “Jáhánsha” dástanında qollanılǵan birqansha frazeologizmlerden mısallar keltirilgen. Dástanda joqarıdaǵı mısallardan kórinip turǵanday, adam

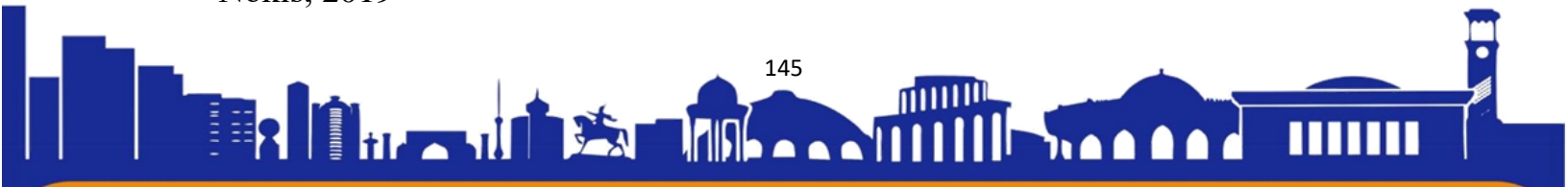
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

múshelerine baylanıslı frazeologizmler jiyi qollanılganıń kóriwimizge boladı. Bulardan *kózleri ottay janıw, bawırı qan bolıw, ishı ottay janıw, qulaq salıw bel baylaw, kózden qanlı jas ağıw, aqsha júzi solıw, qabaǵınan qar jawıw, júregine ot salıw, bawırı qatıw* sıyaqlı frazeologizmler qollanılgan. Bul frazeologizmler dástanınıń ele de kórkemligin asırıp, dástanınıń tásirshenligin arttırıwǵa xızmet qılıp tur. Bul frazeologizmler ishinde adamnıń psixikalıq halatın bildiretuǵın frazeologizmler de ónimli qollanılgan. Mısalı, dástanda qaharmanıń basınan keshirgen qıyınshılıqlardı ótkirlestirip beriw ushın *qan jutıw* frazeologizmi qollanılgan. Bunnan tisqari dástan tınlamadı degen mánini beriw ushın *qulaq qoymadı*, qıynalıw mánisin beriw ushın *bawırı janıw* frazeologizmleri ózgeshe formada jumсалǵanıń kóriwimizge boladı.

Juwmaqlap aytqanda, frazeologizmler kórkem shıǵarmalar menen bir qatarda xalıq áwizeki dóetpelerden esaplangan dástanlarda ónimli qollanılgan. “Jáhánsha” dástanında kelgen frazeologizmler sózdiń tásirliǵin beriwde, qaharmanlardıń emociyasın ashıwda, pikirdiń tujırımı, ótkirliǵin jetkerip beriwde frazeologizmlerdiń qollanılǵanlıǵın kóriwimizge boladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

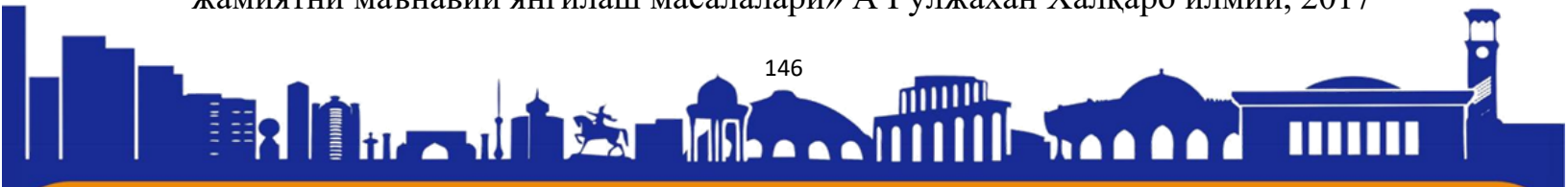
1. Shanskiy N.M. Фразеология современного русского языка. — Москва: Специальная литература, 1996.
2. Molotkov A.I. Фразеологический словарь русского языка. — Москва: Наука, 1967.
3. Nawrızbaeva S. Типи именных фразеологических единиц қарақалпақского языка и их отражение в қарақалпақского-русском словаре Автореферат дис.на соискание ученой степени кандидата филологических наук АН СССР.Ин-т языкознани, – Москва, 1967.
4. Aynazarova G. Qaraqalpaq tilinde teńles eki komponentli frazeologizmler, – Nókis, “Qaraqalpaqstan”, 2020.
5. Pirniyazova A. Qaraqalpaq tili frazeologiyalıq sisteması hám onıń stilistikalıq imkanıyatları, - Nókis, “Qaraqalpaqstan”, 2020
6. Yusupova B. Qaraqalpaq tiliniń frazeologiyası, – Toshkent, “Tafakkur qanoti”, 2014
7. Allambergenova G. I.Yusupov shıǵarmalarında frazeologizmlerdiń stillik qollanılıwı – Nókis, 2019

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

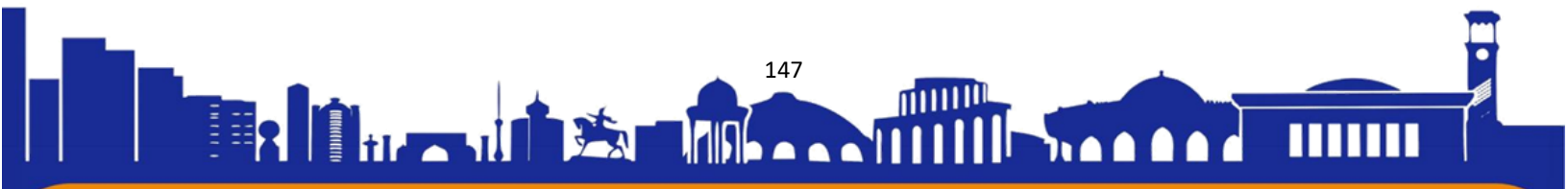
8. Qaraqalpaq folklori kóp tomliq. XX tom. Nókis, “Qaraqalpastan”, 1990
9. Қарақалпақ фольклорындағы мал шаруашылығы лексикасы А Гулжахан Эл аралық Алтай элдери симпозиуму VIII. Абстракттар, 2019
10. Стилистическое использование соматических фразеологизмов в поэзии И. Юсупова Гулжахан Айтбаевна Алламбергенова Вестник Челябинского государственного университета, 15-19, 2018
11. Түркий тиллеринде фразеологизмлердин изертлениўи. «А Гулжахан Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб масалалари: ривожланиш истикболлари, 2018
12. Айназарова, Г., & Алламбергенова, Г. (2016). АДЪЕКТИВЛИК ФРАЗЕОЛОГИЗМЛЕР ҚУРАМЫНДА КЕЛБЕТЛИКЛЕРДИҢ ЖУМСАЛЫҰЫ . ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 32(3), 131–133. извлечено от <https://science.karsu.uz/index.php/science/article/view/839>
13. Алламбергенова, Г. (2017). И. ЮСУПОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДА АДЪЕКТИВ ФРАЗЕОЛОГИЗМЛЕРДИҢ СТИЛЬЛИК ҚОЛЛАНЫЛЫҰЫ . ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 35(2), 153–155. извлечено от <https://science.karsu.uz/index.php/science/article/view/1008>
14. И. Юсупов шығармаларында фразеологизмлер менен психологиялық халаттың берилиўи. Пim ha'm ja'miyet А Гулжахан No'kis 1, 16-17, 2017
15. Алламбергенова, Г. (2016). ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ СӨЗ ДИЗБЕКЛЕРИНДЕГИ СИНОНИМИЯ (И. Юсупов шығармалары мысалында). ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 33(4), 119–122. извлечено от <https://science.karsu.uz/index.php/science/article/view/905>
16. Фразеологиялық сөз дизбеклериниң көркемлеў кураллары хызметинде қолланылыўы А Гулжахан Актуальные вызовы современной науки. VI Международная научная конференция, 2016
17. Юсупов асарларида синоним фразеологизмларнинг услубий қўлланилиши АИ Гулжахан Пm sarchashmalari. Urganch 6, 71-75
18. Фраземалардың узуал стильлик функцияларда қолланылыўы Мумтоз адабиёт ва жамиятни маънавий янгилаш масалалари» А Гулжахан Халқаро илмий, 2017

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

- 19.Выражение психологических состояний посредством фразеологизмов в произведениях И. Юсупова Гулжахан Айтбаевна Алламбергенова Российская тюркология, 58-64, 2018
- 20.Юсупов поэзиясында соматикалық фразеологизмлердің стильлик қолланыуы АИ Гулжахан Илим ha'm ja'miyet. No'kis 4, 11-13

«SHÁRIYAR» DÁSTANÍNDA TROPLARDÍN JUMSALÍWÍ

*G.Allambergenova – QMU, Qaraqalpaq til bilimi kafedrası docenti,
B.Mámбетullaeva – Qaraqalpaq mámleketlik universiteti, 1-kurs magistranti*

Annotaciya: Házirgi waqıtta folklorlıq shıǵarmalardıń teksti menen shuǵullanıw folkloristika hám lingvistika ilimleri arasında turgan úlken másele. Bul másele házirgi kúnde óz sheshimin tawıp, kópshilik dóretpelerdiń tillik ózgeshelikleri úyrenilmekte. Usınday úyreniliwi tiyis bolǵan máselelerdiń jáne biri qaraqalpaq folklorında «Sháriyar» dástanı tilinde troplardıń qollanıw ózgeshelikleri. Sol tiykarda dástan tilindegi troplardıń jumsalıw ózgesheliklerine itibar qarata otırıp, ondaǵı metafora, teńew, metonimiya, sinekdoxa, giperbola, litota hám ironiya sıyaqlı troplardıń qollanıw ózgeshelikleri analiz etildi.

Tayanış sózler: trop, metafora, teńew, metonimiya, sinekdoxa, giperbola, litota.

Qaraqalpaq folklorınıń poetikasın izertlew sońǵı dáwirlerde ilimpazlarda úlken qızıǵıwshılıq tuwdırıp kiyatırǵan áhmiyetli máselelerdiń biri bolıp sanaladı.

Folklorlıq dóretpelerdiń til ózgesheliklerin izertlew qaraqalpaq til biliminde XX ásirdiń 70-jıllarınan baslap qolǵa alına basladı. Olardan O.Bekbawlov [8], Sh.Ábdinazimov [2], G.Allanazarova[4], G.Qarlıbaeva [5], B.Yusupova [6] hám taǵı basqa ilimpazlarımız óz ilimiy miynetleri arqalı qaraqalpaq lingvopoetikasınıń rawajlanıwına úlken úles qostı.

Qaraqalpaq xalqınıń kórkem awızeki dóretywshiliginde kópshilik dástanlar ádebiyattanıw ilimi kóz qarasına da lingvistikalıq kóz qarastan da izertlenip kiyatır. Al usı dástanlardan «Sháriyar» dástanı arnawlı túrde úyrenilmedi. Mine, sonıń ushın da, biziń bul jumısımızda tiykarınan, «Sháriyar» dástanında tildiń kórkemlew qurallarınıń jumsalıwı, yaǵnıy ondaǵı kórkem súwretlew qurallarına hám olardıń dástan mazmunın bayıtıwdıǵı qatnası máselelerine dıqqat awdarıldı.

Trop sózine belgili ilimpazlar Q.Jarımbetov hám B.Genjemuratovlar tómendegishe anıqlama beredi: «Sózdiń awıspalı mánisiniń metafora, epitet, metonimiya, sinekdoxa, giperbola, teńew, litota... sıyaqlı birqansha túrleri bar. Troplardı qollanıwdıǵı maqset qanday da bir nárese, waqıya, hádiyse haqqında anıq toǵanıslı tásir qaldırıw ushın oǵan usıǵan sáykes basqa bir nárese yaki waqıyanıń belgisi kóshiriledi, salıstırıladı, uqsaslıq

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

belgileri ashıp beriledi. Adam turmısındağı waqıyalar qubılıslar arasındağı bizge kórinbegen, biraq jazıwshı yamasa shayırdıń ótkir názeri kóre alğan hám óz shıǵarmasında paydalanǵan uqsaslıq, baylanıslılıq tiykarındağı awıspalı súwretlew quralları oqıwshını tańlandıradı, zawıq baǵıshlaydı [7].» «Sháriyar» dástanı da kórkemlik jaqtan bayıtılıwı arqalı dástan tıńlawshını qızıqtıradı hám estetikalıq tásir etedi. Dástannıń kórkem tili bay hám sulıw. Ásirese, dástanda troplardıń kóp jumsalıwı, xalqımızdıń, jırawlardıń onı sheber isletiwinde kórinedi.

Teńew. Folklorda da, jazba ádebiyatta da eń ónimli qollanılatuǵın kórkemlew qurallarınıń biri teńew bolıp esaplanadı. Kórkem shıǵarmalarda bir zat yaki qubılıstı ekinshi bir zat yaki qubılıs penen salıstırıp súwretlew teńew dep ataladı. «Sháriyar» dástanında teńewler jiyi ushırasadı. Bul dástannıń obrazlılıǵın hám kórkemligin arttırıwda júdá úlken xızmet arqarǵan. Dástanda teńew, tiykarınan, -day, -dey kelbetlik jasawshı qosımtalar arqalı bildirilgen:

Toǵızınıń ústine qızlarımızdı berip, **botaday** bozlatıp qoyǵannan, kólde júsek bolmay ma, shólde júsek bolmay ma [8;11]? Kenelegen **qoyanday** búgejeylep mamań baǵqa názer etip qaradı [8;50]. Ekewi **botalı túyedey** bozlastı. **Qozılı qoyday** mańırastı. **Jaralı quwday** sınsıstı [8;79]. **Kiyiktey** moynın buradı [8;8]. **Búrkittey** pánje saldı [8;89]. Bul qatarlarda dástandağı personajlar hám olardıń is-háreketi janlı-janzatlarǵa teńelgen. Mısalı, qızlar botaǵa, Mástan mamanıń háreketlerin kenelegen qoyanǵa, Sháriyar menen Ánjimniń tabısıwın túye, qoy, quwǵa teńestirgen.

Shappattay nan qayır-quda berińler, // Tandır basındağı turǵan biybishler. [8;26] Bunda nannıń kólemi onı shappatqa teńew arqalı bildirilgen.

Uldayın kórgen qızıńa, // Jibergen xannan jawshıman [8;10]. Bul mısalda qaraqalpaq tilinde derlik qollanılmaytuǵın -dayın qosımtasınan paydalanǵan. Bul qosımta -day qosımtası menen xızmeti jaǵınan birdey. Bunda tiykarınan buwın sanların saykeslew ushın eki buwınlı qosımta qollanǵan.

Suw atası Sulayman suw zálelin tiydirmey, **balıq kibi** tuwlatıp saqlay berdi ballardı [8;18]. Qarasa – **shiyshe kibi** suw bolǵan, kindiginen baylanǵan, adam súwretindegi bir qara tastı kóredi [8;60]. **Qáendar sıpatta** bolıp // Kóshepazlıq etedi [8;7]. Bul mısallarda dástanda teńew jasawda tek qosımtadan emes al tirkewishlerden de paydalanılǵanlıǵın kóriwimiz múmkin. Ulıwma aytqanda, dástannıń kórkemligin bayıtıwda teńewler júdá kóp jumsalǵan.

Pashsha turıp oyladı, **at basınday** som júregi qanaǵa sıymay tuwladı.

Metafora. Metafora – kórkem shıǵarmada eń ónimli qollanılatuǵın troplardıń biri. Metafora zatlardı bir-birine megzetiwge tiykarlangan awıspalı súwretlewdiń túri [9]. «Sháriyar» dástanında metoforalar júdá kóp jumsalǵanlıǵın kóriwimiz múmkin: Eldiń **aldı** jatqan soń, ot qızılı semgen soń, altın taxtan túsedı, etek-peshin kesedi [8;7]. Bir **perzenttiń daǵı** ushın, bir tırnaqtıń zarı ushın, altın taxtınan túsip, etek-peshini kesip, qálender sıpatında baratır [8;9]. Xan qasında **bóriлер**, “**bórimen**”, dep júrgenler [8;9]! Qaramannıń qoyında ekki birdey **ǵáwharı shamshıraqtı** kórdi [8;35]. Gúlsharadan tuwǵan bala emes, **bále eken, janbaytuǵın shala eken**, munıń ilajın óziń kóre gór, mama [8;17].

Bular «Sháriyar» dástanındaǵı qara sóz qatarlarında qollanılǵan metaforalar bolıp, birinshi ǵáptegi metafora kóp mánili sóz arqalı bildirilgen. «Eldiń aldı» dep eldiń kópshiligin ańlatpaqshı bolǵan. Ekinshi ǵápte «perzenttiń daǵı» sózi házirge shekem ónimli qollanılatuǵın metaforlardıń biri. Úshinshi ǵápte xan qasındaǵı hámeldarlar bóriге salıstırılǵan, bunda metafora betlik qosımtalı hám betlik qosımtasız tikkeley salıstırılǵan. Keyingi misalda «ǵáwharı shamshıraq» sózi arqalı Sháriyar hám Ánjim názerde tutılǵan. Al, aqırǵı ǵápte metafora «eken» sóziniń dizbeklesip keliwinen bolǵan.

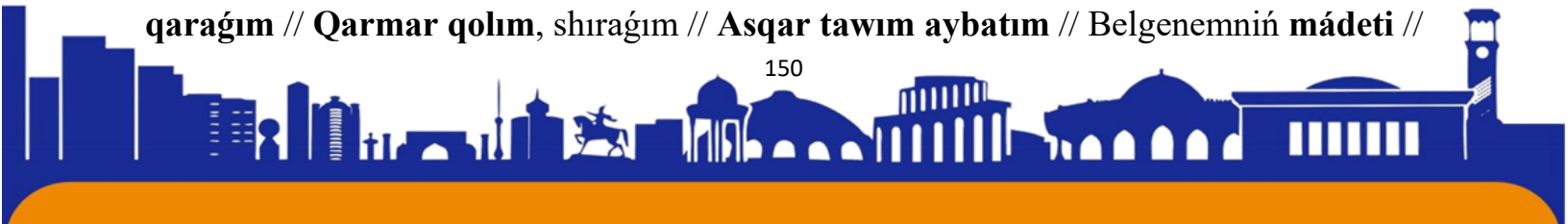
Otız eki sazlardı // Bir **qulaqtan** dúzetip // Patshalıqtan sherttirdi [8;39]. Bunda metafora kóp mánili sóz arqalı bildirilgen.

Dástanda qara sóz qatarlarında da, qosıq qatarlarında da kórkem súwretlew quralları júdá sheber berilgen. Mısalı: Sizler – **temir**, biz – **kómir**, Eritmege kelgenmen [8;16]. Bul qatarlarda meaforalar betlik qosımtalarısız tikkeley uqsatılǵanlıǵın kóriwimiz múmkin.

Eki **qoydıń balasın** // Telitpege kelgenmen // Ashılǵan baǵdıń **lalası** [8;16]. Bul qatarlar dástandaǵı Toman wázirge tiyisli bolıp, baydıń qızlarına jawshı bolıp kelgende, olardı qoy balasına, baǵ lalasına teńep kórsetedi.

Shappay-jelmey mayrıldım // **Jez qanattan qayrıldım** // Quda bergen perzentimnen // Kóp kún boldı ayrıldı [8;16]. Bul qatarlar Gúlsharanıń tilinen bayanlangan bolıp, ol ózin mayırılǵan atqa, qanatı qayırılǵan qusqa megzetedı. Biraq, anıq nege megzetilgeni ayılmaǵan, onı qosıqtıń mazmunı arqalı bilip alıwımız múmkin.

Dástanda metoforalar tek personajlardı qanday da bir predmetke uqsatıw mánisinde ǵana emes al, erkeletiw mánisinde de kelgen. Bunday metoforalar Gúlshara, Sasıwar, Aqбота tárepinen balalarına qarata ayılǵanlıǵın kóriwimiz múmkin. Mısalı: Jaz bolsa háwjiregen tawda **bulagım** // Senseń meniń **háwjarımsañ**, qaraǵım [8;32]. Qarańǵıda **qaraǵım** // **Qarmar qolım**, shıraǵım // **Asqar tawım aybatım** // Belgenemniń **mádeti** //

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Dizgenemniń **quwatı** // Keynimde júirse **quwatım** // Hám **quyrıgım, qanatım** // Sal qulağıń gá tuńla // Sháriyarday perzentim [8;42]. Jazlarda máwjiregen tawda **bulağım** // Senseń meniń **gáwharımсаń**, shırağım [8;43].

Dástanda metaforalar Ánjimniń tilinen de bayanlanadı: Bir sawlıqta **jup qozı** // Biri sen de, biri men [8;78]. Bir túyede **eki órkesh** // Aldıńğı **órkesh** sen ediń // Keyingi **órkesh** men edim [8;79]. Bunda Ánjim ózi menen aғasın jup qozıǵa, túyeniń eki órkeshine megzetedi.

Ulıwma aytqanda, dástanda metaforalar hár túrli formalarda, sheber túrde berilgen.

Metonimiya. Metonimiya atamasına T. Boboev tómendegishe sıpatlama beredi: «Bir predmet yaki hádiyse atamasın ishki baylanıs (túsiniktegi jaqınlıq) tiykarında basqa sóz benen orın alması arqalı metonimiya payda etiledi [10].» Metonimiya – sózdiń awıspalı mánisine tiykarlangan troplardıń bir túri bolıp, bul kórkemlew quralı da «Sháriyar» dástanınıń kórkemlik ózgesheligin támiyinlewde úlken ámiyetke iye bolıp esaplanadı: Aǵzında bar **allası** // Tilinde bar sanası [8;7]. Qudadan **úmitsiz** ońbas // Úmitsiz – shaytan [8;14]. Bul qatarlarda birinshi mısalda «alla» sózi metonimiya bolıp kelgen. Bunda metonimiya personajdıń iymanı bar yamasa dinniń jolın tutqanlıǵın bildiredi. Ekinshi mısalda bolsa atlıqlasqan kelbetlik arqalı metonimiya jasalǵan. Yaǵnıy bunda adam óz atı menen emes al, óziniń sıpatı belgisi menen atalǵan.

Sinekdoxa. Sinekdoxa grek tilinen alınıp, uqsatıw mánisinde. Kórkem shıǵarmada bir pútinniń ornına onıń bir bólegin alıp súwretlew quralı [11]. Sinekdoxa pútinniń ornına onıń bólegin yamasa bólektiń ornına pútiniń súwretlew arqalı bildiriledi. «Sháriyar» dástanında Darapsha perzentsiz boladı, sonıń ushın taxtınan túsip, el gezedi: Bir perzenttiń daǵı ushın, bir **turnaqtıń** zarı ushın, altın taxtınan túsip, etek-peshini kesip, qálender sıpatında baratır [8;9]. Geybir adam **turnaǵına** zar edi // Sizlerdi kórmegen adam bar edi [8;34].

Bul mısalda bala, perzent sózleri «tırnaq» sózi arqalı bildirilgen. Sinekdoxanıń bul túri házirgi qaraqalpaq tilinde de ónimli qollanıladı hám kópshilik ushın túsinikli.

Kóz jiberip Shaxidarap // Aldına qarasa // Jiltıladaǵan **otlardıń** // Bir saǵımın kóredi [7]. Bul mısalda úy, shańaraq mánisi “ot” sózi arqalı berilgen. Yaǵnıy, ot, oshaq aldıńğı waqıtları hárbir úydiń bir bólegi bolıp esaplangan.

Giperbola. Kórkem shıǵarmada anaw yaki mınaw nárselerdi, sharayatları, personajları, olardıń is-háreketlerin hádden tis úlkeytip, asıra súwretlew giperbola dep ataladı [11]. Giperbolalar, ásirese, dástanlarda bas qaharmandı súwretlew, onıń batırlıǵın,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

kúshliligin táriyplew ushın qollanıladı. Sonday-aq, atlardıń, tulparlardıń shapqırlıgın asıra súwretlewde giperbolalar ayırıqsha xızmet atqaradı. Al, «Sháriyar» dástanı qaharmanlıq dastan bolmağanı ushın giperbolalıq súwretlewer qaharmanlıq dástanlarǵa qaraǵanda siyrek ushırasadı: Sińlilerim, gápime qulaq salıń, kewlimde bir isim bar. Shaxidarap meni alsa, sáwgilik yarı qılsa, bir pillanıń jipeginen, qırq mıń adamǵa shádir-shámen tamam etip berer edim [8;8]. Atam ıqtıyarımdı berse, «qálegenıńe tiy» dese, Shaxidarap meni alsa, sáwgilik yarı qılsa, bir arpanıń dánesinen, qırq mıń adamǵa azıq, at jemi tamam etip berer edim men [8;8].

Bul qatarlar Gúsharaniń eki ájapası tilinen bayanlangan bolıp, isenimge tuwrı kelmeytuǵın dárejede súwretlengen. Sonday-aq dástanda tómendegidey giperbolalıq súwretlewerdi ushıratıwımız múmkin: Aqqan suwday jılısıp // Tabanıń jerge tiydirmey // Júz toqsanlıq jorǵaday // Shaptı bedew tolıqsıp // Tabanı tasqa shaqıldap // Qaytqan ǵazday ǵaqıldap // Attan aqqan terleri // Abılaysań jawınday // Quwday moynın sozadı // «Dax» degende árebi at // Ushqan qustan ozadı [8;59]. Shaqalaqlap kúledi // Qus kúngen waqtında // Jer de kúle beredi // Kók te kúle beredi [8;62]. Bul mısallarda attıń shapqırlıǵı qustıń ushıwına, onıń terleri jawıńǵa teńelip asıra súwretlengen. Al Búlbúlgóya kúlgende jer hám aspan qosılıp kúledi dep keltiriledi.

Litota. Litota – grek tilinen alınǵan bolıp, ápiwayılıq, kishilik degen mánislerdi bildiredi. Litota súwretlep otırǵan zattı yamasa qubılıstı obrazlı etip qollanıw ushın qollanıladı. Ol – giperbolaǵa qarama-qarsı túsinek. Súwretlew obyektin kishireytip kórsetiw litota dep júritiledi [9]. «Sháriyar» dástanında litotalıq súwretlew az sanda jumsalǵan bolsa da, onıń obraz jasawda áhmiyeti úlken: Ózi bir **shappattay** nashar, onıń gúnasın, obalın ólshegende adamǵa tarıdaydan da jetispes [8;24].

Bul mısalda Gúshara obrazı litota arqalı súwretlengen bolıp, onıń ilajsızlıǵı, ázziligi «shappatay» sózi arqalı ele de ashıp berilgen.

Ironiya. Ironiya – grek tilinen jortaǵa degen mánisti ańlatadı. Belgili bir qubılıstı, adamnıń minez qulqın mısqıllaw, dálkeklew maqsetinde qollanılatuǵın kórkem súwretlewdiń bir túri. «Sháriyar» dástanında da birqansha sózler ironiya menen berilgen. Bul tiykarınan Mástan mama hám Darapshnıń tilinen bayanlanadı: Munnan basqa «**balańd**» // Kórgenim joq men sirá // Quda bergen «**perzentke**» // Qayıl bolǵıl biyshara [8;19]. Qutlı bolsın alǵanıń // Eki birdey «**ulhız**» [8;21].

Bul qatarlarda qostırnaq ishindegi bala, perzent, ul sózleri ironiyalıq usılda berilgen bolıp, pıshıq penen kúshik názerde tutılǵan.

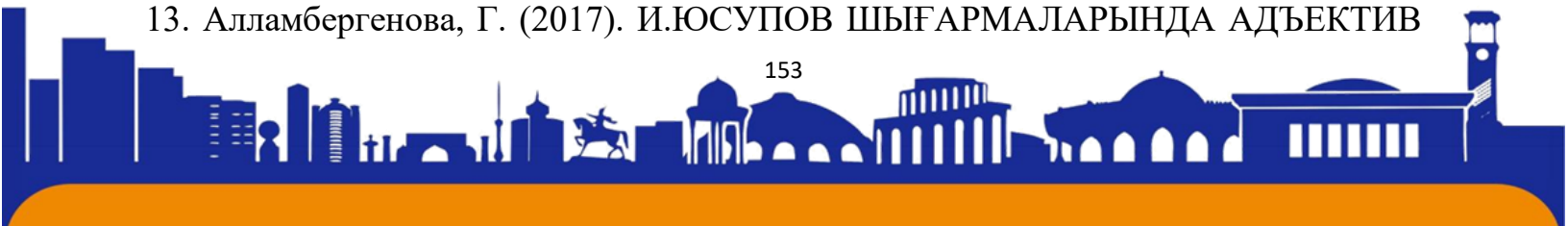
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Dástanda troplar ónimli hám sheber túrde qollanılǵan. «Sháriyar» dástanı turmıslıq dástan bolǵanlıǵı ushın gıperbolalıq súwretlew qaharmanlıq dástanlarǵa qaraǵanda az muǵdarda jumсалǵan, al metafora, teńew sıyaqlı qurallardan keń hám sheber túrde paydalanılǵanlıǵın kóriwimiz múmkin.

Juwmaqlap aytqanda, «Sháriyar» dástanında troplardıń jumсалıwın úyreniw arqalı dástannıń poetikası ol xalqımız ortalıǵında qalıplesken turmıs shárayatlarımızdı, dúnyaǵa kóz qaraslarmızdı, úrip-ádet dástúrlerimizdi kórkem poetikalıq dárejege kótergen miyras, ruwhıy múlkimiz bolıp tabıladı dep ayta alamız. Dástannıń kórkemlik ózgesheligi tek jırawdıń sheberligin emes, al xalqımızdıń áyyemnen sóz ónerin qádirlegen sózge sheber, mádeniyatı bay xalıq ekenligin de kórsetedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Bekbawlov O. Qaharmanlıq epostıń arab-parsı leksikası hám onıń tariyxıy lingvistikalıq xarakteristikası. Nókis, «Qaraqalpaqstan», 1979.
2. Ábdinazimov Sh. Berdaq shıǵarmalarınıń tili. Tashkent, 2006.
3. Ábdinaimov Sh. Lingvofolkloristika. 2018.
4. Qarlıbaeva G. Ájiniyaz shıǵarmaları tiliniń semantika-stilistikalıq ózgeshelikleri. Nókis, «Qaraqalpaqstan», 2017.
5. Allambergenova G. I.Yusupov shıǵarmalarında frazeologizmlerdiń stillik qollanıwı. Nókis, 2019
6. Yusupova B. Fonostilistika. Tashkent, 2021.
7. Jarımbetov Q. Genjemuratov B. Ádebiyat teoriiyası. Tashkent, «Sano-standart», 2018.
8. Qaraqalpaq folklorı V tom. Nókis, «Qaraqalpaqstan», 1997.
9. Dosımbetova A. Ádebiyatta kórkemlew quralları. Nókis, «Qaraqalpaqstan», 2017.
10. Boboev T. Adabiyotshunoslik asoslari. Toshkent, «Ózbekiston», 2002.
11. Jarımbetov Q. Ádebiyattanıwdan sabaqlar. Nókis, «Qaraqalpaqstan», 2012.
12. Айназарова, Г., & Алламбергенова, Г. (2016). АДЪЕКТИВЛИК ФРАЗЕОЛОГИЗМЛЕР ҚУРАМЫНДА КЕЛБЕТЛИКЛЕРДИ ЖУМСАЛЫЎ. ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 32(3), 131–133. извлечено от <https://science.karsu.uz/index.php/science/article/view/839>
13. Алламбергенова, Г. (2017). И.ЮСУПОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДА АДЪЕКТИВ

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

ФРАЗЕОЛОГИЗМЛЕРДИҢ СТИЛЬЛИК ҚОЛЛАНЫЛЫҒЫ. ВЕСТНИК
КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ
БЕРДАХА, 35(2), 153–155. извлечено от
<https://science.karsu.uz/index.php/science/article/view/1008>

14. И. Юсупов шығармаларында фразеологизмлер менен психологиялық халаттын
берилиўи. Пим ha'm ja'miyet А Гулжахан No'kis 1, 16-17, 2017

15. Алламбергенова, Г. (2016). ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ СӨЗ ДИЗБЕКЛЕРИНДЕГИ
СИНОНИМИЯ (И.Юсупов шығармалары мысалында). ВЕСТНИК
КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ
БЕРДАХА, 33(4), 119–122. извлечено от
<https://science.karsu.uz/index.php/science/article/view/905>

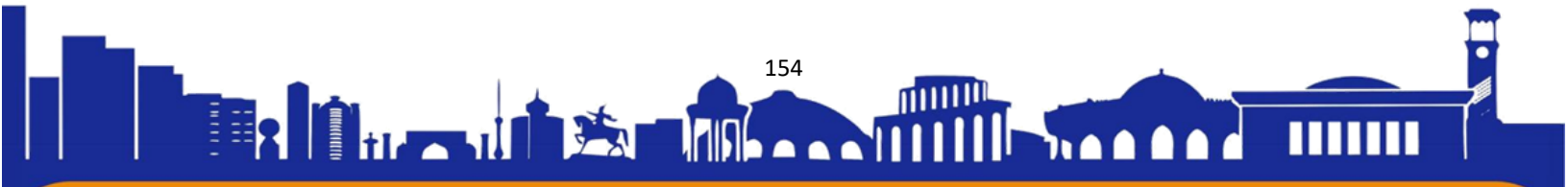
16. Фразеологиялық сөз дизбеклериниң көркемлеў қураллары хызметинде
қолланылығи А Гулжахан Актуальные вызовы современный науки. VI
Международная научная конференция, 2016

17. Юсупов асарларида синоним фразеологизмларнинг услубий қўлланилиши АИ
Гулжахан Пим sarchashmalari. Urganch 6, 71-75

18. Фраземалардың узвал стильлик функцияларда қолланылығи Мумтоз адабиёт ва
жамиятни маънавий янгилаш масалалари» А Гулжахан Халқаро илмий, 2017

19. Выражение психологических состояний посредством фразеологизмов в
произведениях И. Юсупова Гулжахан Айтбаевна Алламбергенова Российская
тюркология, 58-64, 2018

20. Юсупов поэзиясында соматикалық фразеологизмлердиң стильлик қолланығи
АИ Гулжахан Пим ha'm ja'miyet. No'kis 4, 11-13

УДК636.09

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН ШАРОИТИДА ҚОРАМОЛЛАР ОРИЕНТОБИЛЬХАРЦИОЗ КАСАЛЛИГИНИНГ ДАВОЛАШ ВА ОЛДИНИ ОЛИШ ЧОРА ТАДБИРЛАРИ.

Алланиязов Орынбай Утениязович.

Қорақалпоғистон қишлоқ хўжалиги
ва агротехнологиялар институти, ассистенти

Онгарбаев Юнус Амангелдиевич

Қорақалпоғистон қишлоқ хўжалиги
ва агротехнологиялар институти, талабаси

Аннотация

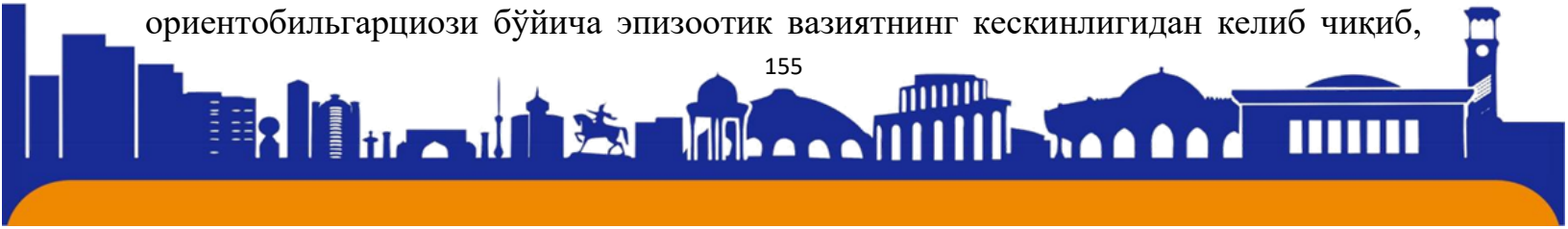
В статье подробно описаны сведения о ориентобильгарциозе крупного рогатого скота, возникновении болезней по сезонам года, а также о профилактических мероприятиях по недопущению возникновения и распространения болезней. Проведен анализ заболеваемости, а также эффективности мер борьбы профилактики по недопущению инвазии крупного рогатого скота.

Summary

The article describes in detail information about orientobilxarciosis in cattle, the occurrence of diseases by the seasons of the year, as well as preventive measures to prevent the occurrence and spread of diseases. An analysis of the incidence, as well as the effectiveness of preventive control measures to prevent the invasion of cattle, was carried out.

Калит сўзлар: ориентобильгарциоз, фасциолёз, гельминтоз, гельминт, моллюскалар, антигельминтик, прозиквантель, дронцит, азинокс, амбильгар, фуадин, ацемидофен, альбет, клозатрем, альбендазол, роленол.

Қорақалпоғистон Республикасида хайвонларда кузатиладиган жиддий касалликларнинг бири ориентобильгарциоз саналади. Республикада хайвонлар ориентобильгарциози бўйича эпизоотик вазиятнинг кескинлигидан келиб чиқиб,

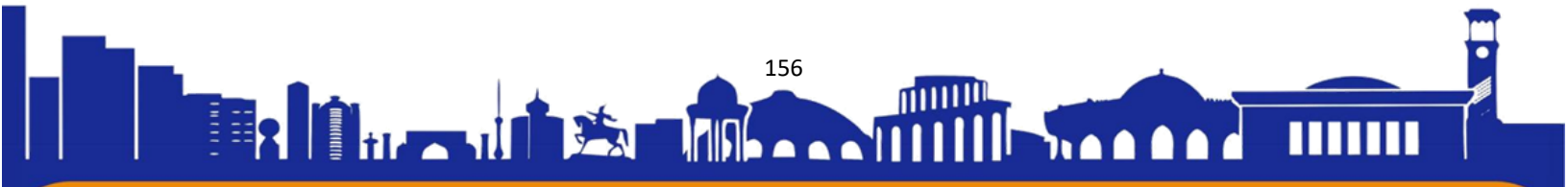

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

қўзғатувчи биологияси, экологияси, касаллик эпизоотологияси, патогенези, диагностика боасида интенсив тадқиқотлар бошланган ва инвазияларни даволаш ҳамда профилактика қилишнинг замонавий методларини излашга қаратилган аниқ чора-тадбирлар қабул қилинган. Шунга қарамастан, инвазия кенг тарқалган худудларда ҳайвонлар ориентобильгарциози бўйича эпизоотологик ва эпидемиологик вазият анчагина кескинлигича қолмоқда ва доимий мониторинг олиб бориш ҳамда комплекс профилактик чора-тадбирларни амалга оширишни талаб қилмоқда. Республика худудларида апрел-май, июль-сентябр ойларида қорамолларнинг ориентобильгарциоз паразитар касалликларининг келиб чиқишига сабаб бўлади. Қорамолларнинг ориентобильгарциоз касаллиги- Қорақолпоғистон республикасининг барча туман худудларида кенг тарқалган бўлиб, чорвачиликда маҳсулдор молларни ривожлантиришда катта иқтисодий зарар етказди. Қорамолларнинг ориентобильгарциоз касалликларидан келадиган иқтисодий зарар касалланган молларнинг ўлими, мажбурий сўйилиши, ҳамда касалланиб соғайган моллар узок вақт давомида касаллик қўзғатувчи паразитларни ташувчилик хусусиятини ўзида сақлаб қолиши, маҳсулдорлиги пасайиб кетиши, ишлаб чиқаришда яроқсиз бўлиб қолиши ва ветеринария-санитария тадбирларига кетган ҳаражатлардан иборат бўлади.

Қорақолпоғистонда ориентобильгарциоз қорамоллар орасида кенг тарқалган ва касалланиш даражаси юқори, жуда ҳавфли трематодоз касалликлари гуруҳига киради. Республикаимизнинг шимолий зоналарида асосан Мўйноқ, Қўнғирот, Бўзатов, Караўзак, Кегейли, Тахтақўпир, Чимбой туманларида фасциолёз-ориентобильгарциоз аралаш формаларида учраб туради. 1984-2005 йилларда ушбу туманлардаги чорвачилик ширкат хўжаликларида қорамолларининг ориентобильгарциоз касаллиги билан касалланиш даражаси юқори бўлган. Сабаби хўжаликдаги қорамолларнинг дерлик ҳаммаси йилнинг апрел ойидан бошлаб, ноябрь ойигача “Ержан атаў”, “Аққала” ва “Тоғуз-торе” массивларида яйловларда боқилган. Қатор хўжаликларда қорамолларда 65,0% гача касалланиб нобуд бўлган. Тадқиқотларга кўра, ориентобильгарциозлар барча ёш гуруҳидаги қорамоллар барча мавсумларда паразитлик қилади.

Касаллик инвазияси кўз-қиш мавсумида максимал даражада қайд қилинган. Ҳайвонлар ориентобильгарциози эпизоотияси 1964-1965, 1984-1985, ва

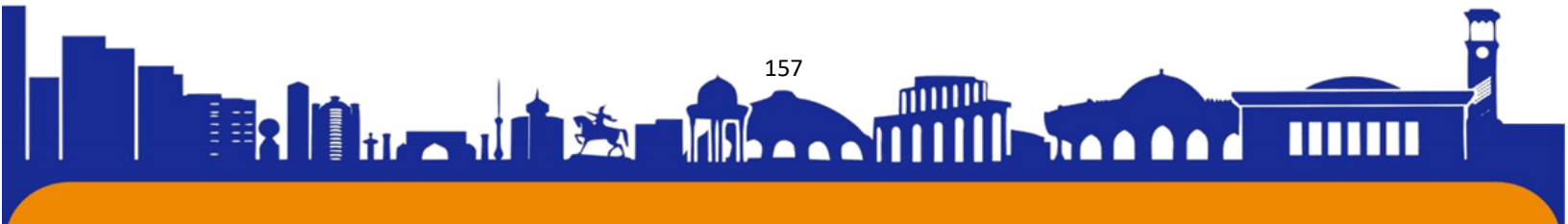
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

2004-2005 йилларда кўзатишган. 1984-1985 йиллар мобайнида Қорақолпоғистон Республикасида 13 минг бош атрофида қорамоллар нобуд бўлган.

1984-2005 йилларда Қорақолпоғистон худудида ориентобильгарциоздан катта ва кичик ёшдаги қорамолларнинг оммавий равишда нобуд бўлганлиги кўзатишган. Касалланиш даражаси юз фойиз бўлган. Асосан қорамолчилик хўжаликларда ориентобильгарциознинг кенг тарқалганлиги ва иқтисодий зарари туфайли қорамолчиликдан воз кечишган ҳолатлар ҳам бўлган. Шунингдек Қорақолпоғистон Республикасида қисқа вақтда бир неча юзлаб қорамоллар ҳам унинг ўткир оқимидан нобуд бўлган. Ориентобильгарциозга чалинган қорамолларнинг тирик вазни 20-35% гача камаяди ва барча касалланган моллар гўшт корхоналарига топширилган. Барча ҳайвонларнинг гўшт маҳсулотларининг миқдори ва сифати пасаяди. Сўйилган ҳайвонлардаги гўштни сифати энг муҳим паренхиматоз орган – жигар истеъмолга яроқсиз деб топилади. Қорамолчилик хўжаликларига катта иқтисодий зарар етказган. Ушбу йилларда мамлакатимизнинг паразитолог профессор олимлари: ЎзР ФА академиги, б.ф.д Азимов.Д.А., профессор Орипов.А.О., Шакиев Е.С., Йўлдошев.Н.Э.лар касалликни олдини олиш ва бартараф қилишда тадқиқотлар ўтказиб, самарали ишлар олиб борган.

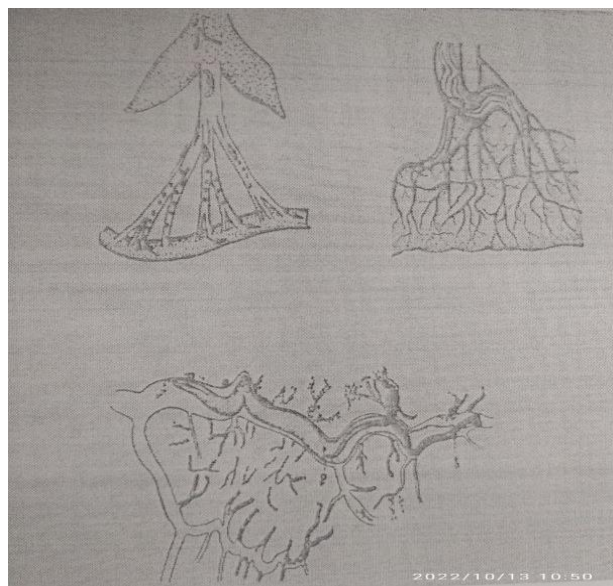
Қорақолпоғистон Республикасида ориентобильгарциоз касаллигининг кўзғатувчиси *Orientobilharziya turkestanica*, унинг оралиқ хўжайинлари чучук сув шиллик куртлари *Lymnaea auricularia* ва *Lymnaea Pereger* моллюскаларидир ва асосий хўжайинлари чорва моллари ҳисобланади. Ҳайвонларнинг личинкалари билан зарарланиши июнь-июль ойларидан бошланади, куз-қиш даврида инвазия экстенсивлиги ва интенсивлиги энг юқори даражага етади. Ҳайвонлар касалликка сув ҳавзалар, яйлов кўллари зарарланади. Бордоқига боқилаётган ҳайвонлар зарарланган ўчоқлардан тайёрланган хўл ва қуруқ озуқалар истеъмол қилиш натижасида зарарланади.

Қорамоллар ориентобильгарциозидан асосан ингичга ичак жароқатланади. Ичак ичидаги масса суйиқ қон ва фиврин парда аралаш бўлади. Ичак шиллик пардаларида қон қуйилишлар кўзатилади. Ичак тутқишлари қон томирлари қаралганда уларда трематодаларни кўриш мумкин. Жигар ҳажми катталашади.

*ориентобильхарция гельминтлари
томирларидаги*

жигар ва чарви қон

гельминтлар

Даволаш ишлари - Ориентобильгарциоз билан касалланган ҳайвонларни қуйидаги антигельминтиклар қолланилади:

Прозиквантел- йирик ва майда шохли ҳайвонларда 1-таб 20 кг тирик вазнига оғиз орқали берилади; **Дронцит**- юқори самарали, қорамолларга дозаси 20-25мг\кг, қўй-эчкиларга 15-20мг\кг оғиз орқали; **Азинокс**- қорамолларни даволаш учун 25мг\кг оғиз орқали; **Амбильгар**- қорамолларга 0.03-0.04 г.\кг дозада оғиз орқали ичга интервал 5 кун; **Фуадин**- 0.3 мл дозада мускул орасига еки марта кун-аро; **Ацемидофен**- қорамолларга 0.25г\кг дозада оғиз орқали ичирилади; **Алвет (суспензия)** - юқори самарадорли, қорамолларга 100 кг тирик вазнига 10 мл, 10 кг тирик вазнига 1 мл, қўй-эчкиларга 10 кг 0,75 мл, оғиз орқали, бир марта; **Алвет (гранула)** – юқори самарадорли, қорамолларга 100 кг тирик вазнига 5 гр, қўй-эчкиларга 100 кг 3,75 гр, оғиз орқали, бир марта; **Клозатрем** – натижа самарали, 10 кг тирик вазнига 1 мл ҳисобига мускул орасига ва тери остига бир марта, битта жойга йирик шохли молларга 20 мл дан, мойда шохли молларга 10 мл дан қўп бўлмаслиги;

Олдини олиш чора-тадбирлари. Ориентобильгарциозга қарши курашиш да барча гельминтозларга қарши курашиш сингари энг асосий тадбир –

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

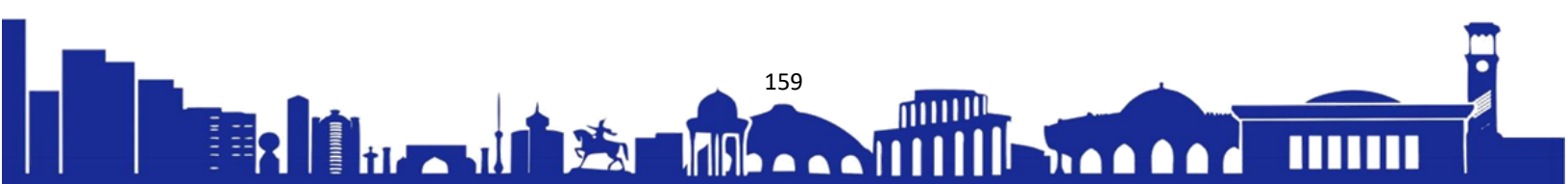
дегельминтизация ишлари ҳисобланади. Носоғлом ҳудудларда йил давомида 3 маротаба баҳор, кўз ва қиш ойларида дегельминтизация қилиниши керак, қорамолларни ориентобильгарцид спектрдаги таъсирчан антигельминтиклардан фойдаланган ҳолда дегельминтизация қилиш; биринши-дегельминтизация май ойларида, иккинчи-дегельминтизация сентябрь ойларида, учинчи-дегельминтизация ишларини декабрь-январь ойларида ўтказилиши лозим. Июндан октябрга қадар носоғлом яйловларни алмаштириш; ботқоқлашган ҳудудларни қуритиш; ҳайвонларни боғлоб боқиш тизимига ўтказиш керак.

Қорақолпоғистон Республикасида шароитида қорамолларнинг фасциолез ва ориентобильгарциоз билан касалланиш даражаси ҳамда даволаш чора-тадбирлари

1-

жадвал

№	Моллар гуруҳи	Текширилган мол бош сони	Капрологик текшириш натижаси	Касалланиш даражаси %	Текширилган касаллик	Даволаш усуллари	Олдини олиш чоралари ва тавсиялар
1-Гуруҳи: Қорамоллар (фасциолёзга текшириш)							
1.	қорамоллар	30	13	43	фасциолёз	«Альбет» суспензия дозаси 10 кг тирик вазнига 1 мл бир марта	Йилига 2-март, ҳар 6 ойда апрел-сентябрь ойларида профилактик даволаш
Жами:-		30	13	43			
2-Гуруҳи: Қорамоллар (ориентобильгарциозга текшириш)							

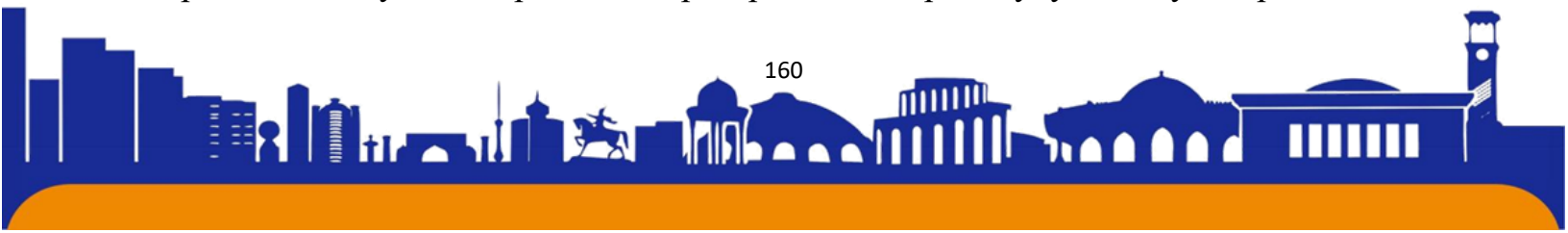

2.	қорамо л лар	30	5	16	Ориентоб ильхарци оз	«prazikvantel » Таблетка ориентобиль гарциоз ҳолатига гижжадан тозалаш(анти гельминтик) восита. 1 таб/20 кг	Йилига 3- марта, 1-марта май ойида; 2- марта сентябрь ойида; 3- марта декабрь- январь ойларида профилактик даволаш
Жами:		30	5	16			

Тадқиқотлар Қорақалпоғистон Республикасида 2022-2023 йилларнинг май-июль ойларида Кегейли, Бўзатов туманлари ориентобильгарциоз носоғлом худудларида аҳоли қорамолларида гелминтокапрологик текшириш ишлари олиб борилди. Ушбу туман худудларида кўллар, кўлчалар, яйловлар, ҳовузлар, ариқлар ва ариқчалар, иссиқ артезиан қранларнинг борлиги бошқа худудларга нисбатан анча кўплиги билан ажралиб туради ва молларнинг ҳаммаси деярли яйловларда боқилади. Ушбу худудларда яшайдиган аҳоли моллари сараланиб олинди.

Ориентобильгарциоз кўзғатувчиларининг ривожланиши ва тарқалиши чучук сувда яшовчи моллюскаларга боғлиқлиги сабабли, бу касаллик сувли худудларда – булоқлар, ҳавзалар, кўл ва кўлмак сувлар, ариқлар ва ботқоқли яйловлар бўлган жойларда кенг тарқалган. Чорвачилик соҳосига ойниқса аҳоли, шахсий ёрдамчи, дехкон ва фермер хўжаликларидаги чорва молларига катта иқтисодий зарар етказадиган асосий гелминтоз касаллиги бу фасциолез ва ориентобильхарциоз аралаш формасидан эканлиги маълумотлардан аниқланган.

Тадқиқот натижалари- Ҳайвонлар екки гуруҳга ажратилди. Гуруҳлардагилар ичида ориентобильхарциоз ва фасциолёз касалликларга гелминтокапрологик текшириш учун еки гуруҳга бўлиб таҳлил ишлари олиб борилди. Ушбу моллардан лабораторик текшириш учун намуналар олинди.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Олинган намуналар Республика ва Кегейли туман ветеринария лабораторияда гельминтокапрологик услубда текширилди. **(1-жадвал).**

1-гурухдаги (фасциолёз) – қорамоллардан 30 бош сараланиб намуналар олиниб ва молларнинг тезак намуналари кетма-кет ювиш усули билан текширилиб, уларнинг 43 фоизида фасциолалар топилганлиги, улардан 13 бош қорамолларда фасциолёз касаллиги борлиги аниқланган.

2-гурухдаги (ориентобильгарциоз) қорамоллардан 30 бош сараланиб намуналар олиниб, молларнинг намуналари кетма кет ювиш усули текширилиб, уларнинг 16 фоизида ориентобильхарциола ва фасциолёларнинг аралаш формаси топилганлиги, улардан 5 бош қорамолларда ориентобильхарциоз касаллиги аниқланган.

Таҳлил натижаларига кўра, ҳайвонларда ўтказилган гелминто-овоскопик текшириш натижалари шуни кўрсатдики, аҳоли қорамолларида фасциолёзнинг, ориентобильгарциоз касалликларига нисбатан касалланиш даражаси юқори бўлганлиги кўзатилди. Изланишлар шуни кўрсатдики, аҳолининг яйловларда боқилаётган қорамолларнинг фасциолёз билан зарарланиш даражаси, яъни инвазия интенсивлиги юқори даражада бўлиб, текширилган ҳайвонлардан топилган фасциолалар сони ўртача 63 фоизни ташкил этди. Худудларда ориентобильгарциоз касаллигига нисбатан фасциолёз билан касалланиш кўп эканлиги, айрим ҳолатларда иккида касаллик бирданига аралаш (смешенной) формада ўчрашгани тасдиқланди. Шуниндек профилактик эмлаш ишларини доимий мунтазам олиб бориш кераклигини тасдиқлади.

Таклиф ва хулосалар

-Қорақолпоғистон Республикаси шароитида яйловларда боқилаётган аҳоли қорамолларида фасциолёз касаллигининг, ориентобильхарциоз касаллигига нисбатан фасциолёз билан зарарланиш даражаси, яъни инвазия интенсивлиги юқори даражада бўлганлигини кўрсатти.

-Гельминтокапрологик текшириш натижасига кўра, касаллик аралаш формада яъни 10:1 нисбат кўзатилганлиги аниқланди.

-Қорақолпоғистон Республикаси шароитида қорамолларда учрайдиган гельминтоз касалликларини олдини олиш ва даволашда янги замонавий антигельминтиклардан фойдаланиш самарали яхши натижа беради.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

-Дегельминтизация ишларидан сўнг фойдаланилган антигельминтиклар таъсир этиш натижалари ва самарадорлигини аниқлаш лозим.

-Қорамолларга ориентобильхарциоз касаллигини олдини олиш ва эмлаш ишларини олиб боришни йилига 3 мартаба, 1-марта май ойида, 2- марта сентябрь ойида, 3-марта декабрь-январь ойларида доимий мунтазам олиб бориш тавсия этилади.

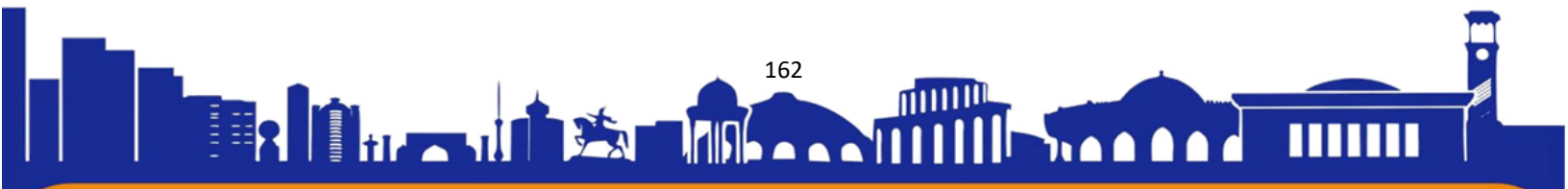
Фойдаланилган адабиётлар

1.Абуладзе.К.И. Демидов.Н.В.Непоклонов.А.А. Никольский.С.Н. Павлова.Н.В. Степанов.А.В. “Паразитология и инвазионные болезни с\х животных” 1990 год Москва Агропром издат 49-76 стр.

2.Орипов А. О., Давлатов Р. Б., Йулдашев Н. Э. ”Ветеринария гельминтологияси” ўқув қўлланма 2016 йил “Наврўз” нашриёти Тошкент

3.Азимов Д. А. “Эпизоотология ориентобильхарциоза жвачных животных в Узбекистане”. 1966 год. Стр 3-7 Материал науч коонф ВОГ.

4.Орипов А. О., Йулдашев Н. Э, “Фасциолез, ориентобильхарциоз ва парафистоматозларнинг олдини олишда моллюскаларга қарши курашиш” “Зооветеринария” № 12 2012 - Б 20-23, № 1 2013–Б 22-26

Jarrohlik va laboratoriya asboblarini sterilizatsiya qilishda ishlatiladigan kimyoviy sterilizatsiya apparatlarini samaradorligini oshirish

Tashev Bekjigit Jonanbek o'g'li

I.Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti o'qituvchisi

Barotova Sevara Xayrullo qizi

I.Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti o'qituvchisi

Xaitov Farxod Nasriddin o'g'li

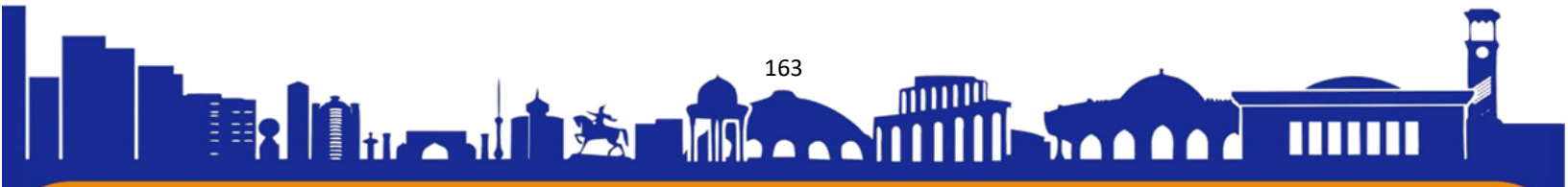
Toshkent tibbiyot akademiyasi
Termiz filiali o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada jarrohlik va laboratoriya asboblarini sterilizatsiya qilishda ishlatiladigan kimyoviy sterilizatsiya apparatlarini samaradorligini oshirish usullari tahlil etiladi. Kimyoviy sterilizatsiya — mikroorganizmlarni yo'q qilish uchun kimyoviy moddalar va jarayonlardan foydalanish usuli bo'lib, tibbiyot va ilmiy laboratoriyalarda keng qo'llaniladi. Bu maqolada sterilizatsiya apparatlarining ishlash prinsiplari, kimyoviy moddalarning ta'siri va samaradorlikni oshirishga qaratilgan yondashuvlar haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Аннотация

В данной статье анализируются методы повышения эффективности химических аппаратов стерилизации, используемых для стерилизации хирургических и лабораторных инструментов. Химическая стерилизация — это метод, который использует химические вещества и процессы для уничтожения микроорганизмов и широко применяется в медицине и научных лабораториях. В статье подробно рассматриваются принципы работы аппаратов стерилизации, воздействие химических веществ и подходы, направленные на повышение эффективности.

Abstract

This article analyzes the methods for improving the efficiency of chemical sterilization apparatus used in the sterilization of surgical and laboratory instruments. Chemical sterilization is a method that uses chemicals and processes to eliminate microorganisms and is widely used in medicine and scientific laboratories. This article provides detailed information about the working principles of sterilization apparatus, the effects of chemical substances, and approaches aimed at improving efficiency.

Kalit soʻzlar: kimyoviy sterilizatsiya, samaradorlik, sterilizatsiya apparatlari, mikroorganizmlar, kimyoviy moddalar, jarrohlik asboblari, laboratoriya asboblari.

Ключевые слова: химическая стерилизация, эффективность, стерилизационные приспособления, микроорганизмы, химические препараты, хирургические инструменты, лабораторный инструментарий.

Kirish

Kimyoviy sterilizatsiya — mikrobial kontaminatsiyalangan asbob-uskunalarni, jarrohlik va laboratoriya asboblarini toʻliq dezinfeksiya qilish va sterilizatsiya qilish uchun ishlatiladigan samarali usuldir. Bu usul mikroorganizmlarni yoʻq qilish yoki faoliyatini bloklash uchun kimyoviy moddalardan foydalanadi. Jarrohlik va laboratoriya asboblari oʻta nozik boʻlishi mumkin, shu sababli kimyoviy sterilizatsiyaning samaradorligi va uning xavfsizligi juda muhim hisoblanadi. Bu maqolada kimyoviy sterilizatsiya apparatlarining ishlash prinsiplari, ularga taʼsir qiluvchi omillar va samaradorligini oshirish usullari haqida batafsil maʼlumot beriladi.

Asosiy qism

Tibbiy asboblarni sterilizatsiya qilish tibbiy asbob-uskunalardan mikroblar hayotining barcha shakllarini, jumladan, bakteriyalar, viruslar va sporalarni yoʻq qilish jarayonini nazarda tutadi. Bu qurilmalarning sogʻliqni saqlash sharoitida foydalanish uchun xavfsiz boʻlishini taʼminlaydi. Sterilizatsiya usullari qurilma turiga va uning moddiy

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

tarkibiga qarab farqlanadi. Umumiy texnikalar orasida bug'li avtoklav, etilen oksidi gazi va radiatsiya mavjud.

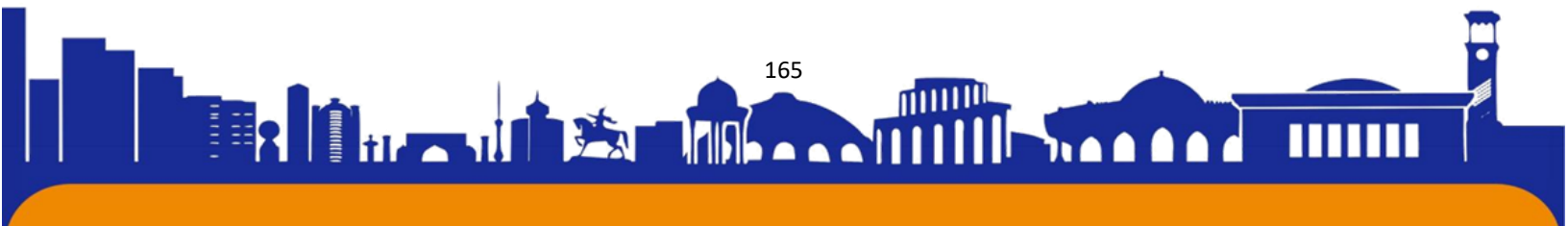
Sterilizatsiyaning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

Sterilizatsiya maqsadi	Tavsif
Mikroblarning hayotini to'liq yo'q qilish	Kasallikning tarqalishini oldini olish va bemor xavfsizligini ta'minlash uchun zarur.
Sterillik kafolati darajasi (SAL)	Buni kutish sifatida belgilangan <u>1 milliondan 1 dan kam</u> qurilmalarda bakteriya sporalari mavjud.
Sterilizatsiya usullari	Avtoklavlash, bug'langan vodorod periks, radiatsiya va etilen oksidi gazini o'z ichiga oladi.

Kimyoviy sterilizatsiya apparatlari, mikroorganizmlarga ta'sir qiluvchi kimyoviy moddalardan foydalangan holda asboblarni sterilizatsiya qiladi. Ushbu jarayon mikroorganizmlar bilan reaksiyaga kirishib, ularning hujayra devorlarini, oqsillarini va nuklein kislotalarini yo'q qiladi, natijada mikroorganizmlar o'ladi yoki faoliyatini to'xtatadi.

Kimyoviy sterilizatsiya apparatlari quyidagi usullar orqali ishlaydi:

- Aldehidlar: Formaldegid va glutaraldegid kabi moddalardan foydalanish mikroorganizmlarning hujayra tuzilishini buzadi, ularni o'ldiradi.
- Halogenlar: Klor va brom kabi halogenlar mikroorganizmlar hujayra membranasini shikastlaydi, oqsillarni denaturatsiya qiladi.
- Alifatik alkohollar: Etanol va izopropanol bakteriyalar va viruslarni o'ldirishda samarali bo'lib, ularning hujayra membranasini buzadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

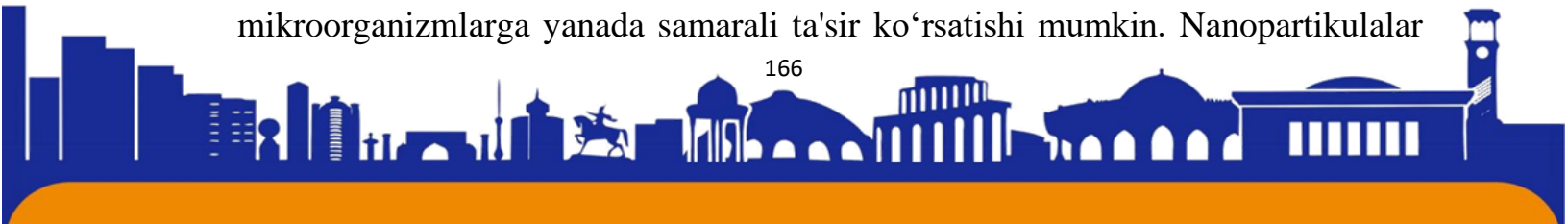
- Oksidlovchilar: Kaliy permanganat va vodorod peroksidi kabi oksidlovchi moddalar mikroorganizmlar hujayrasidagi organik birikmalarni oksidlaydi va o'ldiradi.

Kimyoviy sterilizatsiya jarayonining samaradorligini oshirish uchun bir qancha omillarni hisobga olish kerak:

- Kimyoviy moddalarning tanlovi: Turli mikroorganizmlarga qarshi samarali kimyoviy moddalarning tanlovi muhim ahamiyatga ega. Bakteriyalar, viruslar va zamburug'lar turli moddalarga sezgir bo'lganligi uchun, kimyoviy moddaning turini tanlashda to'g'ri yondashuv zarur. Misol uchun, aldehidlar ko'proq bakterial infeksiyalar uchun samarali bo'lsa, oksidlovchilar viruslar va zamburug'lar uchun samarali bo'lishi mumkin.
- Kimyoviy moddalarning konsentratsiyasi va vaqt: Kimyoviy sterilizatsiya samaradorligi, ishlatilgan moddaning konsentratsiyasiga va uning sterilizatsiya jarayonida asboblarga ta'sir qilish vaqtiga bog'liq. Agar kimyoviy moddaning konsentratsiyasi past bo'lsa yoki uning ta'sir qilish vaqti qisqa bo'lsa, sterilizatsiya jarayoni samarali bo'lmasligi mumkin.
- Temperatura va pH darajasi: Kimyoviy moddalarning samaradorligi yuqori temperatura va ma'lum pH sharoitida yaxshilanadi. Agar kimyoviy modda yuqori haroratlarda ishlatilsa, uning aktivligi ortadi, bu esa mikroorganizmlarni tezda yo'q qilish imkonini beradi.
- Kimyoviy moddalarni aralashtirish: Ba'zi kimyoviy moddalar birgalikda ishlaganda yanada samarali bo'lishi mumkin. Masalan, etanol va kloroksid moddalari birgalikda ishlatilganda mikroorganizmlarga qarshi yuqori samaradorlikka erishiladi.

Yangi texnologiyalar yordamida kimyoviy sterilizatsiya apparatlarining samaradorligini oshirish mumkin.

- Elektrokimyoviy sterilizatsiya: Bu usulda elektr toki orqali kimyoviy reaksiyalarni tezlashtirish orqali mikroorganizmlarni samarali tarzda yo'q qilish mumkin.
- Nanotexnologiyalar: Nanomateriallar yordamida kimyoviy moddalar mikroorganizmlarga yanada samarali ta'sir ko'rsatishi mumkin. Nanopartikulalar

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

mikroorganizmlarning hujayra devorlariga kiritilib, o'ldirish jarayonini kuchaytiradi.

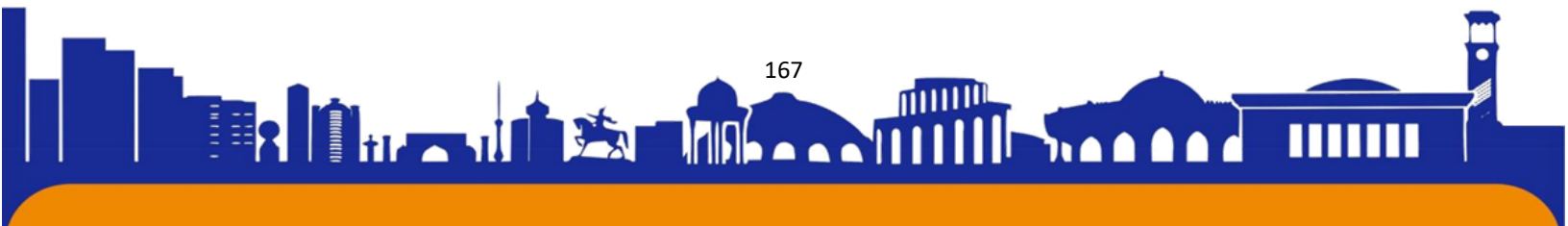
- Intellektual tizimlar va avtomatizatsiya: Kimyoviy sterilizatsiya jarayonlarini avtomatlashtirish, jarayonning doimiy monitoringi va optimallashtirilgan parametrlar yordamida samaradorlikni oshirish mumkin. IoT texnologiyalari yordamida kimyoviy moddalarning ishlash vaqti va konsentratsiyasini real vaqtda nazorat qilish imkonini beradi.

Xulosa

Kimyoviy sterilizatsiya apparatlari jarrohlik va laboratoriya asboblari samarali dezinfeksiya qilish va sterilizatsiya qilish uchun muhim ahamiyatga ega. Samaradorlikni oshirish uchun kimyoviy moddalarning to'g'ri tanlovi, ularning konsentratsiyasi va ta'sir qilish vaqti, shuningdek, yangi texnologiyalardan foydalanish muhim rol o'ynaydi. Innovatsion yondashuvlar va avtomatizatsiya orqali kimyoviy sterilizatsiya jarayonining samaradorligini yanada oshirish mumkin, bu esa tibbiyot va ilmiy laboratoriyalardagi xavfsizlikni ta'minlaydi.

Adabiyotlar

1. O'.O.Oripov, Sh.N.Karimov "Umumiy xirurgiya". «Yangi asr avlodi», 2008-y
2. A.J. Hamrayev, A.V. Alimov, T.S. A'zamxo'jayev "Xirurgiya va reanimate-siya asoslari" 2017-yil
3. "Клиническая хирургия" Авторы: В.И. Шалака, В.Г. Голубкин, А.Г. Харитонов 2016
4. "Стерилизация и дезинфекция. Практическое руководство" Авторы: Н.А. Богданов, В.В. Козлов 2014
5. "Современные технологии стерилизации медицинских инструментов" Автор: С.В. Лазарев 2016

ABU RAYXON BERUNIY ASARLARINING XORIJ TARIXSHUNOSLIGIDA O'RGANILISHI

Aminov Rahmatjon Iskandar o'g'li

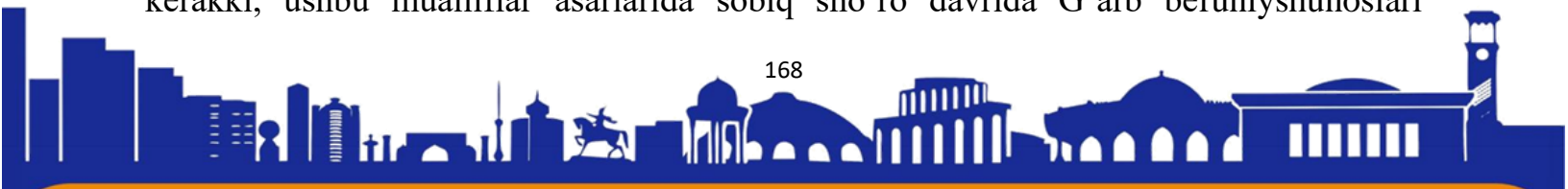
Berdaq nomidagi QDU magistranti.

Abu Rayhon Beruniyning asarlari nafaqat sharq, balki butun dunyo tarixshunosligi va ilmiy tadqiqotlarida muhim o'rin tutadi. Uning ilmiy yondashuvi, aniq kuzatishlari va turli madaniyatlarni o'rganishdagi metodologiyasi hozirgi zamon olimlari uchun ham qimmatli manba hisoblanadi. Beruniyning merosi xorijlik olimlar tomonidan doimiy ravishda o'rganilib, uning ilmiy yutuqlari xalqaro miqyosda qadrlanmoqda.

Beruniyning ilmiy merosi keyingi ikki asrda xalqaro miqyosda keng tadqiq qilingan. Uning tavalludining 1000 yilligi munosabati bilan (1973-yil) UNESCO tomonidan xalqaro miqyosda nishonlangan. Shuningdek, uning asarlari va ilmiy yutuqlari haqida ko'plab xalqaro konferensiyalar va seminarlar o'tkazilgan.

O'zbekiston beruniyshunoslari G'arb olimlarining Beruniy ilmiy merosining ayrim yunalishlari buyicha amalga oshirgan tadqiqotlarini birinchilarda bo'lib yoritishga harakat qilganlar. Xususan, taniqli beruniyshunos P.G.Bulgakov Beruniyning ilmiy ijodi va asarlarini batafsil ta'riflash va yoritishga bag'ishlangan kitobida ko'tarilgan mavzular buyicha G'arb olimlarining xizmatlarini ham yoritib berishga harakat qiladi. Uning kitobida G'arb beruniyshunosligi buyicha o'sha davrda ma'lum bo'lgan bibliografik ma'lumotlar keltirilgan va Beruniy merosini umumiy ta'riflash jarayonida tabiiy fanlar sohasida tadqiqot olib borgan G'arb olimlarining alloma merosini o'rganishdagi xizmatlari sharqshunoslik fani nuqtai nazardan qayd etilgan.

G'arb olimlarining Beruniyning falsafaga oid ilmiy asarlarini o'rganish borasidagi xizmatlarini maxsus tahlil qilishni I.M.Mo'minov, M.M.Xayrullaev, O.F.Fayzullaev va boshqa falsafa tarixchilarining nazariy-uslubiy ahamiyatga ega asarlariga tayangan holda o'zbek beruniyshunoslari ichida A.Nosirov va A.Sharipov boshlab berganlar. Aytish kerakki, ushbu mualliflar asarlarida sobiq sho'ro davrida G'arb beruniyshunoslari

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

“burjua” olimlari sifatida baholangan. Shu bilan birga ular Yevropa olimlarining faktologik, aniq ilmiy natijalarini ijobiy baholab, tadqiqotlarining ba’zi bir nazariy-uslubiy tamoyillarini tan olishgan.

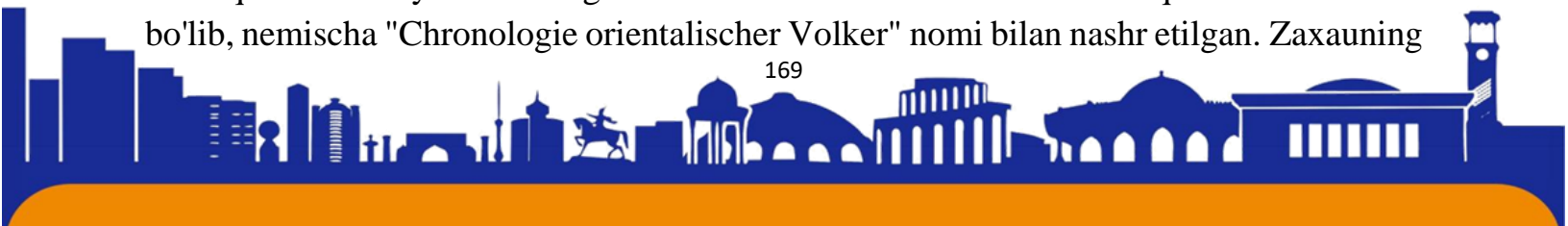
XIX asrdan boshlab Ovro‘po va Osiyo mamlakatlarida Beruniy merosi bilan qiziqish yanada keng tus oldi. Uning asarlari lotin, fransuz, italyan, nemis, ingliz, fors, turk tillariga tarjima etila boshlandi. Beruniy asarlariga bag‘ishlangan ovro‘polik olimlar J.Reno, E.Zaxau, G.Zuter, E.Videman, K.Nallino, J.Sarton, R.Rayt, M.Meyerxof kabilarning kitoblari, tarjimalari nashr etildi. Bu tadqiqotchilar Beruniy ijodiga juda yuqori baho berdilar. Amriqolik tarixchi olim J.Sarton Beruniyning merosiga eng oliy baho berish bilan birga, uning o‘z davrining jahondagi birinchi donishmandi deb baholaydi. Atoqli sharqshunos V.R.Rozen esa, uning ilmiy qarashlari taajjub qolarli darajada kengligi, unga hozirgi ma’nodagi haqiqiy fanning ruhi xos ekanligini qayd etadi[4:146].

Beruniyning asarlari, xususan, "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" ("Kitob al-Āthār al-bāqiya ‘an al-qurūn al-khāliya") va "Hindiston" ("Kitāb taḥqīq mā li-l-Hind") kabi asarlari Yevropa va Sharq olimlari tomonidan keng o‘rganilgan. Uning hind madaniyati, astronomiya, geografiya va tarixga oid tadqiqotlari zamonaviy ilmiy adabiyotlarda tez-tez tilga olinadi.

G‘arbda Beruniyshunoslikning ochilishi sharafiga Berlin Qirollik Universiteti professori Edvard Zaxau (Eduard Sachau 1845-1930) sazovor bo‘lgan. U XIX asrning oxirgi choragida Hindistonga oid Beruniy risolasining arabcha matnlarini (Kitob tahi q ma li-l-Hind) tahrir qildi. Zaxau ushbu asarlarda Biruniy hayoti, asarlari va metodologiyasi haqida batafsil muqaddimalarni nashr etdi. Bundan tashqari, u Beruniy tomonidan ko‘rsatilgan aniq ilmiy masalalarga bag‘ishlangan boshqa maqolalar ham yozgan[3:20].

XIX–XX asrlarda Yevropa sharqshunoslari (orientalistlar) Beruniyning asarlarini tarjima qilish va tahlil qilish bilan shug‘ullanganlar. Masalan, nemis sharqshunosi Eduard Zaxau (Eduard Sachau) Beruniyning "Hindiston" asarini ingliz tiliga tarjima qilib, uning ilmiy ahamiyatini ta’kidlagan. Bu tarjima Beruniyning g‘arbda tanilishiga katta hissa qo‘shdi[6].

Zaxauning birinchi nashr etilgan asarlari 1878-yilda Beruniyning "al-Asar al-baqiya an al-qurun al-haliya" asarining arabcha matni edi. Asar nemischa muqaddimadan iborat bo‘lib, nemischa "Chronologie orientalischer Volker" nomi bilan nashr etilgan. Zaxauning

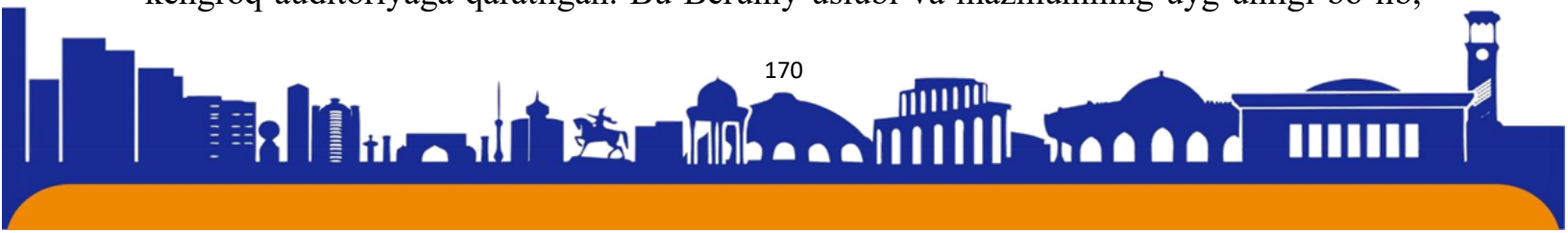
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

muqaddimasi muallifning shaxsiyati, ahamiyati, asarining mazmuni va uslubi haqida sharhlovchi Beruniy ning batafsil biografiyasini o'z ichiga oladi.

«Hindiston» nomli kitobning arabcha matni 1887 yili, inglizcha tarjimasida esa 1888 yili Londonda E.Zaxau tomonidan nashr etiladi. Arabcha matn 1858 yili Haydarobodda ham nashrdan chiqarilgan[13:16]. Olimning hind fani va tarixiga oid o'limas asariga hind olimlari ham yuksak baho berishdi. 1944 yilda yirik hind olimi Hamid Rizo «Hindistonning madaniy xizmati» degan asarida: «Urta asr va yangi zamon avtorlaridan hech biri ham hind madaniyatining chigal masalalarini chuqur ilmiy ruhda tushunishda o'limas Abu Rayhon Muhammad Beruniy erishgan yutuqlarga erisha olmadi. Uning «Hindiston» asari klassik namuna bo'lib qolishi bilan birga, o'z avtorining qadimgi hind madaniyati va faniga qilgan tortig'idan iboratdir», - deydi[9:51].

Abu Rayhon Beruniyning ilmiy merosi nafaqat O'rta Sharq, balki butun dunyo tarixshunosligi uchun muhim ahamiyatga ega. Uning asarlari va kashfiyotlari bugungi kunda ham ilmiy tadqiqotlar uchun manba bo'lib, uning ilmiy yondashuvi zamonaviy olimlar uchun namuna hisoblanadi. Xorijiy olimlar Beruniyning tarix, astronomiya, geografiya va boshqa sohalaridagi hissasini chuqur o'rganib, uni dunyo madaniyati va ilmfanining buyuk shaxsi sifatida qadrlaydilar. Misrlik tarixchi A. I. Sabra Beruniyning ilmiy metodologiyasini zamonaviy ilmiy usullarning prototipi sifatida ko'rsatgan.

Beruniyning mutaxassislar uchun, xususan, matematika va astronomiya bilan bog'liq masalalarda yozganligi, Tomas Kuh o'zining "Ilmiy inqiloblar tuzilishi" asarida tushuntirganidek, bu fanlar o'z davrida rivojlanishning ilg'or bosqichida bo'lganidan dalolat beradi. Kuhning so'zlariga ko'ra, olimlar ushbu fanga tegishli fundamental masalalar bo'yicha ilmiy hamjamiyat o'rtasida keng konsensusga ega bo'lmaguncha, maxsus auditoriya uchun yoza olmaydi. Kuh tili bilan aytganda, Beruniy "normal ilm"ning amaliyotchisi bo'lgan, ya'ni uning tadqiqoti "bir yoki bir nechta o'tmishdagi ilmiy yutuqlarga qat'iy asoslangan bo'lib, ba'zi bir ilmiy hamjamiyat ma'lum vaqt davomida uning keyingi amaliyoti uchun asos bo'lib xizmat qiladi". Beruniy Ptolemey astronomiyasi va Evklid geometriyasi an'analariga asos solgan. Uning yozuvlari, har doim, bu an'analar doirasida, juda ixtisoslashgan edi. Boshqa tomondan, Beruniyning hindlarning madaniy amaliyotlari va urf-odatlarini kabi boshqa mavzulardagi asarlari kengroq auditoriyaga qaratilgan. Bu Beruniy uslubi va mazmunining uyg'unligi bo'lib,

uni zamondoshlaridan ajratib turadi. Uning ishi u shug'ullangan ko'plab turli fanlarga asoslangan[13:16].

XIX asr oxirida: italyan sharqshunosi I.Fiorini (Abu Rayhon Beruniyning kartografik proeksiyalari); XX asr boshlarida nemis olimi G.Zuter o'zining Sharqda aniq fanlar tarixiga bag'ishlangan ishlarida Abu Rayhon Beruniyning bu sohadagi xizmatini qisqacha eslatib o'tgan va uning xordalar (1910–1911) va osmon jismlarini tekis yuzaga tushirishga (1922) bag'ishlangan risolalarini ham tarjima qilgan. Liviyalik filolog olim L.Sheyx 1908 yili Abu Rayhon Beruniyning «Faxriy sekstanti» risolasining arabcha matnini chop ettirdi. Italyan olimi K.Nallino o'z tadqiqotlarida (1911) Abu Rayhon Beruniy asarlaridagi kosmogoniya, astronomiya, jumladan hind astronomiyasi tushunchalari, Erning hajmini aniqlash kabi masalalarni tahlil qilgan[13:126-127].

Beruniyning asarlari, ayniqsa “Hindiston” (“Kitob al-Hind”) va “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” (“Al-Asor al-Boqiya”) kabi asarlari, G'arb olimlari tomonidan keng tadqiq qilingan. Uning Hindiston haqidagi asari Sharq madaniyati va dinlari haqida noyob ma'lumotlar beradi.

Beruniyning astronomik kuzatishlari va hisob-kitoblari Yevropa olimlari tomonidan qayta ko'rib chiqilgan. Uning Yer radiusini hisoblash usuli zamonaviy astronomiyada ham e'tirof etiladi.

Beruniy tarixni o'rganishda ilmiy yondashuvni qo'llagan. U manbalarni tanqidiy tahlil qilish, faktlarni tekshirish va xronologiyani aniq hisoblash usullarini ishlab chiqqan. Bu metodologiya xorijiy tarixshunoslar tomonidan yuqori baholanadi.

Beruniy turli madaniyatlar, dinlar va tillarni qiyosiy o'rganishga katta e'tibor bergan. Uning bu yondashuvi zamonaviy madaniyaro tadqiqotlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Beruniyning hayoti va ilmiy merosi haqida dunyoning turli mamlakatlarida konferensiyalar o'tkaziladi, maqolalar va kitoblar nashr etiladi. Masalan, Germaniya, Rossiya, Hindiston va AQShda uning asarlari tarjima qilinib, tadqiq qilinadi.

Beruniyning geografik, astronomik va tarixiy kashfiyotlari zamonaviy ilmiy adabiyotlarda tez-tez tilga olinadi. Uning ilmiy yondashuvi va aniq hisob-kitoblari bugungi kunda ham olimlar uchun namuna hisoblanadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

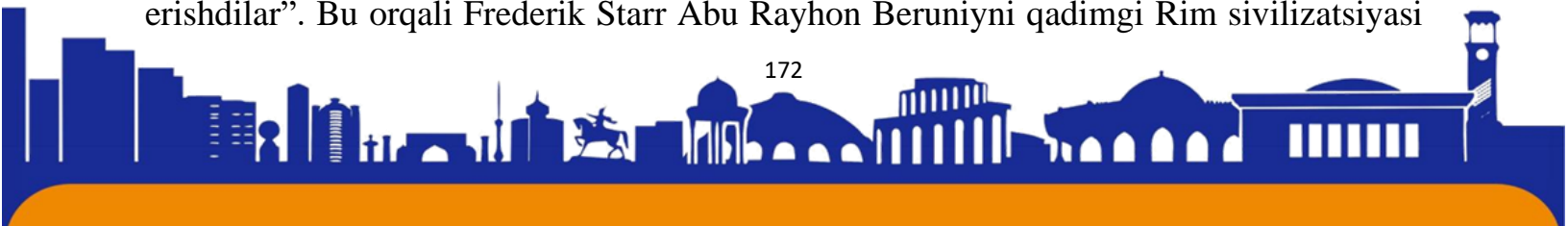
“Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” («Al-osor al-boqiya an al-qurun al-xoliya») asari qadimgi Xorazmda o‘tgan xalqlarning, qadimgi yahudiylar, nasroniylar, majusiylar va musulmonlarning urf-odatlarini, an‘analari, bayramlari, taqvimlari, dinlari, payg‘ambarlari, muqaddas kitoblari haqidagi barcha ma‘lumotlarni o‘zida to‘plagan yaxlit ensiklopediya bo‘lib, u Yevropada “Xronologiya” nomi bilan mashhurdir. Bu asarni olim 27 yoshida, ya‘ni 1000-yili yozib tugallagan. Asar arab tilida yozilgan va Qobus ibn Vashmgirga bag‘ishlangan[7:7].

«O‘tmish yodgorliklari»ning arab tilidagi qo‘lyozmalari asosida tuzilgan tanqidiy tekstini birinchi bor nemis olimi E. Zaxau 1876— 1897 yillari Leypsigda e‘lon qildi. 1879 yili esa uning ingliz tiliga qilingan tarjimasini E. Zaxau Londonda bostirib chiqardi. «O‘tmish yodgorliklari»ning rus tiliga qilingan tarjimasini sharqshunos olim M. A. Sale amalga oshirgan[14:9].

G‘arb beruniyshunoslarining xizmatlarini baholashda izchil marksistik nuqtai nazardan yondashish nemis olimi G.Leyning kitoblarida o‘z aksini topgan. G‘arb olimlarining o‘z dunyoqarashi va falsafiy mavqeidan kelib chiqib chiqargan xulosalari u tomonidan g‘ayri ilmiy va soxta deb baholangan.

Dj. Neru Abu Rayhon Beruniyga quyidagicha baho beradi: «Beruniy yunon falsafasini o‘rganib, hind falsafasini mutolaa qilmoq uchun Sanskrit tilini o‘rgandi. Beruniy hind va yunon falsafasini bir-biriga solishtirib, bularda mavjud bo‘lgan umumiylikni ko‘rib hayratda qoldi. Beruniyning kitobi faktik materialni qamrab olish bilan birga, u urush, talon-taroj, ommaviy qirg‘inlar bo‘lishiga qaramay, fan ahllari o‘z ishlarini davom ettirganliklarini ko‘rsatib beradi. Ikki orani nafrat va xudbinlik kayfiyatlari buzib turgan paytlarda ham Beruniy begona odam bo‘laturib, bu o‘lka kishilari ahvolini tushuntirishga harakat qiladi»[2:246-247].

AQShning Markaziy Osiyo va Kavkaz instituti direktori Frederik Starr Beruniy hayoti va ilmiy faoliyatiga oid izlanishlaridan kelib chiqib, quyidagi fikrlarni bayon etgan edi: “Kimyo fani sohasida Markaziy Osiyoliklar reaksiyalarni qaytarishga, kristallizatsiyadan kimyoviy tozalashning bir vositasi sifatida foydalanilgan, go‘yo Dmitriy Mendeleevning 1871 yilgi davriy jadvaliga poydevor yaratish maqsadida muayyan tortish kuchini o‘lchash va uni chuqur elementlarida qo‘llash kabi yutuqlarga erishdilar”. Bu orqali Frederik Starr Abu Rayhon Beruniy qadimgi Rim sivilizatsiyasi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

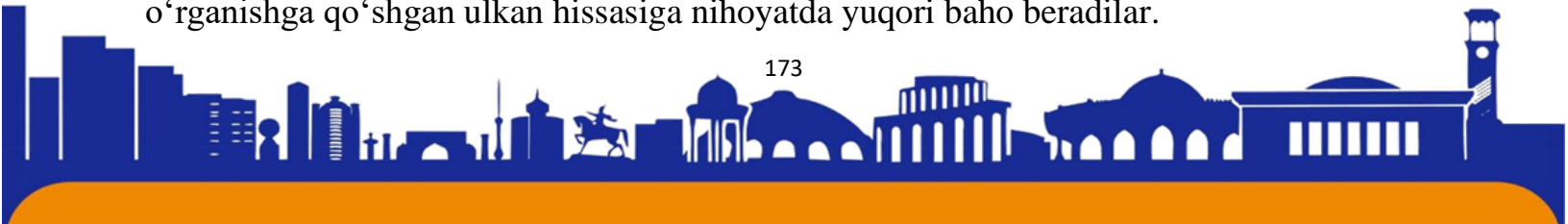
bilan Yevropa Uyg'onish davri sivilizatsiyasini o'zaro birbiri bilan bog'lagan mutafakkirdir, deb ta'riflagan[12:87].

Shuningdek, Jorj Sarton ham buyuk bobokalonimizga yuqori baho beradi: "Dunyo fani tarixida XI asrning birinchi yarmi Beruniy davridir. Beruniy o'z zamonasining ulug' olimi bo'libgina qolmay, balki hamma zamonlarning ham eng ulug' siymosidir"[5].

Beruniyning asarlari musulmon Sharqi madaniyatining so'nggi rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. So'nggi asarlarda arab va fors tillarida yozilgan Bayhaqiy, Shaxrizo'riy, Qiftiy, Yoqut Hamaviy asarlarida Beruniy haqida muhim ma'lumotlar keltiriladi. XIII asrda yashagan suriyalik tarixchi va tabib Xristian Ioanni Bar Ebrey (1226—1286) Beruniyga shunday baho beradi: "O'sha o'tgan yillarda yunon va hind falsafasi dengizini kechib o'tgan Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy o'tmish ilmlarda shuhrat qozondi. U matematika ilmlarida mutaxassis bo'lib, bu sohada qator muhim kitoblar yaratdi. Hindistonga borib, u yerda bir nega yil yashadi, hind faylasuflaridan ularning san'atini o'rgandi va ularga yunon falsafasini o'rgatdi. Uning asarlari nihoyatda ko'p, yetuk va nihoyatda ishonchlidir. Bir so'z bilan aytganda, o'z davrida, undan so'ng va hozirga qadar hamkasblari orasida astronomiya ilmida bunday bilimdon va bu ilmning asosini hamda nozik tomonlarini chuqur biladigan olim bo'lmagan". Beruniy haqidagi oliy baho va tavsiflar Tabriziy, Suyutiy, Qazviniy, Tusiy, Muhammad ibn Mansur al-Allomiy, al-Xurosoniy kabilarning asarlarida keltiriladi[4:146].

XIX asrdan boshlab Ovro'po va Osiyo mamlakatlarida Beruniy merosi bilan qiziqish yanada keng tus oldi. Uning asarlari lotin, fransuz, italyan, nemis, ingliz, fors, turk tillariga tarjima etila boshlandi. Beruniy asarlariga bag'ishlangan ovro'polik olimlar J. Reno, E. Zaxau, G. Zuter, E. Videman, K. Nallino, J. Sarton, R. Rayt, M. Meyerxof, osiyo olimlari S. X. Nasr, M. Kozim, S. Baraniy, M. Nizamuddin, Sh. Yaltkay kabilarning kitoblari, tarjimalari nashr etildi. Bu tadqiqotchilar Beruniy ijodigajuda yuqori baho berdilar. Amriqolik tarixchi olim J. Sarton Beruniyning merosiga eng oliy baho berish bilan birga, uning o'z davrining jahondagi birinchi donishmandi deb baholaydi. Atoqli sharqshunos V. R. Rozen esa, uning ilmiy qarashlari taajjub qolarli darajada kengligi, unga hozirgi ma'nodagi haqiqiy fanning ruhi xos ekanligini qayd etadi[1].

Hind olimlari ham Beruniyning Hindiston falsafasi, dini, ilmi, urf-odatlarini tarixini o'rganishga qo'shgan ulkan hissasiga nihoyatda yuqori baho beradilar.

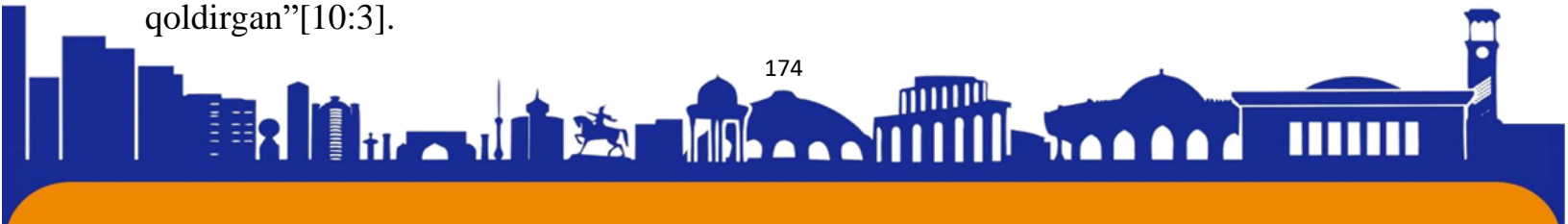

Mutafakkir ilgari surgan fikrlarda qandaydir pinhona ichki ma'no borligini bahona qilib, unga asl haqiqatga mutlaq zid bo'lgan qarashlar asosida nisbat berilar edi. Shunga binoan, sobiq sho'rolar davridagi beruniyshunoslar xorijiy olimlar tomonidan alloma ilmiy merosining islom dini yoki hukmron kommunistik mafkuraga zid boshqa g'oyalar bilan bog'liq holda talqin qilinishi bilan g'ayriilmiylik va soxtalashtirishda ayblandilar. Xususan, G'arb olimlaridan A.Shprengerning Beruniy falsafiy qarashlarini idealistik, T.de Buurning esa pozitivistik ruhda tahlil qilishi nafaqat g'ayriilmiylik, balki sinfiy g'arazlik ko'rinishi sifatida baholangan. Shular qatori nemis olimi M.Mayerxof Beruniyning ba'zi bir qarashlarini ortodoksal-sun'iy ruhdagi tasavvurlar deb ta'riflagan. Ularning bu fikrlari ham hukmron mafkura tomonidan sinfiy manfaatlar nuqtai nazardan kelib chiqadigan yondashuv sifatida ayblangan[8:22].

Beruniyning oxirgi asari – «Dorivor o'simliklar haqida kitob»ining qo'lyozmasi XX asrning 30 yillarida Turkiyada topiladi. Asar «Saydana» nomi bilan mashhur, unda Beruniy Sharq, ayniqsa, Markaziy Osiyoda o'sadigan shifobaxsh o'simliklar haqida ma'lumot beradi. Dorishunoslikka oid asarlarni umr bo'yi yiqqan Beruniy o'z esdaliklarida qo'yidagi ikkita kitob haqida shunday deydi: «Mening qo'limga bir vaqtda ikkita kitob tushdi birisi «O'tlar kitobi» deb atalib, unda har bir o'tning rasmi bor edi. Bu rasmning qarshisiga uning dorivorligi yunon harflari bilan yozilgan. Ikkinchi kitob VI asrda yashagan qadimgi yunon tabibi Oribasining «Dovalar kitobi» edi. Bu kitobda dorivorlik haqida to'g'ri fikrlarga ishonchim komil bo'lganidan uni arab harfi bilan ko'chirib chiqdim»[11:63].

Shimoliy Karolina Universiteti olimi, nobel mukofoti laureati Aziz Sanjar Isajon Sultonning "Abu Rayhon Beruniy" tarixiy-biografik romaniga so'zboshi yozib, unda Beruniyni buyuk turk mutafakkiri deb yozadi: "Abu Rayhon Beruniy yer yuzining diametrini bugungi o'lchovlarga yaqin bir tarzda hisoblagan va geodeziya ilmiga asos solgan buyuk turkiy mutafakkirdir. Mazkur bilimning asoschisi bo'lmish Beruniy, Hindistonda ekanida trigonometriyaning astronomiyadan ajratilishi kerakligini ilgari surgan va trigonometrik funksiyalarni hisoblagan. O'z tadqiqotlari bilan G'arb dunyosida ham mashhur bo'lgan bu olim Nyutondan avval yerning tortish kuchidan xabar bergan, Galileydan oldin yerning shar shaklida ekanini aytgan. Hayoti mobaynida geometriya, trigonometriya, geodeziya, mineralogiya, tibbiyot va tarixga oid 150 dan oshiq asar yozib qoldirgan"[10:3].

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

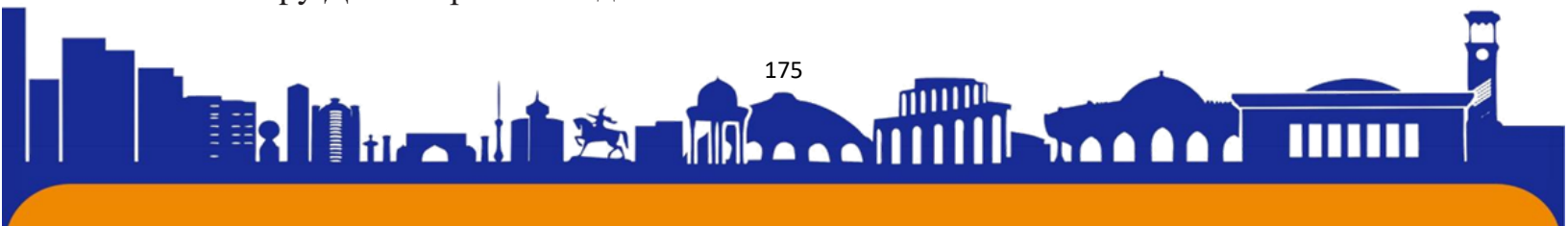
Beruniyning nihoyatda boy va sermazmun ilmiy merosi, uning jahon faniga qo'shgan buyuk hissasi Sharq va G'arb olimlarida, ayniqsa, XIX asrdan buyon katta qiziqish uyg'otib kelmoqda. Shuning uchun ham O'zbekistonda beruniyshunoslikni yanada rivojlantirish uchun chet el, xususan, G'arb olimlari tomonidan bu yo'nalishda erishilgan yutuqlar, boy tajriba bilan tanishish maqsadga muvofiqdir. Lekin Sobiq Ittifoq hududida hukm surgan mustabid sinfiy mafkura ta'sirida G'arb tadqiqotchilari erishgan tajriba va yutuqlarni o'rganish va baholash masalasiga xolis yondashilmadi. Shu bois beruniyshunoslikni bir butun va yaxlit holda tadqiq etish imkoniyati chegaralangan edi. G'arb olimlarining beruniyshunoslik sohasidagi ishlaridan ko'proq faktologik ma'lumotlar sifatida foydalanilar, ularning tarjima va nashr qilish, sharhlash bilan bog'liq materiallari Beruniy asarlarini o'rganish, tarjima va chop etish jarayonida jalb etilar, nazarda tutilar edi[8].

Beruniyning ilmiy uslubi va metodologiyasi zamonaviy tarixshunoslikda yuqori baholanadi. U empirik usullar, tanqidiy tahlil va manbalarga murojaat qilish orqali ilmiy tadqiqotlar olib bordi. Bu yondashuv zamonaviy tarixshunoslikning asoslaridan biri hisoblanadi.

Zamonaviy tarixshunoslikda Beruniyning ilmiy merosi turli jihatlari bilan o'rganilmoqda. Masalan, uning astronomik kuzatishlari, geografik hisob-kitoblari va tarixiy manbalarga tanqidiy yondashuvi zamonaviy olimlar tomonidan qayta baholanadi. Xususan, uning "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" asari tarix, astronomiya va kalendar tizimlari haqidagi muhim manba sifatida qaraladi. Abu Rayhon Beruniyning ilmiy merosi xorijiy tarixshunoslikda muhim o'rin tutadi. Uning asarlari va tadqiqot uslublari nafaqat o'z davri, balki zamonaviy ilmiy tadqiqotlar uchun ham qimmatli manba hisoblanadi. Beruniyning xalqaro miqyosda tan olinishi uning universal ilmiy yondashuvi va madaniyatlararo muloqotga qo'shgan hissasini ko'rsatadi.

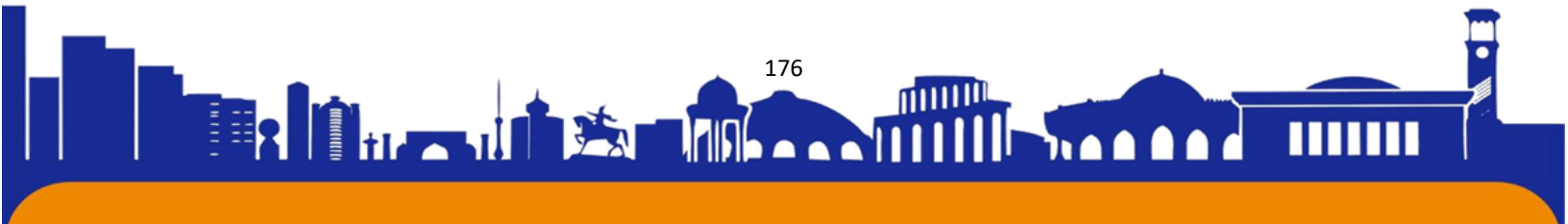
FOYDALANILGAN ADOBIYOTLAR:

1. Eloktron resurs: <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/tarix/manaviyat-yulduzlari/abu-rayhon-beruniy-973-1048/>. Qaralgan vaqti 10:29/08/012024
2. Неру Дж. Открытие Индии. –М: 1955 .- С. 246 - 247.

3. Mahan Hussain Mirza. The quest for knowledge: Biruni's method of inquiry. A Dissertation Presented to the Faculty of the Graduate School of Yale University in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy May 2010. – 29 p.
4. Qurbanov N.N., Allaberganova Sh. B., Karimova R.P. Abadiyat farzandi Abu Rayhon Beruniy. Tashkent Medical Academy. Volume 3 | TMA Conference | 2022.- 146 b.
5. Sarton G. Introduction to the history, of science. Volune I, from Homer to Omar Chayyam Baltimore, 1927. – PP. 693, 707. (Манба олинган жой: Аҳмедов А. “Ҳиндистон”нинг ёзилиш даври ва сабаблари // Беруний Абу Райҳон. Ҳиндистон // Танланган асарлар II. –Т.: «O‘zbekiston» НМИУ, 2022. Б.3.)
6. The quotations which follow will be given both in Arabic (Hyderabad, 1958) and in English (E. C. Sachau, trans., Alberuni's India, London, 1910, reprinted, Delhi, 1964). ee E. C. Sachau, ed. Kitāb al-āthār al-bāqīya 'an al-qurūn al-khāliya (Chronologie orientalischer Volker von Alberūni), Leipzig, 1878, pp. 211-12; trans., The Chronology of Ancient Nations, pp. 194-195.
7. То‘раев В. Abu Rayhon Beruniy. Toshkent, “Tafakkur” 2015. – 7 b.
8. Жўрақулов Ф.Н. Абу Райҳон Беруний табиий – илмий ва ижтимоий - фалсафий меросининг ғарб олимлари томонидан тадқиқ этилиши. Фалсафа фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Тошкент. 2007. – 22 б.
9. Ирисов А., Носиров А., Низомиддинов И. Ўрта Осиёлик қирик олим. Тошкент: Ўзбекистон Фанлар Академияси нашриёти, 1961. – 51
10. Исажон Султон. Абу Райҳон Беруний (тарихий-биографик роман). Тошкент, 2023.- 3 б.
11. Рўзиева Ф. Беруний асарларининг библиографик талқини. «INFOLIB» ахборот-kutubxona хабарномаси. 2022 - Б. 63.
12. Тожиев Д. Абу Райҳон Берунийнинг илмий хазинаси тарихига бир назар.\\ “Oriental Art and Culture” Scientific-Methodical Journal – (2) I/2020. – В. 87.
13. Тураев Б. Беруний – инсониятнинг буюк мутафаккири. – Т.: “Fan ziyosi” нашриёти, 2023. - 16 б.
14. Қажумов А. Беруний ва адабиёт. Тошкент: 1974. – 9 б.

USMON AZIM HIKOYALARIDA BADIY TASVIR VOSITALARI VA KO'CHIMLAR TAHLILI

Javliyev Poyonbek Shavkat o'g'li

*Termiz davlat muhandislik va
agrotexnologiyalar universiteti*

Annotatsiya

Ushbu maqolada Usmon Azimning ayrim hikoyalari tahlilga tortilib, hikoyada badiiy tasvir vositalari o'zni hamda adabiy asarlarni badiylashtirishda muallif foydalanadigan usul va vositalar ochib berishga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar

Uslub, hikoyada badiiy ko'chimlar, adabiy asarlarni badiylashtirish, yozuvchining tasviriy tuyg'ulari, stilizatsiya.

Ko'chimlar va badiiy tasvir vositalari adabiyot va san'atda obrazlilik yaratish, asar mazmunini ta'sirchanroq va qiziqarli qilish, shuningdek, muallif fikrini bilvosita ifodalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Usmon Azim hikoyalarida bu vositalar keng qo'llanib, asarda obrazlilik, tuyg'ularning teranligi va uslubiy yuksaklikni ta'minlashga xizmat qiladi. Umuman olganda, XX asr so'nggi choragidan boshlab badiiy so'z san'atining shiddat bilan o'zgarish va yangilanish jarayoni ancha faollashdi. Eskirgan nazariy qolip va tushunchalarning yemirilishi natijasida ijodkorlar oldida yangicha ijod tamoyillari, yangi-yangi shakllarni kashf etish muammosi paydo bo'ldi. Adib hikoyalarida yangilik sifatida o'ziga xos tasvir usulini yaratdi. Bu esa Ijodkorning ona tilimiz imkoniyatlaridan keng foydalanishida yaqqol namoyon bo'ladi.

Stilizatsiya–“Biror uslubga solib, keltirish yoki monand,o'xshatib asar yaratishdir”(1) uslubidagi badiiy jihatdan pishiq va go'zal asarlar yaratib, uni kitobxon ommasiga taqdim etish, katta mashaqqat, ijodiy kuch talab qiladi. Ijodkorning “Jodu” nasriy to'plamidan joy olgan “Siz bilmaydigan zamonlarda”, “G'oz” kabi hikoyalari shu uslubda yaratilgan nodir asarlar sirasiga kiradi. Adibning hikoyalari badiiy tili xalq tiliga juda yaqinligi bilan ajralib turadi:

“Alpomish chohga tushganini bilasiz. Chohga yarador g'oz qulaganini ham bilasiz. G'ozni otolmagan shakaman mergan oru nomusdan yurak bag'ri ezilib yiqilganini ham bilasiz. Alpomish g'ozni davolab, qanotiga xat boylab, yurtiga elchi qilib uchirganidan

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

ham xabaringiz bor. G‘oz yana mergan kulbasi ustidagi tog‘ning boshiga qo‘nib, qang‘illaganidan ham, kasal yotgan ovchi qo‘liga yoy olganidan ham, shu g‘oz o‘lsa Alpomish xor, Qo‘ng‘irot eli zor bo‘lishini xudo ko‘ngliga solgan merganning enasi «hay-hay»lab qushni uchirib yuborganini ham eshitgansiz. Alpomish yurtiga qaytib, Barchin yoriga tasallilar aytib, Yodgor o‘g‘lini bag‘riga bosib, Qo‘ng‘irotning ko‘nglini yozib o‘tganini ham qulog‘ingiz ilib qolgan.”(2)

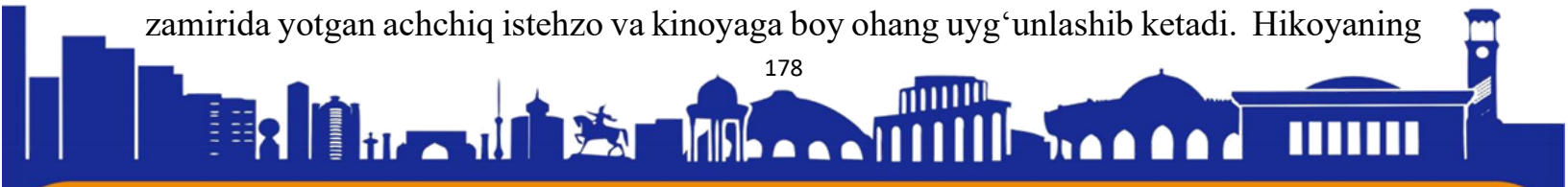
“G‘oz hikoyasidan keltirilgan mazkur parchada adibning ishlatgan so‘zlarga e‘tibor qaratsak, bular shevaga xos so‘zlardir: *kulba, enasi, qang‘illaganidan, mergan, o‘takasi yorilib;*

Adib qo‘llagan fraziologik birliklar ham o‘ziga xos: *yurak bag‘ri ezilib, xudo ko‘ngliga solgan, bag‘riga bosib, ko‘nglini yozib, qulog‘ingiz ilib qolgan*

Hikoyani o‘qimishli qilishini oshirgan muhim jihatlardan biri ham asar tilining xalqona ibora-yu qochirimlar bilan ziynatlanganligidir. Hikoyada eng ko‘p ana shunday ibora va qochirimlar qo‘llanilgan. Merganning kasal yotgandagi holati ko‘rsatilgan o‘rinlarda uning aniq tasvirlab berishdagi iboralar ham nihoyatda xalqchildir: “*Mergan kun sayin kuchdan ketib, qoq suyak bo‘lib qolyapti, so‘nggi kuni armonda – Azroilning sharpasini sezib boryapti... Or-nomus uchun o‘ladigan zamonlar ham bo‘lgan-da, birodarlar!*”(3) Hikoya xuddi xalq dostonlari kabi jonli suhbat-muloqot tarzida bitilgan. “Siz bilmaydigan zamonlarda” hikoyasidan olingan boshlanmaga e‘tibor qaratamiz:

*“Kunduzi boshingizda pulning hisob-kitobi,
Kechqurun ko‘zingiz oynayi jahonda –
Bizning zamonlar esingizdan chiqib ketgan.
Men Elomon baxshi nur to‘la lahadimdan chiqib,
Xunobar o‘z g‘oringizga qo‘shilib yurarkanman,
Shuncha o‘tgan dono dunyodan
Bularni olib qolgani
Mana shu aldar ko‘sa qutiya
necha-necha pastkash ajdarholar
sassiq bag‘rini bosgan
pul ekanda deb, o‘pkam to‘ladi”*(4).

Hikoya ilk jumalardan oq tanbeh, istehzo ohangi bilan boshlanib, lahad, xunoba ro‘zg‘or, aldarko‘sa quti, pastkash ajdarholar, sassiq kabi umum iste‘moldagi so‘zlarning zamirida yotgan achchiq istehzo va kinoyaga boy ohang uyg‘unlashib ketadi. Hikoyaning

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

boshlanishidayoq Usmon Azimning mavjud milliy o‘zbek leksikasiga murojaat qilgani ko‘zga tashlanadi. Iste’molga kirib bo‘lgan va odatiy holga aylanib borayotgan «yangi so‘z»(telivizor)lar qo‘llashdan qochadi va bu so‘z o‘rnida «oynayijahon» va «aldarko‘sa quti» kabi milliy leksikadan foydalanadi. Birinchi marta ushbu so‘zning o‘zbekcha varianti (oynayi jahon)ni qo‘llasa, ikkinchi martada esa «aldarko‘sa quti» deya metafora yaratadi. Shuningdek, «pastkash ajdarholar» deya so‘z qo‘llashida ham majozning allegorik («Mavhum tushuncha yoki hodisani konkret narsa orqali ifodalashga asoslangan ko‘chim turi») turiga guvoh bo‘lamiz. Hikoyadagi ilk ovoz ya’ni kinoya va istehzo ohangi mana shu kabi badiiy ko‘chimlar zamiriga singdirib yuborilgan.

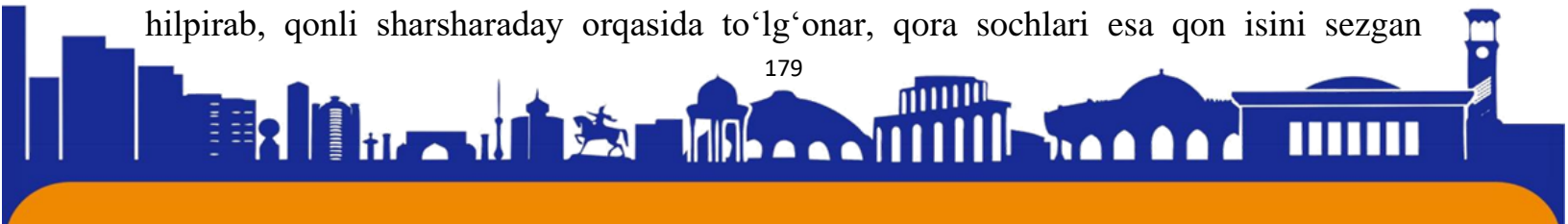
Hikoyada, odatda, xalq og‘zaki ijodining epik janrlariga xos bo‘lgan paralellizmning uchrashi, asarning ritmik quvvatini oshirib, folklorizmga xos bo‘lgan badiiy tasvir vositalari va badiiy tilni qaytadan jonlantirgan. Shuningdek, adibning dastlabki hikoyalari faqat dostonlargagina xos bo‘lgan badiiy ifoda va obrazli tasvirlarga boyligi bilan ajralib turadi.

Badiiy adabiyot namunalari tilida uslub talabiga ko‘ra muayyan tarixiy davr koloritini tasvirlash maqsadida turli xil qadimiy leksik va sintaktik birliklar o‘z ifodasini topadi. Zamonaviy tilimiz uchun eskirgan, hozirgi kundalik nutqiy jarayonlarda ishlatilmaydigan bunday birliklar deyarli barcha turdagi asarlar matnida keng ko‘lamni tashkil qiladi. Tarixiy so‘zlar ilmiy adabiyotlarda istorizm atamasi bilan yuritilib, “o‘tmishga oid voqea-hodisalarni ifodalaydigan”(5). Leksik birliklar nazarda tutiladi. Arxaizm yunon tilidagi “archaios – qadimgi” so‘zidan olingan bo‘lib, ma’lum davr uchun eskirgan, iste’moldan chiqqa boshlagan til birliklari (so‘z, ibora va boshqalar) tushuniladi.(6).

Usmon Azim asarlari tilida uchraydigan tarixiy so‘zlar va arxaizmlar tematikasi rang-barang bo‘lib, xalqimiz turmushining turli sohalariga aloqador birliklar bo‘lib chiqadi. Quyida shunday birliklardan ayrimlari borasida to‘xtalamiz.

Qabo – xotin-qizlar kiyadigan yengil chopon. Ushbu birlik arabiy tillarga aloqador deb hisoblanadi. Izohli lug‘atda “uzun va keng ustki kiyim”(7) deb izohlangan. Ushbu kiyinish madaniyatiga aloqador istorizm Usmon Azim asarlari leksikasida turli sabablarga ko‘ra qo‘llanilgan. Birinchidan, voqealar tasvirida badiiylikni ta’minlashga, ikkinchidan esa, tinglovchilarga kuchli hissiy ta’sir o‘tkazish uchun zarur deb hisoblangan:

Uning keng oq ko‘ylak ustidan tortib kiygan aqiqday qip-qizil qabosi shamolda hilpirab, qonli sharsharaday orqasida to‘lg‘onar, qora sochlari esa qon isini sezgan

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

quzgʻunday boshiga mahkam yopishib, bezovtalikdan mavjlanar – Ragina bu vahshatning qutqusidan qochib, Artibning panohi tomon jon-jahdi bilan talpinayotganday edi.(8)

Jarchi – tarixiy soʻzi “odamlar koʻp toʻplanadigan joylarda baland ovoz bilan rasmiy eʼlonlar eshittirib yuruvchi kishi”(9) maʼnosini anglatadi:

Jazoni ovoza eta fuqarolarni haqdan yetgan jazoning guvohligiga chorlovchi jarchining chaqirigʻi bozor tarafdin eshitalavermagach, asta-asta paydo boʻlgan uzun-qisqa sukunatlar birlashib, suhbatni zabt etdi.(10)

Eshik ogʻasi – Oʻrta Osiyo xonliklarida xon saroyidagi bosh xizmatkor; oliy hukmdorning turli qabul marosimlarini oʻtkazish ishlariga mutasaddi boʻlgan shaxs(10). **Amir Jondorning qaytganini eshikogʻasi eʼlon etganda, sukunatdan zoʻriqqan majlis erkin nafas oldi.**(11)

Aqcha – tarixiy soʻzi Usmon Azim asarlarida aynan bugungi kunda ishlatiluvchi “pul” soʻzining sinonimi sifatida ishlatilgan.(12)

- Usta boshidan qancha aqcha olding!? (13)

Ulus – ushbu birlik moʻgʻul tillarga aloqador deb hisoblanib, izohli lugʻatda “davlat; el, xalq” deb izohlangan.(14)

- Usta Saroyi ulusidan, sohibqiron.(15)

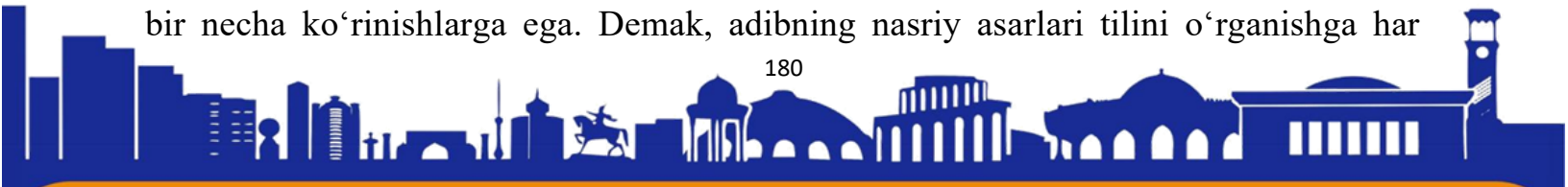
Mashvarat – kengash, koʻrsatma; yoʻl-yoʻriq.(16) Usmon Azim asarlari tilida qoʻllanilgan mazkur arxaiklashgan leksema, arabiy tillarga aloqador birlik sifatida tilga olinadi. Mazkur lisoniy birlik forsiy va turkiy tillar taraqqiyotining muayyan davrlarida oʻzlashgan hamda ancha faol qoʻllanilgan. Y.A.Rubinchik tahriri ostida nashr qilingan lugʻatda ham mazkur nafaol leksema Usmon Azim asarlari tilida qoʻllanilgan maʼnolar doirasida “sovet, konsultatsiya, sovetçanie” deya sharhlanadi.(17)

“Sohibqiron va usta” hikoyasidan olingan quyidagi parchada kuzatamiz:

Bomdod namozini oʻqib, ertalabki nonushtadan soʻng odatiy mashvaratga yigʻilgan beklar bugun sohibqiron saltanat shaʼniga yarashmaydigan beparda gʻiybatlarning paymonasiga yetishga ahd qilganligini eshitdilar.(18)

Usmon Azim ona tili imkoniyatlaridan foydalanish, va baʼzan uni kengaytirishda yangichalikka intiladi. Injular tizmasidek jilolangan ona tili lugʻat boyligini botiniy koʻz bilan koʻra olgan shoir, nosir, dramaturg har bir soʻzni chertib-chertib tanlaydi, tafakkur “tarozusi”da oʻlchab qoʻllaydi.

Umuman olganda, Usmon Azim ijodida tilimizdagi soʻzlardan badiiy foydalanish bir necha koʻrinishlarga ega. Demak, adibning nasriy asarlari tilini oʻrganishga har

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

birida ijodkorning betakror poetik idroki, badiiy mahoratining ochib berilishiga xizmat qiladi. Bu esa serqirra ijodkor fenomenini talqin qilish va tegishli xulosalar berishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Usmon Azim. Jodu. —Toshkent: Sharq, 2003.
2. Quronov D., Mamajonov Z.,Sheralieva M. Adabiètshunoslik lug‘ati. –Toshkent: Akademnashr, 2010.
3. Sarimsoqov B. O‘zbek adabiyotida saj. – Toshkent:Fan. – 1978.
4. Adabiy tur va janrlar. 3 jildlik. 1 jild. Epos. – Toshkent: Fan, 1991.
5. Adabiyot nazariyasi. Ikki jildlik. I jild (Adabiy asar). – Toshkent: Fan, 1978.
6. Ahmedov H. Nasriy she‘r – adabiy hodisa. /So‘z hayrati va saboqlari./ Risola. – Toshkent: Innovatsiya-ziyo. – 2020.
7. www.vikipediya.uz

TARMOQ TRAFIGINI SHIFRLAYDIGAN ETHERNET KARTASIGA INTEGRATSILANUVCHI APPARAT MAJMUASINING ARXITEKTURASINI ISHLAB CHIQUISH MASALALARI

O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa Vazirligi Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va aloqa harbiy instituti
Shoxruh Erkin o‘g‘li Alimardonov
shohruhalimardonov1202@gmail.com

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqola tarmoq trafiginini shifrlaydigan Ethernet kartasiga integratsilanuvchi apparat majmuasining arxitekturasini ishlab chiqish TCP/IP protokoli stekiga asoslangan paketli kommutatsiyalangan kompyuter tarmog‘ining (Ethernet) trafikni boshqarish to‘g‘irisida. Ethernet kartasi texnologiyasidan foydalanishning bugungi kundagi ahamiyati: tarmoq trafiginini shifrlaydigan Ethernet kartasi arxitekturasini shakllantirish va kartaga integratsiyalovchi apparat majmuasini yechimlarga bag‘ishlangan.*

Hozirgi kunda internetga (virtual olamga) bo‘lgan talablar ortib borayotganligini inobatga olgan holda internetda ma‘lumotlarni xavfsizligini ta‘minlashni tashkil qilish kechiktirib bo‘lmaydigan dolzarb muammolardan biriga aylanib bormoqda. Internetning rivojlanishi natijasida dunyoda axborotni tarqatish va foydalanishda sifat o‘zgarishlari sodir bo‘lmoqdi. Internet foydalanuvchilari arzon va qulay kommunikatsiyaga ega bo‘lib bormoqdalar. Korxonalar Internet kanallaridan jiddiy tijorat va boshqaruv axborotlarini uzatish imkoniyatlariga qiziqish bildirishmoqdalar, ammo internetning qurilishi prinsipi ayrim foydalanuvchilarga axborotni o‘g‘irlash yoki atayin buzish imkoniyatini yaratdi. Odatda TCP/IP protokollar va standart Internet-illovalar (e-mail, Web, FTP) asosida qurilgan korporativ va idora tarmoqlari suqilib kirishdan kafolatlanmaganlar shu sababdan bizda kriptografik himoyalashga bo‘lgan talab kuchaydi. Internet tarmog‘ida ma‘lumotlarni himoyalash bugungi kunda axborot kommunikatsiya texnologiyalari sohasining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

ANNOTATION: *This article is about the development of the architecture of the hardware complex integrated into the Ethernet card that encrypts network traffic and the*

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

traffic management of the packet-switched computer network (Ethernet) based on the TCP/IP protocol stack. The importance of using Ethernet card technology today: the formation of the architecture of the Ethernet card that encrypts network traffic and the solutions of the hardware complex integrated into the card are devoted to.

Nowadays, taking into account the increasing demands on the Internet (virtual world), the organization of ensuring data security on the Internet is becoming one of the urgent problems that cannot be postponed. As a result of the development of the Internet, qualitative changes have occurred in the distribution and use of information in the world. Internet users are becoming more and more affordable and convenient for communication. Enterprises are interested in the possibility of transmitting serious commercial and management information via Internet channels, but the principle of the Internet's construction has created the opportunity for some users to steal or deliberately damage information. Corporate and office networks, which are usually built on the basis of TCP/IP protocols and standard Internet applications (e-mail, Web, FTP), are not guaranteed against intrusion, which is why the demand for cryptographic protection has increased. Data protection on the Internet is one of the current issues in the field of information and communication technologies today.

Kalit so'zlar: *uyali aloqa, GSM standarti, e-mail, Web, FTP, TCP/IP protokoli, LAN, OSI tarmoq modeli, MAC ramkalari, IEEE 802.1D shaffof ko'prik, ICMP Redirect, User Datagram Protocol, Transmission Control Protocol, MS-CHAP2 autentifikatsiyasi, Point-to-Point Tunneling Protocol (PPTP), AES (Kengaytirilgan shifrlash standarti) simmetrik blok, IPsec (IP xavfsizligi), OpenSSL kripto kutubxonasi, GNU General Public License (GNU General Public License) ostida tarqatiladigan OpenVPN buzib kirishiga olib kelishi mumkin.*

Keywords: *cellular communication, GSM standard, e-mail, Web, FTP, TCP/IP protocol, LAN, OSI network model, MAC frames, IEEE 802.1D transparent bridging, ICMP Redirect, User Datagram Protocol, Transmission Control Protocol, MS-CHAP2 authentication, Point-to-Point Tunneling Protocol (PPTP), AES (Advanced Encryption Standard) symmetric block, IPsec (IP security), OpenSSL crypto library, OpenVPN distributed under the GNU General Public License (GNU General Public License) can lead to hacking.*

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari davlatlarning iqtisodiy raqobatbardoshligi va milliy xavfsizligi darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatib bormoqda.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Davlat idoralari va xususiy korxonalarining tarmoq infratuzilmalarining aksariyat hollarida Ethernet texnologiyasida tashkil etilgan va TCP/IP protokoli stegi asosida ishlaydigan va butun dunyoda keng tarqalgan global Internet tarmog'iga ulangan. Biroq, bu texnologiyalar, birinchi navbatda, "qattiq" mantiqqa asoslangan turli darajadagi o'zaro ta'sirning protokollari algoritmlari bilan bog'liq bir qator zaifliklarga ega.

Korporativ kompyuter tarmoqlarida (jumladan, geografik jihatdan taqsimlangan) aloqa kanallarining yuklanishini optimallashtirish zarurati zamonaviy IT texnologiyalarining ustuvor vazifalaridan biri bo'lib kelmoqda. Yana bir muhim jihat - ma'lumotlarni uzatish jarayonini himoya qilish. Axborot xavfsizligi darajasi transportni boshqarish usullarining samaradorligi natijasidir. Ushbu maqsadlarga erishish uchun kompyuter tarmoqlari harakatini boshqarishning maxsus usullari ishlab chiqilmoqda.

Shunday qilib, korporativ kompyuter tarmoqlarining trafikni ishonchli ishlashini ta'minlash nuqtai nazaridan boshqarish masalalari V.M.Vishnevskiy, V.V.Rykov, V.A.Ivnitskiy, S.N.Verbitskiy, Kelli F.P., Korilis Ya, Altman E., Tyorner S.larning ishlarida ko'rib chiqilgan. Biroq, bu tadqiqotlarda inson omili, real tizimlarda yuzaga keladigan insayder tahdidlar hisobga olinmagan.

2009 - yildan beri mahalliy tarmoqlarda (LAN) trafikni boshqarish algoritmlari va usullarini rivojlantirishning asosiy tendentsiyasi axborot xavfsizligini ta'minlash bilan imzo, xulq-atvor, kombinatsiyalangan usullardan foydalangan holda anomal tarmoq trafik faolligini aniqlash texnologiyalari sohasidagi tadqiqotlar o'tkazilib borilgan. Ushbu yo'nalishda erishilgan natijalar, quyidagi olimlarning asarlarida chop etilgan: Ajmuxamedov I.M., Gamayunov D.Yu., Kachalin A.I., Marienkov, A.N., Selin R.N., P.Lippmann, R.Kvitt, M.Szmit, L Chang va boshqalar. Ushbu usullar malakali mutaxassislarning yordamiga muhtoj bo'lgan qat'iy mantiq asosida ishlaydi.

Tarmoq trafigining o'ziga o'xshashligi, shuningdek modernizatsiya masalalari tekshirish va filtrlash uchun statistik ma'lumotlarni to'plash uchun asboblarni to'plami Tarmoq paketlarini mazmuniga ko'ra (ingliz. Deep Packet Inspection, qisqartma DPI) Meretukov Sh.T., Gabdrahmanov A.A., Skuratov A.K. asarlarida taqdim etilgan.

Ushbu usullar kriptografik protokollarga ega bo'lgan haqiqiy tizimlarda ishlashga yoki ularning turini yashirish uchun paketlarning elementar parchalanishiga qaratilgan emas (masalan, Tor - tarmoqlarida tashkil etilgan). Bu holatlar aloqa kanallarini yuklashni optimallashtirish va axborot xavfsizligi (AK) darajasini oshirish, shu

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

jumladan, inson omilini minimallashtirish imkonini beruvchi kompyuter tarmoqlari trafigini intellektual moslashuvchan boshqarishning yangi usullarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Shunday qilib, Ethernet kartasiga integratsiyalangan apparat majmuasi ochiq tarmoq orqali o'tkazilgan ulanish bo'lib, u orqali virtual tarmoqning kriptografik himoyalangan axborot paketlari uzatiladi. Axborotni ushbu tarmoq trafigini apparat bo'yicha uzatilishi jarayonidagi himoyalash quyidagi vazifalarni bajarishga asoslangan:

- o'zaro aloqadagi taraflarni autentifikatsiyalash;
- uzatiluvchi ma'lumotlarni kriptografik berkitish (shifrlash);
- yetkaziladigan axborotning haqiqiylikini va yaxlitligini tekshirish.

Global Internet tarmog'i modullik va ochiqlik tamoyillari asosida qurilgan. Bir tomondan, u har bir darajadagi raqobat va avtonom parallel rivojlanishni keltirib chiqaradigan taraqqiyotga yordam beradi, lekin boshqa tomondan, u zararli harakatlar uchun bilim bazasini ta'minlaydi.

TCP/IP protokoli stegi OSI tarmoq modeliga mos keladi (ochiq tizimlar o'zaro ulanishining asosiy mos yozuvlar modeli). LAN trafigini boshqarish vazifasida bunga arziydi jismoniy qatlam texnologiyalaridan mavhum: aloqa kanallari, signallarni kodlash va multiplekslash (chunki bu alohida tadqiqot yo'nalishi). Har bir darajada ma'lumotlar mustaqil ma'lumotlarni uzatish birliklari - datagramlar shaklida uzatiladi.

Ma'lumotlar havolasi sathida datagrammalar MAC ramkalari bilan ifodalanadi va uning vazifalari o'zaro ta'sir qiluvchi tugunlar o'rtasida mantiqiy aloqani o'rnatish, qabul qiluvchi va ma'lumot uzatuvchi tezligini joriy ulanish doirasida moslashtirish, shuningdek, xatolarni aniqlash va tuzatishga qisqartiriladi. Tarmoq qurilmalari (masalan, kalitlar) freymlarni yo'naltirish uchun IEEE 802.1D shaffof ko'prik algoritmidan foydalanadi. Noxush suratga olish rejimida ishlaydigan xost unga ulangan segmentlardagi barcha trafikni skanerlaydi, tarmoq topologiyasini tekshiradi va Forwarding Database ni kompilyatsiya qiladi. U MAC manzillari va portlarining xaritasini yozib oladi. Agar kadrni oldinga siljitish paytida tegishli yozuv topilmasa, u holda translyatsiya manba portidan tashqari barcha portlarga amalga oshiriladi. Ushbu algoritm uchun elementar tahdid bu translyatsiya manzili bo'lgan kadrlarni intensiv ishlab chiqarish orqali dasturiy ta'minot yoki apparatdagi nosozliklarni soxtalashtiradi. IEEE 802.1D algoritmiga muvofiq kalit soxta trafikni barcha portlarga uzatadi va translyatsiya bo'ronini yaratadi. Berilgan darajadagi tarmoq tugunlarining namunaviy

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

birliklari ushbu zaiflikni bartaraf etmaydigan intensivlik chegarasini belgilashga imkon beradi. Ushbu parametrning qiymati dinamik ravishda hisoblab chiqilishi va aqlli moslashuvchan algoritmlar tomonidan o'rnatilishi kerak bo'ladi. Routerlar translyatsiya bo'ronlarini bartaraf etishga qodir, ammo qo'shimcha funktsiyalarsiz (masalan, IP-bog'lash, Port-xavfsizlik) ular FDB jadvalini soxtalashtirishdan himoya qila olmaydi, shu bilan birga ular o'zlarining keng doiradagi zaifliklariga ega.

Ushbu algoritmlar xost buferining to'lib-toshgan hujumlariga qarshi himoyasizdir. Buzg'unchining harakatlari TOS (xizmat turi) bitlarini, qayta aloqani boshqarish harakatlari (dastlab sniffer tomonidan o'rganilgan) va manzillarni soxtalashtirishda samaraliroq.

Tarmoq darajasida quyi tarmoq operatsiyalari boshqariladi: eng qisqa marshrutlarni topish, kommutatsiya va marshrutlash, muammolarni tashxislash, mantiqiy manzillar va nomlarni jismoniy (IP va DNS dan MAC manzillariga) tarjima qilish. Ushbu daraja doirasida quyidagi protokollar asosiy hisoblanadi:

I.IP (inglizcha Internet Protocol) - internet bilan ishlash protokoli;

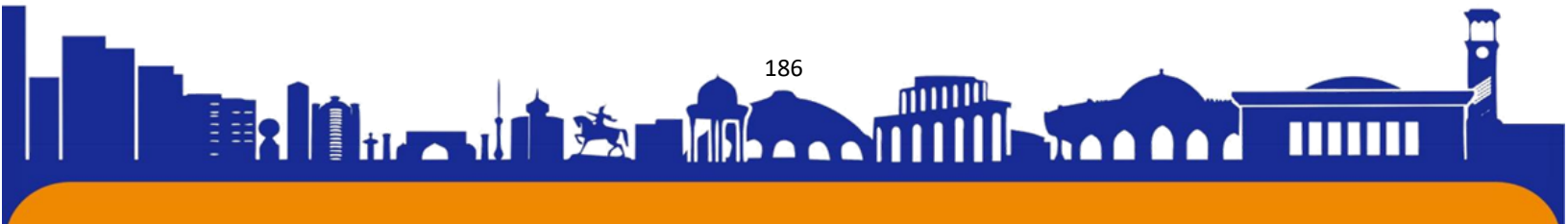
II.ICMP (English Internet Control Message Protocol) - xatolar haqida xabar berish uchun foydalaniladigan Internetni boshqarish xabar protokoli;

III.ARP (Address Resolution Protocol) va teskari RARP - IP va MAC manzillarini hal qilish protokollari;

IV.RIP2 (English Routing Information Protocol v2) - ikkinchi versiyaning marshrutlash ma'lumotlari protokoli;

V.OSPF (Open Shortest Path First) Dijkstra algoritmidan foydalangan holda havolalarni kuzatish algoritmlariga asoslangan dinamik marshrutlash protokoli.

Ushbu protokollar algoritmlarining qat'iy mantig'i har xil turdagi hujumlar uchun keng qamrovli zaifliklarni ta'minlaydi: noto'g'ri ARP javoblari, noto'g'ri yo'riqnoma o'rnatish, noto'g'ri konfiguratsiya parametrlarini o'rnatish, marshrutlash protokollarining ishlamay qolishi, o'zini taqlid qilish va boshqalar.

Birinchi holda, tajovuzkor bir xil IP tarmog‘ida joylashgan "A" va "B" tugunlari orasidagi trafikni ushlab turish uchun ARP protokolidan foydalanadi. Soxta ARP xabarlarini shunday yuboriladiki, hujum qilingan xostlarning har biri tajovuzkorning MAC manzilini suhbatdoshining manzili bilan izohlaydi

(1.1-rasmda ko‘rsatilgan).

1.1-rasm. Soxta ARP javoblari bilan hujum

ARP hujumlarini aniqlash uchun tizim ma'muri barcha tarmoq tugunlarining MAC va IP manzillari ma'lumotlar bazasini saqlashi, IP-bog‘lash (MAC va IP-manzillar) va Port-xavfsizlik (MAC manzillarini portlarga bog‘lash) funksiyalari bilan qimmatroq L2 kalitlaridan foydalanishi kerak. Shuningdek, faol trafikni aniqlash dasturidan foydalaniladi. Ammo bu harakatlar tahdidni bartaraf etmaydi, chunki kalitlarning IP-MAC-portiga ulanishi ikkita ish rejimini o‘z ichiga oladi: ARP (sukut bo‘yicha) va kirishni boshqarish ro‘yxati (ACL).

Birinchi holda, agar xaker sniffer kalitni buzish uchun o‘ziga statik manzilni tayinlagan bo‘lsa, filtrlashni tashkil qilish mumkin emas. Ikkinchisida, ACL profili sarflanadi (raqam cheklangan), shuningdek, ACL strategiyasini yaxshilab o‘ylab ko‘rish kerak bo‘ladi.

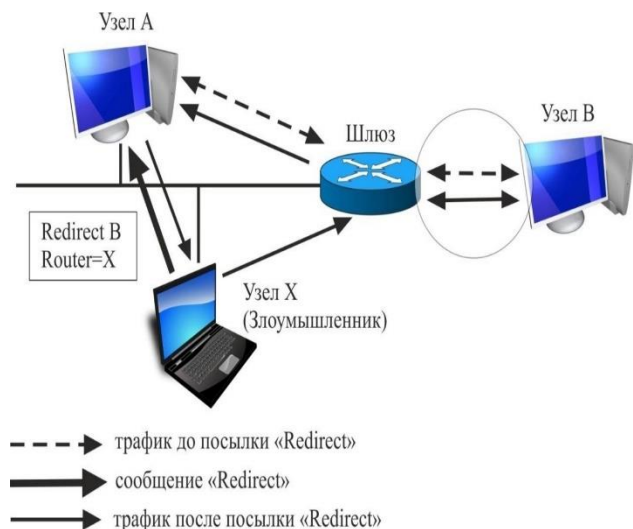
Soxta yo‘riqnoma hujumi (1.2-rasmda ko‘rsatilgan) tajovuzkor tomonidan ba'zi "A" xostlaridan boshqa tarmoqqa yuborilgan ma'lumotlarni ushlab turish uchun ushbu xost manzilini yo‘riqnoma manzili sifatida majburlash orqali ishlatilishi mumkin. Shunday qilib, "A" xostining trafigi tajovuzkor tugunidan o‘tadi, u ma'lumotlarni tahlil qilgandan va ehtimol o‘zgartirgandan so‘ng, uni haqiqiy routerga jo‘natadi.

Spoofing soxta ICMP Redirect xabarlarini yordamida amalga oshiriladi. RFC-1122

ga binoan, bunday xabarlarni qayta ishlash uchun tarmoq tugunlari talab qilinadi.

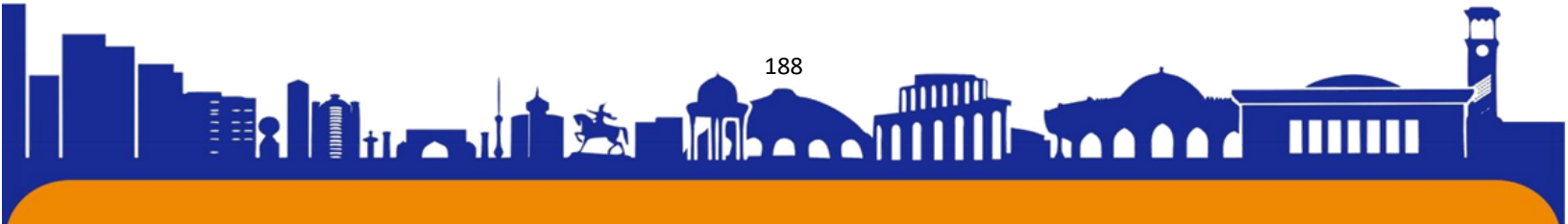

1.2-rasm. Router hujumini aldash

Shuni ta'kidlash kerakki, hatto tarmoq tugunlarida qayta yo'naltirish xabarlarini qayta ishlashni o'chirib qo'yish ham bu zaiflikni har doim ham ishonchli tarzda yopmaydi, chunki operatsion tizimlarda bir qator "teshiklar" mavjud, bunga misol sifatida maxsus bo'lingan paketni qayta ishlashda ushbu parametрни yoqish mumkin. Ba'zi operatsion tizimlar ushbu sozlamalarni o'zgartirish imkoniyatini ta'minlamaydi.

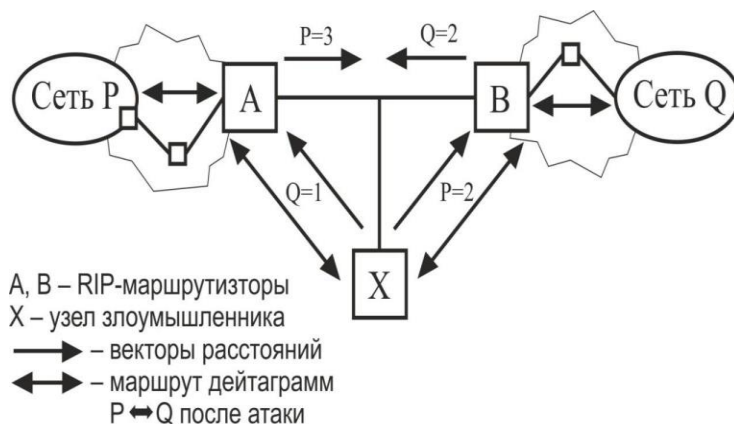
Hujum xuddi shunday xostni sozlashda amalga oshiriladi. ICMP Router reklama xabari yoki Dynamic Host Configuration Protocol (DHCP) orqali soxta chegara tugunini kiritish mumkin. Buzg'unchi tarmoqda soxta DHCP serverini o'rnatishi mumkin. Jabrlanuvchi xostning DHCP mijozni translyatsiya qilingan DHCP qidiruv xabarini yuboradi, unga barcha DHCP serverlari o'zlarining DHCP takliflarini yuboradilar va birinchisi qabul qilinadi va tasdiqlanadi. Shunga ko'ra, tarmoq hujumlarini birlashtirib (soxta serverdan paket birinchi o'rinda turishi uchun) tajovuzkor qurbonni keyingi xakerlik yoki uning qonuniy tarmoqdagi mavjud bo'lmagan holati uchun butunlay izolyatsiya qilishi mumkin.

Marshrutlash protokollariga hujum qilish korxonaning axborot xavfsizligi AKTga yuqori darajada tahdid soladi. Bu tajovuzkor tomonidan chegara shlyuzi zonasida joylashganida trafikni ushlab turish maqsadida amalga oshiriladi. Kerakli marshrutlarni o'z tarmoq tuguniga o'tkazish uchun soxta marshrutlash protokoli xabarlarini yuboriladi. Hujumning namunasi 1.3-rasmda ko'rsatilgan, bu erda xaker ("X" tugun) "P" tarmog'ining tugunlari va "Q" tarmog'ining tugunlari o'rtasida joylashgan va ular orasidagi trafikni ushlab turishni xohlaydi. 1.3-rasm. Marshrutlash rotokollariga hujum

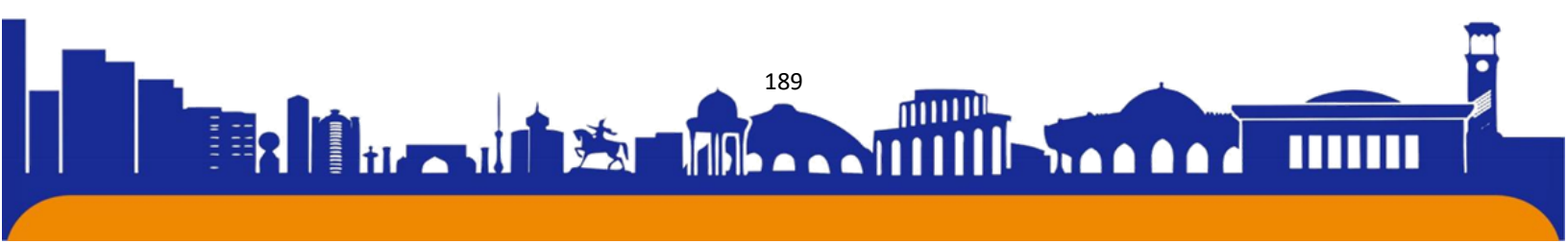

"X" xost RIP-xabarlarni uzatadi: vektor $P = 3$ "A" tugunidan va vektor $Q = 2$ "B" tugunidan. Keyin u kam baholangan metrik parametrlarga ega bo'lgan "A" va "B" tugunlariga xabarlarni yuboradi: mos ravishda $Q = 1$ va $P = 2$ vektorlari. TCP/A-MD5 autentifikatsiyasi ushbu tahdidni qisman yumshatadi, ammo marshrutizatorlardagi dasturiy zaifliklar uni ochiq qoldiradi.

O'zaro ishlaydigan qatlamdan keyin ma'lumotlarni yetkazib berish uchun mas'ul bo'lgan Transport qatlami keladi. Ushbu darajada eng ko'p qo'llaniladigan protokollar - User Datagram Protocol va Transmission Control Protocol. Birinchisi yuqori tezlikdagi ma'lumotlarni uzatishni ta'minlaydi, ikkinchisi esa ishonchli va aniq bog'langan. TCP Sliding Window Mode parametrlari va qayta aloqa mexanizmlarini osongina o'zgartirish mumkin xaker, masalan, ikkinchi tugunning buferini to'ldirish uchun ma'lumotlarni uzatishni tezlashtirish uchun. Qo'shma hujumlarda desinxronizatsiya va keyinchalik TCP ulanishi ustidan nazoratni qo'lga kiritish yordamida taqlid qilish qo'llanilishi mumkin.

Ochiq tsikli taqlid qilish (1.4-rasmda ko'rsatilgan) "X" xost "A" va "B" xostlaridan uzoq tarmoqda (hatto ularning chekkasida Internet bilan ishlash segmentida ham emas) bo'lganida yanada qiziqarli holatni taqdim etadi.

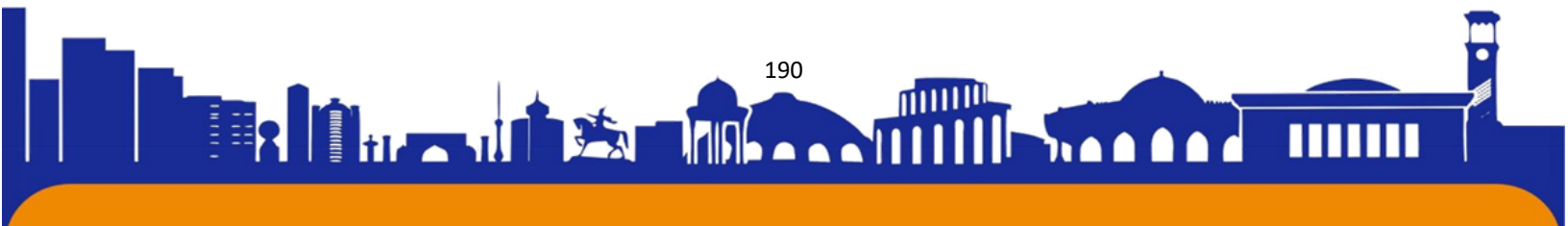
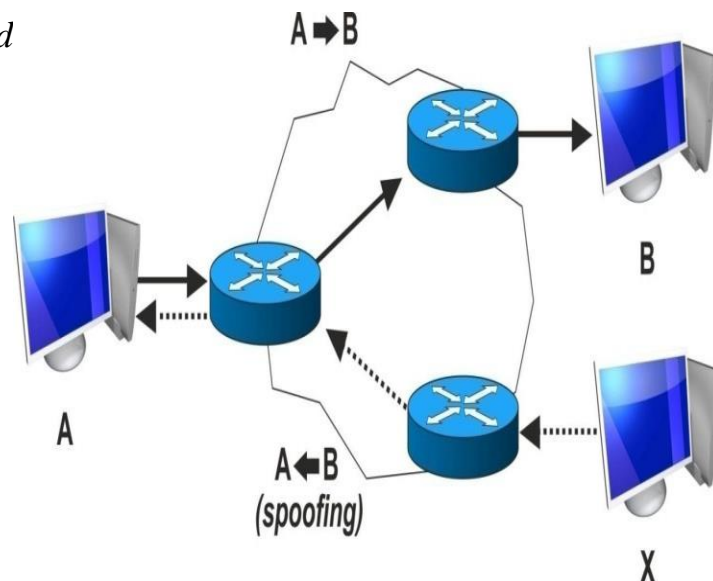
1.4-rasm. Fikr-mulohazasiz taqlid qilish

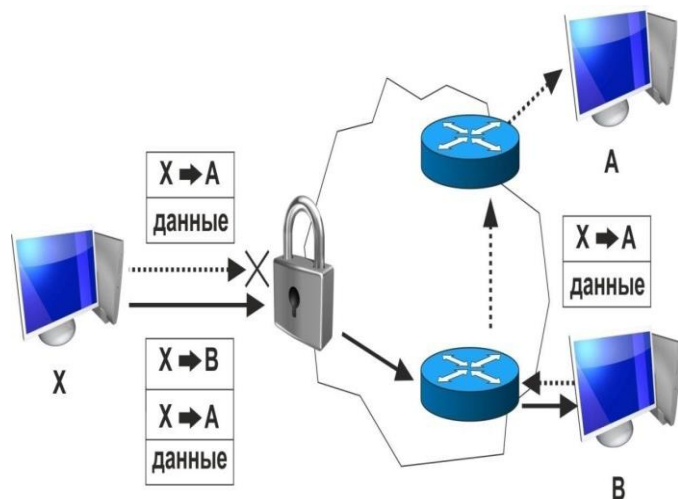
Operatsiya faqat birovning nomidan ma'lumotni bir tomonlama uzatish uchun amalga oshiriladi (masalan, "B" tugunining nomidan).

Bitta tarmoq segmenti doirasida TCP/IP modelining "qattiq" mantig'ining zaifligi (birinchi navbatda ma'lumotlarni uzatish ishonchliligiga qaratilgan) tufayli TCP ulanishini desinxronizatsiya qilishga hujumdan foydalanish mumkin. Ingliz tilidagi adabiyotlarda ulanish ustidan to'liq nazorat o'rnatish uchun taqlid qilish TCP hijacking deb ataladi.

Sinxronizatsiya holatida ma'lumotlarni almashishga urinishlar ACK bo'ronlari oqimini keltirib chiqaradi va ulanish ishtirokchilari bo'lgan segmentlar bundan mustasno. Xaker vositachi funksiyalarini o'ziga topshiradi.

Ushbu hujumlarning turli xil o'zgarishlari mavjud: erta, faol, nol va boshqa desinxronizatsiya. Agar marshrutizatorga Protokol maydoni 4 bo'lgan datagrammalarni va tashqi tarmoqqa parametrlari bo'lgan datagrammalarni uzatishga ruxsat berilsa, u holda tunnel qurish xavfi mavjud. Masalan, marshrutizator faqat "B" xostiga tashqi xostlar tomonidan datagrammalarni yuborishga ruxsat beradi, qolgan manzillar blokirovka siyosatiga bo'ysunadi. Xaker "B" tugunidan "A" ga yo'naltirilgan paketlar uchun o'rni sifatida foydalanishi mumkin. Buning uchun u "X" dan "B" ga yo'naltirilgan datagrammani yaratadi, uning Protokol maydoniga 4 qiymati ("IP") qo'yiladi va kerakli IP datagramma "dan yo'naltirilgan ma'lumotlar maydoniga kiritilgan. X" dan "A" gacha (1.5-rasmga muvofiq).

1.5-rasm. Tunnel hujumi

Router filtri ruxsat etilgan B xostiga yuborilgan paketni uzatadi va B hostining IP moduli undan o'ratilgan datagrammani chiqaradi, so'ngra uni aniqlangan manzilga - A xostiga yuboradi. Tunnel qazish operatsiyasi muvaffaqiyatli yakunlandi.

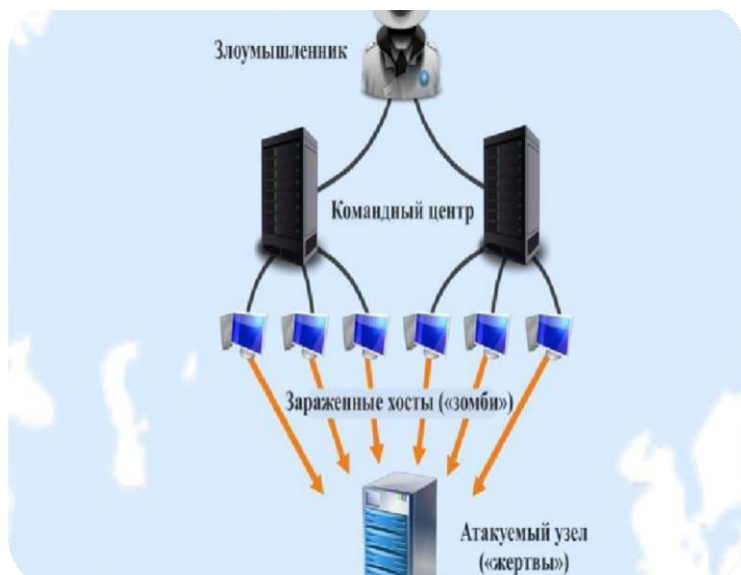
Ilova qatlami protokollarini hisobga olgan holda Microsoft korporatsiyasining xususiy RDP (Remote Desktop Protocol) ni misol qilib keltirish mumkin. Uning vazifasi

foydalanuvchilarning terminal ulanish xizmati bilan ishlaydigan server bilan masofaviy ishlashini ta'minlashdan iborat. Mijozlar Windowsning barcha versiyalariga birlashtirilgan. Operatsion tizimlar va dasturiy ta'minotning nomukammalligi kiberjinoyatchilar tomonidan jahon iqtisodiyotiga katta zarar yetkazilishining asosiy sabablaridan biridir. Qo'llab-quvvatlash uchun tizim xavfsizligi holati dasturiy ta'minot yangilanishlari, "yamalar" chiqariladi. Jarayon takrorlanuvchi va cheksiz bo'lib, qoida tariqasida, xatoning dastlabki identifikatsiyasiga nisbatan sezilarli kechikish bilan davom etadi.

- zararli. Bu tizimning kutilmagan xatti-harakatlari, ishdan chiqishi, zaifliklar, xatolarni nazarda tutadi. Shunday qilib, MS12-020 xavfsizlik byulletenining chiqarilishi xakerlar tomonidan Internet I2P yashirin tarmoqdagi tematik forumlardagi zaifliklar tavsiflanganidan bir yil o'tgach sodir bo'ldi (1.3-betga qarang). Ushbu MS12-020 yamog'ining bir qismi sifatida ikkita zaiflik yopildi: CVE-2012-0002 (RDP-da RCE) va CVE-2012-0152 (Terminal Serverda DoS), bu maxsus ishlab chiqilgan dastur yordamida masofaviy tizimda o'zboshimchalik bilan kodni bajarishga imkon beradi. RDP paketi va tarmoq qurtlarini tarqatish.

Zamonaviy kompyuter tarmoqlarida trafikni boshqarish algoritmlari va usullari uchun eng muhim tahdid bu taqsimlangan tarmoq hujumlari, masalan, "Xizmat ko'rsatishni rad etish" DDoS (Distributed Denial of Service, 1.6-rasmda ko'rsatilgan).

1.6-rasm. Tarqalgan tarmoq hujumlari (DDoS)

Uning maqsadi hujum qilingan tugunni mavjud bo'lmagan holga keltirishdir. Ta'kidlash joizki, mavjud himoya va harakatni boshqarish tizimlari mavjud emas uni yagona identifikatsiyalash va yuridik tugunlarning so'rovlaridan farqlash imkoniyatiga ega.

An'anaviy ravishda xakerning harakatlarini quyidagi bosqichlarga bo'lish mumkin:

- 1) tajovuzkor N Internet tugunlarini zararli kod bilan zararlaydi va ularni "zombi kompyuterlar" ga aylantiradi;
- 2) ularga bir vaqtning o'zida bitta qurbonga (har qanday serverga) hujum qilish buyrug'ini beradi, masalan, yarim ochiq tcp ulanishlari taktikasidan foydalangan holda;
- 3) server xost u bilan aloqa o'rnatishga harakat qilmoqdami yoki virusli xost uni mavjud holatdan olib tashlayaptimi yoki yo'qligini aniqlay olmaydi. Ulanish chegaralarini belgilash kerak. Biroq, egasi uchun bu nomutanosib vaqtni talab qiladi va malakali tizim ma'murining aralashuvini talab qiladi.

Natijada, axborot resursi bir muncha vaqt davomida haddan tashqari yuklangan va ruxsat etilgan ulanishlar uchun mavjud emas va, ehtimol, buzilgan. Afsuski, provayder darajasida filtrlash, ulanish chegaralarini o'rnatish va virusli xostlar manzillarining global qora ro'yxatini joriy etish har doim ham samarali usullar emas.

2009 yildan beri LAN trafingini boshqarish algoritmlari va usullarini rivojlantirishning asosiy tendentsiyasi axborot xavfsizligini ta'minlash bilan imzo, xulq-atvor, kombinatsiyalangan usullardan foydalangan holda anomal tarmoq trafigi faolligini aniqlash texnologiyalari sohasidagi tadqiqotlar o'tkaziladi. Bu sohada tadqiqotchilar ilmiy arboblar: Ajmuxamedov I.M., Gamayunov D.Yu., Kachalin A.I., Marienkov, A.N., Selin R.N., P.Lippmann, R. Kwitt, M. Szmit, L. Chang va boshqalar.

Statistik tahlil o'ziga o'xshashlik parametrlariga asoslanadi, bu esa uni kirish

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

tarmoqlari va trafikni yig'ish provayderlari tomonidan qo'llaniladigan mavjud DPI texnologiyasidan ajratib turadi. Afsuski, faqat ikkinchisi viruslarni aniqlash va blokirovka qilishning minimal darajasiga, kirish ro'yxatlarining belgilangan mezonlariga javob bermaydigan ma'lumotlarni filtrlashga qodir.

Ammo kriptografik protokollarning kiritilishi yoki paketlarning turini yashirish uchun elementar parchalanishi (masalan, Tor-tarmoqlarida tashkil etilgani kabi) bilan bu usullar aniq natija bermaydi.

Shu munosabat bilan korxonada AKT axborot xavfsizligini ta'minlashda LAN trafiginin boshqarish va tarmoq tahdidlariga qarshi turishning yangi usullarini ishlab chiqish zarurati tug'iladi.

Xavfsiz kanallar orqali trafikni nazorat qilish

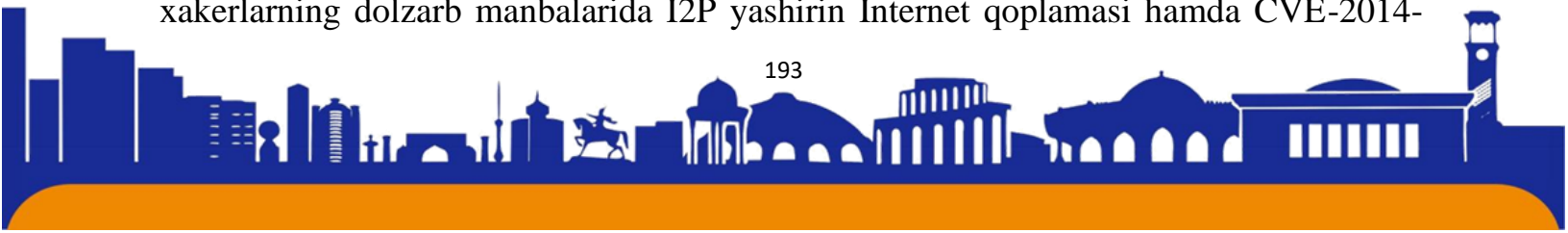
Xavfsiz kanal texnologiyasining maqsadi ochiq transport tarmog'i orqali ma'lumotlarni uzatish xavfsizligini ta'minlashdir. Eng keng tarqalgan foydalanish holati TCP/IP protokoli stekiga qurilgan global Internet tarmog'idir. Shunday qilib, paketli kommutatsiya tarmoqlarida himoyalangan kanallarning virtual kommutatsiyasi o'rnatiladi, bu uchta asosiy funktsiyani bajarishni o'z ichiga oladi:

- abonentlarni o'zaro autentifikatsiya qilish;
- kanal orqali uzatiladigan xabarlarini ruxsatsiz kirishdan himoya qilish;
- kanal orqali kelayotgan xabarlarining yaxlitligini tasdiqlash.

Xavfsiz kanal standartlarining muhim xususiyati bu protokollar ishlaydigan TCP / IP protokoli stekining model qatlamidir.

- 1) qo'llaniladigan (Ilova qatlami) - S / MIME / PGP / HTTPS va boshqalar;
- 2) transport (inglizcha Transport qatlami) - SSL / TLS / SOCKS va boshqalar;
- 3) tarmoq (inglizcha Internet qatlami) - IPsec (AH, ESP) va boshqalar;
- 4) kanal (inglizcha havola qatlami) - PPTP / L2TP / PAP / MS-CHAP va boshqalar.

Ushbu protokollarning algoritmlarida (xulq-atvorning "qattiq" mantig'i tufayli) va ularning apparat va dasturiy ta'minotini amalga oshirishda zaifliklarning keng doirasi mavjud. Qoidaga ko'ra, zaifliklar kamida ikki yildan keyin umumiy ko'rib chiqishga topshiriladi. Masalan, OpenSSL "Heartbeat" va MITM zaifliklari 2012-yilda xakerlarning dolzarb manbalarida I2P yashirin Internet qoplamasi hamda CVE-2014-

0160 va CVE xavfsizlik byulletenlari nashr etilgan.

"Heartbeat" dasturiy ta'minotidagi xatolik xakerga to'g'ridan-to'g'ri kirishga imkon beradigan Transport Layer Security (TLS)/DTLS (Datagram Transport Layer Security) protokollari uchun Heartbeat kengaytmasi protseduralaridan birida (RFC6520) zarur chegara tekshiruvining yo'qligi edi. Aloqalari OpenSSL ning zaif versiyasi bilan "himoyalangan" kompyuterlarning operativ xotirasi. Buzg'unchi TLS serveri va TLS mijozining shaxsiy kalitlarini, cookie-fayllarni, loginlarni, parollarni va server va mijozlar o'rtasida almashinadigan boshqa ma'lumotlarni osongina hisoblab chiqishi mumkin edi.

Keling, OpenSSL va TLS protokollariga qarshi MITM hujumlarini ko'rib chiqaylik. SSL/TLS sessiyasi ClientHello/ServerHello xabarlari orqali muzokaralarni boshlaydi. Seans parametrlari o'rnatiladi: protokol versiyasi va kengaytmalari, kalitlar bilan shifrlash turi, xabarning haqiqiylik kodi, ishga tushirish vektorlari va boshqalar. Kriptografik algoritmlar tanlash siyosatini o'zgartirish Change Cipher Spec (CCS) so'rovi orqali amalga oshiriladi. Standartlarga ko'ra (RFC 2246, RFC 5246), CCS xavfsizlik parametrlari bo'yicha muzokaralar olib borilgandan so'ng qo'l siqish paytida yuboriladi, lekin xabarning mavjudligini tekshirishdan oldin.

"Fyakunlandi – yuborildi. OpenSSL muzokaralar kutilayotgan CCSni qabul qiladi xavfsizlik sozlamalari. Muvaffaqiyatli hujum uchun global kuzatuvchi nol uzunlikdagi OpenSSL asosiy kalitini qo'llash uchun ulanishni o'rnatish vaqtida ikkala tugunga CCS paketini yuboradi. Seans kalitlari null kalit zaifligini meros qilib oladi. O'tkazilgan ma'lumotlarning shifri ochish va o'zgartirish xavfi mavjud. Tarmoq tahdidini xakerlik jargonida amalga oshirish uchun ko'rib chiqilgan algoritmlar MITM (O'rtadagi odam) vositachi hujumi deb ataladi.

OAuth va OpenID avtorizatsiya va autentifikatsiya protokollaridagi xatto 2012-yilda TOR yashirin tarmoqli xakerlar forumlarida tasvirlangan, ammo ekspluatatsiya Van Jing tomonidan rasman 2014-yilning may oyida taqdim etilgan Auth Gmail, Facebook, Twitter yoki Microsoft hisob qaydnomalari yordamida uchinchi tomon xizmatlariga "o'tish" orqali ro'yxatdan o'tish obuna bo'lish uchun yaratilgan. OpenID protokolining vazifasi shaxsiy foydalanuvchi ma'lumotlarini taqdim etish bilan uchinchi tomon portallarida markazlashtirilmagan autentifikatsiyadan iborat. Yashirin qayta yo'naltirishdan foydalanib, soxta qonuniy dasturdan provayderga so'rov yuboriladi. Aslida, boshqa manbaga yashirin yo'naltirish URL manzilidagi redirect_uri parametrini

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

almashtirish orqali amalga oshiriladi. Maxfiy foydalanuvchi ma'lumotlarining tarqalishi va maqsad tugunlarining buzilishi xavfi mavjud.

Alohida eshelonda xakerlar autentifikatsiya va avtorizatsiya jarayonlariga hujumlardan foydalanadilar, sertifikatlashtirish organlariga ishonchni pasaytiradilar, foydalanuvchi identifikatorini soxtalashtiradilar, taqlid qilish va boshqalar.

Virtual xususiy tarmoqlar texnologiyasi VPN (English Virtual Private Network) bugungi kunda nuqta-to-nuqta, tugun-tarmoq va tarmoq-tarmoq turlarining xavfsiz tarmoq ulanishlarini tashkil qilish uchun eng maqbul vositalardan biri hisoblanadi. Uni tashkil qilishda turli xil protokollar va algoritmlar (PPTP, L2TP / IPsec, OpenVPN va boshqalar) ishtirok etishi mumkin, ularga yondashuvni ma'lum vaqt va hisoblash xarajatlari bilan topish qiyin emas. MS-CHAP2 autentifikatsiyasi vaqtida Point-to-Point Tunneling Protocol (PPTP) shu tarzda buzildi. AES (Kengaytirilgan shifrlash standarti) simmetrik blokli shifrlash algoritmidan foydalangan holda IPsec (IP xavfsizligi) psevdoto tasodifiy raqamlar generatori xatosi bilan buzilgan, bu esa tejamkor vaqt ichida ma'lumotni shifrlash xarajatlarini pasaytirdi. Bundan tashqari, OpenSSL kriptokutubxonasining ilgari tasvirlangan zaifligi GNU General Public License (GNU General Public License) ostida tarqatiladigan OpenVPN buzib kirishiga olib kelishi mumkin.

Uskuna va dasturiy ta'minotda (kalitlar, marshrutizatorlar, shlyuzlar, xavfsizlik devorlari, VPN serverlari va boshqalar) shunga o'xshash xavfsizlik teshiklari mavjud. Bu, birinchi navbatda, IC - proshivkada dasturlash xatolariga bog'liq.

Skanerlash, zondlash va shifrni ochish mexanizmlaridan foydalangan holda, tajovuzkor hujum qilingan ob'ektning himoya mahsulotini aniqlashi, shuningdek, ulardan foydalanish to'g'risidagi ma'lumotlar bilan ob'ektning zaif tomonlari ro'yxatini olishi mumkin.

Qayd etish joizki, ko'rib chiqilayotgan texnologiyalarning zaif tomonlari bo'yicha ishlarni ochiq nashr etish siyosiy va iqtisodiy omillar tufayli bir qator mamlakatlarda rag'batlantirilmaydi. Bu, shubhasiz, tadqiqot ishlarining borishini murakkablashtiradi.

Xavfsiz kanallar (jumladan, algoritmlar, protokollar, vositalar va texnologiyalar) orqali harakatni boshqarish usullarini yuqorida ko'rib chiqishdan shuni ko'rsatadiki, har qanday bepul yoki tijorat axborot xavfsizligi mahsuloti birinchi navbatda dasturlashtirilgan "qattiq" mantiq bilan belgilanadigan o'ziga xos zaifliklarga ega.

AKT rivojining asosiy tendentsiyalaridan biri bu overlay tarmoqlarni tadqiq qilish

va rivojlantirishdir (inglizcha Overlay Network dan). Bu atama mavjud global kompyuter tarmog‘i Internet ustida ishlaydigan mantiqiy tarmoqni tashkil qilishni anglatadi. VPN tarmoqlarini tashkil qilish uchun ilgari ko‘rib chiqilgan texnologiyalar va PPTP protokoli (1.2-bandga qarang) "overlay" atamasi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ushbu mavzu doirasidagi tadqiqot ishlari quyidagi maqsadlarga asoslanadi:

1) TCP/IP stekining yangi protokollarini, shu jumladan tizimning mavjud arxitekturasiga mos kelmaydigan protokollarini tadqiq qilish, ishlab chiqish va sinovdan o‘tkazish uchun real muhitni tashkil etish (xususan, IPv6 protokoli xususiyatlarini o‘rganish);

2) taqsimlangan hisoblash va axborotni markazlashmagan saqlashni ishlab chiqish va tadqiq qilish;

3) tarmoq xususiyatlarini kengaytirish: maqsadli IP-manzilni ko‘rsatmasdan marshrutlashdan protokollarning kriptoga chidamliligini oshirishgacha;

4) global Internetda anonimlikni ta‘minlash.

Afsuski, asosiy urg‘u oxirgi nuqtaga qaratilgan (anonim/anonim tarmoqlar), bu turli mamlakatlar hukumatlarini foydalanish uchun ba‘zi texnologiyalarni "tavsiya qilmaslikka" majbur qiladi.

Overlay tarmoqlarini yaratish masalasida, aloqa kanalining o‘tkazish qobiliyati va tezligini optimallashtirish, anonimlik darajasi, axborot xavfsizligi va foydalanish qulayligi o‘rtasida murosani ta‘minlashi kerak bo‘lgan trafikni boshqarish usullarini ishlab chiqish ustuvor vazifadir.

Yuqori darajada ixtisoslashgan anonim anonimlashtirilgan tarmoqlar qo‘shimcha tarmoqlarning eng oddiy turi hisoblanadi. Misol sifatida JAP (Java Anonim Proksi) loyihasini ko‘rib chiqing. Uning maqsadi HyperText Transfer Protocol ishini, ya‘ni veb-trafikni anonimlashtirishdir va aralash-tugunga asoslangan harakatni boshqarish usuli qo‘llaniladi. Mijoz ma‘lumotlarni kerakli adresatga emas, balki turli xil mijozlarning axborot oqimlarini multiplekslashtirgan va ularning haqiqiy adresatlariga so‘rovlar yuboradigan miks serverlar kaskadlari xostiga yuboradi. Javoblar xuddi shu marshrut bo‘ylab uzatiladi. Mijoz-server o‘zaro aloqasi serverlar zanjirini sozlash imkoniyatisiz shifrlangan.

Shunday qilib, oraliq tugunlar kuzatuv ko‘rsatmalarini qayta ishlaydi va jo‘natuvchi va qabul qiluvchining manzilini, shuningdek xabarning mazmunini bilmaydi. Ta‘riflangan usulning asosiy kamchiliklari:

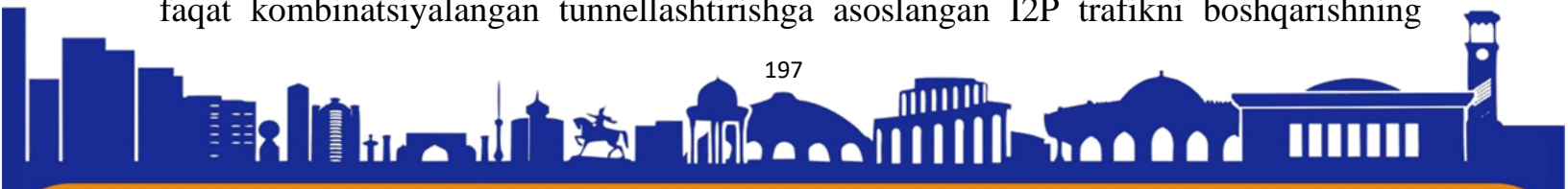
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

- 1) identifikatsiya qilish (bosh tugunlar va xostlar ro'yxati hamma uchun ochiq);
- 2) o'ziga o'xshashlik, korrelyatsiya (pakatlarni parchalash amalga oshirilgan bo'lsa-da, tugunlarda trafikni translyatsiya qilishda vaqt kechikishlarida stokastik o'zgarishlar yo'q);
- 3) chiqish tugunida murosaga kelish (ma'lumotlarni asl ko'rinishida qabul qilish), qo'shimcha foydalanuvchi shifrlash qatlamini joriy etish zarurati;

1.7-rasm. Piyozga asoslangan transportni boshqarish usuli marshrutlash

Gnutella2 va I2P loyihalarida trafikni boshqarish usullarini tahlil qilgandan so'ng tahdidlar va hujum turlari mantiqiyroq bo'ladi. Birinchisi, mantiqiy markazlarni joriy qilish bilan tarmoq qatlami orqali xavfsiz peer-to-peer P2P ulanishini tashkil qilishni o'z ichiga oladi. Zaif xesh-funksiyalar tarmoq "qurtlari"ning ko'payishiga olib keladi, qalbakilashtirish va taqlid qilish hujumlari mavjud. Ko'rinmas Internet loyihasi (I2P) xavfsiz, anonim, o'z-o'zini tashkil etuvchi, taqsimlangan, ustki qatlamli tarmoqdir [62]. TCP/IP modelining tepasida ishlaydigan o'z protokol stekiga ega. Tarmoq ilovalar uchun transport mexanizmini taqdim etadi xabarlarni anonim va xavfsiz yo'naltirish uchun. O'zgartirilgan DHT Kademia xeshlangan tarmoq xost manzillari, AES shifrlangan IP manzillari, ND va umumiy shifrlash kalitlarini saqlash uchun ishlatiladi. Texnologiya barcha ish darajalarida ehtiyotkorlik bilan ko'rib chiqilishi kerak. Ammo qisqalik uchun faqat kombinatsiyalangan tunnellashtirishga asoslangan I2P trafikni boshqarishning

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

asosiy kontseptsiyasini eslatib o'tish kerak (1.9-rasm). Kiruvchi tunnellar tunnel yaratuvchisidan datagrammalarni jo'natish uchun mo'ljallangan, chiquvchi tunnellar esa tunnel yaratuvchisiga datagrammalarni yetkazib berish uchun javobgardir.

Xulosa qilib aytishimiz mukinki Ethernet kartasiga integratsilanuvchi apparat majmuasining arxitekturasini ishlab chiqish va tarmoq trafigini shifrlashni ta'minlashga bag'ishlangan. Muammo, TCP/IP protokoli asosida paketli kommutatsiyalangan kompyuter tarmoqlarida (Ethernet) ma'lumotlarni xavfsiz uzatish zaruriyatidan kelib chiqadi. O'zbekistondagi Mudofaa Vazirligi Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va aloqa harbiy instituti tomonidan amalga oshirilayotgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, internet orqali ma'lumotlarga bo'lgan talab ortib borishi bilan, xavfsizlik masalalari ham dolzarb bo'lmoqda. TCP/IP protokollari asosidagi korporativ tarmoqlar, xususan, axborotni o'g'irlash va buzish xavfini tug'diradi. Shu sababli, kriptografik himoyalashga bo'lgan talab ham kuchaymoqda. Maqolada shuningdek, Ethernet kartasida shifrlovchi apparat majmuasini ishlab chiqish, ma'lumotlarni autentifikatsiyalash, kriptografik himoya va ma'lumotlarning yaxlitligini ta'minlash kabi vazifalar ko'rsatilgan. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari davlatlararo raqobatbardoshlik va milliy xavfsizlikka muhim ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, korporativ kompyuter tarmoqlarida trafikni boshqarish va axborot xavfsizligi masalalari, shuningdek, mavjud tizimlar va standartlarning zaifliklari ham tahlil qilinadi. Ushbu maqola, kompyuter tarmoqlarining xavfsizligini, shuningdek, ma'lumotlar uzatish jarayonini optimallashtirish va himoya qilishda zamonaviy yondashuvlarni tadqiq qiladi. Maqola yakunida, xavfsiz kanallar orqali ma'lumotlar uzatishni ta'minlash va yangi protokollarni ishlab chiqish zarurligi ta'kidlangan. Anonim va xavfsiz tarmoqlarni yaratish bo'yicha tadqiqotlar davom ettirilishi, shuningdek, axborot xavfsizligini ta'minlash uchun yangi innovatsiyalarni rivojlantirish kerak. Ushbu tahlil va tadqiqotlar O'zbekiston Respublikasi uchun axborot kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi va samarali qo'llanilishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

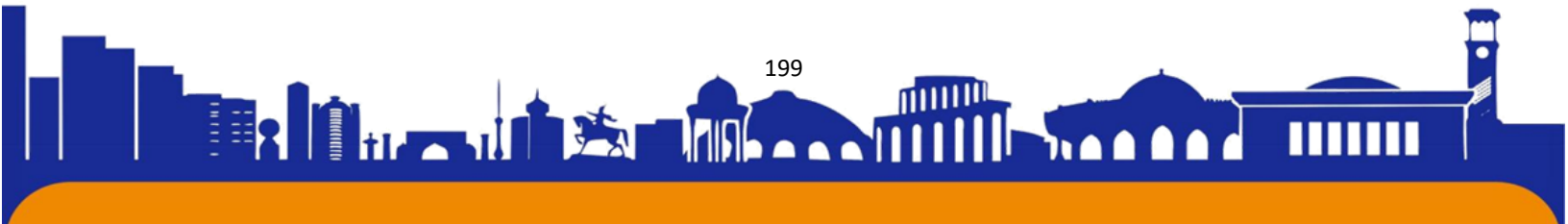
1. Vishnevskiy, VM Markazlashtirilmagan boshqaruv bilan simsiz tarmoqlarni modellashtirish [Matn] / VM Vishnevskiy, AI Lyaxov, BN Tereshchenko // Avtomatlashtirish va telemexanika. - 1999. - No 6. - B. 88-99.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

2. Verbitskiy, S. N. Xizmat ko'rsatish stavkasini boshqarishning optimal siyosatini raqamli o'rganish [Matn] / S. N. Verbitskiy, V. V. Rikov // Avtomatlashtirish va telemexanika. - 1998. - No 11. - B. 59–70.
3. Ivnitskiy, V. A. O'tish ehtimoli uning holatiga bog'liq bo'lgan yulduz shaklidagi yopiq navbat tarmog'i holatining statsionar ehtimolliklari to'g'risida [Matn] / V. A. Ivnitskiy // Avtomatlashtirish va kompyuter texnologiyalari. - 1994. - No 6. - B. 29–37.
4. Bakanov, AC Markazlashtirilgan boshqaruvga ega simsiz tarmoqlarning ishlash ko'rsatkichlarini baholash usuli [Matn] / AC Bakanov, V. M. Vishnevskiy, A. I. Lyaxov // Avtomatlashtirish va telemexanika. - 2000. - No 4. - B. 97-105.
5. Gibbens, RJ Ko'p parentli tarmoqlarda dinamik marshrutlash [Matn] / R. Gibbens, FP Kelly, SRE Turner // IEEE / Networking bo'yicha ACM tranzaksiyalari. - 1993. - jild. 1, iss. 2. - B. 261–270.
6. Korilis, YA Stackelberg marshrutlash strategiyalari yordamida tarmoq optimalligiga erishish [Matn] / YA Korilis, AA Lazar, A. Orda // Networking bo'yicha IEEE / ACM tranzaksiyalari. – 1997.
7. H. Zaynidinov, O. Mallyayev, Parallel algorithm for calculating the learning processes of an artificial neural network. AIP Conference Proceedings 2647, 050006 (2022). doi: <https://doi.org/10.1063/5.0104178>.
8. Yusupov I, Nurmurodov J, Ibragimov S, Gofurjonov M, Qobilov S. "Calculation of Spectral Coefficients of Signals on the Basis of Haar by the Method of Machine Learning", 14th International Conference, IHCI 2022, Tashkent, Uzbekistan, October 20–22, 2022, pp 547–558. <https://link.springer.com/conference/ihci>.
9. Bottou, L. (2010). Large-scale machine learning with stochastic gradient descent. In Proceedings of COMPSTAT'2010, Springer.
10. Kingma, D. P., & Ba, J. (2014). Adam: A method for stochastic optimization. arXiv preprint arXiv:1412.6980.
11. Ruder, S. (2016). An overview of gradient descent optimization algorithms. arXiv preprint arXiv:1609.04747.
12. Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). Deep learning. MIT press.
13. Hastie, T., Tibshirani, R., & Friedman, J. (2009). The elements of statistical learning: Data mining, inference, and prediction. Springer.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

14. Shukla, P. (2019). The Gradient Descent Algorithm and Its Variants. arXiv preprint arXiv:1908.10448. doi: 10.1093/ptep/ptaa104.
15. <https://www.baeldung.com/cs/gradient-stochastic-and-mini-batch>.

AHOLI STATISTIKASI

Yeshimov Sardorbek Anvar o'g'li

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Bank ishi va audit yo'nalishi 2-kurs talabasi

To'raqulov Azizbek Eshonqulovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Bank ishi va audit yo'nalishi 2-kurs talabasi

Dusmuxamedova Nozima Xamidulla qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti moliyaviy statistika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada aholi statistikasi tahlil qilinadi. Aholi soni, tarkibi, o'sish dinamikasi va hududiy taqsimot kabi jihatlar ko'rib chiqilgan. Shuningdek, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish usullari, ularning jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri yoritiladi. Metodologik yondashuvlar orqali aholi statistikasini yanada chuqurroq o'rganish uchun ilmiy asoslar keltirilgan.

Kalit so'zlar. Aholi statistikasi, demografiya, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, aholi o'sishi, hududiy taqsimot, metodologiya.

Abstract

This article analyzes population statistics. Aspects such as population size, composition, growth dynamics, and territorial distribution are considered. Methods of analyzing statistical data and their impact on the socio-economic development of society are also highlighted. Scientific foundations are presented for a more in-depth study of population statistics through methodological approaches.

Keywords. Population statistics, demography, socio-economic development, population growth, territorial distribution, methodology.

KIRISH

Aholi statistikasi har bir davlat uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Ushbu soha aholi soni, tarkibi, demografik dinamikasi va boshqa omillarni o'rganish orqali ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning turli jihatlarini tahlil qilish imkonini beradi. Aholining soni va sifatiga doir ma'lumotlar iqtisodiy rejalashtirish, hududiy rivojlanish va davlat siyosatini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolaning maqsadi – aholi statistikasi va uning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini yoritishdir.

Aholi statistikasi — bu demografik jarayonlarni ilmiy asosda oʻrganish va ularni raqamlar orqali ifodalash bilan shugʻullanadigan muhim fan sohasi. Ushbu soha jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini tahlil qilishda, urbanizatsiya jarayonlarini kuzatishda va resurslarni samarali taqsimlashda muhim rol oʻynaydi. Ushbu maqola aholi statistikasi boʻyicha asosiy tamoyillar, metodologiyalar va natijalarni tahlil qilishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Aholi statistikasi boʻyicha nashr etilgan ilmiy manbalar bu sohaning rivojlanish dinamikasini aks ettiradi. Masalan, demografik jarayonlarni oʻrganish borasida J. Graunt va T. Malthuslarning ishlari muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy davrda esa Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT), Jahon Banki va Milliy statistika qoʻmitalarining maʼlumotlari asosiy manba sifatida foydalaniladi. Shu bilan birga, Oʻzbekiston Respublikasi Davlat statistika qoʻmitasining hisobotlari milliy aholi statistikasi boʻyicha qimmatli axborot manbasi hisoblanadi.

Aholi statistikasi boʻyicha tadqiqotlar koʻp asrlik tarixga ega. Klassik tadqiqotchilar, jumladan, Tomas Maltus va Alfred Lotka, demografik jarayonlarni tahlil qilishda asosiy yondashuvlarni ishlab chiqqan. Zamonaviy adabiyotlarda aholi sonining oʻsishi, migratsiya jarayonlari va gender tengligi masalalari keng oʻrganilgan. Xalqaro tashkilotlar, jumladan, BMT va Jahon banki tomonidan taqdim etilgan statistik maʼlumotlar ushbu sohaga oid eng ishonchli manbalar hisoblanadi.

Maqolada statistik tahlil va demografik usullardan foydalanilgan. Aholining soni va tarkibiy oʻzgarishlari, hududiy taqsimoti hamda oʻsish koʻrsatkichlari asosida tahlil oʻtkazildi. Maʼlumotlarni qayta ishlash uchun “Excel” dasturiy taʼminoti hamda “SPSS” statistik dasturiy vositalaridan foydalanildi. Maʼlumotlar vizualizatsiyasi uchun grafik va jadval usullari qoʻllanildi.

Maqolada aholi statistikasi boʻyicha kvantitativ va sifatli tadqiqot usullari qoʻllanildi. Asosiy maʼlumotlar milliy statistika qoʻmitalarining hisobotlari va xalqaro tashkilotlar tomonidan taqdim etilgan ochiq maʼlumotlar bazalaridan olindi. Tahlil uchun regressiya modeli va vaqt qatorlari usullari qoʻllanilib, aholi dinamikasini aniqlashga qaratilgan tahlillar oʻtkazildi.

NATIJALAR

Tahlillar shuni koʻrsatdiki, Oʻzbekiston Respublikasida aholi soni yil sayin ortib bormoqda. Masalan, soʻnggi 10 yil ichida aholi oʻsish surʼati oʻrtacha 1,7 foizni tashkil etdi. Aholining yosh tarkibi yosh guruhlariga nisbatan teng taqsimlanmagan boʻlib, 60

foizdan ortig'i mehnatga layoqatli yoshdagi kishilardan iborat. Hududiy taqsimotga kelsak, aholi asosan Toshkent shahri va Farg'ona vodiysida to'plangan.

1-rasm. O'zbekiston aholisining 2014-2024 yillar oralig'idagi o'sishini ko'rsatuvchi grafik.

Grafikda O'zbekiston aholisining 2014-yildan 2024-yilgacha bo'lgan o'sish dinamikasi aks ettirilgan. Quyidagi jihatlar kuzatiladi:

1. Tendensiya: Grafik chiziqli o'sishni ko'rsatadi, ya'ni aholi soni har yili oshib bormoqda.
2. Boshlang'ich nuqta: 2014-yilda aholi soni 30,5 million kishini tashkil etgan.
3. Eng yuqori ko'rsatkich: 2024-yilda aholi soni 36,7 million kishiga yetishi kutilmoqda.
4. O'rtacha yillik o'sish: Har ikki yilda aholi soni taxminan 0,8-1,0 million kishiga oshgan.
5. Barqaror o'sish: Grafikda keskin pasayish yoki sakrash holatlari kuzatilmaydi, bu aholi sonining nisbatan izchil o'sishini ko'rsatadi.

Ushbu ma'lumotlar demografik o'sishning davom etayotganini va bu ijtimoiy-iqtisodiy rejalashtirishda hisobga olinishi kerakligini ko'rsatadi. Aholi sonining oshishi mehnat bozori, infratuzilma va xizmat ko'rsatish sohalarida o'sishni talab qiladi.

1-jadval. Aholi statistikasi bo'yicha asosiy ko'rsatkichlar va ularning qisqacha izohlari

Ko'rsatkich	Qiymat	Izoh
Aholi soni (mln)	35	2023-yil uchun umumiy aholi soni
Urbanizatsiya darajasi (%)	60	Shahar aholisi ulushi
Migratsiya saldosini (ming)	+25	Migratsiya natijasida aholining o'sishi
O'rtacha umr ko'rish yoshi (yil)	72	Erkaklar va ayollar o'rtacha ko'rsatkichi
Ma'lumot darajasi (%)	98	Savodxonlik darajasi

Aholi soni (mln): Bu ko'rsatkich mamlakatning demografik holatini umumiy baholash imkonini beradi.

Urbanizatsiya darajasi (%): Shahar va qishloq aholisi o'rtasidagi nisbatni ko'rsatadi, bu urbanizatsiya jarayonlarini tahlil qilishda muhimdir.

Migratsiya saldosini (ming): Aholining migratsiya sababli o'zgarishini aniqlashga yordam beradi.

O'rtacha umr ko'rish yoshi (yil): Sog'liqni saqlash va turmush darajasi bo'yicha muhim indikator.

Ma'lumot darajasi (%): Ta'lim va savodxonlik darajasini o'lchash uchun asosiy ko'rsatkich.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, aholi sonining o'sishi va migratsiya jarayonlari iqtisodiy rivojlanish va urbanizatsiya darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Aholi tarkibi bo'yicha gender va yosh guruhlari o'rtasidagi farqlar ijtimoiy muammolarni aniqlashda muhim omil hisoblanadi. Bundan tashqari, tahlillar aholining ma'lumot darajasi va sog'liqni saqlash tizimi rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatdi.

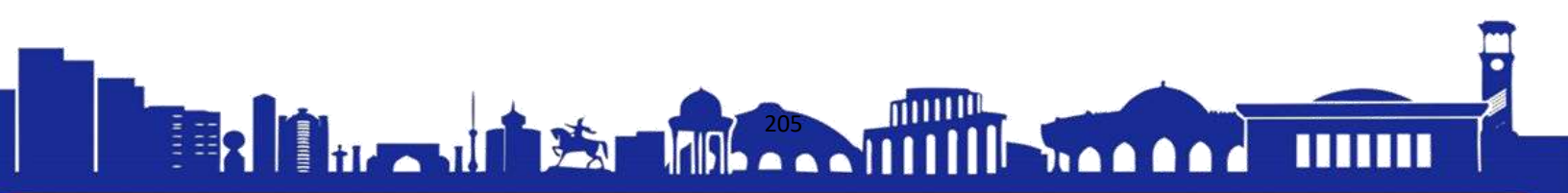
XULOSA

Aholi statistikasi davlat rivojlanishi uchun muhim ko‘rsatkich hisoblanadi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, aholi o‘sishi va hududiy taqsimoti davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Kelgusida aholi statistikasi bo‘yicha chuqurroq tadqiqotlar olib borish, ma‘lumotlarni tizimli ravishda tahlil qilish va ulardan samarali foydalanish zarur.

Aholi statistikasi ijtimoiy-iqtisodiy qarorlar qabul qilishda muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, aholi statistikasi bo‘yicha muntazam tahlillar olib borish va ularni amaliyotga joriy etish jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Kelgusida aholi statistikasi bo‘yicha chuqurroq tadqiqotlar olib borish uchun zamonaviy texnologiyalar va katta ma‘lumotlar tahlilidan foydalanish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Graunt, J. (1662). “Natural and Political Observations... Made upon the Bills of Mortality”.
2. Malthus, T. R. (1798). “An Essay on the Principle of Population”.
3. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (2023). Demografik rivojlanish ma‘lumotlari.
4. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi (2024). Aholi statistikasi hisobotlari.
5. Jahon Banki (2023). “World Development Indicators”.
6. United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2023). World Population Prospects 2023.
7. World Bank. (2022). Global Demographic Trends and Economic Implications.
8. Maltus, T. R. (1798). An Essay on the Principle of Population.
9. Lotka, A. J. (1925). Elements of Physical Biology.
10. Smith, D. P., & Keyfitz, N. (2020). Mathematical Demography.
11. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo‘mitasi. (2023). Demografik hisobotlar.

IJTIMOYIY TADBIRKORLIK: JAMIYATNI YAXSHILASH ORQALI FOYDA OLIISH

Razzoqova Gulrux

Moliya yo'nalishi, 123-guruh talabasi

Muzropova Shaxnoza

Annotatsiya

Mazkur maqolada ijtimoiy tadbirkorlik konsepsiyasi, uning jamiyatdagi roli va ahamiyati, iqtisodiy va ijtimoiy foyda o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash usullari yoritiladi. Shuningdek, ijtimoiy tadbirkorlikning muvaffaqiyat omillari, uning rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omillar va O'zbekiston sharoitida amaliyotga joriy etish imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Ijtimoiy tadbirkorlik, iqtisodiy foyda, ijtimoiy innovatsiya, jamiyatni yaxshilash, O'zbekiston iqtisodiyoti.

Abstract

This article discusses the concept of social entrepreneurship, its role and importance in society, and ways to ensure a balance between economic and social benefits. It also analyzes the success factors of social entrepreneurship, factors that hinder its development, and the possibilities of its implementation in Uzbekistan.

Keywords. Social entrepreneurship, economic benefit, social innovation, improving society, economy of Uzbekistan.

KIRISH

Ijtimoiy tadbirkorlik so'nggi yillarda dunyo miqyosida dolzarb masalalardan biriga aylandi. An'anaviy tadbirkorlikdan farqli o'laroq, ijtimoiy tadbirkorlik jamiyatdagi dolzarb muammolarni hal qilish orqali iqtisodiy foyda olishga yo'naltirilgan. Ushbu yondashuv inson kapitalining rivojlanishiga, ekologik barqarorlikka va ijtimoiy tenglikka hissa qo'shadi. Maqolaning maqsadi ijtimoiy tadbirkorlikning nazariy asoslarini va uning amaliyotdagi o'rnini tahlil qilishdan iborat.

Ijtimoiy tadbirkorlik so'nggi yillarda jamiyatni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu yondashuv ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun innovatsion biznes modellarni qo'llashni nazarda tutadi. Ijtimoiy tadbirkorlar nafaqat iqtisodiy foyda olishga, balki atrof-muhitni muhofaza qilish, ta'limni rivojlantirish va ijtimoiy

tengsizlikni kamaytirishga qaratilgan maqsadlarni amalga oshiradilar. Ushbu maqolada ijtimoiy tadbirkorlikning asosiy tamoyillari, afzalliklari va qiyinchiliklari muhokama qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ijtimoiy tadbirkorlikning nazariy asoslarini o'rganishda Muhammad Yunusning ijtimoiy biznes konsepsiyasi katta ahamiyatga ega. U o'zining Grameen Bank tajribasi orqali iqtisodiy faoliyatning ijtimoiy ta'sirini isbotlagan. Dees (1998) esa ijtimoiy tadbirkorlarni innovatsion yondashuv va barqaror ijtimoiy ta'sir yaratishga qodir lider sifatida tasniflaydi. Dunyoning rivojlangan davlatlarida ijtimoiy tadbirkorlik davlat siyosati darajasida qo'llab-quvvatlanmoqda, masalan, Buyuk Britaniya va Germaniyada ijtimoiy korxonalarni moliyalashtirish uchun maxsus fondlar tashkil etilgan.

Adabiyotlar tahlili ijtimoiy tadbirkorlikning nazariy asoslari va amaliy qo'llanilishi bo'yicha keng qamrovli ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Muhammad Yunus (2006) o'zining "Gramin Bank" tajribasi orqali ijtimoiy tadbirkorlikni mikromoliya sohasida qanday qo'llash mumkinligini ko'rsatdi. Dees (1998) ijtimoiy tadbirkorlikni biznes va xayriya faoliyatining uyg'unlashuvi sifatida ta'rifladi. Prahalad (2004) esa kambag'allikni kamaytirishda bozorning quyi qatlamiga xizmat ko'rsatishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Ushbu nazariyalar asosida maqolada ijtimoiy tadbirkorlikning turli yo'nalishlari ko'rib chiqiladi.

O'zbekistonda esa ijtimoiy tadbirkorlik hali rivojlanish bosqichida bo'lib, ko'proq nodavlat tashkilotlar va donor tashkilotlar faoliyati doirasida amalga oshirilmogda. Shu sababli, ijtimoiy tadbirkorlikning iqtisodiy va ijtimoiy salohiyatini aniqlash maqsadida chuqur tahlillar o'tkazilishi zarur.

Mazkur tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi:

Nazariy tahlil: Ijtimoiy tadbirkorlik bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlar va xalqaro tajribalar o'rganildi.

Empirik tahlil: O'zbekiston sharoitida ijtimoiy tadbirkorlik amaliyotiga oid misollar yig'ildi va tahlil qilindi.

So'rov va intervyu: Ijtimoiy tadbirkorlik bilan shug'ullanayotgan tadbirkorlar bilan suhbatlar o'tkazildi.

Adabiyotlar tahlili: Ijtimoiy tadbirkorlik bo'yicha mavjud nazariyalar va amaliy misollar o'rganildi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Intervyu va kuzatuvlar: Muvaffaqiyatli ijtimoiy tadbirkorlar bilan suhbatlar o'tkazilib, ularning tajribasi tahlil qilindi.

Statistik tahlil: Ijtimoiy tadbirkorlikning iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirini baholash uchun statistik ma'lumotlar ishlatildi.

NATIJALAR

Ijtimoiy tadbirkorlik orqali jamiyatda bandlik darajasini oshirish va muayyan ijtimoiy muammolarni hal qilish mumkinligi aniqlangan.

O'zbekiston sharoitida ijtimoiy tadbirkorlik ko'proq qishloq xo'jaligi va ta'lim sohalarida rivojlanmoqda.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ijtimoiy tadbirkorlikning muvaffaqiyati uchun quyidagi omillar muhim hisoblanadi: moliyalashtirish manbalari, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash va keng ko'lamlı ijtimoiy tarmoq yaratish.

Ijtimoiy ta'sir: Ijtimoiy tadbirkorlikning asosiy natijalaridan biri jamiyatdagi muammolarni hal qilishga qaratilgan ijobiy ta'sirdir. Masalan, kambag'allikni kamaytirish, ta'lim sifatini oshirish yoki ekologik barqarorlikni ta'minlash.

Innovatsiyalar: Ijtimoiy tadbirkorlar yangi texnologiyalar va yondashuvlar yordamida muammolarga yechim topadilar.

Iqtisodiy samaradorlik: Ushbu yondashuv daromad keltirish bilan birga, barqaror rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi.

XULOSA

Ijtimoiy tadbirkorlik jamiyat rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yondashuv orqali ijtimoiy va iqtisodiy maqsadlarga bir vaqtda erishish imkoniyati mavjud. O'zbekiston sharoitida ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun davlat siyosatini takomillashtirish, moliyaviy mexanizmlarni joriy etish va ijtimoiy innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash zarur. Kelgusida ushbu yo'nalishda chuqurroq tadqiqotlar olib borilishi ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Ijtimoiy tadbirkorlik jamiyatni ijobiy o'zgartirishning samarali vositasidir. Ushbu yondashuvning muvaffaqiyati nafaqat iqtisodiy foyda olishga, balki ijtimoiy masalalarni hal qilishga qaratilgan. Maqolada keltirilgan misollar ijtimoiy tadbirkorlikning turli

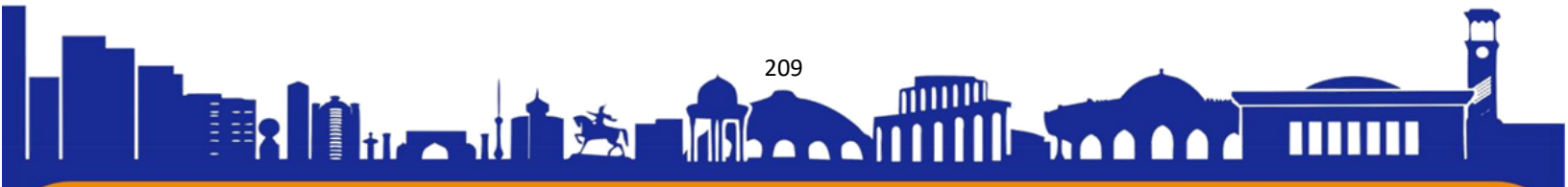

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

yo‘nalishlarda muvaffaqiyatli qo‘llanilishini ko‘rsatadi. Kelgusida ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun davlat siyosatini kuchaytirish, ta‘lim tizimida tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Dees, J. G. (1998). *The Meaning of Social Entrepreneurship*. Stanford University.
2. Yunus, M. (2007). *Creating a World Without Poverty: Social Business and the Future of Capitalism*. PublicAffairs.
3. Bornstein, D. (2004). *How to Change the World: Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas*. Oxford University Press.
4. Bicharova, G. (2022). “O‘zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirish yo‘llari”. *Iqtisodiyot va Innovatsiyalar Jurnali*, 3(5), 23-29.
5. Leadbeater, C. (1997). *The Rise of the Social Entrepreneur*. Demos.
6. Dees, J. Gregory. "The Meaning of Social Entrepreneurship." Stanford University, 1998.
7. Yunus, Muhammad. *Banker to the Poor: Micro-Lending and the Battle Against World Poverty*. PublicAffairs, 2006.
8. Prahalad, C.K. *The Fortune at the Bottom of the Pyramid*. Wharton School Publishing, 2004.
9. Bornstein, David. *How to Change the World: Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas*. Oxford University Press, 2007.
10. Nicholls, Alex. *Social Entrepreneurship: New Models of Sustainable Social Change*. Oxford University Press, 2006.

ZOOMORFIK METAFORANING TASNIFI VA SEMANTIK TAVSIFI (SAID AHMAD ASARLARI BO‘YICHA)

Choriyev Jaloliddin Almirzayevich

Xorijiy tillari fakulteti Lingvistika (ingliz tili)

yo‘nalishi 1-kurs magistranti

jaloliddinchoriyev476@gmail.com

Ilmiy rahbar: f.f.f.d (PhD) **Nargiza Suyarova**

Annotatsiya:

Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotining zabardast vakillaridan biri Said Ahmad asarlaridagi zoomorfik metaforalar haqida so‘z boradi. Said Ahmadga xos bo‘lgan uslub zoomorfik metaforalar orqali talqin qilinadi.

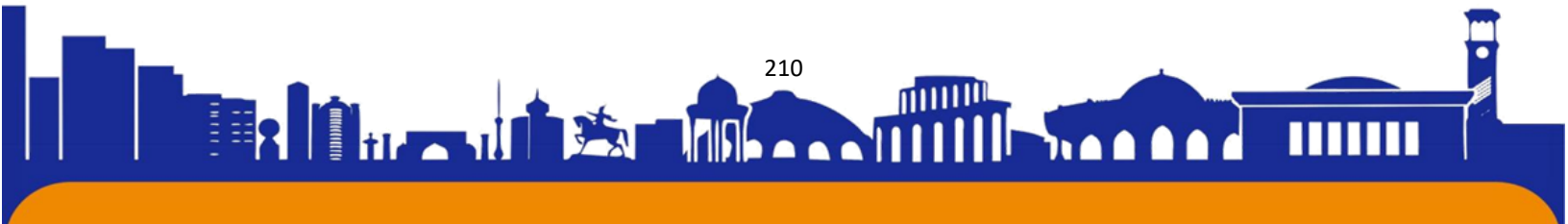
Kalit so‘zlar: zoomorfik metafora, etalon, semantik tavsif.

Annotation:

This article discusses the zoomorphic metaphors in the works of Said Ahmad, one of the prominent representatives of Uzbek literature. The style characteristic of Said Ahmad is interpreted through zoomorphic metaphors.

Key words: Zoomorphic metaphor, standard (or benchmark), semantic description.

Badiiy asarlarda yozuvchi va shoirlar o‘ziga xos ko‘rinishi uchun zoomorfik metaforalardan unumli foydalanadi. Zoomorfik metafora - bu hayvonlar va ularning tana a‘zolari nomini ifodalovchi leksemalar ma‘nosining metaforik usulda ko‘chishi bo‘lib, bu turga bo‘ri, tulki, ayiq, ilon, it, shox, dum, qanot kabi leksemalarning metaforik ma‘no hosil qilishi kiradi. Metafora orqali ma‘no ko‘chishida konnotativ ma‘no yorqinroq aks etadi. Masalan, ot, eshak, qo‘y, it, bo‘ri, tulki, yo‘lbars, boyo‘g‘li, musicha, burgut, lochin, qaldirg‘och, bulbul kabi hayvon va qushlarning nomlari bo‘lgan leksemalar mavjudki, bu so‘zlar o‘z ma‘nosidan tashqari, ko‘chma ma‘noda juda keng qo‘llanadi. Otning baquvvatligi, eshakning aqlsizligi, qo‘yning yuvvoshligi, itning vafodorligi, mushukning epchilligi, tulking ayyorligi, burgutning changallashdagi kuchliligi, lochinning ko‘zi o‘tkirliigi kabi tipik xususiyatlari boshqa predmetlarga nisbatan metaforik usulda ko‘chiriladi, natijada konnotativ ma‘no yuzaga keladi hamda matnning ta‘sirchanligi oshadi.

Qadimgi davrdan boshlab hayvon, qush va o‘simlik nomlarining badiiy adabiyotga ko‘chishi kuzatiladi. “Devonu lug‘otit-turk” va “Qutadg‘u bilig” asarlarida qushlarning ma‘lum xatti-harakatlari orqali har xil xarakterdagi odamlarning majoziy obrazi yaratilgan. “Qutadg‘u bilig”da qushlar majoziy alohida ahamiyat kasb etib, bunda, ayniqsa, ushbu badiiy detal asarning g‘oyaviy-estetik qimmatini oshirish, tasvirlanayotgan voqelikning mohiyatini chuqurroq ochish, qahramonlarning ichki dunyosi, yaxshilik va yomonlikka asoslangan fazilatlarini obrazli gavdalanitirish kabi maqsadlarga bo‘ysundirilgan. Jumladan, Yusuf Xos Hojib o‘z asarida bekning xarakter-xususiyatlarini berishda, kuch va mardlik timsollarini ifodalashda arslon va sher timsollaridan foydalangan¹.

Asosan, zoomorfik metaforalar ko‘proq she‘riy shakllarda uchraydi. Masalan, Iqbol Mirzo, Muhammad Yusuf, To‘ra Sulaymon ijodida bu xususiyatlar yaqqol namoyon bo‘ladi.

Said Ahmadning "Ufq" trilogiyasi, "Jimjitlik" romanida davr muammolari, insonlarning ichki his-tuyg‘ulari, kechinmalari zoomorfik metaforalar orqali ifodalanadi va yozuvchigagina xos bo‘lgan uslubni ko‘rsatadi.

"Jimjitlik" romanida keltirilgan ba‘zi zoomorfik metaforalarga to‘xtalib o‘tamiz:

1. Qashqir so‘zi orqali hosil bo‘lgan metafora.

"Cho‘qqilar jilvasiga ko‘pam mahliyo bo‘laverma, bolam. Bu tog‘da qashqirlar bor".

Ushbu jumlada qashqir so‘zi dastlab o‘z ma‘nosida tushuniladi. Asar oxirida esa jamiyatdagi yovuz odamlar qashqir timsolida gavdalanadi. Bu yerda nega bo‘ri yoki yo‘lbars bor emas, aynan qashqir bor, semasining ishlatilishi yozuvchiga xos bo‘lgan uslubni yuzaga keltiradi.

2. Kaptar pati orqali hosil bo‘lgan metafora.

Qop-qora sochlari kaptar patidek bo‘lib ketdi".

Ushbu jumla orqali Said Ahmad qush misolida qahramonning holatini akslantirgan. Odatda kaptarning qora patlari biroz namiqqan, ko‘rimsiz holatda bo‘ladi. Yozuvchi o‘z qahramonining holatini kaptar pati orqali o‘quvchiga namoyon qiladi.

3. Chumchuq so‘zi orqali hosil bo‘lgan metafora.

¹ Мирзоҳидова Л. XI-XII асрлар туркий адабиётида мажозий тасвир бадиияти: Филол. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс... автореф. – Самарқанд, 2018.

“U inida chumchuq bo‘lib yotdi”. Odatda, chumchuq chaqimchilik etaloni sifatida gavdalanadi, lekin yozuvchi bu jumlasini orqali chumchuqqa xos bo‘lgan boshqa xususiyatni insonga ko‘chiryapti. Chumchuqlar kechasi tinch yotmasdan, ko‘p qimirlaydi. Qahramonning hayot tashvishlaridan kechasi bilan qimirlab, uxlay olmay chiqishini chumchuqning holatiga mengzaydi.

4. Bulbul so‘zi orqali hosil bo‘lgan metafora.

“Bodomgul bulbul edi”. Bu yerda yozuvchi an’anaviy o‘xshatish usulidan foydalanadi. Badiiy adabiyotda doimo insonning ovozi bulbulga o‘xshatiladi. Bu yerda ham birgina bulbul so‘zi qahramonning xushovozligini bildirib kelmoqda.

5. Burgut so‘zi orqali hosil bo‘lgan metafora.

“Uning burgut ko‘zlaridan ma’no anglash mushkul edi”. Burgut – tezlik, chapdastlik, o‘tkirlik ramzi sifatida talqin qilinadi. Said Ahmad burgutning ko‘zlari bilan insonning ko‘zlarini o‘xshatadi. Qahramonning holatini tasvirlashda “kiyikdek beozor”, “ohuko‘z” metaforalarini emas, balki burgutdek o‘tkir ko‘z sohibi sifatida tasvirlaydi. Bu orqali esa yana bir ichki ma’no – qahramonning salbiy obrazda ekanligini anglash qiyin emas. Gulxaniyning "Zarbulmasal" asarida uch yuzdan ortiq qushlarning insonlar obrazida gavdalanishi bir qarashda xarakter jihatdan bizga notanish insonlarning xususiyatlarini ochib bergan.

Odatda, zoomorfik metaforalardan insondagi illatlarni ifodalashda unumli foydalaniladi. Bu usul albatta, majoziy ma’noni ifodalashda qo‘l keladi. Rossiyalik tilshunos S.Tolstaya aytganidek, hayvonlar metaforasi o‘simlik metaforasidan farqli ravishda insondagi salbiy xususiyatlar bilan ko‘proq bog‘liq.

Xulosa qilib aytganda, said Ahmad ijodida boshqa yozuvchilar ijodida uchramagan yangicha zoomorfik metaforalarni uchratish mumkin. Ushbu metaforalar majoziy ma’noda ezgulik va yovuzlik, yaxshilik va yomonlik, to‘g‘rilik va egrilik, tozalik va ifloslik, go‘zallik va xunuklik, erkinlik va tutqinlik kabi tushunchalarni ifodalab kelgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Мирзоҳидова Л. XI-XII асрлар туркий адабиётида мажозий тасвир бадиияти: Филол. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс... автореф. – Самарқанд, 2018.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

2. Said Ahmad. Jimjitlik romani.Turon zamin nashriyoti. - Toshkent. 2024
3. Jamolxonov H. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. - Toshkent: Talqin, 2005. – b.17
4. Norkuziyeva D.Sh. Badiiy adabiyotda zoomorfizmlarni qo‘llanilishining o‘ziga xos xususiyatlari. Zamonaviy tilshunoslik va derivatsion qonuniyatlar. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. - Samarqand: SamDCHTI nashri, 2022. – 147-149 b.

SHEROBODDARYO QISHLOQLARI AHOLISI MAROSIMLARINI ETNOGRAFIK TAXLILI

Norqobilov Mansur Norsaitovich

Surxondaryo viloyati Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar boshqarmasi korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha bosh mutaxassis

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sheroboddaryo qishloqlari aholisi dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik barcha kasb egalari o'zlarining kasbiy pirlariga ega bo'lishgan va ularga atab turli xildagi marosimlarni bajarganlari etnografik taxlil bayon etilgan.

Sheroboddaryo qishloqlarida aholi tig'iz yashaganligidan XX-asrning birinchi yarmida hukumat tomonidan yangi o'zlashtirilgan yerlarga tez-tez ko'chirilib turishiga olib kelgan. Shu bois, Ko'hitangtog' qishloqlari bilan Surxon vohasi va Tojikistonning janubiy mintaqalarida yashovchi aholi madaniyatida umumiylik yuzaga kelganligi etnografik dala yozuvlari va tarixiy manbalar asosida talqin etilgan.

Kalit so'zlar: Sheroboddaryo qishloqlari aholisining an'anaviy xo'jalik marosimlari dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik va ovchilik, yirik ulamolardan *risola* olishlari, Darveshona, Bobodehqon «suv sulton xotin», «suz xotin», «shox moylar», «loy otar» kabi marosimlar.

Аннотация: В статье представлен этнографический анализ того факта, что жители деревень Шерабаддари, занимавшиеся всеми профессиями, включая земледелие, скотоводство и ремесла, имели своих профессиональных богов и совершали в их честь различные обряды.

Плотная заселенность деревень Шерабаддари привела к частому переселению их на вновь освоенные земли правительством в первой половине XX века. Таким образом, возникновение общих культурных сходств между селами Кохитангтога и народами, проживающими в Сурханском оазисе и южных районах Таджикистана, интерпретируется на основе этнографических полевых записей и исторических источников.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Keywords: Traditional economic rituals of the residents of Sherobodaryo villages: farming, animal husbandry, crafts and hunting, receiving treatises from great scholars, Darveshona, Bobodehkan rituals such as "water sultan wife", "suz wife", "horn oils", "loy atar".

Sheroboddaryo qishloqlarida yashovchi aholining urf-odat va an'analari uzoq asrlar davomida shakllangan bo'lib, kishilarning tabiatga bo'lgan munosabati, hayot ta'minotini yaratish natijasida vujudga kelgan. Tog' qishloqlari aholisi o'z xo'jalik faoliyatlari davomida turli xil marosimlarni o'tkazib kelganlar. Ushbu marosimlarni to'rt guruhga bo'lish mumkin. Bular: 1) dehqonchilik marosimlari; 2) chorvachilik marosimlari; 3) hunarmandchilik marosimlari; 4) ovchilik marosimlari.

XX-asr boshlarida, hatto Ikkinchi jahon urushidan keyingi yillarda ham barcha kasb egalari, shu jumladan, ovchilar ham albatta «risola» olishlari shart edi. Risola yirik ulamolar tomonidan bitta varaqqa yozilib, unda kasb egasi qilishi lozim bo'lgan ishlar ko'rsatilar edi. Zero shunday qilinsa, ishi yurishib, bemalol kun kechirishi mumkin deb hisoblashgan. Bunday risolalar tumor kabi olib yurilgan. Xalqimiz orasida «xuddi risoladagidek bo'lsin» degan naql ham shundan kelib chiqqan.

Sheroboddaryo qishloqlarida dehqonchilik bilan bog'liq marosimlar keng tarqalgan bo'lib, ular yilning turli fasllarida o'tkaziladi. Xususan, yiliga bir marta-Yilboshi (Navro'z) oldidan aholi tomonidan «darveshona» marosimi uyushtiriladi.

Darveshona-Alloh yo'lida o'tkaziladigan sadaqadir. Unda odamlar yil yaxshi kelishi, turli xil ofatlardan saqlashni maqsad qilishadi. Marosimni o'tkazish uchun odamlardan pul yig'iladi. Boy kishilar qo'y berishadi. Tegirmonda bug'doy tortib, yorma qilib qaynatiladi. Qo'y so'yib dumbasiga go'shtni qovurishadi. Har bir odamga bir kosadan yorma, kosaning ichiga pishirilgan go'sht solib beriladi. Odamlar «*darveshona — tishga davo*» deb ovqatni yeyishadi. Yetim-yesirlar bu tadbirga to'liq jalb etiladi va ularga ehson ajratiladi. Darveshonada mulla yoki eshon kelib, elga, yurtga tinchlik va omonlik so'rab duo qiladi.

Sheroboddaryo qishloqlari dehqonlari yerni ekinga tayyorlab, urug'ni ivitib qadashdan bir kun oldin *Bobodehqon* marosimini o'tkazadilar. Ushbu marosimda qon chiqarilib (imkoniyatiga qarab, tovuqdan to qo'ygacha), Alloh yo'lga sadaqa qilinadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Ulamolar Qur'on o'qib, xuddi darveshonada bo'lgani singari Allohdan hosil barakali bo'lsin deb duo qiladilar.

O'rganilayotgan hududda bog'bonlarning piri sifatida hazrati Nuh alayhissalom, suvchilarda esa, hazrati Sulaymon alayhissalom shaxsi muqaddaslashtirilgan. Hazrati Nuh alayhissalom to'fondan keyin yerga birinchi bo'lib novdani qadaganligi uchun bog'bonlar piri sifatida ulug'langan.

Bahorgi yer haydash oldidan *shoxmoylar* marosimi o'tkaziladi. Chilonzor, Xomkon qishloqlarida bu marosim *shox qochov* deyiladi. Negaki, qishki sovuqda buqaning shoxi yorilishi natijasida uning yorilgan uchi odamlar va chorvaga tegib jarohat yetkazishi mumkin. Buni oldini olish uchun oldiniga buqaning shoxi moylanadi. Keyin qochov (maxsus egov) bilan uchi egovlanib, yorilgan joyi olib tashlanadi va to'mtoq holga keltiriladi. Shundan keyin buqa yer haydashga tayyor bo'ladi. Boysuntog' tizmasidagi qishloqlarda esa «shoxmoylar» marosimi vaqtida qo'shiq aytishadi, ayrim kishilar ehson chiqarishadi. Ushbu udum dushanba, chorshanba yoki juma kunlaridan birida o'tkaziladi.

Tog' qishloqlarida har yili mart oyida *loy otar* udumi bajariladi. Bunda qishloqning to'lib qolgan ariqlari hashar yo'li bilan tozalanadi. Har bir kishi o'ziga belgilangan joyni loyqadan tozalaydi. Denov tumanida ham xuddi shunday udum mavjud bo'lib, u «loy tutish» deb ataladi. Farqi shundaki, ariq tozalayotgan kishilar oldidan biror yo'lovchi o'tib qolsa, unga bel yoki ketmonda loy tutishadi. Yo'lovchi uzatilgan ish asbobini loyi bilan birga olib, hasharchilar tomonidan ko'rsatilgan ariqni tozalab berishi, yoki o'zining biror hunarini ko'rsatib, vaziyatdan chiqib ketishi lozim bo'ladi.

Dehqonchilikning ob-havo bilan bog'liqligi aholi o'rtasida turli udumlarni yuzaga keltirgan. Masalan, 20-fevraldan 21-martgacha bo'lgan sanoqli kunlarning dastlabki 15-kuni *Hut* deyiladi. Bir naqla: *yaxshi kelsa hut, kadi to'la sut, yomon kelsa hut soy to'la put* deb aytiladi. Hutdan keyin kirgan *Ajuzmomo* 6 kun davom etadi. Bu to'g'ridagi naqla: *Ajuzmomo olti kun, yetalasa yetti kun, sakrasa sakkiz kun, to'qraysa to'qqiz kun, o'qraysa o'n kun*, -deyiladi.

Qurg'oqchilik bo'lganda aholi tomonidan suv chaqirish marosimlari o'tkaziladi. Ko'hitangtog' qishloqlarida bu marosim «Suv sulton xotin» yoki «Suz xotin», o'zbek laqaylarida esa «sus xotin» deb ataladi.

Marosimning boshqa shakli «Suz xotin» deyiladi. Bunda kattagina yog‘ochdan qo‘g‘irchoq xotin yasaladi. So‘ngra marosim egasi xo‘roz so‘yib sadaqa chiqaradi. Bunda, albatta, qichqiriq xo‘roz so‘yiladi. Uy egasi niyat qilib qo‘g‘irchoqni o‘choq boshiga olib keladi va uni yerga tikka qilib qo‘yadi. O‘choqdan chiqqan tutun zarar qilmasligi uchun qo‘g‘irchoqni qozondan bir-ikki metr narida qo‘yishadi. Dasturxonga ovqat tortilganda qo‘g‘irchoq ham dasturxon boshiga olib kelinadi. Ovqatga duo o‘qilgach, barcha qo‘g‘irchoqni o‘rtaga olib o‘ynatadi va atrofidan aylangan holda marosim qo‘shig‘ini kuylashadi. Marosim tugagach, qo‘g‘irchoqni maxsus qurilgan kichik uychaga kiritib qo‘yishadi. Xalq «Suz xotin»ni xuddi (suvdami yo falakda) suzayotgan ayoldek tasvirlagan. Shuning uchun ba‘zan «sulton» so‘zining o‘rniga «suzdon» so‘zini qo‘shishadi.

Janubiy Tojikistonda yashovchi o‘zbek laqaylarida yomg‘ir yog‘may qurg‘oqchilik xavfi yuzaga kelgach, qishloq oqsoqollari maslahatlashib, qiziqchi bitta erkakka ayolning kiyimlarini kiygizib, eshakka teskari o‘tirg‘izib, «sus xotin» qo‘shig‘ini aytib, eshakni uyma-uy yetaklab yuradilar. Uy egalari bu «sus xotin»ning ustidan suv quyib, imkon qadar biron narsa berganlar. Keyin quduq, buloq yoki daryoning boshiga borib, odamlar bir-birining ustiga suv sepishib, yig‘ilgan xayru-ehsonni o‘rtaga qo‘yishib, birga yeyishib, Yaratgandan yomg‘ir yog‘dirishni so‘rashadilar.

Qo‘g‘irchoq ishlatib yomg‘ir chaqirish marosimi Kavkazda yashovchi turkiy xalqlarda ham qayd etilgan. Qozon tatarlari o‘tkazadigan yomg‘ir chaqirish marosimida qo‘g‘irchoq bo‘lmaydi. Uning o‘rniga qurbonlik ovqati yeb bo‘linganidan keyin kunning qolgan qismida yoshlar yo‘lida uchragan har bir kishisiga suv sepishadi. S.Ye.Malovning yozishicha, bu odat qurbonlik oshi bilan birga qurg‘oqchilik vaqtida yomg‘ir chaqirishdagi shamanlik vositasi hisoblanadi.

Odatda yomg‘ir chaqirish marosimi fevraldan, ya‘ni kichik chilla tugab, hut kirishidan to aprelga qadar bo‘lgan vaqtlarda o‘tkaziladi. Marosim o‘tishi bilan yomg‘ir yog‘a boshlagach, dehqonlar yer haydab, bug‘doy ekayotgan vaqtda bir qo‘lida o‘sha qo‘g‘irchoq, bir qo‘lida bug‘doy bo‘ladi. Yerga urug‘ sepayotgan vaqtda marosim qo‘shig‘ini kuylashadi. «Suz xotin» marosimi yakunida qo‘g‘irchoq kuydiriladi yoki eski quduqqa tashlanadi.

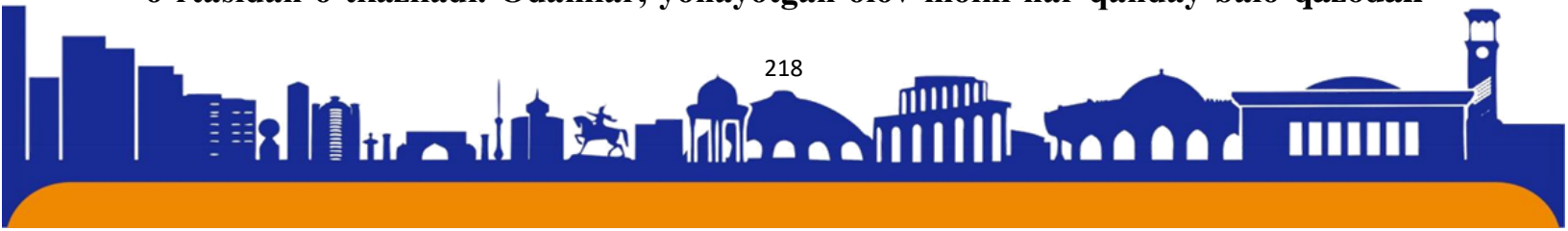
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Nima uchun qo'g'irchoqda aynan ayol obrazi berilgan? Sababi, qadimgi turkiy xalqlarda ayol muqaddas, ulug'lik hamda baraka timsoli hisoblangan. Shu bilan birga, «Suz xotin» marosimi ko'p jihatdan qadimgi ajdodlarimizning diniy e'tiqodlari bilan bog'liq bo'lgan. Abu Rayhon Beruniyning yozishicha, qadimgi xorazmiylar ispanormaji oyining o'ninchi kunida *vaxshangam* degan hayit bayramini nishonlashgan. *Vaxshangam* – Vaxsh suviga, ayniqsa, Jayhun suviga vakil qilingan farishta ismidir. Kushon tangalarida uchraydigan *Ardoxsho* ma'budasining nomi «Oxsho ruhi» ma'nosida kelib, tadqiqotchilar tomonidan *Vaxsh* so'ziga to'g'ri kelishi aniqlangan. Qadimgi baqtriyaliklar *Oxsho* (*Oaxsho*) xudosiga atab ibodatxona (Tojikistondagi Taxti Sangin) ham qurganlar. Arxeologik tadqiqotlar natijasida Termiz yaqinida joylashgan Tallitog'ora tepaligi miloddan oldingi I ming yillikda suv xudosiga bag'ishlab qurilgan inshoot ekanligi ma'lum bo'ldi. *Oaxsho/oxsho* qadimgi turkiycha *o'kuz* so'zi bilan bog'liq bo'lib, «suv» degan tushunchani anglatadi. Ko'p xudolilik davrida bu atama «suv xudosi» degan ma'noni orttirgan.

Yuqoridagilardan kelib chiqiladigan bo'lsa, «Suz xotin» qadimgi suv kulti bilan bog'liq marosim bo'lganligi anglashiladi. Islom dini tarqalgan davrda ham bu marosim unutilmagan. U zamonasiga moslashib, boshqa ko'rinishlarda bizning davrimizga qadar yetib kelgan.

Bug'doyni o'rib yanchishdan oldin bitta molni so'yib xirmonning boshida ehson berishadi. Agarda bug'doyni somondan ajratayotganda shamol bo'lmasa, yana bir marosim — «Yo Haydar» o'tkaziladi. Bug'doy yanchilganidan so'ng xirmondan bir g'alvir donni to'rvaga solib qishloq ulamosi yoki kambag'alga olib borishadi. Har bir xirmondan bir g'alvirdan bug'doy olinadi. Bu sadaqa «haqula» deb ataladi. Aholi xirmon yig'iladigan joy bilan bedazorlarni asragan, ularni muqaddas deb bilishgan. Shu bois xirmonjoyga tom qilishmagan, bedapoyada janoza o'qishmagan. Bunda hosildan baraka qochadi deb irim qilishgan.

Dehqonchilikda bo'lgani singari, chorvachilikning ham o'z marosimlari bor. Mart oyining oxirlarida cho'ponlar molni yozgi yaylovga chiqarayotgan paytda ko'chaning ikki chetiga xashakka isiriq qo'shgan holda olov yoqishadi. Bunda ko'ch ortilgan eshak va otdan tortib qo'y-echki va yirik shoxli qoramolgacha olov o'rtasidan o'tkaziladi. Odamlar, yonayotgan olov molni har qanday balo-qazodan

saqlaydi, deb biladilar. Bu an'ana barcha ko'chishlarda amalga oshiriladi. Umuman olganda, XX-asr o'rtalariga qadar tog' aholisi yiliga uch marta bir joydan boshqa joyga ko'chib turishgan.

Tog'liklar o'z chorvasini asrash uchun bir qator usullardan foydalanadilar. Chunonchi, bahorning boshlarida cho'ponlar mollarini tog' yonbag'irlariga, chukri, oq chayir va boshqa achchiq ta'mli o'simliklar – andiz, zirk, yovvoyi kavrak, yovvoyi bodom, yovvoyi ko'knor, kampirdevona, afg'ono't unib turgan joyga haydab borib, o'sha yerda o'tlatishadi. Achchiq ta'mli o'simliklar chorvaga davo bo'ladi. Negaki, bu o'simliklar qo'ylarning qurtini o'ldiradi. Agar mol kasal bo'lib qolsa uchqat daraxtining shox-shabbalarini bir doshqozonga solib qaynatishadi. Bu jarayon bir sutka davom etadi va uch marta almashtirib qaynatiladi. Oxirida silta-qaylasi qolgach chorvaga ichiriladi.

Ko'klamning ilk kunlarida odamlar o'z qo'ylarini Xomkondagi Oxurliota, Xo'jaulkandagi Xo'jaulkanota, Xatak va Panjob oralig'idagi Mixcha, Xo'janqondagi Xo'janqonota, Kampirtepadagi Xo'jaabdushota va Qizilolmadagi Cho'ptashar ziyoratgohlariga olib boradilar. An'anaga ko'ra, ziyoratgohga cho'pon tayog'ini tashlab, uch marta mollarini aylantiradilar. **So'ngra Alloh yo'lga bitta mol so'yib sadaqa chiqarishadi. Ba'zi momolar uchta xamirni pishirib, molimiz ko'paysin deb, bola-chaqasi bilan bo'lishib yeyishadi. Maydaroq qo'y kasal bo'lsa Xo'jaulkanga borib sadaqa berib o'qitishadi. Ziyoratgohlarning ahamiyati haqida quyidagi xalq naqli saqlanib qolgan: *Mol tilasang Xo'jaabdush, bosh tilasang Xo'janqon.***

Bundan 60-70-yillar oldin zamonaviy dori-darmonlar bo'lmagan vaqtda aholi chorvasi kana, burga, gang kabi hasharotlardan ko'p talofat ko'rar edi. Hasharotlardan saqlanish uchun turli chora-tadbirlarni o'ylab topishgan. Agar chorvani burga bilan kana bosib ketadigan bo'lsa, qo'ton bilan yaylovni almashtirishadi.

Agar chorvada taloq kasalligi tarqab, qirilib ketish xavfi tug'ilsa, u holda bo'rini og'zini bog'lab, qo'ylarning ichida yurg'iziladi. Bu odat *bo'ri oralatish* deyiladi. Shundan keyin kasallik ko'tariladi. Xomkonda esa qo'ylarda taloq kasalligi tarqalgan paytda butun otarni Cho'pon ota qabriga olib borilib, atrofidan uch marta aylantiriladi va kasallikni olib qolsin degan maqsadda cho'pon o'z tayog'ini shu yerda qoldirib ketadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Agar ko'klam seryog'in kelib, shamol bilan yog'adigan bo'lsa, u holda suruvni shamolga teskari haydab «o'rish» yo'nalishi tanlanadi. «O'rish»—bu qo'ylarni oziqlantirish yo'nalishidir. Bunda poda qo'tondan 15 km uzoqlikda o'tlatiladi. Chorva bir kunda borish-kelishi bilan o'rtacha 30 km yurib, qo'toniga qaytadi. Qishki mavsumda chorva qo'tondan 3-5 km masofada o'tlaydi. Negaki, qish kunlari qisqa bo'lib, qor, yomg'ir, ayniqsa tumanli kunlarda adashib qolishi mumkinligi hisobga olinadi.

Qurg'oqchilik, bo'rilar hujumi, qaroqchilar, sel, hayvonlar orasidagi yuqumli kasalliklar chorvadorlar uchun haqiqiy ofat hisoblanadi. O'z chorvasini himoya qilish uchun cho'ponlar miltiq, pichoq hamda qamchi olib yuradilar. Cho'ponlarning yonida maxsus o'rgatilgan bo'ribosar itlari bo'ladi. Agar itlari bo'rini bosa olsa, qo'y so'yib quyrug'ini xomlay unga beradilar. Negaki, bo'ri bilan olishgan paytda itning tishi, tirnoqlari bo'shashib qoladi. Shuning uchun itga issiqlik va jismoniy qobiliyatini yo'qotmasligi, oldingi holatini tiklashi uchun shu tadbir o'tkaziladi.

Cho'ponlarning yordamchilari—cho'liqlardir. 3-4 ta cho'liqning boshlig'i «arkar» deyiladi. Arkar bo'lish uchun 5-10-yil kerak bo'ladi. U tog'ning toponimini bilishi, qo'yni qanday boqish, bo'ri qayerdan kelishi va shu kabi bilimlarni mustahkam egallagan bo'lishi lozim. Arkarlikka o'tish uchun maxsus sinov o'tkaziladi. Unga ko'ra, arpa yoki bug'doy unidan ikkita ko'mma pishiriladi. Ularning birini cho'liqqa, ikkinchisini olg'ir itga bir vaqtning o'zida beriladi. Agar cho'liq itdan oldin ko'mmani yesa, uni arkarlikka tayinlashadi. Agar yeyolmasa yana oldingidek cho'liqligicha qolaveradi.

Cho'ponning tayog'i ulug' sanaladi. Cho'pon uni o'z o'g'liga yoki eng ishonchli shogirdiga topshiradi. Cho'pon tayog'i toq sonda 13 yoki 15 tutamdan iborat bo'lib, 1,3-1,5 metrga teng bo'lgan. Uni hatlab o'tish ta'qiqlanadi. Cho'ponning tayog'i irg'ay, zarang, tug'dona daraxtlaridan qilinadi. Bunda, cho'pon ham shu daraxtlar singari qattiq, mustahkam, chayir bo'lishi maqsad qilinadi. *Cho'ponning tayog'i, kelinning oyog'i* degan naql ham bor.

Otardagi qo'ylar o'z-o'zidan o'laversa, «chiroq yoqish» amali o'tkaziladi. Bunday hollarda cho'pon biron-bir matoni yog'ochga boylab, moyga botiradi va yonayotgan matoni dastlab sarkalarning, so'ngra qo'ylarning tagidan o'tkazib oladi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Bunda olov har qanday yovuzlikni oldini oladi degan ishonch bor bo‘lib, islomgacha bo‘lgan diniy e‘tiqodlarda muqaddas deb hisoblangan.

Tog‘ qishloqlaridagi sayislar o‘z otlarini yomon ko‘zdan saqlash uchun turli irim-sirimlarni o‘ylab topishgan. Axborotchilar bergan ma‘lumotga ko‘ra, agar otga kinna kirsa, suqlansa u bezovtalanib, kasal bo‘lib qoladi. Shunday holatda qurquray degan qushning inini olib kelib tutatishadi va otga islatishadi. Natijada ot birpasda tinchlanib qoladi.

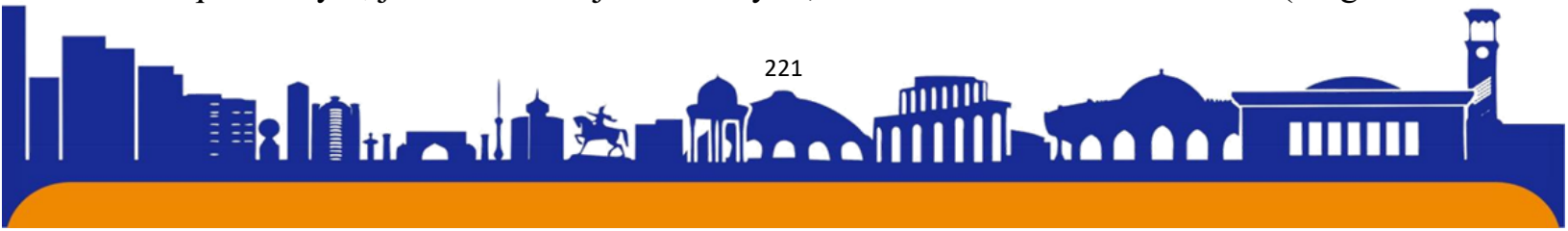
Qurquray (kurkurak)—beozor, ovoz chiqaruvchi, pati quyoning juniday mayin qush. Ko‘hitang, Boysun, Hisor va boshqa tog‘larning eng baland cho‘qqilarida, odam oyog‘i yetmaydigan joylarda in quradi. Uni faqat mohir qoyachilar va ovchilargina olishlari mumkin.

Qurquray ini topilmagan taqdirda dami o‘tkir xalfalar otning jilovi, yugani, qamchisi, ola ipi, xalfaning pichog‘i yoki tasbehi bilan silaydilar. Xalq tushunchasiga ko‘ra, otning devi kuchli bo‘lib, dami kuchsiz mullaga ziyon yetkazib, og‘zini qiyshaytirib qo‘yishi mumkin. Shu bois, otni faqat maxsus tayyorgarlik ko‘rgan xalfalar o‘qishadi. Xalfa deganda, ko‘z tekkanni o‘qiydigan, kinna va suqni silaydigan kishilar tushuniladi.

Chorvadorlarning o‘z homiylari bor. Zangiota—qoramollar piri, Cho‘ponota—mayda mollarning piri, Qambarota—ot va chopag‘onlar piri, Vosil Qora—tuyakashlar piri sanaladi. Pilla qurti boqadiganlar esa, hazrati Ayyub alayhissalomni o‘zlariga pir deb bilishadi.

Tog‘ qishloqlarida yashovchi hunarmand-ustalarning o‘ziga xos udumlari bor. Hunarmandlar halol kun kechirishlari lozim edi. O‘z navbatida hunarmanddan biror buyum sotib olinsa, ustani rozi qilish shart hisoblanadi. Buyumni sotib olganidan so‘ng sotib oluvchilar ustalarga qarab *rozi bo‘ling* deyilar.

Hunarmandchilikning har bir tarmog‘i o‘z piriga ega bo‘lgan. Tegirmonchilar hazrati Jabroilni, o‘rmakchilar bilan bo‘zchilar Shishnovulni (hazrati Shis alayhissalom), temirchilar hazrati Dovudni, tikuvchilar hazrati Idris alayhissalomni, quruvchilar hazrati Ibrohim alayhissalomni, qassoblar Jomard boboni, kashtachilar va bezakchilar Bahouddin Naqshbandiyini, juvozchilar Xoja Ro‘shnoyini, kulollar hazrati Mirkulol otani (Farg‘ona

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

vodiysida Mehri Kulol) o'zlariga pir deb bilishadi. Hunarmandlar har yili Alloh yo'lida biron-bir jonliq so'yib Qur'on o'qitishadi.

Tandirni buzishdan oldin, albatta, yangi tandir olib kelinadi. Shundagina eski tandirni sindirish mumkin bo'lgan. Agar shunday qilinmasa oilaga zarar keladi, degan fikr bor. Tandirni buzish davlatni buzish bilan barobar deb hisoblanadi. Xalq tushunchasiga ko'ra, tandirning ichida kulolning ruhi bo'lar ekan. Agar tandiri buzilsa, u chumoli shakliga kirib, *oh meni yalang'och haydadi* deb, eshikning bo'sag'asi orasiga kirib yig'lar ekan. Shu sabab, oldin yangi tandirni olib kelib, uch kundan keyin o'rnatishgan. Kulol o'sha tandirning ichiga kira olar ekan.

Hududdagi ovchilar o'z marosimlariga ega bo'lishgan. Ovchilar bu yerda «mergan» deb ataladi. Merganlikka kirishishdan oldin Zarabog' qishlog'idagi eng bilimli ulamodan risola olishlari kerak bo'ladi. Shundagina uning otgan hayvoni halol sanaladi. Ov oxirida otilgan o'lja mergan va unga yordam bergan kishilari o'rtasida teng taqsimlanadi.

Ovchilarning piri sifatida Pahlavon Ahmad Zamshiy e'zozlanadi. Afsonaga ko'ra, u kishi o'qqa «zam» o'qib, keyin hayvonlarni otar, o'qilgan «zam» buyruqqa binoan albatta nishonga tegar ekan.

Qishloqlarda merganlar o'rtasida muayyan jonivorlarni ovlash bo'yicha farqlar uchraydi. Jumladan, Xatak guruhiga kiruvchi qishloqlar aholisi jayrani makruh deb bilib unga ov hayvoni sifatida qarashmagan. Sherobodaryoning boshqa qishloqlarida esa, jayra ovlangan. To'ng'iz islom dinida harom hisoblanganligi uchun otishmagan. Lekin XX-asr o'rtalaridan boshlab merganlar bemalol to'ng'iz ovlashni boshlashgan.

Ovchilarga mingta hayvonni otishga ruxsat beriladi. Odatdagi vaqtda ovlangan hayvon yonboshiga yiqilib tushsa, minginchi bo'lib otilgan hayvonning shoxi yerga, tuyoqlari esa, to'rt oyoqlab tik turadi. Bu «o'mma turish» deyiladi. Xuddi shunday vaziyatga xataklik Abdumurod mergan Otaniyozov va kampirtepalik Xudoynazar mergan duch kelishgan. Bunday holat faqat bir miltiqdan otilgan minginchi hayvon bo'lsagina sodir bo'lar ekan. Agar ovchi o'mma holiga duch kelsa, o'sha zahoti ov kiyimlarini otilgan hayvonning oldiga tashlab ketishi lozim bo'ladi. Hayvonni ham o'sha yerning o'zida qoldirib ketadi. Agar shunday qilmay, ovni yana davom ettiradigan bo'lsa, ziyon ko'radi deb hisoblanadi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, Sherobodaryo qishloqlari aholisi xo'jalikning turli sohalari bilan shug'ullanar ekan, albatta muayyan marosimlarni bajarishgan. Marosimlarni o'tkazar ekan, odamlar yil yaxshi kelishini, hosil ko'p bo'lishini, ofat va kulfatlardan saqlanishini, ishiga baraka kelishidan umidvor bo'lishgan. Bu odat va an'analar ma'lum bir o'zgarishlar bilan bugungi kunga qadar saqlanib qolgan.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abduraxmanov I.R. Boysun o'yinlari // O'zbekiston san'atshunosligi. Ilmiy to'plam. – Toshkent, 2003. –106-112 b.
2. Abduraxmanov I.R. Boysun tamoshaviy o'yinlari va marosimlari / Boysun tarixi va an'analari. –Toshkent, 2005. –114-118 b.
3. **Anorov J. Tangidara qaldirg'ochi. –Toshkent, 1998. – 112 b.**
4. Ashirov A. O'zbek xalqining qadimiy e'tiqod va marosimlari. – Toshkent, 2007.
5. Ahmedova G. Milliy ma'naviyatimizda baxshichilik maktablarining o'рни // «O'tmishga nazar» jurnali, 2020 yil, 2 – maxsus son. –58-60 b.
6. Ahmedova G. Surxondaryo baxshilari //«O'tmishga nazar» jurnali, 2020 yil, 4-maxsus son. –54-58 b.
7. Beruniy Abu Rayhon. Tanlangan asarlar. I jild. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. –Toshkent: Fan, 1968. – 488 b.
8. Бичурин Н.Я. Собрание сведений о народах обитавших в Средней Азии в древние времена. Изд. 2, Москва-Ленинград, том ИИ, 1951. – 334 с.
9. Tursunov S., Tursunov A., Tog'ayeva M. Sherobod tarixidan lavhalar. –Toshkent: Yangi-nashr, 2014. –356 b.
10. Tursunov S.N., Pardayev T., Begimqulov O. O'zbek milliy kurashi: tarixi va an'analari. – Termiz: Surxon-Nashr, 2015. – 204 b.
11. Tursunov S., Pardayev T., Tursunova N., Murtazoyev B. O'zbekistonda baxshichilik san'atining shakllanishi va taraqqiyoti tarixi. –Toshkent, 2015. –256 b.

IV. Dissertasiya va avtoreferatlar

12. Ahmedova G.O'. O'zbekistonning janubiy hududlarida baxshichilik an'alarining etnomadaniy jarayonlarga ta'siri (XIX-asrning ikkinchi yarmi- XXI asr boshlari). Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertasiyasi. –Termiz, 2022. – 151 b.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

13. Umarov I.I. Ko‘hitangtog‘ qishloqlari aholisi nomoddiy madaniyatining etnik va lokal xususiyatlari. tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertasiyasi. –Termiz, 2022. -174 b

Dala yozuvlari.

¹ Dala yozuvlari, Boysun tumani, Xomkon qishlog‘i, 2021 yil.

¹ Dala yozuvlari, Boysun shahri, 2022 yil.

¹ Ashirov A. O‘zbek xalqining qadimiy e‘tiqod va marosimlari... –B. 133-134.

¹ Qurbonov A. Shimoliy Surxon vohasi aholisi an‘anaviy madaniyatining etnik va lokal xususiyatlari (XIX asr oxiri – XX asrning birinchi yarmi). Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. –Toshkent, 2009. –B. 138.

¹ Dala yozuvlari, Muzrabot tumani, Yangier qishlog‘i, 2014 yil.

C# DASTURLASH TILIDA KOLLEKSIYALARGA MASSIV SIFATIDA MUROJAAT QILISH: INDEKSATORLAR

Zikirova Fotima Murtazoyevna,

Buxoro davlat universiteti 1-2ATT-22 guruh talabasi

fotimazikirova4@gmail.com

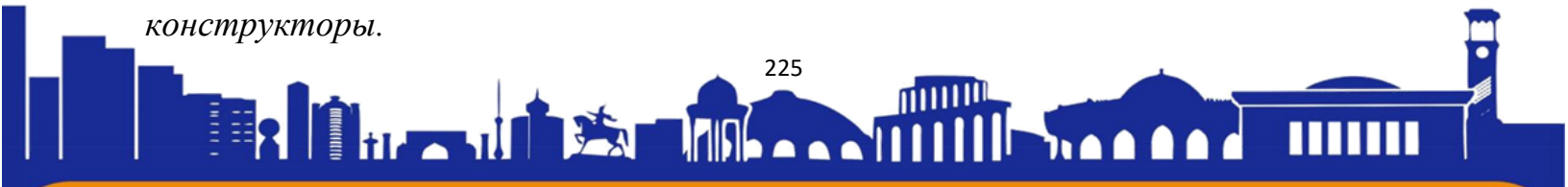
***Annotatsiya.** Ushbu maqola C# dasturlash tilida indeksatorlar bilan ishlashni o'rganish va qo'llash haqida batafsil ma'lumot beradi. Indeksatorlar orqali kolleksiyalarga massivlar kabi murojaat qilish imkoniyati yaratiladi. Maqola indeksatorlarni aniqlash va ulardan foydalanish jarayonini misollar yordamida tushuntiradi. Shuningdek, string turidagi indekslar yordamida massivga murojaat qilish imkonini beruvchi **KeyedArray** sinfi yaratilib, uning ishlash mantiqi va amaliyotda qo'llanilishi batafsil yoritilgan. Ushbu usullar C# dasturlashida kolleksiyalarni boshqarishning qulay va samarali usullarini yaratishga yordam beradi.*

***Kalit so'zlar:** C# dasturlash tili, indeksatorlar, kolleksiyalar, massivga murojaat qilish, string indekslar, **KeyedArray** sinfi, **Find** metodi, **FindEmpty** metodi, ma'lumotlar boshqaruvi, obyektlar kolleksiyasi, indeksatorlarni ortiqcha yuklash, konstruktorlar.*

ОБРАЩЕНИЕ К КОЛЛЕКЦИЯМ КАК К МАССИВАМ В ЯЗЫКЕ ПРОГРАММИРОВАНИЯ C#: ИНДЕКСАТОРЫ

***Аннотация.** В данной статье подробно рассматривается работа с индексаторами в языке программирования C#. Индексаторы предоставляют возможность обращаться к коллекциям так же, как к массивам. Статья объясняет процесс определения и использования индексаторов с помощью примеров. Также создается класс **KeyedArray**, который позволяет обращаться к массиву с использованием строковых индексов, подробно освещается его логика работы и применение на практике. Эти методы способствуют созданию удобных и эффективных способов управления коллекциями в программировании на C#.*

***Ключевые слова:** язык программирования C#, индексаторы, коллекции, доступ к массиву, строковые индексы, класс **KeyedArray**, метод **Find**, метод **FindEmpty**, управление данными, коллекция объектов, перегрузка индексаторов, конструкторы.*

ACCESSING COLLECTIONS AS ARRAYS IN C# PROGRAMMING LANGUAGE: INDEXERS

Annotation. This article provides detailed information about working with indexers in the C# programming language. Indexers allow collections to be accessed similarly to arrays. The article explains the process of defining and using indexers with examples. Additionally, a `KeyedArray` class is created, which enables accessing an array using string indices, with its logic and practical application described in detail. These methods help create convenient and efficient ways to manage collections in C# programming.

Keywords: C# programming language, indexers, collections, array access, string indices, `KeyedArray` class, `Find` method, `FindEmpty` method, data management, object collections, overloading indexers, constructors.

Kirish. Massiv elementlariga kirish juda oddiy va tushunarlidir: `container[n]` buyrug'i container massivining n-elementiga kirishni ta'minlaydi. Indeksar yordamida boshqa turdagi kolleksiyalarga ham murojaat qilish mumkin.

C# tili indekslash operatsiyasining o'z dasturini yozishga imkon beradi. Dastlab bunday xususiyatga ega bo'lmagan kolleksiyalarga indeks orqali murojaat qilish imkoniyatini berishingiz mumkin. Bundan tashqari, siz indeks sifatida nafaqat int turini, balki string kabi boshqa turlarni ham indekslashingiz mumkin

Indeksator formati

Indeksator odatiy xususiyatga juda o'xshash ko'rinadi, bundan tashqari, o'zgaruvchi nomi o'rniga `this` kalit so'z va `[]` indeks operatori paydo bo'ladi:

```
class MyArray
{
    public string this[int index]
    {
        get
        {
            return array[index];
        }
        set
        {
```



```
array[index] = value;
}
}
}
```

Sahna ortida `s=myArray [i]`; ifodasi `i` indeksi qiymatini unga o'tkazish orqali `get` kirish metodini chaqiradi. `myArray[i]="string"`; ifodasi `i` indeksi va "string" qatori qiymat sifatida uzatiladigan set kirish metodini chaqirishga olib keladi.

Indeksator bilan ishlash dasturi

Indeksalar `int` turi bilan cheklanmaydi. Masalan, siz uy kolleksiyasini indeksatsiya qilish uchun ularning egalarining ismlari yoki manzillaridan foydalanishingiz mumkin. Bundan tashqari, indeksator xususiyati bir xil to'plamning turli elementlarini indekslash uchun bir nechta indeks turlari bilan ortiqcha yuklanishi mumkin.

Quyidagi *Indexer* dasturi oddiy massivga o'xshab ko'rinadigan va ishlaydigan *KeyedArray* virtual massiv sinfini yaratadi, bundan tashqari string tipidagi qiymat indeks sifatida qo'llaniladi.

Kerakli sinf sozlamalarini bajarish

Ushbu misol maxsus sinfga asoslangan, ya'ni buning uchun siz sinf ramkasini yaratishingiz kerak.

```
using System;
```

```
namespace Indexer
```

```
{
public class KeyedArray
{
```

```
private string[] _keys;
private object[] _arrayElements;
```

```
public KeyedArray(int nSize)
```

```
{
```



```
_keys = new string[nSize] ;  
_arrayElements = new object[nSize] ;  
}  
}  
}
```

KeyedArray klassi ikkita oddiy qatorni o'z ichiga oladi. *_arrayElements* massivi haqiqiy *KeyedArray* ma'lumotlarini o'z ichiga oladi. *_keys* massivida saqlanadigan satrlar obyektlar massivining identifikatorlari sifatida ishlaydi, *_keys*ning *i*-elementi *_arrayElements*ning *i*-yozuviga mos keladi. Bu dastur *string* tipidagi indekslar yordamida *KeyedArray* klasini indekslash imkonini beradi.

Butun sonlar bo'lmagan indekslar kalitlar deb ataladi.

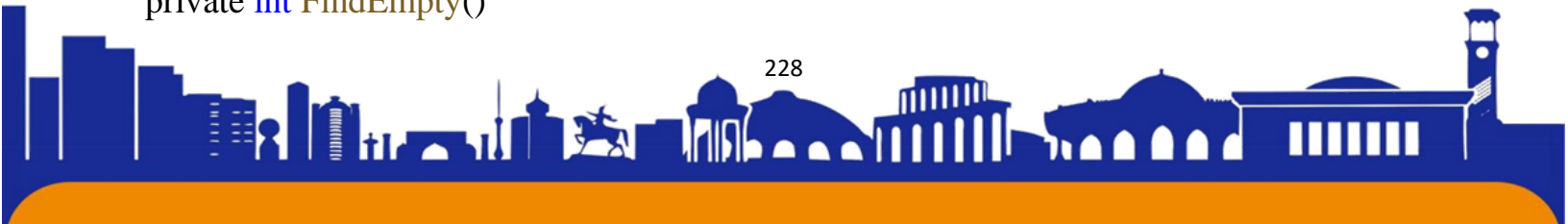
`public KeyArray(int size)` qatori konstruktor deb ataladigan maxsus funktsiyaning boshlanishi hisoblanadi. Konstruktorlarni sinf misollarini yaratish bo'yicha ko'rsatmalar sifatida tasavvur qiling. Endi bu haqda tashvishlanishingiz shart emas, lekin aslida konstruktor *_keys* va *_arrayElements* uchun qiymatlarni belgilaydi.

Indeksatorlar bilan ishlash

Endi kodda ishlaydigan indeksatorni aniqlash kerak. Bu quyidagi qismda ko'rsatilgan. E'tibor bering, `public object this[string key]` indeksatori ikkita funktsiyadan foydalanishni talab qiladi, `Find()` va `Find Empty()`.

```
private int Find(string targetKey){  
    for(int i=0; i<keys.Length; i++)  
    {  
        if(String.Compare(keys[i], targetKey)==0)  
        {  
            return i;  
        }  
    }  
    return -1;  
}
```

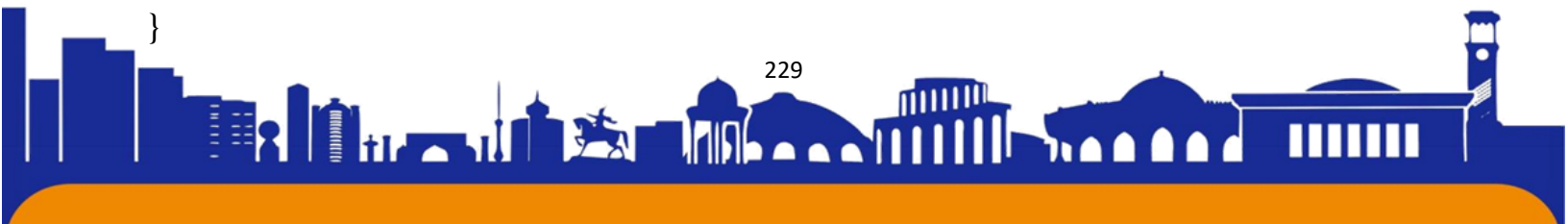
```
private int FindEmpty()
```



```
{  
    for(int i=0; i<keys.Length; i++)  
    {  
        if(_keys[i]==null)  
        {  
            return i;  
        }  
    }  
    throw new Exception("Massiv to'ldirilgan");  
}
```

```
public object this[string key]  
{  
    set  
    {  
        int index=Find(key);  
        if(index<0)  
        {  
            index=FindEmpty();  
            _keys[index] = key;  
        }  
        _arrayElements[index] = value;  
    }  
    get  
    {  
        int index Find(key);  
        if(index < 0)  
        {  
            return null;  
        }  
        return _arrayElements[index];  
    }  
}
```


ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Set[string] indeksatori Find() metodini qo'llagan holda massivda berilgan indeks mavjudligini tekshirishdan boshlanadi. Agar u indeksni qaytarsa, set[] yangi ma'lumotlar obyektini tegishli *_arrayElements* elementida saqlaydi. Agar Find() kalitni topa olmasa, set[] bo'sh elementni qaytarish uchun FindEmpty() ni chaqiradi, bu yerda uzatilgan obyekt saqlanadi.

Get[] metodi shunga o'xshash mantiq yordamida indeks bilan ishlaydi. Birinchidan, Find() metodi yordamida ma'lum bir kalitni qidiradi. Agar Find() manfiy bo'lmagan indeksni qaytarsa, get[] so'ralgan ma'lumotlarni saqlaydigan tegishli *_arrayElements* a'zosini qaytaradi. Agar Find() -1 ni qaytarsa, get[] metodi *null* qiymatini qaytaradi, bu ro'yxatda berilgan kalit yo'qligini ko'rsatadi.

Find() metodi *_ keys* massivining barcha elementlari bo'ylab aylanib, string turidagi targetKey qiymati bilan bir xil qiymatga ega elementni qidiradi. Find() metodi topilgan elementning indeksini qaytaradi(yoki element topilmasa -1 qiymati). FindEmpty() metodi bog'langan kalit elementga ega bo'lmagan birinchi element indeksini qaytaradi.

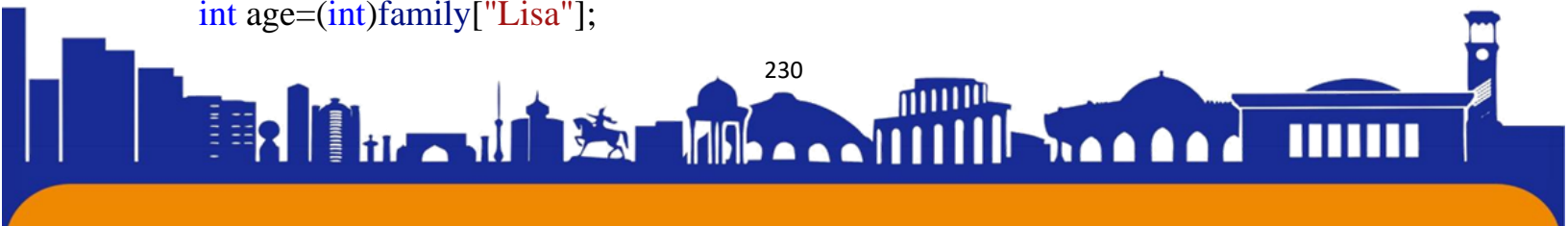
Yangi sinfni sinovdan o'tkazish

Indexer dasturining bir qismi bo'lgan, lekin sinfning bir qismi bo'lmagan Main() funksiyasi KeyedArray sinfining ahamiyatsiz qo'llanilishini ko'rsatadi:

```
public class Program
{
    public static void Main(string[] args)
    {
        KeyedArray family = new KeyedArray(100);

        family ["Bart"]=8;
        family ["Lisa"]=10;
        family ["Maggie"]=2;

        Console.WriteLine("Lisani qidiramiz:");
        int age=(int)family["Lisa"];
    }
}
```



```
Console.WriteLine("Lisaning yoshi - {10}", age);
```

```
Console.WriteLine("Dasturni tugatish uchun <Enter> ni bosing!");
```

```
Console.ReadLine();
```

```
}  
}
```

Birinchiidan, dastur 100 uzunlikdagi (ya'ni yuzta erkin element bilan) `KeyedArray` tipidagi family obyektini yaratadi. Bundan tashqari, ushbu obyekt bolalarning yoshini indeks sifatida ismlardan foydalangan holda saqlaydi. Va nihoyat, dastur `family["Lisa"]` iborasi yordamida Lisaning yoshini oladi va uni ekranga chiqaradi.

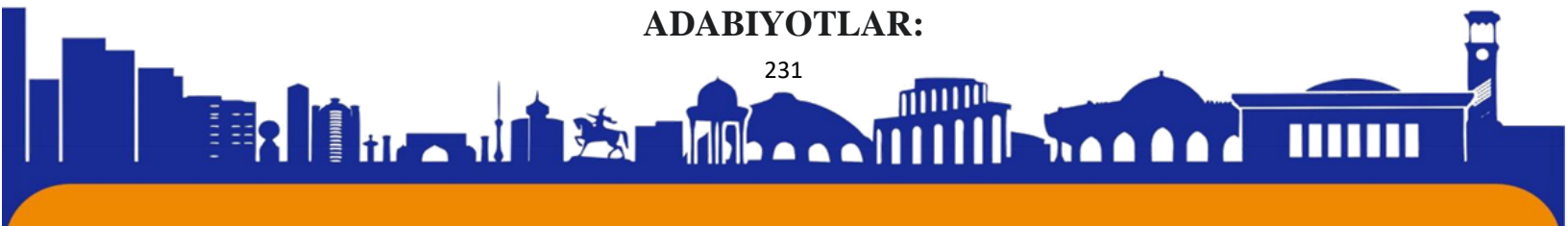
E'tibor berib, dastur `family[]` dan qaytarilgan qiymat uchun turni o'zgartirishni amalga oshirishi kerak, chunki `KeyedArray` har qanday turdagi obyektlarni saqlashi mumkin bo'lgan tarzda yozilgan. Agar indeksator faqat `int` tipidagi qiymatlar bilan ishlashi uchun yozilgan bo'lsa yoki `KeyedArray` umumlashtirilgan sinf bo'lsa, bunday turdagi transformatsiyasiz amalga oshirish mumkin. Dastur natijasi quyidagicha:

Lisani qidiramiz:

Lisaning Yoshi – 10

Dasturni tugatish uchun <Enter> ni bosing!

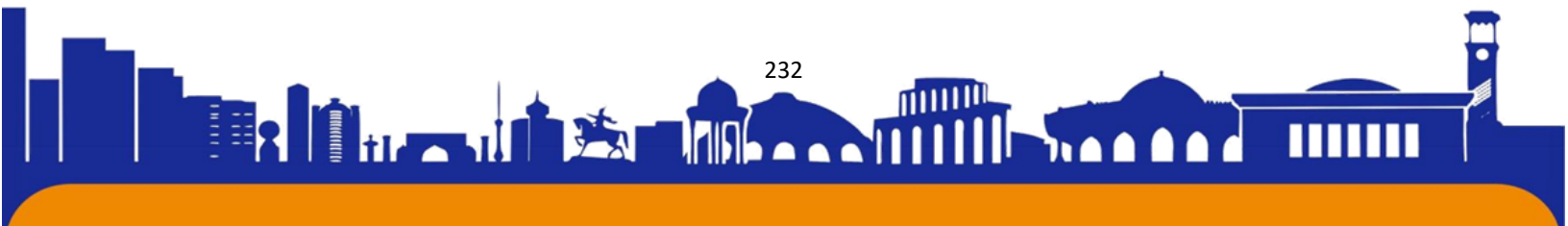
Xulosa: Maqolada indeksatorlar orqali kolleksiyalarga oson va intuitiv tarzda murojaat qilish imkoniyati yaratish usullari ko'rib chiqildi. Indeksatorlar yordamida massiv elementlariga xos bo'lgan `container[n]` sintaksisi boshqa turdagi kolleksiyalar uchun ham qo'llanishi mumkinligi aniqlandi. Maqolada ishlab chiqilgan **KeyedArray** sinfi string turidagi indekslar orqali ma'lumotlarga kirish imkonini beradi. Ushbu yondashuv nafaqat `int` turidagi indekslar, balki boshqa turlardan ham foydalanishga yo'l ochadi. Misollar asosida indeksatorlar bilan ishlashda kerakli funksiyalar, xususan `Find` va `FindEmpty` metodlari taqdim etildi. Ushbu yondashuv katta hajmdagi ma'lumotlarni boshqarishda qulaylik yaratadi va dasturchilarga samaradorlikni oshirish imkonini beradi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

1. Albahari, J., & Albahari, B. (2022). C# 11 in a Nutshell: The Definitive Reference (11th ed.). O'Reilly Media.
2. Troelsen, A., & Japikse, P. (2021). Pro C# 9 with .NET 5: Foundational Principles and Practices in Programming (10th ed.). Apress.
3. Microsoft. (n.d.). Indexers (C# Programming Guide). Microsoft Learn. Retrieved January 23, 2025, from <https://learn.microsoft.com/en-us/dotnet/csharp/programming-guide/indexers/>
4. Balena, F. (2023). Using Indexers in C#: A Practical Guide. CodeProject. Retrieved January 23, 2025, from <https://www.codeproject.com/Articles/5293917/Using-Indexers-in-Csharp>
5. GeekforGeeks. (2023). Indexers in C#. Retrieved January 23, 2025, from <https://www.geeksforgeeks.org/indexers-in-c-sharp/>
6. Smith, J. (2024). Advanced Data Structures in C#: Indexers and Collections. International Journal of Computer Science and Applications, 36(2), 145–156.

THE NECESSITY OF ORGANIZING THE LEARNING PROCESS ON THE BASIS OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGY.

H.B.Ismatova

Teacher of Bukhara State University.

Annotation. Our society is developing rapidly, its economic and political position is increasing day by day. However, in the social sphere, and especially in education, there is a noticeable slowdown and lagging behind general development. One of the ways out of this unpleasant situation is the technologization of the educational process on the basis of adopted state standards.

It is necessary to study the pedagogical technologies that are successfully used in enlightened and developed countries and create pedagogical technologies based on the national pedagogical traditions of our people and the current state of the education sector.

Key words: student, creative thinking, attitude, education, training, non-traditional issue, reform, intellectual potential, development, perfection, demand.

In the literature on pedagogy created in recent decades,

Concepts such as "Pedagogical technology", "New pedagogical technology", "Advanced pedagogical technology", "Progressive pedagogical technology" are often found, but their definition in the Uzbek language has not been developed.

Pedagogical scientists and practitioners of our republic are striving to create educational technologies that are scientifically based and adapted to the socio-pedagogical conditions of Uzbekistan and to apply them in educational practice.

Here, the question may arise why there is a need to create a national theoretical basis for pedagogical technologies and implement them in practice today. There are so many pedagogical methods that have trained educated personnel and highly qualified scientists in our society, can't we change their outdated, undemanding and ideologized places, give them a national wedding and use them? - There are also considerations. The majority of Uzbekistan's pedagogical community today is following this path. This path was invented out of desperation and may serve for a short time. This path cannot serve a

society that has gained independence and is striving for a great future for a long time. Because:

Firstly, the need to use the most advanced pedagogical measures to accelerate and increase the efficiency of education in order for our society, which for certain reasons has lagged behind the development of the world community, to take its place among the developed countries;

Secondly, the traditional education system, which is based on written and oral words, is characterized as "Information Education", and the teacher's activity has become not only an organizer of the educational process, but also a source of authoritative knowledge;

Thirdly, as a result of the rapid development of scientific and technological progress, information is growing rapidly and the time to convey it to young people is limited;

Fourthly, at the current stage of its development, human society is moving from thinking based on theoretical and empirical knowledge to technical thinking based on a clear conclusion, which has an increasingly useful result; Fifth, the need to perfectly prepare young people for life requires the use of the principle of an integrated approach to objective existence, which is considered the most advanced method of providing them with knowledge!

Pedagogical technology is an educational measure that meets all the requirements of the five causal conditions listed above.

The development and implementation of educational technologies involves conducting special research as a scientific problem.

It should be noted that educational technologies should be noted not only as a research object of pedagogical science, as a method of teaching specific subjects, but also as a new approach to teaching social sciences.

Technology is understood as a process that leads to a qualitative change in the subject as a result of the influence exerted by the subject on the object. Technology always implies the performance of purposeful actions directed at the object in a certain sequence, using the necessary means and conditions.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

If we transfer these concepts to the educational process, it can be described as a social phenomenon that intensively forms in students the social qualities necessary for society and predetermined in advance as a result of the systematic influence exerted by the teacher on students under certain conditions using educational tools. According to the theory of definitions, such a social phenomenon can be called pedagogical technology. Since pedagogical technology was a social necessity, it first emerged in the 70s in the USSR under the behavioral current of philosophy and quickly spread to other developed countries.

In the early 90s of the 20th century, after socialism collapsed and its member states became independent one after another, a wide path opened up for foreign countries that had developed in all respects, including Uzbekistan.

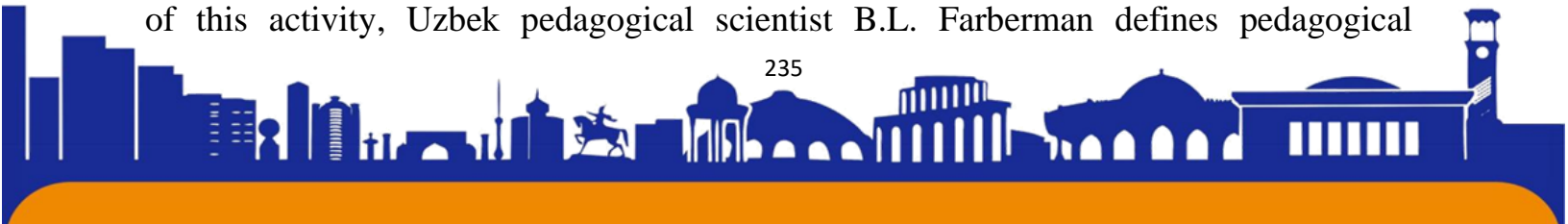
Having gained independence, scientists from Uzbekistan began to establish economic, social, political, and scientific-educational ties with foreign countries. As a result, advanced and effective technologies began to enter our country. Along with these, the concepts of progressive pedagogical technology in the world also entered.

According to V.P. Bespalko, who was one of the first in the CIS countries to describe the need to introduce pedagogical technology into the educational process, "PT is a project of the process of forming the student's personality, which can guarantee pedagogical success, regardless of the teacher's skills."

Russian scientist V.M. Monakhov gives a brief definition: "PT is a system of systematic actions that lead to previously planned results and are subject to execution," and draws attention to its main features. "PT technologizes the educational process, increases its reproducibility and stability of the pedagogical process, freeing it from the subjective characteristics of the performer of this process," he says.

According to M.V. Klarin, PT is the design of the educational process with a technological approach to the educational process, based on predetermined goal indicators.

According to V.P. Bespalko's Uzbek students Nurali Saidakhmedov and Abdurakhmon Ochilov, PT is a process of intensive formation of predetermined personal qualities in students by a teacher in certain conditions using teaching aids and, as a result of this activity, Uzbek pedagogical scientist B.L. Farberman defines pedagogical

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

technology as follows: PT is a new approach to the educational process, an expression of socio-engineering consciousness in pedagogy. It is a social phenomenon associated with standardizing the pedagogical process based on the capabilities of technology and the technical thinking of man, and developing its optimal design.

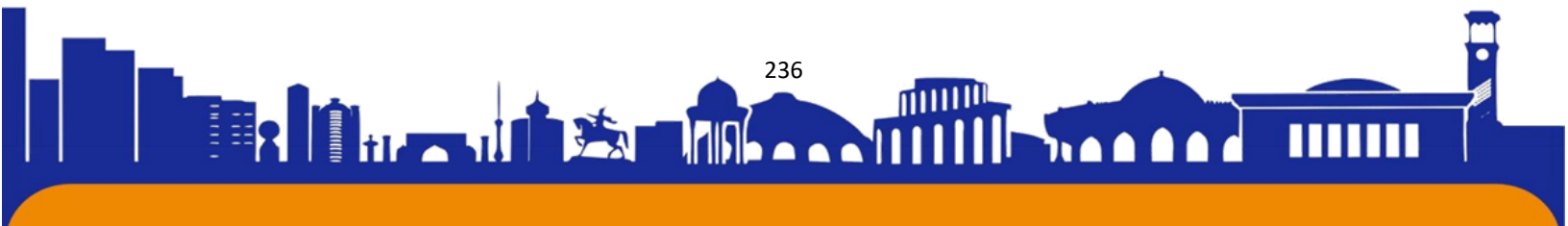
To compare these definitions with definitions given far abroad, we cite the definition given by the Japanese pedagogical scientist T. Sakomoto. “PT,” says Sakomoto, “is the introduction of a systematic and comprehensive way of thinking into pedagogy, in other words, bringing the pedagogical process into a certain whole.”

According to the definition of UNESCO, one of the authoritative agencies of the United Nations, “PT is the use of a systematic approach in the design and implementation of the entire educational process, considering technical and human resources as interconnected in the process of providing and acquiring knowledge.”

If we analyze the given definitions from a scientific and philosophical point of view, we will see that although the definitions given far abroad and the definitions given by scientists from the CIS countries are close to each other, they also differ significantly. In particular, the Sakomoto and UNESCO definitions emphasize the principle of an integrated approach. Although the definitions given by scientists from the CIS to PT mention a systematic approach, we see that when designing the educational process, it is completely forgotten and the laws and rules of the principle of a systematic approach are not followed at all.

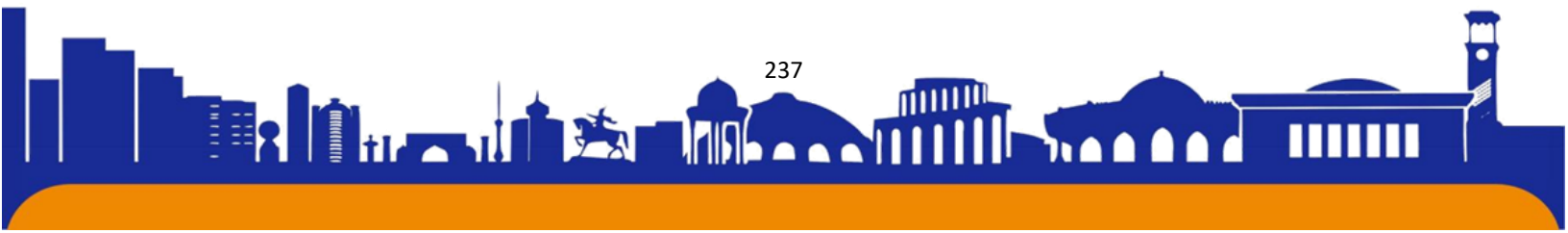
In fact, for someone who is well versed in the principle of a systematic approach to objective existence, the concept that “PT is the bringing of the educational process into a certain system” is sufficient, as Sakomoto said. Through this concept, one can understand all the other features of PT, namely, goal-orientedness, the fact that it consists of several interconnected parts, and others. Because all these features, according to systems theory, are inseparable qualities of things and phenomena that are called systems.

The main concept of pedagogical technology is, of course, an approach to the educational process as a system. In this case, all things and phenomena participating in education are functionally interconnected and form a single whole, that is, a system of pedagogical processes. The gradual implementation of the system of pedagogical processes over a certain period of time is called pedagogical technology.

List of used literature:

1. Bakhtiyorovna I. K. Methodological Conditions for the Organization and Management of Working with Difficult and Idle Students //Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture. – 2021. – Т. 2. – №. 10. – С. 115-119.
2. Bakhtiyorovna I. H. STUDY OF THE FORMATION OF CRIME MOTIVATION IN ADOLESCENTS AS A PROBLEM OF PSYCHOLOGICAL RESEARCH //ResearchJet Journal of Analysis and Inventions. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 1-8
3. Ismatova H. B. TARBIYASI QIYIN VA BOSH OZLASHTIRUVCHI OQUVCHILAR BILAN ISHLASHNI TASHKIL ETISHNING METODIK IMKONIYATLARI //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 4. – С. 1017-1023.
4. Bakhtiyorovna I. K. Pedagogical Mechanisms of Organization of Work with Difficult Students. – 2022.
5. Азимова Н. Э., Насимова З. И. Маънавий-маърифий ишлар жараёнида бўлажак касб таълими ўқитувчисини тарбиялаш методикаси //psixologiya Учредители: Бухарский государственный университет. – №. 3. – С. 129-134.
6. Azimova N. E. Problems of development of new pedagogical technologies of training of teachers of professional education and their introduction into the educational and educational process //Academicia Globe: Inderscience Research. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 1-3.
7. Azimova N. E. Formation of National and Ideological Education of Students is an Integral Part of the Learning Process. – 2021.
8. Azimova N. E. A financially independent higher education institution is the foundation of our future //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 130-134.
9. Azimova N. E. et al. Youth Is Moving Force of Civil Society //Eastern European Scientific Journal. – 2019. – №. 1.
10. Азимова Н. Э. Технология духовно-нравственного воспитания преподавателя профессионального образования в процессе обучения //Молодой ученый. – 2011. – №. 5-2. – С. 117-118.

KAMERALIZM VA DAVLAT IQTISODIYOTI

Do'stmuhammedova Nozima

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi

Jo'raqulova Hilola

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Iqtisodiyot va axborot texnologiyalar fakulteti,
Buxgalteriya hisobi va audit ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada O'zbekistonda iqtisodiy o'sishni ta'minlash va tadbirkorlik muhitini yaxshilash masalalari tahlil qilinadi. Tadbirkorlikni rivojlantirish orqali iqtisodiyotni barqarorlashtirish, yangi ish o'rinlari yaratish va innovatsion texnologiyalarni joriy qilishning ahamiyati ko'rsatib beriladi. Maqolada iqtisodiy siyosatning tadbirkorlikka ta'sirini baholash, xalqaro tajribalar va zamonaviy metodlardan foydalanish taklif etiladi.

Kalit so'zlar. Iqtisodiy o'sish, tadbirkorlik muhitini yaxshilash, innovatsiyalar, iqtisodiy siyosat, investitsiyalar, xalqaro tajriba.

Abstract

This article analyzes the issues of ensuring economic growth and improving the business environment in Uzbekistan. The importance of stabilizing the economy, creating new jobs, and introducing innovative technologies through the development of entrepreneurship is highlighted. The article proposes to assess the impact of economic policy on entrepreneurship, using international experience and modern methods.

Keywords. Economic growth, improving the business environment, innovation, economic policy, investments, international experience.

KIRISH

O'zbekistonda iqtisodiy o'sishni ta'minlash uchun tadbirkorlik muhitini yaxshilash dolzarb masalalardan biridir. Tadbirkorlik mamlakat iqtisodiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, iqtisodiy barqarorlik va jamiyatning farovonligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada iqtisodiy o'sish va tadbirkorlikni rivojlantirish o'rtasidagi bog'liqlik, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so'ng iqtisodiy rivojlanishning yangi bosqichiga qadam qo'ydi. So'nggi yillarda mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar natijasida iqtisodiy o'sishni jadallashtirish va tadbirkorlik muhitini yaxshilash bo'yicha muhim yutuqlarga erishildi. Mazkur maqola ushbu jarayonlarni chuqurroq o'rganish va ularning iqtisodiy natijalarini tahlil qilishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tadbirkorlik va iqtisodiy o'sish masalalari xalqaro va mahalliy olimlar tomonidan keng o'rganilgan. Schumpeter (1934)ning innovatsiyalar va tadbirkorlik nazariyasi, Porter (1990)ning raqobatbardoshlik klasterlari haqidagi tadqiqotlari ushbu sohada asosiy yo'nalishlarni belgilab berdi. O'zbekiston kontekstida esa iqtisodchi olimlar tadbirkorlikning huquqiy va iqtisodiy asoslarini mustahkamlashga e'tibor qaratishgan. Biroq, tadbirkorlik muhitini yaxshilash borasidagi ayrim qiyinchiliklar va ularni hal qilishda zamonaviy yondashuvlarning yetishmasligi kuzatilmoqda.

Iqtisodiy o'sish va tadbirkorlik muhitini yaxshilash masalalari ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Masalan, Barro va Sala-i-Martin (1995) iqtisodiy o'sishning nazariy asoslarini ishlab chiqqan bo'lsa, Porter (1990) raqobatbardoshlik va innovatsiyalarni rivojlantirishning muhimligini ta'kidlaydi. O'zbekistondagi iqtisodiy islohotlar va ularning natijalari haqida mahalliy va xorijiy olimlar, jumladan, Abdullaev (2020) va Karimov (2021) asarlarida batafsil ma'lumotlar keltirilgan.

Tadqiqotda iqtisodiy o'sish va tadbirkorlik muhitini tahlil qilish uchun quyidagi usullar qo'llanildi:

Statistik ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish;

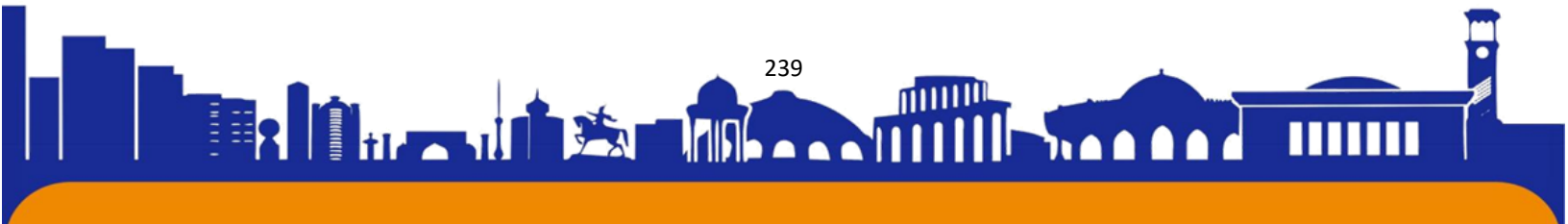
Sifatli va miqdoriy tadqiqot usullarini qo'llash;

Ekspert intervyulari va so'rovnomalar yordamida ma'lumotlar to'plash.

Mazkur maqolada iqtisodiy tahlil va qiyosiy metodlardan foydalanilgan. O'zbekistondagi tadbirkorlik muhitining holati statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilingan va xalqaro tajriba bilan solishtirilgan. Shuningdek, tadbirkorlikka to'sqinlik qiluvchi omillarni aniqlash uchun so'rovnomalar va ekspert intervyulari o'tkazildi.

NATIJALAR

O'zbekistonda tadbirkorlik muhitini yaxshilash bo'yicha so'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar ijobiy natijalar bermoqda.

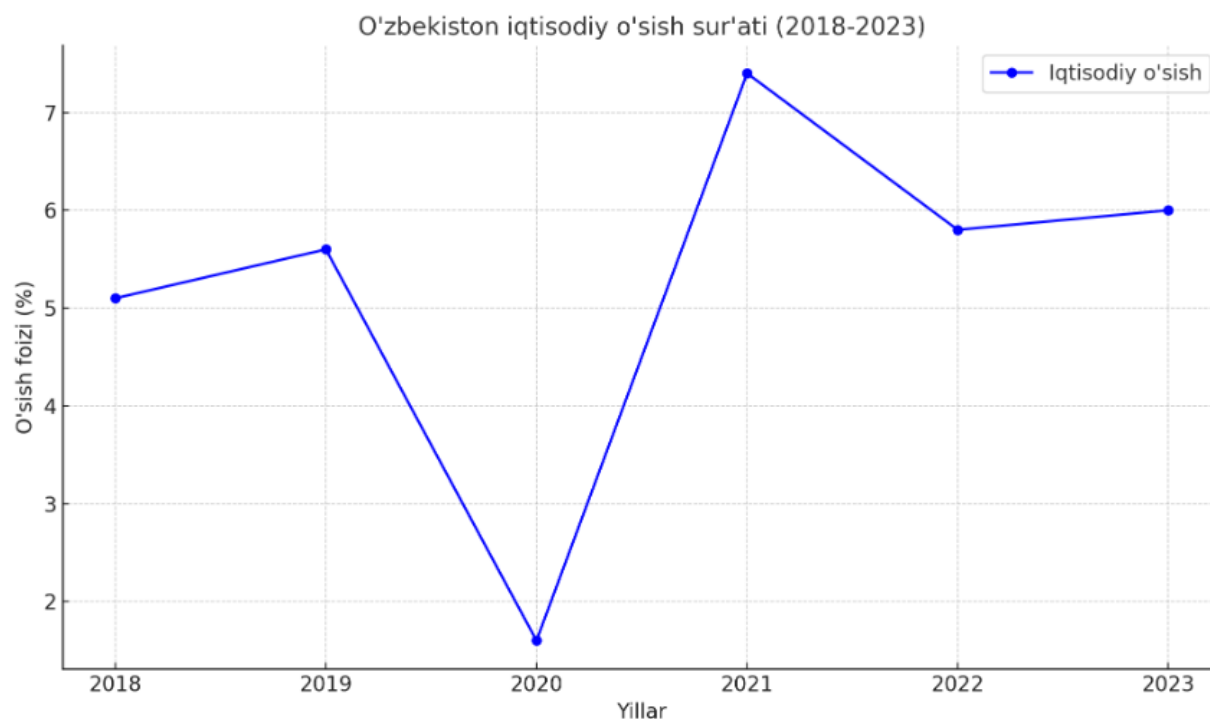

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Tadbirkorlikka to‘sqinlik qiluvchi asosiy omillar sifatida yuqori soliqlar, moliyaviy resurslardan foydalanish cheklovlari va ruxsat berish tartib-taomillarining murakkabligi aniqlangan.

Innovatsion texnologiyalarni joriy qilish va infratuzilmani rivojlantirish orqali iqtisodiy o‘shishni tezlashtirish imkoniyatlari mavjud.

1-rasm. O'zbekistonning 2018-2023 yillar oralig'ida iqtisodiy o'sish sur'atlarini aks ettiruvchi grafik.

Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko‘rsatdi:

So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotida 5-6% o‘shish sur‘atlari kuzatilmoqda.

Tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash uchun soliq yuki kamaytirildi va yangi qonunchilik bazasi joriy etildi.

Investitsion muhitni yaxshilash uchun xorijiy investorlar uchun qulay sharoitlar yaratildi.

Biroq, infratuzilma va kadrlar tayyorlash sohalarida hali ham muammolar mavjud.

1-jadval. Tadbirkorlik rivoji va iqtisodiy o‘shning asosiy ko‘rsatkichlari bo‘yicha 2022-yil va 2023-yildagi natijalar hamda ulardagi o‘sh foizi aks ettirilgan jadval

Ko‘rsatkichlar	2022-yilgi qiymatlari	2023-yilgi qiymatlari	O‘shish (%)
Kichik biznesning YaIMdagi ulushi	54%	56%	3.7%
Xorijiy investitsiyalar hajmi	7.5 mlrd AQSh dollari	8 mlrd AQSh dollari	6.7%
Yangi ish o‘rinlari yaratilishi	470 ming	500 mingdan ortiq	6.4%
Tadbirkorlik subyektlari soni	450 ming	480 ming	6.7%
Innovatsion startaplar soni	1,200	1,500	25%

Jadvalda O‘zbekistonda iqtisodiy o‘sh va tadbirkorlik muhitining rivojlanishi bo‘yicha asosiy ko‘rsatkichlar aks ettirilgan. Quyidagi ma'lumotlar taqdim etilgan:

1. Ko‘rsatkichlar:

- Bu ustunda iqtisodiy rivojlanishga ta'sir ko‘rsatuvchi asosiy indikatorlar keltirilgan: kichik biznesning YaIMdagi ulushi, xorijiy investitsiyalar hajmi, yangi ish o‘rinlari yaratilishi, tadbirkorlik subyektlari soni va innovatsion startaplar soni.

2. 2022-yilgi qiymatlari:

- Ushbu ustunda har bir ko‘rsatkichning 2022-yildagi qiymati ko‘rsatilgan. Masalan, kichik biznesning YaIMdagi ulushi 54%, xorijiy investitsiyalar hajmi 7,5 milliard AQSh dollariga teng bo‘lgan.

3. 2023-yilgi qiymatlari:

- Bu ustunda 2023-yildagi natijalar keltirilgan. Ko‘rsatkichlarning barchasi o‘shish ko‘rsatgan: kichik biznesning YaIMdagi ulushi 56%ga yetgan, xorijiy investitsiyalar hajmi esa 8 milliard AQSh dollariga ko‘tarilgan.

4. O‘sish (%):

- Ushbu ustun har bir ko‘rsatkichning 2022-yildan 2023-yilgacha bo‘lgan o‘sish foizini ko‘rsatadi. Masalan, innovatsion startaplar soni 25%ga oshgan, yangi ish o‘rinlari esa 6,4%ga ko‘paygan.

Bu jadval orqali tadbirkorlik muhitini yaxshilash bo‘yicha amalga oshirilgan islohotlarning samaradorligi va iqtisodiy o‘sishga qo‘shgan hissasini raqamli ko‘rinishda baholash mumkin. U iqtisodiy rivojlanish bo‘yicha tahlilchilar, siyosatchilar va tadbirkorlar uchun ma'lumotli manba sifatida xizmat qiladi.

XULOSA

O‘zbekistonda iqtisodiy o‘sishni ta‘minlash uchun tadbirkorlik muhitini yaxshilash ustuvor yo‘nalish hisoblanadi. Mavjud muammolarni hal qilish uchun davlat siyosati va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish va xalqaro tajribalardan foydalanish zarur. Tadbirkorlikni rag‘batlantirish iqtisodiy barqarorlik va innovatsion rivojlanishning kafolati bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida iqtisodiy o‘sishni ta‘minlash va tadbirkorlik muhitini yaxshilash bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar salmoqli natijalar bermoqda. Biroq, barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta‘minlash uchun quyidagi choralarni amalga oshirish zarur:

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish;

Xususiy sektorni rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni kengaytirish;

Ta‘lim va kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Schumpeter, J. A. (1934). The Theory of Economic Development. Harvard University Press.
2. Porter, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. Free Press.
3. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo‘mitasi (2023).
4. Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi (2022). World Economic Outlook.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

5. Mahalliy iqtisodchilar maqolalari va tadqiqotlari (2023).
6. Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (1995). *Economic Growth*. McGraw-Hill.
7. Porter, M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. Free Press.
8. Abdullaev, A. (2020). "O'zbekistonda iqtisodiy islohotlar: Natijalar va istiqbollar." *Toshkent Iqtisodiyot Jurnali*.
9. Karimov, S. (2021). "Tadbirkorlik muhitini yaxshilash va investitsiyalarni jalb qilish." *Iqtisodiy Tahlil*.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

O‘ZBEKISTONDA BUXGALTERIYA HISOBI VA MOLIYAVIY TAHLILNING IQTISODIY SAMARADORLIKNI OSHIRISHDAGI O‘RNI

Do'stmuhammedova Nozima

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o‘qituvchisi

Yalgashov Umidjon

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Iqtisodiyot va axborot texnologiyalar fakulteti,
Buxgalteriya hisobi va audit ta’lim yo’nalishi talabasi

Jaylovov Sherxon

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Iqtisodiyot va axborot texnologiyalar fakulteti,
Buxgalteriya hisobi va audit ta’lim yo’nalishi talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekistonda buxgalteriya hisobi va moliyaviy tahlilning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi roli tahlil qilinadi. Korxonalarining moliyaviy hisobotlari asosida resurslardan samarali foydalanish, shaffoflikni ta’minlash va investitsion jozibadorlikni oshirish masalalari yoritilgan. Zamonaviy standartlar asosida buxgalteriya hisobi va moliyaviy tahlilning ahamiyati va rivojlanish istiqbollari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar. Buxgalteriya hisobi, moliyaviy tahlil, iqtisodiy samaradorlik, xalqaro standartlar, investitsion jozibadorlik, shaffoflik.

Abstract

This article analyzes the role of accounting and financial analysis in increasing economic efficiency in Uzbekistan. The issues of effective use of resources, ensuring transparency and increasing investment attractiveness based on the financial statements of enterprises are covered. The importance and development prospects of accounting and financial analysis based on modern standards are studied.

Keywords. Accounting, financial analysis, economic efficiency, international standards, investment attractiveness, transparency.

KIRISH

Buxgalteriya hisobi va moliyaviy tahlil korxonalar boshqaruvi va iqtisodiy samaradorlikni ta'minlashning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. O‘zbekistonda

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

iqtisodiy islohotlar jarayonida buxgalteriya hisobi tizimini xalqaro standartlarga moslashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Ushbu maqolada buxgalteriya hisobi va moliyaviy tahlilning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi ahamiyati va amaliyotda duch kelinayotgan muammolarni hal qilish yo'llari tahlil qilinadi.

Raqamli texnologiyalar buxgalteriya sohasida tub o'zgarishlar olib kelmoqda. An'anaviy buxgalteriya amaliyotlari o'rnini avtomatlashtirilgan tizimlar egallab, ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish jarayonlarini sezilarli darajada tezlashtirdi. Ushbu maqola buxgalteriya sohasida raqamli transformatsiyaning ahamiyati, uning afzalliklari va amaliy qo'llanilishiga bag'ishlangan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Buxgalteriya hisobi va moliyaviy tahlil bo'yicha xalqaro va mahalliy adabiyotlarda keng qamrovli tadqiqotlar olib borilgan. IFRS (International Financial Reporting Standards) tizimining amaliyoti va uning joriy qilinishi to'g'risidagi tadqiqotlar korxonalar boshqaruvining sifatini oshirishda muhimdir (Deloitte, 2020). Mahalliy iqtisodchi olimlar esa O'zbekistondagi moliyaviy tahlil amaliyotini rivojlantirish va buxgalteriya hisobi tizimini raqamlashtirish masalalariga e'tibor qaratmoqda. Biroq, shaffoflik va xalqaro standartlar talabiga to'liq moslashish hali ham dolzarb masalalardandir.

Raqamli transformatsiya va avtomatlashtirish masalalari ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. Brynjolfsson va McAfee (2014) texnologik inqilobning iqtisodiy faoliyatga ta'sirini tahlil qilgan bo'lsa, Davenport (2018) raqamli texnologiyalarning buxgalteriya sohasidagi imkoniyatlarini o'rgangan. Mahalliy tadqiqotlar, jumladan, Niyozov (2021) va Akramov (2022) buxgalteriya tizimlarining modernizatsiyasi bo'yicha qimmatli ma'lumotlarni taqdim etgan.

Mazkur maqolada iqtisodiy va statistik tahlil usullari qo'llanilgan. Korxonalarining moliyaviy hisobotlari va davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari tahlil qilingan. Shuningdek, xalqaro tajribalarni qiyosiy o'rganish va ekspertlar intervyusi o'tkazildi.

Mazkur tadqiqot quyidagi usullarga asoslanadi:

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish;

Zamonaviy buxgalteriya tizimlarining amaliy qo'llanilishini o'rganish;

Sifatli va miqdoriy ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish.

NATIJALAR

O'zbekistonda buxgalteriya hisobi tizimi xalqaro standartlarga moslashtirilmoqda, ammo kichik va o'rta korxonalar bu jarayonda ayrim qiyinchiliklarga duch kelmoqda.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Moliyaviy tahlilning korxonalar samaradorligiga ta'siri yuqori bo'lib, ayniqsa investitsion loyihalar uchun ahamiyati katta ekanligi aniqlangan.

Raqamli texnologiyalarni joriy qilish orqali buxgalteriya hisobi va moliyaviy tahlil jarayonlarini optimallashtirish mumkin.

Ko'rsatkichlar	2022-yilgi qiymatlar	2023-yilgi qiymatlar	O'sish (%)
Xalqaro standartlar asosida hisobot bergan korxonalar ulushi	35%	45%	28.6%
Moliyaviy tahlilda zamonaviy dasturlar ulushi	50%	65%	30%
Soliqqa tortishda shaffoflik ko'rsatkichi	70%	78%	11.4%

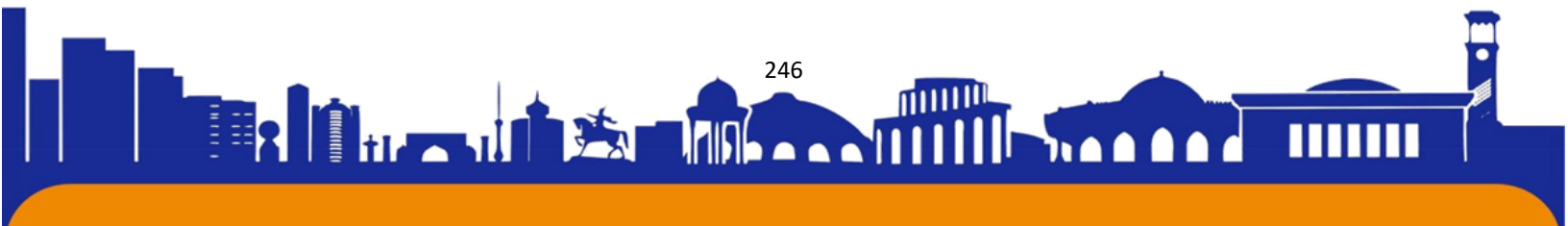
Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko'rsatdi:

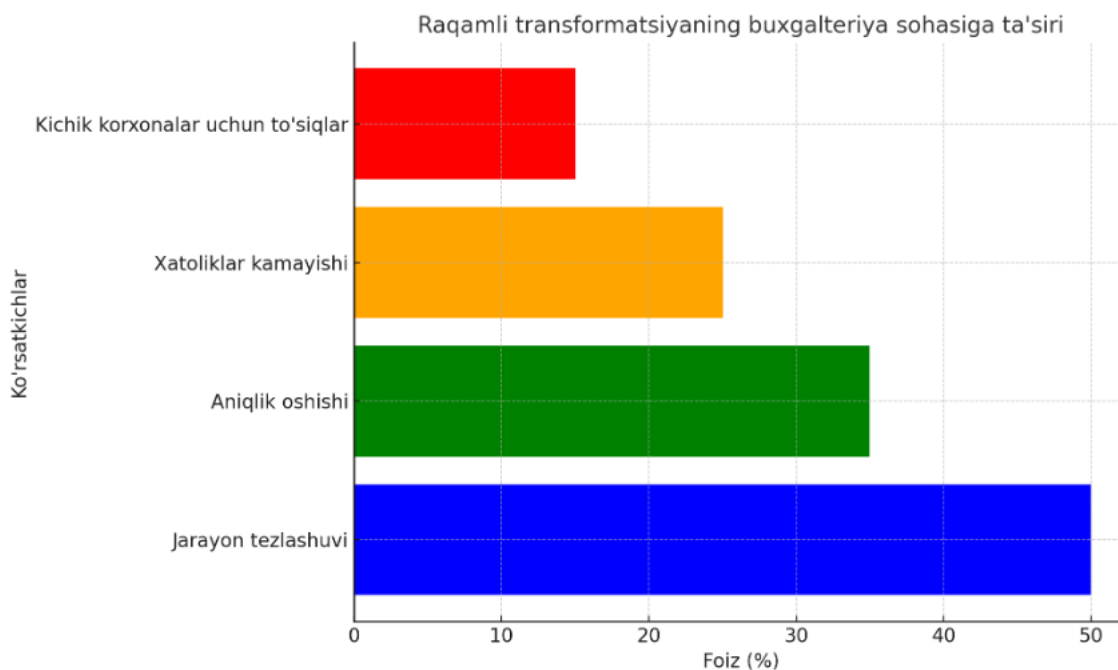
Raqamli texnologiyalar buxgalteriya jarayonlarini 40-50% tezlashtiradi.

Moliyaviy hisobotlarning aniqligi oshib, xatoliklar sezilarli darajada kamayadi.

Bulutli texnologiyalar va sun'iy intellekt buxgalteriya sohasida keng qo'llanilmoqda.

Kichik va o'rta korxonalar uchun dasturiy ta'minotning narxi muhim to'siq bo'lib qolmoqda.

1-rasm. Raqamli transformatsiyaning buxgalteriya sohasiga ta'siri grafigi.

XULOSA

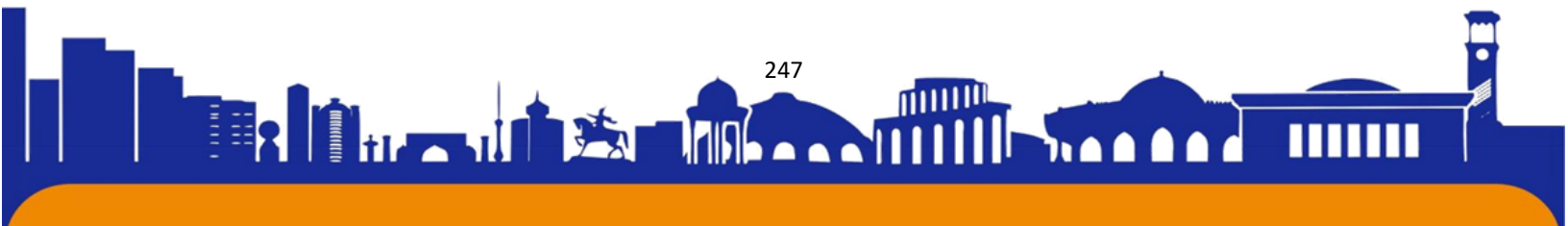
O'zbekistonda buxgalteriya hisobi va moliyaviy tahlilni rivojlantirish iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun muhimdir. Shuningdek, xalqaro standartlarni to'liq joriy qilish, raqamli texnologiyalardan foydalanish va korxonalar shaffofligini ta'minlash yo'lida qo'shimcha chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Buxgalteriya tizimi rivoji investitsion jozibadorlikni oshirish va iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Buxgalteriya sohasida raqamli transformatsiya samaradorlikni oshirish va xatoliklarni kamaytirish uchun katta imkoniyatlar yaratmoqda. Biroq, ushbu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun quyidagilar muhim ahamiyatga ega:

Xodimlarni yangi texnologiyalar bilan ishlashga o'rgatish;

Moliyaviy texnologiyalarni joriy etish bo'yicha davlat ko'magini kuchaytirish;

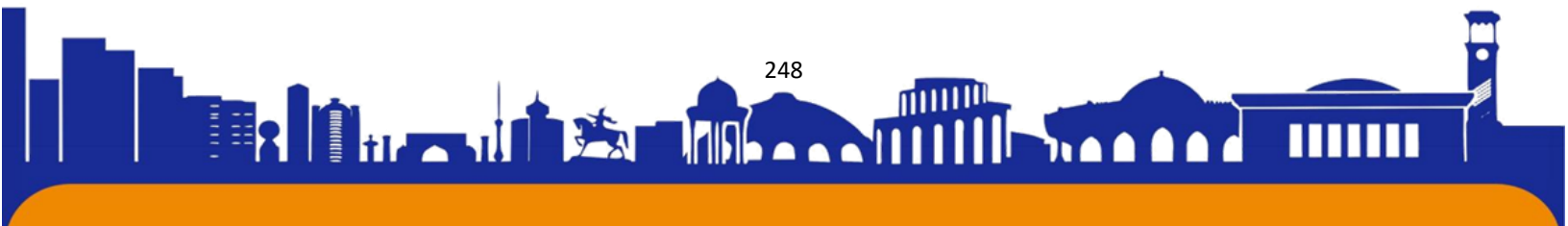
Kichik korxonalar uchun qulay va arzon dasturiy ta'minotlarni ishlab chiqish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Deloitte (2020). International Financial Reporting Standards (IFRS) Adoption.
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi (2023).
3. PricewaterhouseCoopers (PwC) hisobotlari (2022).
4. Xalqaro moliya tashkilotlari tavsiyalari va tahlillari.
5. Mahalliy iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlari (2023).
6. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). The Second Machine Age. W. W. Norton & Company.
7. Davenport, T. H. (2018). The AI Advantage: How to Put the Artificial Intelligence Revolution to Work. MIT Press.
8. Niyozov, A. (2021). "Raqqamli texnologiyalarning buxgalteriya sohasidagi o'rni." Toshkent Iqtisodiyot Jurnal.
9. Akramov, B. (2022). "Moliyaviy hisobotlarni avtomatlashtirish va uning samaradorligi." Iqtisodiy Tahlil.

BILISH JARAYONI FAOLLIGI VA NEYROPEDAGOGIK TADQIQOTLAR TALQINI

Jo‘rayeva Nargiza Zokir qizi

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali asisstanti

jorayevanargizahan@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada miya yarim sharlari xususiyatlari va maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim muassasalari o‘quvchilarining kognitiv jarayoni o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganishga bag‘ishlangan tadqiqotlar tahlil qilinadi.

Abstract: This article analyzes researches devoted to studying the connection between features of the cerebral hemispheres and the cognitive process of pupils of preschool and primary educational institutions.

Аннотация: В данной статье осуществлён анализ исследований, посвящённых изучению связи особенностей полушарий головного мозга с познавательным процессом учащихся дошкольных и начальных образовательных учреждений.

Tayanch so‘zlar: afaziya, asimmetriya, giterxronlik, izomorf va hissiy anglash, ikonik belgilar, lateratsiya profili.

Key words: aphasia, asymmetry, heterochrony, isomorphic and emotional awareness, iconic signs, lateration profile.

Ключевые слова: афазия, асимметрия, гетерохрония, изоморфно-эмоциональная осведомленность, иконические признаки, латерационный профиль.

So‘nggi yillarda neyrofanlar – neyropsixologiya, neurobiologiya, neyroxirurgiya sohasida olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasida bosh miya yarimsharlarining etakchiligi (dominantligi) turlicha bo‘lgan odamlarda ma‘lumotlarni qabul qilish, xotirada saqlash, tushunish va o‘zlashtirish strategiyalari turlicha ekanligi o‘z tasdig‘ini topgan. Ushbu sohadagi nazariy tadqiqotlarning natijalari ta‘lim jarayoniga asta-sekinlik bilan tatbiq etilayotgan bo‘lsa-da, hozirga qadar aniq amaliy va uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilmagan. Shu sababli neyropedagogika sohasidagi mavjud nazariy bilimlarni ta‘lim jarayonini intensivlashtirish, uni samarali tashkil etish hamda boshqarish uchun amaliyotga tatbiq

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

etish pedagogika sohasidagi olimlar oldida turgan muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Neyropedagogikaga oid bir qator ilmiy izlanishlarda (V. L. Deglin, T. V. Chernigovskaya, V. V. Menshutkin, V. A. Moskvina, N. V. Moskvina, N. N. Nikolayenko, V. V. Ivanov, R. Sperri, Y. D. Xomskaya, I. N. Bragina, T. A. Dobroxotova va boshq.) bosh miya yarimsharlarining qaysi biri etakchi bo'lishi odamlarning xulq-atvori va aqliy faoliyatlarida aks etishi tadqiq qilingan. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar va o'quvchilarga ta'lim berish, ularning ma'lumotlarni qabul qilish va tafakkurining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashga G. Y. Vvedenskiy, A. V. Nikolskiy, V. A. Moskvina, V. I. Golodlarning ilmiy izlanishlari bag'ishlangan bo'lsa, chapaqay bolalarni ta'lim muassasalarida o'qitishni tashkil etish muammosi G. A. Antyxin, M. M. Bezrukix, N. N. Bogdanov, I. A. Makarev, V. A. Moskvina, A. I. Semenovichning tadqiqotlarida o'z aksini topgan. Ta'lim jarayonida bolalar nutqining rivojlanishiga bosh miya asimmetriyasi hamda chap va o'ng yarimsharlar shikastlanishi oqibatlarining turlicha ta'sir etishi L. S. Basser, J. E. Bogen, B. T. Vouds, E. Lenneberg va A. Smitlarning izlanishlarida o'rganilgan. Tadqiqotchilar faqatgina inson bosh miya yarimsharlari asimmetriyasini o'rganish bilan chegaralanmasdan, miya faoliyatining ta'lim jarayoni bilan bog'liq bo'lgan barcha jihatlarini o'rganishga harakat qilganlar.

Izlanishlarda yarimsharlar asimmetriyasining ta'lim jarayoni bilan bevosita bog'liqligi hamda turli psixologik tipdagi o'quvchi-yoshlar guruhlarini testlashtirish orqali etakchi yarimsharni aniqlash va tahlil qilish masalalari yoritilgan hamda ta'lim muammolarini hal etishga umumiy yondashilgan bo'lib, xotira faoliyati, ma'lumotlarni qabul qilish va ularni anglash mexanizmlari tadqiq etilgan [1]. Respublikamizda mazkur sohada ta'lim sifatini oshirish (B. Xo'jayev) va bolalarni maktabda o'qishga tayyorlashning ayrim masalalari (J. G'ulomov, V. Anvarova) tadqiq etilgan [2]. Yuqorida nomi keltirilgan olimlar neyropedagogikaga, eng avvalo, maktab o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishdagi sustligi muammosining echimi sifatida qaraganlar. Bunda pedagoglar tomonidan neyropsixologiyaga oid bilimlarning ta'lim jarayonida qo'llanilishida, o'quvchilarning o'quv materiallari o'zlashtirishlariga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar hamda individual lateratsiya profillari tashxis qilinib yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarning oldini olinishi nazarda tutilgan.

R. Sperrining fikriga ko'ra, bilim berish jarayoni o'quvchilarda, asosan, tahliliy tafakkur va verbal ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, muhim noverbal

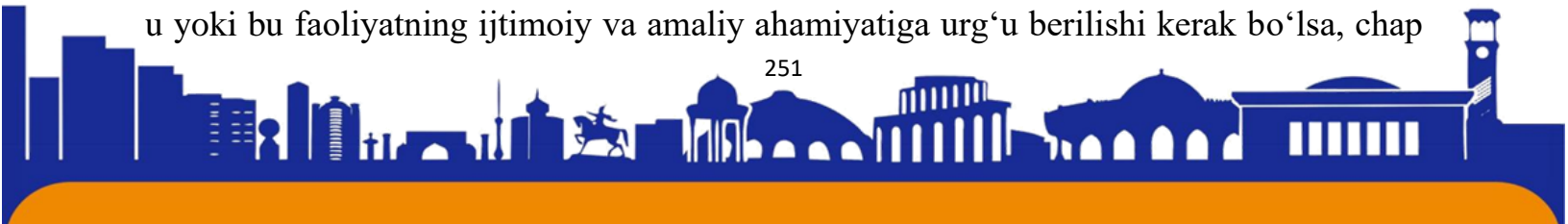

ko'nikmalarni rivojlantirish masalasi pedagoglarning diqqat markazidan chetda qolmoqda. Amaliyotda ta'lim jarayonini tashkil etishda o'quvchi-yoshlar bosh miyasining o'ng yarimsharlar imkoniyatlarini etarlicha faollashtirilmasdan, asosan, chap yarimsharlar faoliyatiga ko'proq tayaniladi. Buning oqibatida ta'lim jarayonida faqat chap yarimsharlar funksiyalarini oddiy yo'l bilan faollashtirib, ushbu hol o'ng yarimsharlari funksiyalari bilan o'zaro ziddiyatli vaziyatlarni yuzaga keltirib chiqaradi, chunki shaxsning bilish faoliyatini tashkil etishda bosh miya yarimsharlari bir-biri bilan o'zaro hamkorlikda va hamjihatlikda faol ishlashi maqsadga muvofiq bo'lib, ushbu shartning bajarilishi bolalarga berilayotgan ma'lumotlarning intensiv o'zlashtirilishini ta'minlashi mumkin [3].

J. Bogen neyropedagogika sohasidagi izlanishlari natijasida bolalarga bilim berishda ularning chap yarimsharlarini faollashtirishga asoslangan an'anaviy verbal o'qitishning o'rniga o'ng yarimsharlarni faollashtirishga yo'naltirilgan obrazli, emotsional ta'limni taklif qilgan [4]. Bu an'anaviy ta'lim metodlari asosida o'qitish turli qiyinchiliklarga duch kelayotgan ayrim o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishlarini engillashtirishi mumkin, biroq neyrofanlar sohasidagi tadqiqotlar natijalarini samarali qo'llashga qaratilgan aniq tavsiyalar hozirga qadar ishlab chiqilib amaliyotga joriy etilmaganligi ushbu muammoning ijobiy hal etilishini sezilarli darajada sekinlashtirmoqda. Inson miyasi ma'lumotlarni nafaqat shunchaki eslab qolishi, balki tushunishi, shu ma'lumotlar asosida "savodli" tafakkur qilishi ham mumkin. Buning uchun miya insondagi mavjud bilimlarni tafakkur jarayoniga jalb etishi kerak bo'ladi.

A. S. Kudryavsev "Savodli" tafakkur deganda qandaydir oddiy, g'oyaviy ta'sir va talablarga asoslangan tafakkurni emas, insondagi ilk ma'lumotni yanada shakllantirib, undagi mavjud bilimlarni oshirishga yo'naltirilgan individual tafakkurni tushunishimiz kerak" [5], – deydi. Neyropedagogika sohasida izlanish olib borgan olimlarning fikridan kelib chiqib, ta'lim jarayonida bolalarga berilayotgan bilimlarni, bosh miyasidagi ma'lumotlarni o'zlashtirish mexanizmlarini hisobga olgan holda, nafaqat xotirada saqlab qolishlariga, balki tushunishlariga yo'naltirilishi ularning bilish jarayonini ma'lum darajada optimallashtirish va faollashtirishga imkon beradi. To'g'ri, differensial ta'limga oid tadqiqotlarda amaliy tavsiyalar berilgan bo'lib, ular motivatsion, operatsion va natijaviy bosqichlarni o'z ichiga oladi.

Differensial ta'limning birinchi bosqichida o'ng yarimshari etakchi bo'lgan bolalar uchun u yoki bu faoliyatning ijtimoiy va amaliy ahamiyatiga urg'u berilishi kerak bo'lsa, chap

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

yarimsharlari faol bo‘lganlarga, ular uchun bilish jarayoni o‘ziga ko‘proq jalb qilganligi sababli bilish motivlariga tayanish muhim hisoblanadi. Chap yarimshari etakchi bo‘lgan bolalar uchun ikkinchi bosqichdagi asosiy vazifa – nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etilishiga urg‘u berish bo‘lib, o‘ng yarimshari etakchilar uchun berilgan topshiriqning to‘g‘ri bajarilishi ustidan nazorat o‘rnatilishidan iborat. Uchinchi bosqichda o‘quvchilar bilimni aniq baholash vositalari tanlanadi. Bilimlarni baholashda o‘ng yarimshari etakchi bo‘lgan bolalarni, o‘z ijodiy qobiliyatlarini namoyish qilishlariga imkon berish maqsadida og‘zaki so‘rov, chap yarimsharlari etakchi bo‘lgan o‘quvchilarning bilimlarini baholashda esa – yozma ish yoki “yopiq” turdagi savollardan foydalanish maqsadga muvofiq [6], – deb hisoblanadi. Tadqiqotlarda yarimsharlar etakchiligi yorqin namoyon bo‘ladigan o‘quvchilarning ma‘lumotlarni qabul qilishlarini osonlashtirishi mumkin bo‘lgan umumiy tavsiyalar ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, yarimsharlar sinxronizatsiyasini rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar taklif qilinmagan. Amaliyotda bosh miya yarimsharlari asimmetriyasi to‘g‘risida, asosan, elektrofiziologik tadqiqotlar natijalariga tayanib fikr yuritiladi. Yarimsharlar o‘rtasidagi asimmetriya tufayli insondagi juft organlar: ko‘z, quloq, qo‘l va oyoqlardan biri ko‘p hollarda etakchi bo‘lishi, ya‘ni yaxshiroq ko‘rishi, eshitishi, kuchli va baquvvatroq bo‘lishi hamda murakkab harakatlarni tezroq va aniqroq bajara olishi bilan ikkinchisidan farqlanadi. Bundan tashqari, yarimsharlardan birining etakchi bo‘lishi individ xotirasining tashkil etilishi bilan uzviy bog‘liq ekanligi elektrofiziologik tadqiqotlar yordamida aniqlangan[7]. Yarimsharlar asimmetriyasi shaxsning xulq-atvori va aqliy faoliyatida bosh miya yarimsharlaridan birining etakchi bo‘lishi oqibatida yuzaga keladi. Bosh miya yarimsharlari funksional asimmetriyasiga oid (L. Y. Balonov, V. L. Deglin, Y. D. Xomskoy, N. N. Nikolayenko) ilmiy tadqiqotlarning natijalariga asosan, inson bosh miyasida olamning ikki xil belgilar modeli mavjud bo‘lib, shu belgilar yordamida u borliqni anglaydi. Borliq bevosita izomorf, hissiy anglash ikonik belgilar tizimiga asoslangan bo‘lib, uning mexanizmlari o‘ng yarimsharlarda jamlanadi. Borliqning tushunchalarda aks etishi esa hissiy tasavvurlarning mantiqiy tahliliga asoslangan bo‘lib, simvolik belgilar tizimiga tayanadi. Ushbu mexanizmlar inson bosh miyasining chap yarimsharlarida jamlangan[8]. Boshqacha qilib aytganda, murakkab kognitiv jarayonlarda har ikkala yarimshar ishtirok etadi, biroq har bir yarimshar bir-biriga o‘xshamagan o‘z tili va belgilari yordamida ma‘lumotlarni qabul qiladi hamda o‘zlashtiradi. Shu sababli yarimsharlarning har biri borliqni tushunishda, ma‘lumotlarni qabul qilish va o‘zlashtirishda turli belgilar tizimi va turli anglash strategiyalaridan

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

foydalanishi bilan farq qiladi. Asimmetriya esa bosh miya yarimsharlarining murakkab faoliyatlarini tashkil etishning universal tamoyili bo'lib, olamni anglash yarimsharlar tomonidan ikki xil strategiyada amalga oshirilganligi tufayli yuzaga keladi[9]. Endi yarimsharlar asimmetriyasining rivojlanishi bolaning ulg'ayishiga bog'liq ravishda kechishi yoki bunda yarimsharlar rivojlanishining giterxronligi sodir bo'lishi masalasiga to'xtalamiz. Bolalarning neyropsixologik xususiyatlarini tadqiq etgan olimlar bosh miya yarimsharlari faoliyatining bola jinsiga bog'liqligini aniqlagan. Olimlarning ta'kidlashicha, turli jinsdagi bolalar psixikasidagi farq ular hayotining birinchi yilidanoq xulq-atvorlarida namoyon bo'lib, o'g'il va qiz bolalarda psixik jarayonlarning borishidagi farq bosh miya yarimsharlari funksiyalarining birbiridan keskin farq qilishi bilan bog'liq bo'lar ekan. Bunga kattalarning o'g'il va qiz bolalarga nisbatan munosabatlari ularning kichik yoshlaridanoq turlicha bo'lishida ham o'z aksini topadi. Kattalarning o'g'il bolalarga nisbatan birmuncha talabchan hamda qiz bolalar bilan yumshoq muomalada bo'lishlari, bolalar faoliyatini baholashda esa o'g'il bolalar uchun baho mazmunining muhimligi, qizlar uchun esa emotsional muloqot, ya'ni ularni kim va qanday baholashi muhim ahamiyatga ega ekanligini misol tariqasida ko'rsatish mumkin[10]. Bundan tashqari, kichik yoshdanoq turli jinsdagi bolalarning fiziologik jihatlari ham bir-biridan farq qiladi, ya'ni qiz bolalarning teri va eshitish organlari o'g'il bolalarnikiga qaraganda yuzaroqda joylashgan bo'lib nisbatan sezitivligi bilan ajralib tursa, o'g'il bolalarning to'laqonli psixik rivojlanishlari uchun kengroq muhit kerakligiga e'tibor qaratish mumkin. O'g'il bola qaysi ishi kattalarga ma'qul emasligi va nima uchun yoqmaganligini bilishga harakat qilganida uning bosh miyasidagi ayrim qismlari faollashsa, qizlarda har qanday bahoga emotsional aks ta'sir (reaksiya) sodir bo'lib, ular bosh miyasining barcha qismlari faollashadi[11]. L. S. Basserning bolalar nutqini bosh miya asimmetriyasi bilan bog'liqligini o'rganishga qaratilgan nevrologiya sohasidagi tadqiqoti jarayonida, bosh miyasi shikastlangan ikki yoshgacha bo'lgan bolalar o'rganilgan bo'lib, ularning yarmida nutq o'z vaqtida paydo bo'lganligi aniqlangan. Bolalarning qolgan ikkinchi yarmida esa nutq paydo bo'lishi birmuncha kechikkanligi qayd etilgan. Bosh miyasining o'ng yoki chap yarimsharlari zararlanishi bilan bog'liq bo'lgan e'tiborga loyiq tafovutlar tadqiqot davomida olim tomonidan kuzatilmaganligi bois, ikki yoshgacha bo'lgan bolalar nutqining rivojlanishida bosh miya yarimsharlari asimmetriyasi hali etarlicha to'liq shakllanmaydi, degan taxmin ilgari surilgan, biroq 2-10 yosh oralig'ida bosh miyasi shikastlangan bolalar nutqining rivojlanishida yarimsharlarining qaysi tomoni

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

shikastlanganligi bilan bog‘liq bo‘lgan ayrim farqlar mavjudligi aniqlangan, ya‘ni chap yarimsharlari shikastlangan bolalarning 85 foizida nutq buzilish holati – afaziya kuzatilgan bo‘lsa, o‘ng yarimsharlari shikastlangan bolalarning faqat 45 foizida ushbu holat qayd etilgan[12].

Afaziya (a + phasis – nutq) bosh miya etakchi (dominant) yarimshari po‘stlog‘ining lokal shikastlanishi oqibatida nutq faoliyatining turli ko‘rinishlaridagi tizimli buzilishidir. Lateralizatsiyaga oid izlanishlarda inson bosh miyasining chap va o‘ng yarimsharlari shikastlanishining oqibatlari turlicha ekanligiga qaramasdan, kattalar va o‘smirlarda afaziya holatining sodir bo‘lish chastotalari o‘zaro farq qilishi aniqlangan. Masalan, o‘smirlarda afaziya holati o‘ng yarimshar shikastlanganidagiga qaraganda chap yarimshari shikastlanganida nisbatan ko‘proq sodir bo‘ladi. Tadqiqot natijalari lateralizatsiya jarayonining bola tili chiqqan davrda boshlanishini, biroq jinsiy etuklik davrida tugamasligini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, voyaga etish jarayoni shaxsda yangi tilni o‘zlashtirish qobiliyatini rivojlantirishning kritik davri bo‘lib, bunda u faqatgina til muhitida bo‘lishi va shu tilda lahjasiz (aksentsiz) gapirishi etarli, – deb xulosa qilinadi[13]. Mazkur xulosani B. T. Vouds va H. L. Teuber quvvatlab, nutqi endigina shakllanayotgan bolalarda afaziya holati ular bosh miya yarimsharining o‘ng tomoni emas, balki aynin chap tomoni shikastlanganida ko‘proq sodir bo‘lishini tajriba yo‘li bilan aniqlagan[14].

A. Smit biron-bir sabab bilan bosh miya yarimsharlari shikastlangan bo‘lsa, uning funksiyalarining tiklanishi shaxs yoshiga bevosita bog‘liq ekanligini aniqlagan. Bunda yosh bolalarda o‘ng yarimsharlarni faollashtirish imkoni katta yoshdagilarga qaraganda engilroq kechishi aniqlangan[15]. Ta‘kidlash joizki, bosh miya yarimsharlari o‘rtasidagi anatomik va funksional asimetriyalarning o‘zaro munosabatlari xarakteri hozirga qadar to‘liq o‘rganilmagan. Shunday qilib, ta‘lim jarayonini tashkil etishda bolalar bosh miyasining o‘ng yarimsharlari imkoniyatlarini etarlicha faollashtirilmasdan, chap yarimsharlar faoliyatiga ko‘proq tayanilishi faqat chap yarimsharlar funksiyalarini faollashtirib, o‘ng yarimsharlar funksiyalari bilan o‘zaro tafovutli vaziyatlarni yuzaga keltirib chiqarishi mumkin. Bosh miya yarimsharlarining birbiri bilan o‘zaro hamkorlikda va hamjihatlikda faol ishlashi esa bola tomonidan uning bilish faoliyatini tashkil etish maqsadida berilayotgan ma‘lumotlarni intensiv o‘zlashtirilishini ta‘minlaydi.

Bosh miya yarimsharlarining har ikkalasi murakkab kognitiv jarayonlarda ishtirok etsa-da, ma‘lumotlarni qabul qilish va o‘zlashtirishda turli belgilar tizimi va turli anglash

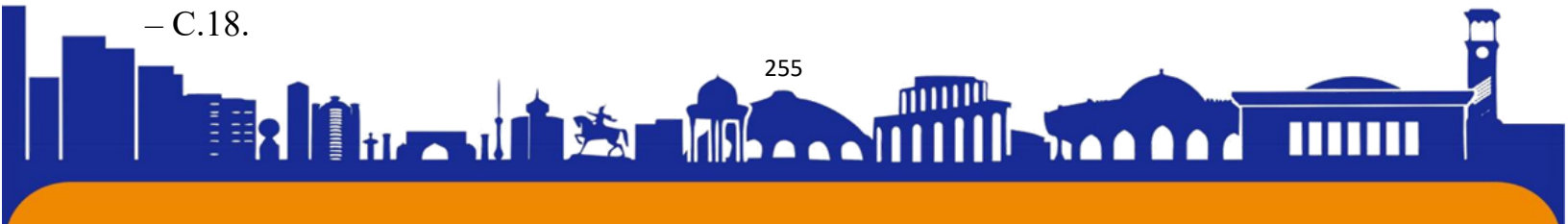

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

strategiyalaridan foydalanadi. Bu esa bosh miya yarimsharlari asimmetriyasini yuzaga keltiradi. Bolaning xulqatvori va aqliy faoliyati yarimsharlardan qaysi birining etakchi bo'lishiga bog'liq. Bu esa pedagoglar oldiga boladagi shu o'ziga xos betakrorlikni hisobga olgan holda ta'lim jarayonini samarali tashkil etish vazifasini qo'yadi. Buning uchun pedagoglar bola bosh miyasining yarimsharlari o'rtasidagi asimmetriyani aniqlay olishlari hamda ma'lumotlarni yarimsharlar tomonidan o'zlashtirish mexanizmini, uning o'ziga xos jihatlarini ko'ra bilishlari va ta'lim jarayonini tashkil etishda ushbu ma'lumotlardan samarali foydalanishlari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar.

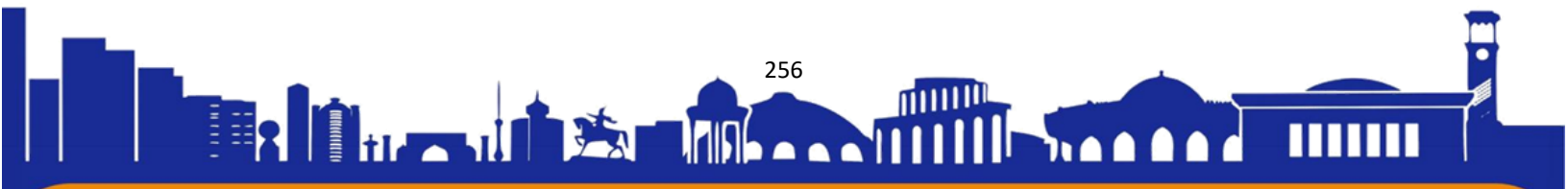
1. Тункун Я. А. Основы нейропедагогики: история, теория и практика. <http://cyberleninka.ru/article/n/osnovy-neuropedagogiki-istoriya-teoriya-i-praktika>
2. Ходжаев Б. Х. Нейропедагогик билимлардан фойдаланиш орқали таълим сифатини ошириш // Узлуксиз таълим сифат ва самарадорлигини оширишнинг назарий-услубий муаммолари. – Самарқанд, 2010. – Б. 174-175; Фуломов Ж. Р., Анварова В. Ж. Болаларнинг нейропедагогик хусусиятларини инновацион таълим муҳити шароитида ривожлантириш // Узлуксиз таълим тизимида ҳамкорлик педагогикаси. – Тошкент, 2014. – Б. 192-193.
3. Sperry R. W. Left brain, right brain. Saturday Review, 1975. August. 9. – P. 30-33. http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/1975/cilt01/sayi_2/263-270.pdf
4. Bogen J. E. The Other Side of the Brain. VII: Some Educational Aspects of Hemispheric Specialization, UCLA, Educator, 17, 24-32 (1975).
5. Кудрявцев А. С. Что значит “грамотно” мыслить // Инновации в образовании. – Москва, 2003. – № 4. – С. 32-37.
6. Тункун Я. А. Основы нейропедагогики: история, теория и практика. <http://cyberleninka.ru/article/n/osnovy-neuropedagogiki-istoriya-teoriya-i-praktika>
7. Николаенко Н. Н. Современная нейропсихология. – Санкт-Петербург: Речь, 2013. – С.10.
8. Балонов Л. Я., Деглин В. Л. Слух и речь доминантного и недоминантного полушарий. – Ленинград: Наука, 1976. – С. 218; Балонов Л. Я. и др. О роли доминантного и недоминантного полушарий в регуляции эмоциональной экспрессии. Нейропсихология. – Москва: МГУ, 1984. – С. 183-186.
9. Николаенко Н. Н. Современная нейропсихология. – Санкт-Петербург: Речь, 2013. – С.18.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

10. Бианки В. П., Филиппов Е. Б. Асимметрия мозга и пол. – Санкт-Петербург: СПбГУ, 1997. – С. 292; Николаенко Н. Н. Современная нейропсихология. – Санкт-Петербург: Речь, 2013. – С. 172-173; Еремеева В. Д., Хризман Т. П. Мальчики и девочки – два разных мира. Нейропсихологии – учителям, воспитателям, родителям, школьным психологам. – Москва: Линка-пресс, 1998. – С. 184.
11. Еремеева В. Д., Хризман Т. П. Мальчики и девочки – два разных мира. Нейропсихологии – учителям, воспитателям, родителям, школьным психологам. – Москва: Линка-пресс, 1998. – С. 184.
12. Basser L. S. Hemiplegia of early onset and the tacultu of speech with special reference to the effects of hemispherectomy. Brain, 1962. – V. 85. – P. 70-71.
13. Николаенко Н. Н. Современная нейропсихология. – Санкт-Петербург: Речь, 2013. – С.19.
14. Woods B. T., Teuber H. L. Changing patterns of childhood aphasia // annals of Neurology. 1978. – V. 3. – P. 273-280.
15. Smith A. Nondominant hemispherectomy // Journal of Neurolinguistics. – London, 11/2013. – № 26(6). – P. 594-601.
16. G‘ulomov J. R., Bilish jarayoni faolligi va neyropedagogik tadqiqotlar talqini // PEDAGOGIKA. – Tashkent, 11/2015. - №15. –P.29-35.

UZBEK VA INGLIZ TILLARIDA SINTAKTIK-STILISTIK FIGURALARNING NUTKIY AKTLARDA IFODALANISHI

Rahmonova Ra'nogul Sheraliyevna

Ijtimoiy fanlar kafedrası

rahmonova-rano@mail.ru

Annotatsiya

Mazkur maqola ingliz va o'zbek tillarida sintaktik-stilistik figuralarning nutqiy aktlarda ifodalanishini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda ushbu figuralarning funksional xususiyatlari, semantik yuklanmalari va madaniy o'ziga xosliklari tahlil qilinadi. Sintaktik va stilistik figuralarning ingliz tilida xalqaro madaniyat va global hodisalar bilan uyg'unligi aniqlangan bo'lsa, o'zbek tilida milliy an'analar va tarixiy qadriyatlarni aks ettirishdagi o'rni ko'rsatib o'tildi. Tahlil natijalari sintaktik-stilistik figuralarning ikki tildagi o'ziga xos uslubiy va kommunikativ ahamiyatini ochib berdi. Ushbu tadqiqot kelajakda boshqa tillarda qiyosiy tahlil qilish va ularning turli kontekstlarda qo'llanish imkoniyatlarini o'rganish uchun zamin yaratadi.

Kalit so'zlar: Sintaktik figuralar, stilistik figuralar, ingliz tili, o'zbek tili, nutqiy aktlar, lingvistik tahlil, kommunikativ vazifalar.

KIRISH

Nutqiy faoliyat inson tafakkuri va jamiyat madaniyatini ifodalashning asosiy vositasi sifatida tilning turli unsurlaridan foydalanishni nazarda tutadi. Shu jarayonda sintaktik va stilistik figuralar muhim o'rin tutadi, chunki ular fikrni yanada ta'sirchan, ifodali va o'ziga xos qilishga xizmat qiladi. Ushbu mavzu tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishlaridan biri bo'lib, so'nggi yillarda uning nazariy va amaliy jihatlari yanada chuqurroq o'rganilmoqda.

XXI asr boshlaridan boshlab, global tilshunoslik ilm-fanida nutqiy aktlar nazariyasiga e'tibor sezilarli darajada ortdi. Xususan, 2005-yildan keyingi davrda sintaktik-stilistik figuralarning turli tildagi nutqiy aktlarda ifodalanish usullari keng tadqiq qilina boshlandi. Shu o'rinda, o'zbek va ingliz tillarini qiyosiy o'rganish orqali ular orasidagi o'xshashlik va tafovutlarni aniqlash masalasi alohida dolzarblik kasb etdi.

2010-yillarga kelib, lingvistik pragmatika va stilistika sohasida yangi yondashuvlar paydo bo'ldi. Ayniqsa, 2015-yilda nutqiy aktlar nazariyasining til va madaniyat o'zaro ta'siri bilan bog'liq jihatlarini o'rganishga doir ilmiy ishlanmalar ortib bordi. Mazkur yondashuvlar sintaktik va stilistik figuralarning kommunikativ qiymatini aniqlashda muhim vositaga aylandi.

2020-yildan boshlab raqamli texnologiyalar yordamida tilshunoslik tadqiqotlari yangi bosqichga ko'tarildi. Ushbu davrda o'zbek va ingliz tillarida sintaktik-stilistik figuralarning nutqiy aktlar doirasidagi ifodalari sun'iy intellekt va korpus lingvistikasi yordamida tahlil qilina boshladi. Natijada, bu til birliklarining dinamik jihatlarini aniqlash va ularning kommunikativ samaradorligini baholash imkoniyati paydo bo'ldi.

Mazkur ishda o'zbek va ingliz tillarida sintaktik-stilistik figuralarning nutqiy aktlarda ifodalanishi, ularning mantiqiy, semantik va stilistik vazifalari qiyosiy tahlil qilinadi. Shuningdek, bu figuralarning tilshunoslikdagi nazariy va amaliy ahamiyati haqida xulosa chiqariladi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda o'zbek va ingliz tillaridagi sintaktik-stilistik figuralarning nutqiy aktlarda ifodalanishini chuqur o'rganish uchun bir qator lingvistik metodlardan foydalanildi. Ushbu metodlar tadqiqotning ilmiy asoslangan, puxta va aniq xulosalarga ega bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Birinchi navbatda, deskriptiv metod qo'llanilib, tadqiqot ob'ekti bo'lgan figurativ qurilmalar tahlil qilindi. Ushbu metod yordamida o'zbek va ingliz tillaridagi sintaktik-stilistik figuralarning umumiy tuzilishi va funksiyalari batafsil tasvirlandi. Shuningdek, kontrastiv tahlil usuli tadqiqotning muhim qismi sifatida ishlatildi. Bu usul orqali ikki tilni qiyoslash natijasida figurativ vositalarning farqli va o'xshash tomonlari aniqlandi, bu esa tillararo o'zaro bog'liqlikni yoritishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Korpus lingvistikasi usuli tadqiqotning empirik qismida asosiy o'rinni egalladi. Ushbu usul yordamida milliy va xalqaro matnlar bazasi tahlil qilinib, real kontekstda sintaktik-stilistik figuralarning qo'llanish holatlari o'rganildi. Bu esa tadqiqotni aniq va dalillarga boy qilgan muhim omil bo'ldi. Shu bilan birga, figurativ vositalarning nutqiy aktlarda qanday semantik va pragmatik ahamiyatga ega ekanligi maxsus semantik va pragmatik tahlil orqali ochib berildi.

Sintaktik-stilistik figuralar adabiy va poetik matnlarda o'ziga xos ahamiyatga ega. Shu sababli, lingvopoetik tahlil tadqiqotda muhim o'rin egalladi. Ushbu metod yordamida

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

figurativ vositalarning badiiy va estetik jihatlari chuqur o'rganilib, ularning stilistik imkoniyatlari tahlil qilindi. Bundan tashqari, kontekstual tahlil orqali figurativ vositalarning ijtimoiy va madaniy kontekstdagi funksiyalari hamda kommunikativ vazifalari aniqlandi.

Statistik usul tadqiqotning miqdoriy tahlil qismini tashkil etdi. Bu usul yordamida aniqlangan figurativ vositalarning chastotasi hisoblanib, o'zbek va ingliz tillarida ularning qo'llanish tendensiyalari aniqlab berildi. Oxirida esa kompleks yondashuv asosida barcha metodlar birgalikda qo'llanilib, tadqiqot muammosi keng va chuqur yoritildi.

Mazkur metodlar uyg'unligi orqali tadqiqotning maqsad va vazifalari muvaffaqiyatli amalga oshirilib, lingvistik tahlilning muhim masalalari bo'yicha aniq xulosalar chiqarishga erishildi.

NATIJARAR

Ushbu tadqiqot doirasida olib borilgan kuzatishlar va tahlillar orqali o'zbek hamda ingliz tillarida sintaktik-stilistik figuralar nutqiy aktlarda muhim o'rin tutishi aniqlandi. Xususan, ushbu figuralarni qo'llashning asosiy maqsadi ma'lumotning ta'sirchanligi va ifodaliligi darajasini oshirish ekanligi ko'rsatib o'tildi. O'zbek tilida ko'proq xalqona ifodalar, ritorik so'roqlar va parallelizm kabi figuraviy vositalar faol qo'llanilsa, ingliz tilida inversiya, antiteza va anaforalarning keng qo'llanilishi kuzatildi. Bu ikki til o'rtasidagi lingvistik va madaniy o'ziga xosliklarni ochib berdi.

Tadqiqot davomida ingliz tilidagi nutqiy aktlarda stilistik figuralarni qo'llash odatda rasmiy va yozma uslubda ko'proq uchrashi ma'lum bo'ldi. Bu holat, ayniqsa, siyosiy nutqlar, akademik ma'ruzalar va adabiy asarlarda kuzatildi. O'z navbatida, o'zbek tilida figuraviy uslublarning og'zaki nutqda, xususan, folklor, she'r va hikoyalarda keng qo'llanilishi aniqlandi. Bu esa o'zbek madaniyati va tilining og'zaki ifoda uslublariga boy ekanligini ko'rsatdi.

Shuningdek, tadqiqot sintaktik-stilistik figuralar vositasida tinglovchilarning e'tiborini jalb qilish, emotsional ta'sir o'tkazish va nutqning muayyan ma'nosini kuchaytirish maqsadida nutqiy aktlarning ijtimoiy va madaniy jihatlarga bog'liqligini ta'kidladi. O'zbek va ingliz tillaridagi figuraviy vositalarning qo'llanilishi orasidagi farqlar bu tillarning har birining o'ziga xos mantiqiy va semantik xususiyatlarini ochib berdi.

Umuman olganda, natijalar shuni ko'rsatdiki, sintaktik-stilistik figuralar har ikki tilda ham tilning boyligi va ma'no ifodalash qudratini oshiradi. Ingliz tilida aniqlik va

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

strukturaviy mustahkamlik asosiy ahamiyat kasb etsa, o‘zbek tilida esa obrazlilik va hissiyotning chuqur ifodalanishi ustuvorlik qilishi aniqlangan. Ushbu natijalar har ikkala tilning stilistik va kommunikativ xususiyatlarini yanada chuqurroq o‘rganishga imkon yaratdi.

Jadval: 1 Ingliz va o‘zbek tillaridagi sintaktik-stilistik figuralar

Figura turi	Ingliz tilidagi misol	O‘zbek tilidagi misol	Foiz (%)
Parallelizm	"I came, I saw, I conquered."	"Biz ishlaymiz, biz kurashamiz."	35%
Takrorlash	"Never, never, never give up."	"O‘qi, o‘qi va yana o‘qi."	25%
Qarama-qarshilik	"It was the best of times, it was the worst of times."	"U keldi, lekin ketishni istamadi."	20%
Intensifikatsiya	"Absolutely amazing!"	"Haqiqatan ham zo‘r!"	10%
Xitoblar	"Oh, what a beautiful morning!"	"Ey, qanday ajoyib tong!"	10%

QO‘LLANISH KONTEKSTI

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, sintaktik-stilistik figuralar ikki tilda ham turli kontekstlarda qo‘llaniladi:

Badiiy matnlar: Obraz yaratish va emotsional ta‘sirni kuchaytirish.

Misol (ingliz tili): "He ran faster and faster, yet he couldn't escape."

Misol (o‘zbek tili): "U tezroq va tezroq yugurdi, lekin qochib qutulma olmadi."

Ommaviy axborot vositalari: Diqqatni jalb qilish va matni ta‘sirchan qilish.

Misol (ingliz tili): "Breaking news: A storm is coming!"

Misol (o‘zbek tili): "Yangilik: Kuchli bo‘ron yaqinlashmoqda!"

Nutqiy aktlar: Hissiyotlarni ifodalash va auditoriya e‘tiborini tortish.

Misol (ingliz tili): "Oh, what a tragedy!"

Misol (o'zbek tili): "Voy, qanday fojia!"

Uslubiy va semantik xususiyatlar. Sintaktik-stilistik figuralar ikki tilda ham o'ziga xos uslubiy vazifalarni bajaradi:

Ingliz tili: Sintaktik-stilistik figuralar tez-tez xalqaro kontekstni aks ettiruvchi global madaniyat va hodisalar bilan bog'liq bo'ladi. Masalan, "Yes, we can!" iborasi motivatsion ma'no yuklaydi.

O'zbek tili: Stilistik figuralar milliy qadriyatlar va tarixiy hodisalarni aks ettirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, "El-yurt obod bo'lsa, davlat mustahkam bo'ladi."

Emotsional va ekspressiv ta'sir

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, sintaktik-stilistik figuralar matnning emotsional va ekspressiv kuchini oshirishga yordam beradi:

Ingliz tili: "What a breathtaking view!"

O'zbek tili: "Qanday hayratlanarli manzara!"

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari o'zbek va ingliz tillarida sintaktik-stilistik figuralarning nutqiy aktlarda ifodalanishi tildagi kommunikativ va estetik imkoniyatlarni ochib berishini tasdiqladi. O'zbek tilida stilistik figuralarning folklor va og'zaki nutq madaniyati orqali tinglovchiga emotsional ta'sir o'tkazishga qaratilgani aniqlangan bo'lsa, ingliz tilida ularning rasmiy va yozma nutqda argumentativ va mantiqiy ta'sirni kuchaytirish maqsadida qo'llanilishi kuzatildi. Bu esa har ikkala tilning madaniy asoslari va uslubiy tamoyillaridagi farqlarni yorqin namoyon etdi.

Tadqiqot davomida stilistik figuralar vositasida tinglovchi e'tiborini jalb qilish, ma'lumotni samarali etkazish va kommunikativ maqsadlarni amalga oshirish tilning universal funksiyasi ekani tasdiqlandi. Ingliz tilidagi inversiya va antitezaning rasmiy nutqni aniqlik va tuzilmaviy mustahkamlik bilan ta'minlashi, o'zbek tilidagi parallelizm va ritorik so'roqlarning obrazlilikni kuchaytirishi ikki tilning o'ziga xosligi va boyligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, sintaktik-stilistik figuralar har ikkala tilning o'ziga xos ma'no ifodalash imkoniyatlarini boyitib, tinglovchi va o'quvchiga chuqur ta'sir o'tkazish

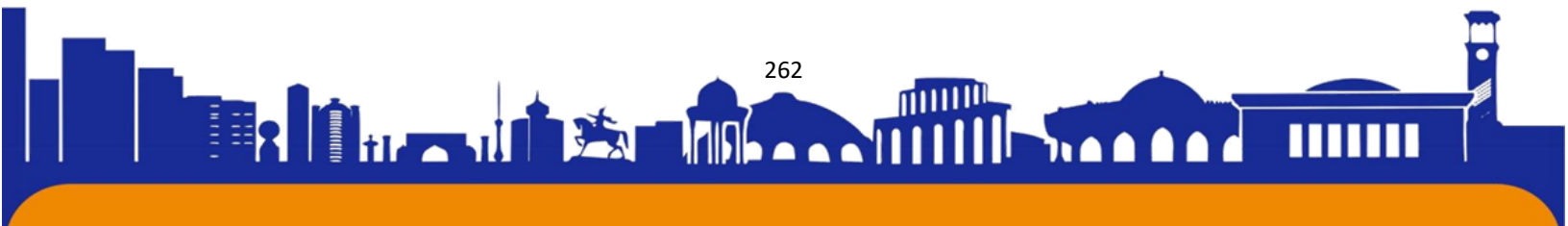

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

imkonini beradi. Ushbu xulosa tilshunoslik va stilistika sohasidagi keyingi tadqiqotlarga zamin yaratadi hamda o'zbek va ingliz tillarining lingvistik xususiyatlarini yanada chuqurroq o'rganish uchun yangi yo'nalishlarni belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Crystal, D. (2003). The Cambridge Encyclopedia of the English Language.
2. Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. (2014). Introduction to Functional Grammar.
3. Bug'onov, A. (1983). Hozirgi o'zbek adabiy tili. 4. Muminov, N. (1995). Til va uslubiyat asoslari.
5. Leech, G. N., & Short, M. H. (2007). Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose.
6. Karimov, R. (2010). Nutq madaniyati va stilistika.
7. Widdowson, H. G. (2007). Discourse Analysis.
8. Mahmudov, N., & Sa'dullayeva, M. (2006). O'zbek tili stilistikasi.
10. Yusupov, M. (2008). O'zbek tili morfologiyasi va sintaksisi.

QO'QON XONLIGIDA QO'SHIN: TARIX VA TAHLIL

Qoraboyev Zohid Bahodir o'g'li,

Namangan davlat universtiteti, Tarix yo'nalishi talabasi

qoraboyevzohid9gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada 1709 – 1876-yillarda O'rta Osiyoning yirik davlatlaridan biri bo'lgan Qo'qon xonligining harbiy tizimi, qo'shin tuzilishi, tarkibi, ta'minoti, bu sohadagi islohotlar va uning natijalari qo'shni xonliklar bilan solishtirilgan xolatda yoritilgan.

KALIT SO'ZLAR

Qo'qon xonligi, qo'shin, lavozim, unvon, qal'a, qo'rg'on, to'pchi, sarbozlar, sipohiy, otaliq, qo'shbegi, qorovulbegi, qurchi, mingboshi, Olimxon.

Kirish. Qo'qon xonligi O'rta Osiyo xonliklari ichida eng yoshi va dastavval, boshqalariga nisbatan erta tugatilgan xonlik hisoblanadi. O'z navbatida Qo'qon xonligi O'rta Osiyoda o'zining o'rnini topa olgan va tarixga muxrlangan xonlik hisoblanadi. Aholisi qo'sni xonliklarga nisbatan ko'proq. Sababi, katta hudud va aholi nisbatan zij joylashgan Farg'ona vodiysi Qo'qon xonligining markaziy hududlari hisoblangan.

1709-yili Farg'ona muzofotiga qarashli Pop tumanidagi Chodak qishlog'ida (hozirgi Namangan viloyati hududida) yashovchi xo'jalar bosh ko'tarib, o'zbeklarning ming qabilasiga qabila oqsoqoli Shohruhbiyni xon qilib e'lon qildilar. Shu tariqa Farg'ona vodiysi Buxoro xonligiga bo'ysunishdan bosh tortdi va o'zini mustaqil deb e'lon qilgan. Shu tariqa Buxoro xonligidan ajralib chiqqan vodiya Qo'qon xonligi tashkil topdi.

Tarixda Qo'qon xonligi deb atalgan ana shu davlatning asoschisi Shohruhbiy 1721-yilda vafot etgach, uning kata o'g'li Abdurahimbiy (Rahimbiy) taxtga o'tirgan. Qo'qon shahrini Rahimbiy qurdirganligi sababli, shahar daslab "Qala'i Raximiy" deb yuritilgan. Tarixchi Niyoz Muhammad Xo'qandiyning "Shohruhbiy tarixi ("Tarixi Shohruhiy") va Isxoqxon Ibratning "Farg'ona tarixi" qo'lyozma asarida qayd etilishicha, Rahimbiy o'zi sotib olgan tevarak-atrofidagi yerlari bilan to'rtta qishloq o'rnida bino qurgan. Abdurahimbiy qo'shinni kuchaytirishga asosiy e'tiborni qaratgan. Otasi o'rnatgan rasm va qonunlarni davom ettirib, mamlakat harbiy salohiyatini yanada kuchaytirishga asosiy

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

e'tiborni qaratgan. Qo'shin tartibi va ishiga, harbiy asbob va jihozlar bilan lashkarlarni ta'minlashga yanada ko'proq ahamiyat bergan.

Buxorodagi ichki kurashlarning avj olganligidan foydalangan Abdurahimbiy hokimiyatni mustahkamlash maqsadida 20 000 kishilik qo'shin tuzgan. U 1725-yili o'z qaynotasi Xo'jand hokimi Oqbo'tabiyni o'ldirib, ushbu qo'shin bilan Xo'jandni ham qo'shib olgan. Shu tariqa bilan Farg'ona vodiysida markazi Xo'qand-Qo'qand bo'lgan davlat tashkil topgan va asta-sekinlik bilan kengayib borgan. Keyinchalik Marg'ilon, Andijon, Namangan, Samarqand, Kattaqo'rg'on yerlarini qo'shib olgan.

Abdurahimbiy 33 yoshda vafot etgach, taxtga ukasi Abdulkarimbiy (1733-1750) o'tirgan. Uning davrida Qo'qon haqiqiy markazga aylangan. Chunki u poytaxtni eski Qo'qon yaqinidagi Tepaqo'rg'on qishlog'idan hozirgi Qo'qonga ko'chirgan va shahar atrofini devor bilan o'rattirgan. Shaharga kirish va chiqishni nazorat qilish uchun to'rtta darvoza qurilgan. Bular: Qatag'on, Marg'ilon, Toshkent va Haydarbek darvozalari edi. Hatto shahar ichida askarlar uchun maxsus garnizon ham qurilganligi haqida ma'lumotlar mavjud. Abdulkarimbiy o'z davlatini mustahkamlash va kengaytirish uchun faol harakat qilgan. Abdulkarimbiy hukmronlik davri keskin siyosi voqealar bilan ajralib turadi. Bu davrda O'rta O'siyoni bosib olish uchun harakat qilayotgan bir necha kuchli davlatlar o'rtasida raqobat ketayotgan edi. 1740 – 1741-yillarda Eron shohi Nodirshoh Afshorning Xiva va Buxoroga yurishi, ikkinchi tomondan Rossiya imperiyasining O'rta Osiyoni bosib olish uchun harakat boshlashi, uchinchidan, Xitoy imperiyasi tomonidan Jung'orlar davlati tugatilishi natijasida qalmiqlarning XVIII asr o'rtalarida Farg'ona vodiysiga bostirib kelishi yosh davlat oldiga qiyin ishni hal qilish vazifasini qo'ygan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review). Shu yerda savol tug'uladi. Qo'qon xonligida muntazam qo'shin bo'lganmi? XVIII asrning ikkinchi yarmiga kelib xonliklardagi qo'shin asosan nomuntazam harakterga ega bo'lgan, ular ichki va tashqi xavfni bartaraf etishga qodir emas edi. Bundan to'g'ri xulosa chiqargan ayrim hukmdorlar muntazam qo'shin tashkil etishga harakat qilganlar. Natijada, XIX asr boshlarida O'rta Osiyo xonliklari qo'shini muntazam va nomuntazam qismlardan tashkil topgan harbiy kuchga aylangan. Xonlik harbiy qo'shin tuzilishi quyidagicha bo'lgan: kavaleriya (sipohiyalar), artilleriya (to'pchilar), infanteriya (sarbozlar). XIX asr boshlarida xonlikda bo'lgan F.Nazarov ma'lumotlariga ko'ra, sipohiyalar 20 000 kishini tashkil etgan. Qo'qon xoni 12 000 arava va 60 000 sipohiyni yig'a olgan. Qo'shinda gala botirlar va merganlar ham bo'lgan ammo ular uncha ko'pchilikni tashkil qilmagan. Qo'qon xonligida

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

muntazam qo'shin faqat Xudoyorxon tomonida uning uchinchi hukmronlik yillarida (1865-1875) shakillangan degan fikr haqiqatdan yiroq. Chunki tarixiy ma'lumotlarning tasdiqlashicha, Qo'qon xonligida Norbo'tabiy davridayoq mavjud bo'lgan qal'a va chegaradagi bo'linmalar muntazam qo'shin asosi bo'lib xizmat qilgan. Tom ma'nodagi muntazam qo'shinga Olimxon asos solgan.

Hukmronlik yillarida "Sohibqiron", "Zolimxon" laqablarini olgan Olimxon (1800-1810) mavjud qo'shından saralab olingan askarlardan iborat maxsus bo'linma tashkil qiladi va "gala botirlar" yoki "gala bahodirlar" deb nomlaydi. Bu haqida tarixchi Mulla Olim Maxdumhojining "Tarixi Turkiston" asarida, – "Olimxonning tojik, afg'on va eronliklardan iborat 1700 kishili qo'shin tashkil qilganligi, ularning hammasiga sarupo, asbob-yaroq berib, podsholik dafatriga nomlarini yozdirib, vazifalarini tayin qilganligi, yangi o'rda va ark atroflariga joylashtirib chiqqanligi" qayd etilgan. Ularning soni o'rtacha 2000 kishiga yetmagan va asosan saroyda qorovullik qilganlar. Bu qo'shin anchayin mergan bo'lgan. Bundan ko'rinib turadiki qo'shin holati doim nazorat qilinib, maxsus daftarga qayd qilib borilgan.

Olimxon davrida xonlik qo'shinida 10 minglab suvori bo'lganligi tarixiy ma'lumotlarda keltirilgan. Olimxon (1800-1810) va Umarxon (1810-1822) davrlarini Qo'qon xonligining eng gullagan davri deyishim mumkin Ammo ulardan keyingi davr anchayin falokatli va xonlik xalqini juda ham og'ir ahvolga solgan davrlar bo'lgan. Qaysiki davlat qudrat cho'qqisiga erishishni istasa albatta qo'shinga, ta'limga e'tibor qaratmog'i kerakligi bizga tarixdan ma'lum.

Tadqiqot metodologiyasi. (Research Methodology). Qo'qon xonligida yuqori harbiy mansablar quyidagicha edi: otaliq, qo'shbegi, dodxoh, biy, eshik og'asi, to'qsoba, miroxur, qorovulbegi, qurchi, devachi, mirzaboshi, chor og'asi, botir yoki jangchilar. Harbiy boshliqlarga yirik yer maydonlari va hatto kichik qishloqlar ham xon tomonidan hadya qilingan. Misol uchun ponsodboshiga in'om qilingan yerdan 250 chorak g'alla tegar edi.

Qo'shin ta'minotiga davlat javobgar bo'lgan. Kiyim bosh, etik, kamzul, telpak va shunga o'xshash kiyimlar uchun xonlik xazinasidan mablag' ajratib turilgan. Har bir yurishdan avval askarlarga bir juftdan etik tarqatilgan. Askarlar 2 yoki 3 qavatdan to'n kiyib yurganligi sababi, to'n yurish vaqtida to'shak vazifasini ham o'tagan. Yurishlar davomida qo'shin ortidan ko'chib yuruvchi savdogarlar ham borgan. Qo'shin dam olish uchun xordiqqa to'xtaganida savdogarlar askarlarga o'z mahsulotlarini sotgan. Hatto

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

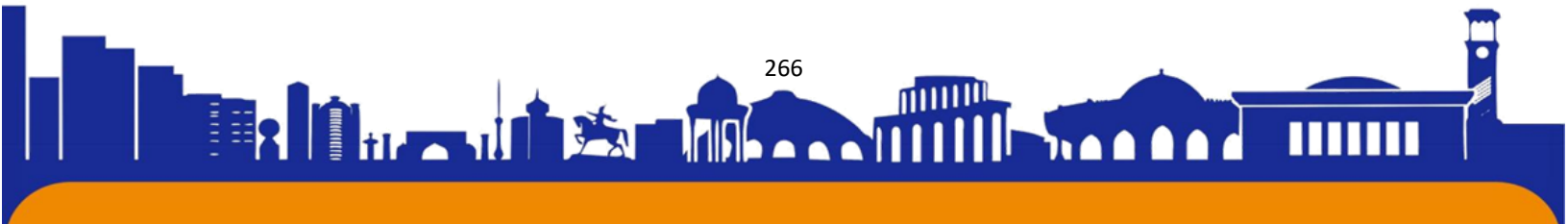
ko'chma novvoyxonalar ham tashkil qilgan. Savdogarlar asosan yahudiy millatiga mansub bo'lgan. Askarlarga harbiy yurishlar paytida 2 tildan oylik maosh tarqatilgan, hatto qo'shimcha ustama ham tarqatilingan. Ammo ba'zi ma'lumotlarda, yuzboshiga 2 tillo, ellikboshiga 1,5 tillo, oddiy askarga esa 1 tillo oylik maish berilganligi to'g'risida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Qo'shin qudratiga to'sqinlik qilgan omillar: Binobarin Qo'qon xonligi harbiy feodal davlat bo'lgan. Shu sababli uni boshqarish uchun xon harbiy zodagonlarga suyangan. Xonlikda harbiy qo'shin salohiyati har doim ham rivojlanib borgan deb ayta olmaymiz. Shu o'rinda bir qator kamchiliklarni ko'rib o'tishimiz mumkin. Bunga sabablardan biri Qo'qon xonligida qo'shin ta'minotining har doim ham yaxshi ta'minlanmaganligi, bunda asos qilib oziq-ovqat tanqisligi ya'ni och qolgan askarlarning oddiy aholiga bir dona non uchun shaxsiy otlari yoki egar-jabduqlarini almashib yuborganligi asosiy muammo hisoblangan. Oddiy askarlar och qolgan vaqtlarida atrof qishloqlarga tarqalib ketgan holatlar ham doim uchrab turgan.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Qo'qon xonlida harbiy ta'lim beruvchi maktablar yoki hozirgi kun nuqta'i nazaridan aytganda harbiy akademiyalar bo'lmagan. Shu sababli harbiy taktik tajribasi bor askarlar yangi kelgan yigitlarga ustoz-shogird an'anasida saboq bergan. Ko'plab yuqori harbiy lavozim egalarining savodi va tajribasi bo'lmagan. Keksayganda yoki lavozimdan ketar chog'ida o'z o'rnini meros qilib o'g'liga yoki o'zi tanlagan yaqiniga qoldirib ketgan. Bu esa o'z navbatida haqiqiy jangovar salohiyatga ega sarkardalarning o'sib ulg'ayishiga to'sqinlik qilgan. Qo'qon xonligida harbiy mahkama yoki shunga o'xshash idoralar bo'lmagan, bo'lsa ham o'rta asrlardagidek qoloq an'analarga tayanib ish ko'rgan. Yevropa davlatlari singari eng so'nggi zamonaviy qurollar ham bo'lmagan, bo'lsa ham kam bo'lgan. Xususan, kam sonli askarlarga oddiy pilta miltiq berilgan. Undan otishni bilgan askarlargina foydalangan xolos. Ba'zi manbalarda mana shu miltiqlar ham 6 yoki 7 kishiga bitta to'g'ri kelgan. Otishni bilganlar bilmaganlarga o'rgatgan. Harbiy boshqarma ma'muriy boshqarmadan ajratilmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бобобеков Х. Н. Кўқон тарихи. – Т.: Фан, 1996. – 238 б.

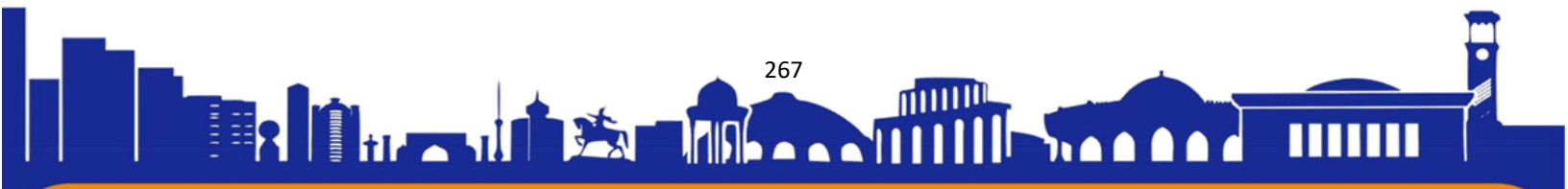

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

2. Исҳоқхон Ибрат. Фарғона тарихи / Нашрга тайёрловчилар Ҳ. Бобобеков, М. Ҳасаний – Т.: Камалак, 1991. – Б. 266 – 327.

3. Мулла Олим Маҳдум Ҳожи. Тарихи Туркистон / Нашрга тайёрловчи Т.Алимардонов, Н.Абдул Ҳаким. – Қарши: Насаф, 1992. – 148 б.

4. Турсунов Б. Қўқон хонлигида ҳарбий иш ва қўшин: ҳолати, бошқаруви, анъаналари (XIX асрнинг 70-йилларигача): Тарих фан. номз. дисс... – Т.: ЎзР ФА Тарих институти, 2006. – 154 в.

INVESTITSIYALARNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING ASOSIY KO‘RSATKICHLARINI ARIMA MODELLARI YORDAMIDA PROGNOZLASH

Axmetova Go‘zal Axmet qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Iqtisodiyot kafedrası Iqtisodiyot mutaxassisligi
1-bosqich magistranti

Turayev Baxtiyor Ergashevich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Buxgalteriya hisobi va audit kafedrası dotsenti
v.b.

Anotatsiya: Ushbu maqolada vaqt qatorlar tahlilining mashhur usuli bo‘lgan ARIMA (Autoregressive Integrated Moving Average) modelidan foydalanib, investitsiya ko‘rsatkichlarini tahlil qilish va kelajakdagi qiymatlarini prognozlash yondashuvi bayon qilinadi. Uning asosiy maqsadi ARIMA modellaridan foydalangan holda investitsiya ko‘rsatkichini prognozlashdir.

Kalit so‘zlar: Investitsiya, prognozlash, ARIMA (Autoregressive Integrated Moving Average), iqtisodiy ko‘rsatkichlar, differensiallash, vaqtli qator, Diki Fuller, ACF, PACF.

Kirish. Investitsiyalar iqtisodiy rivojlanishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ularning o‘zgarishi va hajmi iqtisodiyotning turli sohalariga ta’sir qiladi. Investitsiyalarning dinamikasini aniqlash va ularni kelajakda prognozlash iqtisodiy siyosatni rejalashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Mamlakatning iqtisodiy o‘rishini ta’minlash uchun investitsiyalarning o‘z vaqtida rejalashtirilishi va samarali boshqarilishi zarur. Surxondaryo viloyati iqtisodiyotiga kiritilgan investitsiyalar hajmini prognozlash hudud iqtisodiyoti rivojlantirish bo‘yicha boshqaruv qarorlarini shakllantirish uchun muhim axborotlar taqdim etadi.

Tadqiqot uslubiyoti. Investitsiyalarning dinamikasini prognozlashda murakkab statistik modellar talab etiladi. Shulardan biri ARIMA (Autoregressive Integrated Moving Average) modelidir. Ko‘rsatkichlarni ARIMA modellari orqali prognozlashda bir necha vazifalarni amalga oshiriladi:

1. ARIMA modelining nazariy asoslarini ko‘rib chiqish.
2. Tanlangan iqtisodiy ko‘rsatkichlar asosida ARIMA modelini qurish.

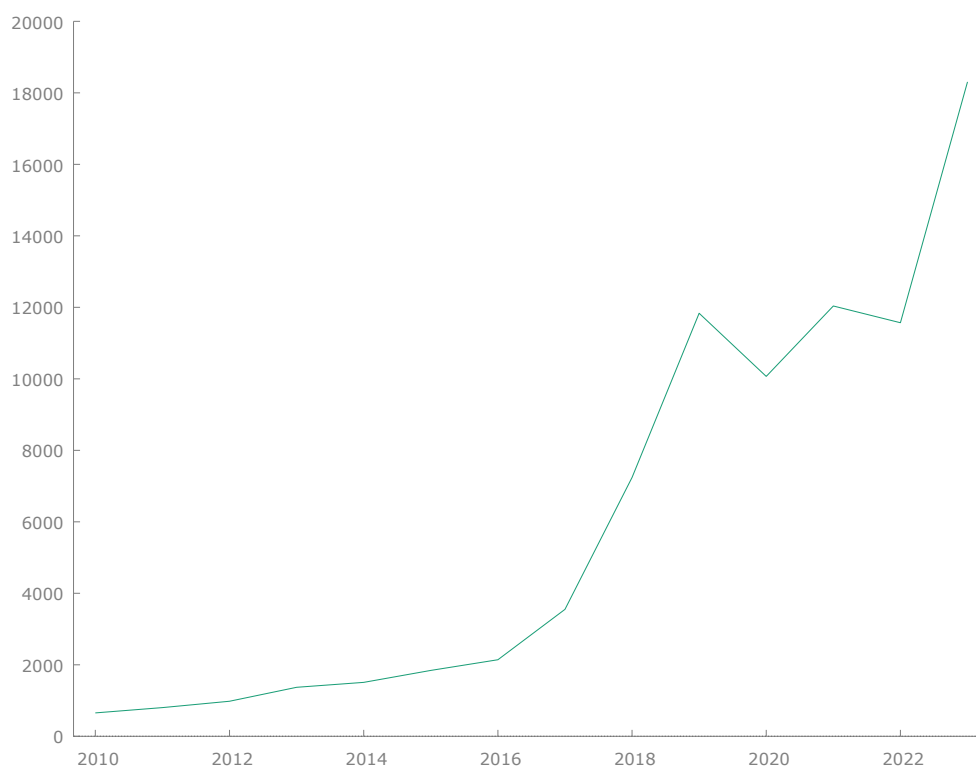
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

3. Model yordamida investitsiyalar hajmini prognozlash va natijalarni iqtisodiy talqin qilish.

Vaqtli qatorlarni tahlil qilishda ularning stasionar yoki stasionar emasligini aniqlash zarur. Statsionarlikni aniqlash uchun Dickey-Fuller testi ishlatiladi. Agar vaqt qatori stasionar bo‘lmasa, uni differensiallash orqali stasionar holatga keltirish kerak.

Differensiallash natijasida vaqt qatorining o‘zgaruvchanligi kamayadi va u ARIMA modeliga mos keladigan ko‘rinishga ega bo‘ladi. Ushbu tadqiqotda investitsiyalar hajmi va ularning dinamikasi bo‘yicha vaqt qatorlari tahlil qilinadi.

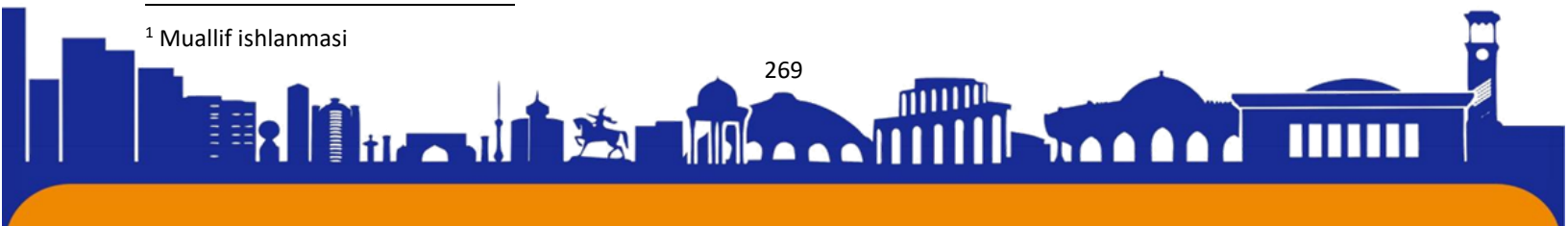
Natijalar. Ma’lumotlar Davlat statistika qo‘mitasi hisobotlaridan olindi. Vaqt oralig‘i sifatida so‘nggi 13 yil (2010-2023) ma’lumotlari tanlandi. Vaqtli qatorning chizmasi 1-rasmda keltirilgan.

1-rasm. Surxondaryo viloyati iqtisodiyotiga kiritilgan investitsiyalar hajmi, mlrd so'm¹

Daslan vaqtli qatorning statsionarligi tekshirildi. 1-rasmdan shu ma'lum bo'lmoqdaki, vaqtli qator o'rtachalari o'zgarmas emas (1-rasm). Shu sababli, vaqtli

¹ Muallif ishlanmasi

qatorning birinchi farqiga o'tildi. Birinchi farqini Diki Fuller testi bilan tekshirib quyidagi natijaga erishildi:

1-jadval

Kengaytirilgan Dikki-Fuller testi²

Расширенный тест Дики-Фуллера для d_Invest

тест. начиная с 4 лагов, критерий AIC

объем выборки 9

нулевая гипотеза единичного корня: $a = 1$

тест без константы

включая 3 лага(-ов) для $(1-L)d_Invest$

модель: $(1-L)y = (a-1)*y(-1) + \dots + e$

оценка для $(a - 1)$: -0,0877129

тестовая статистика: $\tau_{nc}(1) = -0,137434$

асимпт. p-значение 0,6364

коэф. автокорреляции 1-го порядка для e: 0,001

лаг для разностей: $F(3, 5) = 2,301 [0,1945]$

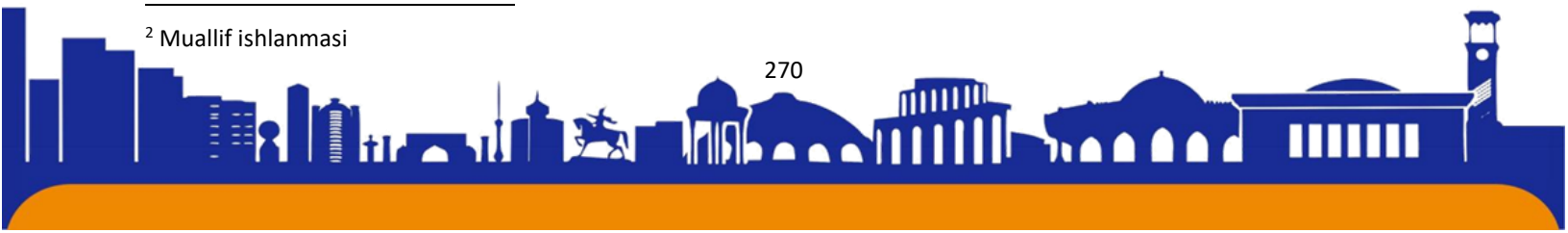
тест с константой

включая 2 лага(-ов) для $(1-L)d_Invest$

модель: $(1-L)y = b_0 + (a-1)*y(-1) + \dots + e$

оценка для $(a - 1)$: -1,79325

² Muallif ishlanmasi

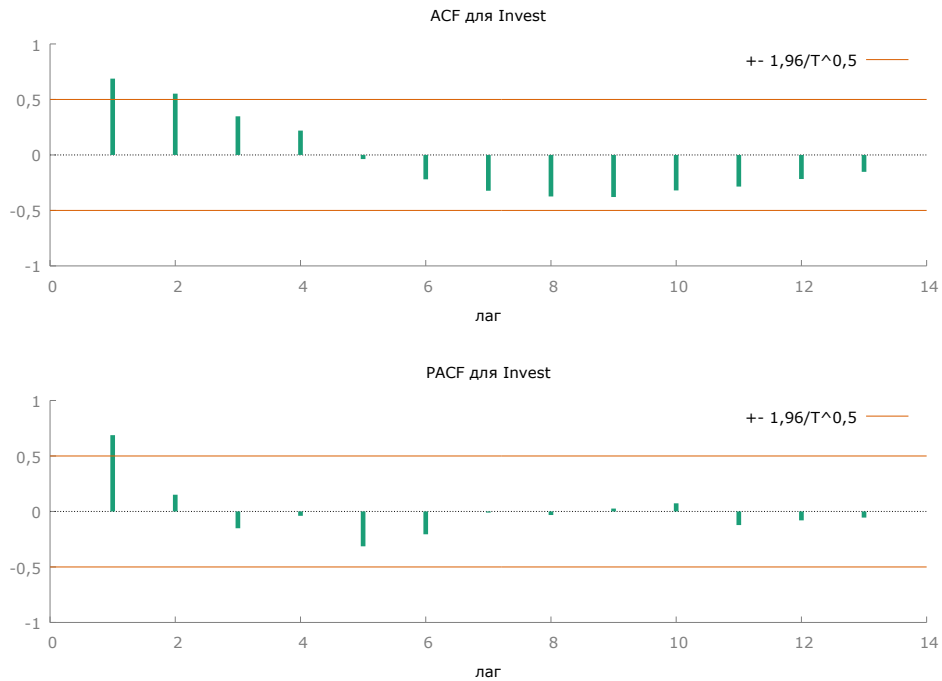

тестовая статистика: $\tau_c(1) = -2,25071$
асимпт. р-значение 0,1885
коэф. автокорреляции 1-го порядка для ϵ : 0,213
лаг для разностей: $F(2, 6) = 1,171 [0,3720]$

Yuqoridagi jadvalda p-qiymatlar 0,1 ahamiyatlilik darajasidan katta. Bu birinchi farqi ham statsionar emasligini bildiradi. Demak ikkinchi farq statsionar deb qabul qilinadi. Bu esa, ARIMA(p, d, q) modelida $d=2$ tengligini ko'rsatadi.

Navbatdagi bosqichda p va q ning qiymatlari topildi. Buning uchun korellogramma ko'zdan kechirildi:

2-rasm. Vaqtli qator korrelogrammasi³.

2-rasmda ACF kamayib boruvchi harakterga ega ($q=0$). PACF esa 1 lagi ahamiyatli holos ($p=1$).

³ Muallif ishlanmasi

Shunday qilib, ARIMA(p, d, q) modeli quyidagicha bo'ladi:

$$ARIMA(1, 2, 0)$$

Navbatdagi bosqichda model tuzildi:

2-jadval

Regression tahlil natijalari⁴

Модель 1: ARIMA, использованы наблюдения 2012-2023 (T = 12)

Зависимая переменная: $(1-L)^2 Invest$

Стандартные ошибки рассчитаны на основе Гессииана

	<i>Коэффициент</i>	<i>Ст. ошибка</i>	<i>z</i>	<i>p-значение</i>	
const	333,176	463,353	0,7191	0,4721	
phi_1	-0,651806	0,261821	-2,490	0,0128	**

Среднее завис. Перемен	549,2250	Ст. откл. Завис. Перем	3248,677
------------------------	----------	------------------------	----------

Среднее инноваций	-10,37174	Ст. откл. Инноваций	2543,703
-------------------	-----------	---------------------	----------

R-квадрат	0,794485	Исправ. R-квадрат	0,794485
-----------	----------	-------------------	----------

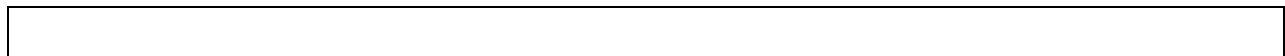
Лог. Правдоподобие	-111,4003	Крит. Акаике	228,8007
--------------------	-----------	--------------	----------

Крит. Шварца	230,2554	Крит. Хеннана-Куинна	228,2621
--------------	----------	----------------------	----------

	<i>Действительная часть</i>	<i>Мнимая часть</i>	<i>Модуль</i>	<i>Частота</i>
AR				
Корень 1	-1,5342	0,0000	1,5342	0,5000

⁴ Muallif ishlanmasi

Yuqoridagi jadvalda ARIMA modeli konstantasi ahamiyatli emasligini ko'rish mumkin. Shu sababli konstantani modeldan chiqarib, qayta baholandi:

3-jadval

Regression tahlil natijalari⁵

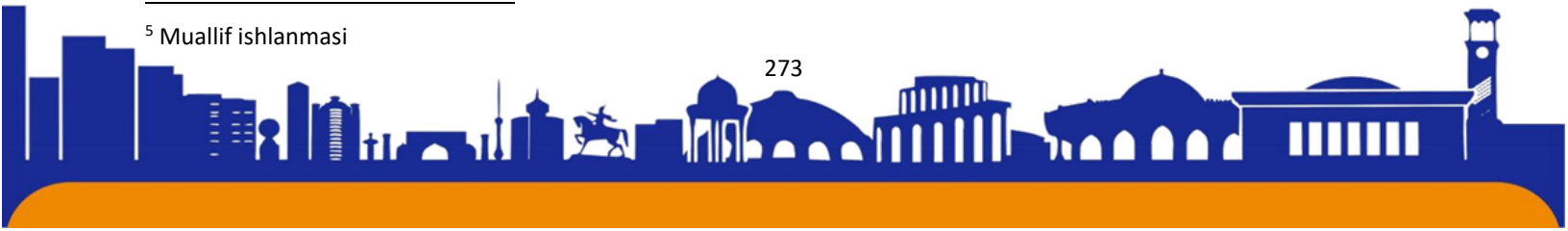
Модель 2: ARIMA, использованы наблюдения 2012-2023 (T = 12)

Зависимая переменная: $(1-L)^2 Invest$

Стандартные ошибки рассчитаны на основе Гессииана

	<i>Коэффициент</i>	<i>Ст. ошибка</i>	<i>z</i>	<i>p-значение</i>	
phi_1	-0,651006	0,266216	-2,445	0,0145	**
Среднее завис. перемен	549,2250	Ст. откл. завис. перем		3248,677	
Среднее инноваций	515,2084	Ст. откл. инноваций		2598,922	
R-квадрат	0,793266	Исправ. R-квадрат		0,793266	
Лог. правдоподобие	-111,6571	Крит. Акаике		227,3143	
Крит. Шварца	228,2841	Крит. Хеннана-Куинна		226,9552	
	<i>Действительная часть</i>	<i>Мнимая часть</i>	<i>Модуль</i>	<i>Частота</i>	
AR					
Корень 1	-1,5361	0,0000	1,5361	0,5000	

⁵ Muallif ishlanmasi

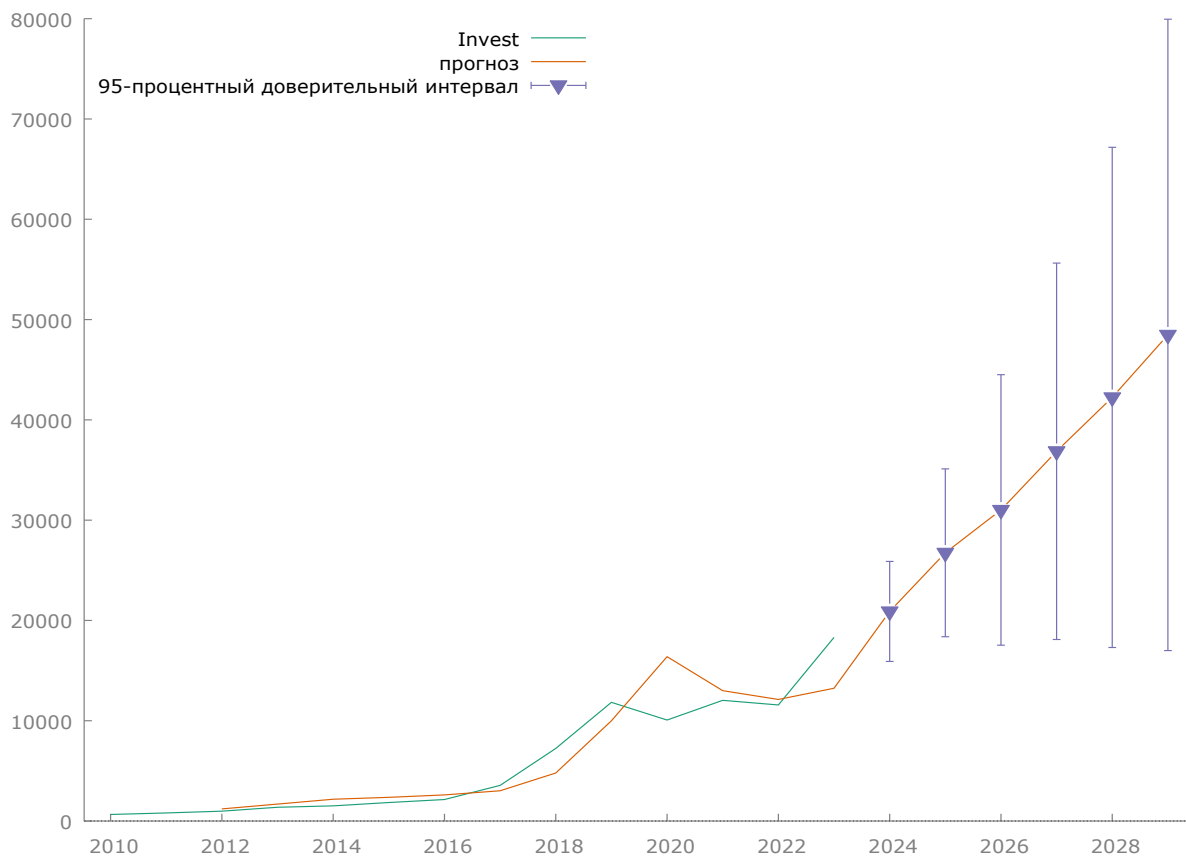
Yuqoridagi jadvalga ko'ra, modelning matematik ifodasi quyidagicha bo'ladi:

$$\Delta^2 invest_t = -0,651\Delta^2 invest_{t-1}$$

Model bo'yicha approksimatsiya xatoligi ko'rsatkichi 18% ni tashkil etdi. Bu esa model iqtisodiy holatni yaxshi tavsiflayotganligini bildiradi.

Model qoldiqlari 1 va 2-larida avtokorrelyatsiya kuzatilmadi. Faqatgina 3-lagda avtokorrelyatsiya mavjud.

Tahlil. Model asosida prognoz qiymatlar ishlab chiqildi:

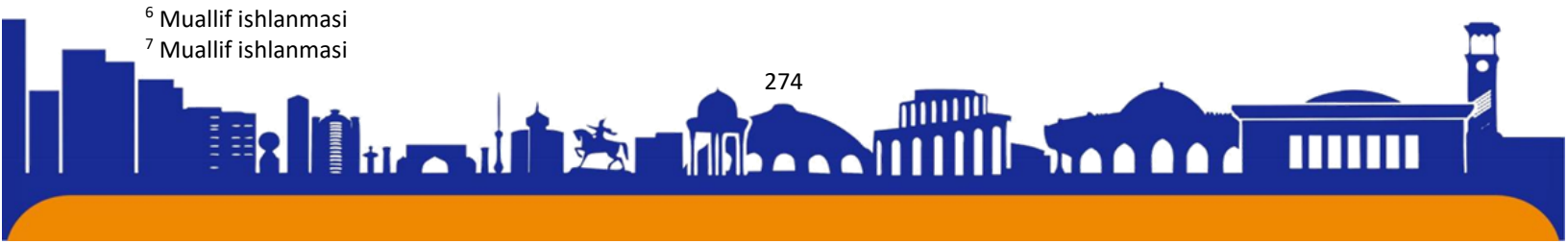
3-rasm. Prognoz⁶.

4-jadval

Prognoz⁷

⁶ Muallif ishlanmasi

⁷ Muallif ishlanmasi

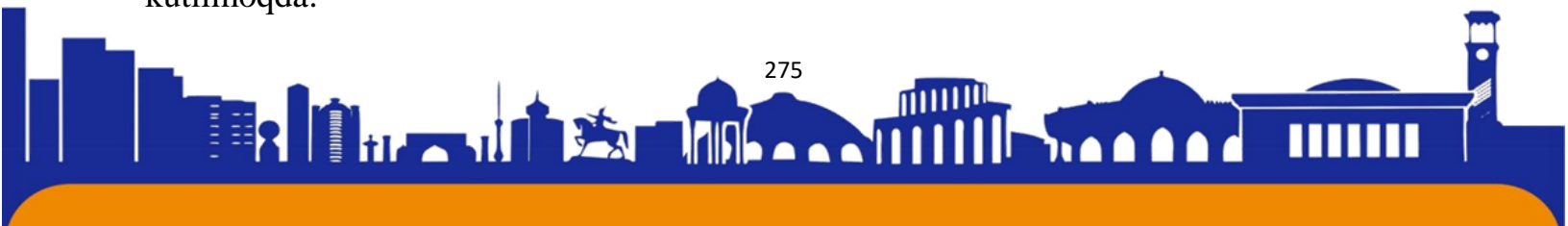

Для 95% доверительных интервалов, $z(0,025) = 1,96$

Набл.	Invest	прогнозирование	ст. ошибка	95% доверительный интервал
2010	655,300			
2011	802,900			
2012	980,300	1210,38		
2013	1371,00	1688,62		
2014	1509,10	2173,01		
2015	1843,60	2362,19		
2016	2142,40	2600,43		
2017	3551,00	3014,81		
2018	7240,60	4786,57		
2019	11835,1	9993,77		
2020	10068,2	16390,1		
2021	12037,8	12998,0		
2022	11569,4	12122,3		
2023	18307,7	13240,4		
2024		20899,0	2543,70	(15913,4, 25884,5)
2025		26743,6	4269,81	(18375,0, 35112,3)
2026		31018,1	6880,84	(17531,9, 44504,3)
2027		36866,3	9574,56	(18100,6, 55632,1)
2028		42239,1	12723,1	(17302,2, 67176,0)
2029		48472,2	16060,3	(16994,5, 79949,8)

Tahlil natijalariga ko‘ra, ARIMA(1, 2, 0) modeli eng mos model sifatida tanlandi. Ushbu model yordamida 2029 yilga qadar investitsiyalar hajmi prognoz qilindi. Prognoz natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, investitsiyalar hajmi yildan-yilga barqaror o‘sishi kutilmoqda.

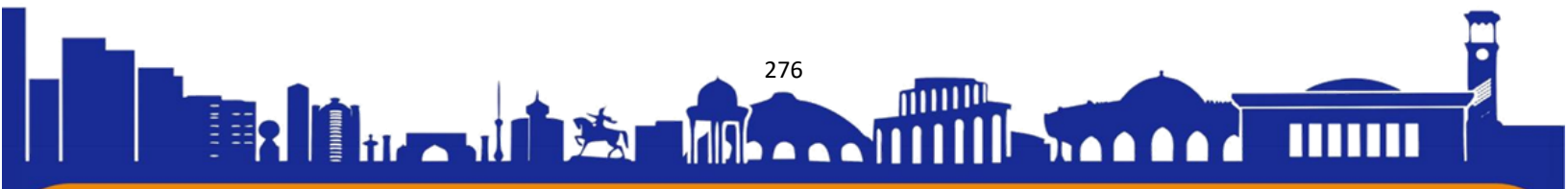

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

ARIMA modellaridan foydalanib investitsiyalarni prognozlash iqtisodiy tahlilda samarali usul hisoblanadi. Kelgusida investitsiyalarni prognozlashda boshqa statistik va mashinaviy o'qitish usullari bilan solishtirma tahlillar o'tkazilishi mumkin. Ushbu prognoz natijalari iqtisodiy siyosatni rejalashtirishda qo'llanilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Намазов, Гафур Шокулович Худуд макроиктисодий кўрсаткичларини прогноз қилишда ARIMA модели ва сунъий нейрон тўр (ANN) воситаларини таққослаш // ORIENSS. 2022. №3.
2. Mamatqulova S.F., Turayev B.E. Surxondaryoda to'qimachilik mahsulotlarini ishlab chiqarishni arima modeli asosida prognozlash. Journal of universal science and research. Volume-2, Issue-1. 2024

FRANSUZ TILSHUNOSLIGIDA SINONIMIYA MUAMMOSINING ILMIY ASOSLARI

НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ ПРОБЛЕМЫ СИНОНИМИИ ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF THE PROBLEM OF SYNONYMY IN FRENCH LINGUISTICS

Raxmankulova Dilrabo Eshmuminovna,

Toshkent tumani 19-maktab ingliz tili o'qituvchisi,

dilraxmankulova80@gmail.com

Annotatsiya. Sinonimiya tilshunoslikning ham lug'at, ham grammatika, ayniqsa sintaksisda kam o'rganilgan sohalaridan biridir. So'nggi paytlarda paydo bo'lgan va grammatik sinonimiyaning alohida masalalariga bag'ishlangan ko'plab asarlar tufayli, endi aytish mumkinki, bu masalaning rivojlanishi na nazariy, na amaliy jihatdan juda oz natija berdi.

Kalit so'zlar: Sintaktik sinonimlar, grammatik sinonimiya, lo'g'at, tilshunoslik, morfologiya.

Аннотация. Синонимы являются одной из наименее изученных областей языкознания, как в лексике, так и в грамматике, особенно в синтаксисе. Благодаря большому количеству работ, появившихся в последнее время и посвященных отдельным вопросам грамматической синонимии, можно сейчас сказать, что разработка этого вопроса дала очень мало как в теоретическом, так и в практическом плане..

Ключевые слова: синтаксические синонимы, грамматическая синонимия, лексика, лингвистика, морфология.

Abstract. Synonymy is one of the least studied areas of linguistics, both in lexicography and grammar, especially in syntax. Due to the large number of works that have appeared recently and are devoted to specific issues of grammatical synonymy, it can now be said that the development of this issue has yielded very little result, either theoretically or practically.

Keywords: Syntactic synonyms, grammatical synonymy, vocabulary, linguistics, morphology.

Kirish. Ma'lumki, sinonimiya tilning turli darajalarida namoyon bo'ladi: grammatik, so'z yasaliş, frazeologik va leksik. Mashhur tilshunos olim I.V. Arnoldning so'zlariga ko'ra, sinonimiya barcha tillarga xosdir va til rivojlanishining ko'rsatkichi bo'lib xizmat qiladi, chunki "boy, xilma-xil rivojlangan lug'at juda rivojlangan funktsional uslublar tizimiga ega va uslublarning boyligi tanlash imkoniyatini nazarda tutadi, va bu ikkinchisi ma'lum so'zlarning almashinishi, ya'ni. sinonimiya." [Arnold, 1986: 56-bet]

Umumjahon tabiatiga qaramay, sinonimiya 19-asr oxirida semasiologiya alohida fan sifatida rasmiylashtirilgach, o'rganila boshlandi, chunki shu davrgacha sinonimlar faqat tilning ifoda vositasi sifatida qaralib kelgan. Leksik sinonimiyani chuqurroq o'rganishga XX asrda Ferdinand de Sossyurning til haqidagi kontseptsiyasining keng tarqalishi va strukturaviy tilshunoslikning rivojlanishi yordam berdi.

Shu bilan birga, sinonimlarning mavjudligi jiddiy shubhalarga sabab bo'ldi. Shunday qilib, G.O. Vinokur sinonimlarni bir xil ma'noga ega so'zlar sifatida tushunib, "tilning sinonimiyasi deb ataladigan narsa, agar biz lingvistik abstraksiya bilan emas, balki jonli va haqiqiy til bilan, tarixda mavjud bo'lgan til bilan shug'ullanadigan bo'lsak, demak, degan ma'noni anglatadi. shunchaki fantastika ", chunki semantik jihatdan bir xil so'zlar tilda mavjud emas. Muallifning fikricha, haqiqiy sinonimlarni faqat tegishli lug'atda topish mumkin, nutqda esa yo'l, yo'l kabi birliklar doimo aniq farqlanadi. Boshqa tadqiqotchilar antonimlar, ekvionimlar, giponimlar, gipernimlar va konvertatsiyalar bilan

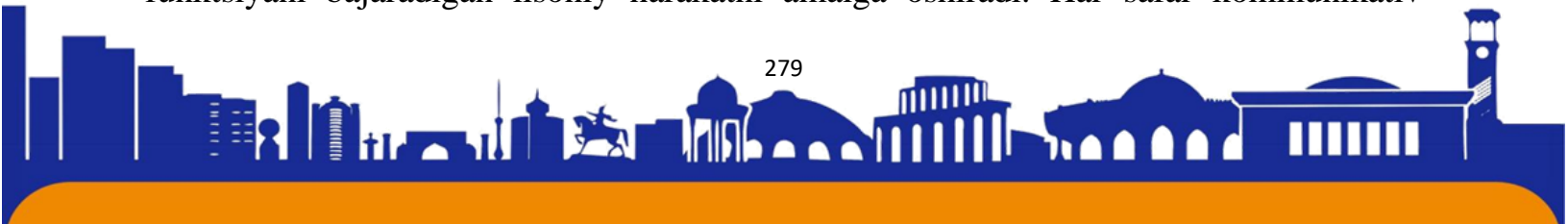

birga sinonimlarni ham ekvivalentlikning maxsus holati deb hisoblashadi [Vinokur, 1990: p. 286]

An'anaviy nuqtai nazardan, lingvistik va nutq sinonimiyasini farqlash odat tusiga kiradi, "til" atamasi A. Gardiner va F. de Sossyurdan keyin ma'lum bir tilning lug'atlari va grammatikalarida qayd etilgan barcha narsalarga nisbatan qo'llaniladi, va "nutq" atamasi, aksincha, "noan'anaviy" hamma narsaga tegishli, ya'ni. an'anaviyni olib tashlasak, matnda nima qoladi. Shunga ko'ra, lingvistik sinonimiya deganda izohli va sinonimik lug'atlarda qayd etilgan so'zlar orasidagi sinonimik munosabatlar tushuniladi. Tadqiqotchilarning fikricha, nutq sinonimiyasini "noan'anaviy yangilikka qodir yozuvchi va shoirlarning badiiy nutqida" kuzatish mumkin. Shu bilan birga, lingvistik va nutqiy kontekstni ijodiy kuch sifatida qabul qilish, nutqni yozuvchi yoki shoirning badiiy tili sifatida noto'g'ri tushunish sinonimiyani til tizimi darajasida o'rganishga to'sqinlik qiladi.

Bizningcha, sinonimiyaga bunday yondashuv noto'g'ri. Sinonimiya tadqiqotchilarining aksariyati tilni inson ongining faoliyat ko'rsatish tamoyillarini hisobga olmasdan ko'rib chiqish mumkin bo'lgan ob'ekt sifatida tushunadi. Bunday asarlar mualliflari til tizimini ifodalovchi lug'at matnlariga murojaat qiladilar. Shunday qilib, R.L. Smulakovskayaning fikricha, matndagi so'zning funktsional-semantik xususiyatlari tushuntirish lug'atlarida so'zlarning muayyan qoidalari sifatida taqdim etilgan tizimli imkoniyatlarning amalga oshirilishini kuzatish imkonini beradi. Tilshunosning fikricha, sinonim lug'atlarning mavjudligi matndagi sinonimik fe'llarni tahlil qilishga zamin yaratdi, chunki lug'atdagi sinonimik turkumni uning matndagi aksi bilan solishtirish, "yo'qotish" va "yutuq"larni aniqlash mumkin bo'ldi. " lug'atdan matnga o'tish yo'lida. Lug'at haqida gapirganda, tadqiqotchi matnni emas, balki til tizimini nazarda tutgan edi, aks holda uning iborasi mantiqiy bo'lmas edi

Zamonaviy tilshunoslikda mashhur rus kognitiv olimi E.S. Kubryakovaning so'zlariga ko'ra, matn "tushunchasi ma'lum bir qabul qiluvchiga yo'naltirilgan" ma'lumotga ega bo'lgan o'zini o'zi ta'minlaydigan nutq xabari sifatida tushuniladi lug'at ushbu ta'rifga to'liq mos keladi, ya'ni. nutqiy asar yoki matn bo'lib, til tizimining aksi emas. Biroq, zamonaviy tadqiqotchilar sinonimiyani "tanlash" deb ataladigan hodisa bilan bog'lashadi. Til iborasidan foydalanib, shaxs ham kognitiv, ham kommunikativ funktsiyani bajaradigan lisoniy harakatni amalga oshiradi. Har safar kommunikativ

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

niyatini amalga oshirishda ona tilida so'zlashuvchi lingvistik vositalarni "tanlash" muammosini hal qiladi. Tanlash muammosining mohiyati tegishli kognitiv-funksional model yordamida ma'lum bir kommunikativ niyat va dizaynni amalga oshirishdan iborat. Demak, sinonimiyaning ontologik asosi turli lisoniy ma'noga ega bo'lgan lingvistik vositalar yordamida bir xil psixik-lingvistik mazmuni ifodalash qobiliyatidir.

So'nggi o'n yilliklarda rivojlanayotgan kognitiv fan nuqtai nazaridan tilni o'rganish shuni ko'rsatadiki, dunyo ontologiyasi inson ongida kategoriyalar tizimi, shu jumladan tilshunoslik shaklida aks etadi. Lingvistik kategoriyalar elementlari bir-biriga ekvivalent emas: ularning ba'zilari psixologik jihatdan ko'proq boshqalarga qaraganda ko'proq ajralib turadi. Natijada lingvistik kategoriya, jumladan, sinonimiya ham tadrijiy xususiyatga ega bo'lib, uning elementlari uzluksiz davomiylik hosil qilishi mumkin. Sinonimiya hodisasiga kelsak, bu yondashuv sinonimik qatorlar orasidagi chegaralar o'tish zonasi xarakteriga ega, deb taxmin qilishga asos beradi.

Shuning uchun aytish mumkinki, kognitiv yondashuv sinonimiyaning atrofidagi voqelikni bilish natijasida ona tilida so'zlashuvchi tomonidan shakllanadigan va ekvivalent lingvistik iboralarni "tanlash" hodisasi bilan bog'liq bo'lgan kategoriya sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Sinonimiya ham tilning boshqa kategoriyalari kabi fenomenologik xususiyatga ega va bu, o'z navbatida, til tizimida uning tarkibiy qismlari (sinonimlari)ning ma'nolari vaziyat obrazlariga asoslanishini bildiradi.

Tilning tarkibiy xususiyati bo'lgan sinonimiya, shubhasiz, koinotning inson uchun muhim bo'lgan sohalarini bilish va belgilash bilan bog'liq. Sinonimiya fenomenida M.V. Nikitin tilning lug'at boyligi tartibli tizim emas, balki "xotira turli manbalardan birlashtirgan va kerak bo'lganda tizimning munosabatlari va funksiyalariga jalb qilingan birliklar yig'indisi" ekanligini isbotlaydi. Boshqacha qilib aytganda, allaqachon belgilangan kontsepsiya nominatsiyasi uchun yangi leksik birlikning paydo bo'lishi intralingvistik omillar bilan emas, balki so'zlovchining ehtiyojlari bilan bog'liq. Shunday qilib, tabiiy tilda sinonimik qatorlarning mavjudligi doimo turtki bo'ladi.

Belgilangan kontsepsiya nominatsiyasi uchun yangi leksik birlikning paydo bo'lishi so'zlovchining ehtiyojlari bilan bog'liq. Shunday qilib, tabiiy tilda sinonimik qatorlarning mavjudligi doimo Kuzatuvchining talqini bilan turtki bo'ladi va shartlanadi. Sinonimik qatordagi har qanday so'zlarni birlashtirishning yetakchi omili, bizningcha,

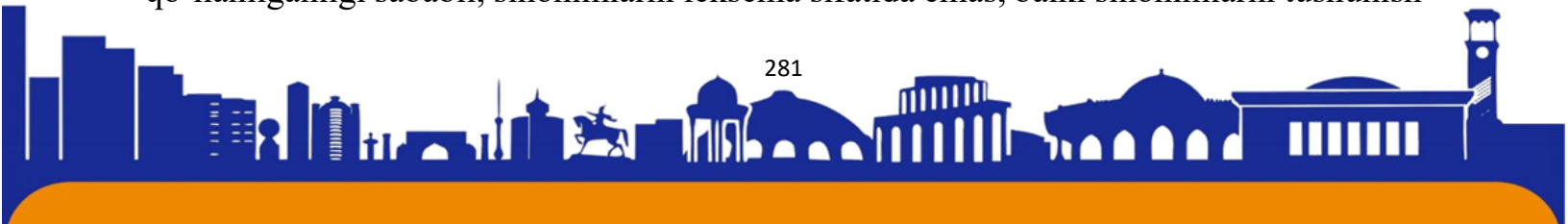
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

soʻzlovchi yoki kuzatuvchining muloqotda aynan shu soʻzlardan foydalanish niyatidir. Har bir inson dunyoning oddiy va aniq tasvirini yaratishga intiladi. Inson oʻzining butun hayotidagi ogʻirlik markazini dunyoning ushbu rasmiga va unda tinchlik va ishonch topish uchun uning dizayniga oʻtkazadi. Demak, dunyo haqidagi har qanday bilim nisbiydir. Dunyoning kontseptual tasviri - bu insonning atrof-muhit va boshqa odamlar bilan oʻzaro munosabati jarayonida yaratilgan va u uchun haqiqiy boʻlgan dunyoning tasviri yoki global timsolidir. Har bir shaxs oʻzini tilda mavjudlik sifatida anglagandagina mavjud boʻladi.

Qiziqarli savol aʼzolarining kognitiv tabiati haqida, yaʼni. bu turkumni tashkil etuvchi sinonimlar. Sinonimik munosabatlarning, jumladan, leksemalar orasidagi anʼanaviy talqinda bir xil narsaning turli vositalar bilan ifodalanishi nazarda tutiladi. Biroq, sinonimiyaning anʼanaviy nazariyasi sinonimiyaning aniqlashda bir nuqtai nazar bilan cheklanmaydi: sinonimiyaning tavsiya etilgan mezonlari tadqiqotchidan tadqiqotchiga qarab farq qiladi. Shuning uchun bu mezonlarni koʻrib chiqish va ulardan, bir tomondan, feʼl sinonimiyaning tushunchasini aniqlab beradigan, ikkinchi tomondan, kognitiv tilshunoslik qoidalariga zid boʻlmaganlarini ajratib koʻrsatish kerak.

Sinonimiya taʼriflarida qoʻllanilgan atamalar leksik sinonimiyaning mavjud taʼriflaridan norozilik manbai boʻlib xizmat qiladi. Biz soʻz va soʻzning maʼnosi kabi toʻliq aniqlanmagan tushunchalar haqida gapiramiz. Anʼanaviy yondashuv nuqtai nazaridan, barcha tadqiqotchilar ushbu terminologik noaniqlik uchun echimlarni taklif qilishmaydi. Shunday qilib, P.S.ning soʻzlariga koʻra. Aleksandrova, sinonimiyaning aniqlashda u ifodalangan tushuncha va qoʻshimcha (stilistik, hissiy va boshqalar) xususiyatlar toʻplami sifatida tushunadigan semema atamasidan foydalanish qulayroqdir [Aleksandrov, 1950: 90-115-betlar]. Anʼanaga koʻra, semema deganda soʻzning maʼnosi yoki alohida leksik-semantik variantning maʼnosi tushuniladi. Ushbu atama semantikaning rivojlanishi bilan bogʻliq holda paydo boʻlgan va tilshunoslikning ushbu sohasidagi tadqiqot obʼekti hisoblanadi. Ushbu terminologiyada "leksema" atamasi torroq maʼnoga ega va soʻzning tovush qobigʻi yoki alohida LSV sifatida talqin qilinadi.

P.S. Berilgan sintagmatik zanjirdagi soʻz maʼnosini belgilovchi omil sifatida lingvistik kontekst pozitsiyasiga tayangan Aleksandrov "amalda soʻzlar kontekstda qoʻllanilganligi sababli, sinonimlarni leksema sifatida emas, balki sinonimlarni tushunish

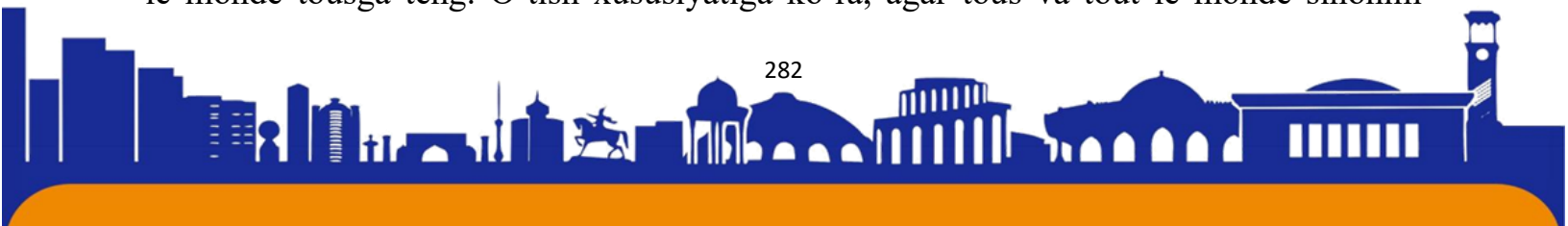
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

maqsadga muvofiq, degan fikrni ilgari suradi. lekin sememalar sifatida." N.I.ning so'zlariga ko'ra. Tolstoy, "semema" atamasidan foydalanish noaniqlik muammosini olib tashlamaydi, chunki bu atama mazmun jihatidan so'z sifatida noaniq talqin qilinadi.

Boshqa tadqiqotchilar an'anaviy nazariya doirasida sinonimiya ta'riflarida "leksema", "so'z", "so'z ma'nosi" va "leksik-semantik variant" sinonimik atamalaridan foydalanishda davom etib, ulardan u yoki bu birini afzal ko'rishadi. ularning noaniqligini ta'kidlasa ham. Umuman olganda, mavjud terminologiyadan foydalanish e'tirozlarni keltirib chiqarmaydi, ammo mavjud ta'riflarga biroz aniqlik kiritish talab etiladi. Shunday qilib, ushbu asarda so'z atamasi tilning asosiy tarkibiy-semantik birligi sifatida tushuniladi.

Kommunikativ harakat jarayonida yuzaga keladigan, ob'ektlar va ularning xususiyatlarini, hodisalarini, voqelik munosabatlarini nomlash uchun xizmat qiluvchi, moddiy tomonga ega bo'lgan (semantik, fonetik va grafik) so'zning ma'nosi va leksik-semantik varianti bir-birining o'rnini bosuvchi sifatida ishlatiladi birliklar va so'zning mazmunini bildiradi, ongda aks ettiradi va unda insonning aqliy faoliyati mahsuli bo'lgan narsa, xususiyat, jarayon va boshqalar haqidagi g'oyani mustahkamlaydi, ya'ni. Muayyan nutq aktida polisemantik so'z ma'nosining o'ziga xos aktualizatsiyasini belgilang. Leksema atamasi kengroq ma'noga ega bo'lib, til tizimining leksik birligi sifatida ta'riflanadi. Shunga ko'ra, til tizimidagi leksema ma'nosi uning mazmunining o'zgarmasligidir.

Ayrim tadqiqotchilar boshqa fanlarning atama va tushunchalaridan foydalanib, an'anaviy lingvistik terminologiyadan chetga chiqishga harakat qiladilar. Shunday qilib, sinonimiya intralingvistik ekvivalentlikning ko'rinishlaridan biri sifatida qaraladi va uni tavsiflash uchun mantiq va to'plam nazariyasidan terminologik apparat oladi. Ekvivalentlik va, demak, sinonimiyaning mavjudligi sharti uch turdagi munosabatlarning mavjudligidir: refleksivlik, simmetriya va tranzitivlik. Dalil sifatida tous, tout le monde va tous les personnes so'zlarining sinonimik turkumi keltirilgan. Reflektorlik xususiyatiga ko'ra, tous va tout le monde birliklari o'zlariga ekvivalent bo'lishi kerak. Shuning uchun, agar tous va tout le monde sinonim bo'lsa, tout le monde tout le monde, tous esa tous bilan sinonim bo'ladi. Simmetriya xususiyatiga ko'ra, agar tous tout le mondega teng bo'lsa, tout le monde tousga teng. O'tish xususiyatiga ko'ra, agar tous va tout le monde sinonim

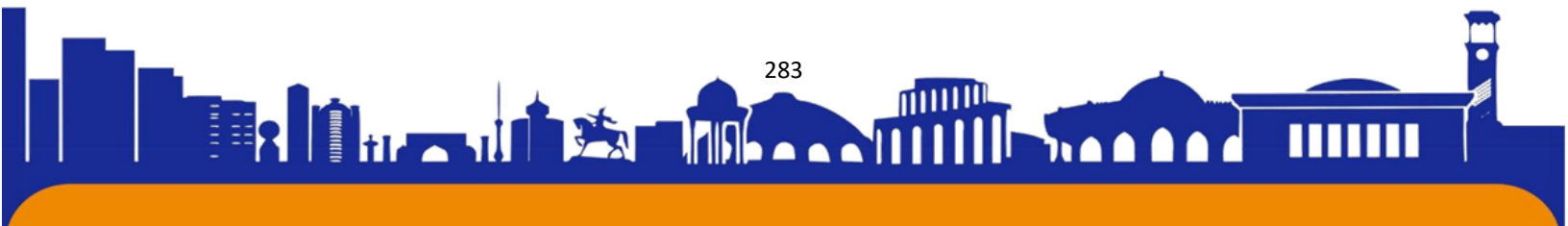

bo'lsa, tous esa tous les personnes bilan sinonim bo'lsa, tous les personnes tout le monde bilan tengdir.

Bizningcha, bu yondashuv til tizimida ekvivalent yoki sinonimik birliklarning qanday ishlashini tushuntirib bera olmaydi. Ko'rsatilgan misol tilshunoslikda o'zining matematik ma'nosini to'liq saqlab qolgan ekvivalentlik munosabatini ko'rsatadi. Shunday qilib, so'z va so'z ma'nosi atamalarini an'anaviy nuqtai nazardan ko'rib chiqsak, ular "sinonimiya" tushunchasiga noaniqlik kiritadi. Biroq, agar biz ushbu tushunchalarni zamonaviy belgilar nazariyasi nuqtai nazaridan ko'rib chiqsak, bu muammo hal qilinadi. Demak, so'z bilan biz aynan o'sha paytda vujudga keladigan va til shaxsi belgi yaratish uchun zarur bo'lgan vaqtgacha mavjud bo'lgan va tashqi muhitda uning moddiy shaklini so'zlovchidan ko'chirish jarayonigacha mavjud bo'lgan birlikni tushunishimiz kerak. tinglovchiga oladi.

Sinonimiya mohiyatining izchil talqinini izlashda sinonimik munosabatlar mezonlarini belgilash zarur. An'anaviy tilshunoslikning asosiy yo'nalishida sinonimiya nazariyasi masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tadqiqotchilar o'z ishlarini cheklangan miqdordagi mezonlarga asoslaydilar. Sinonimiya mezoni sifatida quyidagi xususiyatlar taklif etiladi: 1) ifodalanayotgan tushunchaning umumiyligi; 2) fonetik umumiylikning yo'qligi yoki mavjudligi; 3) morfologik umumiylikning yo'qligi yoki mavjudligi; 4) o'zaro almashinish qobiliyati; 5) semantik o'ziga xoslik; 6) semantik yaqinlik.

Sinonimiyaga ta'rif berishda ko'pchilik tadqiqotchilar sanab o'tilgan mezonlardan tashqari so'z sinonimiyasining sharti sifatida denotativ umumiylikni ko'rsatadilar. So'zlar umumiy belgiga ega bo'lsa, denotativ jamoa bilan tavsiflanadi. Shunday qilib, A.A. Reformatskiyning ta'kidlashicha, sinonimlar "bir xil narsani nomlaydi, lekin uni turli tushunchalar bilan bog'laydi va shu bilan nom orqali berilgan narsaning turli xususiyatlarini ochib beradi". Biroq, fe'l leksema sinonimiyasini o'rganayotganda, bu mezonlardan darhol voz kechish kerak, chunki fe'lning ma'nosi denotativ komponentga ega emas. An'anaviy yondashuv doirasida sinonimiyaning sanab o'tilgan mezonlaridan qaysi birini zarur va qaysi birini etarli deb hisoblash va qaysi xususiyatlarni ixtiyoriy deb belgilash to'g'risida fikr; o'qishdan o'qishga farq qiladi. Sinonimiyani an'anaviy

tushunishning mohiyatini aniqlash uchun keling, taklif qilingan mezonlarni ko'rib chiqaylik.

An'anaga ko'ra, sinonimiyaning zaruriy mezonlaridan biri ifodalangan tushunchaning umumiylik belgisidir. Shunday qilib, sinonimiyaga bag'ishlangan etakchi rus leksikografik nashri, "Rus tilining sinonimlari lug'ati" ning yaratuvchilari va uning muharriri sinonimlarni "bir xil tushunchani bildiruvchi so'zlar va shuning uchun ma'no jihatidan bir xil yoki juda yaqin so'zlar" deb tavsiflaydi.

An'anaviy yondashuv doirasida boshqa tilshunoslar kontseptual umumiylik mezonini sinonimiya uchun asos sifatida rad etadilar, chunki ularning fikricha, kontseptual korrelyatsiya, garchi u so'zning leksik ma'nosining tarkibiy qismi bo'lsa ham, alohida rol o'ynamaydi. so'zning lingvistik aloqa vositasi sifatida ishlashida. Sinonimiyani ifodalangan tushunchaning umumiyligi sifatida tushunishga salbiy munosabat bildirish, VT. Vilumanning ogohlantirishicha, bunday yondashuv bilan "leksik birliklarning a mantik jamoa, unga ega bo'lmaganlar bilan birlashishi mumkin. "Sinonimiya semantik-ma'noli hodisadir".

Semantik umumiylikka ega bo'lmagan so'zlarni birlashtirishga misol sifatida tadqiqotchi katta va katta sifatlarini keltiradi.

Bu mezon S.G. tomonidan ham rad etilgan. Berejaniy, chunki, uning fikriga ko'ra, uning asosida so'zlarning sinonimiyasi faktini aniq belgilashga imkon beradigan "moddiy lingvistik xususiyat" yo'q. Bundan tashqari, tadqiqotchi amalda ko'pincha "muayyan so'z qanday tushunchani ifodalashini aniqlash oson emas" deb hisoblaydi. Tadqiqotchining fikricha, ifodalangan tushunchaning umumiylik mezonini mantiqiy va lingvistik bo'lmaganligi sababli, bu sinonimiyani lingvistik hodisa sifatida belgilashda uni qabul qilib bo'lmaydi.

Zamonaviy tilshunoslikda moddiylik deganda kommunikantlar tomonidan tovush to'liqlari va grafik belgilarning hosil bo'lishi tushuniladi, ularning o'zi hech qanday ma'noga ega emas. Tilning zamonaviy kognitiv fani ong va til tizimi o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni tan oladi, bu ham kognitiv ongning elementidir. Demak, leksik ma'noning kontseptual komponentini belgilovchi omil sifatida rad etish asossizdir. Shuning uchun sinonimiyani aniqlashda so'zlarning kontseptual umumiylik mezonini hisobga olish kerak.

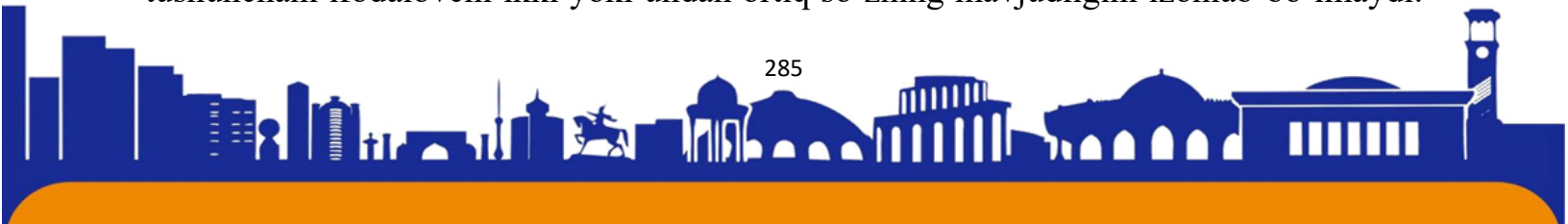

Kontseptual umumiylik mezonini kiritishda muqarrar ravishda yuzaga keladigan yana bir savol tushunchaning o'ziga xos ta'rifi bilan bog'liq. Tor ma'noda tushuncha ob'ekt haqidagi fikr, shu jumladan uning eng muhim belgilari sifatida talqin qilinadi. Umumiy tushunchada (A.A.Potebnyaning eng yaqin ma'nosi va S.D. Katsnelsonning rasmiy tushunchasi) so'z ob'yektni aniqlash uchun zarur bo'lgan eng mavhum va ayni paytda eng xarakterli xususiyatlarning minimal to'plami bo'lgan tushunchani ifodalaydi. B.A. Serebrennikov kontseptsiyani o'ziga xos xususiyatlarning minimal deb atashni va bu minimaldan yuqori bo'lgan narsalarni mavzu haqidagi bilimlar yig'indisiga birlashtirishni taklif qiladi.

Kontseptsiyada olingan ma'lumotlarning tabiati haqida bahs-munozaralar mavjud. Shunday qilib, Yu.S. Stepanov tushunchalar ilmiy bilimlarning natijasidir, degan fikrda. Boshqa tomondan, Yu.D. Apresyaning fikricha, sodda tushuncha lingvistik birlikda mustahkamlangan bo'lib, u ilmiy tushunchadan farqli o'laroq, tildan tashqari vaziyatni boshqacha tasvirlaydi. Sodda tushuncha oddiy bilimning natijasidir. U tasvirlangan vaziyat ob'ektlariga nisbatan kuzatuvchining pozitsiyasi to'g'risidagi ma'lumotlarni yozib oladi va ma'ruzachi tasvirlangan vaziyatni qanday baholayotganini va tinglovchidan ushbu vaziyatga qanday baho berishini ko'rsatadi.

Zamonaviy tilshunoslikda "tushuncha" atamasi "tushuncha" atamasini almashtirdi. Shunday qilib, M.V. Nikitin, lingvistik birlikning ma'nosini aniqlab, bu tushunchadir, deb hisoblaydi, ya'ni. til birligining moddiy shaklining aqliy tasviri bilan bog'liq tushuncha. Shunday qilib, an'anaviy tarzda, kontseptsiyani belgilashdagi qarama-qarshiliklar tadqiqotchilarning ushbu atama orqali sub'ektga oid turli xil ma'lumotlar miqdorini - o'ziga xos xususiyatlarning minimalidan bilimlar yig'indisigacha bo'lgan ma'lumotlarni nazarda tutishlari natijasida yuzaga keladi. Shu bilan birga, xotiraning cheklangan hajmi va kommunikativ vaqt bosimi omilini hisobga olgan holda, til tizimida og'zaki birlikning ma'nosi faqat integral va differentsiallarning minimal to'plamini o'z ichiga olgan sodda tushunchani ifodalaydi, deb taxmin qilish kerak. ob'ektni tanib olish uchun zarur bo'lgan xususiyatlar.

Aniqlash kerakki, sinonim leksemalar, ehtimol, bir xil narsani emas, balki kamida bitta umumiy xususiyatga ega bo'lgan turli tushunchalarni ifodalaydi. Aks holda, bir xil tushunchani ifodalovchi ikki yoki undan ortiq so'zning mavjudligini izohlab bo'lmaydi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Shunday qilib, ifodalangan tushunchaning umumiylik an'anaviy mezoni ifodalangan tushunchalarning qisman umumiylik mezoni sifatida aniqlanishi va shakllantirilishi mumkin.

1.2. Fransuz tilida sinonimlarning paydo bo'lish yo'llari.

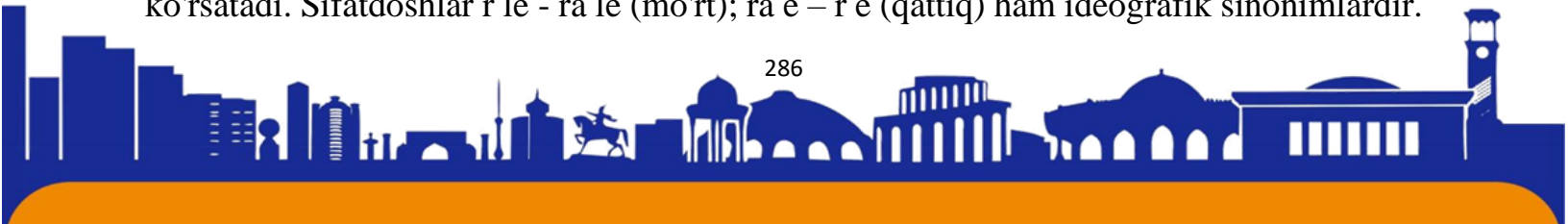
Tilning leksik boyligi asosan uning sinonimlari orqali ta'minlanadi. Darhaqiqat, ob'ekt, voqelik, xususiyat tushunchasi juda ko'p o'zgarishlar va soyalarga ega. Sinonimiyaning rivojlanishi tilni takomillashtirish, uning ekspressiv imkoniyatlarini boyitish usullaridan biri bo'lib, u tilda lug'atning stilistik tabaqalanishini belgilaydigan ko'proq yoki kamroq tarvaqaylab ketgan nutq uslublari tizimining mavjudligini ko'rsatadi.

Rus va frantsuz tillarida sinonimlar ko'p, ammo yangi sinonimlarning paydo bo'lish jarayoni to'xtamaydi. Bu bir qator sabablarga bog'liq. Eng asosiylaridan biri - insonning voqelikning allaqachon ma'lum bo'lgan hodisalarini to'liq anglash, yangi narsalarni kashf etish va unga nom berish istagi. Shunday qilib, masalan, voqelikni har tomonlama bilish jarayonida dunyo, yer, koinot, yorug'lik, globus kabi so'zlar uchun sinonimiya "undagi hamma narsa mavjud bo'lgan sayyora" degan umumiy ma'noga ega, ammo ma'lum semantik nuanslarga ega bo'lgan sinonimiya rivojlandi.

Ko'pincha sinonimlar chet tilidagi so'zlarni assimilyatsiya qilish natijasida paydo bo'ladi. Ko'rinib turibdiki, qarzga ega bo'lmagan til yo'q. bu so'zlar. Masalan, rus tilida frantsuzcha so'zlar juda ko'p: tartibga solish - tartibga solish; yurish - sayr qilish; isbotlamoq – bahslashmoq; rag'batlantirish - rag'batlantirish va boshqalar.

Frantsuz tilida rus, ispan va ingliz tillaridan olingan qarzlilar yoki calques bor: spat al – os que; bo'lmoq, bo'lmoq – bo'lmoq; server, ar on – barmen; savdo, biznes va boshqalar.

Rus va frantsuz adabiy tillarining shakllanishiga ularning "katta qarindoshlari" ta'sir ko'rsatdi; Rus tili uchun bunday qarindosh qadimgi cherkov slavyan tili, frantsuz uchun klassik lotin tili edi. Demak, frantsuz tilida lotin ildizlarini assimilyatsiya qilish natijasida yaratilgan sinonimik juftliklar mavjud. Masalan, s ret va s ur t (xavfsizlik) lotin tilidagi se ur tate otiga qaytadi va tom ma'noda ideografik sinonimdir. ur t "ko'ngil tinchligi, xavf yo'qligiga ishonch" ma'nosini bildiradi; s ret hech qanday xavfning to'liq yo'qligini ko'rsatadi. Sifatdoshlar r le - ra le (mo'rt); ra e – r e (qattiq) ham ideografik sinonimlardir.

Rus tilida quyidagi misollarni keltirish mumkin: bank – bank, gold – zlato, go – shtestvovat', klizovat' – kis't'. Ammo tashqi o'xshashlikka qaramay, frantsuz tilidagi lotin lug'atining tarixiy roli rus tilidagi eski cherkov slavyan lug'atining roldan butunlay farq qiladi. Slavyanizmlar ko'pincha tantanali she'riy nutqning elementlari sifatida o'xshash ma'noga ega bo'lgan rus so'zlari bilan taqqoslanadi va frantsuz tilida lotinizm aniq ilmiy atama sifatida ishlatiladi.

Qarzga olingan so'z tilning lug'atidagi "kamchilikni" to'ldirishi mumkin. Bu funksiya, ayniqsa, frantsuz tilidagi lotinizmlarga xosdir. O'zining rivojlangan so'z yasash tizimiga ega rus tili shunchaki ko'p qarzlarga muhtoj emas edi.

Shunday qilib, frantsuz tili ko'proq o'tkazuvchan bo'lib chiqadi: undagi qarzlilar tezda umumiy leksik tizimga kiradi. Rus tilida qarz olish maxsus maqsadli lug'atni shakllantirib, ko'proq izolyatsiya qilingan pozitsiyani saqlab qoladi.

Rus tilida sinonimlar ko'pincha tilning yaxshi rivojlangan morfologik tuzilishi tufayli so'z yasalishi natijasida paydo bo'ladi, masalan: astronavi, yulduz uchuvchisi, kosmik uchuvchi, yulduz suzuvchisi, kosmik suzuvchi, ular bir qatorni tashkil qiladi. sinonimlar. Bundan tashqari, rus tilining morfologik tuzilishining o'ziga xos xususiyati - so'z hosil qiluvchi morfemalarning harakatchanligi. Bu yerda so'zning erkinlik va qulaylik bilan, ba'zan bir-biriga mos keladigan yoki ma'no jihatdan juda yaqin bo'lgan ikki yoki hatto uchta variantda yasalishi mumkinligi nazarda tutiladi, masalan: omon qolish – omon qolish; esga olmoq – eslamoq, esga olmoq – eslamoq; og'irlashtirmoq - og'irlashtirmoq va hokazo.

Frantsuz tilidagi so'z yasalishining zaifligi haqidagi fikrga qaramasdan, u haligacha bir ildizli sinonimlarning paydo bo'lishida rol o'ynaydi

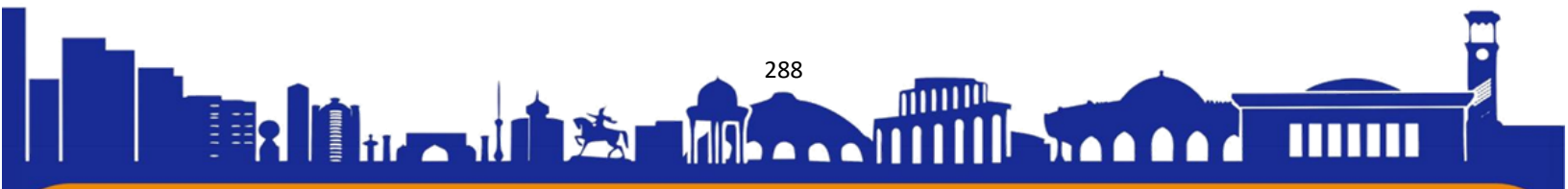
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Бузакова, Р.Н. Грамматические синонимы в мордовских языках: Дис. . д-ра филол. наук Текст. / Р.Н. Бузакова. Саранск, 1991. - 463 с.
2. Жилин, И.М. Синонимика в синтаксисе современного немецкого языка Текст. / И.М. Жилин. Краснодар, 1974. - 182 с.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

3. Максимов, Л. О грамматической синонимии в русском языке Текст. / Л.Максимов // Рус. яз. в нац-ной школе. 1966. - №2. - С. 3-11.
4. Норман Б. Ю. Современный русский язык. Синтаксис, словосочетание и предложение. Владимир, 1986,
5. Падучева Е.В. О семантике синтаксиса: Материалы к трансформационной грамматике русского языка. -М.,1974.
6. Салькова Д.А. Некоторые вопросы омонимии и многозначности синтаксических конструкций. -Дисс. ... канд. Филол. Наук. -М., 1967.

SURXONDARYO VILOYATIDA MAHALLIY BUDJETLAR DAROMADLARI TARKIBI VA ULARNI SHAKLLANTIRISHNING HOLATI TAHLILI

Salomova Muyassar Fayzullayevna

Termiz davlat universiteti, Iqtisodiyot (tarmoqlar va soxalar bo'yicha) mutaxassisligi
2-bosqich magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada Surxondaryo viloyatida mahalliy budjet daromadlari tarkibi va ularni shakllantirishning holati o'rganiladi. Viloyatning moliyaviy manbalari, mahalliy daromadlarni shakllantirishdagi asosiy manbalar va ularning samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, mahalliy budjetlar tarkibini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar. Mahalliy budjet, daromad tarkibi, Surxondaryo viloyati, moliyaviy manbalar, daromadlarni shakllantirish.

Abstract

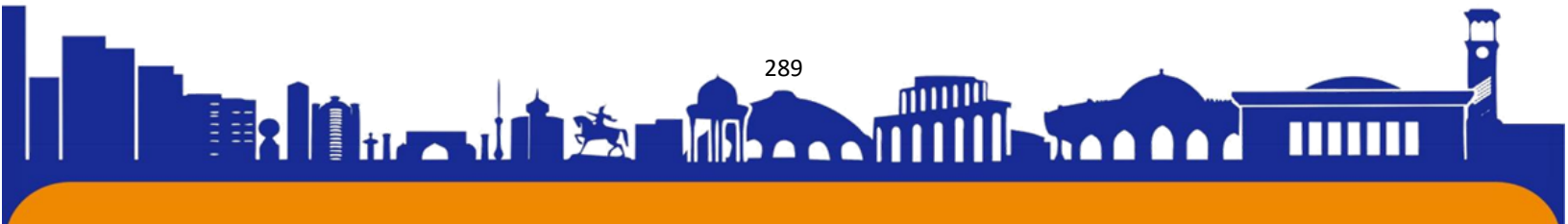
This article studies the structure of local budget revenues and the state of their formation in Surkhandarya region. The financial sources of the region, the main sources of local revenue formation and their effectiveness are analyzed. Also, proposals are developed to improve the structure of local budgets.

Keywords. Local budget, revenue structure, Surkhandarya region, financial sources, revenue generation.

KIRISH

Surxondaryo viloyati O'zbekistonning janubiy hududi bo'lib, o'ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlarga ega. Hududning barqaror rivojlanishi uchun mahalliy budjet daromadlarining shakllanishi va ulardan oqilona foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada viloyatda mahalliy budjet daromadlari manbalarining tahlili va ularni shakllantirishning dolzarb masalalari yoritiladi.

Mahalliy budjetlar davlat moliyasining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning moliyaviy asosini tashkil etadi. Surxondaryo viloyatida mahalliy budjetlarning daromadlari va ularni shakllantirish holatini tahlil qilish ushbu hududning iqtisodiy barqarorligini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mahalliy budjetlar daromadlari tarkibi bo'yicha bir qancha ilmiy ishlarda O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar tajribalari ko'rib chiqilgan. Iqtisodchi olimlar mahalliy daromadlarning asosiy manbalarini, ularning hududiy rivojlanishdagi rolini o'rganishgan. Surxondaryo viloyatida ham mahalliy daromadlarni shakllantirishda soliq tushumlari, davlat subsidiya va grantlari, shuningdek, boshqa daromadlar muhim o'rin tutadi.

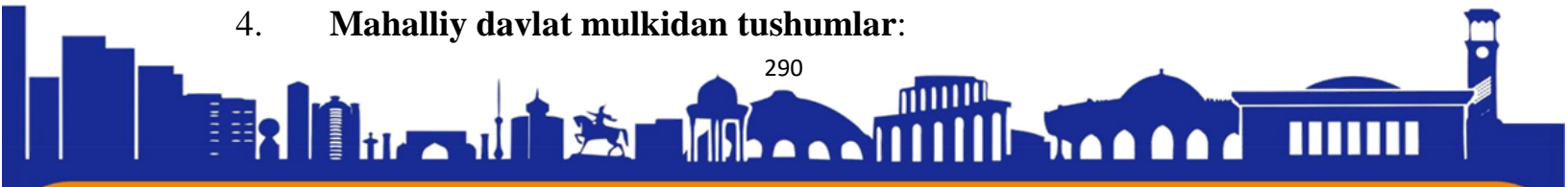
Tadqiqotda statistik tahlil, hududiy ma'lumotlar tahlili va solishtirma usullar qo'llanildi. Viloyat mahalliy budjetining daromad manbalari o'rganilib, ularning shakllantirishdagi mavjud holatlar tahlil qilindi. Surxondaryo viloyati uchun moliyaviy resurslarning qanday taqsimlanishi hamda ularning samaradorligi o'rganildi.

NATIJALAR

Surxondaryo viloyatida mahalliy budjet daromadlari asosan soliq tushumlari va davlat subsidiyalaridan tashkil topgan. Biroq, soliq bazasining torligi va norasmiy iqtisodiyotning yuqori darajasi mahalliy budjet daromadlarini oshirishga to'sqinlik qilmoqda. Shuningdek, davlat tomonidan ajratiladigan subsidiyalar viloyat iqtisodiyotini qo'llab-quvvatlasa-da, ularning samaradorligini oshirish lozim.

Surxondaryo viloyatining mahalliy budjet daromadlari quyidagi asosiy manbalardan shakllanadi:

1. **Soliq tushumlari:**
 - Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i
 - Yuridik shaxslarning foyda solig'i
 - QQS va aksiz solig'i
 - Mulk solig'i
 - Yer solig'i
2. **Davlat boji va yig'implari:**
 - Notarial harakatlar uchun bojlar
 - Davlat ro'yxatidan o'tish uchun yig'implar
 - Transport vositalari bo'yicha yig'implar
3. **Davlat subsidiyalari va transferlar:**
 - Respublika budjetidan ajratiladigan mablag'lar
 - Ijtimoiy dasturlar uchun grant va subsidiyalar
4. **Mahalliy davlat mulkidan tushumlar:**

- Davlat mulkidan ijara to‘lovlari
- Korxonalaridan olinadigan dividendlar

Mahalliy budjet daromadlarini shakllantirish holati

Surxondaryo viloyatida mahalliy budjet daromadlarini shakllantirish quyidagi omillar ta’sirida yuzaga keladi:

- **Soliq solish bazasining kengayishi** – yangi ishlab chiqarish korxonalari va tadbirkorlik subyektlarining ko‘payishi natijasida daromadlar oshmoqda.
- **Qishloq xo‘jaligi va turizm sohasi rivojlanishi** – agrar sektor va turizmning mahalliy budjetga qo‘shayotgan hissasi ortib bormoqda.
- **Mahalliy soliq imtiyozlari** – kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlash maqsadida berilayotgan soliq imtiyozlari daromadlarni qisqartirishi mumkin.
- **Respublika budjetidan transferlar hajmi** – viloyat o‘zining moliyaviy mustaqilligini ta’minlash uchun subsidiya va grantlarga bog‘liq bo‘lib qolmoqda.

1-jadval. Surxondaryo viloyati mahalliy budjeti daromadlarining tarkibi va ulushi foizlarda aks ettirilgan

Daromad Manbalari	Foiz ulushi (%)
Umumdavlat soliqlari bo'yicha ajratmalar	40
Mahalliy soliqlar va yig'imlar	20
Davlat bojlari va jarimalar	10
Davlat mulkini ijaraga berish	8
Transfertlar	15
Boshqa tushumlar	7

Surxondaryo viloyatining mahalliy budjeti daromadlari tarkibi va ularni shakllantirish holatini tahlil qilish uchun mavjud ma'lumotlarga tayanamiz.

1. Mahalliy budjet daromadlari tarkibi

Surxondaryo viloyatining 2023-yilgi mahalliy budjeti tasdiqlangan qarorga ko'ra, viloyat budjeti daromadlari quyidagi manbalardan shakllantiriladi:

Umumdavlat soliqlari bo'yicha ajratmalar: Bu soliqlar viloyat budjetiga ajratmalar shaklida o'tkaziladi.

Mahalliy soliqlar va yig'imlar: Viloyat hududida to'planadigan soliqlar va yig'imlar to'liq hajmda mahalliy budjetga yo'naltiriladi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Davlat bojlari va jarimalar: Qonun hujjatlarida belgilangan miqdorlarda davlat bojlari va jarimalaridan tushgan mablag'lar.

Davlat mulkini ijaraga berishdan tushumlar: Davlat mulkini ijaraga berish orqali olingan daromadlar.

Boshqa tushumlar: Qonun hujjatlarida belgilangan boshqa daromad manbalari.

Shuningdek, respublika budjetidan ajratiladigan tartibga soluvchi budjetlararo transfertlar ham viloyat budjetining muhim daromad manbalaridan biridir.

2. Mahalliy budjet daromadlarini shakllantirish holati

Surxondaryo viloyatining mahalliy budjeti daromadlarini shakllantirishda quyidagi holatlar kuzatiladi:

Soliq tushumlari: Viloyatning iqtisodiy faolligi va soliq bazasiga bog'liq holda umumdavlat soliqlaridan ajratmalar va mahalliy soliqlar orqali daromadlar shakllanadi.

Transfertlar: Mahalliy budjetning xarajatlarini qoplash maqsadida respublika budjetidan ajratiladigan transfertlar muhim rol o'ynaydi.

Boshqa daromad manbalari: Davlat mulkini ijaraga berish, davlat bojlari va jarimalar kabi manbalar orqali qo'shimcha daromadlar olinadi.

Umuman olganda, Surxondaryo viloyati mahalliy budjeti daromadlari tarkibi turli manbalardan shakllanadi va ularni shakllantirishda viloyatning iqtisodiy faolligi, soliq siyosati va respublika budjeti bilan o'zaro munosabatlar muhim ahamiyatga ega.

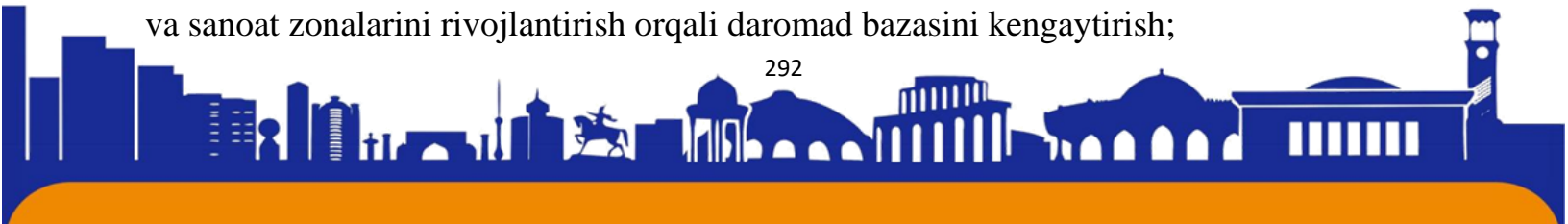
XULOSA

Surxondaryo viloyatida mahalliy budjet daromadlarining tarkibi turli manbalardan shakllansa-da, ularni yanada kengaytirish va samaradorligini oshirish zarur. Soliq bazasini kengaytirish, yangi iqtisodiy manbalar yaratish va davlatning qo'shimcha moliyaviy ko'magini jalb qilish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqilishi lozim. Bu hududning barqaror rivojlanishi va iqtisodiy mustaqilligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Tahlil natijalariga ko'ra, Surxondaryo viloyatining mahalliy budjeti daromadlarining asosiy qismini soliq tushumlari tashkil etadi. Biroq, mahalliy daromadlarning ko'payishini ta'minlash uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- **Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish** – soliq to'lovchilarni rag'batlantirish va yashirin iqtisodiyotni kamaytirish bo'yicha chora-tadbirlarni kuchaytirish;

- **Investitsiyalarni jalb qilish** – yangi ishlab chiqarish korxonalarini ochish va sanoat zonalarini rivojlantirish orqali daromad bazasini kengaytirish;

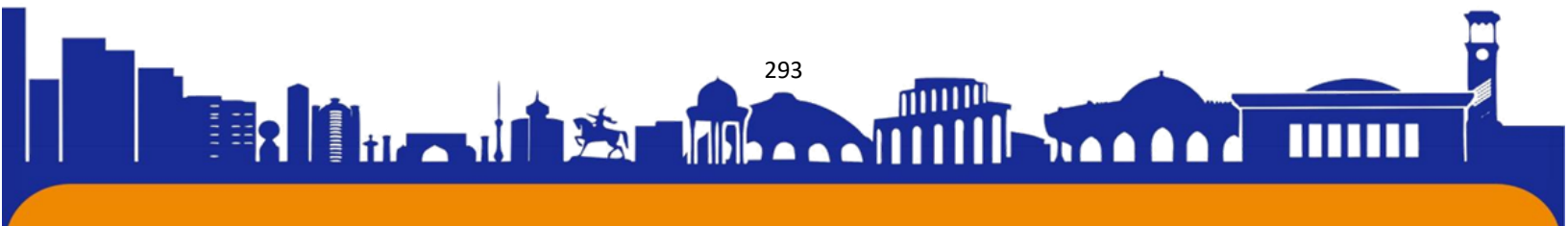
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

- **Tashqi moliyaviy manbalarni jalb qilish** – xalqaro grant va kreditlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish;
- **Turizm va qishloq xo‘jaligini qo‘llab-quvvatlash** – bu sohalarni rivojlantirish orqali mahalliy daromadlarni ko‘paytirish.

Ushbu tahlil Surxondaryo viloyati mahalliy budjetining moliyaviy barqarorligini oshirish va hudud iqtisodiyotini rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimov, I. (1995). O‘zbekistonning iqtisodiy islohotlari. Tashkent: O‘zbekiston.
2. Xudoyberdiyev, B. (2020). Mahalliy budjetlar tarkibi va ulardan foydalanish. Tashkent: Moliyachi.
3. World Bank Group (2021). Subnational Budgets and Economic Development.

TRADITIONS OF THE POPULATION OF ISHTAKHAN DISTRICT AT WEDDING CEREMONIES

Uztemirov Vakhobjon

Samarkand State University, a master's student of the department of Archeology with specialty in Ethnogenesis.

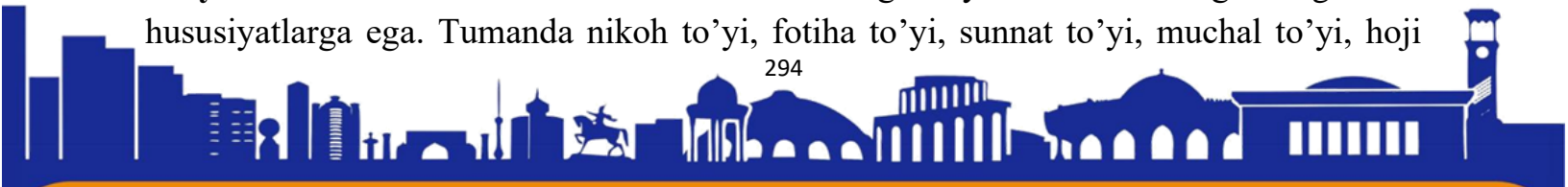
uztemirovv@gmail.com

Annotation: This article discusses the customs and traditions of wedding ceremonies among the population of the Ishtikhan district of Samarkand region. This article is based on materials collected during an ethnographic survey during visits to the villages of the Ishtikhan district in 2024. The history, ethnography and ethnogenesis of the Ishtikhan district have not been fully studied to this day. Ishtikhan district, like other districts of the Republic of Uzbekistan, has its own rich ethnographic data, and this data is very close to the Kattakurgan, Payariq, Akdarya and Qoshrabot districts, which border the district territorially. However, some customs are not found in these districts, or even in other regions of Uzbekistan.

Kalit so'zlar: nikoh, beshik to'y, porcha, to'qqiz to'y, hudoyi, kelin salom, kuyov chaqirdi, nikoh, maslaxat oshi, kuyov chaqirdi, oqsoqol, chilla.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi xududida joylashgan viloyat, tuman va qishloqlar aholisining o'ziga xos bo'lgan turli urf-odatlariga ega bo'lib, bu diniy, dunyoviy va hududiy hususiyatga ega. Bu urf-odatlarida islom va zardushtiylik va boshqa dinlarning ta'siri yaqqol sezilib turadi. Bu urf-odatlarining bazilari aslida birorta diniy qarashlarga umuman aloqasi yo'qdir. Ishtoxon tumani hududida joylashgan qishloqlarda turli urug' va qabila tegishli bo'lgan aholi vakillari yashab kelishmoqda. Bu qishloqlarda yashovchi odamlarning to'ylarda, dafn marosinlarida va bosh vaziyatlarda bajaruvchi o'zining urf-odatlarini mavjuddir. Tuman hududida joylashgan aholi urf-odatlarini quydagi guruhlariga ajratishimiz mumkin: **1)** to'y bilan bog'liq bo'lgan marosimlar, **2)** dafn bilan bog'liq bo'lgan marosimlar, **3)** farzand tug'ulishi bilan bog'liq bo'lgan marosimlar, **4)** kundalik turmush bilan bog'liq bo'lgan marosimlar.

To'y marosimlar. Ishtoxon tumani aholisining to'y-marosimlarining o'ziga xos hususiyatlarga ega. Tumanda nikoh to'yi, fотиha to'yi, sunnat to'yi, muchal to'yi, hoji

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

to'yi, payg'ambar yoshi to'yi kabi ko'plab to'y turlari mavjud bo'lib, ularning har birida bajariladigan o'ziga xos bo'lgan urf-odatlar mavjud. Ishtixon tumani aholisining to'ylaridagi urf-odatlarining tarixi bir necha ming yillar bilan izohlanadi. To'y odamlarning eng baxtga to'la hursandchilik kunlaridan biridir. Shuning uchun xalq orasida "boshung to'ydan chiqmasin", "topganing to'ylarga buyursun", "to'ylarga yetkazsin", "to'ylar bo'lsin", "to'ylarda ko'rishaylik", kabi iboralar keng qo'llanadi. Bu iboralardan ko'rinib turibdiki, o'zbek xalqi to'y-xashamlarni o'zing eng hursandchilik kuni hisoblashadi.

To'y uchun avvalo ko'p yillab tayyorgarlik ko'riladi. To'y uchun kerakli bo'lgan narsalar yig'ilib boriladi. Birinchi navbatda to'y uchun sarpo yig'iladi. Misol uchun, nikoh to'yi uchun qiz va yigit tomon uzoq yillar davomida sarpo va sep yigishadi. Qizning onasi qizi voyaga yetgandan keyin uning to'yi uchun turli xil narsaalarni to'lab bir bo'qcha (tugun) yoki sandiqqa yig'ib boradi. To'y birinchi navbata qiz tanlashdan boshlandi. Kuyov tomom o'zi uchun maqul bo'lgan oiladan qiz qidirishadi va topilgan qizni mahallasidan surushtiradi. Bu odat Respublikamizning boshqa hududlard ham mavjuddir. Maqul bo'lgan qiz xonadoniga sovchi yuboriladi.

Sovchilik odati. Sovchi yuborish odati turk-mo'g'ul xalqlari orasida qadim zamonlardan beri mavjud bo'lgan. Sovchilar davlat ahamiyatiga ega bo'lgan muhim vazifani bajargan elchiday maxsus sovchilik mahorat ega bo'lib, shunga mos iboralar, maqol, shirin zabonlik, so'z o'yinlari, hozirjavoblik, sir va sukut saqlash, shoirona ruh-u, olimono mantiq egasi bo'lib, oila madaniyatining yetuk arboblari darajasiga ko'tarilgan insonlar tanlab olinadi. Sovchilik faqatgina kuyov tomomidan amalga oshiriladi. Odatda sovchilikka yigitning onasi, ammasi va xolasi yoki yoshi ulug' bo'lgan xalq orasida hurmatga sazovor bo'lgan kishilar vakil qilib yuboriladi. Sovchilar qiz uyiga borganda qo'lida tugun (xalq orasida tuyunchak deb nomlanadi) bilan boradi. Tugunda non, shirinliklar va oq qand bilan boradi. Oqqand hamisha bu tugunda bo'lishi shart bo'lib, "oqlik" deb ataladi. Bu ezgu niyatning belgisi hisoblandi. Birinchi marta sovchilikka borilganda "tuyunchak" qiz uyiga tashlab kelinadi. Tuyunchak qizning ota-onasi rozi bo'lmaguncha ochilmaydi. Rozi bo'lgandan keyin ochiladi va undagi non va shirinliklar dasturxonga qo'yiladi. Ko'pincha tuyunchak sovchilarga berib yubordi. Bu qizni sovchilarga bermasligini alomati bo'ladi. Xalq orasida "tugunini qo'lga ushatibdi" degan ibora bejizga qo'llanmaydi. Sovchilar qizning ota-onasidan qizingizni so'rab keldik, deya uning qolini so'rashadi. Bu vaziyatda sovchilar tomonidan "qulchilikka kedik", "bulbul",

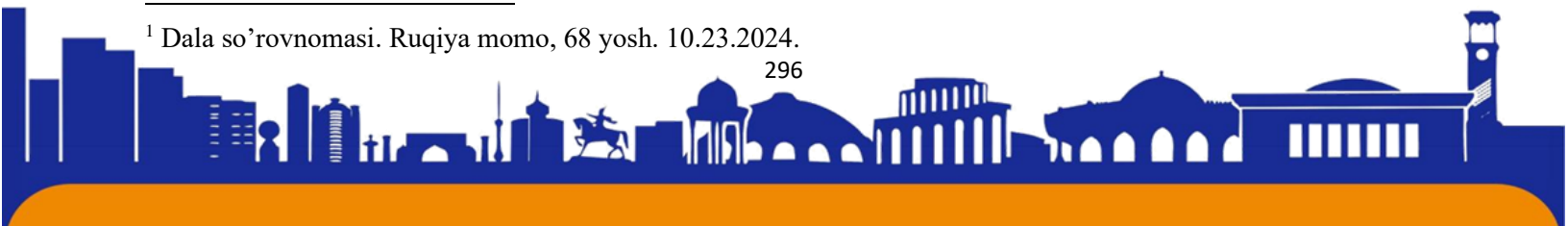
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

“gul” kabi iboralar qo’llanib, kuyov bo’lmish yigitni rosa maqtashadi. Sovchilar qiz uyiga bir necha marta yoki undan ham ko’p marotaba kelishi mumkin. Sovchilik jaroyonida “Elchiga o’lim yo’q” “Qizi borning nozi bor”, “Bir eshik yopiq bolsa, ming eshik ochiq”, “Teng tengi bilan tezak qopi bilan”, “Yaxshi qiz mahalasidan ortmaydi” kabi maqollarni keng ishlatilishi tabiiy holdir. Sovchilar sovcilikdan qaytgandan so’ng “bo’rimi yoki tulki” deya qarshi olinadi. Agar rozilik olingan bo’lsa “bo’ri”, rozilik ololmagan bo’lsa “tulki” deya javob beradi. Sovchilikka borilgandan so’ng qizning ota-onasi kuyovni va uning oilasi haqida mahaladan surushtiradi, maqul kelgandan so’ngina qiz va yigitni uchrashtirib ko’rishadi. Qiz va yigit bir birlariga yoqgandan keyin to’yga rozilik beriladi. Sovchilar qizning ota-onasidan rozilik olgandan keyin fotxa to’yi kuni belgilanadi¹.

Fotxa to’yi. To’y kuni belgilangandan keyin har ikkala oila tomonida yoshi ulug’ keksa erkak kishilar yig’ilishib, to’y maslahatini qilishadi. Ushbu to’yda kuyov tomon kelin tomonning barcha harajatlarini ko’taradi. Va bu kelushuv asosida amalga oshiriladi. Fotxa to’yda qiz tomonga bir kun avval to’y uchun kerakli bo’lgan barcha narsalar yetkaziladi. Ertasi kuni qudalar kelguncha qozonda osh, osma shorva va qo’vurma kabi taomlar tayyorlanadi. Dasturxonlar yozilib, dasturxonga turli nozi-ne’matlar qo’yiladi. Tumanda yashovchi aholining hamjihatligi bu ularning to’y-marosimlarida ko’zga yaqqol tashlanadi. To’ylarda qo’ni-qo’shnilar yugurib xizmat qilishadi. Ishtixon tumanida nikoh to’ylarda qudalar kelganda shirinlik bilan kutib olinadi. Bu yangi qurulayotgan oilaning baxti shirin bo’lsin degan niyatda qilinadi. Shuningdek quda-anda o’rtasidagi munosabatlar shirin bo’lsin degan niyatda qilinadi. Erkaklarni erkaklar, ayollarni ayollar kutib oladi. Erkaklar va ayollar alohida alohida xonalarga o’tqaziladi. Marosim davomida yoshi ulug’ keksalar yoki el orasida hurmati baland bo’lgan insonlar tomonidan bir juft non va holva birgalikda sindiriladi, so’ng fotxa o’qiladi. Bu odat “non sindirish” yoki “patir ushatish” deb ataladi. Ikki yoshning birga qo’sha qarishini niyat qilib duo qolishadi. Sindirilgan non va patirlar dasturxon va odamlarga tarqatiladi. O’g’il-qizi bor insonlar “meni o’g’il-qizi kuyov bo’lsin, kelin bo’lsin” deya niyat qilib, sindirilgan non, shirinliklardan olib ketadi. Xar ikki tomon ham bir biriga sarpo-suruv berishadi. Katta to’y sharoitga qarab o’tkaziladi. Har ikkal taraf ham to’y uchun yayyorgarlik ko’radi.

To’qqiz to’y. Katta to’ygacha “to’qqiz to’y” ham o’tkaziladi. “To’qqiz to’y” o’zbeklarning to’ygacha bo’lgan kichik bir urf-odatlaridan biridir. “To’qqiz to’y”da

¹ Dala so’rovnomasi. Ruqiya momo, 68 yosh. 10.23.2024.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

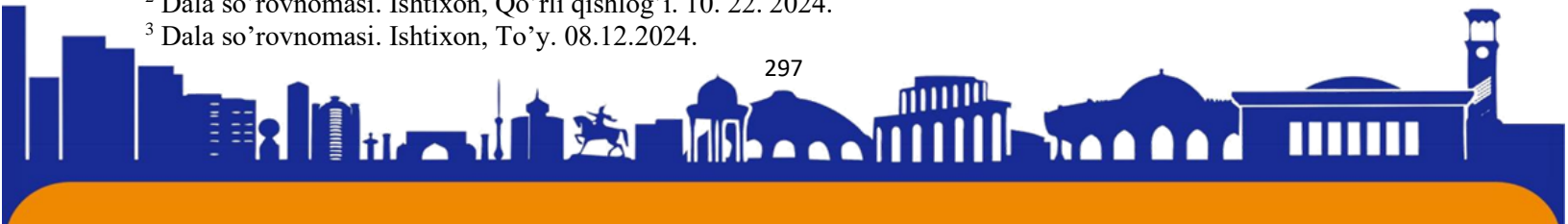
kuyov tomondan kelin uchun “to’qqizlik” yuboriladi. Bu to’qqiz xil kiyimlik uchun alohida matodan iborat bo’adi. To’qqizlik yuborish qadimgi turkiy xalqlardan qolgan urf-odatlardan biri hisoblanadi. Chunki to’qqiz soni qadimgi turkiylarda muqaddas hisoblangan. To’qqiz to’yda ayol qudalarga “shirachoy” va “to’qqiz tavoq” kirgiziladi. Choy ichilib bo’lgandan keyin, pyolaga pul tashlandi. Olib borilgan matolarni hammaga ko’z-ko’z qilib ko’rsatladi²

Nikoh to’y. Ishtixon tumanida qiz tomonda to’y katta to’ydan oldin o’tkaziladi. Lekin “Porcha to’y” ham mavjud bo’lib katta bazm bilan o’tkaziladi. “Porcha to’y” katta to’ydan ancha oldin o’tkaziladi. Bazi bir qishloqlarda porcha to’yning o’rniga qiz tomonda to’y katta to’ydan bir kun avval o’tkaziladi. Bu to’y uchun hamma narsani kuyov tomon yuboradi. Qiz tomon qarindoshlari va dugonalariga bazim uyushtiradi. Bu “qizlar bazmi” deb ham ataladi. Qizlar bazi uyda yoki biror to’yxonada unchalik katta bo’lmagan tartibda o’yin-kulgi bilan o’tkaziladi. Bu to’yga quda tomon va kuyov do’slari bilan borishi ham mumkin. Etsi kuni kuyov tomonda asosiy to’y marosimlari boshlanadi. To’ydan ikki-uch kun avval “maslahat oshi” o’tkaziladi. Maslaxat oshiga o’g’ayin-qarindoshlar va qo’ni-qo’shnilar yig’ilishadi. To’y maslaxati qilinadi. Bu maslaxatda qishloq yoki urug’ oqsoqli boshchilik qiladi. Osh damlanadi va kelganlarga tarqatiladi. To’ydan bir kun avval hamma yig’ilishib o’tin yorishadi, savzi to’g’rashadi va mol so’yib, ertangi to’y uchun tayyogarlik ko’rishadi.

Ertasi kuni to’yda kuyov kelin tomondan kelgan sarpolarni kiyib kelin tomonga do’stlari va yangasi bilan kelinni olib kelish uchun boradi. Bu “kuyov navkar” deb ataladi. Kuyov navkarga qo’shib kuyovning qarindoshlari ham vakil bo’lib borishadi. Kelin tomonga borishayotgan paytda qishloqning kichik yoshdagi bolalari tomonida yo’lning ikki tarafiga turib olib yo’lni to’sishadi. Bu “odat balqon tutish” odati deyiladi. Kuyovning yangasi ularga pul bergandan keyingina yo’l ochib beriladi. Kuyov navkar keling uyiga borgandan keyin u yerda bajarilardigan rasm-rusumlar ham bor bo’lib, birinchi navbatta olov atrofida aylanishdir. Bunda kuyov, do’stlari va yangasi alov atrofida aylanadi. Olov keng mayodning o’rtasiga yoqiladi³. Bu odatning ildizi zardushtiylik bilan boglanadi. Olov atrofida aylanish bu xalqning uzoq o’tmishdan qolgan odatlaridan biri hisoblanadi. Ammo bu dinndor oila vakillari b odatni amalga oshirmaydi. Chunki olov atrofida

² Dala so’rovnomasi. Ishtixon, Qo’rli qishlog’i. 10. 22. 2024.

³ Dala so’rovnomasi. Ishtixon, To’y. 08.12.2024.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

aylanish islom dini mafkurasiga mutloq zid an'ana hisoblandi. Kuyovga ko'z tegib qolmasin degan niyatda isriq tutatiladi. Kelinning yangisi kuyovga kuyov chopon (to'n) va do'ppi kiydiradi. Beli belbog' bilan bog'lanadi. Shundan keyin kuyovning ustidan bug'doy yoki guruch sepiladi. Bu odat kuyovni risqli bo'lsin deya niyatda amalga oshiriladi. Chopniga oq ipdan tikish tushuriladi. Bu odat ikki yoshni bir biriga shu tikishday birlashib ketishi nazarda tutiladi. Ishtoxon tumaning bazi bir qishloqlarida kuyov salom ham mavjud bo'lib, kuyov egilib salom beradi. Quydagi odatlar qilib bo'lingandan so'ng kuyov navkarlar kelining uyiga kiradi. Kuyov kirishdan oldin unga payondozi solinadi. Bu payondozi gilamcha yoki biror mato bo'lagi bo'lishi mumkin. Kuyov kirgandan keyin kuyovning do'slari o'rtasida ushbu payondozi uchun kurash ketadi. Ular payondozi uchun talashadi. Kimning qo'li baland kelsa, o'sha payondozi sohibi bo'ladi. Kuyov navkar uchun maxsus bir xonada dasturxon tayyorlanadi. Dasturxoniga turli nozi-nematlar qo'yiladi. Kuyov uyga kirgandan keyin unga yetti qavat ko'rpacha to'shaladi. Agar yetti qavat bo'lmasa, o'tirilmaydi. Ko'rpachaga o'tirishdan avval kuyov "enchi" so'raydi. "Enchi" yoki "yenchi" bu kuyov tomonga vada qilinga bir sigir bo'ishi kerak. Bu berilishi shart bo'lgan qarz hisoblandi. Enchini kuyovning qaynonasi berishi kerak. Bu paytda asosan "palonchi sigirning bolasini berdim" degan javob bilan qaynona vaziyatdan qutuladi. Lekin "enchi" kelin-kuyov yangi xonadonga ko'chganida albatta beriladi. Bu biror g'unojin yoki xo'kkiz bo'lishi mumkin. Enchi berish haqida xalq orasida turli munozaralar mavjud. Yangi tug'ulgan bola tilani chiqarib g'uldirasa "enchisini so'rayapti, enchisini bering" degan iboralar qo'llashadi⁴.

Enchi berish marosimi tugagandan keyingina kuyov o'tiradi. So'ngra ziyofat boshlandi. Birinchi shakar choy tortiladi. Hamma shakar choyni ichib bo'lgandan keyin, himmatiga qarab piyolaga pul tashlaydi. Bu pulni yangalar yig'ib oladi. So'ngra toam tortiladi. Toamdan so'ng "to'qqiz tavoq" tortiladi. "To'qqiz tavoq"da to'qqiz xil ovqat keladi. Bu ovqatlarda barak, patir, qaynatilgan tuxim, surguruch, pishirilgan go'sht va boshqa ovqatlar bo'lishi mumkin. Ovqatlar yeb bo'lingandan keyin har bir tovoqqa kuyov jo'ralar tomonida alohida-alohida pul tashlab chiqadi. Bu jarayon shovqin-suronli va hazil-huzul bilan o'tadi. Shu jarayonlar davomida "kuyov tavoq" ham tortiladi. Kuyov tavoqda kuyov uchun maxsus pishirilgan "to'sh" beriladi. Kelinning yangisi kuyovga to'shni tishlatadi. Va undan keyin kuyovdan tovoq pulini talab qiladi. Kuyov o'zining

⁴ Dala so'rovnomasi. 21. 05. 2024.

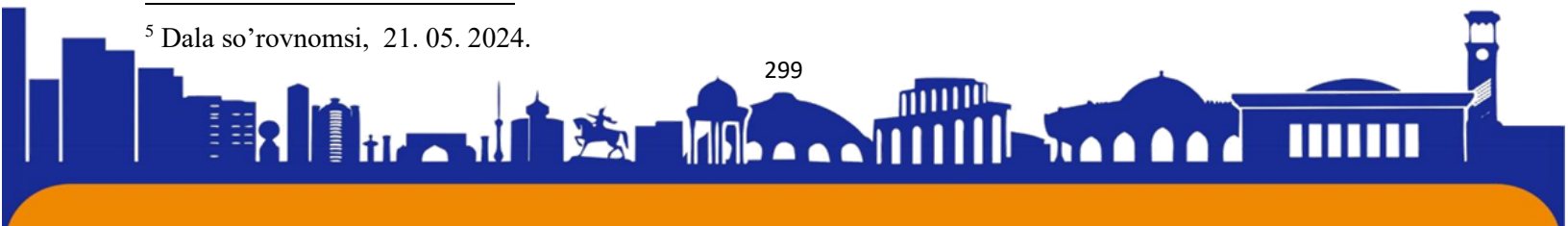
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

himmatiga qarab kelining yangasiga pul beradi. Butun to'y davomida kuyovga kuyov jo'ra va yangasi hamroxlik qiladi. Kuyov jo'ralarga kelining yangasi qo'lda to'qilgan ro'molcha tarqatib chiqadi. Kuyov ziyofati tugagandan keyin nikoh marosimi boshlanadi⁵.

Nikoh marsimida kelin va kuyovning yonida bittadan guvoh bo'ladi. Nikoh o'qilishidan oldin kelining tog'asi tanlab olinadi va undan rozilik olingandan keyingina marosim boshlanadi. Tog'ani rozi qilish uchun sarpo va "tog'a puli" beriladi. "Tog'a puli" kelining tog'asini nikoh o'qishga ruxsat olish uchun beriladigan puldir. Mulla tomonidan diniy savollar va tushuntirishlar amalga oshiriladi. So'ngra marosim boshlanadi. Kelin-kuyovdan uch martadan rozilik so'raladi. Rozilik olingandan keyin nikoh o'qiladi. Kekindan maxrga nima sorashligini so'rashdi. So'rgan maxr berilgandan keyin nikoh o'qiladi. Shundan so'ng fotixa o'qilib, duo qilinadi. Nikoh marosimi tugagandan keyin kelin bilan oila azolari hayirlashadi. Bu jarayon ko'z yoshlar bilan kechadi. Kelin ketishi paytida otasi va yoshi ulug' qarindoshlari hamda keksa nuroniylar uy oldida yig'ilishib, kelin-kuyovga fotixa berishadi. Qiz otasini va boshqalar oyog'iga bosh urib yig'laydi. Ushbu jaroyonda ota o'z qizini boshqa bir uyga ko'zida yosh bilan kuzatadi.

Shundan so'ng kelin-kuyovga javob beriladi. Kuyov navkar to'y vaqtigacha sayir uchun biror bazimgohga ketishadi. Kuyov navkar kelguniga qadar to'yxonada to'y uchun tayyorgarlik ko'riladi. To'yxonada erkak va ayollar uchun alohida joy taxlanadi. Bu odat islom dinni an'analaridan biri hisoblandi. Chunki bir nomahramning yonida begona ayol kishi o'tirshi islom dinda qoralangan. Kelin-kuyov kelgunga qadar mehmonlar to'yxonaga to'planishadi. Kelin kelgandan so'ngina to'y boshlanadi. Kelin-kuyov "Yor-yor" yoki "To'ylar muborak" kabi sadolar ostida to'yxonaga kirib keladi va davrada to'xtaydi. So'ngra kelin kuyov va mehmonlarga egilib salom beradi. Keyin shoxsupaga ko'tarildi. To'yni asosan eshonlar yoki el orasida hurmat-izzatga ega bo'lgan yoshi ulug' insonlar ochib beradi. Kelinlar hamisha boshi va yuzida yopinchiq bilan kekishadi. Bu yopinchiqni kuyovning onasi ochib beradi. To'yda turli xil toamlar mehmonlarga tortiq qilinadi. To'y davomida "To'n kiydirish" marosimi bo'ib o'tadi. Bunda kelin va kuyovning qarindoshlariga va eshonlar to'n kiydiriladi. To'n kiydirdi marosimida kelining otasi, tog'asi va amakisiga to'n kiydirish shartdir. To'y shu zayilda to'rt-besh soatgacha davom etishi mumkin. To'y tugagandan keyin kelin kuyovga javob beriladi. Kelin kuyovning uyiga kelgandan keyin ham qilinadiga urf-odatlar ham mavjuddir.

⁵ Dala so'rovnoms, 21. 05. 2024.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Yuqorida kelitirib o'tilgan olov atrofida aylanish odati shu yerda ham qilinadi. Kelin kuyovning oila azolariga egilib salom solidi. Kelin uyga kirishda eshikning supasidan taob oladi. Bu odat ham zardushtiylik dinning mintaqada saqlanib qolgan odatlaridan biridir. Supadan taob olinishining sababi kelining qadami qutluq kelsin degan manoni kasb etadi. Aslida zardushtiylikda supaga ota-bobolaring hokini maxsus idishlarga solib supaning ostiga ko'mib qo'yishgan. Supadan taob olish shu zayilda avlod-avodga yetib kelgan. Bundan tashqari eskikka yog' surtush va o'choqdagi olovgaq yog' quyush kabi urf-odatlar ham mavjud. Bu odatlar kelin risqli bo'lsin, o'choq hech qachon o'chmasin deya qilinadi.

Barcha urf-odatlar bajarilib bo'lgandan keyin kechasi chimildiq bo'lib o'tadi. Chimildiqda ikki yanga kelin-kuyovga barcha narsalarni tushuntiradi. Shu zayilda ikki yosh ilk kechasini o'tkazadi. Chimildiqqa kirish odati o'zbeklarning qadim qadimdan qolgan urf-odatlaridan biridir. Xar bir qiz o'z iffatini chimildiq uchun saqlab yuradi. Shu g'oya ostida tarbiyalanadi.

To'yning ertasi kuni ham amalga oshiriladigan urf-odatlar ham bor bo'lib, bu kelining tong sahar uyqudan uyg'onib, qo'shnilarning uyining darvozasiga joynamoz osib kelishidir. Shundan so'ng ko'cha supuradi. Ko'cha supirish odati ancha vaqtgacha davom etishi mumkin. Ertalab hamma uyqudan turguncha kelin dasturxon tayyorlaydi va hamma yig'ilgandan keyin egilib salom beradi. Kelin salomga kelganlar ko'rmana uchun kelinga savg'a berish odati ham mavjud. Bu "ko'rmana" deb nomlandi. Kuyov tomondagi kichik bolalarga kelin o'z qo'li bilan toqigan ro'molcha tarqatadi. Shu yerda yana bir odat bajariladi. Bu odat qaynotasining ostiga kelin ko'rpacha solishidir. Odatda ko'rpacha o'z sepidan bo'ladi va ko'rpachani qaynotasiga beradi. Bu qaynotaga bo'lgan yuksak hurmatni ko'rsatadi. Keyin kelin hammaga choy quyib uzatadi. Bu jarayonlarga kelining yangasi va kuyovning yangasi yordam beradi. Shu vaqt davomida "chimildiq oshi" uchun tayyorgarlik ko'riladi. Chimildiq oshida faqatgina ayollar qatnashadi. Chimildiq oshini tayyorlash va yetkazish kelin tomonga yuklatiladi. Ko'pincha chimildiq oshi kuyovning uyida pishiriladi. Barcha masaliqlar kelin tomondan keltiriladi. Agar kelining uyi yaqin bo'lsa, osh u yerda pishirilib olib kelinadi. Oshni ayollar birgalikda yiyishadi. Yeb bo'lingandan keyin duo o'qishadi.

Chilla davri. Barcha marosimlar tugagandan keyin hamma uyiga tarqaydi. Kelin kuyov 40 kecha chilla saqlaydi. Bu vaqtda kelin kuyov shomdan keyin yolg'iz ko'chaqa chiqmaydi. Bu vaqtda kelin-kuyovga "chillali" atamasi qo'llanadi. "Chilla davrida kuyovning qarindoshlari va qo'ni-qo'shnilar kelinni choyga chaqirishadi. Shundan

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

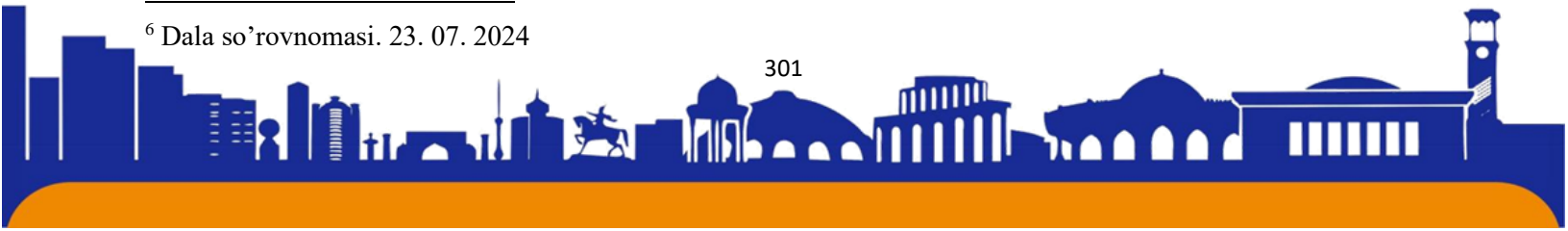
so'ngina kelin bu kishilarning uyiga borishi mumkin. Bu odat "kelin chaqirdi" deb nomlanadi. Kelin bu paytda qaynona va ovsinlari bilan birgalikda, bir juft yostiq bilan boradi. Yostiq uy egalariga sovg'a sifatida beriladi. Chilla" davri tugagandan keyin kelinni ota uyiga olib borib kelishadi. Bu "chilla quvdi" deb ataladi. Bu payda qiz qizlik uyiga qaynona bilan birgalikda boriladi⁶.

Kuyov chaqirdi marosimi. Kuyov qaynotasining uyiga kuyovni uyiga chaqirmaguncha bormaydi. Bu marosim "Kuyov chaqirdi" marosimi deb ataladi. "Kuyov chaqirdi" marosimi asosan "chilla" davri tugagandan keyin bo'lib o'tadi. Bunda qudalar, kuyov va kuyovning do'stlari birga borishadi. Bu odat "nonga chaqirdi", "choyga chaqirdi" kabi nomlar bilan nomlanadi. Kuyovning qaynotasi ularga ziyofar beradi. Kuyovga boshdan ayoq sarp o beradi. Shuningdek qudalarga ham sarp o beriladi. Bundan tashqari turli xil sovg'alar ham beriladi. Bu marosim qanday o'tkazilishi qaynotaning moddiy ahvoliga qarab o'tkaziladi.

Beshik to'y. Beshik to'y yangi kelin kuyov farzandili bo'lganda qilinadigan to'ydir. Bunda kelining otasi yangi tug'ulgan nabirasi uchun yangi beshik olib boradi. Beshik bilan birgalik beshik to'y uchun kerakli bo'lgan barcha narsa kuyovning qaynotasi zimmasiga tushadi. Odatda beshik faqat birinchi farzadga olib boriladi. Olib borilayotgan beshik barcha jihozlari bilan birgaikda, bezatilgan holda olib boriladi. Beshik to'y kuyovning uyda bo'ladi. Og'ayin-qarindosh, do'stlari va qo'shnilari taklif qilinadi. Kelin tomon kuyovga va nabirasiga boshdan oyoq sarp o qiladi. Shuningdek quda-andalarga ham sarp o qiladi. To'y davomida mulla tamonidan Qur'on tilovat qilinib, fotxa o'qiladi. Beshik to'ydan ancha oldin olib boriladi. Chunki bola tug'ulgandan keyin u 40 kun davomida "chillali" hisoblanadi. Beshik to'y "chilla" davri tugagandan keyin bo'lib o'tadi. Ota har bir qizining birinchi tug'ilgan farzandiga beshik olib borishi bu xalqning bir urf-odatiga aylanib qolgan.

Chupron to'y yoki Sunnat to'y. Bu toy islom dini bilan bog'liq bo'lgan bir amallardan biridir. Oiladagi yoshi kichik bo'lgan o'g'il bolalarni sunnat qilish davomida qo'ni-qo'shni, qarindosh-urug' va tanish-bilishlarni chaqirib ularga hudoyi berishdir. Chupron to'y unchalik dabdaba bilan o'tkazilmaydi. Bollarni sunnat qilishda maxsus bilimga ega bo'lgan usta yoki tibbiy bilimga ega bo'lgan shifokor tomonidan amalga oshiriladi. Sunnat bo'lgan bolaga atrofdagi erkak kishilar pul berishadi. Bu odat xalqimiz orasida

⁶ Dala so'rovnomasi. 23. 07. 2024

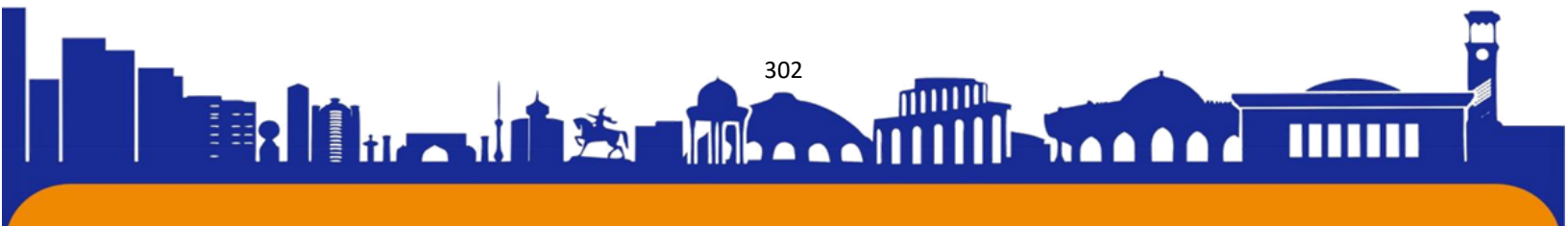

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

uzoq o'tmishlardan beri mavjud bo'lib kelgan. Sunnat qiluvchu ustaga qo'l haqqi sifatida bir juft yostiqliq, chopon, do'ppi, belbog' va pul beriladi. Sunnat bo'lgandan keyin bolaning qo'li xalol bo'lgan hisoblanadi. Bu to'y xalq orasida "chupron to'y" deb nomlanadi. Chupron to'yda to'y bolaga qarindoshlari sarpo olib kelishadi. To'y bolaning tog'asi bolaga toy olib keladi. To'y bolaning bobo va momolariga sarpo beriladi. Chupron to'y Ishtixon tumaning ming yillardavomida qilinib kelinayotgan to'y marosimlaridan bir hisoblandi.

Xulosa. Ishtixon tumanin aholisining to'y marosimlaridagi urf-odatlarining o'ziga xosligi o'zaro hurmat-izzat bog'liqligidir. Tuman aholisi qadimdan mavjud bo'lgan urf-odatlarini bugungi kunda ham kanda qilmasdan bajarib kelishmoqda. To'ylardagi marosimlar to'yning ajralmas bir qismi sifatida diqqatga sazovardir. Urf-odatlarining to'g'ri bajarilishiga yoshi ulug' kishilar bosh-qosh bo'lib kelishmoqda. Tuman yashab kelyotgan aholi bu urf-odatlarini bajarishda yoshlarga ham o'rnak bo'lib kelmoqda, chunku bu an'ana va qadiryatlar avloddan avlodga o'tishi tuman aholisi uchun juda muhim hisoblaandi. Ishtixon tumanidagi to'y-marosimlaridagi urf-odatlar tumanga qo'shni bo'lgan Kattaqo'rg'on, Payariq, Qo'shrabot va boshqa tumanlardagi urf-odatlarga o'xshashdir. Shunday qilib Ishtixon tumani aholisining etnografiyasining ajralmas qismi bo'lgan to'ylardagi bajarilayotgan urf-odatlar tuman tarixini o'rgnish uchun o'ta muhim manba sifatida qaralishi haqiqatga to'g'ri keladi. Tumandagi urf-odatlar aholining ming yillik tarixi haqida ko'plab malumotlar berishi bilan diqqatga sazovardir.

KIMYONING HOZIRGI KUNDAGI DOLZARB MUAMMOLARI

Jo'rayev Ulug'bek Alisherovich¹

Usanova Farzona Beknazar qizi²

Termiz davlat universiteti

kimyo fakulteti talabajari

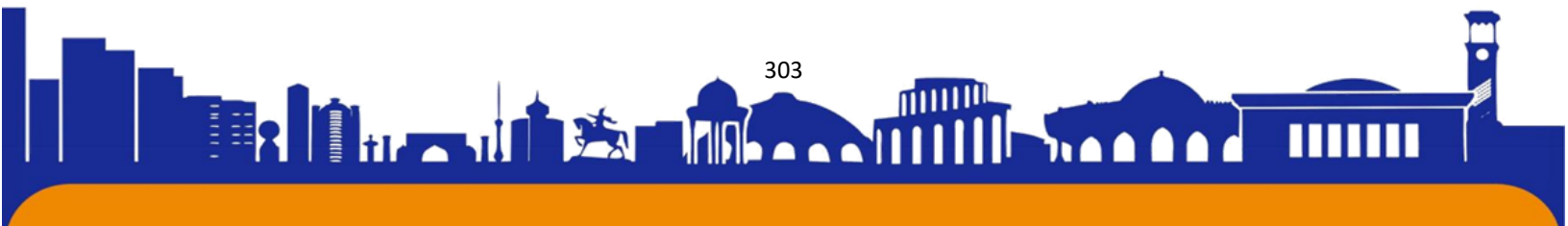
ANNOTATSIYA: Ushbu ilmiy maqola kimyo fanining hozirgi kundagi dolzarb muammolariga bag'ishlangan. Kimyo sohasida yuzaga kelayotgan ekologik, iqtisodiy va ilmiy-texnologik masalalar dunyo miqyosida katta ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, atmosferani ifloslantiruvchi moddalar, plastik chiqindilar, sanoat chiqindilarini qayta ishlash, yangi energiya manbalarini rivojlantirish kabi muammolarni hal qilishda kimyo fanining roli muhimdir. Maqolada zamonaviy ilmiy yondashuvlar, texnologik innovatsiyalar va kelajak uchun ekologik xavfsiz materiallar yaratish borasida olib borilayotgan tadqiqotlar tahlil qilingan. Ushbu muammolarni hal etish bo'yicha takliflar va istiqbollari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Kimyoda dolzarb muammolar, ekologiya, sanoat chiqindilari, yangi materiallar, ilmiy tadqiqotlar.

KIRISH: Kimyo fanining bugungi kundagi ahamiyati juda katta bo'lib, bu soha rivoji global muammolar yechimida katta rol o'ynamoqda. Hozirgi davrda kimyo oldida bir qator dolzarb masalalar va qiyinchiliklar turibdi, ular ilm-fan, sanoat, ekologiya va kundalik hayotimizga ta'sir ko'rsatadi. Ushbu muammolar global isish, atrof-muhit ifloslanishi, resurslarning cheklanishi, energiya ishlab chiqarish va boshqaruvi kabi murakkab masalalarni qamrab oladi.

Birinchi navbatda, kimyo sohasida hal etilishi lozim bo'lgan asosiy muammolardan biri — bu ekologik xavfsizlik va barqaror rivojlanish masalalari. Kimyoviy ishlab chiqarish jarayonlari, kimyoviy moddalar va ularning chiqindilari atrof-muhitga sezilarli zarar yetkazishi mumkin. Xususan, kimyoviy chiqindilarni to'g'ri boshqarish va ekologik xavfsizlikka rioya qilish bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biridir.

Ikkinchi muhim masala — bu energiya samaradorligi va yangi energiya manbalarini izlashdir. Traditsion energiya manbalari, jumladan, neft va gaz kabi yoqilg'i resurslari cheklangan bo'lib, ularning ko'payib borayotgan talabi global energetik

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

muammolarni keltirib chiqarmoqda. Kimyo sohasida energiyani tejash va qayta tiklanadigan energiya manbalarini ishlab chiqish muhim yo'nalishlardan biridir.

Uchinchi dolzarb muammo — bu yangi materiallar va dori-darmonlar yaratish sohasidagi yutuqlar. Kimyo fanining farmatsevtika va biomateriallar sohalaridagi roli katta bo'lib, yangi avlod dori vositalarini ishlab chiqish va zamonaviy tibbiy materiallarni yaratish orqali inson salomatligini yaxshilash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Yuqoridagi masalalar kimyo sohasidagi zamonaviy tadqiqotlar va innovatsiyalarning asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi. Shu boisdan, kimyo fanining rivoji global dolzarb muammolarni yechishda katta o'rin tutadi va kelajakda bu sohada yangi yutuqlar va kashfiyotlar amalga oshirilishi kutilmoqda.

NATIJARLAR: Hozirgi kunda kimyo fanida amalga oshirilayotgan ilmiy tadqiqotlar va texnologik yangiliklar bir qator dolzarb muammolarning yechimini topishga yordam bermoqda. O'tgan yillarda erishilgan yutuqlar kimyo sohasida mavjud muammolarni hal qilishda katta ahamiyatga ega bo'ldi. Quyida kimyoning dolzarb masalalaridagi natijalarini yoritib beramiz:

1. Ekologik xavfsizlik va chiqindilarni boshqarish:

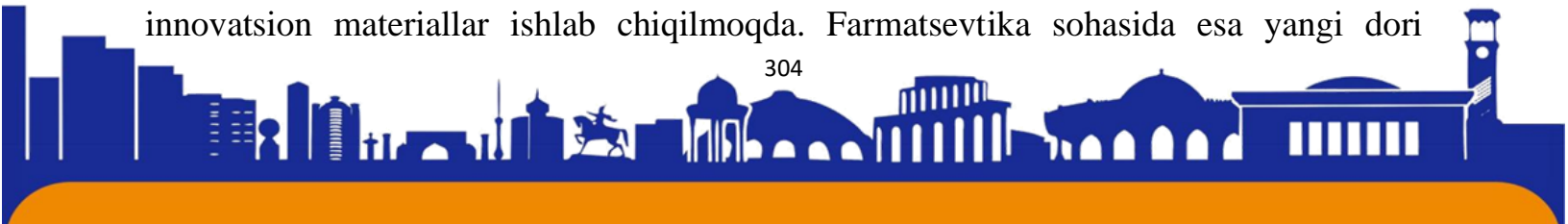
Kimyoviy ishlab chiqarishning ekologiyaga ta'sirini kamaytirish yo'lida yangi texnologiyalar va protsesslar joriy qilinmoqda. Shu jumladan, chiqindisiz texnologiyalar (zero waste) va qayta ishlash (recycling) jarayonlari rivojlanmoqda. Biozararsiz kimyoviy moddalarni ishlab chiqarish texnologiyalari kimyo sanoatidagi zararli chiqindilarni kamaytirishga yordam berdi. Masalan, plastmassalar va sintetik kimyoviy moddalarni ekologik toza alternativalariga almashtirish muhim yutuq sifatida qaralmoqda.

2. Energiyani tejash va qayta tiklanadigan manbalar:

Energiya samaradorligini oshirish va qayta tiklanadigan energiya manbalarini izlash kimyo sohasida sezilarli natijalarga olib keldi. Kimyoviy katalizatorlar orqali energiya samaradorligini oshirish bo'yicha tadqiqotlar davom etmoqda, bu esa uglerod izini kamaytirishga yordam beradi. Quyosh batareyalari va vodorod energiyasidan foydalanish jarayonlarini yanada rivojlantirish uchun yangi kimyoviy birikmalar ishlab chiqildi.

3. Yangi materiallar va farmatsevtik vositalar:

Nanotexnologiyalar va materialshunoslik sohasidagi yutuqlar kimyo fanida yangi materiallar yaratishga zamin yaratdi. Xususan, yuqori chidamli, ekologik toza va innovatsion materiallar ishlab chiqilmoqda. Farmatsevtika sohasida esa yangi dori

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

vositalari va kimyoviy birikmalar sintez qilish natijasida ko‘plab kasalliklar, xususan, onkologik va virusli kasalliklarni davolashda yangi imkoniyatlar ochildi. Biofarmatsevtika va gen terapiyasi kimyoning amaliy qo‘llanilishi bo‘yicha muhim yutuqlar qatoriga kiradi.

4. Atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish:

Kimyoviy tadqiqotlar orqali atrof-muhitni himoya qilishning samarali usullari ishlab chiqildi. Xususan, atmosferaga chiqariladigan issiqxona gazlari miqdorini kamaytirishga qaratilgan texnologiyalar rivojlantirilmoqda. Suv va havoni tozalashda ishlatiladigan zamonaviy adsorbent va katalizatorlar tufayli ifloslanish darajasi sezilarli darajada pasaydi.

Yuqoridagi natijalar shuni ko‘rsatadiki, kimyo fanining jadal rivoji bugungi global muammolarni hal qilishda katta o‘rin tutmoqda. Bu esa nafaqat insoniyatning dolzarb muammolariga yechim topishda, balki kelajakdagi barqaror rivojlanishni ta‘minlashda ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, kimyo sohasidagi tadqiqotlarning davomiyligini ta‘minlash zarurligini ko‘rsatmoqda.

MUHOKAMA: Hozirgi kunda kimyo fani oldida turli global muammolar mavjud. Asosiy dolzarb masalalar ekologik xavfsizlikni ta‘minlash, chiqindisiz texnologiyalarni ishlab chiqish va energiya samaradorligini oshirishga qaratilgan. Qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish, innovatsion materiallar va dorilar yaratish, shuningdek, kimyoviy mahsulotlarning ijtimoiy-iqtisodiy ta‘sirini tahlil qilish ham muhim masalalardan sanaladi. Ushbu muammolarni hal qilish, ilmiy tadqiqotlar va xalqaro hamkorlik talab qiladi, bu esa kelajakda texnologik rivojlanish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Sintetik kimyoviy moddalar zamonaviy turmush tarzimizning ajralmas va muhim qismidir. Ular keng iste‘mol mahsulotlarida - mebel, kiyim-kechak va gigiena vositalaridan tortib elektr jihozlari, avtomobil salonlari, oziq-ovqat mahsulotlarini qadoqlash va tozalash vositalariga qadar mavjud. Ko‘pchilik, shubhasiz, hayotimiz sifatini yaxshilagan bo‘lsa-da, ba‘zilari kiruvchi xususiyatlarga ega.

Ko‘pgina kimyoviy moddalar atrof-muhitda saqlanib qolishi va yovvoyi tabiat va odamlarning tanasida bioto‘planishi mumkin. Bu xususiyatlar butun dunyodagi ekotizimlarning sintetik kimyoviy moddalar kokteyli bilan ifloslanishiga olib keldi. Masalan, kimyoviy moddalar DDT (insektitsid) va PCBlar (polixlorli bifenillar - elektr komponentlarida qo‘llaniladi), ular o‘nlab yillar davomida taqiqlangan bo‘lsa-da, hali ham

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

global muhitda, shu jumladan bizning tanamizda ham mavjud. So'nggi yillarda bugungi kunda ham qo'llanilayotgan zamonaviy kimyoviy birikmalar, masalan, bromli olovga chidamli moddalar (plastmassalarda yong'inni oldini olish uchun ishlatiladi, masalan, televizorlar, kompyuterlar va to'qimachilik, masalan, mebel, gilamlar) va perftorli "yopishmaydigan" kimyoviy moddalar (suv o'tkazmaydigan uchun ishlatiladi). va dog 'o'tkazmaydigan qoplamalar) dunyoning barcha burchaklarida tenglikni va DDT ni kuzatib bordi.

Hozirgi kunda kimyo fanining dolzarb muammolari ko'plab sohalarda muhokama qilinib, xalqaro ilmiy jamoatchilik e'tiborida turibdi. Kimyo bugungi kundagi murakkab muammolarni hal qilishda asosiy fanlardan biri bo'lib, uning yutuqlari va kamchiliklari keng muhokama qilinmoqda. Quyida kimyo sohasidagi asosiy dolzarb muammolar va ularning amaliy ahamiyati muhokama qilinadi.

Ekologik barqarorlikni ta'minlash hozirgi kunda kimyoning eng dolzarb muammolaridan biridir. Kimyoviy ishlab chiqarish jarayonida paydo bo'ladigan zararli chiqindilar, xususan, toksik moddalar va plastik qoldiqlar atrof-muhitga katta zarar yetkazmoqda. Ko'plab mamlakatlar va kompaniyalar ekologik xavfsizlikni ta'minlash maqsadida chiqindilarni boshqarishning yangi usullarini izlamoqda, ammo bu jarayon hamon o'z yechimini to'liq topgan emas. Bunday chiqindilarni to'g'ri boshqarish masalasida biologik parchalanadigan materiallar yaratish va foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ammo, ayni paytda ushbu texnologiyalar hali to'liq rivojlanmagan, va plastik chiqindilar dunyo bo'yicha katta muammo bo'lib qolmoqda. Ekologik muvozanatni saqlash uchun kimyo sohasida texnologiyalarni yangilash zarurligi muhim muhokama mavzusidir. Kimyo sohasidagi muhim muammolardan biri energiyani tejash va yangi energiya manbalarini topishdir. Hozirgi vaqtda an'anaviy energiya manbalari, masalan, neft va ko'mirdan foydalanish global miqyosda ekologik muammolarni keltirib chiqaradi. Buning natijasida xalqaro miqyosda energiya samaradorligini oshirish va qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tish dolzarb bo'lib turibdi. Kimyo sohasidagi yutuqlar, masalan, katalizatorlar va yangi kimyoviy jarayonlar orqali energiya resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatini yaratmoqda. Shu bilan birga, quyosh energiyasi, vodorod texnologiyalari kabi muqobil energiya manbalarini rivojlantirish kimyo olimlari uchun asosiy yo'nalish bo'lib qolmoqda. Bu esa energetik xavfsizlikni ta'minlashda muhim qadam hisoblanadi. Kimyo fani yangi materiallar yaratish va ular orqali texnologik yangiliklarga erishishda muhim o'rin tutadi. So'nggi yillarda

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

nanotexnologiyalar va biokimyó sohasida katta yutuqlar qayd etildi. Yangi avlod materiallari, jumladan, uglerod nanotrúbalari, grafen va metallar qotishmalaridan foydalanish sanoatda keng tarqalmoqda. Bu materiallar yuqori chidamliligi, yengilligi va ekologik xavfsizligi bilan ajralib turadi. Shunga qaramay, bunday innovatsiyalarni keng miqyosda joriy etish hali katta iqtisodiy xarajatlarni talab qilmoqda. Shuningdek, bu materiallarning ekologik ta'siri va uzoq muddatli barqarorligi ham muhokama qilinadigan mavzulardan biridir.

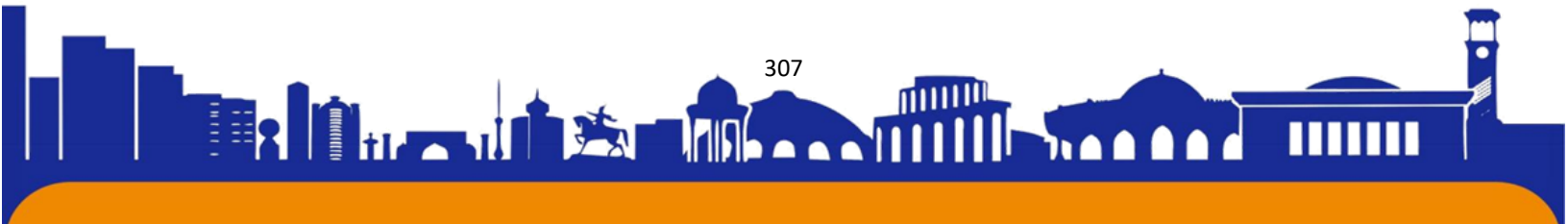
Farmatsevtika va biokimyó sohasida kimyoning amaliy ahamiyati katta. So'nggi yillarda yangi dori vositalari yaratish orqali ko'plab kasalliklar, xususan, saraton va virusli infeksiyalarni davolashda katta yutuqlarga erishildi. Ayniqsa, koronavirus pandemiyasi davrida kimyo fanining dolzarb masalalarga javob berishdagi muhim roli ko'zga tashlandi. Yangi birikmalar va kimyoviy sintez usullarini qo'llash orqali dori vositalarining samaradorligi oshirildi. Biroq, bu jarayonlar o'ta murakkab va ko'p vaqt talab qilishi sababli, dori vositalarining ishlab chiqarish jarayonlari va klinik sinovlar ham muhim muhokama mavzusi bo'lib qolmoqda. Kimyo fanining sog'liqni saqlashdagi roli yanada rivojlanishi uchun, klinik sinovlarni tezlashtirish va innovatsion yondashuvlarni qo'llash zarur.

XULOSA: Hozirgi kunda kimyo fani nafaqat ilmiy jamoatchilik, balki butun jamiyat uchun dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqolada kimyo sohasida mavjud bo'lgan bir qator muammolar yoritildi va ularning ilmiy, texnologik, va ekologik jihatlari tahlil qilindi.

Asosiy dolzarb muammolar orasida quyidagilarni alohida ta'kidlash mumkin:

1. Ekologik xavfsizlik: Kimyoviy ishlab chiqarishning atrof-muhitga zararini kamaytirish, chiqindilarni boshqarish va biologik parchalanadigan materiallarni ishlab chiqish zamonaviy kimyo oldida turgan asosiy masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Chiqindisiz texnologiyalar va qayta ishlash jarayonlarining rivojlanishi ekologik barqarorlikka erishishga yordam beradi.

2. Energiya samaradorligi va qayta tiklanadigan manbalar: Energetika sohasidagi kimyoviy tadqiqotlar energiya tejash, an'anaviy resurslardan samarali foydalanish va qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirishga qaratilgan. Kimyo fani bu yo'nalishda sezilarli yutuqlarga erishmoqda, ammo ushbu texnologiyalarni keng miqyosda tatbiq etishda hali ko'plab muammolar mavjud.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

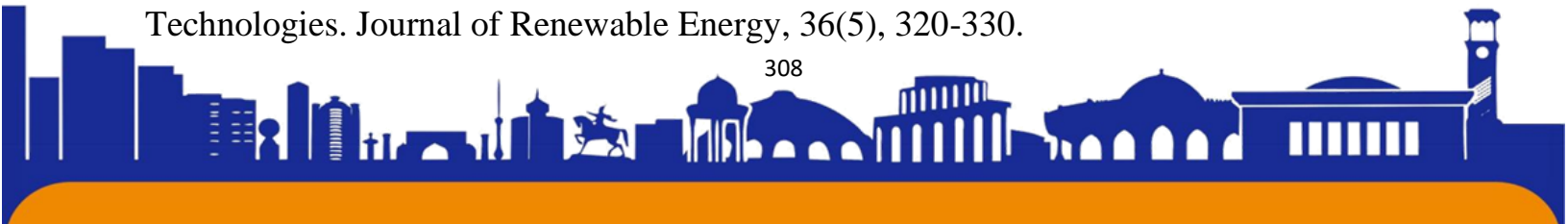
3. Innovatsion materiallar va dori vositalari: Yangi materiallar yaratish va farmatsevtika sohasidagi yutuqlar, xususan, nanotexnologiyalar va biokimyo orqali, insoniyatning texnologik rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Bu sohada erishilgan natijalar nafaqat sanoat va ishlab chiqarish uchun, balki sog'liqni saqlash va kasalliklarni davolash uchun ham muhimdir.

4. Ijtimoiy va iqtisodiy ta'sirlar: Kimyoviy mahsulotlar va texnologiyalar nafaqat ilmiy, balki iqtisodiy va ijtimoiy sohalarga ham katta ta'sir ko'rsatmoqda. Xavfsizlik standartlarini oshirish va inson sog'lig'iga zarar yetkazmaydigan mahsulotlar ishlab chiqarish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, kimyo fanidagi dolzarb muammolar jahon miqyosida hal qilinishi lozim bo'lgan murakkab va ko'p qirrali masalalardir. Ushbu muammolarni hal qilish ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalarni davom ettirish, shuningdek, xalqaro hamkorlik va jamoaviy sa'y-harakatlarni talab etadi. Kimyo fani insoniyatning ekologik, energetik va texnologik ehtiyojlarini qondirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi, va uning kelajakdagi rivojlanishi yanada keng imkoniyatlar ochishi shubhasizdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

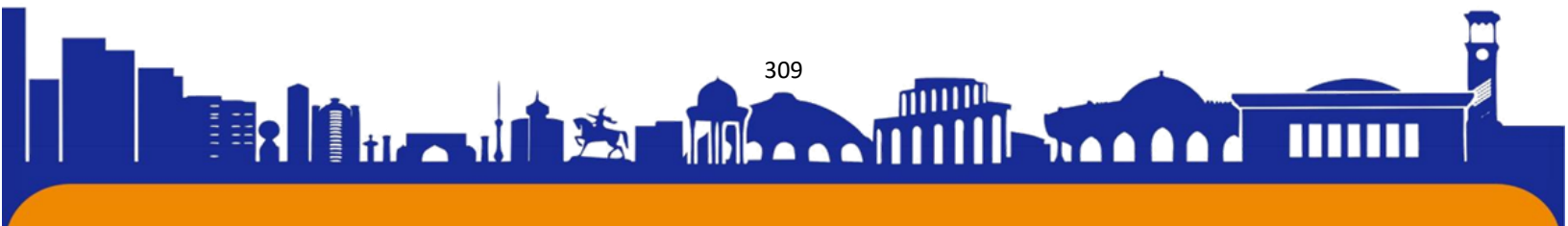
1. Ahmadov, Sh. & Qodirov, B. (2020). Ekologik xavfsizlik va chiqindisiz texnologiyalarni rivojlantirishda kimyo fani roli. O'zbekiston Kimyo Jurnal, 42(3), 67-79.
2. Ergashev, U. (2021). Qayta tiklanadigan energiya manbalari va kimyoviy katalizatorlar. Innovatsion Texnologiyalar Jurnal, 12(2), 45-55.
3. Smith, J. & Brown, P. (2021). Sustainable Chemistry: Addressing Environmental and Energy Challenges. Journal of Chemical Research, 55(4), 512-530.
4. Green, M.A. & O'Connell, T. (2020). Innovative Materials in Chemistry: From Nanotechnology to Biochemistry. Materials Science and Technology, 12(1), 23-45.
5. Ivanov, S. & Petrov, A. (2021). Innovatsionnye materialy i khimicheskaya promyshlennost': Problemy i perspektivy. Rossiyskiy khimicheskii zhurnal, 64(4), 512-530.
6. Sidorov, M.V. & Kuznetsov, D.N. (2020). Ekologicheskaya bezopasnost v khimicheskoy promyshlennosti. Zhurnal Ekologicheskoy Khimii, 18(3), 78-91.
7. Kuznetsov, V. (2019). The Role of Chemistry in Renewable Energy Technologies. Journal of Renewable Energy, 36(5), 320-330.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

8. Martinez, R. & Patel, S. (2022). Chemical Waste Management and Environmental Impact. *Environmental Science & Technology*, 56(11), 2345-2356.
9. Turner, J. & Evans, D. (2021). Catalysis and Renewable Energy: Modern Approaches in Chemical Engineering. *Renewable Energy Journal*, 18(3), 101-119.
10. Zhang, L. & Chen, Y. (2021). Advancements in Biochemical Engineering for Pharmaceutical Applications. *Journal of Pharmaceutical Sciences*, 110(6), 2040-2052.
11. Davis, K. & Johnson, M. (2020). Emerging Trends in Chemical Safety and Regulation. *Regulatory Science*, 12(1), 50-63.
12. Khan, A. & Ali, F. (2022). Nanotechnology in Chemistry: Applications and Implications. *Nanotechnology Reviews*, 11(4), 467-482.
13. Thompson, R. & Liu, H. (2020). Chemistry and Climate Change: Challenges and Opportunities. *Climate Change Journal*, 23(2), 150-165.
14. Patel, R. & Singh, A. (2021). Future Directions in Chemical Research for Sustainability. *Green Chemistry*, 23(8), 2290-2305.
15. Nguyen, T. & Lee, J. (2021). Chemical Innovations for Environmental Remediation. *Environmental Chemistry Letters*, 19(3), 1451-1465.

O'ZBEKISTON INVESTITSIYA SIYOSATI VA XORIJIY SHERIKLAR BILAN XAMKORLIKNING USTUVOR YO'NALISHLARI

Ibadova Shaxrizoda Xujayarovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Iqtisodiyot mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada O'zbekistonning investitsiya siyosati va xorijiy sheriklar bilan hamkorligining ustuvor yo'nalishlari tahlil qilinadi. Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning huquqiy-me'yoriy asoslari, mavjud muammolar va ularning yechimlari o'rganiladi. Shuningdek, xorijiy hamkorlik doirasida istiqbolli sohalar va kelajak rejalar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar. Investitsiya siyosati, xorijiy investitsiyalar, iqtisodiy hamkorlik, huquqiy asoslar, strategik yo'nalishlar.

Abstract

This article analyzes the investment policy of Uzbekistan and priority areas of cooperation with foreign partners. The legal and regulatory framework for attracting foreign investment, existing problems and their solutions are studied. Also, promising areas and future plans within the framework of foreign cooperation are discussed.

Keywords. Investment policy, foreign investments, economic cooperation, legal framework, strategic directions.

KIRISH

O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlashda investitsiya siyosati muhim o'rin tutadi. Davlat tomonidan xorijiy investorlar uchun qulay sharoitlar yaratish, investitsiya muhitini yaxshilash bo'yicha tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu maqolada O'zbekistonning investitsiya siyosati, xorijiy investorlar bilan hamkorlikning dolzarb yo'nalishlari va istiqbollari tahlil qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng, mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish va investitsiya muhitini yaxshilash bo'yicha qator islohotlarni amalga oshirdi. So'nggi yillarda investitsiya siyosatini modernizatsiya qilish va xorijiy kapitalni jalb qilish bo'yicha tizimli yondashuvlar amalga oshirilmoqda. Hukumat tomonidan erkin iqtisodiy zonalar tashkil etilishi, soliq imtiyozlari berilishi va biznes

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

muhitini soddalashtirish bo'yicha qabul qilingan qarorlar O'zbekistonni jahon investitsiya bozorida raqobatbardosh hududga aylantirishga xizmat qilmoqda.

Ushbu maqolada O'zbekiston investitsiya siyosatining asosiy yo'nalishlari, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishdagi asosiy sektorlar, xalqaro sheriklar bilan hamkorlik istiqbollari va bu boradagi dolzarb muammolar tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Investitsiya siyosati va iqtisodiy rivojlanish bo'yicha akademik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, investitsiya muhiti mamlakatning iqtisodiy barqarorligi va biznes yuritish sharoitlariga bog'liq.

Dunning (1993) o'zining Eklektik Paradigma modelida investitsiya oqimlari milliy iqtisodiyotning ochiqligi, institutsional muhit va huquqiy kafolatlarga bog'liq ekanligini ta'kidlaydi.

UNCTAD (2021) ma'lumotlariga ko'ra, Markaziy Osiyo davlatlari ichida O'zbekiston xorijiy investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha yetakchi o'rinlardan birini egallamoqda.

World Bank (2022) tahlillarida O'zbekistonning investitsiya muhiti jadal rivojlanib borayotganligi va davlat tomonidan sarmoyadorlarni himoya qilish bo'yicha katta yutuqlarga erishilganligi qayd etilgan.

O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy islohotlar va biznes yuritish sharoitlarini yaxshilash xorijiy sarmoyadorlar uchun muhim omillar hisoblanadi.

O'zbekiston investitsiya siyosati bo'yicha mavjud ilmiy va amaliy tadqiqotlar tahlil qilinadi. Turli mamlakatlarning investitsiya tajribasi, xalqaro moliyaviy institutlarning tavsiyalari va huquqiy-me'yoriy hujjatlar asosida muammo va yechimlar o'rganiladi.

Ushbu tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tahliliy yondashuv: O'zbekiston investitsiya siyosatining huquqiy bazasi va hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar tahlil qilindi.

Taqqoslash usuli: O'zbekistonning investitsiya muhiti boshqa Markaziy Osiyo davlatlari bilan taqqoslandi.

Statistik tahlil: Jahon banki, UNCTAD va O'zbekiston davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga asoslangan holda investitsion oqimlar tahlil qilindi.

Tadqiqotda statistik tahlil, huquqiy hujjatlar tahlili, iqtisodiy modellashtirish va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, O'zbekistonning investitsiya sohasidagi islohotlari va xalqaro tajriba asosida xulosa va takliflar berildi.

NATIJARAR

O‘zbekiston investitsiya siyosati quyidagi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

1.1. Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish strategiyasi

- O‘zbekiston Respublikasi "**Investitsiyalar to‘g‘risida**"gi qonun asosida mahalliy va xorijiy investorlar uchun qulay huquqiy asos yaratgan.
- **Xorijiy investorlarning huquqlari kafolatlangan:** mulk daxlsizligi, milliy lashtirishga yo‘l qo‘yilmasligi va daromadlarni chet elga erkin olib chiqish imkoniyati.
- Hukumat **erkin iqtisodiy zonalar (EIZ)** va **maxsus investitsiya rejimlari** orqali investorlar uchun soliq va bojxona imtiyozlarini taqdim etadi.

1.2. Investitsiya muhitini yaxshilash bo‘yicha islohotlar

- **Raqamlashtirish:** investorlar uchun soddalashtirilgan onlayn xizmatlar joriy etildi.
- **Byurokrtiyani qisqartirish:** litsenziyalash, ro‘yxatdan o‘tish va ruxsat berish jarayonlari soddalashtirildi.
- **Korrupsiyaga qarshi kurash:** O‘zbekiston xalqaro biznes reytinglarida o‘z mavqeini yaxshilashga intilmoqda.

1.3. Investitsion infratuzilmani rivojlantirish

- Yangi **logistika markazlari, transport yo‘laklari va sanoat klasterlari** barpo etilmoqda.
- **Energetika va “yashil iqtisodiyot”** sohasida investitsiya loyihalari rivojlantirilmoqda.

2. Xorijiy investitsiyalarni jalb etishdagi asosiy sohalar

Hukumat O‘zbekistonda chet el investitsiyalarini jalb etish uchun quyidagi strategik tarmoqlarga e‘tibor qaratmoqda:

2.1. Energetika va “yashil iqtisodiyot”

- Quyosh va shamol elektr stansiyalarini rivojlantirish bo‘yicha **Masdar (BAA), TotalEnergies (Fransiya), ACWA Power (Saudiya Arabistoni)** kabi kompaniyalar bilan loyihalar amalga oshirilmoqda.

- **Gaz-kimy va neftni qayta ishlash** sohasida Rossiya, Xitoy va Janubiy Koreya kompaniyalari bilan hamkorlik mavjud.

2.2. Sanoat va ishlab chiqarish

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

- **Avtomobilsozlik:** "UzAuto Motors" kompaniyasi **General Motors (AQSh), KIA (Janubiy Koreya)** bilan hamkorlikda ishlab chiqarishni kengaytirmoqda.

- **Kimyo va farmatsevtika sanoati:** Germaniya, Hindiston va Rossiya kompaniyalari bilan qo'shma loyihalar mavjud.

2.3. Qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat sanoati

- O'zbekiston **Isroil, Niderlandiya va Turkiya** bilan zamonaviy sug'orish texnologiyalarini joriy etish bo'yicha hamkorlik qilmoqda.

- **Organik mahsulotlar eksportini oshirish** uchun xalqaro sertifikatlash tizimlari tatbiq etilmoqda.

2.4. Turizm va xizmatlar sektori

- **Saudiya Arabistoni, BAA va Malayziya** bilan ziyorat turizmini rivojlantirish bo'yicha kelishuvlar mavjud.

- **Yevropa va Osiyo mamlakatlari** bilan yangi xalqaro aviaqatnovlar yo'lga qo'yilmoqda.

3. Xorijiy sheriklar bilan hamkorlikning ustuvor yo'nalishlari

O'zbekiston quyidagi davlatlar va mintaqalar bilan hamkorlikni chuqurlashtirmoqda:

3.1. Yevropa Ittifoqi va AQSh

- **Savdo va investitsiyalarni kengaytirish:** O'zbekiston GSP+ tizimiga qo'shilib, Yevropaga bojxona imtiyozlari bilan mahsulot eksport qilish imkoniyatiga ega bo'ldi.

- **Texnologiyalar va ta'lim sohasida hamkorlik:** AQSh va Yevropa universitetlari bilan qo'shma dasturlar joriy etilmoqda.

3.2. Rossiya va MDH davlatlari

- **Energetika, transport va sanoat** sohalarida Rossiya bilan yirik investitsiya loyihalari amalga oshirilmoqda.

- **Mehnat migratsiyasi:** O'zbekiston fuqarolari uchun Rossiyada ishlash sharoitlarini yaxshilash bo'yicha kelishuvlar mavjud.

3.3. Xitoy va Janubi-Sharqiy Osiyo

- **"Bir kamar, bir yo'l"** loyihasi doirasida infratuzilma loyihalariga Xitoy tomonidan katta mablag' ajratilmoqda.

- **Sanoat va texnologiyalar bo'yicha hamkorlik:** Xitoyning yirik kompaniyalari O'zbekistonda zavod va fabrikalar qurmoqda.

3.4. Yaqin Sharq davlatlari

- **Birlashgan Arab Amirliklari va Saudiya Arabistoni** bilan energetika va qishloq xo'jaligi sohasida strategik loyihalar amalga oshirilmoqda.
- **Islom moliyasi va bank sektori** rivojlantirilmoqda.

4. Investitsion hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha istiqbolli yo'nalishlar

Kelajakda O'zbekiston quyidagi yo'nalishlarda investitsion hamkorlikni rivojlantirishni maqsad qilgan:

1. **Texnologik va innovatsion loyihalarni kengaytirish**
 - Sun'iy intellekt, raqamli texnologiyalar va IT sektoriga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish.
2. **"Yashil iqtisodiyot" va ekologik barqarorlikni ta'minlash**
 - Shamol va quyosh energetikasiga xorijiy sarmoyalarni jalb etish.
3. **Xalqaro transport va logistika tarmoqlarini rivojlantirish**
 - Xitoy, Rossiya va Yevropa bozorlariga chiqish uchun transport yo'laklarini optimallashtirish.
4. **Mahalliy mahsulotlarni xalqaro bozorlarga eksport qilish**
 - O'zbekiston mahsulotlari uchun yangi eksport bozorlarini ochish va xalqaro standartlarga moslashtirish.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki:

- **O'zbekiston investitsiya muhitini yaxshilash bo'yicha keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirmoqda.** Soliq yukini kamaytirish, erkin iqtisodiy zonalar tashkil qilish va raqamlashtirish jarayonlari investorlar uchun qulay shart-sharoit yaratmoqda.
- **Xorijiy investitsiyalar jalb etilayotgan asosiy sohalar:** sanoat, energetika, qishloq xo'jaligi va infratuzilma loyihalari.
- **Xalqaro hamkorlik kengaymoqda.** O'zbekiston Yevropa Ittifoqi, Xitoy, Rossiya, AQSh va Yaqin Sharq davlatlari bilan sarmoyaviy hamkorlikni mustahkamlash yo'lida.

XULOSA

O'zbekistonning investitsiya siyosati xorijiy investorlar uchun tobora jozibador bo'lib bormoqda. Biroq, ayrim muammolar, jumladan, huquqiy tartibotlar va byurokratik to'siqlar bartaraf etilishi lozim. Davlat tomonidan olib borilayotgan islohotlar natijasida iqtisodiy rivojlanishning yangi bosqichiga o'tish imkoniyati mavjud. O'zbekistonning

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

investitsiya siyosati xalqaro hamkorlikni kengaytirish, xorijiy investorlar uchun qulay biznes muhitini yaratish va mamlakat iqtisodiyotini diversifikatsiya qilishga yo'naltirilgan. Xorijiy sheriklar bilan hamkorlikning ustuvor yo'nalishlari energetika, sanoat, qishloq xo'jaligi, transport va turizm kabi muhim tarmoqlarda rivojlanmoqda. Kelajakda texnologiyalar, yashil iqtisodiyot va logistika sohalarida yangi investitsiya loyihalarini amalga oshirish rejalashtirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Dunning, J. H. (1993). *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Addison-Wesley.
2. UNCTAD. (2021). *World Investment Report*. United Nations.
3. World Bank. (2022). *Doing Business Report*.
4. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi (2023). *Rasmiy hisobotlar*.
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi (2023). *Iqtisodiy tahlillar va statistik ma'lumotlar*.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

7 YOSHGACHA BO‘LGAN BOLALAR ORASIDA UCHRAYDIGAN ALLERGIK KASALLIKNING HOZIRGI KUNDA OMMALASHAYOTGANLIGI

Fayzullayeva Gulruh Ilhom qizi, Tursunov Quvonch Nasim o‘g‘li

Termiz Iqtisodiyot va Servis Universiteti,

Termiz sh, Farovon massiv, 3-B uy

e-mail: gulruhfayzullayeva92@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada bolalar o‘rtasida keng tarqalgan allergik kasalliklar haqida ma’lumotlar berilgan. Allergik kasalliklar hozirgi kunda juda ommalashib borayotganligi sababli maqolada bolalar o‘rtasida keng tarqalgan allergik kasalliklarning eng so‘ngi statistikasi o‘rganildi.

Kalit so‘zlar: bolalar allergiyasi, allergenlar, antikor, atrof muhit, forma aldegid, statistika, Penitsillin, eczema.

Muammoning dolzarbligi. Bolalardagi allergiya, so‘nggi ellik yil ichida ko‘payib ketgan, ko‘pincha begona moddalar yoki genetika sabab bo‘lgan immunitet tizimining haddan tashqari reaksiyasi bo‘lib, ular turli yo‘llar bilan namoyon bo‘lishi mumkin. Agar bolada allergiya mavjud bo‘lsa, tekshirish, oldini olish, boshqarish va davolashning bir nechta shakllari mavjud. Ba’zi hollarda, bolalarda allergiya o‘lishi mumkin.

Kirish qismi. Patofiziologiyasi. Bolaning allergiyasi - bu ko‘pchilik uchun zararsiz deb hisoblangan begona moddaga yoki allergenga immunitet tizimining reaksiyasi. Case Western Reserve universitetining Klivlend klinikasi Lerner tibbiyot kolleji bilan doktor Jeyms Fernandesning so‘zlariga ko‘ra, "Genetik va atrof-muhit omillari allergiya rivojlanishiga hissa qo‘shish uchun birgalikda ishlaydi". Allergen bilan aloqa qilganda, bolaning immun tizimi kelajakda bosqinchi bilan uchrashish uchun tanani patrul qiladigan antikorlarni ishlab chiqaradi. Kelajakdagi har qanday to‘qnashuv paytida antikorlar burun, o‘pka, tomoq, sinuslar, quloqlar, ko‘zlar, teri yoki oshqozon shilliq qavatida allergiya belgilarini keltirib chiqaradigan gistamin kabi immun tizimining kimyoviy moddalarini chiqaradi. [Astma](#) rivojlanishi va alomatlari allergiya bilan ham qo‘zg‘alishi mumkin; ichki allergenlar va formaldegid kabi [yopiq uchuvchi organik birikmalar](#) buni qilishlari ma’lum. Entoni Durmovich, MD, FDA’dagi bolalar o‘pka shifokori, shuningdek,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

agar bolada allergiya va astma bo'lsa, "allergiyani nazorat qilmaslik astmani yomonlashtirishi mumkin".

Asosiy qism. Sabablari/Allergenlar

Ragweed o'simlik bo'lib, ba'zilari uning gulchanglariga allergiyaga ega.

Havodagi allergenlar, ba'zi oziq-ovqatlar, hasharotlar chaqishi, dori-darmonlar va lateks yoki boshqa moddalar allergiyani qo'zg'atuvchi omillardir.

Havodagi allergenlarga misollar:

- Polen
- Hayvon junlari
- Chang oqadilar
- Qolib
- Hamamböcekler

Eng yaxshi 9 ta oziq-ovqat allergenlari:

- Sut
- Tuxum
- Baliq
- Qisqichbaqasimon qisqichbaqasimonlar
- Daraxt yong'oqlari
- Yong'oq
- Bug'doy
- Soya
- Susan

Tug'ilganda D vitamini etishmasligi va [tuxum oqi](#) , [sut](#) , [veryong'oq](#) , [yong'oq](#) , [soya](#) , [qisqichbaqalar](#) , [baliq baliqlari](#) va [bug'doyga](#) ta'sir

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

qilish bolani allergiyaga ko'proq moyil qiladi. [Soya asosidagi chaqaloq formulasi](#) chaqaloqlarda allergiya bilan bog'liq.

Bolalarda keng tarqalgan dori allergenlari:

- Amoksitsillin (eng keng tarqalgan)
- Penitsillin
- Penitsillinga asoslangan boshqa antibiotiklar

Eng keng tarqalgan hasharot chaqishi / chaqishi uchun allergenlar:

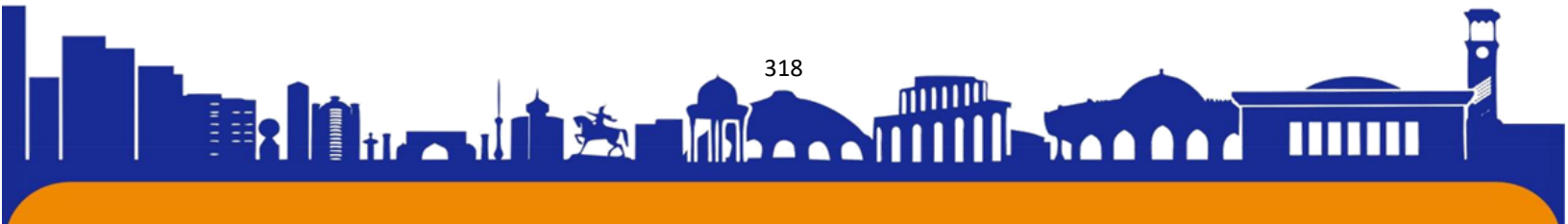
- Asalarilar
- Arilar
- Chumolilar
- Chivinlar
- Burgalar
- Shomil

Umumiy teri allergenlari va qo'zg'atuvchilariga quyidagilar kiradi:

- [Lateks](#)
- Kimyoviy moddalar (tozalash vositalari, atirlar, kir yuvish vositalari)
- [Formaldegid](#)
- O'simliklar
- Issiqlik va sovuqlik
- Haddan tashqari terlash
- Stress va tashvish
- Infektsiyalar

Statistika

- 2021 yilda bolalarning 18,9 foizi mavsumiy allergiyaga, 10,8 foizi ekzemaga va 5,8 foizi oziq-ovqat allergiyasiga ega edi.
- O'g'il bolalar (20,0%) qizlarga (17,7%) qaraganda mavsumiy allergiyaga ko'proq moyil bo'lgan.

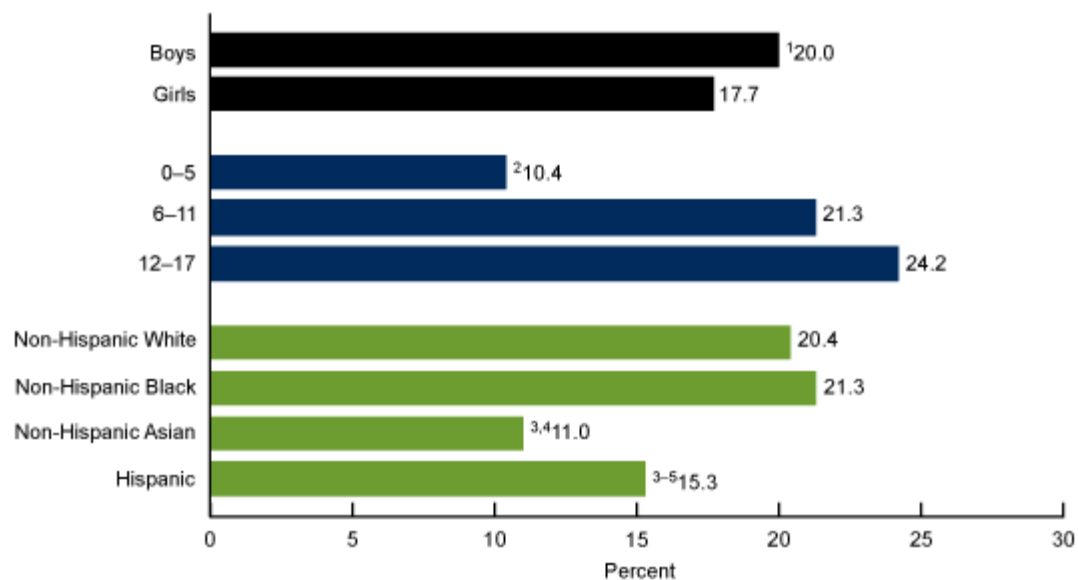

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

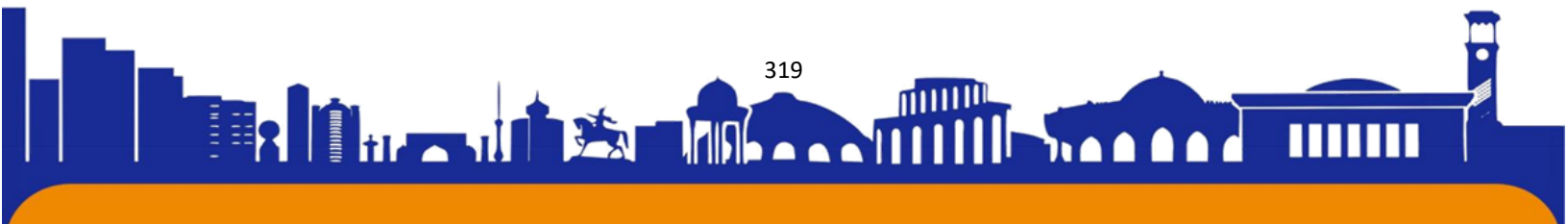
- Ekzema bilan kasallangan bolalarning ulushi yoshga qarab o'zgarib turardi: 0-5 yoshdagi bolalarda 10,4% dan 6-11 yoshdagi bolalarda 12,1% va 12-17 yoshdagi bolalarda 9,8%.

Ispan bo'lmagan qora tanli bolalar ispan bo'lmagan oq va ispaniyalik bolalarga qaraganda oziq-ovqat allergiyasiga ega bo'lish ehtimoli ko'proq edi.

Mavsumiy allergiyaga chalingan bolalarning ulushi jinsi, yoshi, irqi va ispan kelib chiqishiga qarab o'zgarib turardi.

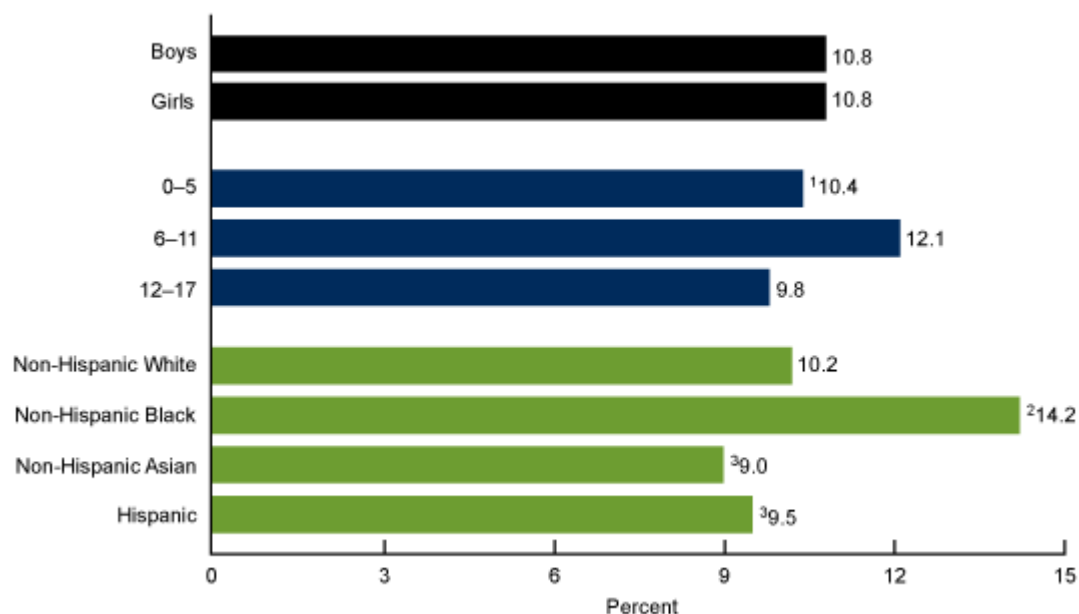

- O'g'il bolalar (20,0%) qizlarga (17,7%) qaraganda mavsumiy allergiyaga ega bo'lish ehtimoli ko'proq .
- 0-5 yoshdagi bolalar (10,4%) 6-11 (21,3%) yoki 12-17 (24,2%) yoshdagi bolalarga qaraganda mavsumiy allergiyaga kamroq chalingan.
- Ispaniyalik bo'lmagan qora (21,3%) va ispaniy bo'lmagan oq (20,4%) bolalar ispan (15,3%) va ispan bo'lmagan osiyolik (11,0%) bolalarga qaraganda mavsumiy allergiyaga ega bo'lish ehtimoli ko'proq edi.
- Ispaniyalik bolalarda ispan bo'lmagan osiyolik bolalarga qaraganda mavsumiy allergiya ko'proq bo'lgan.

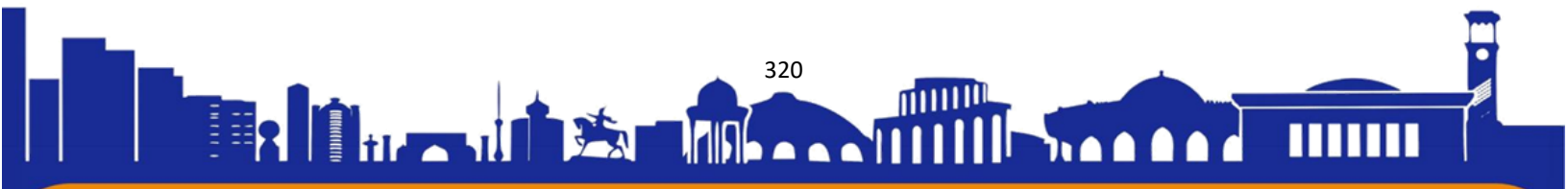

Ekzema bilan og'rigan bolalarning ulushi yoshi, irqi va ispan kelib chiqishiga qarab o'zgargan.

- Ekzema bilan og'rigan bolalarning ulushi o'g'il bolalar va qizlar uchun bir xil edi (10,8%) .
- Ekzema bilan og'rigan bolalarning ulushi yoshga qarab farq qiladi. Bu eng yuqori 6-11 yoshli bolalarda (12,1%), keyin 0-5 (10,4%) va 12-17 (9,8%) yoshdagi bolalarda.
- Ispan bo'lmagan qora tanli bolalar (14,2%) ispan bo'lmagan oq (10,2%), ispan (9,5%) va ispan bo'lmagan osiyolik (9,0%) bolalarga qaraganda ekzema bilan kasallanish ehtimoli ko'proq edi.
- 2019 yilda dunyo bo'ylab astma bilan kasallangan taxminan 81 million bola va 5,6 million bola AD bilan kasallangan. Bolalarda astma bilan kasallanish global miqyosda 20 millionni tashkil etdi. Yoshga qarab standartlashtirilgan kasallanish darajasi 1990 yilda 100 000 aholiga 1075,14 (95% noaniqlik oralig'i (UI), 724,63 dan 1504,93 gacha) astma uchun 4,17% ga, 1990 yilda 1030,33 ga (968% 34 UI6) kamaydi. 2019. Xuddi shunday, AD stavkalari 1990 yilda 100 000 aholiga 594,05 (95% UI, 547,98 ga 642,88) dan 561,61 gacha (95% UI, 519,03 dan 642,88 gacha) 5,46% ga kamaydi. astma va AD 5 yoshgacha bo'lgan bolalarda eng yuqori bo'lib, yoshga qarab asta-sekin kamayadi. Qizig'i shundaki,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

SDIning o'sishi ikkala holatning ko'payishi bilan bog'liq edi. Biroq, astma uchun o'lim darajasi va DALYs qarama-qarshi tendentsiyani ko'rsatdi.

Belgilari va alomatlari

Mayo Clinic ma'lumotlariga ko'ra, "Allergiya alomatlari, ishtirok etgan moddaga bog'liq bo'lib, sizning nafas yo'llaringiz, sinuslar va burun yo'llari, teri va ovqat hazm qilish tizimiga ta'sir qilishi mumkin." Quyidagi alomatlarning og'irligi boladan bolaga farq qiladi.

Bolalardagi ichki va tashqi allergiya alomatlari quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

- Burun oqishi
- Qichishish, suvli ko'zlar
- Hapşırma
- Burun yoki tomoq qichishi
- Burun tiqilishi

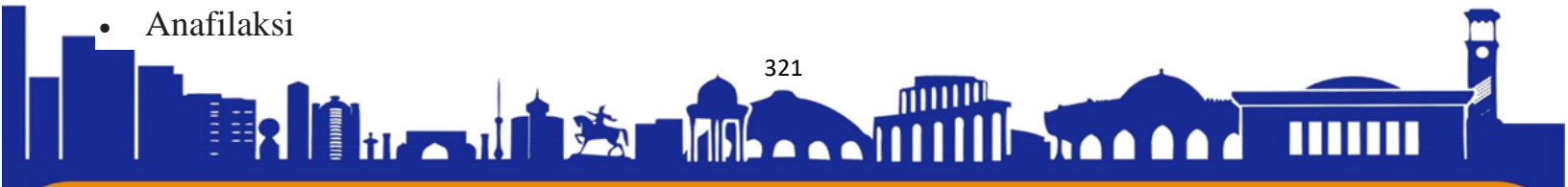
Yopiq allergiya belgilari yil davomida paydo bo'lishi mumkin, ammo bolalar tez-tez ichkarida bo'lgan qish oylarida ko'proq muammoli bo'ladi. Biroq, tashqi allergiya yoki mavsumiy allergiya odatda mavsum bilan o'zgaradi.

Oziq-ovqat allergiyasining potentsial belgilariga quyidagilar kiradi:

- Og'izda karıncalanma / qichishish
- Dudoqlar, til, yuz, tomoq yoki tananing boshqa qismlarining shishishi
- Eshakemi, qichishish yoki ekzema
- Qorin og'rig'i, diareya, ko'ngil aynishi yoki qayt qilish
- [Anafilaksi](#) (hayot uchun xavfli)

Dori allergiyasining mumkin bo'lgan belgilariga quyidagilar kiradi:

- Kovalar
- Qichishgan teri
- Toshma
- Yuzning shishishi
- xirillash
- Anafilaksi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

Potensial hasharot chaqishi / chaqishi allergiyasining belgilariga quyidagilar kiradi:

- Tishlash / chaqish joyida katta shish (shish).
- Butun tanada qichishish yoki ürtiker
- Yo'tal, ko'krak qafasi, xirillash yoki nafas qisilishi
- Anafilaksi

Atopik dermatit yoki ekzema kabi allergik teri kasalliklarining belgilariga quyidagilar kiradi:

- Qichishish
- Qizarish
- Yopish

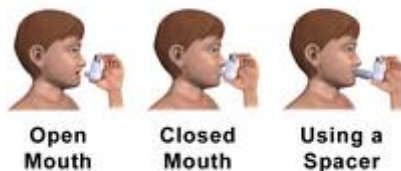
Tashxis

Allergislarni allergiyaning rasmiy tashxisiga olib keladigan turli xil usullar mavjud.

Bu usullarga quyidagilar kiradi:

- Oilada allergiya tarixi
- Bolaning potensial qo'zg'atuvchilari yoki ovqatlari va ularga bo'lgan reaksiyalari bilan kundalik
- Yo'q qilish dietasi
- Teri testlari (teri sinovi va intradermal test)
- Qon testi (allergenga xos sarum IgE testi)
- Provokatsion testlar (og'zaki ovqatlanish va boshqalar)

Oldini olish, boshqarish va davolash

Ba'zi katta yoshdagi bolalarga o'zlarining retseptlangan dozali inhalerdan foydalanishga o'rgatish mumkin.

Using a Mask

O'lchovli dozali inhaler niqobi (bolalar uchun)

- Allergiyani davolab bo'lmaydi, shuning uchun allergenlardan qochish reaksiyaning oldini olishning eng muhim usullaridan biridir. Semptomlar, potensial qo'zg'atuvchilar, harakatlar va simptomlarni kamaytirishga yordam beradigan kundaliklarni saqlash ham oldini olish va boshqarishning foydali shaklidir.
- Uy hayvonlari allergiyasi uchun uyda (yotoqxonalarda) uy hayvonlari bo'lmagan zonalarni saqlash, mo'ynali do'stlariga tez-tez vannalar berish, bolalarni erkalagandan keyin qo'llarini yuvish va ularning ko'zlariga tegmaslik va retseptsiz (OTC) allergiya dori vositalaridan foydalanishga yordam beradi. simptomlarni kamaytirish uchun. Ushbu OTC allergiya dori-darmonlari orasida Benadryl, Claritin va Allegra kabi antigistaminlar va Flonase va Afrin kabi nazal kortikosteroidlar mavjud. Biroq, har qanday yangi dori-darmonlarni qabul qilishdan oldin shifokor bilan maslahatlashish muhimdir. Birjadan tashqari dori-darmonlar har bir bola uchun ishlamasligi mumkin, ammo shifokor boshqa, kuchliroq dori yoki muqobil davolashni buyurishi mumkin. Allergiya zarbalari ko'rinishidagi immunoterapiya muqobil davolash usullaridan biridir. Agar ushbu usullar yordamida bolaning reaksiyalarini saqlab bo'lmasa, chorva uchun yangi uy topib, boshqasini olish yaxshiroqdir.
- Boshqa ichki allergiya uchun uyni, to'shakni va to'ldirilgan hayvonlarni tez-tez yaxshilab tozalang. Maxsus hipoalerjenik mebel va choyshablar uchun qoplamalardan foydalanish, qattiq yog'och taxta uchun gilam savdosi, namlikni yo'qotish va quyosh nuriga ruxsat berish ham ba'zi allergenlarga yordam berishi mumkin. Agar mavjud bo'lsa, simptomlarni kamaytirish uchun hamamböcekler, sichqonlar va kalamushlar ham nazorat qilinishi kerak.

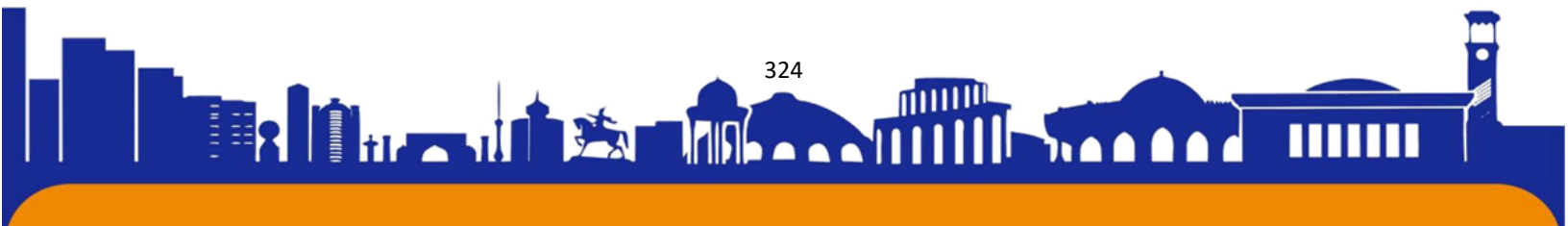

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

- Ochiq havoda o'ynash vaqtini strategik rejalashtirish, poyabzal va kiyimlarni echib olish va tashqarida o'ynagandan keyin cho'milish, avtomobil va uy oynalarini yopiq saqlash va konditsionerdan foydalanish, bolalar uchun allergiyaga mos hovli ekish va allergiya dori-darmonlarini qulay saqlash orqali tashqi allergiya alomatlarini boshqarish mumkin. Bundan tashqari, barglar va o't parchalarini uydan uzoqroq tutishga, daraxtlar va butalarni kesishga yordam beradi va kiyimni ochiq kiyimda quritishdan saqlaydi. Allergiya zarbalari, agar kerak bo'lsa, bu allergiya uchun boshqa mumkin bo'lgan davolash/davolash vositasidir.
- Oziq-ovqat allergenlariga reaksiyalar ham bir necha usullar bilan oldini olish mumkin. Ushbu usullardan biri allergenlarning xavfsiz oziq-ovqatlarga o'zaro kontaminatsiyasini oldini olishdir. Qo'llarni/qo'lqoplarni, idishlarni, yuzalarni va hokazolarni toza saqlash muhim. Ushbu allergenlardan qochishning yana bir samarali usuli - yutib yuborilishi mumkin bo'lgan hamma narsadagi oziq-ovqat yorliqlarini o'qishdir. Agar mahsulot to'qqizta asosiy allergendan birini o'z ichiga olsa yoki o'z ichiga olishi mumkin bo'lsa, oziq-ovqat yorliqlarida potentsial iste'molchilarni xabardor qilish uchun maxsus eslatma bo'lishi kerak. Boshqa profilaktika choralari orasida bolaga, qarindoshlariga, enagalari, o'qituvchilari va boshqa parvarish qiluvchilarga bolaning allergiyasi va uni oldini olish/davolash yo'llari haqida ma'lumot berish va boshqalar tomonidan tayyorlanganiga ishonchingiz komil bo'lmagan oziq-ovqatlardan voz kechish kiradi. Bu maktabdagi ovqat, restoran yoki har qanday ijtimoiy yig'ilish bo'lishi mumkin.
- Hasharot chaqishi va teri allergenlari uchun hidsiz terini parvarish qilish vositalaridan foydalanish, terini namlash, hasharotlarga qarshi vositalardan foydalanish va himoya kiyim kiyish reaksiyaning oldini olishning eng oson usullaridan biridir. Birjadan tashqari dori-darmonlar, retsept bo'yicha (steroid) dori-darmonlar va kremlar, allergik zarbalar va biologik preparatlar ham ba'zi teri allergiyalarini boshqarish/davolashning samarali usullaridir. Ta'sir qilingan joy(lar)ni iloji boricha tirnamaslik yaxshiroqdir.
- Yoshi ulg'ayganida, ba'zi bolalar allergiyadan oshib ketishi mumkin. Boshqalar ham allergenga ta'sir qilish orqali allergenga desensitizatsiya qilinishi mumkin, ammo bu vaqt talab qiladigan jarayon va har doim ham zarur yoki mumkin emas.
-

Xulosa

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

2021-yilda barcha bolalarning 27,2 foizida uchta tanlab olingan diagnostika qilingan allergik holatlardan (mavsumiy allergiya, ekzema va oziq-ovqat allergiyalari) bir yoki bir nechta bor edi. Mavsumiy allergiya (18,9%), ekzema (10,8%) va oziq-ovqat allergiyalari (5,8%) eng ko'p tarqalgan. Tashxislangan allergik kasalliklarning tarqalishi yoshga qarab o'zgarib turardi va irq va ispan millatiga mansub guruhlarda nomutanosiblik aniqlandi. O'g'il bolalarda qizlarga qaraganda ko'proq bo'lgan mavsumiy allergiyadan tashqari, ekzema yoki oziq-ovqat allergiyasi bo'lgan bolalarning jinsi bo'yicha hech qanday farq yo'q. Allergiya tarqalishi bo'yicha hisob-kitoblarni matn tarkibidagi o'zgarishlar tufayli NHIS so'rovnomasining 2019 yilda qayta ishlab chiqilishidan oldin hisoblangan ma'lumotlar bilan to'g'ridan-to'g'ri taqqoslab bo'lmaydi.

So'nggi o'ttiz yillikda dunyo bo'ylab yangi astma va AD kasalliklarining ko'payishi kuzatildi, garchi o'lim darajasi sezilarli darajada pasaygan bo'lsa ham. Biroq, bolalar orasida bu allergik kasalliklarning tarqalishi mintaqalar, mamlakatlar va yosh guruhlari bo'yicha sezilarli darajada farq qiladi. Ushbu o'zgarish tarqalishni aniq baholash zarurligini ta'kidlaydi. Ushbu baholashlar oldini olish va davolash uchun samarali strategiyalarni shakllantirishda juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Stallings, Virjiniya A.; Oria, Mariya P. (2017). [Oziq-ovqat allergiyasida xavfsizlikka yo'l topish: global yuk, sabablar, oldini olish, boshqarish va davlat siyosatini baholash](#) . doi : [10.17226/23658](#) . ISBN 978-0-309-45031-7. PMID 28609025 .
- ^ [ab](#)Yuqoriga o'tish: ["Bolalarda allergiya"](#) . BSACI . 2023-yil 1-mayda olingan .
- ^ ["Allergiya"](#) . CDC . 2023-yil 30-aprelda olindi .
- ^ [abcdefghijklmnpq](#)Yuqoriga o'tish: Fernandes, Jeyms. ["Allergik reaksiyalarning umumiy ko'rinishi"](#) . Merck qo'llanmalar . Merck . 2023-yil 30-aprelda olindi .
- ^ [abcdefghijklmnopqrs](#)Yuqoriga o'tish: ["Allergiya"](#) . Mayo klinikasi . 2023-yil 19-aprelda olindi .
- ^ [abcdefgh](#)Yuqoriga o'tish: ["Farzandingiz uchun allergiyadan xalos bo'lish"](#) . Amerika Qo'shma Shtatlari Oziq-ovqat va farmatsevtika idorasi. 2017 yil 1 iyun . 2017-yil 25-iyulda olindi . [Ushbu maqola jamoat mulki](#) bo'lgan ushbu manbadan matnni o'z ichiga oladi .
- ^ Ahluvaliya, SK; Matsui, EC (2011 yil aprel). "Ichki muhit va uning bolalar astmasiga ta'siri". Allergiya va klinik immunologiyada hozirgi

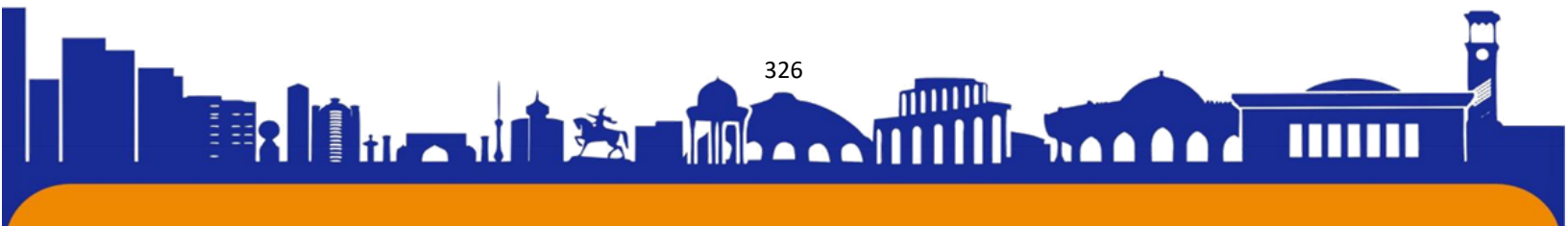

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-1

fikr . **11** (2): 137- 43. [doi](https://doi.org/10.1097/ACI.0b013e3283445921) : [10.1097/ACI.0b013e3283445921](https://doi.org/10.1097/ACI.0b013e3283445921) . [PMID 21301330](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21301330/) . [S2CID 35075329](https://scid.org/S2CID/35075329) .

- [^ Rao, D; Phipatanakul, W](#) (2011 yil oktyabr). "[Atrof-muhit nazoratining bolalar astmasiga ta'siri](#)" . Hozirgi Allergiya va Astma Hisobotlari . **11** (5): 414- 20. [doi](https://doi.org/10.1007/s11882-011-0206-7) : [10.1007/s11882-011-0206-7](https://doi.org/10.1007/s11882-011-0206-7) . [PMC 3166452](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/3166452/) . [PMID 21710109](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21710109/) .
- [^ MakGvin, G; Lienert, J; Kennedy, JI](#) (2010 yil mart). "[Bolalarda formaldegid ta'siri va astma: tizimli tahlil](#)" . Atrof-muhit salomatligi istiqbollari . **118** (3): 313– 7. [doi](https://doi.org/10.1289/ehp.0901143) : [10.1289/ehp.0901143](https://doi.org/10.1289/ehp.0901143) . [PMC 2854756](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/2854756/) . [PMID 20064771](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20064771/)
- Benjamin Zablotskiy va Lindsy I. Blek Milliy Sog'liqni saqlash statistikasi markazi (NCHS), Sog'liqni saqlash intervyu statistikasi bo'limida. Lara J. Akinbami NCHS, Sog'liqni saqlash va ovqatlanish bo'yicha tekshiruvlar bo'limi bilan.

(Yanvar)

TABLE OF CONTENTS

1	ABDULLA QODIRIY ASARLARIDA QO'LLANILGAN ANTROPONIMLARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI Ruhillo Cho'liyev	7-12
2	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI DAVLAT MOLIYAVIY NAZORATIDA ICHKI AUDIT XIZMATINING TAKOMILLASHTRISH Munisa Asrayeva	13-20
3	INVESTITSIYA LOYIHALARINING MOLIYAVIY VA IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'NALISHLARI Yorqinoy Turdinazarova	21-26
4	KIMYO FANINI INTERFAOL USULLAR YORDAMIDA AKADEMIK LITSEYLARDA O'QITISH SAMARADORLIGI Shuhrat Xo'jamurodov	27-31
5	GÚLNAHAR DÁSTANÍDA SINONIMLERDÍŇ QOLLANÍLÍWÍ Guljahan Allamberganova, Hurliman Madreymova	32-37
6	HARBIY QISM VA BO'LINMALARDA IJTIMOIIY FAOLLIKNI TAKOMILLASHTIRISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI Abduraxmonov Sharifjon Axmadjonovich	38-42
7	SHAXSIY TARKIB MAHORATINI SHAKLLANTIRISHDA INDIVIDUALPSIXOLOGIK XUSUSIYATLARNING ROLI Pòlatov Mirshod Mizrobovich	43-47
8	MAMLAKATIMIZDA SANOAT MAHSULOTLARINI DIVERSIFIKATSIYALASH ASOSIDA RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH YO'LLARI Norqobilov N.N, Shopulatov O	48-54
9	MILLIY QADRIYATLARNING AHAMIYATI VA ULARNI YOSHLAR ONGIGA SINGDIRISHNING MUHIMLIGI Karimova Nafisa Baxtiyorovna	55-58
10	QARAQALPAQ NAQÍL-MAQALLARÍDA FEYIL MÁNILI FRAZEOLOGIZMLERDÍŇ QOLLANÍLÍWÍ Gúljaxan Allamberganova, Berdimuratova Albina	59-63

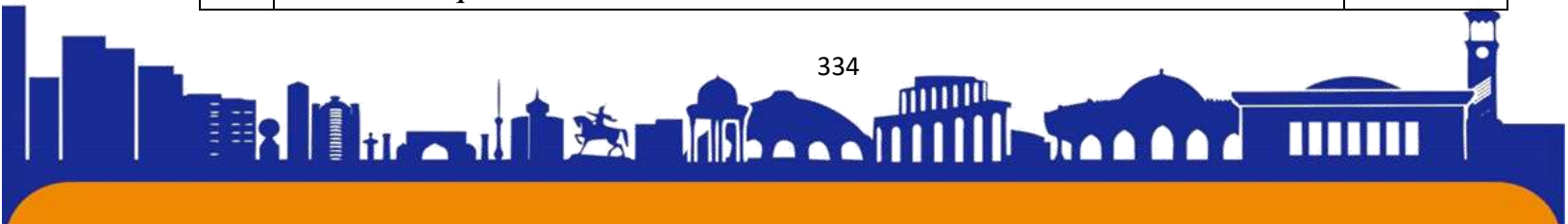

11	BO'RITANGLAY VA QUYONLAB KASALLIKLARI OLDINI OLISH CHORA TADBIRLARI DAVOLASH USULLARI Xushboqov.Sh.U, Rasulova.Sh	64-75
12	KIMYOVIY BOG'LANISH HAQIDA TUSHUNCHA Xurramova Sayxuna	76-79
13	RAQAMLI PEDAGOGIKA TA'LIM XIZMATLARI SIFATINI OSHIRISH OMILI Choriyev Islom G'ayratovich, Eshqorayev Abduqodir Iskandar o'g'li	80-85
14	TIJORAT BANKLARI IPOTEKA KREDITLARIDAN FOYDALANISH BO'YICHA XORIJ TAJRIBASI VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI Saidov Abduqahhor Ziyodullayevich	86-88
15	ZAMONAVIY OAVDA NEOLOGIZMLARNING PRAGMATIK VA STILISTIK ASPEKTLARI VA ULARNING LUQAT O'QITISHGA TA'SIRI. Mamadiyorova Mariyam Kosim kizi, Baxtiyorova Maftuna Baxtiyorovna	89-95
16	TIJORAT BANKLARDA KREDITLASH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH Muzropova Shahnoza, Charshenova Feruza	96-99
17	TARBIYA KOLONIYALARIDA OZODLIKDAN MAHRUM QILISH JAZOSINI O'TASH TARTIBI VA SHARTLARI Kulturayeva Sarvinoz Sadriddin qizi	100-109
18	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MATEMATIK SAVODXONLIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING METODIK TIZIMI Xudoyberdiyeva Sayyora Abdimumin qizi, Buzrukov. TO	110-117
19	MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARIGA O'TISHNING AMALIY AFZALLIKLARI Primqulova Muxabbat Xursanovna	118-122
20	GAZ-KIMYO MAJMUASIDA AYLANMA SUVNI TOZALASH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH Adilbekov Ajiniyoz Muxdarbek uli	123-127
21	YUQORI BOSIMLI REAKTORDA TELOMERLANISH JARAYONINI OPTIMALLASHTIRISH NOMOZOV SARDORBЕК	128-131

22	ANOMAL SHAROITDAGI GAZ QUDUQLARIDA QATLAMLARNI AJRATISH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH VA QURILMALARNI MODERNIZATSIYALASH Qosimov Orif Azamat o'g'li	132-135
23	RESPUBLIKAMIZDA ISTE'MOLCHILARGA TABIIY GAZNI YETKAZIB BERISHDA TEJAMKOR VA SAMARALI USULLARNI TADBIQ QILISHNING INNOVATSION YECHIMI Mamadaminov Muzaffarbek	136-139
24	JÁHÁNSHA DÁSTANINDA FRAZEOLOGIZMLERDÍN QOLLANILIWI G.Allambergenova, O.Qalmurzaeva	140-147
25	«SHÁRIYAR» DÁSTANÍNDÁ TROPLARDÍN JUMSALÍWÍ G.Allambergenova, B.Mámбетullaeva	148-154
26	QORAQALPOG'ISTON SHAROITIDA QORAMOLLAR ORETOBILXARTSIOZ KASALLIGINGING DAVOLAS VA OLDINI OLIISH CHORA TADBIRLARI. Alniyazov Orinbay Uteniyazovich., Ongarbaev Yunus Amangeldievich	155-162
27	JARROHLIK LABORATORIYA JIHOZLARINI STERILIZATSIYA QILISHDA JIHOZLARNI STERILIZATSIYA QILISH APPARATLARINI QO'LLAB-QUVVATLAYDI Tashev Bekjigit Jonanbek o'g'li, Barotova Sevara Xayrullo qizi, Xaitov Farxod Nasriddin o'g'li	163-167
28	ABU RAYXON BERUNIY ASARLARINING XORIJ TARIXSHUNOSLIGIDA O'RGANILISHI Aminov Rahmatjon Iskandar o'g'li	168-176
29	USMON AZIM HIKOYALARIDA BADIY TASVIR VOSITALARI VA KO'CHIMLAR TAHLILI Javliyev Poyonbek Shavkat o'g'li	177-181
30	TARMOQ TRAFIGINI SHIFRLAYDIGAN ETHERNET KARTASIGA INTEGRATSILANUVCHI APPARAT MAJMUASINING ARXITEKTURASINI ISHLAB CHIQISH MASALALARI Shoxruh Erkin o'g'li Alimardonov	182-200
31	AHOLI STATISTIKASI Yeshimov Sardorbek Anvar o'g'li, To'raqulov Azizbek Eshonqulovich, Dusmuxamedova Nozima Xamidulla qizi	201-205

32	IJTIMOYIY TADBIRKORLIK: JAMIYATNI YAXSHILASH ORQALI FOYDA OLIsh Razzoqova Gulrux, Muzropova Shaxnoza	206-209
33	ZOOMORFIK METAFORANING TASNIFI VA SEMANTI K TAVSIFI (SAID AHMAD ASARLARI BO'YICHA) Choriyev Jaloliddin Almirzayevich, Nargiza Suyarova	210-213
34	SHEROBODDARYO QISHLOQLARI AHOLISI MAROSIMLARINI ETNOGRAFIK TAXLILI Norqobilov Mansur Norsaitovich	214-224
35	C# DASTURLASH TILIDA KOLLEKSIYALARGA MASSIV SIFATIDA MUROJAAT QILISH: INDEKSATORLAR Zikirova Fotima Murtazoyevna	225-232
36	PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA ASOSLARIDA TA'LIM JARAYONINI TASHKIL QILISH ZARURIYATI. H.B.Ismatova	233-237
37	KAMERALIZM VA DAVLAT IQTISODIYOTI Do'stmuhammedova Nozima, Jo'raqulova Hilola	238-243
38	O'ZBEKISTONDA BUXGALTERIYA HISOBI VA MOLIVAVIY TAHLILNING IQTISODIY SAMARADORLIKNI OSHIRISHDAGI O'RNI Do'stmuhammedova Nozima, Yalgashov Umidjon, Jaylovov Sherxon	244-248
39	BILISH JARAYONI FAOLLIGI VA NEYROPEDAGOGIK TADQIQOTLAR TALQINI Jo'rayeva Nargiza Zokir qizi	249-256
40	UZBEK VA INGLIZ TILLARIDA SINTAKTIK-STILISTIK FIGURALARNING NUTKIY AKTLARDA IFODALANISHI Rahmonova Ra'nogul Sheraliyevna	257-262
41	QO'QON XONLIGIDA QO'SHIN: TARIX VA TAHLIL Qoraboyev Zohid Bahodir o'g'li	263-267
42	INVESTITSIYALARNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING ASOSIY KO'RSATKICHLARINI ARIMA MODELLARI YORDAMIDA PROGNOZLASH Axmetova Go'zal Axmet qizi, Turayev Baxtiyor Ergashevich	268-276
43	FRANSUZ TILSHUNOSLIGIDA SINONIMIYA MUAMMOSINING ILMIY ASOSLARI Raxmanqulova Dilrabo Eshmo'minovna	277-288

44	SURXONDARYO VILOYATIDA MAHALLIY BUDJETLAR DAROMADLARI TARKIBI VA ULARNI SHAKLLANTIRISHNING HOLATI TAHLILI Salomova Muyassar Fayzullayevna	289-293
45	ISHTOXON TUMANI AHOLISining TO'Y MAROOSIMLARIDAGI URNALARI. Uztemirov Vahobjon	294-302
46	KIMYONING HOZIRGI KUNDAGI DOLZARB MUAMMOLARI Jo'rayev Ulug'bek Alisherovich, Usanova Farzona Beknazar qizi	303-309
47	O'ZBEKISTON INVESTITSIYA SIYOSATI VA XORIJIY SHERIKLAR BILAN XAMKORLIKNING USTUVOR YO'NALISHLARI Ibadova Shaxrizoda Xujayarovna	310-315
48	7 YOSHGACHA BO'LGAN BOLALAR ORASIDA UCHRAYDIGAN ALLERGIK KASALLIKNING HOZIRGI KUNDA OMMALASHAYOTGANLIGI Fayzullayeva Gulruh Ilhom qizi, Tursunov Quvonch Nasim o'g'li	316-326
	MUNDARIJA	332-336

